

FESTSKRIFT
I ANLEDNING AF
TOHUNDREDE AARS DAGEN FOR INDFØRELSEN AF
JURIDISK EKSAMEN
VED KØBENHAVNS UNIVERSITET

UDGIVET AF JURISTFORBUNDET

UNDER REDAKTION AF

ERIK REITZEL-NIELSEN
Sekretær i Socialministeriet
Formand for Juristforbundet

Dr. juris CARL POPP-MADSEN
Lektor ved Københavns Universitet
Medlem af „Juristen“s Redaktionskomité

NYT NORDISK FORLAG · ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN MCMXXXVI

FESTSKRIFT
I ANLEDNING AF
TOHUNDREDE AARS DAGEN FOR INDFØRELSEN AF
JURIDISK EKSAMEN
VED KØBENHAVNS UNIVERSITET

UDGIVET AF JURISTFORBUNDET

UNDER REDAKTION AF

ERIK REITZEL-NIELSEN
Sekretær i Socialministeriet
Formand for Juristforbundet

Dr. juris CARL POPP-MADSEN
Lektor ved Københavns Universitet
Medlem af „Juristen“s Redaktionskomité

NYT NORDISK FORLAG · ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN MCMXXXVI

TEGNINGER OG DEKORATIVT Udstyr af
POUL SÆBYE

BOGEN ER TRYKT I
NORDLUNDES BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
I 500 EKSEMPLARER

Tilegnet
Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet
ved Københavns Universitet

FORORD

DER er vist Enighed om, at det først er i Ly af Eksamensforordningen af 10. Februar 1736, at en egentlig juridisk *Stand* vokser frem her i Landet, og da Tanken om at fejre Forordningens 200-Aarsdag gennem Udsendelsen af et til Lejligheden passende Festskrift blev fremsat, maatte det derfor stille sig ganske naturligt, at netop *Juristforbundet* som Varetager af Juriststandens Interesser tog Sagen op, saa meget mere som den opadgaaende Linje, der tegner sig gennem den forløbne Periode, og som de følgende Blade saa klart lader træde frem, maa indeholde det stærkeste Incitament for Nutidsjurister til at virke for Forbundets Formaal: den fortsatte Højnelse af Standens Vilkaar i saavel ideel som materiel Henseende.

Til at forestaa Udgivelsen udpegede Forbundet sin Formand, undertegnede Sekretær i Socialministeriet Erik Reitzel-Nielsen og medundertegnede Medlem af »Juristen«s Redaktionskomité Dr. jur. Carl Popp-Madsen, og ved Henvendelse til en Kreds af særligt sagkyndige har vi søgt at tilvejebringe en alsidig Belysning af Juraens og Juristernes Kaar og Virken i de forløbne Aarhundreder gennem en Række monografiske Fremstillinger. Af praktiske Grunde er disse blevet til uden direkte Samarbejde mellem de forskellige Forfattere, og da flere af dem griber ind paa samme Felter, har det ikke kunnet undgaas, dels at det samme Stof undertiden er omhandlet flere Steder, dels at divergerende An-

skuelser i Vurderingen af det er kommet til Orde. Til at søge dette undgaaet har der efter Udgivernes Formening ikke været Føje. At iøvrigt Opgaven kun har kunnet løses ved den største Imødekommenhed og Offervilje fra mange Sider, turde være selvklart.

Til Festskriftets *Bidragydere*, der trods meget knapt tilmaalt Tid og Vanskelighederne ved Fremdragelsen af det til Dels nye og ukendte Materiale beredvilligt har paataget sig Arbejdet med at gøre Værket til det Kildeskrift, hvortil Fremtidens Forskning trygt kan søge tilbage,

til *Carlsbergfondet* og *Det Finneske Legat*, der ved deres Tilskud har tilvejebragt det økonomiske Grundlag for Festskriftets Udsendelse,

og til *Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet ved Københavns Universitet*, der straks har tilladt, at Festskriftet maa fremtræde som tilegnet Fakultetet,

bringer vi Juristforbundets bedste Tak.

København, i November 1936.

ERIK REITZEL-NIELSEN CARL POPP-MADSEN

**RETSUNDERVISNINGEN OG
RETSVIDENSKABEN VED KØBENHAVNS
UNIVERSITET 1537-1736
FORORDNINGEN AF 10. FEBRUAR 1736
AF
PROFESSOR POUL JOHS. JØRGENSEN**

FOR AT FORSTAA Rækkevidden og Betydningen af Forordningen af 10. Februar 1736, hvis 200 Aarsdag har givet Anledning til Udsendelse af dette Festskrift, er det nødvendigt at kende de Vilkaar, under hvilke det juridiske Fakultet forinden havde virket, og det er derfor Hensigten i det følgende først at forsøge en Skildring af Retsundervisningens og Retsvidenskabens Stilling ved Københavns Universitet i Tiden forud for Forordningen for derefter at fortsætte med en Redegørelse for dennes Tilblivelse og Indhold. Som Udgangspunkt for Fremstillingen af Fakultetets ældre Historie er valgt Universitetets Fornyelse i 1537 eller rettere den to Aar senere udstedte Universitetsfundats, der i næsten to Aarhundreder dannede Retsgrundlaget for Universitetets og dermed for det juridiske Fakultets Virksomhed. Der er saaledes helt bortset fra det ældste Universitet, hvis Forhold for ikke længe siden har været Genstand for indgaaende Behandling i William Norvin, Københavns Universitet i Middelalderen (1929) og iøvrigt ikke, hvad Juraen angaar, har synderlig Betydning for den senere Tid.

FØRSTE AFSNIT

UNIVERSITETSFUNDATSEN AF 1539

KØNT FORMAALET med Universitetets Fornyelse i 1537 i første Linie var at skabe en Højskole, hvor vor-
dende Gejstlige kunde blive uddannede i Overensstem-
melse med den nye Lære, og Oprettelsen af Lærestole i
andre Fag end Teologi derfor til en vis Grad søgte sin Be-
grundelse i den Betydning, de paagældende Videnskaber havde for Ud-
dannelsen af lærde Præster og ganske særlig for Studiet af den hellige
Skrift, var dette Synspunkt dog paa ingen Maade eneraadende.¹⁾ Uni-
versitetsfundatsen af 10. Juni 1539 (*Fundatio et ordinatio scholæ uni-
versalis Hafniensis*)²⁾ havde et aabent Blik for den videnskabelige Dan-
nelses Betydning ogsaa udenfor det nævnte Omraade, og den udtaler
bl. a. et Sted, at Kongen støtter alle Videnskaber, for at der til Gavn
for hans egne og andre Riger kan uddannes Mænd, som kan raade
Regeringerne og Menighederne (*qvi consulant politiis et ecclesiis*).³⁾

Ved den nærmere Udformning af Fundatsen blev der imidlertid
kun i begrænset Omfang taget Hensyn til de nævnte videregaaende
Formaal for Universitetets Undervisning. Bortset fra de sproglige og
filosofiske og andre almindennende Discipliner, som var samlede under
det filosofiske Fakultet, og som ansaas for en nødvendig Forskole for
Studierne i de saakaldte højere Fakulteter, var det nærmest kun det
teologiske Fakultet, som blev saaledes udstyret, at det var i Stand til
at give de Studerende en fuldstændig videnskabelig Uddannelse inden-
for sit Fagomraade. Særlig daarligt aflagt blev det juridiske Fakultet,
der kun normeredes med et enkelt Professorat,⁴⁾ men det blev dog i
hvert Fald overvejet at ansætte flere Professorer. I den af Universite-
tets første Rektor, Chr. Morsing, bekjendtgjorte foreløbige Læseplan
af 1537 (*Ordinatio lectionum*) hedder det saaledes, at en Jurist skal

holde Forelæsninger over Institutionerne, indtil Kongen træffer Bestemmelse om de andre juridiske Forelæsninger,⁶⁾ og i selve Fundatsen opstilles visse Regler om Lønning og Forelæsningspligt for det Tilfælde, at Kongen vilde beskikke endnu en Jurist.

Om den juridiske Professors Undervisning bestemtes det, at han skulde holde Forelæsning over de kejserlige Institutioner, der var den Del af Corpus juris, som egnede sig bedst til at lægges til Grund for et indledende Studium af Romerretten og iøvrigt af Lovgiveren selv var tænkt som en Lærebog. Det var vistnok ogsaa ved fremmede Universiteter Reglen — eller blev det i hvert Fald i den følgende Tid⁶⁾ — at Studenterne begyndte med Institutionerne, men Gennemgangen af disse, der ofte varede aarevis,⁷⁾ svarede ganske vist ved sin Vidtløftighed daarligt til Begrebet om en Begynderundervisning. Alligevel ansaas den aldrig for tilstrækkelig til en fuld Uddannelse i Romerret. Til en saadan krævedes ogsaa Studium af Digesterne og Codex, men efter Fundatsen skulde der ikke undervises i disse Dele af Corpus juris. Kun var det paalagt Professoren, at han under Gennemgangen af Institutionerne undertiden skulde foredrage noget fra andre Steder i Romerretten, som kunde være til Nytte for Tilhørerne, men det fremhævedes udtrykkeligt, at det kun skulde ske i ringe Omfang. Med den da brugelige Undervisningsmaade vilde det ogsaa have været umuligt for en enkelt Professor at læse over alle Dele af Corpus juris — dertil tog Gennemgangen altfor lang Tid — og ved fremmede Universiteter fandtes der derfor i Reglen et særligt Professorat i Institutionerne foruden et eller to Professorater i de andre Dele af Faget.⁸⁾ Under Udarbejdelsen af Fundatsen har man aabenbart ogsaa været ganske klar over, at der til et fuldstændigt Kursus i Romerret maatte kræves mere end et Professorat; thi Indehaveren af det andet Professorat, hvis Oprettelse til et senere Tidspunkt var forudset, skulde netop have til Opgave at læse over Titler af Digesterne og Codex.

Ved Middelalderens Universiteter havde den retsvidenskabelige Undervisning foruden Romerret ogsaa omfattet kanonisk Ret, der dog opfattedes som et Fag for sig, der havde sine egne Lærestole og sine egne videnskabelige Grader.⁹⁾ Et juridisk Studium behøvede heller ikke at omfatte begge Retter, og der var Universiteter, hvor den ene Di-

sciplin, og da altid Romerretten, helt manglede.¹⁰⁾ Bortset fra Italien og andre Egne af Sydeuropa, hvor Romerretten aldrig helt havde ophørt at gælde, og hvor Fornyelsen af Romerretsstudiet hurtigt skaffede den Indgang i Retslivet, var Studiet af kanonisk Ret, der havde saa stor praktisk Betydning for Kirkens Mænd, særlig i de højere Stillingen, i Almindelighed det vigtigste, og Romerretten var ofte i Forhold hertil nærmest en Bidisciplin.¹¹⁾ Saaledes har Forholdet uden Tvivl ogsaa været ved det middelalderlige københavnske Universitet, hvor begge Fag vel ifølge Statutterne for det juridiske Fakultet var formelt ligestillede, men hvor alle Lærere, om hvilke nærmere Underretning haves, synes at have læst over kanonisk Ret.¹²⁾ Først siden Udgangen af det 15. Aarhundrede kom Romerretten ved de tyske Universiteter til at indtage en mere fremskudt Stilling og faa en fastere Plads i Undervisningen, hvilket hang sammen med den begyndende Reception af den fremmede Ret og med den stigende Anvendelse af lærde Jurister i verdslige Stillingen.^{13a)}

Ved Reformationen stillede man i de protestantiske Lande overfor det Spørgsmaal, om den kanoniske Ret vedblivende skulde anses for gældende. Spørgsmaalet løstes ikke paa samme Maade allevegne. I Tyskland havde Luther bestridt Gyldigheden, idet han opfattede denne som hvilende paa Pavens Autoritet, som han ikke anerkendte, men han mødte her Modstand fra juridisk Side, ogsaa hos Jurister, der var Tilhængere af Reformationen, idet disse ikke kunde forsones sig med, at et Retssystem, der gennem lange Tider havde været en vigtig Del af den i Landet gældende Ret, skulde miste sin Gyldighed, fordi man ikke mere anerkendte det pavelige Primat, og derfor kun vilde gaa med til, at kanoniske Forskrifter, som stred mod den hellige Skrift, kunde tilsidesættes. Resultatet af Striden kom nærmest til at svare til Juristernes Standpunkt, idet det blev Opfattelsen, at kanonisk Ret paa de Omraader, hvor den faktisk havde været gældende, stadig var bindende, med mindre særlige Grunde talte derimod. Til dette Resultat bidrog det væsentligt, at den kanoniske Procesret, saaledes som den var blevet udformet af de italienske Jurister, allerede var blevet reciperet i Tyskland i saa stort et Omfang, at der ikke kunde være Tale om at opgive den, men Synspunktet havde ogsaa Konsekvenser med

Hensyn til andre Dele af den kanoniske Ret.¹³⁾ En naturlig Følge af Reformationen var det dog, at den kanoniske Ret ved de protestantiske Universiteter inden længe traadte stærkt i Skygge for Romerretten, hvad bl. a. viser sig i, at Antallet af Lærestole i Faget formindskedes, forsaavidt de ikke helt bortfaldt, hvad undertiden var Tilfældet. En lignende Udvikling fandt iøvrigt Sted ved flere katolske Universiteter, hvor Aarsagen vel var at søge i den voksende praktiske Betydning, Romerretten efterhaanden fik, og maaske ogsaa i den større Interesse for denne, som var en naturlig Følge af Humanismen.¹⁴⁾

I Danmark forsvinder den kanoniske Ret mærkelig lydløst. Den Tvivl om dens fortsatte Gyldighed, som vel ogsaa her til at begynde med maa have gjort sig gældende, har næsten ingen Spor efterladt i Kilderne. Man følte sig utvivlsomt ikke bundet af den, hvor den stred mod den nye Kirkeopfattelse, men dette siges kun sjældent rent ud.¹⁵⁾ Omvendt opretholdes den heller ikke udtrykkeligt, hvor man ingen Indvendinger havde imod den, idet man nøjes med at bekræfte, hvad der hidtil var gældende. Af Betydning for Resultatet var det vel især, at man straks efter Reformationen i Kirkeordinansen og andre lidt yngre Bestemmelser fik en udførlig ny Lovordning med Hensyn til de vigtigste af de Forhold, for hvilke den kanoniske Ret tidligere havde været normgivende, og at den kanoniske Proces, skønt den i den senere Middelalder paa mange Maader havde paavirket dansk Ret, dog aldrig havde været praktiseret udenfor de kirkelige Domstole, som nu forsvandt. Stillingen kan vistnok herefter bedst karakteriseres saaledes, at den kanoniske Ret ikke ansaas for ligefrem gældende, men at Betragtningssmaader og Regler hentede fra den faktisk endnu havde Betydning paa ulovbestemte Omraader, f. Eks. indenfor Ægteskabsretten i Tiden før 1582, selv om man ikke plejede ligefrem at paa-beraabe sig de kanoniske Retskilder.¹⁶⁾

Skønt den kanoniske Rets Betydning saaledes var stærkt forringet, er det alligevel mærkeligt, at Universitetsfundatsen slet ikke direkte nævner den, end ikke for det Tilfælde, at Lærerkrafterne skulde blive forøgede ved Ansættelse af endnu en juridisk Professor, og det besynderlige heri understreges ved, at Retsundervisningen, som nedenfor paaavist, i Virkeligheden nærmest var bestemt for Teologer. Ved Wit-

tenberg-Universitetet havde man dog endnu ved Statutterne af 1536 fundet Anledning til at opretholde en Lærestol i kanonisk Ret.⁷⁷⁾ Forklaringen af den danske Universitetsfundats' Forbigaaelse af dette Fag er da vel simpelthen den, at man ikke havde Midler til at lønne en Professor i denne Del af Retsvidenskaben, hvorfor ogsaa taler, at da der omsider i 1657 ansattes en »Secundus Professor Juris ordinarius«, skete det under Henvisning til, at der manglede et Professorat i den kanoniske Ret. Allerede i Fundatsen af 1539 kan dog paavises en vis Hensyntagen til denne. Som en saadan maa det nemlig sikkert opfattes, at det gøres til Pligt for den juridiske Professor undertiden at forklare *Arbor consanguinitatis et affinitatis*, d. v. s. den i Middelalderen almindelig benyttede billedlige Fremstilling af Slægtsskabs- og Svogerskabsgraderne, med særligt Henblik paa Ægteskabsretten og at gennemgaa visse andre Spørgsmaal vedrørende Ægteskab (*quosdam casus matrimoniales*).

Det maa endnu anføres, at den juridiske Professor ifølge Fundatsen ogsaa havde den Pligt under sine Forelæsninger jævnlgt at tilføje noget om Lovene fra Platon, Cicero og den (antike) Historie og ligeledes noget fra Aristoteles's Politik. Dette maa imidlertid opfattes som et Tillæg til hans Virksomhed, der faldt udenfor hvad der naturligt kunde paahvile ham som Professor i Retsvidenskab. Hverken Politik eller Historie hørte i Datiden med til Lærestoffet ved et juridisk Studium, men havde deres Hjemsted i det filosofiske Fakultet, hvor Politikken tilligemed den den nærstaaende Etik udgjorde en Bestanddel af de Discipliner, der var bestemte til at danne en Forskole til de højere Studier. Der oprettedes imidlertid ikke ved Universitetets Fornyelse nogen Lærestol i de nævnte Fag og heller ikke i Historie, og det er vel dette, som forklarer den anførte Bestemmelse i Fundatsen. At der var Tale om noget, som i og for sig var den juridiske Professor uvedkommende, viser sig ogsaa paa en tydelig Maade deri, at den ham paalagte Pligt var knyttet til den Forudsætning, at han var lærd nok til at kunne opfylde den (*si eruditus fuerit*). Som Formaalet med Undervisningen i de nævnte Bidiscipliner nævner Fundatsen at gøre Forelæsningen mere tillokkende for de unge.

Den juridiske Undervisning, som Fundatsen aabnede Adgang til,

var, som det vil fremgaa af det anførte, meget ufuldstændig sammenlignet med, hvad der bødes ved fremmede Universiteter. Naar man spørger om Aarsagen hertil, kan man naturligvis, som det allerede paa et enkelt Punkt er sket ovenfor, henvise til, at de økonomiske Midler, der raadedes over, var begrænsede, og at de i første Linie maatte anvendes til Løsning af den vigtige Opgave at sikre en forsvarlig Præsteuddannelse. Forklaringen er imidlertid uden Tvivl ogsaa den, at man i 1539 endnu ikke i særlig Grad følte Trang til Anvendelse af faglærte Jurister. Medens i Tyskland Receptionen af den fremmede Ret allerede paa Reformationstiden var saa vidt fremskreden, at Jurister med Universitetsuddannelse aldeles ikke kunde undværes i Retsplejen, selv om de endnu langt fra helt havde fortrængt det læge Element, var Retsgrundlaget i Danmark den gamle nationale Ret, som man forudsatte, at Folk med naturligt Anlæg og med Interesse for Sagen ad rent praktisk Vej kunde skaffe sig fornødent Kendskab til. De katolske Biskopper, der ligesom den højere katolske Gejstlighed i det hele næsten altid havde haft juridisk Uddannelse, i hvert Fald i kanonisk Ret, havde ganske vist før Reformationen tilligemed enkelte andre af Kirkens Mænd haft Sæde i Rigsraadet og som Medlemmer af dette udøvet dømmende Myndighed, men Hovedmassen af Dommerne, baade de adelige Dommere i de højere Retter og de uadelige i Underretterne, var uden lærd Dannelse — de adelige, der havde gjort Studier i Udlandet, havde hidtil næsten altid gjort det med en gejstlig Løbebane for Øje — og intet kunde nødvendiggøre en pludselig Forandring heri. Heller ikke i den stedlige Administration var der Brug for uddannede Jurister, og en Trang til saadanne kunde derfor i det højeste gøre sig gældende i Centraladministrationen, d. v. s. i Kancelliet, hvis Personale i Middelalderen udelukkende eller (i den sidste Tid) dog overvejende havde bestaaet af Gejstlige, af hvilke vel de fleste havde om ikke en fuldstændig, saa dog nogen juridisk Uddannelse. Indenfor Kancelliet var det dog egentlig kun i den paa Reformationstiden udsondrede tyske Afdeling, der besørgede Forretningerne vedrørende Hertugdømmerne og den diplomatiske Korrespondance med det sydlige Udland, derunder i første Linie med de tyske Fyrster og Stæder, at Anvendelse af faglærte Jurister, i hvert Fald i et vist

Omfang, kunde føles som en Nødvendighed, og den Trang, som her var til Stede, kunde man endda med Føje vente fyldestgjort gennem Ansættelse af Udlændinge eller Folk fra den tysktalende Del af Hertugdømmerne, der havde faaet deres Uddannelse paa fremmede Steder, en Udvej, der jo ogsaa faktisk blev benyttet i den følgende Tid.

Naar der saaledes ikke i 1539 kunde føles nogen stærk praktisk Trang til at indføre en juridisk Undervisning svarende til den, som meddeltes ved Udlandets Universiteter, maa man imidlertid videre spørge, hvorfor man da i det hele oprettede et juridisk Fakultet. Naar det ikke var saaledes forsynet med Lærerkrafter, at det kunde meddele en egentlig retsvidenskabelig Uddannelse, og der heller ikke følte nogen praktisk Trang til en saadan, hvad var da i det hele Meningen med de juridiske Forelæsninger, og for hvem var de bestemte? Naturligvis kan det have betydet noget, at et juridisk Fakultet nu engang hørte med til et Universitet, saaledes som Begrebet herom havde udviklet sig i Middelalderen, og at der, naar det var Kongens Mening, at alle Videnskaber burde støttes, selv om de ikke tjente det nye Universitets egentlige Formaal, ogsaa maatte skaffes en vis Plads for Juraen, men den egentlige Forklaring paa den mærkelige Ordning, der blev truffet med Hensyn til denne, er dog sikkert at søge et andet Sted.

Fundatsen nøjes ikke med at bestemme, at der skal holdes Forelæsninger over Romerret, men giver ogsaa en Begrundelse af, hvorfor det skal ske. Det siges herom, at skønt man ikke i Danmark i alt følger de romerske Love og Sædvaner, fordi Landet har sine egne Love, er det dog rigtigt — eftersom det hellige Kejserrige paastaar, at dets Love har deres Oprindelse fra Naturens Lov, og ingen Love bør holdes for Love, som strider mod Naturens Lov — at (ogsaa) andre Rigers Love bringes til at stemme med Naturens Lov, naar de undertiden er anderledes end de romerske Love, og det tilføjes efter Anførelsen af et Bibelcitater, at de naturlige Anlæg (hos de Studerende) udvikles ved Kendskab til fremmede Love, saa at de kan dømme rigtigt ogsaa om Landets egne Love og Sædvaner.

Det kunde efter den sidst anførte Udtalelse se ud, som om Meningen med Romerretsundervisningen var at give Studenterne Grundlaget for en Retssammenligning og skærpe deres Kritik overfor den

hjemlige Ret, men en saadan Opfattelse vilde, selv om den ikke kan kaldes helt urigtig, ikke ramme det væsentlige i Sagen. For at forstaa Meningen med det anførte Sted i Fundatsen og dermed Hensigten med dens Ordning af Retsundervisningen, maa man søge tilbage til de Tanker om Naturens Lov og dens Forhold til Romerretten, som i den nærmest foregaaende Tid var fremsatte af Melanchton. Det er nemlig uden Tvivl disse Tanker, der, formidlede af Bugenhagen, ligger til Grund for Fundatsen; særlig er der Berøring mellem dennes Begrundelse af, at der bør læres Romerret, skønt Romerretten ikke gælder i Landet, og et Sted i Melanchtons *Oratio de legibus* af 1525.¹⁸⁾ For Melanchton var Naturens Lov de Menneskene af Gud indplantede sædelige Begreber og Grundregler, og Naturretten eller Etikken var Læren om disse Begreber og Regler, forsaavidt de vedrørte de ydre Handlinger og kunde erkendes ad Fornuftens Vej. Den positive Ret havde til Opgave at give Naturretten den Udformning i det enkelte og den nærmere Præcisering, som var nødvendig for at gøre dens Regler praktisk anvendelige, og i denne Retning var blandt alle positive Retsforfatninger Romerretten den, der var naaet videst. Overfor de Angreb, der var blevet rettet paa Romerretten af visse yderliggaaende Reformatorer, der vilde have den erstattet med den mosaiske Ret, var Melanchton, der herved ogsaa paavirkedes af sine humanistiske Sympatier, gaaet meget langt i modsat Retning, idet han ligefrem betragtede Romerretten som det ideale Udtryk for Naturretten, der havde draget de rigtige Konsekvenser af denne paa alle Omraader. I sin Tale *De dignitate legum* (1538) erklærer han saaledes at ville vise *Romanum jus vere quandam philosophiam esse*.¹⁹⁾

Naar Fundatsens Bestemmelser om Romerretsundervisningen ses paa denne Baggrund, bliver det klart, at den Retssammenligning, som tilsyneladende er angivet som Formaalet med den, ikke er en Retsammenligning i moderne Forstand. Den Maalestok, hvormed de hjemlige Love skal maales, er Naturens Lov, og Undervisningen i Romerretten, der stemmer med Naturens Lov, er i Virkeligheden en Slags Undervisning i Etik, for hvilket Fag, der jo som tidligere nævnt heller ikke var sørget paa anden Maade. Men herefter bliver det sandsynligt, at Retsundervisningen overhovedet ikke tog Sigte paa en specifik juri-

disk Fagdannelse, men var møntet paa Universitetets Studerende i Almindelighed, hvilket igen vil sige Teologerne, der udgjorde langt det store Flertal af dem. Fundatsen udtaler vel paa flere Steder, at Universitetets Opgave ikke udelukkende er at uddanne Præster, og det siges bl. a. i Forbindelse med Omtalen af Romerretten, at Kongen haaber, at nogle af Eleverne vil blive Mænd, som ved deres Raad kan gavne Staten. Udtrykkene er dog saa vage, at de ikke særlig leder Tanken hen paa faglærte Jurister, og der kan i Virkeligheden lige saa godt være tænkt paa Gejstlige, der jo i Middelalderen paa saa mange Maader havde medvirket ved den verdslige Styrelse og maaske til en vis Grad ventedes ogsaa at ville komme til at gøre det i Fremtiden.

Der mangler heller ikke i Fundatsen Antydninger af, at Retsundervisningen i det mindste tillige var bestemt for Teologerne. For det første er der ingen Tvivl om, at dette gjaldt den Del af Undervisningen, som vedrørte Ægteskabsretten, der i Virkeligheden — da det ikke var Formueforholdene, der tænkes paa — maatte interessere de vorde Gejstlige mere end Juristerne. Der var i 1539 endnu ikke truffet Bestemmelse om den fremtidige Ordning af Jurisdiktionen i Ægteskabssager, men Resultatet blev som bekendt ikke længe efter, at Ægteskabsdomstolene hovedsagelig fik en gejstlig Sammensætning. At Undervisningen i Ægteskabsret tog Sigte paa Teologerne, fremgaar ogsaa af, at der paalagdes de teologiske Professorer visse Pligter med Hensyn til den. De skulde sørge for, at Forelæsningerne ordnedes saaledes, at de kunde vække Ungdommens Interesse, og skulde selv opfordre den til at overvære dem. Paa den anden Side paalagdes det Juristen at raadføre sig med Teologerne angaaende hvad han lærte om Ægteskab saavel som om andre juridiske Spørgsmaal, der berørte Samvitigheden, f. Eks. Renter og Køb og Salg, og han skulde saa til Gengæld være Teologerne til Hjælp i den Slags Spørgsmaal. Naar det i denne Forbindelse forbydes Juristen at sammenblande Lovene med Evangeliet, ligger der aabenbart heri en Afstandtagen fra den ovennævnte yderliggaaende Retning, der vilde gøre Bibelen til den eneste Norm ogsaa i borgerlige Forhold, og Udtalelsen er altsaa i god Overensstemmelse med, at Fundatsen er Udtryk for Melanchtons Anskuelse.

Men ikke blot Undervisningen i Ægteskabsret, men ogsaa andre

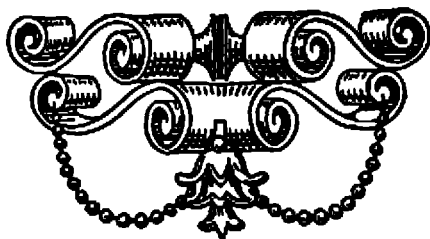
Sider af Retsundervisningen forudsættes i Fundatsen at være bestemt for Studenterne i Almindelighed og særlig for Teologerne. Hvor Fundatsen taler om den juridiske Professors Pligt til at holde Disputationer, paalægges det ham saaledes at vælge Emner fra Lovene for sine Theses, som egner sig for Prædikanterne og for dem, der skal varetage Statsstyrelsen, og som kan være til Nytte for hele Universitetet,²⁰⁾ og Fundatsen tænker sig fremdeles den juridiske Undervisning suppleret ved de Disputationer, som skulde holdes af Magistrene, d. v. s. Professorerne i det filosofiske Fakultet, hvis Undervisning var bestemt for samtlige Studenter. Der opregnes en lang Række Emner, som kunde benyttes ved disse Disputationer, og deriblandt adskillige, som har Berøring med eller falder ind under Juraen, f. Eks. Kirkeordningen, Ægteskabet, Lovene, Sædvaneretten, Øvrigheden, Lydighedspligten, Eden og Edsaflæggelsen, Straffene, Krigen, Hævnen, Kontrakter, Renter o. s. v., og det siges ligefrem, at Magistrenes Disputationer skulde træde i Stedet for andre Øvelser i Romerretten, hvilken Danskerne ikke plejede at være ivrige for at lære, om med Rette eller med Urette vilde Forfatteren af Fundatsen ikke undersøge.²¹⁾ Ogsaa paa dette Sted træder Sammenblandingen af Jura og Etik og hele Synspunktets Afhængighed af Melanchton tydeligt frem, men en nærmere Udvikling heraf maa jeg af Pladshensyn bortse fra.

Da den juridiske Undervisning, som foreskrives i Fundatsen, saaledes i Virkeligheden ikke tog Sigte paa Uddannelse af Jurister, er det i og for sig ørkesløst at spørge, hvorfor der ved Ordningen af den slet ikke var tænkt paa den danske Ret, men selv om Formaalet havde været at indføre et virkeligt videnskabeligt Retsstudium, vilde dansk Ret, som Forholdene dengang var, aldrig kunne have faaet nogen betydende Plads indenfor dette. De videnskabelige Forudsætninger herfor var slet ikke til Stede. Den danske Ret havde hidtil saa godt som ikke været Genstand for teoretisk Behandling — det eneste Tilløb til en saadan var Biskop Knuds Glossering af Jyske Lov — og det Materiale, som maatte danne Basis for Behandlingen, forelaa end ikke i tilgængelig Form. Den juridiske Undervisning ved Middelalderens Universiteter havde, hvad enten dens Genstand var romersk eller kanonisk Ret, altid som Grundlag haft bestemte Tekster (Corpus juris

civilis og Corpus juris canonici), som gennem Undervisningen forklares og kommenteredes, og man kunde overhovedet ikke tænke sig en Undervisning under anden Form end med en autoritativ Tekst som Grundlag, hvad ikke blot gjaldt Juraen, men ligesaavel andre Videnskaber. Den danske Ret forelaa imidlertid ikke samlet i en stor Lovbog, og heller ikke havde man nogen Samling af de enkelte Love, være sig i trykt Form eller i Haandskrift. Kun ganske faa Love, væsentlig nogle af de middelalderlige Landskabslove, var blevet udgivet, og hvad der forelaa i de gængse Samlingshaandskrifter var altid meget fragmentarisk og udgjorde ikke nogen fast Bestand, idet Udvalget paavirkedes af de særlige Interesser, som gjorde sig gældende hos dem, der lod Haandskrifterne skrive. Men hertil kom yderligere, at Lovgivningen indtil Reformationen overhovedet havde spillet en underordnet Rolle, idet Retsudviklingen væsentlig var foregaaet ad sædvanemæssig Vej og havde fundet Udtryk i Praksis, og at denne var om muligt endnu vanskeligere tilgængelig end Lovene, da man ingen Præjudikatsamlinger havde. Af denne Grund hvilede der ogsaa noget usikkert over den gældende Ret, som maatte gøre den lidet egnet til videnskabelig Behandling. En Vanskelighed laa endelig i, at der ikke herskede fuld Retsenhed. Der var baade en Række Forskelligheder mellem de store Retsomraaders Ret og et meget stort Antal partikulære Retsdannelser, deriblandt især Købstadlovgivningen, men det maa dog indrømmes, at den Vanskelighed, der laa i Rettens Splittethed, var langt mindre i Danmark end i Tyskland. Naar hertil endnu føjes Traditionen fra de middelalderlige Universiteter, der som gejstlige Institutioner havde taget særligt Sigte paa Kirkens Tarv og derfor havde dyrket den kanoniske Ret og som Hjælpefag for denne Romerretten, medens de nationale Retsforfatninger havde ligget udenfor deres Interesser, er det klart, at der i 1539 aldeles ikke kunde være Tale om at give dansk Ret en selvstændig Plads indenfor den juridiske Undervisning, men højst om under Behandlingen af Romerretten at drage enkelte Sammenligninger med den, hvilket Fundatsen vel ogsaa nærmest kan siges at give Anvisning paa i den ovenanførte Begrundelse af, at der skulde undervises i Romerret.

At den nationale Ret ikke gjordes til Led i det juridiske Undervis-

ningskursus var saa langt fra noget for Danmark særligt, at der næppe i 1539 var noget Universitet, hvor Forholdet var anderledes, naar bortses fra, at der var Lande, hvor Romerretten mere eller mindre var gældende Ret. Navnlig var Forholdet det samme i Tyskland, hvor det først i Løbet af det 17. Aarhundrede efterhaanden i nogen Grad ændredes,²³) og ligesaa i Frankrig, hvor fransk Ret (le droit coutumier og de kongelige Ordonnanser) tidligst indførtes ved Universiteterne ved et Edikt af Ludvig XIV 1679.²³) Ja selv i England, hvis nationale Retssystem, common law, dog allerede i Middelalderen havde været Genstand for en ikke ubetydelig litterær Behandling, og hvor man ogsaa tidligt var begyndt at anlægge haandskrevne Præjudikatsamlinger, var den engelske Ret paa Renæssancetiden ganske udelukket fra Universiteterne og blev endog først særlig sent indført der (tidligst i Oxford 1758).²⁴)

ANDET AFSNIT

FRA UNIVERSITETSFUNDATSEN AF 1539 INDTIL MIDTEN AF DET 17. AARHUNDREDE

ET har været nødvendigt at gøre Universitetsfundatsens Bestemmelser om det juridiske Fakultet og den Undervisning, det skulde meddele, til Genstand for en ret indgaaende Omtale, fordi kun en fuld Forstaaelse af, hvad man i 1539 tilsigtede, giver den rette Baggrund for Udviklingen i den følgende Tid. Først naar man er klar over, hvilken beskeden Rolle der ved Fundatsen var blevet tildelt Retsundervisningen, og over, at dens Opgave egentlig slet ikke var at meddele en Uddannelse svarende til den, som efter Tidens Opfattelse var nødvendig for en faglært Jurist, forstaar man, at der i lange Tider efter 1539 kun er forholdsvis lidt at fortælle om Fakultetet og dets Virksomhed.

Professorerne. Hvad Fakultetets Lærere angaar, kan det ikke undre, at det ikke straks var muligt at finde egnede videnskabelige Kræfter her i Landet. Ved det middelalderlige Universitet havde vel en enkelt dansk Mand, Erik Nielsen Rosenkrantz, i en længere Aarrække virket som Lærer i Kirkeret, men han var allerede død ved Aar 1504 eller 1505, og en anden indfødt Adelsmand, den fra Norges Historie i Reformationstiden kendte Vincents Lunge, der var blevet ansat som Lærer 1521, forblev kun et Par Aar i denne Stilling. Iøvrigt havde man maattet benytte Udlændinge, og det er overhovedet tvivlsomt, om der i den sidste Menneskealder før Reformationen har været nogen juridisk Undervisning af større Betydning; i hvert Fald havde Universitetet før 1536 en Række Aar været i fuldstændig Opløsning.¹⁾

Nogen indfødt Lærer, som kunde overtages fra det ældre Universitet, fandtes derfor ikke, selv bortset fra, at det, der nu skulde under-

vises i, ikke som i tidligere Tid i første Linie var kanonisk Ret, men Romerret, og at der nu foruden til videnskabelige Kvalifikationer ogsaa maatte tages Hensyn til vedkommendes Stilling til den nye Lære. Det er endvidere klart, at der ikke gennem den Undervisning, Fakultetet ifølge Fundatsen skulde meddele, kunde uddannes indfødte Lærere eller blot saa meget som gives Indfødte, der vilde forberede sig til en videnskabelig juridisk Stilling, en væsentlig Del af den Uddannelse de behøvede. Et fleraarigt Studium i Udlandet var ubetinget nødvendigt for enhver, der vilde tænke paa at blive juridisk Professor.

Imidlertid ses det dog, at man ikke mange Aar efter 1539 har været betænkt paa ad sidstnævnte Vej at skaffe sig en indfødt Lærer. Det blev omtrent ved 1546 af Universitetet paalagt Rasmus Glad, der senere under Navnet Erasmus Lætus blev kendt som Humanist og latinsk Digter, under sit Studieophold i Udlandet at lægge sig efter Retsvidenskaben, hvortil der skaffedes ham en Understøttelse, men hans Studier, om hvilke iøvrigt intet nærmere vides, førte ikke til hans Ansættelse som juridisk Professor, hvorimod han i anden Egenskab knyttedes til Universitetet.²⁾ Et Vidnesbyrd om hans juridiske Interesser foreligger dog i en vistnok af ham forfattet Bearbejdelse af Eriks sjællandske Lov i nyere Sprogform fra Tiden kort før 1552,³⁾ ligesom han besørgede den første Udgave af Koldingske Reces.⁴⁾ Ogsaa en Student fra Sønderjylland, Jørgen Stuur, vides omtrent samtidig at have studeret Jura i Udlandet med kongelig Understøttelse, men han blev senere Præst.⁵⁾ Skønt man saaledes synes at have interesseret sig for at skaffe Danske videnskabelig Uddannelse som Jurister, og sikkert med deres Ansættelse ved Universitetet for Øje, blev intet af de fire kongelige Rejsestipendier, som oprettedes 1569 ved Fundatsen for Kommunitetet, bestemt for en Jurist.⁶⁾

En Vanskelighed ved Besættelsen af det juridiske Professorat laa ogsaa i, at Vedkommende ikke blot skulde opfylde Betingelserne for at virke som Universitetslærer, men ogsaa egne sig til paa anden Maade at anvendes i Statstjenesten, især ved diplomatiske og andre politiske Forhandlinger.⁷⁾ I det 16. og ind i det 17. Aarhundrede, før Udviklingen af den nyere Tids Diplomati, var det almindeligt at anvende faglærte Jurister ved saadanne Forhandlinger,⁸⁾ og det er rimeligvis

særlig med Henblik derpaa, at Kongen i Fundatsen af 1539 forbeholder sig at benytte den juridiske Professor eller, hvis der ansættes to Professorer i Faget, dem begge som sine Raader. Med Hensyn til den straks ansatte lovede Kongen vel, at Brugen af ham udenfor Universitetet ikke skulde komme til at genere Forelæsningerne, men som nedenfor omtalt indrømmedes der ham dog en vis Lempelse i Undervisningspligten, og for den anden Professor, hvis Ansættelse til et senere Tidspunkt stilledes i Udsigt, synes Virksomheden som kongelig Raad nærmest at være tænkt som Hovedopgaven. Ikke faa af de juridiske Professorer forlod iøvrigt Universitetet for helt at hellige sig den nævnte Virksomhed.

Professorerne var da gennem lang Tid alle Udlændinge eller stammede dog fra det tysktalende Borgerskab i Hertugdømmerne. Som den første nævnes Laurentius Siebeneicher fra Freising, der 1542 afløstes af Bernart Wigbold Fries fra Groningen, i Stedet for hvem igen ca. 1545 traadte Rembert Gilsheim fra Rostock. Medens disse tre kun kom til at virke i kort Tid, fungerede Gilsheims Efterfølger, Nederländeren Albert Knoppert, der ansattes 1549, i en lang Aarrække, men var ikke sjældent fraværende i diplomatiske Sendelser.⁹⁾ Da han 1576 var blevet myrdet paa en saadan Rejse i Udlandet, viste det sig vanskeligt at faa Professoratet besat, idet Henvendelser til den slesvigske Advokat Povel Cypræus og til Jacob Bording i Rostock mødtes med Afslag, og først 1580 udnævntes Nicolaus (Klavs) Theophilus til Professor. Han var født i Flensborg, men var tysk af Dannelse og ved Udnævnelsen hessisk Raad.¹⁰⁾ Ligesom Knoppert anvendtes han meget til diplomatiske Hverv, men synes iøvrigt at have været ret virksom som Professor. Efter hans Død 1604 ansattes Leonhard Metzner, der var Embedsmand i Tyske Kancelli og rent tysk,¹¹⁾ men da Metzner, der havde bevaret sin Tilknytning til Kancelliet, medens han var Professor, 1615 udnævntes til Hofraad og derefter nedlagde Professoratet, gik dette omsider over til en dansk Mand, Klavs Plum, der dog først begyndte sin Virksomhed 1617 efter at have afsluttet sine retsvidenskabelige Studier i Udlandet.¹²⁾ Plums Ansættelse betegnede ogsaa paa anden Maade noget nyt, idet det vistnok var første Gang, at Universitetet selv fik afgørende Indflydelse paa Udnævnelsen; om Metzner

vides det saaledes, at han blev ansat efter Anbefaling af en tysk Hof-embedsmand.¹³⁾ Da Plum var død 1649, blev Professoratet tilbudt den fra Udarbejdelsen af Danske Lov bekendte Peder Lassen, men han, der i mange Aar førte en nærmest privatiserende Tilværelse i sin Fødeby Randers, ønskede ikke at modtage Posten,¹⁴⁾ og man maatte da endnu engang ansætte en Tysker, Johan Müller.

Studenterne. I hele den Periode, over hvilken de nævnte Mænds Virksomhed spænder, d. v. s. Tiden indtil Midten af det 17. Aarhundrede, maa den juridiske Undervisning antages at have bevæget sig indenfor den Ramme, som var angivet i Fundatsen, og saaledes mindre at have taget Sigte paa en streng juridisk Fagdannelse end paa at give Universitetets Studerende i Almindelighed, hvilket praktisk talt vilde sige Teologerne, Lejlighed til at erhverve visse juridiske Kundskaber, der skønnedes at være gavnlige for dem som Led i deres øvrige Studium eller af praktisk Nytte for dem med Henblik paa deres senere Virksomhed som Præster.

At dette Syn paa Retsundervisningen var raadende gennem hele Perioden, fremgaar ogsaa positivt af enkelte Udtalelser af samtidige. Nicolaus Theophilus siger saaledes i sit nedenfor omtalte Skrift *De diversis regulis juris*,¹⁵⁾ i Dedikationen til Niels Kaas, at hans Bog ikke blot vil være nyttig for dem, der engang skal pleje Ret, men for alle Studenter af alle Fag, og han fremhæver i Forbindelse hermed, at han i sin Forelæsning har at tage Hensyn til disse. En bag i Bogen trykt versificeret Nytaarshilsen til Studenterne, hvori han opfordrer dem til at genoptage Arbejdet efter en Afbrydelse, foranlediget ved en Pest-epidemi, er ogsaa rettet til den studerende Ungdom, hvad enten den studerede Jura eller andre Videnskaber (*juris et honestarum artium studiosis adolescentibus*). Som et andet Vidnesbyrd kan nævnes en af Professor Knud Bieske i 1611 holdt Tale om Studenternes Pligter, hvori Taleren i det Afsnit, der handler om det juridiske Studium, og som er holdt nær op ad Fundatsen, bl. a. siger, at det Arbejde, der anvendes paa at lære Lovene at kende, er nyttigt for alle boglærde Personer; Lovkyndighed er nok særlig vigtig for dem, der skal være Statens Raad-givere, men den er ogsaa meget gavnlig i gejstlige Forretninger.¹⁶⁾

Det vil ses, at Nicolaus Theophilus i sin Nytaarshilsen dog taler

om studiosi juris som en Gruppe for sig, men egentlige juridiske Studenter, d. v. s. Studenter, der alene opholdt sig ved Universitetet for at studere Jura, fandtes vistnok kun i meget ringe Tal.¹⁷⁾ Endnu et af Jesper Brochmand forfattet Udkast til en kongelig Anordning om forskellige Reformers ved Universitetet fra Tiden umiddelbart før Christian IV's Novellæ Constitutiones af 1621 forudsætter i § 22, der indeholder en Slags kort Studieplan for Teologer, at enhver Student, der kommer til Universitetet, studerer Teologi.¹⁸⁾ Trangen til en vis juridisk Uddannelse hos dem, der beklædte de mere betydningsfulde Stillinger i Administrationen eller Retsplejen, blev ganske vist efterhaanden noget større, men nødvendig for at opnaa Stillingerne var den stadig ikke, og de, der følte Interesse for at erhverve den, søgte i Reglen til Udlandet. Dette gjaldt allerede om de faa Borgerlige, som til Trods for, at Adelsens Forret udelukkede dem fra næsten alle højere Embeder, alligevel ønskede at erhverve en juridisk Fagdannelse, men i endnu højere Grad om Adelen, der overhovedet kun sjældent lod sig indskrive ved Universitetet.¹⁹⁾

Rørdam sætter dette Forhold i Forbindelse med de unge Adelsmænds Ulyst til at komme under Universitetets Jurisdiktion og til derved for en Tid at opgive deres adelige Værneting,²⁰⁾ og det er ogsaa meget sandsynligt, at dette Moment har spillet en Rolle, hvilket bestrykes ved, at Adelige dog ofte opholdt sig i nogen Tid ved Universitetet som Pensionærer hos Professorerne og da ogsaa hørte Forelæsninger, men uden at være formeligt indskrevne som Studenter. Aarsagen til, at der var saa faa Adelige blandt Universitetets Studerende, er dog vistnok i første Række at søge i et mere almindeligt Forhold, nemlig i den stadig mere udprægede adelige Standsfølelse, der paa alle Omraader, og nu ogsaa paa Undervisningens, førte til en Afsondring af Adelen fra de andre Stænder. Desuden var Universitetet daarligt i Stand til at yde Adelen, hvad den egentlig søgte. Det nye Dannelsesideal, som efterhaanden skulde fortrænge Humanismens, og om hvilket der vil blive Anledning til at tale nærmere i en senere Sammenhæng, var allerede i denne Periode saa smaat ved at udvikle sig og begyndte navnlig at præge den Uddannelse, som ansaas for passende for Adelige. En egentlig juridisk Fagdannelse var hver-

ken nødvendig for disse eller tilstrækkelig. Foruden at der lagdes stor Vægt paa Sprogkunderskab og Kendskab til fremmede Landes Forhold, kom efterhaanden Historie og Statslære eller Politik til at spille en Rolle ved Siden af Juraen, men disse Fag var det lettere at studere i Udlandet end herhjemme, hvor der i lang Tid ikke ved Universitetet fandtes anden Undervisning deri end den, som det paahvilede den juridiske Professor mere lejlighedsvis at meddele. Et Professorat i Historie blev først oprettet 1635, efter at Niels Krag dog tidligere i en kortere Periode havde doceret Faget, og om en Lærestol i Statslære var der stadig ikke Tale.

Adelens kølige Holdning overfor egentlige Universitetsstudier var ikke udelukkende et dansk Fænomen, og den førte allerede nu paa enkelte Steder i Udlandet til Oprettelse af særlige Uddannelsesanstalter for Adelige. En saadan Uddannelsesanstalt fik man ogsaa i Danmark under Christian IV i det 1623 oprettede ridderlige Akademi i Sorø, men dette, der hører til den ældre Gruppe af denne Art Institutioner, nærmede sig endnu stærkt til et egentligt Universitet og opfattedes i Virkeligheden ogsaa som et saadant, særlig i dets sidste Levetid, efter af dets Fundats 1643 var blevet fornyet.²¹⁾ Akademiet adskilte sig dog fra Københavns Universitet ved, at der, foruden at der var Adgang til Undervisning i visse moderne Sprog og til Øvelse i ridderlige Idrætter, kunde høres Forelæsninger over Historie og Statslære, i hvilke Fag der var et særligt Professorat, og paa Adelen, der iøvrigt ikke søgte det i noget særlig stort Tal, virkede det desuden mere tiltrækkende ved sin exclusive Karakter. Juraen, som fra 1639 til Akademiets Opløsning i Aarene omkring 1660, repræsenteredes af Tyskeren Henrik Ernst, doceredes vist snarest mere indgaaende end ved Universitetet, hvad der vil fremgaa af Omtalen nedenfor af forskellige af Ernst's Skrifter, men Ernst har dog selv i Kap. III i sin *Staterna jurisprudentiæ* (1662) givet et Program for en dansk Adelsmands Uddannelse til Statstjenesten, hvori han vel betoner Retsvidenskabens Nytte som Led i en saadan, men kun anviser den rene Romerrettsundervisning en Plads i anden Række.

Forelæsningerne. Forelæsninger (*lectiones* eller *prælectiones*) skulde efter Fundatsen holdes fire Gange om Ugen, Mandag, Tirsdag,

Torsdag og Fredag, medens Onsdagen foruden til Disputationer var bestemt til Repetition af det gennemgaaede.²³⁾ Professorerne i de højere Fakulteter kunde dog selv, ligesom Tilfældet var i Udlandet, bestemme, om de vilde foretage saadan Repetition om Onsdagen eller af og til benytte nogle af de ordinære Forelæsningstimer dertil, hvilket for den juridiske Professors Vedkommende begrundes med, at Kongen havde forbeholdt sig ogsaa at benytte ham paa anden Maade end som Professor.²³⁾ Repetitionerne var en fra Middelalderen overtaget Ordning.²⁴⁾ De havde til Formaal at uddybe vanskeligere Spørgsmaal og indøve det lærte, vist ofte i Form af Eksaminatorier. Universitetsfundatsen nævner ogsaa Gennemgang af skriftlige Udarbejdelser.

De i Fundatsen paabudte Forelæsninger var offentlige og gratis. Ved Siden af dem kunde Professorerne holde private Forelæsninger mod Betaling (*collegia privata*), men disse spillede næppe nogen Rolle i den Periode, der her er Tale om.

Forelæsningerne blev vistnok i Reglen dikterede, men herimod ivres stærkt i Brochmands tidligere omtalte Udkast, ogsaa i en Bestemmelse (§ 4), der særlig angaar den juridiske Professor,²⁵⁾ saavel som i Novellæ Constitutiones § 9,²⁶⁾ hvor det siges, »at en stor Del af Professorerne den meste Tid med Dikteren henbringer, som de af andre adskillige autoribus sammenflikket haver, dermed deres egen Umag at spare og Tiden saaledes at henslide, hvorover ingen sin ganske Profession paa nogle Aars Tid kan fuldende, og dog ingen Studenter her i Universitetet paa saa lang Tid forbliver«. Det fastsattes derfor, at »efterdi Universitetet ikke i Synderlighed til nogen Professors Ophold, men alene Gud til Ære og Ungdommen til Forfremmelse er anstiftet«, skulde al unyttig Dikteren indstilles, og Professorerne »deres professionem paa et Aars Tid forrette og auditores undervise, den fuldkommelig og vel at forstaa«, men om dette har haft nogen Virkning maa vistnok stærkt betvivles.

Hvad angaar Emnerne for Forelæsningerne, havde man som i forrige Afsnit omtalt en Rettesnor i selve Fundatsen, hvad dog ikke overflødig gør en Undersøgelse af, hvad der faktisk blev læst over. Fra det 16. Aarhundrede foreligger kun ganske enkelte Oplysninger herom, saaledes en versificeret Forelæsningsindbydelse af Nicolaus Theophilus, der

er trykt sammesteds som den tidligere nævnte Nytaarshilsen. I Aaret 1603 paabød Kansleren imidlertid Udstedelsen af trykte Forelæsningskataloger,²⁷⁾ og af saadanne er der fra den følgende Tid bevaret nogle, men dog for faa til, at de kan give et fuldstændigt Billede af Forholdene.

Institutionerne har utvivlsomt dannet Hovedemnet for Forelæsningerne, som de skulde efter Fundatsen. I Acta Consistorii for 1544 findes indført en Beslutning om, at Kvæstor skulde købe nogle Eksemplarer af Institutionerne til Brug for de Studerende, som arbejdede med dette Studium,²⁸⁾ og i Lektionskatalogerne nævnes Institutionsforelæsninger oftere.²⁹⁾ Hvor længe den enkelte Gennemgang varede, og om den var ligesaa vidtløftig, som Tilfældet ofte var i Tyskland, kan ikke afgøres. En enkelt Gang tales der om en rask Gennemgang (*succincta expositio*),³⁰⁾ men i andre Tilfælde fortsættes Forelæsningerne fra det ene Aar ind i det andet,³¹⁾ og om Johan Müller hedder det endog tre Aar i Træk (1650-53), at han vil gaa videre med at forklare Institutionerne; dog kan det latinske Udtryk maaske ogsaa forstaas paa anden Maade.³²⁾

Fundatsens Paabud om, at der udover Forelæsninger over Institutionerne undertiden skulde foredrages noget fra andre Steder i Romerretten, er maaske især blevet fyldestgjort ved Gennemgang af den sidste Titel i Digesterne (Dig. 50-17): *De diversis regulis juris antiqui*, der ogsaa i Udlandet hyppigt benyttedes ved Undervisningen. Nicolaus Theophilus besørgede 1584 en særlig Udgave af disse Regler, der ogsaa indeholdt den tilsvarende Samling af Regler, som i Middelalderen var forfattet af Dinus af Mugello og optaget i *Corpus juris canonici* som Tillæg til Liber Sextus.³³⁾ I den til Kansleren Niels Kaas rettede Fortale udtaler Udgiveren udtrykkeligt, at han benytter de paagældende Regler som Tillæg til sin ordinære Forelæsning over Institutionerne, og dette bekræftes af Forelæsningskatalogen for 1603-04, ligesom det sikkert er dem, der sigtes til i en Forelæsningsanmeldelse fra 1632-33. Undertiden synes Supplementet til Institutionsforelæsningen dog at have bestaaet i en mere udførlig Forklaring af enkelte Emner, saaledes naar Plum 1619-20 vil afslutte en Forelæsning *de usucapionibus et præscriptionibus* og Müller i 1654 vil læse over *jura tutelæ et curæ* og derefter over *jura rerum*. Maaske er der dog i sidstnævnte Tilfælde kun Tale

om et Brudstykke af en udførlig Gennemgang af Institutionerne, hvad i hvert Fald gælder om en lignende Anmeldelse af Müller fra 1660.

Et Emne, som der vistnok hyppigt blev læst over, var Ægteskabsretten, hvorunder vel ogsaa Arbor consanguinitatis et affinitatis var indbefattet.³⁴⁾ Hvilket Grundlag man her har benyttet, kan ikke afgøres. Rørdam formoder, at Arbor consanguinitatis et affinitatis er blevet gennemgaaet paa Grundlag af et lille Skrift af Melanchton, der først fremstiller den kanoniske Beregningsmaade og illustrerer den med Eksempler og derefter den romerske og slutter med en Omtale af Bibelens Ægteskabsforbud,³⁵⁾ men dette er kun en Gisning. Efter 1582 havde man i Frederik II's Ægteskabsordinans et brugeligt Grundlag for Gennemgangen af Ægteskabsretten, men Metzners nedenfor omtalte Disputater tyder ikke paa, at det straks er blevet benyttet. Derimod meddeler Plum 1642-43, at han vil anvende Ordinansen. I Kataloget for 1660 siges Slægtskabsberegningen at ville blive forklaret ikke blot med Hensyn til dens Anvendelse i Ægteskabsretten, men ogsaa med Henblik paa Arv ab intestato.

Et ejendommeligt Forelæsningsemne var Privilegia studiosorum, d. v. s. den akademiske Stands Forrettigheder. Nicolaus Theophilus optrykker i sin ovennævnte Bog foruden de to Samlinger Retsregler endvidere Konstantin den stores Forordning om Læger og Professorer (l. 6 Cod. X, 53 (52)) og Frederik Barbarossas Forordning om de italienske Skolarer (som Authentica føjet til Cod. IV, 13), hvilke begge gik ud paa at tildele de paagældende visse Privilegier, og har uden Tvivl holdt Forelæsninger over dem, ligesom han benyttede dem som Emne for en Disputats,³⁶⁾ hvori han dog ogsaa tog Hensyn til samtidige Forhold, særlig Forholdene ved Københavns Universitet. Ogsaa Plum læste 1618-19 over Privilegia studiosorum, og ligeledes med Hensyntagen til danske Forhold. De nævnte Privilegier havde paa den Tid ikke ringe praktisk Interesse paa Grund af Akademikernes særlige Værneting og Fritagelse for forskellige offentlige Byrder.

Helt for sig selv staar en i to Aar (1618-20) fortsat Forelæsning af Plum De iurium origine, natura et speciebus. Sandsynligvis har det været en indledende Forelæsning, der kan have haft Tilknytning til de første Titler i Institutionerne og Digesterne. Henrik Ernst, der allerede

før sin Ansættelse som Professor i Sorø havde holdt Forelæsninger ved Akademiet, udgav 1634 en lille Bog, *Catholica juris*, der vistnok er fremgaaet af hans Undervisning og i hvert Fald var bestemt til Studiebrug, og hvis Indhold maaske for nogle Partiers Vedkommende svarer til Emnet for den ovennævnte Forelæsning. Den er ganske vist blevet betegnet som en Statslære, men dette er ikke rigtigt. Det er en Indledning til Retsstudiet, særlig til Studiet af Romerretten, og indeholder en Redegørelse for nogle grundlæggende Begreber, for de forskellige Slags Ret (*jus naturale*, *jus gentium*, *jus civile*) og for de forskellige Retskilder (*lex*, *plebiscitum*, *senatusconsultum*, *placitum principis*, *responsa prudentum* o. s. v.). I det lange Kapitel om *jus gentium* findes desuden en meget summarisk Oversigt over Privatretten, medens Behandlingen af Retskilderne giver Anledning til at komme ind paa statsretlige Spørgsmaal.

Af Forelæsninger over Naturretten er der intet Spor i denne Periode, og de kunde ogsaa i det tidligste ventes i den allersidste Del af den. Heller ikke kan det forbavse, at den danske Ret saa godt som ingen Rolle spiller. Kun i Plums Tid er der svage Antydninger af, at der er blevet taget Hensyn til den, dels i den ovenfor omtalte Forelæsning om Ægteskabsretten paa Grundlag af Ægteskabsordinansen af 1582, dels i en Forelæsning 1632-33, hvori skulde gives en Fremstilling af de oftnævnte regulære *juris*, tilpassede efter vor egen Ret.

Den i Fundatsen omtalte Undervisning i Historie maa den juridiske Professor i hvert Fald af og til have meddelt indtil nær op imod den Tid, da et særligt Professorat i Faget oprettedes. I en Tavle over Øvelser, som daglig skulde afholdes af Kommunitetsalumnerne under de fælles Maaltider, nævnes blandt andre Emner for Øvelserne visse Begyndelsesgrunde af Romerretten og ligesaa Historien efter de juridiske Professorers Forelæsninger, og i samme Retning peger en Bestemmelse i Brochmands Udkast.³⁷⁾

Middelalderens videnskabelige Arbejde havde som tidligere nævnt koncentreret sig om visse for vedkommende Videnskab grundlæggende Tekster, som nød en ubetinget Autoritet, og om hvis indre Overensstemmelse man ikke tvivlede, og man havde derfor set sin Opgave dels i at paavise denne Overensstemmelse overfor de Tvivl, som tilsyneladende

Modsigelser kunde fremkalde, dels i at uddrage det fulde Indhold af Teksterne, hvortil Midlet bl. a. var Opstilling af Kvæstioner, som kunde bringes i Forbindelse med de enkelte Tekststeder, snart Kvæstioner i abstrakt Form, snart saadanne, som vedrørte konkrete Tilfælde (casus).³⁶) Det her anførte gælder ogsaa om middelalderlig Retsvidenskab, for hvilken den hele Betragtningssmaaade paa Grund af de to store Retssamlingers autoritative Karakter maatte falde ganske naturlig. Den videnskabelige Metode (mos Italicus) blev derfor baade i Undervisningen og Litteraturen eksegetisk-kommenterende, og der udvikledes en ganske bestemt Fremgangsmaade, som skulde følges ved Behandlingen af den enkelte lex eller det enkelte Dekretal. Formaalet var praktisk, og de videnskabelige Juristers Arbejde fik ogsaa eminent praktisk Betydning, hvad ikke mindst gælder for Romerretten, der først igennem deres Bearbejdelse fik den Form, der gjorde den anvendelig i et middelalderligt Samfund og egnet til senere at reciperes i Tyskland og andetsteds. Til Undervisningsbrug led Metoden imidlertid af den Mangel, at den ikke gav noget Overblik, men kun en Mængde løsrevne Enkeltheder, og denne Vanskelighed øgedes efterhaanden som Tiden gik, fordi Kommentarerne stadig voksede i Omfang ved Opstilling af nye Kvæstioner og ved vidtløftig Anførelse af Forgængeres Meninger. Gennemgangen af de enkelte Lovsteder blev paa denne Maade saa omstændelig og tidtagende, at selv et ret langvarigt Studium kun gav en fragmentarisk Viden, og samtidig blev den videnskabelige Værdi af Undervisningen ringere, idet man, da den oprindelige produktive Kraft ebbede ud, i Stedet for forfaldt til spidsfindige Diskussioner om ørkesløse Spørgsmaal og blot søgte at stille den størst mulige Lærdom til Skue ved en Masse Citater. Under alt dette kom selve Kilderne til at træde stærkt i Baggrunden, fordi man interesserede sig mindre for, hvad der virkelig stod i dem, end for hvad visse Forgængere, som nød særlig Anseelse, havde ment derom. Det vigtigste Middel til Beherskelse og Behandling af Stoffet var de saakaldte loci, hvorved dels forstodes bestemte Lovsteder, i Forbindelse med hvilke en udførligere Omtale af visse Emner plejede at finde Sted, og hvor man derfor i Kommentarerne kunde vente at finde fyldigere Oplysninger om dem (loci ordinarii), dels Rubrikker, under hvilke Enkelthederne kunde indordnes som i et Register,

dels endelig almindelige Retsregler eller Synspunkter for Betragtningen af de enkelte Lovsteder, bl. a. til Afgørelse af, hvilke Spørgsmaal der skulde stilles og besvares (de sidste Arter af loci kaldtes loci communes, hvorunder dog ogsaa henførtes visse Fortolkningsregler).

Siden det 16. Aarh. udfoldedes der baade i Frankrig og Tyskland Bestræbelser for at gennemføre en mere syntetisk Behandling af Stoffet.³⁹⁾ Der fandt en livlig Diskussion Sted om den rette Fremgangsmaade ved det juridiske Studium og om Muligheden af at naa frem til en ars juris, d. v. s. en Fremstillingsmaade, hvorved Enkelthederne indordnedes i et rationelt System. Det var imidlertid et omstridt Spørgsmaal, om det søgte System allerede fandtes i Kilderne selv, nemlig i Institutionernes og Digesternes Ordning af Titlerne, saa at det blot gjaldt om at udfinde de Synspunkter, der havde været bestemmende for denne Ordning, eller om man med fuldstændig Bortseen fra Titlernes Rækkefølge skulde skabe et helt nyt System. Bestræbelserne for en mere oversigtlig og systematisk Fremstilling af Stoffet støttedes ved den fra den franske Filosof Pierre de la Ramée udgaaende filosofiske Retning, Ramismen, der ikke blot vilde erstatte den i Middelalderen raadende aristoteliske Dialektik med simplere dialektiske Regler, men ogsaa yde Vejledning til en Systematisering af Stoffet.⁴⁰⁾ At det 16. Aarhundrede foruden gennem Forsøgene paa Syntese ogsaa ved Indførelsen af en filologisk-antikvarisk Metode betegnede et stort Fremskridt i den videnskabelige Behandling af Romerretten, skal blot lige nævnes, da det er af mindre Interesse i denne Sammenhæng.

Det nye mødte naturligvis Modstand fra mange Sider. Ofte var Professorerne bundne til i deres lectiones publicæ at følge den overleverede mos Italicus, saa at det især var i de stadig hyppigere og mere søgte Privatforelæsninger, at de nye Metoder vandt Indgang. Efterhaanden kom de dog til i ret stor Udstrækning at præge baade Litteraturen og Undervisningen. De store Kommentarer forsvandt og afløstes af Oversigtsværker af en lettere tilgængelig Karakter, korte Kompendier eller udførligere Værker, der var systematisk ordnede, men hvis System ganske vist i Reglen hvilede paa Titlærækkefølgen i Corpus juris, saa at den mere selvstændige Disposition af Stoffet især viste sig ved Behandlingen af de enkelte Emner, som fremstilledes efter et lo-

gisk opbygget System med Tilføjelse af Bevissteder, men uden at man følte sig bundet af Rækkefølgen af de enkelte leges indenfor Titlerne. Monografiske Fremstillinger af saadanne enkelte Emner forekom ogsaa i stadigt større Tal.

Undervisningen søgte man i stigende Grad at lægge saaledes til Rette, at der forholdsvis hurtigt kunde erhverves et vist Overblik over og en vis Orientering i Stoffet. Institutionerne kom allevegne til at danne Indledningen til Studiet, og forud for den dyberegaaende eksegetiske Behandling saavel af dem som af Digesterne og Codex gik en foreløbig kursorisk Gennemgang, der redegjorde for Systemet og Stoffets Fordeling i Kilderne, definerede Begreber og angav Hovedindholdet af de enkelte Titler eller leges. Som Hjælpemiddel ved Studiet fremkom ogsaa trykte Oversigter af denne Art, der ofte gik under Navnet Paratitla, et Ord, som dog ogsaa kunde anvendes om Værker, der mere indgaaende kommenterede Indholdet. Til at skabe systematisk Overblik tjente fremdeles de som Grundlag for Disputatser udarbejdede Theses, om hvilke der vil blive talt mere nedenfor.

Oplysninger om den nærmere Karakter af de juridiske Forelæsninger, som i den her behandlede Periode holdtes ved Københavns Universitet, foreligger desværre ikke, idet selve Forelæsningerne ikke har givet sig noget litterært Udtryk, og der ingen haandskrevne Forelæsninger er bevarede. Et omfangsrigt Manuskript indeholdende Scholia til Institutionerne og de to sidste Titler i Digesterne (*De verborum significatione* og *De diversis regulis juris antiqui*) og skrevet af en Dominus Jacobus Welsen i Aarene 1591-92,⁴¹) tør jeg nemlig ikke uden videre henføre til København. Indholdet svarer iøvrigt meget godt til Datidens Forelæsningsmaade. Til hver Paragraf i Institutionerne meddeles dels som Indledning en Udvikling af Indholdet og dernæst, som Regel under Overskriften *textus*, Bemærkninger til enkelte Ord og Sætninger. Skønt der altsaa intet bestemt vides om de juridiske Universitetsforelæsninger, tør man sikkert gaa ud fra, at de har været indrettede paa samme Maade som i Udlandet, hvor alle Professorerne havde faaet deres Uddannelse. Dette bestyrkes ogsaa ved at undersøge et lille Skrift, *Methodus discendi juris civilis*, som Henrik Ernst 1647 udgav i Sorø

til Brug for de adelige Studenter, og som i Mangel af andet Materiale skal omtales lidt nærmere i det følgende.

Det, der særlig interesserer, er Indledningen, hvor Forfatteren redegør for den Studiegang, som efter hans Mening er den mest hensigtsmæssige ved Studiet af Romerretten. Hans Udviklinger herom giver sig ikke ud for at være originale, idet han efter sit eget Udsagn støtter sig til en tysk Jurist fra det 16. Aarhundrede, Ægidius Mamerius, der iøvrigt ikke er meget kendt.⁴²⁾

Der begyndes selvfølgelig med Institutionerne. Først læres Rækkefølgen af Bøger og Titler, hvormed uden Tvivl menes Overskrifterne, samt Hovedindholdet af de enkelte Titler med de dertil hørende Definitioner og Inddelinger, og derefter under en fornyet Gennemgang Hovedindholdet af de enkelte Paragraffer. Herved benyttes en af Forfatteren udarbejdet Tabel over Titlerne, hvilken han snarest vil supplere med en Synopsis over Indholdet af Paragrafferne, dog saaledes at disse Hjælpemidler stadig skal sammenholdes med Teksterne selv. Naar denne Fremgangsmaade følges, er det, for at Studenten, inden han gaar videre, kan vide og være i Stand til at angive, hvor ethvert Emne er behandlet. Naar han er naaet saa vidt, skal han ikke straks fordybe sig i de vanskelige og vidtløftige Kommentarer, men først erhverve sig en lignende summarisk Oversigt over Indholdet af Digesterne og Codex, dog at det her kun er Bøgerne og Titlerne, der skal læres. Dette skal aabenbart navnlig ske, for at han ved de under Interpretationen af Institutionerne forekommende Henvisninger til de andre Dele af Corpus juris, skal have let ved at finde de citerede Parallelsteder, hvorved maa erindres, at man plejede at citere Titlerne ved at anføre Overskrifterne i forkortet Form. Som Hjælpemidler hertil benyttes enten nogle af Forfatteren selv udarbejdede Tabeller eller et udenlandsk Værk, Manuale juris, af Jacobus Gothofredus. Det anses for heldigt, om Studenten ogsaa erhverver sig en summarisk Viden om den kanoniske Ret, særlig om Ægteskabsretten, hvorfor Forfatteren til sin Synopsis over Institutionerne vil føje en kort Anvisning med Hensyn til den kanoniske Rets Kilder.

Saaledes forberedt skal Studenten vende tilbage til Institutionerne,

hvor det nu gælder at udvælge de nyttige Emner og studere disse med mere Omhu og i Belysning af den samlede Retsvidenskab. De øvrige Emner, som var uden Nytte eller kun lidet anvendelige i Datiden, maa derimod udskydes til et senere Trin af Studiet, naar der maatte være Tid dertil. Til de nyttige Emner henregnes Obligationsretten, Læren om Erhvervelse af Ejendomsret, om Ægteskab, Tutel, Kuratel, Testamenter, Arv ab intestato samt endelig Processen, til dem, der kan forbigaaes, f. Eks. Reglerne om de forskellige Klasser af Personer og deres Retsstilling og om de offentlige Myndigheder. Nærmere Oplysning om, hvorledes den mere indgaaende Gennemgang af de for denne bestemte Partier af Institutionerne skal finde Sted, faar man ikke, men den har utvivlsomt bestaaet i en Kommentering af Enkeltheder og i Sammenligning med Parallelsteder i de andre Dele af Corpus Juris. Forf. nævner, at han som Hjælpemiddel har udarbejdet et Skrift *Institutiones juris Justinianei novissimi*, vel en Art Kommentar, som dog vistnok aldrig er blevet trykt.

Det omtalte Kursus synes tænkt at skulle vare i to Aar, og det kan maaske antages omtrent at svare til den Undervisning, som normalt meddeltes paa Universitetet, selv om det vel allerede gik noget videre end, hvad der var paabudt i Fundatsen. Det var imidlertid langt fra nogen fuldstændig juridisk Uddannelse, og Forfatteren tager ogsaa bestemt Afstand fra dem, der vilde foregøgle de unge, at de i Løbet af to Aar kunde naa saa vidt, at de kunde gøre Krav paa Navn af Jurister. Hertil maa kræves et yderligere Studium, men dette skal aabenbart ikke som i ældre Tid — og heri ligger et tydeligt Fremskridt — bestaa i en eksegetisk Gennemgang af større eller mindre Afsnit af Digesterne og Codex. Der skal i Stedet for studeres paa en anden Maade med en mere systematisk Behandling af de enkelte Emner, saaledes at Studenten, naar han faar opgivet et bestemt Retstilfælde, kan afgøre, hvilken actio der her er anvendelig, af hvilken Art den er, af og mod hvem, hvorledes og hvor længe den kan gøres gældende, om den gaar over paa Arvingerne, hvad den gaar ud paa o. s. v., og ved dette Studium skal benyttes Værker af en mere eller mindre systematisk Karakter. Der nævnes en Række saadanne Værker, der til Dels hørte til de i Tyskland mest benyttede Lærebøger,⁴²⁾ men iøvrigt var af noget for-

skellig Karakter. Det er Benyttelsen af saadanne kompendiariske Systemværker, der i god Overensstemmelse med den Udvikling, der havde fundet Sted i Udlandet, nu skal erstatte den mere vidtløftige Eksegese.

Ernst's Bog indeholder foruden den ovenfor refererede Indledning, i hvilken Forfatteren ogsaa kommer ind paa Spørgsmaalet om, hvorfor der skulde studeres Romerret i Danmark og i denne Forbindelse priser den danske Proces for dens Simpelhed og Naturlighed, de i Indledningen omtalte Tabeller over Digesterne, der — aabenbart efter ramistisk Mønster — er affattede i rent skematisk Form, idet Titlerne med ganske korte Indholdsangivelser, i Reglen hentede fra Overskrifterne, uden nævneværdigt Brud paa Rækkefølgen i Corpus juris, er søgt indordnede i et rationelt System. Indledningen til Bogen findes ogsaa i Manuskript⁴³), i en forkortet og stærkt forvansket Form, men med Tilføjelse af den bebudede Synopsis over Institutionerne, der giver et Begreb om, hvorledes de Indholdsangivelser var, som man begyndte med, inden man tog fat paa den egentlige Eksegese. Det væsentlige af Indholdet angives Paragraf for Paragraf, snart mere eller mindre med Benyttelse af Bogens Ord, snart mere selvstændigt og hyppigt med Tilføjelse af Definitioner af de i Lovstedet omhandlede Begreber.

Disputationerne. Ved Siden af Forelæsningerne og hvad dermed stod i Forbindelse, havde Middelalderen kendt en anden Undervisningsform, nemlig Disputationer, der dog til Dels havde haft et videregaaende Formaal end Uddannelse af Studenter.⁴⁴) Mod Slutningen af Middelalderen havde Interessen for dem været aftagende, men de blev dog efter Reformationen opretholdt ogsaa ved de protestantiske Universiteter.⁴⁵) I Wittenberg havde Melanchton saaledes stærkt betonet deres Nødvendighed⁴⁶), og det samme er Tilfældet med Fundatsen af 1539, der har fulgt det Wittenbergske Forbillede.⁴⁷) Det var særlig i det filosofiske Fakultet, at de regelmæssige Disputationer i Middelalderen havde haft Betydning, medens de kun havde spillet en mere underordnet Rolle i de andre Fakulteter⁴⁸), og Fundatsen lægger ogsaa først og fremmest Vægt paa, at disputationes in philosophia finder Sted, men den gennemfører iøvrigt en for alle Fakulteter fælles Ordning, idet det paalægges enhver Professor (Doktor eller Magister) at disputere fire Gange om Aaret, hvilket specielt gentages med Hensyn til Juristen med

Tilføjelse af, at han skal disputere en Gang i hvert Kvartal. Ogsaa i Tyskland kom juridiske Disputationsovelser i Tiden efter Reformationen almindeligt i Brug, oprindelig ikke som en paabudt Ordning, men som en af visse Professorer valgt Form for den Undervisning, de meddelte i deres private Kollegier, senere som et fast Led i Fakulteternes Virksomhed. Deres Betydning var stadig stigende og gennem lange Tider overordentlig stor, hvad tilstrækkeligt fremgaar af det uhyre Antal trykte Dissertationer, som er bevarede.⁴⁰⁾

Foruden Professorernes Disputationsovelser kendte Fundatsen ogsaa Disputationer i Forbindelse med Erhvervelse af akademiske Grader, hvilke som senere omtalt i Reglen forfattedes af Promotor, ikke af Promovenden, og hertil kom senere ved Novellæ Constitutiones § 7⁵⁰⁾ Disputationer holdte af nytiltraadte Professorer som en Indledning til deres akademiske Virksomhed (de saakaldte disputationes pro munere, pro professione eller pro loco). Fra disse Former for Disputationer bortses her, og det er alene Øvelsesdisputationerne, som i det følgende haves for Øje.

Den nærmere Ordning af Øvelserne angives ikke i Fundatsen, men bestemte Regler blev senere (1603) fastsatte af Kansleren,⁵¹⁾ og Ordningen var vistnok gennem hele Perioden i alt væsentligt den samme. Som Grundlag for Øvelsen udarbejdede Professoren en Samling Theses, der blev trykt. Forsædet ved Disputationen førtes ogsaa af Professoren som Præses, men det var ikke ham eller dog ikke i første Linie ham, der skulde udvikle og bevise de opstillede Theses og føre Forsvar for dem overfor fremsatte Indvendinger. Hertil valgte han en egnet, i Reglen ældre Student, der betegnedes som Respondens og nævnedes som saadan paa Titelbladet. Som Opponenters skulde ogsaa i første Række Studenter optræde. Hvis ingen af Tilhørerne vilde opponere frivilligt, skulde efter Reglerne af 1603 8 Studenter af Kommunitetet eller 6 Studenter og 2 Baccalaurer optræde som Opponenters, hvilke hver skulde kunne anføre tre brugelige Argumenter,⁵²⁾ der ikke senere maatte gentages af andre. Oftest udgik der vel fra Professoren Opfordring til bestemte Studenter om at optræde som Opponenters. Ogsaa andre kunde dog opponere, og der regnedes her i første Række med andre Professorer, der ligesom Studenterne havde en Pligt til at komme til

Stede ved alle Disputatser, men ogsaa med andre ældre Personer, som mere tilfældigt overværede Disputatsen; Reglerne af 1603 nævner Præster og andre tilrejsende Fremmede. Studenterne kom imidlertid først, saaledes at en vis Tid var dem forbeholdt. Præsens skulde indlede og iøvrigt støtte Respondenten ved at vejlede ham til at imødegaa Indvendinger eller besvare saadanne, som han ikke kunde klare, og naar Professorer opponerede, er Forhandlingerne vel ofte blevet førte mellem Præsens og dem, hvad da ogsaa støttes af Reglerne af 1603, ifølge hvilke Professorerne skulde skiftes til »at samtale med Præsens«.

Som det vil ses, var Disputatserne Øvelser, ved hvilke Studenter optraadte paa begge Sider og under Professorens Vejledning disputerede om et af ham forelagt Emne. Da baade Respondenten og de Studenter, der optraadte som Opponenten, nødvendigvis maatte forberede sig til Handlingen ved at sætte sig nærmere ind i Emnet for denne, hvad i særlig Grad gjaldt Respondenten, der skulde kunne besvare alle Indvendinger, tjente Disputationerne for de aktive Deltagere i dem til at befæste og indøve det lærte, samtidig med at de fik en Øvelse i at klare sig i en mundtlig Diskussion, og at de gav Læreren Lejlighed til at prøve og bedømme Elevernes Standpunkt.³³) At Professorens Kolleger skulde komme til Stede og eventuelt deltage i Oppositionen, betød endvidere, at Professoren kom til at staa hele Universitetet til Regnskab for, hvad han lærte sine Studenter.

Der er saaledes ingen Tvivl om, at Disputationerne, naar de gennemførtes efter den til Grund liggende Tanke, kunde være et højt nyttigt, ja paakrævet Supplement til Forelæsningerne. Til en rigtig Gennemførelse hørte bl. a., at der valgtes passende Emner, d. v. s. Emner, der ikke blot kunde give Deltagerne Lejlighed til at udvikle deres rent dialektiske Færdighed, men ogsaa til at samle sig nyttige Kundskaber og vinde Sikkerhed i det væsentlige af det i Forelæsningerne gennemgaaede. Paa dette Punkt er Fundatsens Standpunkt imidlertid ikke helt klart. Paa den ene Side betones det stærkt, at der skal vælges Emner, som er tiltrækkende, nyttige og vigtige, saa at enhver kan have Interesse af at være til Stede, og man bryder stærkt Staven over dem, der i deres Studier kun holder sig til pedantiske Spekulationer og golde Spidsfindigheder og Meninger, ligesom det om den juridiske Professors Dis-

putationer særlig hedder, at han ikke maa stræbe efter at fremsætte paradoksale Paastande, ved at opstille Retssætninger, der ingen Rod har i Virkeligheden, eller udtyde Lovene paa en fordrejet Maade eller henfalde til Fantasterier. Men heroverfor staar paa den anden Side en Advarsel imod at spille Tiden og trætte Tilhørerne med saadanne Begyndelsesgrunde, som meget bedre kunde behandles i Forelæsninger.⁶⁴⁾ Det synes herved næsten udelukket, at Stoffet til Disputatserne kunde tages af Forelæsningerne, saaledes at Indholdet af disse, der paa Grund af Undervisningens overvejende eksegetiske Karakter maatte opløse sig i en Række løst forbundne Enkeltheder, samledes og fremstilledes i kort, men systematisk Form, hvad dog netop var en Betingelse for, at Begyndere i Faget ved at deltage i Øvelserne kunde erhverve andet end en rent dialektisk Færdighed. Fundatsen kan derfor ikke siges fri for selv at have bidraget til at lede Disputatserne ind i et mindre heldigt Spor. En stor Vanskelighed ved disse laa nemlig i, at Studenterne ofte manglede tilstrækkelig Viden og Modenhed til virkelig at kunne deltage i en Drøftelse af det forelagte Emne og derfor tit henfaldt til formalistisk og tomt Ordkløveri, hvilket fremmedes ved de fast udformede dialektiske Regler, som skulde iagttages. Det indvendtes ogsaa mod Disputatserne, at de vænnede de unge til at bestride alt, ogsaa det sikre, men ogsaa her var der en Vanskelighed, idet Disputatserne ikke godt kunde tjene til at indøve det lærte uden at opstille en Mængde Sætninger, imod hvilke der i Virkeligheden intet fornuftigt kunde indvendes.

Professorerne synes at have følt Disputationerne som en ikke ringe Byrde, skønt H. P. Resen siger om dem, at de »vanligen sammendrages paa det gjenneste og det korteste«.⁶⁵⁾ Det af Fundatsen opstillede Ideal, at hver af Professorerne skulde disputere fire Gange aarligt, naaedes næppe nogensinde undtagen maaske i den allerførste Tid.⁶⁶⁾ 1589 vedtog Professorerne paa egen Haand en Ordning, hvorefter en bestemt Professor skulde disputere i hver af Aarets Maaneder undtagen Feriemaaaneden August,⁶⁷⁾ og denne Ordning opretholdtes ved de af Kansleren 1603 fastsatte Regler, medens Novellæ Constitutiones § 8 mere ubestemt siger, at Professorerne skal læse og disputere publice og privatim saa tit om Ugen og om Aaret, som det befales dem.⁶⁸⁾ 1646 traf Kansleren en ny Bestemmelse, hvorefter der skulde holdes to Disputatser i

hver Maaned, men dette Paabud blev ikke overholdt, og Kansleren maatte i de følgende Aar føre en fortsat, men ikke meget resultatrig Kamp for at faa det gennemført.⁶⁹)

Hvad de juridiske Disputatser angaar, kan der ikke siges noget sikkert om, hvor regelmæssigt de er blevet holdte. Siden Udgangen af det 16. Aarhundrede er der bevaret en Del trykte Disputatser, og man kender Navnene paa omtrent lige saa mange, som ikke er bevarede, men hvor fuldstændigt dette Materiale er, kan ikke afgøres. Fra det 17. Aarhundrede mangler der dog næppe ret meget.⁶⁹) Af Knoppert kendes Navnene paa to Disputatser, og af Theophilus er bevaret fire foruden en Disputats i Anledning af en Doktorpromotion. Metzner maa derimod have disputeret ret regelmæssigt, idet der kendes Disputatser fra seks af de ni-ti Aar, i hvilke han var Professor, hvoraf tre er bevarede, men Plum maa igen have taget sig Opgaven lettere. Foruden en Disputats i Anledning af hans egen Doktorpromotion er der fra hans lange Professortid kun bevaret en eneste Disputats, men man kender dog Navnene paa yderligere fem. Müller har endelig i de første Aar disputeret næsten aarligt, men senerehen kun sjældnere. Der kendes syv Disputatser af ham, af hvilke fem haves. I Forholdet mellem Plums og Müllers Disputatser afspejler sig rimeligvis paa den ene Side den Tilstand, som førte til Kanslerens Paabud af 1646, og paa den anden Side Følgerne af hans Bestræbelser for at gennemføre Paabudet.

De ældste af de bevarede Disputatser er ganske korte og fylder kun nogle faa Sider. Senere bliver de lidt større, men overstiger dog ikke tre, ganske vist tættrykte Kvartark. Ogsaa i andre Henseender indtræder der efterhaanden Forandringer. Disputatserne er alle inddelte i et større og mindre Antal Theses, fra c. 25 til over 100, men medens disse i den ældste Tid, særlig hos Theophilus, virkelig svarer til Navnet, idet de er kort formulerede Begrebsbestemmelser eller Retssætninger, hvis Rækkefølge kun sjældent afbrydes af Bemærkninger af anden Art (Exempler, historiske Oplysninger o. a.), bliver Fremstillingen efterhaanden bredere, saa at Disputatsen mere og mere faar Karakteren af en Afhandling, hvis enkelte Afsnit blot er numererede. Særlig Müllers Disputatser har slet ikke mere den oprindelige Karakter, men det samme gælder til en vis Grad om en Del af de ældre. Hermed hænger

igen en anden Forandring sammen. Oprindeligt fremtræder Theses næsten ganske nøgne uden Anførelse af Bevissteder endsige Henvisninger til Litteratur, en Ordning, der forsaavidt maatte være ganske hensigtsmæssig, som det paa den Maade blev Studenternes Sag at finde ud af, hvorledes Sætningerne skulde begrundes og bevises. Af Theophilus's Disputatser er det saaledes kun Promotionsdisputatsen (*De tutela*), som indeholder Kildehenvisninger i større Udstrækning. Ellers er der meget lidt af den Slags, derimod nogle Citater af klassiske Forfattere og Kirkefædre. Hos Metzner og Plum bliver Henvisninger til Love og Forfattere meget hyppigere, men er temmelig ubestemt holdte, blot med Angivelse af Lovgiverens eller Forfatterens Navn, og først i Müllers nedenfor omtalte *Disputationes feudales* finder man et egentlig lærd Apparat med nøjagtige Henvisninger til Lovsteder og Litteratur. En lignende Udvikling foregik i Tyskland, og herfra hentedes ogsaa den Skik at knytte flere Disputatser sammen, saaledes at den enkelte Disputats ikke blev noget i sig selv afsluttet, men fremtraadte som en Del af en samlet Behandling af et mere omfattende Emne, bestemt til at efterfølges af en eller flere andre Disputatser. Allerede Theophilus's *De homicidio* og *De homicidio legitimo* og Metzners *De sponsalibus* og *De nuptiis* hænger paa denne Maade sammen,⁴¹) ligesom der ingen Tvivl er om, at Metzners *De rerum divisione et acqvirendo dominio*, der af Erhvervsmaaderne kun omhandler *occupatio*, har været bestemt til at efterfølges af en eller flere andre Disputatser. Senere kom de enkelte Disputatser til ogsaa rent formelt at betegnes som enkelte Dele af en længere Række. Den eneste bevarede Disputats af Plum kaldes saaledes *De jure connubiorum III* (der har ialt været fire Dele), og af Müller er bevaret fire Disputatser med Fællestitlen *Disputationes feudales* og udgørende 2., 4., 5. og 6. Del af en samlet, men ikke afsluttet Behandling i Disputatsform af Lensretten.

Hvad enten Disputatserne var kortere eller længere, var Stoffet i dem systematisk ordnet. Theophilus's Disputatser giver en kort og klar Oversigt over Emnet, omtrent som den vilde kunne faas gennem et vel udarbejdet Excerpt af en moderne Lærebog. Metzners *De rerum divisione* har mere ligefrem Form af en kort Lærebog og fyldestgør ikke

daarligt Kravene til en saadan, og Müllers Disputationes feudales og hans *De actionibus rerum in navem vel diversorium receptarum nomine competentibus* nærmer sig endnu stærkere til Haandbogens eller Afhandlingens Form. Flere af Disputatserne har saaledes indenfor de Omraader, de behandlede, kunnet erstatte Lærebøger byggede paa et systematisk Princip og maa have dannet et nyttigt Supplement til den eksegetiske Undervisning efter Kilderne. Denne Funktion udfyldte Disputatserne ogsaa i stor Udstrækning i Tyskland, hvor visse Professorer udgav store Samlinger af Disputatser, der spændte over næsten hele Stoffet eller store Dele af det og derved mere eller mindre svarede til Kravene til fuldstændige Lærebøger.

Medens der forsaavidt ikke er Grund til at se ringeagtende paa Disputatserne, saaledes som det ofte er sket — om nogen Originalitet er der dog selvfølgelig ikke Tale — kan man derimod nok undre sig over, at de har kunnet danne Grundlag for Disputationsøvelser, da en stor Mængde af de opstillede Theses ikke er af den Art, at de i nogen synderlig Grad har kunnet indbyde til Diskussion, og det er ogsaa mærkeligt at se Müller disputere over Lensretten, skønt der at dømme efter de ret fuldstændigt bevarede Lektionskataloger fra de paagældende Aar ikke er blevet holdt Forelæsninger over Emnet. Lensretten, d. v. s. den langobardiske Lensret, regnedes iøvrigt paa Grund af den Forbindelse, der var blevet knyttet mellem *Libri feudorum* og *Corpus juris*, med til Romerretten. Bortset fra de nævnte Disputatser kan man i det hele ikke kritisere Valget af Emner. Det er vel noget fjerntliggende, at Knoppert i en ikke bevaret Disputats behandler *jus emphyteuticum*, men iøvrigt er Emnerne hentede fra vigtigere Dele af Stoffet. Metzner og Plum behandlede Ægteskabsretten, d. v. s. Ægteskabsbetingelserne og Ægteskabs Indgaaelse og Opløsning, Theophilus og Plum Værgemaalsretten, Metzner og Plum Afsnit af Tingsretten (af Plum har der existeret to Disputatser *De usucapionibus*), Metzner og Müller forskellige Kontraktsforhold (*De fidejussoribus et jure obstagii quod vulgo appellant Indlager* og den tidligere omtalte Disputats om *actio de recepto*). Desuden er Strafferetten ret stærkt repræsenteret (Theophilus's to Disputatser om Manddrab og Metzners *De adulterio et stupro* og *De injuriis*

et libellis famosus), medens kun en enkelt Disputats behandler et processuelt Emne (Theophilus, De testibus forensibus). Mere for sig selv staar Theophilus, De privilegiis studiosorum.

Da Undervisningen praktisk talt alene beskæftigede sig med romersk og kanonisk Ret, er det en Selvfølge, at Emnerne for Disputatserne nærmest er behandlede med Henblik paa disse Retsforfatninger. Hvor Bevissteder ikke er anførte, svæver der dog ofte i denne Henseende en vis Ubestemthed over Fremstillingen, kun at man har det Indtryk, at Forfatteren, hvor han ikke siger andet, har opfattet de fremstillede Regler som Regler af universel Gyldighed. Det er dog ikke saaledes, at der slet ikke er taget Hensyn til, at den faktisk gældende Ret havde et afvigende Indhold. Undertiden er der kun Tale om et mere almindeligt Forbehold overfor visse af de fremstillede Regler gaaende ud paa, at der i Tidens Løb er sket Forandringer, men uden at disses Indhold nærmere præciseres. Til andre Tider meddeles mere bestemte Oplysninger om nyere Ret, af og til om tysk Ret, noget hyppigere, men dog kun paa ganske enkelte Steder om dansk Ret, f. Eks. om Straffen for forsætligt Manddrab, om Maaden, hvorpaa Halshugningsstraffen fuldbyrdes, om at Værgemaalet varer til det 18. Aar, om Straffen for falske Vidner, om at den kanoniske Komputation anvendes in nostris consistoriis, at Ægteskab mellem Slægtninge kun er forbudt indtil 3. Grad, at cognatio spiritualis ikke anerkendes o. lign.

De sidste Eksempler paa Hensyntagen til dansk Ret er hentede fra Plums Disputats De jure connubiorum, men selv her, hvor dansk Ret ikke ganske er ignoreret, meddeles der kun faa og spredte Oplysninger om den. Ægteskabsordinansen af 1582 nævnes ikke, endsige at den skulde være lagt til Grund for Fremstillingen. Ganske uden Omtale af dansk Ret er Metzners og i det hele ogsaa Müllers Disputatser. I Metzners Disputatser De nuptiis og De adulterio et stupro fremstilles kun romersk og kanonisk Ret. Ved den mundtlige Forhandling om sidstnævnte Disputats bebrejdede H. P. Resen Forfatteren, at der manglede en Undersøgelse af de danske Love om Hor og Lejermaal, som kunde have været fremsat til stor Fordel og Nytte for Studenterne, og han henviste i denne Forbindelse til, at Theophilus netop under Hensyn hertil tidligere (i en Disputats) havde undersøgt de hjemlige Love om Mand-

drab.⁸²⁾ Denne Kritik vilde det dog være urigtigt at opfatte som Udtryk for en vaagnende Interesse for, at Undervisningen skulde beskæftige sig med dansk Ret ved Siden af den hidtil alene dyrkede fremmede Ret. I Virkeligheden sigter Resens Bemærkninger vistnok til noget helt andet. Hvad han vilde fremhæve var, at naar Emnet for en Disputats kunde give Anledning dertil, burde Professoren ikke forsømme Lejligheden til at give Studenterne en moralsk Advarsel ved at foreholde dem Indholdet af de gældende Straffelove. Naar Resen tilføjer, at Theophilus havde fremsat sine Bemærkninger med Skarphed, men dog paa en elskværdig Maade, kan der ikke være sigtet til de korte og tørre Sætninger i de trykte Theses *De homicidio*, men der maa enten være tænkt paa hans Udtalelser ved den mundtlige Handling eller paa et Par Theses i Disputatsen *De privilegiis studiosorum*, hvor han fremhæver, at det ikke er nok til at gælde for Student, at man er indtegnet som saadan, man maa ogsaa være det af Gavn, og i Forbindelse dermed har en Udvikling af nærmest moraliserende Art om en Students Pligter. Metzner forsvarede sig overfor Resens Kritik med, at Fundatsen kun paalagde ham at undervise i *Jus canonicum* og *Jus civile*, og at han ansaa det for mindre passende at disputere mod bestaaende Love, hvortil Resen bl. a. svarede, at det dog stod enhver frit for og var i Statens Interesse at vide, hvorvidt Lovene stemmede med Fornuft og med *Lex naturæ*.

Til nogle enkelte Disputatser er føjet saakaldte *Corollaria*, d. v. s. spredte Theses fra helt andre Retsomraader end det i Disputatsen behandlede. Af større Interesse er det, at Plum i Disputatsen *De jure connubiorum* III har tilføjet 6 Retstilfælde med tilhørende Spørgsmaal, men uden Løsning. Da det er den eneste af hans Disputatser, som er bevaret, kan man desværre ikke se, om han har fulgt samme Fremgangsmaade i andre Tilfælde.

De trykte Theses, som benyttedes ved Disputatser, udgør ved Siden af Theophilus's lille Bog *De regulis juris antiqui*, og, om man vil, Plums Medvirkning ved Ostensen Vejles *Glossarium juridicum* al den retsvidenskabelige Litteratur, som i den her behandlede Periode udgik fra Universitetets juridiske Fakultet, hvis litterære Produktion herved kommer til at staa i en grel Modsætning til den meget betydelige viden-

skabelige Virksomhed, som samtidig udfoldedes ved de tyske Universiteter. Man kan heri finde en Bekræftelse paa, at man paa denne Tid næppe nok opfattede Fakultetet som Hjemsted for selvstændigt retsvidenskabeligt Arbejde. Som Kuriosum kan tilføjes, at Brochmands oftere nævnte Udkast i § 30, hvor der ivres mod Diktatforelæsninger, har følgende Bestemmelse: »Og efterdi vi Professoribus for Ungdommens Skyld Dikteren, som forbemeldt er, haver betaget, da paa det at de deres studia dog kunne foraarsages at continuere, ville vi alle Professoribus paalagt have, at de alle og hver uden Undskyldning skulle hvert andet eller hvert tredie Aar, *justo scripto edito*, lade se deres Flid og Skikkelighed«, hvortil Caspar Bartholin, der har kommenteret Udkastet, dog tørt bemærker: »Med scriptis at publicere, hvem ikke dertil Gaver haver, synes bedre, det dennem at forbyde.«⁴³) Bartholin har aabenbart ikke haft nogen ubetinget Tillid til sine Kollegers videnskabelige Evner, og Brochmand har haft sine Tvivl om, hvorvidt Forelæsningerne vilde blive omhyggeligt udarbejdede, naar de ikke blev dikterede. Diktatforelæsninger var jo i Virkeligheden ogsaa en Form for Litteratur, idet de jævnligt cirkulerede i Afskrifter.

Hvad videnskabelig Virksomhed angaar, stod det juridiske Fakultet ved Københavns Universitet i Slutningen af Perioden afgjort tilbage for Sorø Akademi, fra hvilket der i Henrik Ernst's Tid udgik en ikke helt ubetydelig litterær Produktion. Foruden de i det foregaaende nævnte tre Skrifter haves flere Disputatser af ham, deriblandt to med Fællestitlen *Breviores annotationes in librum primum Digestorum* (1646), indeholdende Begyndelsen af en Kommentar til Digesterne. Som tidligere berørt havde den juridiske Undervisning i Sorø vist i Virkeligheden ogsaa en videregaaende Karakter end i København, idet den ikke blot skulde være et Supplement til den teologiske Uddannelse, men give de unge Adelsmænd, som senere skulde anvendes i Statens Tjeneste, en juridisk Undervisning af samme Art som den, de tidligere havde plejet at søge i Udlandet.

Der haves ogsaa fra Sorø Disputatser, skrevne af andre end Ernst, deriblandt nogle, som var forfattede af Akademiets Elever.⁴⁴) Lignende Disputatser kendtes ogsaa ved Københavns Universitet, idet det ved

Lovene for Kommunitetet⁶⁵) var bestemt — og noget tilsvarende gjaldt ved Valkendorfs Kollegium⁶⁶) — at Disputereøvelser skulde holdes indenfor Alumnernes egen Kreds, saaledes at ikke en Professor, men en Baccalaureus artium præsiderede og forfattede Theses. Disse skulde tages af de Videnskaber, som der holdtes Forelæsninger over, og kunde altsaa ogsaa tages af de juridiske Forelæsninger. Der er ogsaa fra Slutningen af Perioden bevaret et Par Disputatser af denne Art med politiske eller retsfilosofiske Emner.⁶⁷) At ogsaa Kommunitetsalumnernes Borddisputatser kunde hente deres Stof fra Juraen, er omtalt paa et tidligere Sted,⁶⁸) men dette hørte dog op 1638.⁶⁹)

De akademiske Grader. Middelalderens Universiteter havde ikke kendt Embedseksamener, der tog Sigte paa at kvalificere til bestemte Stillinger, for hvis Opnaaelse de var en Betingelse, men saadanne Eksamener blev i en vis Henseende erstattede af de akademiske Grader.⁷⁰) Mange Studenter opholdt sig saa kort Tid ved Universiteterne, at de ikke naaede at erhverve nogen Grad eller dog kun naaede til den laveste Grad, Baccalaurgraden i Artistfakultetet (det filosofiske Fakultet), men for ethvert mere langvarigt Studium var Erhvervelse af en af de højere Grader det selvskevne Maal, og de akademiske Grader havde ogsaa, foruden at de gav Adgang til at udøve Virksomhed som Universitetslærer, af forskellig Karakter og Omfang efter Gradens Art, stor praktisk Betydning, idet de var en betydningsfuld anbefaling til Opnaaelse af visse Stillinger, de teologiske og juridiske Grader til Opnaaelse af Stillinger i Kirken, de juridiske Grader, efterhaanden som Romerretten bredte sig, desuden til Opnaaelse af Statsstillinger eller privat juridisk Praxis. Graderne var ogsaa i visse Fakulteter, saaledes i det juridiske, nærmest ordnede som Eksamener, til hvilke man kun kunde indstille sig efter at have studeret et nærmere fastsat Antal Aar. Forud for Erhvervelse af de højere Grader gik der i Reglen i det juridiske Fakultet en privat Prøve eller Tentamen til Afgørelse af, om Kandidaten skulde indstilles til den offentlige Prøve, der bestod i Afholdelse af en eller flere Forelæsninger over opgivne Emner, i Reglen visse leges eller decretales, idet det, Prøven skulde godtgøre, netop var, om Vedkommende

var i Stand til at optræde som Lærer i Faget. Der fandtes tre Grader som Baccalaur, Licentiat og Magister eller Doktor (Magister i Artist-fakultetet, Doktor i de højere Fakulteter). Licenciatgraden var dog egentlig ikke nogen selvstændig Grad, men en *licentia doctorandi*, en Ret til at erhverve Doktorgraden, hvorfor der heller ikke forud for denne gik nogen ny Eksamen. I de højere Fakulteter, hvor Promotionsomkostningerne ved Erhvervelse af Doktorgraden i Reglen var meget høje, blev mange imidlertid staaende ved den omtalte *licentia*, og paa denne Maade kom Licenciatgraden til at fremtræde som en selvstændig Grad og blev i Virkeligheden behandlet som saadan.

Dette middelalderlige System optoges i Fundatsen af 1539, der derfor ogsaa indeholder nærmere Bestemmelser om Erhvervelse af de juridiske Grader.⁷¹⁾ Skønt Studierne i det filosofiske Fakultet betragtedes som en nødvendig Forberedelse til Fagstudierne i de højere Fakulteter, havde det ikke i Middelalderen været sædvanligt at forlange af den, der vilde opnaa juridiske Grader, at han skulde have gennemløbet hele det filosofiske Fakultet og erhvervet Magistergraden. Dette krævede Fundatsen imidlertid, men den aabnede ganske vist samtidig Adgang for Fakultetet til at dispensere fra Betingelsen, naar det drejede sig om lærde og dygtige Folk. Fundatsen kender de samme tre Grader, som havde været i Brug i Middelalderen; Baccalaurgraden kom imidlertid aldrig til at spille nogen større Rolle i de højere Fakulteter. Forud for Erhvervelsen af Baccalaur- eller Licenciatgraden gik en egentlig Eksamen, hvorimod den Licenciat, der vilde være Doktor, ikke paany skulde eksamineres. Derimod krævedes i alle Tilfælde en offentlig Disputats, ved hvilken Promotor fungerede som Præses og i Reglen forfattede Theses, medens Doktoranden var Respondens. Brochmand vilde dog i sit Udkast (§ 38) have dette forandret, idet han foreslog, at den, der disputerede *pro gradu doctorali*, skulde disputere uden Præses »og en ganske Dag respondere til hvis *objectiones* nogen haver at indføre, saa længe nogen lader sig finde, som vil *opponere*«,⁷²⁾ men en Bestemmelse herom blev ikke optaget i *Novellæ Constitutiones*. Kun en Doktor i vedkommende Fakultet kunde foretage Promotion af Doktorer, men hvis en saadan ikke fandtes, skulde Promovenden føres til Kansleren

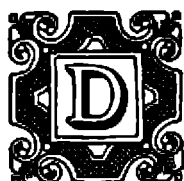
eller i hans Forfald til en anden af Universitetets Konservatorer, og denne skulde saa efter kongelig Bemyndigelse kreere Promovenden til Doktor. En saadan Doktor kaldtes doctor bullatus, fordi det fra først af var Paven, som havde tiltaget sig Ret til at kreere Doktorer udenom Fakulteterne.⁷³⁾

Saaledes som det juridiske Fakultet ifølge Fundatsen var organiseret med en enkelt Professor, hvis Undervisning ikke kunde føre frem til Slutstadiet af et egentligt retsvidenskabeligt Studium, fulgte det af sig selv, at Meddelelse af juridiske Grader ikke kunde komme til at spille nogen større Rolle, og navnlig ikke kunde komme til at erstatte Manglen af en juridisk Embedseksamen, til hvilken der iøvrigt som tidligere bemærket endnu ikke følte nogen særlig Trang. Den juridiske Baccalaurgrad erhvervedes overhovedet aldrig af nogen, og der er heller ikke indenfor den her behandlede Periode Exempler paa særskilt Meddelelse af Licenciatgraden. Af Doktorer var der ialt tre,⁷⁴⁾ men af disse blev Rembert Gilsheim, der var udset til Professor, doctor bullatus, idet han 1544 efter kongelig Bemyndigelse kreeredes til Doktor af Peder Svave, der var en af Universitetets Konservatorer,⁷⁵⁾ og Claus Plum var allerede Professor, før han blev Doktor, idet han ved sin Udnævnelse havde maattet love, at han med det første vilde erhverve den juridiske Doktorgrad, hvilket dog først skete 1621,⁷⁶⁾ og, hvad der var usædvanligt, for en af ham selv skrevet Disputats. Det eneste helt normale Tilfælde er derfor Jonas Charisius, der havde studeret længe i Udlandet og dér var blevet Dr. med. Han var ved Erhvervelsen af Graden Sekretær i Tyske Kancelli, hvor man maaske af Hensyn til hans Anvendelse i den udenrigske Tjeneste har lagt Vægt paa, at han var Doktor. Han erhvervede 1603 Graden paa regelmæssig Maade, idet han, der ikke forud var Licenciat, eksamineredes to Dage i Træk og derpaa efter et Par Dages Forløb disputerede offentligt for nogle af Promotor Nicolaus Theophilus forfattede Theses De tutela. Til at deltage i Eksaminationen og være den Doktor, der hos Promotor begærede Promotionen, hvilket var en nødvendig Formalitet, var en anden Sekretær i Tyske Kancelli, Jørgen Schumacher, der var Dr. juris, blevet beskikket af Kongen.⁷⁷⁾

TREDIE AFSNIT

TIDEN FRA MIDTEN AF DET 17. AARHUNDREDE TIL UNIVERSITETSFUNDATSEN AF 1732

ET er fundet hensigtsmæssigt at dele Tiden før Universitetsfundatsen af 1732 i to Perioder med Skellet omtrent ved Midten af det 17. Aarhundrede. Selv om der ikke i den derefter følgende Tid sker noget principielt Brud med den overleverede Ordning, og Retsgrundlaget indtil 1732 stadig er Christian III's Fundats, er det dog klart, at Synet paa, hvad der burde være Formaalet med den juridiske Undervisning efterhaanden ændredes, og at disse nye Synspunkter ogsaa i nogen Grad kom til at præge Juraens Stilling ved Universitetet.

Nye Bevægelser indenfor Retsvidenskaben i Udlandet. Impulserne ude fra udgik ligesom i den foregaaende Periode hovedsagelig fra Tyskland, hvor den videnskabelige Behandling af Retten i Løbet af det 17. Aarhundrede og særlig i dets sidste Halvdel paa mange Omraader førtes ind paa nye Baner.

For det første fik man siden Hermann Conrings *De Origine juris Germanici* (1643) et klarere Blik for, hvad der var det egentlige Grundlag for Romerrettens Gyldighed i Tyskland, idet man erkendte, at den ikke gjaldt, fordi Corpus juris som saadan var »Kaiserrecht« og hvilede paa kejserlig Autoritet, men fordi den ad sædvanemæssig Vej var blevet reciperet i Retsbrugen. Heraf fulgte, at der kunde rejses Spørgsmaal om, i hvilket Omfang dens Indhold var blevet gældende, og at der selv for dem, der i Princippet opfattede Receptionen som angaaende den justinianske Ret i Almindelighed — og det var langt de fleste — blev

Plads for en nærmere Undersøgelse af, om de enkelte Retssætninger virkelig var blevet optagne, eller den ældre tyske Ret havde bevaret sin Gyldighed. Medens tysk Ret indtil c. 1600 var blevet saa godt som helt ignoreret af Videnskaben, kom den derfor nu til at spille en vis Rolle, idet Opgaven blev en Fremstilling af den samlede i Tyskland gældende Ret, uanset om den var af romerretlig eller af germansk Oprindelse. Systemværkerne røbede vel vedblivende deres Oprindelse fra Værker, der vilde fremstille Indholdet af de romerske Lovbøger, og var navnlig i deres systematiske Ordning prægede heraf, men der skaffedes nu indenfor den givne Ramme ogsaa Plads til Omtale af rent tyske Retsinstitutter, saa at det behandlede Stof blev en Blanding af romersk og tysk Ret (*jus Romanum in foro Germanico, usus hodiernus juris Romani*), til at begynde med dog uden at man holdt de forskellige Bestanddele ud fra hinanden, og uden at man interesserede sig syn- derligt for at paaavise Kilderne til de tyske Retssætninger i tyske Love.¹⁾ Arbejder af denne Type er Struves nedenfor omtalte Værker.²⁾

Siden Udgangen af det 17. Aarh. var Interessen for den tyske Ret i fortsat Stigen. Enkelte, i første Række Chr. Thomasius, bekæmpede ligefrem Romerretten og vilde kun indrømme den en begrænset Gyldighed,³⁾ et Standpunkt, der dog aldrig slog igennem, og de, der ikke gik saa vidt, begyndte i hvert Fald at ofre et selvstændigt Studium paa de tyske Retskilder, hvoraf Følgen blev, at tysk Ret fik en mere frem- skudt Plads i Systemerne⁴⁾ for tilsidst med Heineccius's *Elementa juris Germanici* (1735-36) helt at udskilles til Behandling for sig i det Fag, som senere fik Navnet »*Deutsches Privatrecht*«.⁵⁾ Siden c. 1700 oprette- des der ogsaa ved enkelte Universiteter selvstændige Lærestole i de paa- gældende Landsdeles særlige Ret; saaledes blev Chr. H. Amthor 1712 Professor *juris patrii* i Kiel.⁶⁾

Da de romerretlige Systemværker altid i særlig Grad havde beskæf- tiget sig med privatretlige Emner, gælder det, som ovenfor er sagt om den tyske Rets voksende Betydning, ogsaa i første Linie om Privat- retten, men allerede tidligere var man begyndt paa helt at udskille Statsretten af Systemerne og gøre den til et selvstændigt Fag ved Siden af Civilretten. Hidtil var Statsretten kun blevet stedmoderligt behand- let, og forsaavidt en Behandling af den overhovedet havde fundet Sted,

havde man ligesom indenfor Privatreten søgt Normerne i Corpus juris, skønt det var meget vanskeligt at anvende dennes Indhold paa Datidens Forhold. Ved Behandlingen af visse Emner havde ved Siden af Romerretten Aristoteles's Politik, den kanoniske Ret og Lensretten spillet en Rolle. Den ved Modsætningen mellem Kejserdømmet og de tyske Territorialfyrster saavel som mellem katolske og protestantiske Magter fremkaldte politiske Spænding affødte imidlertid en stærk Interesse for statsretlige Spørgsmaal og førte til Erkendelsen af, at disse ikke lod sig løse ud fra Romerretten alene, men at der hertil krævedes Kendskab til den historiske Udvikling indenfor det tyske Rige og til tysk Lovgivning og statsretlig Praksis.⁷⁾ Statsretten blev paa denne Maade et Fag, der i højere Grad end nogen anden Disciplin opererede med ikke romerretligt Materiale og derfor ikke kunde behandles som et Appendix til Undervisningen i Romerret, og efter en Overgangstid, hvor der stredes om, hvorvidt Faget i dets nye Skikkelse egentlig hørte med til Jurisprudensen og paa Grund af dets Berøringer med praktisk Politik egnede sig til at doceres ved Universiteterne for Studenter, blev Resultatet, at Jus publicum anerkendtes som et særligt Fag ved Siden af Jus civile.⁸⁾ Ogsaa andre Discipliner, som tidligere havde maattet nøjes med en mere eller mindre tilfældig Plads indenfor Rammen af denne, og om hvilke det ligesom om Statsretten gjaldt, at en tilfredsstillende Behandling af dem ikke lod sig gennemføre paa Grundlag af de romerske Lovbøger alene, udskiltes som selvstændige Fag, hvilken Udvikling fremmedes ved de siden det 16. Aarhundrede indsættende Bestræbelser for at fremstille Retsstoffet i mere systematisk Form. Saaledes opfattedes Strafferetten⁹⁾ og Lensretten nu som selvstændige Fag, medens Processen og Kirkeretten blev Hovedemnerne for de Forelæsninger, som paa hvilede Professorerne i kanonisk Ret, hvilke efterhaanden ophørte med at læse over de kanoniske Retskilder i deres Helhed.¹⁰⁾ Efterhaanden oprettedes der ogsaa paa Steder særlige Professorater i et eller flere af de fra Civilretten udskilte Fag.

Da Opfattelsen af Grundlaget for Romerrettens Gyldighed i Tyskland i det 17. Aarhundrede ændredes, og Opgaven blev at fremstille den i Landet virkelig gældende Ret, derunder ogsaa de tyske Bestanddele af den, fik Retsvidenskaben, som naturligt var, en praktisk-empirisk

Retning, der især er knyttet til Benedict Carpzovs Navn og kan spores allerede inden Conrings Fremtræden.¹¹⁾ Fremstillingen af den gældende Ret byggedes i stigende Grad paa en Undersøgelse af Praxis, der — bortset fra nyere Lovgivning, hvor en saadan fandtes — alene var i Stand til bestemt at afgøre, om en vis Regel virkelig var gældende Ret eller ej, og der foranstaltedes ogsaa store Samlinger af Materiale, af hvilke Kundskab om Retspraxis kunde hentes. Denne Retning fik dog kun paa enkelte Omraader varig Betydning, idet den mødtes med den filosofiske Retning, som kaldes Naturretten, hvilken efterhaanden kom til næsten helt at beherske Teorien og ogsaa fik Indflydelse paa den videnskabelige Behandling af den positive Ret.¹²⁾

Begrebet Naturret¹³⁾ var i det 17. Aarhundrede langt fra noget nyt Begreb. Det var overtaget fra den klassiske Oldtid og havde levet videre i Middelalderen, hvor man ved Naturret forstod de sædelige Begreber og Normer, som af Gud var indplantede Menneskene, og de deraf afledede Regler for Ordningen af Samlivet mellem disse. De naturretlige Regler kunde erkendes ad Fornuftens Vej, men da Fornuften var blevet fordunklet ved Syndefaldet, havde Gud maattet bekræfte Hovedtrækkene af dem ved de ti Bud. I denne Skikkelse gik Naturretten, der altsaa paa en Gang var Etik og Retslære, i Arv til Teologer og Jurister efter Reformationen, men i længere Tid beskæftigede den mere de første end de sidste. Fra Danmark haves saaledes fra det 16. Aarhundrede et betydeligt Værk om Naturretten af Teologen Niels Hemmingsen (*De lege naturæ*, 1562).¹⁴⁾

Af afgørende Betydning for Naturrettens senere Skæbne blev det, at den efterhaanden frigjordes fra Afhængigheden af Teologien, idet det hævdedes, at dens Regler kunde udledes af den menneskelige Natur og de af denne nødvendigt flydende Vilkaar for Samlivet mellem Mennesker, og at de fuldtud kunde erkendes ad Fornuftens Vej, uden at det var nødvendigt at bygge paa Bibelen. Denne Opfattelse slog afgørende igennem med Hugo Grotius, *De jure belli ac pacis* (1625), der ogsaa kom til at danne et Vendepunkt ved, at Naturretten nu udarbejdedes til et System af umiddelbart anvendelige Enkeltregler, i hvert Fald indenfor visse vigtige Retsomraader. Naturrettens Betydning for Retsvidenskaben maa dog i særlig Grad dateres fra Samuel

Pufendorfs naturretlige Skrifter, hvor man første Gang finder hele Retsstoffet gennemarbejdet i Enkeltheder og indordnet i et altomfattende System, der har frigjort sig fra Legalordningen i de romerske Retskilder. Der regnes i den følgende Tid fra næsten alle Sider med Eksistensen af et System af naturretlige Regler udfundne ad Fornuftens Vej og med universel Gyldighed, med hvilke den positive Ret burde bringes til at stemme, hvis den da ikke — hvad principielt var Opfattelsen — i Tilfælde af Modstrid ligefrem burde vige for dem, og den videnskabelige Behandling af denne Naturret faar ikke blot Betydning i sig selv, men kommer ogsaa som nævnt til paa mange Maader at paavirke Behandlingen af den positive Ret, idet Fremstillingerne af denne i systematisk Henseende lærer af Naturretssystemerne og desuden influeres af de af Naturretslærerne anvendte deduktive Metoder og af den frie Holdning, de indtog overfor Kilderne. Ved Siden af den rene Eksegese af disse kommer nu ogsaa fornuftmæssige Betragtninger i stigende Grad til at spille en Rolle, noget som saa meget lettere lod sig gennemføre, som Stoffet til Opbygningen af Naturretssystemerne faktisk for en stor Del var taget fra Romerretten. Naturretten var Rationalismens Nedslag indenfor Retsvidenskaben og betød et afgørende Brud med den hidtil raadende Ordning, at al Retsundervisning bestod i Eksegese af autoritative Tekster.

Efter Naturrettens Gennembrud var det en Selvfølge, at Erhvervelse af Kendskab til den maatte blive et nødvendigt Led i ethvert Retsstudium, ja fornuftigvis Udgangspunktet for dette, og man ser da ogsaa, at der siden de sidste Decennier af det 17. Aarh. efterhaanden indføres Undervisning i Faget ved næsten alle tyske Universiteter, undertiden ved at Forelæsningerne overtages af de allerede forud eksisterende Professorer, undertiden ved Oprettelsen af helt nye Lærestole, der dog paa Grund af Naturrettens Forbindelse med Moralfilosofien ikke altid faar Plads i det juridiske Fakultet.¹⁶⁾ Et af de ældste juridiske Professorater af denne Art var Professoratet i Kiel, hvor Samuel Rachel allerede 1665 udnævntes til Professor juris naturæ et gentium. Med Naturretten som Fag var ikke blot i Kiel, men ogsaa andre Steder Folkeretten forbundet. Denne Forbindelse var som bekendt knyttet gennem Grotius's Værk og var siden i Almindelighed blevet fastholdt,

idet flere af de senere Forfattere endog forkastede Tanken om en positiv Folkeret og kun anerkendte en saadan som naturlig Ret.

Professorerne. Det er allerede ovenfor berørt, at Retsgrundlaget for Ordningen af den juridiske Undervisning ved Københavns Universitet endnu i den heromhandlede Periode maatte søges i Fundatsen af 1539, der fremdeles var gældende med forskellige i Tidens Løb ved Lov eller Sædvane indførte Ændringer, hvoriblandt Novellæ Constitutiones af 1621, der dog ikke særlig havde grebet ind paa det juridiske Omraade. I 1691 gjorde Regeringen Skridt til Tilvejebringelse af en ny Fundats, idet der ved en kgl. Befaling af 7. April nedsattes en Kommission bestaaende af en Række Universitetsprofessorer til at udarbejde en saadan.¹⁶⁾ Det af Kommissionen forfattede Udkast¹⁷⁾ blev dog aldrig sanktioneret, men da Formaalet ikke særlig var at reformere, men at kodificere de ifølge Lovgivningen gældende eller i Praxis fulgte Regler, kan Udkastets Bestemmelser have Interesse ved at vise, hvorledes man i 1691 ved Universitetet selv opfattede den bestaaende Ordning, og der vil derfor i det følgende være Anledning til paa enkelte Punkter at omtale dem.

Efter de gældende Regler skulde der stadig kun være een juridisk Professor, hvad Udkastet af 1691 ogsaa gaar ud fra, men faktisk fandtes der i Størstedelen af Perioden to Professorer, ja en Tid endda tre. Det begyndte med, at Peder Scavenius ved Kongebrev 18. Sept. 1657 ansattes som »Secundus Professor Juris ordinarius«.¹⁸⁾ Dette kunde se ud som Oprettelse af et nyt fast juridisk Professorat, altsaa som en Fuldbyrkelse af, hvad der allerede var stillet i Udsigt i 1539, og hermed stemmer forsaavidt ogsaa Motiveringen, som denne siges at være Kongens Ønske om, »at facultas juridica her saavel som i andre vel funderede Universiteter kunde være completa og Jus Canonicum saavel som Jus civile læres, hvoraf ingen skulde foraarsages paa fremmede Steder at udrejse for at tage Graden, men kunde in Patria Academia promovere«. Den virkelige Grund har dog snarere været Scavenius's Ønske om at blive juridisk Professor, og nogen fast Stilling var det ny Professorat i Virkeligheden ikke, hvad allerede fremgaar af, at der ikke sørgedes for nogen Løn til Professoren. Den i Kongebrevet givne Motivering virker iøvrigt overraskende ved særlig at fremdrage den

kanoniske Ret, da denne i 1657 ikke længere spillede nogen Rolle i Danmark, og Professoraterne i Faget selv i Tyskland havde skiftet i den Grad Karakter, at de egentlig daarligt svarede til Navnet, men efter Udtalelserne i Kongebrevet ser det heller ikke ud, som om det har været Forelæsninger over kanonisk Ret, man særlig interesserede sig for, men mere det, at Fakultetet ved at have et Professorat i Faget blev sat i Stand til at kreere *Doctores juris utriusque*, hvilken almindelige juridiske Doktorgrad efterhaanden i Tyskland havde afløst de ældre specielle Grader som *Doctor Legum* og *Doctor Decretorum*.¹⁹⁾

Aaret efter Scavenius's Ansættelse fik Fakultetet endnu en juridisk Professor, idet Kongen 14. Juni 1658 gav Tilladelse til, at Peder Resen, der Aaret forud var blevet beskikket til Professor *Ethices*, tillige maatte være »*Tertius juris consultus*, eftersom han udi samme Fakultet tilforn haver taget Grad«.²⁰⁾ Ogsaa her var det afgørende Resens eget Ønske om at blive juridisk Professor — han anfører i sin Ansøgning kun, at hans Kollega Rasmus Bartholin, der var Professor i Matematik, havde faaet Tilladelse til at være *Tertius Medicus*²¹⁾ — og da Resen hele sit Liv vedblev at bevare Stillingen som Professor i Etik og fik sin Løn i denne Egenskab, var der heller ikke her Tale om Oprettelse af nogen fast ny Lærerstilling. Da Joh. Müller derefter 1661 forlod Universitetet for at overtage Embedet som Borgemester i Flensborg, rykkede Scavenius op i hans Plads som *Primus Jurisconsultus* og Resen den 23. Marts 1662 i Scavenius's Plads, idet han udnævntes til »*Secundus Juris consultus ordinarius*«.²²⁾ Skønt Scavenius var Professor til sin Død 1685, og han først fire Aar forinden formelt fritoges for sine Forretninger ved Universitetet udenfor Konsistorium,²³⁾ fik hans Virksomhed vistnok ingen Betydning udover de første Aar, da der efter 1660 efterhaanden blev lagt Beslag paa hans Arbejdskraft i en Række andre Embeder (som Generalprokurør, Højesteretsassessor, Medlem af forskellige Kollegier o. s. v.). Allerede 1664 lyder Scavenius's Forelæsningsanmeldelse paa, at han vil læse over *selectiora quædam Juris loca*, forsaavidt andre offentlige Forretninger tillader det, og denne Anmeldelse, der ordret gaar igen i Kataloget for 1671, det eneste Katalog, der er bevaret fra Resten af Scavenius's Professortid, betyder rimeligvis, at han ikke eller dog kun mere undtagelsesvis har holdt juridiske Forelæs-

ninger. Maaske maa man i det Forhold, at der saaledes i Virkeligheden kun var een juridisk Professor, som fungerede, og at denne tilmed havde et andet Professorat at tage Vare paa, se Grunden til, at Cosmus Bornemann 1667 udnævntes til »Tertius Juris consultus«.³⁴⁾ Det blev paalagt ham at forrette Lectiones og Disputationes i det juridiske Fakultet, men nogen Løn blev ikke straks tillagt ham, hvorimod han fik Ekspektance paa det første Professorat, som blev ledigt under det filosofiske Fakultet, og som ikke allerede var lovet bort til andre, samt Ret til Oprykning i det fundatsmæssige, med Løn udstyrede juridiske Professorat ved Ledighed i dette. Ved Siden af Bornemann var Resen stadig juridisk Professor foruden Professor i Etik, hvad bl. a. fremgaar af Lektionskataloget for 1671, og det ser derfor besynderligt ud, at han, da han efter 1680 at være blevet fritaget for sine konsistoriale Forretninger³⁵⁾ i 1683 helt vilde trække sig tilbage og i den Anledning med Rektors og Konsistoriums Samtykke afsluttede en Overenskomst med Magister Jens Bircherod om, at denne skulde overtage alle hans negotia academica udenfor Konsistorium,³⁶⁾ alene syntes opfattet som Professor i det filosofiske Fakultet, idet der ikke tales om juridiske Forelæsninger, men kun om Forelæsninger over Hebraisk. Det siges vel i Almindelighed, at Bircherod 1683-87 læste over Jura, men nogen Hjemmel herfor har jeg ikke kunnet finde, da det ikke kan regnes for en saadan, at han ifølge Lektionskataloget for 1686-87 holdt Forelæsninger over mosaisk Ret, hvilket hørte med til det Professorat i Hebraisk, som han siden 1684 beklædte.

Ved Scavenius's Død 1685 maa Bornemann være rykket op i det faste, fundatsmæssige Professorat i Retsvidenskab. Allerede Aaret forud havde imidlertid Thomas Bartholin, der var Professor Politices et Historiæ Patriæ, faaet kongelig Bevilling paa at ascendere i det juridiske Fakultet efter Bornemann,³⁷⁾ og 1689 fik Chr. Reitzer en lignende Bevilling, saaledes at han igen skulde følge efter Bartholin.³⁸⁾ Da Bartholin allerede døde to Aar før Bornemann, var det ved dennes Død 1692 Reitzer, der blev hans Efterfølger i det faste Professorat, som han beklædte, indtil han 1723 udnævntes til Stiftamtmand. Samtidig var der dog i næsten hele hans Funktionstid paany en anden juridisk Professor, idet Henrik Weghorst efter først i 1692 at være blevet ansat

som Professor juris ved Ridderakademiet i København³⁰) i Begyndelsen af det følgende Aar udnævntes til Regius Professor juris ved Universitetet.³⁰) Løn skulde han foreløbig ikke have, da han var lønnet som Professor ved Ridderakademiet (hertil sigter rimeligvis Titelen Regius Professor), men han designeredes dog samtidig til Professor i det filosofiske Fakultet, hvor han senere først var Professor i Logik og tilsidst i Etik eller Moralfilosofi. Weghorst døde 1722, men forinden havde Chr. Bagger 1716, samtidig med at han designeredes til Professor Philosophiæ, faaet Løfte om at ascendere i det juridiske Fakultet,³¹) hvilket maatte forstaas som ascendere efter Reitzer. Den førstnævnte Professorstilling tiltraadte han 1720, da han blev Professor i lavere Matematik, hvilket Fag 1722 ombyttedes med Logik, men juridisk Professor blev han først 1723, da Reitzer gik af. Weghorst fik saaledes ingen Afløser, og Bagger var i de følgende Aar ene om at repræsentere Retsvidenskaben.³²)

Af det anførte vil det ses, at skønt der efter 1657 som oftest fandtes to og en Tid lang endog tre juridiske Professorer, var denne Forøgelse af Lærerkrafterne ikke blot ikke fast, men opnaaedes kun ved at beskikke en Professor i det filosofiske Fakultet eller ved Ridderakademiet til tillige at være Professor juris.

Ogsaa i denne Periode forenede de fleste juridiske Professorer anden Statstjeneste med Professorstillingerne, men det var nu ikke mere diplomatiske og andre politiske Hverv, som lagde Beslag paa dem. De lærde Juristers Tid i Diplomati og ved politiske Forhandlinger var nu forbi, idet et nyt Diplomati var opstaaet, hvis Medlemmer rekruteredes blandt Adelen og Hofmændene. Derimod havde Enevælden haardt Brug for alle egnede Kræfter i den hjemlige Administration, der nu ogsaa i de højeste Grader stod aaben for Borgerlige, og det var derfor i høje administrative Stillinger og i den ny Højesteret, at de juridiske Professorer især anvendtes. Om Scavenius er allerede talt ovenfor, men ogsaa Resen, Bornemann, Reitzer og Bagger sad i Højesteret, Resen desuden i Statskollegiet, og baade Resen og Bornemann var endvidere — ligesom tidligere Plum — Borgemestre i København, Resen endog til sidst Præsident, hvilke Stillinger nu maatte betragtes som Statsstillinger.

At denne Forening af andre Embeder med Professorstillingerne

maatte hæmme Professorernes Virksomhed ved Universitetet, er en Selvfølge, og dertil kom, at enkelte af de juridiske Professorer ogsaa af deres videnskabelige Interesser blev ført bort fra Juraen. Resens Interesser paa det historiske Omraade vil blive berørte nedenfor, men ogsaa Reitzer synes at have været mest optaget af Historien. Hvilken Indflydelse de nævnte Forhold har haft paa den juridiske Undervisning, og hvor regelmæssig denne har været, er imidlertid ikke let at sige. Professorerne i Almindelighed var aabenbart i denne Periode ikke meget nidkære i Opfyldelsen af deres Pligter. Der klagedes over, at de forsømte deres Forelæsninger og Disputationer,³³⁾ og disse Klager bekræftedes ved de hyppige Paamindelser fra Patronens og Rektors Side.³⁴⁾ Mere direkte Relation til de juridiske Forelæsninger har en Udtalelse i et anonymt Aktstykke,³⁵⁾ der er blevet tilskrevet den bekendte norske Præst og Missionær Thomas von Westen, og som synes at stamme fra 1707 eller et lidt tidligere Aar. Her hedder det ikke blot indledningsvis, at »aldrig haver den danske studerende Ungdom vaaren udi slettere Tilstand end nu«, hvad dog næppe alene og maaske end ikke i første Linie sigter til Professorernes Forsømmelser, men der klages ogsaa direkte over, at Professorerne ikke antog sig den studerende Ungdom, saaledes som de burde, og mere specielt over, at medens der idelig hørtes teologiske Forelæsninger, var der i de andre Fakulteter kun faa Professorer, der læste. Lektionskatalogerne, af hvilke fra Aarene 1700-1736 godt Halvdelen er bevarede, indeholder ogsaa nok alle Anmeldelser fra de juridiske Professorer, men den yderst korte og aldeles stereotype Form, i hvilken Reitzers Anmeldelser siden 1708-09 gaar igen fra Aar til Aar, er ganske vist egnet til at fremkalde Tvivl om, hvorvidt Forelæsningerne altid virkelig blev holdte, og af Weghorst findes i den sidste Halvdel af hans Funktionstid kun anmeldt Forelæsninger over bestemt opgivne Emner, som kan tænkes holdte af ham i hans Egenkab af Professor i Etik, medens han for Retsvidenskabens Vedkommende nøjes med at tilbyde saadan Undervisning, som Tilhørerne maatte fremsætte Ønske om. Imidlertid viser Weghorsts i det følgende omtalte efterladte Manuskripter, at han har været en endog meget flittig Mand, der har ofret meget Arbejde paa sine Forelæsninger, og det maa ogsaa erindres, at de private Kollegier i denne Periode havde

faaet stor Betydning og vist oftere spillede en større Rolle end de offentlige Forelæsninger, med hvilke Katalogerne som Regel alene beskæftiger sig. Der kan derfor godt være blevet undervist adskilligt mere, end Katalogerne lader ane.

Studenterne. Hvis der er blevet holdt forholdsvis faa juridiske Forelæsninger, maa det imidlertid ikke glemmes, at der stadig var den væsentlige Hindring for, at den juridiske Undervisning kunde faa virkelig Betydning, at der vistnok kun var faa Studenter, der søgte den. Universitetet var i den Periode, der her er Tale om, endnu i det væsentlige en Uddannelsesanstalt for Teologer. Holberg udtaler i sin Danmarks og Norges Beskrivelse (1729), at Universitetet ikke blot hos Fremmede, men ogsaa hos verdslige Folk blandt vore egne maatte høre ilde for, at intet Studium undtagen Teologien blev lært med synderlig Iver, og han indrømmer, at dette ikke var nogen Bagtalelse, idet der næsten ikke fandtes andre Studenter end Teologer, »saa at de andres Tal strækker sig næppe til et douzaine«, hvorefter videre fulgte, »at naar en Professor Juris, Medicinæ eller Philosophiæ vil læse publice, holder han det for en Lykke, at han kan have tre eller fire Tilhørere, da derimod Theologorum deres Lektier og Collegier vrirle af Studenter.«³⁶) Rimeligvis indeholder dette Forhold en Del af Forklaringen af, at der ikke holdtes saa mange juridiske Forelæsninger, og det fremgaar i hvert Fald tydeligt af den videre Udvikling hos Holberg, at han selv vil søge Grunden dertil heri. De ovenfor omtalte Forelæsningsanmeldelser af Weghorst peger ogsaa stærkt i denne Retning.

Naar der var saa faa Studenter, som fulgte den juridiske Undervisning, kan det ikke længere have været almindeligt, at de Studenter, for hvem Teologien var det egentlige Maal, deltog i den. Der fandtes nu ogsaa forlængst (siden 1646) en Professor i Etik under det filosofiske Fakultet,³⁷) hvis Undervisning for Teologerne maatte erstatte, hvad de efter Tanken i Fundatsen af 1539 skulde opnaa ved at høre juridiske Forelæsninger (som ovenfor omtalt var han ganske vist ofte selv tillige juridisk Professor), og der var desuden indført en teologisk Embeds-eksamen, ved hvilken der sikkert ikke krævedes Kundskaber, som forudsatte juridiske Studier.³⁸)

Man kunde herefter mene, at de forholdsvis faa Studenter, som i

Tiden op imod 1736 plejede at høre juridiske Forelæsninger, gjorde det med egentlig juridisk Uddannelse for Øje. Dette er vel ogsaa nok til en vis Grad rigtigt, men ingenlunde helt. Selv blandt den Kreds af Studenter, der optræder som Respondenter ved juridiske Disputatser, eller som selv præsiderer ved saadanne Disputatser paa Regensen eller Kollegierne, var der mange, der tog teologisk Eksamen og senere blev Præster. Nogle Studenter, som var egentlige Jurister, har der dog uden Tvivl været, men Antallet af dem, med hvem dette var Tilfældet, eller som i det hele hørte juridiske Forelæsninger, lader sig ikke bestemt angive. Holberg fremhæver det som en Ejendommelighed ved Københavns Universitet, at Studenterne ikke som paa andre Akademier var delte i visse Klasser, saaledes at nogle var Teologer, andre Jurister, andre Medici og andre Mathematici.³⁹⁾ Der fandtes med andre Ord ikke for Studenternes Vedkommende nogen Deling i Fakulteter, og det var heller ikke Skik, at Studenterne ved Immatrikulationen opgav noget særligt Studiefag, hvorfor Matriklen intet oplyser herom.

Enevælden havde aabnet Borgerlige Adgang til alle Stillinger i Staten, ogsaa til de højere administrative og judicielle Embeder, og man kunde derfor have ventet, at i hvert Fald Borgerlige nu i større Antal havde søgt til Universitetet for at uddanne sig som Jurister. Naar dette dog ikke skete, havde det vistnok flere Grunde. Dels kunde Universitetets juridiske Undervisning efter sit Omfang og sin Art næppe endnu tilfredsstille dem, der ønskede en fuldstændig juridisk Uddannelse, hvorfor de, der stilede mod en saadan, ligesom tidligere søgte til Udlandet, saaledes som det nu engang var blevet Sædvane, dels og navnlig var Besiddelse af juridisk Uddannelse stadig ikke nødvendig til Opnaaelse af bestemte Stillinger, selv om den nok kunde have Betydning for den paagældendes Karriere. Forskrifter, der krævede bestemte Studier og Aflæggelse af en bestemt Prøve, fandtes endnu kun med Hensyn til kirkelige Embeder. Christian IV havde vel allerede saa tidligt som i 1623 i Instruksen for den Kommission, som skulde forberede Oprettelsen af det adelige Akademi i Sorø, udtalt sig for Nødvendigheden af en Bestemmelse om, at ingen, som ikke i sin Ungdom havde været paa Akademiet, maatte komme til noget Embede eller nogen Dignitet, men en Forskrift herom optoges ikke i Akademiets

Fundats,⁴⁰⁾ uden Tvivl fordi den stødte paa Modstand hos Adelen, der allerede tidligere havde sat igennem, at Kongen havde tilbagekaldt det i Universitetes Privilegier af 1537 givne Tilsagn om, at han ikke vilde bortgive noget Prælaturs eller Kannikedømme uden til lærde Mænd, der havde studeret to Aar i København og havde godt Vidnesbyrd fra deres Lærere om Lærdom og Levned eller i andre Maader var kendt dygtige i deres Lærdom.⁴¹⁾

Efter 1660 laa Forholdene gunstigere med Hensyn til Muligheden af at stille Krav om en bestemt Uddannelse, og der var ogsaa Mænd, der indsaa Ønskeligheden af, at noget saadant skete. I et Skrift, som antages forfattet af Professor og Landsdommer Villum Lange, og som af Forfatteren blev indgivet til Christian V, vistnok ganske kort efter hans Tronbestigelse, anbefales det — blandt mange andre Reformer — som et Middel til at forøge Studenternes Frekvens ved Universitetet, at det blev paalagt Undersaatterne, at de, som vilde annammes til officium publicum, i det ringeste paa et Aar skulde have hørt Professorerne og bevist sig at være duelige og nyttige Personer.⁴²⁾ Foreløbig skete dog intet. Skønt Forholdene uden Tvivl førte med sig, at der føltes en stigende Trang til juridisk Uddannelse hos dem, der skulde anvendes i Retsplejen og Administrationen, befandt man sig endnu paa dette Punkt i en Overgangstid. Hvad Retsplejen angaar, maatte den Omstændighed, at Romerretten ikke var reciperet i Danmark, stadig gøre Trangen langt mindre end i Tyskland, særlig efter at man i Danske Lov havde faaet hele den Del af den gældende Ret, der anvendtes ved Domstolene, samlet i en velordnet og let tilgængelig Kodifikation. Desuden maatte det for det mere underordnede Retspersonales (de stedlige Dommeres og Prokuratorernes) Vedkommende under de forhaandenværende Forhold stille sig som haabløst at ville kræve en bestemt fyldigere Uddannelse.⁴³⁾ De Stillinger, med Hensyn til hvilke Trangen føltes stærkest, var Embederne i Centraladministrationen og den øvrige overordnede Forvaltning samt i Diplomatiets, men det, som Tiden her krævede, var ikke netop den traditionelle juridiske Uddannelse, saaledes som den fra ældre Tid var blevet meddelt ved Universiteterne, ja end ikke denne Uddannelse suppleret med de i Tyskland optagne nye Fag, Statsret og Naturret med Folkeret, men en Uddannelse af mere alsidig

Karakter, hvor vel Juraen, særlig de sidstnævnte Fag, spillede en Rolle, men hvor der tillige lagdes Vægt paa Historie og ikke den antike, men den nyere Historie med Geografi, og paa de ikke-juridiske Kundskabsgrene, som havde Staten til Genstand, d. v. s. Politik, Kameralvidenskab, Statistik o. lign. En saadan Uddannelse var Universiteterne imidlertid som Regel daarligt indrettede paa at meddele, og dette gjaldt ogsaa om Københavns Universitet, selv om man her til en vis Grad var fulgt med Tiden ved at oprette et Professorat i Historie og ved at udvide den juridiske Undervisning med nogle af de nyere Fag. I en paa et senere Sted omtalt Erklæring af 1725 af Oversekretæren i Danske Kancelli Chr. Möinichen ankes der stærkt over, at Professorerne ikke beflittede sig paa at lære Ungdommen det, som disse Tiders fornødne Videnskaber udfordrede. Der hørtes aldrig et Ord om Tidernes eller Fædrelandets Historie, ingen Politica eller Moralia blev nogen Tid behandlet, hvorfor enhver ærekær Fader, der ikke vilde have sin Søn til en Pedant, blev tvunget til at udsende ham til fremmede Akademier.⁴⁴) Selv om disse Udtalelser var overdrevne, særlig forsaavidt de gik ud paa, at der ikke læstes over Moralfilosofi, noget som forøvrigt ogsaa Holberg hævder i en Udtalelse om, at under Filosofien indbefattedes hverken Philosophia moralis eller naturalis, men alene Logica og Metaphysica,⁴⁵) var Skildringen dog i Hovedsagen rigtig. Holberg søgte som bekendt gennem forskellige af sine Skrifter at sprede Oplysning paa flere af de omtalte Omraader, men disse Skrifter var kun i ringe Grad fremgaaede af hans Universitetsundervisning.

Naar Möinichen i sin nævnte Erklæring mener, at de, der nøjedes med den Undervisning, som meddeltes ved Universitetet, var udsatte for at blive Pedanter, rører han ved et Punkt, som ogsaa maa tages i Betragtning til Forklaring af, at saa faa vordende Embedsmænd, ogsaa blandt dem, der ønskede en videregaaende Uddannelse, søgte til Universitetet.⁴⁶) Humanismens Dannelsesideal var efterhaanden blegnet. Interessen for den klassiske Oldtid var i Aftagende, og det samme gjaldt om den af Reformationen og den følgende Tids Religionskampe affødte Interesse for religiøse Spørgsmaal og teologiske Lærestridigheder. Overhovedet var Respekten for Lærdom blevet mindre, og Universiteternes Anseelse sunket. Man betragtede dem fra mange Sider

som en forældet Art af Undervisningsanstalter. Dannelsesidealet var ikke den lærde Humanist, der talte og skrev elegant Latin, men Verdensmanden, der forstod at bevæge sig i de fornemme Kredse, som beherskede de der anvendte fremmede Sprog, særlig Fransk, som var alsidigt orienteret, og ikke mindst med Hensyn til samtidige Forhold, og som forstod at samtale om dem paa en behagelig og aandfuld Maade. Den, der vilde uddanne sig med dette Ideal for Øje, kunde ikke vente at finde meget af det, han søgte, ved Universiteterne. Foruden Studier krævedes der Omgang med Mennesker, der selv mere eller mindre fyldestgjorde Idealet, samt Verdenserfaring, der bedst erhvervedes paa Rejser, og selve Studierne, der ikke behøvede at være særlig dybtgaaende, da Lærdom og speciel Fagdannelse ikke var Maalet, skulde spænde over mange Omraader, der ikke spillede nogen Rolle ved Dattidens Universiteter eller i hvert Fald kun en ringe Rolle.

I Tyskland havde vel Thomasius, der var en ivrig Forkæmper for Ungdommens Uddannelse efter de nye Linier, forsøgt at indføje noget af det, som det nu kom an paa, i det juridiske Studium.⁴⁶⁾ Ved det nye Universitet i Halle, som aabnedes 1694, og som han selv var med til at grundlægge og til for en Aarrække at gøre til det førende tyske Universitet, havde han opstillet, og selv flere Gange i sin Professortid gennemført et Program for den juridiske Undervisning, hvorefter Studiet skulde afkortes til et treaarigt Kursus og endda give Plads for en omfattende propædeutisk Indledning om ikke juridiske Emner, de saakaldte præcognita juris, der spændte over de fleste Videnskaber, særlig Historie og praktisk Filosofi, indbefattende Etik, Politik og Økonomi, men ogsaa rummede Øvelser i at bruge det tyske Sprog og Anvisning paa at indrette sit private Liv og omgaas Mennesker rigtigt. Skønt Thomasius's agitatoriske Kraft og fremragende Evner som Lærer blev væsentligt medvirkende til at skaffe det nye Ideal Indgang i Tyskland, formaaede han dog selvfølgelig ikke at omskabe Universiteterne i Overensstemmelse med det, og den Vej, ad hvilken Tiden søgte frem, blev derfor mindre en Reform af de gamle Undervisningsanstalter end Oprettelse af en helt ny Klasse af saadanne, hvis Undervisning var bedre afpasset efter de nye Krav, nemlig Ridderakademierne.⁴⁷⁾ Nogle enkelte af disse, derunder Christian IV's adelige Akademi i Sorø, gaar

som tidligere berørt tilbage til forrige Periode, men i Hovedsagen tilhører de Slutningen af det 17. og det 18. Aarhundrede, og de satte ogsaa i denne Periode Spor i Danmark, først i Ridderakademiet i København 1692-1710⁴⁴) og senere i det 1747 reorganiserede Akademi i Sorø. Ved Ridderakademierne læstes ogsaa over Jura, men dette Fag, der omfattede baade offentlig og privat Ret, var kun et Fag blandt flere.

Efter det udviklede vil det forstaas, at det juridiske Studium ved Københavns Universitet, ganske bortset fra de Mangler, der iøvrigt klæbede ved det, endnu i den her behandlede Periode vanskeligt kunde øve nogen synderlig Tiltrækning. De, der af Hensyn til deres Karriere i den højere Statstjeneste følte Trang til en videregaaende Uddannelse, tilfredsstillede ikke ved, hvad der bødes, og hos den store Mængde af praktiske Jurister af lavere Rang var Trangen til egentlig Fagdannelse endnu ikke til Stede, foruden at deres økonomiske Forhold udelukkede dem fra at tilstræbe en saadan. Der skulde i Virkeligheden en Foranstaltning til som den, der blev truffet i 1736, for at der skulde blive Mulighed for en afgørende Ændring i Forholdene.

Forelæsningerne. Ogsaa ved Københavns Universitet skiftede Emnerne for den juridiske Undervisning efter Midten af det 17. Aarh. i nogen Grad Karakter. Oplysning om dem maa stadig væsentlig søges i Lektionskatalogerne, og af disse er desværre kun nogle faa bevarede fra Aarene 1660-1700, hvorimod de som allerede berørt foreligger i større Fuldstændighed fra de derefter følgende Decennier indtil 1736.

Ved Bedømmelsen af Katalogerne maa det imidlertid erindres, at de oplyser om de offentlige Forelæsninger, men i Almindelighed ingen Underretning giver om den Undervisning, der meddeltes mod Betaling i private Kollegier. At saadanne nu forekom, fremgaar bl. a. af Fundatsudkastet af 1691, der ikke blot giver Tilladelse til at holde Collegia paa de Dage, hvor Professorerne ikke holder offentlige Forelæsninger, men endog under Hensyn til deres Nytte for Ungdommen erklærer det for fornødent, at de ofte holdes i de Materier, som Studiosi kan have Nytte af i alle Fakulteter. I en Betænkning af Hans Gram fra 1741,⁴⁵) i hvilken han undersøger Aarsagerne til, at de offentlige Forelæsninger var daarligt besøgte, og hvorledes der bedst kunde raades Bod herpaa,

henfører han Opkomsten af Collegia privata til Midten af det 17. Aarhundrede og fremhæver, at de vel betød mindre i København end andetsteds, men dog skadede de offentlige Forelæsninger, fordi de blev foretrukne af baade Professorer og Studenter, af de første, fordi de krævede mindre Forberedelse, af Studenterne, fordi de mente at lære mere.

I de bevarede Lektionskataloger spiller Romerretten en mindre Rolle, end man skulde vente. Forelæsninger, der betegnes som Forelæsninger over Institutionerne, eller som kan formodes at have haft denne Karakter, forekommer kun syv Gange, spredte over hele Tidsrummet,⁸⁰⁾ men hertil kan dog føjes en Forelæsning af Bagger i 1734-35 paa Grundlag af Struves Jurisprudentia Romano-Germanica forensis. Af andre romerretlige Forelæsninger kan nævnes et Par Forelæsninger over Kilderne af Resen 1664 og af Bornemann 1686-87, samt en Forelæsning af Resen 1660 over Jus criminale Cæsareum. Dette er ikke meget, og naar man ser, at Fundatsudkastet kun paalægger den juridiske Professor at forklare Jus Naturæ et Gentium og konferere den Danske Lov med Jure Romano et Civili, kunde man mene, at Romerretten kun har betydet lidet i Undervisningen i denne Periode. En saadan Antagelse vilde dog næppe være rigtig. Ganske vist havde man nu i Naturretten faaet et Fag, som kunde erstatte Romerretten som Indøvelse i de almindelige Retsbegreber og som Oversigt over Retsstoffet, særlig Privatretten, og det nævnte Udkast har vel ogsaa nærmest tænkt sig, at Naturretten skulde have denne Funktion. Naturretten var imidlertid en filosofisk Disciplin, der ikke arbejdede med den positive Ret og derfor hverken kunde give noget Kendskab til den eller nogen Færdighed i at anvende den. Efter Udtrykkene i Udkastet kunde det virkelig se ud, som om han har tænkt sig, at Danske Lov her kunde træde i Stedet for Corpus juris, men herom kunde der foreløbig ikke være Tale. Romerretten var stadig som den eneste Retsforfatning, der havde været Genstand for et egentligt videnskabeligt Studium, et uundværligt Grundlag for enhver videregaende juridisk Uddannelse.

For den ældre Del af Perioden giver Lektionskatalogerne da heller ingen Grund til at tvivle om, at Romerretten har spillet den samme Rolle som tidligere. Der er jo fra Tiden før 1700 kun bevaret ganske

faa Kataloger, og i Flertallet af disse nævnes den, medens intet af dem endnu kender til Forelæsninger over Naturretten. Der er derfor al Grund til at tro, at Bornemann, som han efter Fundatsen skulde, hovedsagelig har læst over Institutionerne. Noget anderledes forholder det sig derimod med Resen, der i de tre Aar, om hvilke man ved Besked, læste over Emner, der faldt udenfor den i Fundatsen fastlagte Ramme, i 1660, som allerede nævnt, over Strafferet, i 1664 over et indledende Emne, vist nærmest Begrebet Ret, samt over Kilderne til den romerske og kanoniske Ret⁵¹⁾ og forskellige nationale Retsforfatninger,⁵²⁾ 1671 over den romerretlige Litteratur og over forskellige tyske Retskilder.⁵³⁾ Maaske har Resens Forelæsninger i ret stor Udstrækning drejet sig om lignende Emner. Hans Udgaver af forskellige Kilder til ældre nordisk Ret (den norske Hirdskraa og Vederlagsretten, forskellige Byretter, Erik Krabbes højtytiske Oversættelse af Jyske Lov og Christian II's Love) viser, at han interesserede sig for Retshistorie, og som stor Bogsamler maa han tillige have haft Interesse for den juridiske Litteraturs Historie. Af de selvbiografiske Oplysninger, han har meddelt i Kataloget over sit Bibliotek,⁵⁴⁾ saavel som af Vindings Meddelelser om en Række Skrifter, som han havde erklæret at ville udgive,⁵⁵⁾ fremgaar det dog, at han foruden Forelæsninger af den ovennævnte Art ogsaa har holdt systematiske Forelæsninger, baade over Fundamenta juris civilis et canonici og over Jurisprudentia Romano-Danica.

Hvad dernæst angaar Tiden efter 1700, maa der ved Bedømmelsen af den Rolle, Romerretten har spillet som Forelæsningsemne, for det første tages Hensyn til de Anmeldelser af Weghorst, i hvilke han tilbyder at læse over Emner efter Studenternes Valg. I den ældste af disse Anmeldelser, fra 1704-05, nævnes udtrykkeligt Juris Publici et Privati Civilis et Canonici principia, og ogsaa ellers kan Romerret have hørt til det Stof, han læste over, paa samme Maade som naar Bagger 1728-29 ved Siden af sine offentlige Forelæsninger tilbyder privat Undervisning i Romerret. At dette Fag har spillet en væsentlig Rolle i Weghorsts Forelæsninger, fremgaar ogsaa af hans nedenfor omtalte efterladte Manuskripter, selv om det kun undtagelsesvis lader sig afgøre, om de paagældende Forelæsninger er holdte ved Universitetet

eller Ridderakademiet, og det bestyrkes ved en af ham som Professor ved dette sidste afgiven Betænkning af 1693,⁴⁴) hvori han samtidig med at erklære sig villig til at undervise i Statsret og Natur- og Folkeret, udtaler, at Jurisprudensens skønneste Skatte ligger skjult i Civilretten. Ogsaa Reitzer har rimeligvis læst over Romerret i større Udstrækning end hans Anmeldelser giver Indtryk af. Naar han 1697-98 og 1698-99 erklærer at ville læse over Jus Justinianum simul cum Danico og 1700-1701 og 1704-05 over Jus Naturæ et Gentium simul cum Danico, og hans Anmeldelser i Resten af hans Funktionstid derimod ganske kort lyder: Jus Danicum explicabit, er det vel mest sandsynligt, at dette korte Udtryk ikke skal forstaas aldeles bogstaveligt, men mere i Overensstemmelse med Anmeldelserne fra de foregaaende Aar.

Den omtalte Erklæring af Weghorst giver ogsaa Oplysning om, hvorledes han gik frem ved sin Undervisning i Institutionerne. Gennemgangen skete Paragraf for Paragraf, saaledes at der ved hver enkelt først gaves en Udvikling af Indholdet og dernæst gjordes kommenterende Bemærkninger til vanskelige Steder, hvorpaa der sluttedes med en Oplæsning af Teksten. Denne Oplæsning havde i Middelalderen været et fast Led i Forelæsningerne, men maatte miste sin Berettigelse, naar Tilhørerne var i Besiddelse af trykte Eksemplarer af den Tekst, der læstes over. Naar en Tekst var gennemgaaet, gaves Meddelelse om, hvorvidt Indholdet var blevet ændret ved Justinians Noveller, eller Praxis afveg derfra, og der var yderligere til saa godt som enhver Forelæsning knyttet et Eksaminatorium, hvor Spørgsmaalene snart formedes i Overensstemmelse med det traditionelle dialektiske Skema, snart stilledes mere frit. Noget særlig nyt er der ikke i denne Undervisningsmaade sammenlignet med den tidligere anvendte, dog maaske bortset fra Redegørelsen for Praxis, i hvilken man kan se en Paavirkning fra de nu i tysk Retsvidenskab raadende Bestræbelser for at fremstille den virkelig gældende Ret. En i Manuskript bevaret stor Forelæsning af Weghorst⁴⁵) svarer efter sit Indhold nærmest til den Kommentar, han efter Erklæringen meddelte til de enkelte Paragraffer. Kommentaren, der er udførlig, indeholder mange Henvisninger til

andre Lovsteder og til antike og moderne Forfattere og giver ogsaa Oplysninger om, hvilke Paragraffer der var i Brug. Blandt de Lovsteder, til hvilke der henvises, er ogsaa af og til Danske Lov. Ifølge et Messekatalog fra Leipzig fra 1692⁸⁸⁾ har det været Weghorsts Hensigt at udgive et Værk af omtrent samme Indhold som det nævnte Manuskript, men han vilde tillige udgive en Paraphrasis Institutionum Imperialium, der vel har skullet indeholde de til de enkelte Paragraffer meddelte Indholdsangivelser og altsaa i Forening med Kommentaren give alt, hvad der meddeltes i Forelæsningen. Der haves ogsaa i Manuskript en af Weghorst forfattet Kommentar til Novellerne eller den Kreds af dem, som havde praktisk Interesse,⁸⁹⁾ og ligeledes en mere udførlig Kommentar til Dig. 30, 31 og 32 De legatis et fideicommissis og Dig. 35, 2 Ad legem Falcidiam, altsaa særlig berørende arveretlige Emner.⁹⁰⁾

De nævnte Forelæsninger hørte forsaavidt til den ældre Type, som de var rent eksegetiske, men Weghorst har dog ogsaa holdt romerretlige Forelæsninger af mere moderne Art, som var knyttede til en af de systematisk ordnede Lærebøger, der nu var almindeligt i Brug i Tyskland. Der er saaledes bevaret egenhændigt skrevne udførlige Noter af ham til W. A. Lauterbachs Compendium juris (1679),⁹¹⁾ der var et kortere Systemværk, hvis System var bygget paa Ordningen i Digesterne, og fremdeles Noter af endnu mere omfangsrig Art til G. A. Struve's Syntagma Juris Civilis (i senere Udgaver Syntagma Jurisprudentiæ) secundum ordinem Pandectarum concinnatum (1658-83),⁹²⁾ der var et betydelig større Værk, som i Form af en Samling af 50 systematisk ordnede Disputatser (Exercitationes) udgjorde en fyldig Lærebog i Faget. Benyttelse af saadanne Værker som Grundlag for Gennemgangen var utvivlsomt i mange Henseender et Fremskridt, selv om den, hvad man ogsaa i Tyskland var opmærksom paa, rummede den Fare at gøre de Studerende fremmede for selve Kilderne.

I Slutningen af Perioden (1734-35) ser man Bagger følge samme Fremgangsmaade, som Weghorst havde fulgt i de sidst omtalte Forelæsninger, idet han som Grundlag for sin Gennemgang benyttede G. A. Struves Jurisprudentia Romano-Germanica forensis (1670), den saa-

kaldte »lille Struve«, der var en mindre Lærebog omtrent af Størrelse som Lauterbachs Compendium, men ikke ordnet efter Digesternes System, men efter Systemet i Institutionerne.⁶³⁾

Naar man ved Undervisningen benyttede Lærebøger som de ovennævnte, betød det ikke blot en Forandring af Undervisningsmaaden, men ogsaa at Emnet for Faget delvis blev et andet. Det var ikke længere den rene Romerret, man lærte, men den i Tyskland reciperede og med tysk Ret opblandede Romerret, et Forhold, der holdt sig og fik stor Betydning i Tiden efter 1736.

Naar henses hertil kan det ikke undre, at man ogsaa i de rene Institutionsforelæsninger lejlighedsvis beskæftigede sig med tysk Ret, hvad saaledes er Tilfældet i Weghorsts ovennævnte Kommentar. Vi føres herved ind paa Omtalen af de Fag, som i Tyskland efterhaanden havde skilt sig ud fra Jus civile, fordi Grundlaget for dem ikke eller kun i ringe Omfang var at søge i Romerretten.

Af disse Fag ses Lensretten en enkelt Gang at have været Genstand for Forelæsninger, idet Weghorst 1707-08 bl. a. vilde læse over den langobardiske Lensret, som han ogsaa har givet en Udsigt over i Disputatsform.⁶⁴⁾ Derimod møder man ikke Forelæsninger over Statsret; kun Weghorst tilbyder 1704-05 Undervisning deri. Han har dog uden Tvivl læst over Faget paa Ridderakademiet, indenfor hvis Fagkreds det særlig hørte hjemme. Der foreligger ogsaa fra Ridderakademiet en Disputats om den tyske Rigsdag, forfattet af Weghorst,⁶⁵⁾ der desuden i Manuskript har efterladt sig en Række større og mindre Udarbejdelser af statsretligt Indhold, dels et Compendium juris publici,⁶⁶⁾ dels udførlige Noter til Gabriel Schweder, *Introductio in jus publicum Imperii novissimum* (1681), en i Tyskland meget benyttet Lærebog,⁶⁷⁾ dels endelig af mere specielle Ting en *Exercitatio juris cameralis*, bestaaende af tyve smaa Afhandlinger om Rigs-kammerretten og den der gældende Procesmaade,⁶⁸⁾ en Kommentar til Leopold I's Valgkapitulation og en Oversigt over Indholdet af den westfalske Fred.⁶⁹⁾ Som allerede tidligere bemærket var det paa denne Tid ikke den antike Statsret, som i Tyskland var Genstand for Behandling i Jus publicum, men det tyske Riges statsretlige Forhold og deres historiske Udvikling.

Disse Forhold havde ogsaa Interesse for Danmark, bl. a. paa Grund af Forholdet til Holsten og til Oldenborg og Delmenhorst, og det var derfor ikke unaturligt, at de fik en Plads i den juridiske Undervisning her i Landet. I Danmark selv havde man derimod kun i Forholdet til Hertugdømmerne et Emne, der krævede en historisk-juridisk Behandling af samme Art som den, der anvendtes i Fremstillingerne af den tyske Statsret. Kongeloven selv frembød ikke meget Stof for en juridisk Undersøgelse, og den blev desuden først 1709 gjort almindelig tilgængelig.

Om Strafferetten er det allerede ovenfor bemærket, at Resen 1660 læste over *Jus criminale Cæsareum*, under hvilket Udtryk maaske foruden den romerske Strafferet ogsaa den tyske Rigsstraffelov Carolina er indbefattet. Resen vilde iøvrigt ifølge Anmeldelsen tillige paavise Overensstemmelser og Forskelligheder mellem *Jus Cæsareum* og *Jura municipalia*, derunder især den danske Strafferet. Senere høres der ikke om strafferetlige Forelæsninger, og Faget har vel derfor kun været behandlet i Forbindelse med de faa herhen hørende Titler i Institutionerne. Derimod haves en Disputats af Reitzer om et strafferetligt Emne.⁷⁰⁾

Skønt Scavenius efter sin Bestalling nærmest skulde have haft til Opgave at docere kanonisk Ret, betyder dette Fag som venteligt intet nævneværdigt som Genstand for Forelæsninger. Det forekommer kun et Par Gange i Weghorsts Anmeldelser⁷¹⁾ og kun som et Appendix til Romerretten eller som et Fag, i hvilket der tilbydes Undervisning ved Siden af denne, men der haves dog i Manuskript en af Weghorst udarbejdet Fremstilling af Hovedpunkterne af den kanoniske Ret, følgende Dekretalernes System og knyttet til de enkelte Titler og til Dels Paragraffer i disse.⁷²⁾ Medens der saaledes næppe undervistes synderligt i den katolske Kirkeret, holdt Scavenius 1660 Forelæsninger over den danske Kirkeordinans, som han vilde belyse ud fra Bibelen, den kanoniske Ret og Kirkehistorien. Ægteskabsretten og *Arbor consanguinitatis* forekommer slet ikke i denne Periode som særskilt Emne for Forelæsninger, hvorimod Scavenius, Reitzer og Weghorst behandler dem i Disputatsform.⁷³⁾ At der ikke mere læses særskilt over Ægteskabsretten,

tør vel anses for et Vidnesbyrd om, at der ikke i samme Grad som tidligere regnedes med Teologer som Tilhørere ved de juridiske Forelæsninger.

Et meget vigtigt nyt Fag fik man i Periodens sidste Halvdel i Naturretten og den dermed forbundne Folkeret. I Fundatsudkastet af 1691 nævnes Naturretten i første Linie som det egentlige Hovedemne for Undervisningen, men dette maa dog mere have været et Ønske end Udtryk for, hvad der paa Udkastets Tid var Reglen. I hvert Fald forekommer Faget ikke i de bevarede Forelæsningsanmeldelser fra Tiden før 1691, hvad dog ikke behøver at betyde, at der slet ikke er blevet læst over det. I de følgende Aar maa det være behandlet af Weghorst i hans Forelæsninger ved Ridderakademiet, hvorfra der 1696 udgik en af ham forfattet Disputats, indeholdende de tre første Kapitler af et Compendium juris naturæ,¹⁴⁾ der foreligger fuldstændigt i Manuskript.¹⁵⁾ Ved Universitetet viser Naturretten sig første Gang i Reitzers ovenfor omtalte Forelæsninger i 1700-1701 og 1704-1705, og senere læser Weghorst til Stadighed over den, men ganske vist saaledes, at man oftere har Indtryk af, at Forelæsningerne er blevet opfattede som Forelæsninger over Moralfilosofi.¹⁶⁾ Af flere af Anmeldelserne fremgaar det, at Weghorst lagde Grotius, De jure belli ac pacis til Grund for sin Gennemgang, og der er ogsaa foruden det ovennævnte Compendium juris naturæ i Manuskript bevaret et omfangsrigt Kollegium af ham over Grotius, indeholdende forklarende og kritiske Bemærkninger til næsten hver eneste Paragraf i Værket.¹⁷⁾ Heri er ogsaa Pufendorf benyttet, men vistnok ikke Thomasius. Holbergs Introduktion til Natur- og Folkeretten, der udkom 1715 eller 1716, men var forfattet nogle Aar forinden, fik vistnok ikke i denne Periode nogen Betydning for det juridiske Studium.¹⁸⁾ Ogsaa efter Weghorsts Død blev der læst over Naturretten, saaledes af Bagger 1725-26 og 1728-29.

Tilbage staar endnu det Spørgsmaal, i hvilket Omfang dansk Ret efterhaanden blev inddraget i Undervisningen ved Siden af den fremmede Ret og Naturretten.

Perioden begynder med en Begivenhed, som man kunde være fristet til at tage som Vidnesbyrd om en vaagnende Interesse for den danske Ret, men som næppe har større Betydning i denne Henseende. Under

Københavns Belejring 1658 indgav nogle af de Studenter, der havde deltaget i Forsvaret, paa alle de »militerende« Studenter Vegne en Supplik til Kongen, i hvilken de — foruden at kræve en Række Begunstigelser for samtlige Studenter — androg om visse Forrettigheder for dem selv, deriblandt at de fremfor andre skulde befordres til Bestillinger og Beneficia. Herved var aabenbart tænkt paa Stillinger i Kirken, men da — som det videre udvikles — mange efter lang Studering ved en eller anden Tilfald, som dem, der nu var kvæstede, og andre, som havde svage Stemmer, ikke kunde forestaa gejstlige Bestillinger, og Studenternes Tal desuden jo længere jo mere tiltog, saa at de gejstlige Bestillinger ikke strakte til, androg de yderligere om, at Studiosi i deres Egenskab af literati herefter alene og fremfor andre maatte befordres til de verdslige Bestillinger, som udkrævede *literarum cognitionem*, baade quoad jura et quoad politiam, og i Forbindelse hermed begærede de endvidere, under Henvisning til, at det juridiske Fakultet nylig var blevet forøget med en Professor, »at en af vores J. U. Doctoribus maatte befales vores Danske Lov at profitere og i det ringeste at vise *juris Danici et Justinianei consensum et dissensum*«.”) Det, de paagældende Studenter ønskede, var aabenbart ikke, at den egentlige juridiske Undervisning fremtidig skulde baseres væsentlig paa dansk Ret, men blot at der skulde gives de teologiske Studenter Lejlighed til at blive lidt orienterede med Hensyn til denne, for at de, hvis den teologiske Karriere svigtede, kunde have bedre Chancer for at opnaa et af de smaa lokale Retsembeder, der ikke forudsatte nogen egentlig juridisk Uddannelse, men ved hvilke Kendskab til dansk Ret dog var en Anbefaling. Andragendet synes at have vakt stort Røre i Konsistorium, dels fordi det rørte ved forskellige ømtaalelige Punkter, dels ogsaa fordi det var indgivet direkte til Kongen, og der indleddedes en Undersøgelse i Anledning af Sagen, der dog hurtigt løb ud i Sandet. Det næste Aar indgav de militerende Studenter et nyt Andragende, som i mere beskeden Form gentog de ovenfor refererede Ønsker, men ved denne Lejlighed fornyede man ikke Kravet om Forelæsninger over dansk Ret.⁸⁰⁾

Nogen direkte Betydning for den danske Rets Stilling ved Universitetet fik den nævnte Aktion saaledes ikke. Imidlertid er det umiskendeligt, at dansk Ret efterhaanden træder stærkere frem som et

Emne, der bør tages Hensyn til ved Undervisningen, hvad ogsaa klart viser sig i den tidligere anførte Bestemmelse i Fundatsudkastet af 1691, der nævner det som en Opgave for den juridiske Professor at konferere den Danske Lov med Jure Romano et Civili, saavel som i at det ved Udnævnelsen af Otto Sperling til Professor historiarum ved Ridderakademiet tillige overdrages ham at læse over Jus Danicum.²¹⁾ Den stærkt øgede Interesse for den nationale tyske Ret, som nu gjorde sig gældende ved de tyske Universiteter, maatte naturligt fremkalde en lignende Interesse for dansk Ret her i Landet, og det, at man siden 1683 havde Hovedmassen af denne samlet i en enkelt, let tilgængelig Lovbog, maatte gøre det meget lettere at inddrage den i Undervisningen end tidligere. En egentlig videnskabelig Behandling af den i Lighed med den, der i saa lang Tid var bleven Romerretten til Del, stødte dog stadig paa store Vanskeligheder. De fra Romerretten tilvante Begreber lod sig ikke alle uden videre overføre til dansk Ret. Der maatte i mange Tilfælde skabes nye Begrebsbestemmelser, og Systemet maatte tilpasses efter den danske Rets Ejendommeligheder. Der krævedes saaledes et stort videnskabeligt Pionerarbejde, der ikke kunde ventes udført paa een Gang, og hertil kom endda yderligere den stærke Hemning, som laa i Forestillingen om, at Lovbogen var saa klar og fuldstændig, at den ikke behøvede nogen Fortolkning, en Forestilling, der f. Eks. deltes af en Mand som Reitzer, og i, at en Fortolkning endog strengt taget ansaas for utilladelig, fordi Kongen ved Kongeloven Art. 3 og D. L. 1-1-1 havde forbeholdt sig den højeste Magt og Myndighed til at forklare Loven.²²⁾

Det maa da paa Forhaand anses for lidet sandsynligt, at der er blevet holdt Forelæsninger, som alene eller i første Linie gik ud paa at fremstille gældende dansk Ret. Efter Otto Sperlings egen Angivelse i en Erklæring af 1693 havde hans Undervisning i dansk Ret ved Ridderakademiet indtil da bestaaet i, at han havde forklaret sine Elever de danske terminos juris, utvivlsomt paa Latin, og dikteret dem Forklaringerne,²³⁾ og ved Universitetet har Undervisningen rimeligvis enten været af lignende Art eller har indskrænket sig til Anførelse af Parallelsteder af danske Love og Sammenligninger mellem disse og den fremmede Ret eller Naturretten. Som ovenfor berørt, maa vistnok endog de

af Reitzers Anmeldelser, der blot lyder paa Jus Danicum explicabit, forstaas paa denne Maade, og et Kollegium, som Weghorst skal have holdt over den danske Lov, skal ifølge Kofod Ancher ikke have strakt sig videre end til, at han i Anledning af de danske Lovbud kommenterede over en og anden Materie i de romerske og kanoniske Love.⁸⁴⁾

I det anførte beskudne Omfang synes dansk Ret iøvrigt gennem saa godt som hele den her behandlede Periode at have haft en Plads i Undervisningen, hvilket i Forbindelse med Indførelsen af Naturretten er det væsentligste nye sammenlignet med tidligere. At Resen i sin Forelæsning over Strafferet 1660 anstillede Sammenligninger med dansk Ret, er allerede nævnt ovenfor. Vigtigere er det dog, at han ifølge sit eget Udsagn⁸⁵⁾ i sine Forelæsninger baade har beskæftiget sig med Kilderne til den danske, norske, islandske og grønlandske Ret og udviklet en Jurisprudentiam Romano-Danicam eller Lovenes rette Kundskab af de romerske og danske Lovbøger, hvis Forbillede vel har været de tyske Fremstillinger af Jus Romanum in foro Germanico. Ogsaa Resens Samtidige, Bornemann, lover i den ene af de to Anmeldelser, som haves fra hans Haand, at han under Gennemgangen af Institutionerne paa sine Steder vil foretage en Jævnførelse med bl. a. Fædrelandets Ret, og i hans Disputats De hereditate peregrinorum (1669) er der ogsaa i ret høj Grad taget Hensyn til ældre og yngre danske Love, ja endog til norske og svenske Love. Med Reitzer maa dansk Ret endelig, efter Anmeldelserne at dømme, siges at blive en fast Bestanddel af Forelæsningerne, men da ingen af Reitzers Forelæsninger er bevarede, er det ikke muligt at angive, hvor stor en Rolle den har spillet i disse. I de faa Disputatser, der haves af ham, tages der noget, men ikke særlig stærkt Hensyn til den.

Medens Reitzer saaledes synes at have ofret den danske Ret en Del Opmærksomhed, kan det samme kun til en vis Grad siges om Weghorst. Ifølge Kofod Ancher skal han vel som ovenfor nævnt have holdt et Kollegium over den danske Lov, men i hans Anmeldelser af offentlige Forelæsninger omtales dansk Ret slet ikke, og den betyder ogsaa kun meget lidt i hans mange haandskrevne Forelæsninger og andre haandskrevne Værker. Det paastaas ogsaa om ham, at han, der ikke var født i Kongeriget, ikke fuldtud beherskede det danske Sprog.⁸⁶⁾

Imidlertid foreligger netop fra ham de eneste trykte Arbejder, der viser større Interesse for dansk Ret, naar bortses fra Resens Udgaver af ældre danske Love. Weghorst leverede som bekendt baade en latinsk og en tysk Oversættelse af Danske Lov (henholdsvis 1698 og 1699¹⁾), og blandt hans Disputatser er der hele fem, som netop gaar ud paa at anstille Sammenligninger mellem dansk Ret og Romerretten. *Comparatio Juris Danici et Communis in causis matrimonialibus* (1693) indeholder i Cap. I tyve Sammenligninger mellem tysk-romersk-kanonisk Ret (*Gemeines Recht*) og dansk Ret med Hensyn til Spørgsmaal vedrørende Ægteskabsbetingelser og Ægteskabs Indgaaelse og Opløsning og i Cap. II tredive Kvæstioner med tilhørende Besvarelser vedrørende tænkte Retstilfælde, som er valgte med Henblik paa, hvad der kunde have Interesse efter dansk Ret. Nogen videre stor Rolle spiller dansk Ret dog ikke i Fremstillingen, og Forf. udtaler endog i *Comparatio I* efter at have citeret Slutningen af D. L. 3-16-2 om Værgens Ret til at volde den umyndige Kvindes Gods, naar hun gifter sig uden hans Samtykke: *Verborum horum interpretationem nemo a nobis postulabit*, hvad dog ikke hindrer ham i paa et Par andre Steder at yde Fortolkningsbidrag til Lovbogen. I tre Disputatser med Fællestitlen *Dissertationes de differentiis Juris Danici et Romani* (1701-1704) gennemgaas henholdsvis D.L. 1. Bog, 3. Bog, 14, 16, 17 og 5. Bog, 1 til 5, D.L. 5. Bog, 6 til 14 og D. L. 6. Bog, saaledes at der fra hver af de paagældende Afsnit af Lovbogen fremdrages et Antal Punkter, hvor romersk og dansk Ret afveg fra hinanden, og gøres nærmere Rede for Forskellen. Medens Opgaven i de omtalte fire Disputatser er at paavise Forskelligheder mellem dansk og romersk Ret, beskæftiger den femte sig med Lighederne. I *Dissertatio de regulis, in quibus Jus Danicum cum Romano concordat* (1702) foretages en Gennemgang af de i Dig. 50-17 *De diversis regulis juris antiqui* indeholdte almindelige Retsregler, som efter Forfatterens Skøn ogsaa kunde anses for gældende i Danmark, hvilket viser sig at være Tilfældet med op imod Halvdelen af dem. Hvor der findes Anledning dertil udvikles og forklares Reglerne nærmere med Benyttelse af det øvrige romerske Kildestof og den paagældende Litteratur, men bagefter anføres de Steder i Danske Lov, i hvilke Reglerne har fundet Udtryk,

eller hvori der er gjort specielle Anvendelser af dem, forsaavidt saadanne Lovsteder findes.

Hvorledes det er gaaet med den danske Ret i Baggers Tid, kan ikke sikkert afgøres, da man ikke har Forelæsningsanmeldelser for alle Aarene. Sandsynligvis har han taget mindre Hensyn til den end sine nærmeste Forgængere. Først 1734-35 meddeler han, at han under sin Gennemgang af Struves Bog lejlighedsvis vil paavise Forskelligheder mellem dansk og romersk Ret, men dette ligger efter den nye Universitetsfundats af 1732, der havde gjort det til en Pligt for Professorerne i Romerret tillige at forklare den danske Lov.

Disputationerne. Med Hensyn til Disputationerne sker der ikke i den her behandlede Periode nogen større Forandring. De betragtes stadig som et nødvendigt Led i Undervisningen, men den Betydning, de tidligere havde haft til at give et systematisk Overblik over begrænsede Dele af Stoffet, maatte dog blive ringere, efterhaanden som Forelæsningerne fjernede sig fra at være ren og skær Eksegese af Kilderne, og man begyndte at lægge systematiske Lærebøger til Grund for Undervisningen, ligesom det maatte være muligt at skaffe Erstatning for deres Betydning for Indøvelsen og Fæstningen af det lærte ved, som Weghorst ifølge Erklæringen af 1693 gjorde, at slutte Forelæsningen med et Eksaminatorium og senere repetere det gennemgaaede. Tilbage blev da Udviklingen af Deltagernes dialektiske Færdighed, men netop her laa Disputatsernes svage Punkt, idet de for let udartede til tomt Ordkløveri og mere tjente til at indøve den traditionelle Dialektiks faste Regler end til at udvikle Evnen til paa en fornuftig Maade at deltage i en Diskussion om Realiteter. Det er bekendt, hvilken Spot Holberg udøste over Disputatserne set fra dette Synspunkt, men skønt han om Disputatser i Almindelighed siger, at de mere tjente til Ornament og Zirat end til Bevis paa Lærdom, var han dog ikke nogen ubetinget Modstander af dem.⁶⁸) Kommunitetsalumnernes Borddisputatser havde efter hans Mening den gode Virkning, at Studenterne lærte at tale godt Latin, og det væsentligste, der kunde siges imod dem, var, at ingen historiske eller juridiske Theses dér blev ventilerede, hvorom de unge Studenter derfor næsten ingen Kundskab havde. Og han fandt

det meget vel og viseligt indrettet, at Alumnerne paa Kollegierne var forbundne til at disputere en Gang om Aaret for at se en Prøve paa deres Lærdom; kun vilde det paa Grund af den Slags Disputatsers Kvalitet være bedre, om de ikke blev trykte, hvorved den Ulejlighed vilde blive forebygget, at de kom i Fremmedes Hænder, og det vilde endvidere være heldigt, om de i Stedet for at behandle meget specielle Emner, opstillede mange spredte Theses, som kunde give Opponenterne Lejlighed til at sondere, hvorvidt deres Studia havde strakt sig. Særlig Interesse i denne Sammenhæng har det dog, at Holberg ikke var imod juridiske Disputatser. Som en særlig Grund til, at Kommunitetsalumnerne burde disputere om juridiske Theses anfører han, »at det juridiske Studium er det fornemste og fast eneste, man ved idelig Disputation maa øve sig udi, og Studenterne derover udi sin Tid kunde blive bekvemme Advocater.«

Det var stadig meget vanskeligt at faa Ordningen med de regelmæssige Disputationer overholdt. Fundatsudkastet af 1691, der er forfattet af Professorer og fastsætter Antallet af aarlige Disputatser til en for hver Professor, vil da ogsaa kun have Ordningen gennemført med det Forbehold, at »dersom nogen kunde findes, som i andre Maader ved berømmelige Skrifter og deslige gør publico nogen Nytte, da, om han det begærer, maa han for Disputationibus forskaanes«. Iøvrigt er Ordningen efter Fundatsudkastet i det væsentlige den samme som tidligere. Ved Professorernes Disputatser var det stadig en Pligt for Professorer og Studenter at komme til Stede, men da Pligten for Professorernes Vedkommende 1676 maatte indskærpes af Kansleren, har det næppe altid staaet godt til med Overholdelsen.⁸⁹⁾ Paa den anden Side synes Veltalenheden hos de Opponenten, der mødte, undertiden at have været større end ønskelig. 1696 vedtog Konsistorium saaledes, at de »som protraherede deres Opposition, efter at de af Pedellerne udi Rectors Navn vare advarede at holde oppe, skulde til fattige studiosos betale 10 Rdlr.«⁹⁰⁾ Endnu skal nævnes en Bestemmelse i Udkastet om, at Professorerne ikke maatte gøre altfor vidtløftige Theses og ikke over 3 Ark, en Bestemmelse der dog kun betød, at Universitetet ikke betalte Papiret til Disputatserne, naar de overskred den nævnte Grænse.

Som det efter det anførte maatte ventes, er Antallet af juridiske

Disputatser i denne Periode yderst ringe. Af Scavenius, Resen og Bornemann kendes i Virkeligheden slet ingen Øvelsesdisputatser af juridisk Indhold, men kun Disputatser ved deres egen Promotion til Doktorer og Disputatser pro loco,⁹¹⁾ og heller ikke af Bagger haves nogen Disputats. Derimod forholder det sig anderledes med Reitzer og navnlig med Weghorst. Af Reitzer kendes fem Disputatser, hvoraf den ene dog er en Genganger, af Weghorst godt en halv Snes Stykker fra Universitetet foruden et Par fra Ridderakademiet. De fleste af disse Disputatser er nævnte ovenfor eller vil blive anførte i det følgende.⁹²⁾

Reitzers og Weghorsts Disputatser har for Størstedelen samme Karakter som Disputatserne fra Slutningen af forrige Periode, d. v. s. de er videnskabelige Afhandlinger, der mere eller mindre vilkaarligt er skaa-ret i Stykker i Theses, undertiden Brudstykker af større Arbejder, bestemte til at efterfølges af en eller flere andre Disputatser om samme Emne. Fortsættelsen kom dog langt fra altid. Reitzers *Positiones ex jure divino sive universali* (1694 og 1702) og Weghorsts *Compendium juris Naturæ* (1696) blev aldrig til mere end Brudstykker, hvorimod sidstnævnte Forfatters *Introductio in Jus feudale I og II* (1694 og 1695) indeholder en kort, men fuldstændig Fremstilling af *Jus feudale commune*, d. v. s. den langobardiske Lensret med tilhørende Kejserlove. Om Weghorsts Disputatser om Forholdet mellem dansk Ret og romersk Ret, hvilke tildels har en særlig Karakter, er talt paa et tidligere Sted. Adskillige Disputatser er ledsagede af en Samling løsrevne Theses om andre Emner end Afhandlingen, og i et Par af Weghorsts Disputatser har ogsaa Respondenten opstillet Theses, der dog ikke altid er af juridisk Karakter.

Kommunitetsalumnernes Borddisputatser fandt stadig Sted, men Emnerne var aldrig juridiske. Derimod forekom saadanne Emner ved de Disputatser, som holdtes paa Regensen og Kollegierne, der alle havde optaget en lignende Ordning som den, der i sin Tid var blevet truffet med Hensyn til Kommunitetsalumnerne.⁹³⁾ Denne Slags Disputatser blev siden anden Halvdel af det 17. Aarhundrede i Reglen trykte, hvad vistnok bl. a. skete for Kontrollens Skyld, og et stort Antal af disse trykte Disputatser er bevarede, deriblandt ogsaa en Del juridiske, der nærmest kun frembyder Interesse som Vidnesbyrd om, at den juridiske

Undervisning dog hos enkelte Studenter fremkaldte en mere indgaaende Beskæftigelse med Faget. Enkelte af dem vidner om mere selvstændigt Arbejde, f. Eks. Chr. Stubs fire *Dissertationes de legibus et legislatoribus Danorum* (1716-19), der holdtes paa Elers Kollegium.

Ligesom i forrige Periode udgik der praktisk talt ingen anden juridisk Litteratur fra Universitetet end Disputatserne. Det eneste, der fortjener at nævnes, er Resens Udgaver af ældre nordiske Love. Efter at Disputatserne havde faaet Karakteren af Afhandlinger, var de jo ogsaa blevet en Form for litterær Produktion, og man ser, at Fundatsudkastet af 1691 i den ovenfor anførte Bestemmelse fuldtud anerkender dette og derfor tillader, at de erstattes med videnskabelige Arbejder af anden Art, en Ordning, som i senere Tid positivt godkendtes ved Res. 16. Marts 1761. Naar den litterære Produktion var saa ringe, som den var, maa det dog tages i Betragtning, at de økonomiske Forhold baade under Christian V og Frederik IV var meget daarlige, og at de ganske utvivlsomt lagde væsentlige Hindringer i Vejen for Udgivelse af større Arbejder. Blandt de juridiske Professorer fra denne Periode har der i hvert Fald været en, som hverken har manglet Drift til litterær Virksomhed eller Lyst til at faa Resultaterne af sit Arbejde offentliggjort, nemlig den i det foregaaende ofte nævnte Henrik Weghorst. Trykt fik han kun sine ret talrige Disputatser og et Par andre Smaaarbejder, men han efterlod sig et imponerende Antal for Størstedelen endnu bevarede Manuskripter, over hvilke han før sin Død affattede en Fortegnelse, som han overgav til Albert Thura, der trykte den i sin *Idea historiæ litterariæ Danorum*.“) De fleste af disse Manuskripter var af juridisk Indhold eller havde i hvert Fald som omhandlende Moralfilosofi og Politik Berøring med Juraen.“) Af de juridiske, der tilsammen udgør mindst 6000 Kvartsider, er et større Antal omtalt i det foregaaende, men der findes endnu flere, saaledes en Samling *Dissertationes juridicæ*, der maaske har været bestemte til at benyttes som Disputatser.“) Flere af Manuskripterne foreligger i smukke Renskrifter og har utvivlsomt været bestemte til Udgivelse, hvad ogsaa fremgaar af, at et i Leipzig udkommende Messekatalog fra 1692 indeholdt en Forhaandsmeddelelse om visse af de endnu bevarede Arbejder, hvilke Weghorst altsaa

allerede paa dette Tidspunkt tænkte at udgive.") En Del af Weghorsts Skrifter har Karakteren af Noter eller Kommentarer til andres Værker, men denne Form for Litteratur var i Datiden meget almindelig og benyttedes som bekendt endnu et Par Gange af A. S. Ørsted. Et mere indgaaende Studium af de Weghorstske Manuskripter og en Sammenligning af dem med anden samtidig Litteratur har jeg ikke kunnet foretage, og jeg kan derfor ikke sige noget bestemt om, hvilken videnskabelig Selvstændighed Forfatteren var i Besiddelse af. Tiden stillede som bekendt ikke store Fordringer i denne Henseende. Saa meget er dog sikkert, at Weghorst har været en meget kyndig Mand, hvad Kofod Ancher ogsaa bevidner," og at han har udarbejdet sine Skrifter, der er skrevne i et jævnt, klart og flydende Latin, med stor Omhu, og der synes derfor god Grund til at give ham en Plads i den danske Retsvidenskabs Historie.

De akademiske Grader. Reglerne om de akademiske Grader undergik ikke egentlige Forandringer i den her behandlede Periode; kun bortfaldt vistnok ifølge Praksis Magistergraden som Betingelse for Erhvervelse af Grader i de højere Fakulteter," hvilket ogsaa forudsættes i Fundatsudkastet af 1691. De juridiske Grader var stadig uden nærværdig Betydning. Bortset fra Scavenius og Bornemann, der promoveredes efter at være udnævnte til Professorer, var den eneste, som erhvervede en juridisk Grad, Iver Nielsen Hertzholm, der 1673 blev Licenciatus juris paa en Afhandling *De servitute personali et reali*. Endnu da Scavenius promoveredes 1657, maatte en udenfor Fakultetet staaende Person bemyndiges til at assistere ved Promotionen, idet Fakultetet selv kun bestod af en enkelt Professor.¹⁰⁰) Promotionsdisputatserne blev i denne Periode altid forfattede af Promovenderne.

FJERDE AFSNIT

UNIVERSITETSFUNDATSEN 1732 OG FORORDNINGEN OM INDFØRELSE AF DE JURIDISKE EKSAMINER

UNIVERSITETSFUNDATSEN AF 1732. I Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede befandt Københavns Universitet sig i en Nedgangsperiode.¹⁾ Af de store Navne fra den foregaaende Tid var det kun Ole Rømer, som overlevede Aarhundredskiftet, og iøvrigt var der kun faa virkelig betydelige Mænd blandt Universitetslærerne. Mange Professorer anvendtes i andre Embeder, som tog deres Tid, saa at de undertiden helt maatte fritages for deres Pligter ved Universitetet, og som ovenfor berørt klagedes der ogsaa over ligefremme Forsømmelser af Forelæsninger og Disputatser. Det var endvidere et uheldigt Forhold, at de til Professorembederne knyttede Indtægter ikke var lige store for dem alle, og at et lønningsmæssigt Avancement i Reglen kun kunde opnaas ved at skifte Fag, og det lod sig endelig ikke bestride, at der raadede megen Nepotisme, baade ved Embedsbesættelser og ved Uddeling af Stipendier.

Holberg indrømmer, at de, der paastod, at visse Videnskaber paa den Tid havde taget mærkeligt af, ikke havde helt Uret, men mente, at dette ikke var noget som specielt gjaldt om Københavns Universitet, men var et almindeligt evropæisk Fænomen.²⁾ Denne Betragtning var sikkert rigtig. Foruden paa mere specielle Forhold, som lod sig ændre, beroede Nedgangen utvivlsomt i stort Omfang paa, at Universiteterne overhovedet ikke mere som Undervisningsanstalter svarede helt til Tidens Krav og i det hele befandt sig i en Bølgedal. Dette indeholder

ogsaa Forklaringen af, at den Reform af Universitetet, som omsider fandt Sted under Christian VI, ikke medførte nogen større Forandring af Forholdene. Tiderne maatte skifte, og Idealerne ændres, inden der paany kunde komme en almindelig Opgangstid, i hvert Fald for de humanistiske Fag ved Universitetet.

Vi har set, at man allerede i 1691 omgikkes med Planer om Udstedelse af en ny Fundats, der dog nærmest synes at være tænkt som en Kodifikation af de faktisk praktiserede Regler. Tanken om en egentlig Reform var derimod fremme i 1725. Det var uden Tvivl Andreas Hojer, som havde undfanget den, og det ser ud, som om han har benyttet Dronning Anna Sophie til at faa sine Planer fremmet. Der haves tre med Hojers egen Haand skrevne Aktstykker vedrørende Sagen, hvilke af Dronningen blev overgivet til Oversekretæren i Danske Kancelli Chr. Møinichen, for at han skulde udtale sig om dem, samt den af Møinichen afgivne Erklæring.¹⁾ Hojers Plan gik ud paa, at der under Direktion af Patronen — og i meget nærgaaende Form — skulde foranstalles en formelig Visitation af Universitetet ved erfarne, lærde og redelige Mænd, hvoriblandt ham selv, der skulde have Rollen som Visitor af det juridiske og medicinske Fakultet, og at disse Mænd derefter i Forbindelse med Patronen skulde overlægge de Forandringer og Forbedringer, som de maatte anse for tjenlige til Universitetets Opkomst og derom gøre Forestilling til Kongen. Planen blev bifaldet af Møinichen, men uvist af hvilken Grund ikke iværksat.

Baade Hojers Udkast til en kongelig Befaling om Visitationen og Møinichens Erklæring bekræfter Tilstedeværelsen af de forskellige Mangler ved Universitetets Indretning og Virksomhed, som ovenfor er omtalte. Af særlig Interesse for de Spørgsmaal, som her behandles, er det, at de ogsaa peger paa det ønskelige i at give Universitetet som Uddannelsesanstalt en mere alsidig Karakter. I Hojers Udkast finder dette kun Udtryk i en Passus om, at Visitorerne bl. a. skulde undersøge, om der fandtes unyttige og i de Tider ubrugelige Professioner, og om der fattedes en eller anden Disciplin, som paa andre evangeliske Universiteter offentligt doceredes, men Møinichen udtaler sig meget bestemt i den nævnte Retning. Det er tidligere anført, at han i stærke Ord anker over, at der ikke læstes over nyere Historie, Politik og Moral-

filosofi, og at Folk maatte sende deres Sønner til fremmede Universiteter for at skaffe dem en tidssvarende Uddannelse. De fleste af Studenterne var efter hans Mening ikke nyttige til andet end til at udskrive og recitere en Postilprædiken, men hvis de nyttigere Videnskaber blev dyrkede, vilde Kongen »med Tiden finde blandt Landets egne Børn større Forraad paa capable Subjecta, der kunde tjene Hans Majestæt baade inden og uden Rigerne, baade udi gejstlige og verdslige Bestillinger«. Møinichen stiller her Krav om, at der ved Universitetet skulde lægges større Vægt paa Uddannelse af de vordende civile Embedsmænd, men da han slet ikke nævner Juraen, er det rimeligvis Embedsmænd i de højere administrative Stillinger, han tænker paa, og der er derfor ingen Grund til at tro, at den Reform, han havde for Øje, var en Reform som den, der gennemførtes 1736, og som gik ud paa at skabe en faglig juridisk Uddannelse for vordende Retsembedsmænd. Hojers Udtalelser er saa almindelige, at man ikke kan dømme om, i hvad Retning hans Tanker har gaaet, men Sandsynligheden taler for, at de har faldet sammen med Møinichens. En Reform, som skulde realisere dennes Ønsker lod sig imidlertid vanskeligt gennemføre. Det nye Dannelsesideal, som var Baggrunden for dem, var ikke blot i udpræget Grad et specielt Overklasseideal, men det var ogsaa ved sit Krav om en alsidig, men netop som Følge deraf ikke videre dybtgaaende videnskabelig Orientering i Strid med selve Universiteternes Væsen, og en Omdannelse af disse paa det nævnte Grundlag kunde derfor ikke godt ske, uden at andre vigtige Universitetsopgaver kom til kort.

Den ydre Foranledning til, at der dog omsider blev tilvejebragt en ny Universitetsfundats, var Københavns Brand 1728, der lagde næsten alle Universitetets Bygninger og Samlinger i Aske og ikke blot nødvendiggjorde Foranstaltninger til at raade Bod paa den saaledes skete Skade, men ogsaa førte ind paa en Overvejelse af Universitetets økonomiske Forhold i det hele, hvortil da ganske naturligt knyttedes et Arbejde for at tilvejebringe et nyt almindeligt Retsgrundlag for dets Virksomhed. Efter Christian VI's Tronbestigelse blev der 1731 nedsat en Kommission under Forsæde af Universitetets Patron, Iver Rosenkrantz, med den Opgave ikke blot at kodificere de gældende Regler, men ogsaa at overveje, om de i en eller anden Henseende kunde behøve

nogen Forandring.⁴⁾ Resultatet blev en ny Universitetsfundats af 31. Marts 1732. Denne bragte vel visse Fremskridt og havde i hvert Fald Betydning ved at gøre en Ende paa den Opløsningstilstand, i hvilken Universitetet i de nærmest foregaaende Aar havde befundet sig, men er iøvrigt med Rette blevet kritiseret som lidet reformvenlig og som i for høj Grad dikteret af Hensynet til Professorerne. For at opnaa en i og for sig tiltrængt Forbedring af disses Lønninger blev Antallet af Professorater saaledes noget formindsket, og Formerne for Undervisning og Studium lodes i det hele uforandret. For det juridiske Fakultet betød Fundatsen dog et Fremskridt i begge disse Retninger, men dette Fremskridt var ganske vist mere formelt end reelt.

Fundats 1732 § 2 bestemmer, at »herefter tvende Professorer skulle tractere Jura, saa at den ene profiterer Jus Naturæ et Gentium, saa og Jus publicum, men desforuden en Dag om Ugen Philosophiam Moralem, den anden læser over Jus Justinianeum, og forklarer derhos Vor Allernaadigste Lov, visende dens Overensstemmelse med Naturens og Folke-Retten, saavel som andre Landes Love«. Den allerede gennem lange Perioder bestaaende Ordning, at der var to juridiske Professorer, fik altsaa nu fundatsmæssig Hjemmel, men da samtidig Professoratet i Etik, med hvilket det andet juridiske Professorat som Regel havde været forbundet, blev nedlagt, betød Forandringen i Virkeligheden kun, at det Professorat, der hidtil paa en Gang havde bestridt Etikken og en Del af Juraen, flyttedes fra det filosofiske til det juridiske Fakultet; den juridiske Professor skulde jo nu læse over Moralfilosofi. Det var aabenbart den Omstændighed, at Naturretten, der var saa nøje forbundet med Etikken og i Virkeligheden indbefattede denne, nu var blevet det juridiske Hovedfag, som motiverede Forandringen. Det er imidlertid klart, at denne betød meget for det juridiske Fakultet, der nu fik Sikkerhed for altid at have to normerede Lærere. I den nærmest foregaaende Tid, under Bagger, havde der jo igen kun været en enkelt juridisk Professor.

Angivelsen af, hvad der skulde læses over, indeholdt heller ikke noget væsentligt nyt i Forhold til, hvad der havde været Tilfældet i Reitzers og Weghorsts Tid, hvor der jævnligt var blevet læst over Naturret, og hvor der baade under Forelæsningerne herover og under de

romerretlige Forelæsninger var blevet anstillet Sammenligning med dansk Ret. Ny var derimod til Dels Bestemmelsen om Jus publicum, der hidtil næsten ingen Betydning havde haft. At Naturretten nu betragtedes som det vigtigste Fag, hvis Betydning var større end Romerrettens, synes at ligge udtrykt i Placeringen, ligesom det peger i denne Retning, at det er med Naturretten, at den danske Ret i første Linie skal sammenlignes. Fundatsen synes iøvrigt at gaa ud fra, at der her kun er Tale om Overensstemmelser, noget som man allerede finder udtrykt af Weghorst, der i sin *Dissertatio de differentiis juris Danici et Romani* I blandt nogle *Additamenta* opstiller følgende Thesis: *Nihil in jure Danico occurrit, quod juri naturæ sit contrarium.*

Fundatsens Bestemmelser om Professorernes Forelæsninger og Disputatser (§§ 10-17) afviger ikke væsentlig fra, hvad der forud var gældende. Hvad Studenterne angaar, staar Fundatsen ogsaa nærmest paa det gamle Standpunkt, at disse ikke er sondrede efter Fag eller alene hører visse Fagprofessorers Forelæsninger. Der gaas aabenbart ud fra, at ogsaa Studenter, der forbereder sig til teologisk Embedseksamen, hvilket jo stadig var Tilfældet med Hovedmassen af Studenterne, eller til Erhvervelse af en Grad under det filosofiske Fakultet, ogsaa hører juridiske Forelæsninger. Ifølge §§ 18 og 19 var alle Studenter, som nød Kommunitetet eller andre Beneficier, forpligtede til at høre Theologorum og Jurisconsultorum Lektier, og Bevis herfor var endvidere efter § 20 en Betingelse for at stedes til Magister- eller Baccalaurgraden. At man udtrykkeligt nævnede de juridiske Forelæsninger i denne Forbindelse, var imidlertid noget nyt.

Hvad de juridiske Grader angaar, skete der den Ændring, at Baccalaurgraden nu helt afskaffedes i de tre højere Fakulteter. Betingelserne for at erhverve Licenciatgraden og Doktorgraden i det juridiske Fakultet blev forsaavidt de samme som tidligere, som der ifølge §§ 48 og 49 til den første krævedes Eksamen og offentlig Disputats under Decani Præsidium, d. v. s. over en af ham forfattet Afhandling, til Doktorgraden kun Disputats, der kunde ske enten under Decani Præsidium eller sine præside, d. v. s. over en af Doktoranden selv forfattet Afhandling. Nye var derimod Bestemmelserne om, at Licenciatgraden ikke maatte forundes nogen uden dem, der sad i anselige Embeder og havde gjort

sig bekendte ved Lærdom og andre Meriter, og at Doktorgraden kun stod aaben for fornemme Embedsmænd som Professores Juris, de fornemste Højesteretsadvokater, som var bekendte for grundig Lærdom, og Mænd i lignende Stillinger.

De nævnte Bestemmelser viser tydeligt, at enhver Tanke om at benytte de akademiske Grader som en Slags Embedseksamener, har ligget Forfatteren af Fundatsen ganske fjern, og Udviklingen i den forudgaaende Periode, hvor Graderne kun yderst sjældent var blevet uddelte, kunde heller ikke føre ind paa en saadan Tanke, hvis Gennemførelse ogsaa naturligt maatte have ført til Bevarelse af Baccalaurgraden, der var den eneste, som kunde tænkes erhvervet af juridiske Studerende i større Udstrækning. Der er imidlertid heller intet, som tyder paa, at man under Udarbejdelsen af Fundatsen har tænkt paa for Juristerne at efterligne den teologiske Eksamen, om hvilke der gives Regler i §§ 30-40. Teologisk Eksamen var forlængst en Betingelse for Opnaaelse af Præsteembeder, men Opstilling af en lignende Regel med Hensyn til juridiske Stillinger vilde have været noget helt nyt, hvortil Initiativet vanskeligt kunde tages af Universitetet, der heller ikke her havde udenlandske Forbilleder at efterligne. Den voksende Trang til juridisk Uddannelse hos Embedsmændene kom dog til at sætte Spor i Fundatsens § 95, der foruden i Almindelighed at udtale, at Kongen vilde være betænkt paa deres Forfremmelse, der ved Universitetet fremfor andre havde gjort sig bekendte af Flittighed og Lærdom, særlig med Hensyn til Juristerne bestemte, at de, der var vel grundede in Jure, kunde gøre sig Haab om at blive befordrede til Advokater i Kongens højeste Ret, til Dommere og end til anseligere Embeder, naar de til samme at forestaa fandtes bekvemme.⁴⁴)

Forordningen af 10. Febr. 1736. Det er ovenfor paa flere Steder fremhævet, at de fra Tid til anden fremkomne Klager over, at der ikke sørgedes tilstrækkeligt for Uddannelsen af Statens civile Embedsmænd, altid nærmest havde sigtet til Embedsmænd i højere administrative Stillinger, ligesom den Uddannelse, man havde ønsket indført, var en Uddannelse afpasset for disse Stillinger. Derimod havde Spørgsmaalet om en bedre Uddannelse af Dommere og Sagførere hidtil saa godt som ikke været fremme. Forholdene ved de overordnede Domstole gav ikke

i denne Henseende særlig Anledning til Klage. Selv om kun ganske enkelte af Landsdommerne og Højesteretsassessorerne havde en videregaaende juridisk Uddannelse, var der mange iblandt dem, som havde studeret ved et Universitet i kortere eller længere Tid, og som vel i saa Fald næsten altid havde hørt juridiske Forelæsninger, og selv de, der ingen Universitetsuddannelse havde, og hvis Forudsætninger for at bestride Dommerhvervet alene beroede paa, hvad de havde lært i praktiske Stillinger, særlig som Embedsmænd i Kollegierne, var i hvert Fald altid Mænd paa et højere Dannelsesniveau.⁵⁾ Og dette sidste gjaldt vel ogsaa i nogen Grad om Højesteretsadvokaterne. Derimod var det underordnede Retspersonale, baade Dommere og Prokuratorer, i Reglen kun i Besiddelse af den mest nødtørftige boglige Dannelse, ja knap nok det, og kun rent undtagelsesvis havde en og anden af dem studeret, men da saa godt som altid uden synderligt Resultat.⁶⁾ Det var imidlertid først Udviklingen i Tiden efter 1660, som havde gjort Spørgsmaalet om Underdommernes Kvalifikationer brændende. Fra at være Personer, hvis Hovedvirksomhed laa i det private Erhvervsliv (Købmandsnæring eller Landbrug), og som kun udøvede Dommerhvervet som et underordnet Tillæg hertil, var de mere og mere gaaet over til at blive egentlige Embedsmænd, der kun havde deres Embedsgerning at tage Vare paa, men ogsaa helt og holdent skulde leve af Embedsindtægterne, men denne Forandring i deres Stilling havde paa Grund af de meget smaa Indtægter, der var knyttede til Embederne, haft en højst uheldig Indflydelse paa Rekruteringen af Dommerstanden, hvis Medlemmer nu som oftest hentedes fra et socialt Niveau, der ingen Garantier frembød, være sig for Kundskaber eller Vederhæftighed eller for Besiddelse af de fornødne moralske Kvalifikationer.

Som Følge af de nævnte Forhold var der opstaaet en Nødstilstand med Hensyn til Retsplejen ved Underretterne, hvilken forøgedes ved, at Prokuratorerne, der tilhørte samme sociale Milieu som Dommerne, i hvert Fald ikke var meget bedre end disse,⁷⁾ og det kunde ikke være andet, end at denne Nødstilstand før eller senere maatte tildrage sig Regeringens Opmærksomhed. Den rationelle Vej til Forbedring af Forholdene vilde for Dommernes Vedkommende have været en Forøgelse af deres Embedsindtægter, hvorved Stillingerne vilde være blevet mere

tillokkende og derfor søgte af Folk med bedre Kvalifikationer, men denne Vej var ikke farbar som Følge af Statens daarlige økonomiske Forfatning, og hvis man i Stedet for vilde søge at naa frem ved at kræve en bedre Uddannelse, maatte man være forberedt paa, at Forsøget vilde mislykkes, fordi de, som med de daværende Indtægtsforhold attraaede Stillingerne næppe vilde være i Stand til at bekoste en saadan. Med Hensyn til Prokuratorerne stillede Sagen sig derimod anderledes, idet Kravet om en vis Uddannelse her vilde bevirke en Formindskelse af Antallet og dermed bedre Kaar for dem, der blev tilbage. Det var da ogsaa Prokuratorerne, der gav Anledning til, at Tanken om en juridisk Uddannelse for Retsembeds mændene første Gang fremsattes.

Dette skete 1720, da Frederik Rostgaard, der paa dette Tidspunkt var Justitiarius i Højesteret, efter kgl. Befaling afgav en Betænkning om Antallet af Prokuratorer.⁹⁾ Han foreslog i Betænkningen en successiv Nedbringelse af Tallet, men føjede hertil en Udtalelse om, at det for at »unge skikkelige Mennesker ligesaa vel i Danmark som paa andre Steder kunde undervises i Lov og Ret og i Rettergangsmaade« var at ønske, »at noget sligt paa Universitetet enten publice eller i private Kollegier i det danske Sprog blev dennem forelæst, hvorefter dennem kunde tillades for Underretterne i København at øve sig, indtil de naaede den Fuldkommenhed, at de kunde betjene en privilegeret Prokurator eller i det mindste en Herredsfogeds eller Herredsskrivers Embede«. Rostgaard tænker altsaa endnu ikke paa at gøre Adgangen til Retsbetjent- og Prokuratorembeder afhængig af et egentligt Universitetsstudium, endsige af en juridisk Embedseksamen, men vil kun, at der skal gives de vordende Retsbetjente og Prokuratorer Lejlighed til paa Universitetet at faa en vis Undervisning i dansk Lov og Ret og dansk Rettergangsmaade. At der ikke er Tale om almindelig Universitetsundervisning fremgaar tydeligt af, at Undervisningen skal meddeles paa Dansk, og det, der har foresvævet Rostgaard, er derfor aabenbart noget lignende som den Undervisning, de danske Jurister i senere Tid maatte skaffe sig for at kunne indstille sig til den i Fr. 10. Febr. 1736 anordnede private juridiske Eksamen. Det maa fra først af have været Tanken at følge Rostgaards Forslag, thi der er blevet affattet et Koncept til en kongelig Befaling, sandsynligvis til Konsistorium, der nøje

følger Forslaget. Befalingen er imidlertid aldrig blevet udstedt, og man maa altsaa senere igen have opgivet Planen, maaske fordi det med de Lærerkraefter, Universitetet dengang raadede over, vilde have været vanskeligt at gennemføre den, maaske ogsaa fordi man har ment, at det laa udenfor Universitetets Opgave at undervise Personer, der ikke var Studenter, og som ikke kunde undervises paa Latin. Fr. 1736 § 10 paalægger da heller ikke Universitetet at sørge for de danske Juristers Forberedelse til den private juridiske Eksamen.

I 1731 maa Spørgsmaalet om Retsbetjentenes Kvalifikationer have været paa Dagsordenen, idet der 19. Jan. blev givet Ordre til Stiftsbefalingsmænd og Amtmænd om at indsende Lister over de daværende Underretsdommere og Skrivere med Oplysning om deres Egnethed til de Stillinger, de beklædte.⁹⁾ Om Anledningen til Udstedelsen af Ordren foreligger intet, og ej heller vides det, hvilken Brug der er blevet gjort af de indsendte Konduitelister; i hvert Fald ses de ikke at have givet Anledning til Foranstaltninger af almindeligere Karakter. Blandt dem, der ved denne Lejlighed gjorde Indberetning, var Stiftsbefalingsmanden over Sjællands Stift, Johan Ludvig Holstein, der var Oversekretær i danske Kancelli, da Fr. 10. Febr. 1736 blev udstedt, og han tog yderligere Aaret efter selv et Initiativ, idet han henlede Regeringens Opmærksomhed paa, at Manglerne ved Retsplejen ikke blot skyldtes udygtige Dommere, men ogsaa slette og uretvis Prokuratorer.¹⁰⁾

Det var imidlertid først nogle Aar efter, at Spørgsmaalet om, hvad der kunde gøres for at forbedre Retsplejen i Underinstanserne, kom under alvorlig Overvejelse, men desværre synes det ikke med Sikkerhed at kunne oplyses, fra hvem Initiativet til disse Overvejelser er udgaaet. Et Brev fra Biskop P. Hersleb til Oversekretær J. L. Holstein af 3. Sept. 1735,¹¹⁾ i hvilket der klages stærkt over Underdommernes Uvidenhed, har næppe noget med Sagen at gøre, da det er skrevet fra Norge og angaar norske Forhold, og det desuden kun berører Sagen rent i Forbigaaende. Derimod er der vistnok Grund til at fæste Opmærksomheden ved en Billet fra Christian VI til J. L. Holstein af 22. Sept. 1735,¹²⁾ hvori det hedder: »Wir haben gelesen das Promemoria, so Er uns für 8 Tagen gegeben, angehend die Justitz. Wir finden selbiges in den meisten Stücken recht gut, und wen Er es mit Geheimrath Rosen-

krantz durchgegangen, könnte wohl nach beyder guht befinden die vonnötene Resolution genommen werden. Wir möchten doch gerne den Verfasser wissen«. Det paagældende Promemoria har altsaa været anonymt, og da det ikke mere synes at eksistere,¹³⁾ kan det ikke oplyses, hvem Forfatteren af det har været, og ej heller, hvad det har gaaet ud paa. At der er en Forbindelse mellem Promemoriets og Fr. 10. Febr. 1736, sandsynliggøres dog ved, at Kongen paalægger Holstein at overveje det i Forening med Iver Rosenkrantz. Rosenkrantz var paa dette Tidspunkt ikke mere Chef for Kancelliet, hvor han ikke længe forinden var blevet afløst af Holstein, men han var vedblivende Patron for Universitetet, og det var gennem ham, at de to juridiske Professorer kort efter fik Befaling om at gøre Udkast til en Forordning om juridiske Eksamener.

Hvorledes det nu end forholder sig med Promemoriets, blev Resultatet af de Overvejelser, som under alle Omstændigheder har fundet Sted henimod Slutningen af 1735, to Forordninger henholdsvis om Lovens Skærpelse imod temere litigantes samt uretvisse Dommere og Procuratores af 23. Dec. 1735 og anlangende, hvorledes med Examinibus Juridicis ved Universitetet udi Kiøbenhavn til Justitiens Befordring herefter skal forholdes af 10. Febr. 1736.¹⁴⁾ Af Forarbejder til disse Forordninger foreligger ikke andet end de i Kancelliet udarbejdede Udkast samt en til Grund for Udkastet til Eksamensforordningen liggende Skrivelse fra de juridiske Professorer til Kongen med tilhørende Forslag,¹⁵⁾ men at Forordningerne hører nøje sammen og har en fælles Oprindelse, fremgaar tydeligt af en Sammenligning mellem Præmisserne til Forordningen om temere litigantes og Indledningen til den nysnævnte Skrivelse. Af denne Indledning ses det nemlig, at Professorernes Forslag til Indførelse af juridiske Eksamener er udarbejdet i Henhold til en vistnok nu tabt kongelig Befaling, hvis Indhold udførligt refereres, og denne Befaling har aabenbart haft nær Berøring med Præmisserne til Fr. 1735, idet de to Aktstykker for et vist Afsnits Vedkommende har fulgt hinanden Led for Led, selv om de ikke synes at have været ordret overensstemmende.

De to Professorer, fra hvem den oftnævnte Skrivelse udgik, var de daværende Medlemmer af det juridiske Fakultet, Chr. Bagger og An-

dreas Hojer, af hvilke den sidste 3. Dec. 1734 var udnævnt til at beklæde det ved Fundatsen af 1732 oprettede ny Professorat i Jus naturæ et gentium og Jus publicum samt Moralfilosofi, efter at man først forgæves havde søgt at vinde en tysk Professor for Stillingen.¹⁸⁾ Om Bagger er talt i forrige Afsnit. Andreas Hojer var som bekendt af Uddannelse Mediciner, men var allerede som ung under et Studieophold ved Universitetet i Halle ogsaa blevet ført ind paa andre Studier. I den Selvbiografi, han har meddelt i et Brev til Prof. Johs. Fabricius i Helmstädt,¹⁹⁾ omtaler han, at hans Lyst under Opholdet i Halle drev ham til ved Siden af Medicin ogsaa at studere Moralfilosofi, Naturret, Historie og Statsret, og han nævner blandt de Professorer, hvis Forelæsninger over disse Fag paa den Tid var stærkt besøgte, og som han formodentlig selv har hørt, Thomasius, Ludewig og Thomasius's Elev Gundling. Senere havde han 1717-18 opholdt sig ved Universitetet i Helmstädt som Hovmester for to af Holsteins Brødre og havde for at kunne manuducere disse paany beskæftiget sig med juridiske Studier, der ogsaa havde bragt ham i Forbindelse med de derværende juridiske Kredse.²⁰⁾ Et Resultat af disse Studier var hans *Diagramma de nuptiis propinquorum jure divino non prohibitis* (1718), der ved sine dristige Paastande havde bragt ham i Konflikt med Teologerne.²¹⁾ Nogle Aar senere forsøgte Hojer at blive juridisk Professor, men hans Bestræbelser herfor strandede paa Modstand fra Rostgaard.²²⁾ Naar bortses fra det ovennævnte Skrift havde han heller ikke før sin Udnævnelse i 1734 udfoldet nogen juridisk Forfattervirksomhed, hvorimod han nok gennem sine forskellige administrative Stillinger havde erhvervet sig praktisk juridisk Erfaring. Som Jurist var Hojer utvivlsomt meget stærkt paavirket af Thomasius²³⁾, af hvem iøvrigt allerede Reitzer var Elev. Det Program for den juridiske Uddannelse, som Hojer senere opstillede i sin *Idea jurisconsulti Danici*, svarer paa alle Hovedpunkter til Thomasius's Ideer, saaledes baade ved Kravet om en alsidig historisk-filosofisk Fordannelse, ved den stærke Interesse for Naturretten og ved den Betydning, der tillægges Studiet af den nationale Ret, men ogsaa i hans Meninger om Enkeltspørgsmaal og i Arten af de Problemer, han interesserede sig for, røber Paavirkningen fra Thomasius sig tydeligt, og de var vistnok overhovedet beslægtede Naturer.

Som bekendt har Hojer i lange Tider staaet som den egentlige Op-
havsmand til Forordningen af 1736. Denne Opfattelse gaar maaske til-
bage til G. L. Baden, *Den danske og norske Lovkyndigheds Historie*²³⁾,
hvor det dog strengt taget kun siges, at Hojer konciperede Forordnin-
gen, hvad der sandsynligvis er rigtigt nok,²³⁾ men ikke at han und-
fangede Ideen til den, og heller ikke Kofod Ancher, der var Elev af
Hojer og stærkt fremhæver hans Fortjenester af det juridiske Studium²⁴⁾,
udtaler noget herom. Det kan da næppe med nogen Sikkerhed paastaas,
at Forordningen har sit Udspring fra Hojer. Udspringet er efter min
Mening snarest at søge i det ovenfor omtalte anonyme Promemoria, og
naturligvis er det ikke udelukket, at dette kan have været forfattet af
Hojer, men meget sandsynligt er det ikke. Det nærmestliggende Motiv
for ham til at optræde anonymt skulde være Ængstelse for, at hans
Initiativ vilde vække Misfornøjelse ved Universitetet, men det vides
ikke, at Forordningen her har mødt nogen Modstand. Men medens det
altsaa ikke uden videre tør hævdes, at Ideen til Forordningen er ud-
gaaet fra Hojer, er der næppe Tvivl om, at det er ham, der har kon-
ciperet og i det væsentlige bestemt Indholdet af det i Skrivelsen til Kon-
gen indeholdte Forslag, der næsten helt igennem blev lagt til Grund
for Forordningen. Dette har ikke blot efter alt, hvad man iøvrigt ved
om ham, Formodningen for sig, men bestyrkes ved, at de sidste Linier
i Skrivelsen er tilføjede med hans egen Haand, og at hans Navn staar
først under den, skønt Bagger havde større Anciennetet som Profes-
sor.²⁵⁾ Det er endvidere meget muligt, at Hojer har været taget med
paa Raad om Sagen, inden den kongelige Befaling til ham og Bagger
blev udstedt. Hojer stod fra tidligere Tid Holstein nær og var siden
1734 hans Kollega i Missionskollegiet, og han har derfor rimeligvis væ-
ret i stadig Forbindelse med ham. Der er ogsaa, som Rørdam har gjort
opmærksom paa,²⁶⁾ i Udkastet til den med Forordningen af 1736 sam-
menhængende Forordning mod temere litigantes en Bestemmelse, som
synes at maatte have sin Oprindelse fra det juridiske Fakultet, hvem
den tildeler en ejendommelig Opgave, og altsaa maa forudsætte, at et
Medlem af Fakultetet og da uden Tvivl Hojer ogsaa paa anden Maade
end gennem den til Kongen rettede Skrivelse har været inddraget i
Overvejelserne.

Den kongelige Befaling til Fakultetet begyndte med at fremhæve, at Kongen med største Mishag ansaa den ynkelige Tilstand, hvori Justitien ved saa mangfoldige ukyndige og ubekvemme, til Dels og derhos uretvis og onde enten Procuratores eller Dommere og andre Justitsbetjente i Kongens Riger og Lande befandtes at være sat, idet saadanne Mennesker ej alene ophidsede andre enfoldige Undersaatter til unyttige Processer, men endog af Uvidenhed, og iblandt Ondskab, forkert anlagde eller i andre Maader saaledes fordærvede de dem enten som Procuratorer eller Dommere anbetroede Sager, at de siden ej alene maatte gaa fra een Instans til en anden og tilsidst ind for Kongens Højesteret, men det, som saaledes een Gang var forset, oftest ej mere stod at redressere, hvorover ikke alene Processernes Mængde, endog for Højesteret, maatte blive saa umaadelig, at de ej i eet Aar kunde afgøres, men fornemmelig Undersaatterne udarmedes og Landet opfyldtes med mangfoldige Uretfærdigheder, Falskheder, urigtige Eder samt andre dermed konnekterede Gud fortørnende Synder og et uendeligt Had mellem Undersaatterne indbyrdes. De to Professorer skulde derfor med al optænkelig Flid overveje, hvorledes Studium Juris paa det kongelige Universitet stod at bringes i større og saadan Flor, at flere, end hidtil sket var, sig derpaa med Alvor maatte applicere, offentlige Examina Juridica kunde indføres, og endelig denne (nl. den tidligere omtalte) beklagelige Misbrug derved tillige kunde hemmes eller i det ringeste med Tiden formindskes, og Landet med bekvemme og retvis Procuratorer, Skrivere, Dommere og andre Civil-Betjenter forsynes.

Medens Befalingens Præmisser saaledes kun dvæler ved den slette Tilstand, i hvilken Retsplejen var blevet bragt ved Retspersonalets Ukyndighed og ringe moralske Standpunkt, skal det dog kun være et af Formaalene med Reformen at faa disse Mangler afhjulpet. Et andet Formaal, som mere selvstændigt nævnes ved Siden heraf, var at bringe Studium Juris ved Universitetet til større Flor, særlig saaledes, at Retsvidenskaben fik flere Dyrkere. Man ventede sig aabenbart ikke straks store praktiske Virkninger af Indførelsen af en juridisk Eksamen, men kun at Forholdene med Hensyn til Dommeres og Prokurators Uddannelse med Tiden kunde blive bedre, men man vilde ganske bortset fra, om de praktiske Resultater blev større eller mindre, søge at bringe

større Liv i Fakultetet, der hidtil havde ført en saa beskednen Tilværelse. Hojer kendte som ovenfor nævnt godt Forholdene ved to tyske Universiteter, og hvis han har haft Indflydelse paa Udformningen af den kongelige Befaling, ligger det nær at tænke sig, at han, der selv for nylig var blevet Professor, har ønsket ved Siden af den af Regeringen tilstræbte Reform af de praktiske Juristers Uddannelse at faa fastsat Bestemmelser, som kunde virke fremmende paa det videnskabelige Retsstudium ved Universitetet og bidrage til at udvikle Fakultetet i Retning af de Forhold, han havde gjort Bekendtskab med i Tyskland. Paa dette Punkt er det altsaa muligt, at Hojers udenlandske Erfaringer kan have spillet en Rolle, hvorimod det samme ikke er og ikke kunde være Tilfældet med Udformningen af selve Eksamensbestemmelserne, da den ved disse indførte Ordning ikke havde noget Modstykke i Tyskland.

Hojers og Baggers Udkast er delt i tre Poster: »Om Examinibus Juridicis i sig selv«, »Om nogle andre til Studii Juris Forfremmelse her paa Universitetet tjenlige Punkter« og »Om Befordring til Justits-Betjenerne, Betjenernes Capacitet, og hvad derved enten til Justitsens eller Studii Juridici Befordring kunde være fornøden«.

Den første Post svarer forsaavidt ikke helt til Overskriften, som der foruden de egentlige Eksamensbestemmelser allerede her findes Forskrifter om Eksamens Betydning for Adgangen til Embeder og Stillingen (I §§ 1, 9 og 10), et Spørgsmaal, som ellers behandles i 3die Post. Fra disse Forskrifter bortses foreløbig.

Ved Udformningen af Eksamensbestemmelserne havde man et hjemligt Forbillede, som det laa nær at følge, nemlig den teologiske Embedseksamen, der da allerede var over 100 Aar gammel, og det var ogsaa dette Forbillede, som blev benyttet.²⁷⁾ Ved Fr. 27. Marts 1629 II §§ 1 og 2 var det blevet bestemt, at det fremtidig ikke skulde være nogen tilladt at lade sig høre fra Prædikestolen, medmindre han ikke blot havde studeret ved Universitetet og havde Testimonium herom, men ogsaa var blevet eksamineret, hvilket derefter var blevet indskærpet og nærmere udformet ved Missive til Konsistorium af 7. Nov. s. A. Siden 1629 havde der altsaa eksisteret en teologisk Embedsprøve, Examen theologicum eller, som den ogsaa efter Eksamensbeviset (attestatum) blev kaldt, teologisk Attestats, og denne Prøve, der var blevet nærmere

udviklet gennem Lovgivning og Praksis i det 17. Aarhundrede, var i Frederik IV's Tid blevet reformeret ved Fr. 1. Aug. 1707, der siden var blevet i det mindste delvis afløst af Fundats 1732 §§ 38-40, uden at det er helt klart, i hvilket Omfang Forordningen ved Siden heraf stadig havde Gyldighed. Det var teologisk Eksamen i den Skikkelse, den ved disse Bestemmelser havde faaet, som kom til at danne det Mønster, hvorefter den nye juridiske Eksamen indrettedes.

Ifølge Udkastets og Forordningens Post I § 2 skulde saaledes Facultas Juridica maanedlig, saa ofte der anmeldte sig nogen Studiosus til Examine, være pligtig, ligesom det ved Facultate Theologica skete, at holde Examen Juridicum offentlig paa Consistorio, og det paa Latin, saaledes at hver Gang ej mere end 8 Personer tillige til Examen antoges, paa det de saa meget nøjere kunde overhøres, og det føjedes til, at der med dette Examine Juridico, hvad Examinatores og Examinandos selv, Notarii Embede, Tiden, Stedet, Protocolla, saavel Quæstionum som Distinctionis, og Schedulam attestatoriam angik, i alle Maader skulde forholdes ligesom det in Examine Theologico var anordnet.

Eksamen skulde altsaa, forsaavidt der meldte sig nogen, afholdes mindst en Gang om Maaneden, paa en enkelt Dag eller, hvis der meldte sig flere, end der maatte eksamineres paa een Gang, paa flere Dage. Dette var ogsaa Reglen ved teologisk Eksamen, men Bestemmelsen fik i hvert Fald forløbig ingen praktisk Betydning for det juridiske Fakultet, da der de første Aar kun meldte sig ganske faa Eksaminander.²⁹⁾ Det samme var Tilfældet med Forskriften om, at der ikke maatte eksamineres mere end 8 Kandidater paa een Gang, en Forskrift der ligeledes var gældende for Teologerne, hvor den efter Oplysninger i Bircherods Dagbøger ikke synes at have været uden Betydning.³⁰⁾

Særlige Betingelser for at indstille sig til Eksamen udover, at vedkommende skulde være Studiosus, d. v. s. indskreven ved Universitetet, opstilles ikke. Der henvises nok med Hensyn til Examinandos til teologisk Eksamen, ved hvilken baade krævedes en vis Studietid og Aflægelse af den af Griffenfeld i 1675 indførte Examen philosophicum,³¹⁾ men i hvert Fald den sidste Betingelse blev ikke i den følgende Tid anset for gældende ved juridisk Eksamen, og det var først ved Fr. 11. Maj

1775 § 10, at Filosofikum ogsaa blev en Betingelse for at kunne indstille sig til denne Eksamen.

Rent formelt krævede Udkastets og Forordningens Post I § 5, at ingen Studiosus maatte admitteres til Examen, medmindre han først anmeldte ved Fakultetet under sin Haand sit Navn, Alder, Fødested og Forældre, samt naar og fra hvad Skole han var dimitteret til Akademiet, hvad han forment sig in omnibus partibus Jurisprudentiæ at kunne præstere, hvad for Collegia han havde hørt, hvorhos han skulde fremlægge sin Præceptoris privati Bevis om sin Flid og [sit] Forhold. Som det vil ses, har man allerede her det endnu brugelige Petitum om at maatte indstille sig til Eksamen og med Krav om omtrent de samme Oplysninger, som i senere Tid er blevet forlangte. Det i Slutningen af Bestemmelsen fordrede Bevis fra vedkommende private Præceptor forklares ved den da gældende Ordning, hvorefter enhver Student efter sin Immatrikulation skulde vælge en af Professorerne udenfor det teologiske Fakultet til Privatpræceptor, hvem det da paahvilede at følge ham og jævnligt erkyndige sig om hans Levned og om hvilken Fremgang han gjorde i sine Studier, ligesom Studenterne et Par Gange om Aaret skulde levere Præceptorerne skriftlige Udarbejdelser over Emner, som de selv valgte, hvilke de da skulde gennemgaa med dem.³⁰⁾

Eksamen skulde afholdes af Facultas Juridica, altsaa de juridiske Professorer, ligesom det ved teologisk Eksamen var de teologiske Professorer, der afholdt Eksamen. Om Medvirkning af Censorer var der ikke Tale, og efter Ordene i Fr. 1. Aug. 1707 § 1 («en om Formiddagen og en anden om Eftermiddagen») ser det ud, som om der ved teologisk Eksamen kun behøvede at være een Professor til Stede. Da der ogsaa med Hensyn til Examinatores i Udkastet og Forordningen henvises til teologisk Eksamen, har det vel været Meningen, at ogsaa den ny juridiske Eksamen skulde kunne holdes af en enkelt Professor, hvad da ogsaa ses at have været Tilfældet i 1738 og 1739, hvor Distinktionsprotokollen kun er underskrevet af Hojer.³¹⁾ Siden Midten af 1738 var han ganske vist en Tid lang den eneste juridiske Professor, idet Bagger var afgaaet ved sin Udnævnelse til Stiftamtmand, men han var ogsaa alene om Eksamen i Maj s. A., altsaa før Baggers Afgang.

Udkastet og Forordningen fremhæver udtrykkeligt, at Eksamen skulde holdes offentligt paa Consistorio, d. v. s. i Konsistoriums Mødesal. Ved teologisk Eksamen havde det ikke oprindelig været foreskrevet, at Eksamen skulde holdes offentligt, og af Bircherods Dagbøger³³) ses ogsaa, at det, selv om offentlig Afholdelse var det sædvanlige, ikke sjældent forekom, at Kandidater eksamineredes privat, og vistnok undertiden netop i den Hensigt at lade dem slippe lettere igennem, end der kunde være Tale om ved den offentlige Prøve, hvor der maatte iagttages Ligelighed i Bedømmelsen af Kandidaterne.³⁴) I hvert Fald ser det ud til, at der har fundet ret alvorlige Misbrug Sted; thi ved Fr. 1. Aug. 1707 blev det ikke blot i § 1 stærkt fremhævet, at ingen Examen Theologicum herefter privatim maatte tilstedes, under hvad Prætext det og kunde være, men at Examen aleneste skulde holdes publice paa Consistorio i alles Paahør, som have Lyst til at være overværende, en Bestemmelse, der i snarest endnu stærkere Udtryk indskærpedes ved Fundats 1732 § 38, men der indførtes endog ved Forordningens § 2 en særlig skriftlig Ed, som de teologiske Professorer, der eksaminerede til Eksamen, skulde indsende til Kancelliet, og som ved sit Indhold er et talende Vidnesbyrd om, hvilke Pligtforsømmelser man endnu dengang regnede med, at Embedsmænd i ansete Stillinger kunde gøre sig skyldige i. Professorerne maatte udtrykkeligt erklære, at de ikke af Misgunst eller Vrede vilde forurette nogen Eksaminand og ej heller favorisere nogen for Gunst og Vilje, [end] mindre for Skænk og Gave, som de hverken direkte eller indirekte, under hvad Prætext det og ske kunde, nogensinde vilde tage eller vente, at de ikke forud vilde lade Eksaminanderne eller nogen paa deres Vegne vide, hvilke Kvæstioner de vilde proponere in Examine, at de uden Persons Anseelse og uden Medynk vilde rejicere alle dem, der fortjente det, at de vilde give Karakterer efter Eksaminandernes Fortjeneste o. s. v. Den Ydmygelse, som det maatte være for Professorerne at skulle aflægge en Ed som den nævnte, blev de juridiske Professorer forskaaede for ved Indførelsen af juridisk Eksamen, idet man nøjedes med den Garanti, der laa i, at Eksamen skulde afholdes offentligt, og det er vel ogsaa et Spørgsmaal, om Kravet om Edsaflæggelse ikke maatte anses for opgivet ogsaa for Teologernes Vedkommende ved, at det ikke om-

taltes i Fundatsen af 1732.³⁴) Fundatsen fandt det dog stadig nødvendigt i § 37 under Straf at forbyde Professorerne at modtage Penge eller Penges Værd for at eksaminere eller at være nogen til Vilje in Examine Philosophico.

Udkastet og Forordningen beskæftiger sig ikke direkte med Spørgsmaalet om den Undervisning, de vordende Jurister skulde have. Med Hensyn til Undervisningsformerne gaar de aabenbart ud fra, at de skulde være de samme som ved de øvrige Universitetsstudier, og om de Fag, i hvilke der skulde undervises, udtaler de sig kun indirekte, nemlig gennem de i Post I § 4 indeholdte Bestemmelser om Eksamenskaraktererne. Ved teologisk Eksamen var der siden Midten af det 17. Aarhundrede gennem Praksis blevet indført et Karaktersystem med følgende syv Trin: *laudabilis*, *haud illaudabilis*, *non illaudabilis*, *haud contemnendus*, *non contemnendus*, *mediocris*, *illum* (sc. *accipimus*).³⁵) Disse var ved Fr. 1707 § 1 blevet reducerede til tre: *laudabilis*, *haud illaudabilis*, *non contemnendus*, hvilke nu overførtes til juridisk Eksamen, dog saaledes at *non contemnendus* ændredes til *haud contemnendus*. Det afgørende for, hvilken Karakter der opnaaedes, var, ligesom ved teologisk Eksamen, ikke eller ikke alene den større eller mindre Sikkerhed i et for alle Kandidater fælles Pensum, men i hvert Fald tillige Omfanget af det Pensum, som opgaves til Eksamen, og i hvilken vedkommende eksamineredes. Minimumskravet udtrykkes saaledes, at ingen maa faa *Haud contemnendus*, som ikke er nogenledes grundet i *Jure Naturæ* og derhos forstaar den Danske og Norske Lov og Rettergangsmaade samt de in *Institutionibus* forekommende terminos juridicos. Til *Haud illaudabilis* krævedes, at vedkommende var vel grundet in *Jure Naturæ* et *Gentium*, forstod den Danske og Norske Lov og Rettergang og havde nogenledes Kundskab om den da brugelige *Jurisprudentia Romano-Germanica*, til *Laudabilis*, at vedkommende var vel grundet in *Jure Naturæ*, *Gentium* et *Universali* samt *Danico* et *Norvagico*, havde god Kundskab om *Jure Romano-Germanico* og dens Forskel fra *Jure Danico* samt havde nogenledes fattet *Jus Militare* og *Jus Publicum Universale*, *Danicum* og *Germanicum*, saa at han vidste de fornødne Ting deraf. Hertil føjedes endnu i Post I § 6, at hvis nogen Kandidat var ydermere funderet i andre *partibus Jurisprudentiæ* som

in Jure Feudali, Criminali Germanico, saa og i Forskellen imellem den daværende Danske og Norske Lov og Rettergang og de gamle enten Danske eller Norske Love eller de endnu i de Kongelige Tyske Provincier brugelige Love, saa og de Saksiske og Lybekske Rettergangsordninger, maatte det juridiske Fakultet, naar det godtgjordes under Eksamen, foruden hans fortjente Karakter melde noget aparte derom i hans *Schedula attestatoria*.

Som det vil ses, er Hovedfagene, til hvilke der under alle Omstændigheder kræves Kendskab, Naturretten og den danske og norske Ret. Naturretten og hvad der staar i Forbindelse med den, kræves i noget forskelligt Omfang, til den laveste Karakter kun Naturretten i egentlig Forstand, til *Haud illaudabilis* tillige Folkeretten, til bedste Karakter endvidere Jus universale, hvorved uden Tvivl menes Jus divinum positivum universale, d. v. s. de i Bibelen indeholdte Forskrifter med universel Gyldighed. I anden Række kommer Romerretten i den Skikkelse, i hvilken den da ansaas for gældende i Tyskland, dog at Forordningerne paa dette Omraade til den laveste Karakter er meget minimale, idet de indskrænker sig til Kendskab til den romerske Retsterminologi. Til bedste Karakter kræves endelig som et Tillæg Kundskaber i Jus publicum, baade Jus publicum universale, hvorved vistnok menes Statslære, og dansk og tysk Statsret samt Jus militare. Til de valgfri Fag, hvorom Bemærkning kan faas optaget i Eksamensbeviset, naar Prøve aflægges deri, hører tysk Lensret og Strafferet, dansk og norsk Retshistorie og den i Hertugdømmerne gældende Ret, hvilke Fag dog kun er nævnte som Eksempler.

Dette Program svarer ganske til, hvad man kunde vente af en Elev af Thomasius, og Hojer har som bekendt givet en, desværre ikke fuldført, udførlig Kommentar til det i sin *Disputats Ideæ Jurisconsulti Danici pars I* (1736), der ogsaa foreligger i Oversættelse ved P. Sommer, som »Forestilling paa En Dansk Jurist, Den I Part« (1742). Det er ikke muligt her at gaa nærmere ind paa dette meget læseværdige Skrift, der vidner smukt om Hojers Interesse for den Opgave, der var stillet ham, og hans vel gennemtænkte og klare Opfattelse af, hvorledes han vilde løse den. Et Par enkelte Bemærkninger om Skriftets Indhold skal dog gøres.

Med Udgangspunkt i Institutionernes bekendte Definition af Jurisprudensen som *divinarum atque humanarum rerum notitia, justī atque injustī scientia* fremhæver Hojer ligesom Thomasius Nødvendigheden af en vis Orientering i en Række ikke-juridiske Fag (*præcognita juris*), der viser sig at omfatte næsten alle Videnskaber med Undtagelse af Medicin og Fysik samt Matematik, som dog er god til at skærpe Forstanden. Den antike Filosofis Historie er dog mere en Pryd end en Nødvendighed, og den antike Historie kan give et falsk Skin af Lærdom. Vigtige er derimod Geografi og Historie, særlig ens eget Lands, da man ellers er ganske blind i at finde Oprindelsen til Lovene, endvidere Logik, Metafysik og praktisk Filosofi, der egentlig allerede burde læres i Skolen, samt, hvis der frembyder sig Mulighed for et Studium af den, Økonomi, der først nylig var indført paa Akademierne. Hojer er dog saa fornuftig at indse, at Erhvervelse af Kundskaber paa alle disse Omraader var et Ideal, som kun kunde naas af enkelte,⁸⁰) og han tænkte sig heller ikke som Thomasius et Kursus i samtlige *Præcognita juris* indgaaende som Led i selve den juridiske Uddannelse. Enhver maatte selv skønne over, hvor højt han turde sætte Maalet, og hvad der var mest nødvendigt for ham. Den Tanke, der ligger bagved det hele, er ligesom hos Thomasius en Forening af den Almendannelse, Tiden krævede af Personer, der vilde aspirere til højere Stillinger i Samfundet, og en sædvanlig Universitetsuddannelse indenfor en enkelt Faggruppe, og ligesom sit Forbillede tænkte han sig derfor ogsaa den sidstnævnte Uddannelse afkortet i Sammenligning med, hvad der hidtil i Udlandet havde været Reglen ved den egentlige juridiske Fagdannelse. Forordningens Krav til bedste Karakter skulde, forsaavidt Naturretten og den danske og norske Ret angik, kunne fyldestgøres efter et toaarigt Studium, saaledes at Studenten i det første Aar foruden at studere Filosofi, særlig Logik og praktisk Filosofi, gennemgik et Kompendium over Naturretten, f. Eks. Pufendorfs mindre Værk *De officio hominis et civis*, og tilegnede sig Indholdet af Danske og Norske Lov, og i det andet Aar læste større og udførlige Værker om Naturretten og sammenholdt de kongelige Forordninger fra Tiden efter Lovbøgerne med disse. Der skulde endda blive rigelig Tid til Studier paa andre Omraader, men da Skriftet ikke er afsluttet, kan det ikke ses, hvor lang Tid Hojer tænkte

sig som medgaaende til det fulde Studium, hvortil jo ogsaa hørte romersk-tysk Ret og Statsret.

Naturretten betegnes som værende af højeste Fornødenhed og opfattes naturligvis som det vigtigste Fag, men næst efter den burde en dansk Jurist fremfor alt studere den danske og norske Ret og »deraf danne sig en ret Sammenhæng af vores indlandske Lovkyndighed«. Skønt disse Ord nærmest synes at udtrykke et Krav om en systematisk Oversigt, kan Hojer dog — hvad der er betegnende for Vanskelighederne ved at tilrettelægge et videnskabeligt Retsstudium med dansk Ret som Grundlag — kun i sin Studievejledning give Anvisning paa en stadig fortsat Læsning af selve Lovteksterne, først Danske Lov alene, saa Danske Lov sammenholdt med Norske Lov og tilsidst Forordningerne og den øvrige Lovgivning, der ogsaa skal konfereres med de to Lovbøger. I Forbindelse med Omtalen af Forordningerne nævner han dog, at vigtigere endnu end Ordene er det, at »Aarsagerne og Hensenderne, som i dem meldes, observeres«, d. v. s. at Opmærksomheden rettes paa Lovgrundene. Han var iøvrigt klar over den Vanskelighed, som laa i, at det ikke var let for en Student at skaffe sig Adgang til Forordningerne, idet nogle af dem var blevet saa sjældne, at de næppe kunde faas for Penge, men mente dog at Studenterne ved at følge hans Anvisning kunde skaffe sig den krævede Færdighed i gældende Ret. Dog føjer han til: »I Særdeleshed, om de tillige kan have en flittig og god lovkyndig Mands Undervisning udi den danske Ret«. Som man ser, er den juridiske Manuduktør ligesaa gammel som juridisk Eksamen.

Om Romerretten hedder det, at det hverken er fornødent eller Umagen værd at have nogen Kundskab om den, forinden Studiet af den danske Ret begyndes, fordi den er saa vidt forskellig fra denne. Den romerske Ret hjælper derfor ikke blot ikke til at lære den danske Jurisprudens, men hindrer snarere et rent og akkurat Begreb om denne og indvikler den i allehaande af den romerske Ret laante unyttige Spidsfindigheder og Fiktioner. Men naar den danske Ret rettelig er fattet, kan det ikke nægtes, at den romerske Ret kan have sin Nytte, særlig fordi de mange Casus, som forekommer i Romerretten, kan gøre den danske Lovkyndighed tydeligere, færdigere og fuldkomnere, d. v. s. kan afgive Materiale til en finere Gennemarbejdelse af den. Det er vel et

Spørgsmaal, om Hojer ikke, som Forholdene laa paa hans Tid, vurderer Romerrettens Betydning for Retsstudiet lavere, end rigtigt var.

Protokolførelsen ved Eksamen hørte ogsaa til de Punkter, med Hensyn til hvilke Udkastets og Forordningens Post I § 2 henviste til Teologisk Eksamen, idet der ligesom ved denne skulde føres dels den endnu forekommende Spørgsmaalsprotokol (*protocollum qvæstionum* eller *examinationis*), hvori de stillede Spørgsmaal og Svar skulde indføres, dels en Karakterprotokol (*protocollum distinctionis*). Efter Aanden i Fr. 1. Aug. 1707 har Spørgsmaalsprotokollen ved teologisk Eksamen og vel derfor ogsaa ved juridisk Eksamen vist oprindelig nærmest haft det Formaal at muliggøre en Kontrol med, at Eksaminator, der jo ikke havde nogen Censor ved sin Side, ikke lod Kandidaterne slippe for let gennem Eksamen, hvilket, som det tydeligt fremgaar af den ovenfor gengivne Formular til de teologiske Professorers Ed, ubetinget ansaas for en mere nærliggende Mulighed, end at Kandidaterne blev for strengt behandlede. Til at føre Protokollerne skulde der ifølge Post I §§ 2 og 3 — stadig i Lighed med det teologiske Forbillede — være en Notarius, der skulde antages af Fakultetet. Denne Stilling bestod som bekendt indtil 1934.

Den ovenfor omtalte Eksamen var rent mundtlig, men efter at den var bestaaet, skulde Kandidaten ifølge Post I § 7 yderligere underkastes en praktisk Prøve af skriftlig Art, idet han efter Fakultetets Forskrift skulde udarbejde, dels et Indlæg, dels en Dom over en ham forelagt Casus, hvilke Udarbejdelser skulde censureres af Fakultetet, som ved Siden af det egentlige Eksamensbevis (*schedula attestatoria*) skulde meddele et aparte Bevis for den praktiske Prøve med Anvendelse af samme Karakterer som ved Hovedeksamen. Ogsaa i § 7 henvises til teologisk Eksamen, hvor Modstykket til den praktiske juridiske Prøve var den saakaldte Demisprædiken, der ifølge Fundats 1732 § 40 til en vis Grad ogsaa var en skriftlig Prøve, idet den paagældende Prædiken, forinden den blev holdt, skulde udarbejdes skriftligt og forelægges den censurerende Professor, der skulde rette den og ved Spørgsmaal udforske, om Kandidaten selv forstod den, saa at man kunde slutte, at den var forfattet af ham og ikke af en anden. En Kontrol af sidstnævnte Art omtales ikke i Fr. 1736 med Hensyn til de af de juridiske Kandidater ud-

arbejdede Indlæg og Domme, men maaske har den været tænkt hjemlet ved Henvisningen til Forskrifterne om Demisprædiken. Praktiseret blev den dog vistnok aldrig, saa at Fakultetet selv i 1786 kunde udtale, at Kandidaterne vel som oftest lod deres praktiske Udarbejdelser forfatte ved andre.³⁷⁾

Ifølge Udkastets og Forordningens Post I § 8 skulde Examinatus, naar Examen var forbi, med Haandrækning og stipulata manu love og forpligte sig imod Examinatores, at han aldrig vilde vidende vige fra Ret og Retfærdighed, mindre raade nogen til at føre uforholdsmæssige Processer eller i andre Maader consulendo concurrere til nogen uretvis Sag eller Intention. Dette Juristløfte, der med ubetydelige Ændringer af Ordlyden endnu er i Brug, havde til en vis Grad en Forløber i de Løfter, som plejede at afkræves dem, der erhvervede visse akademiske Grader. Ifølge Universitetsfundatsen af 1539 skulde saadanne Løfter saaledes aflægges af Magistrene og af Baccalaurerne og Doktorerne i de højere Fakulteter. For Juristerne og Medicinerne angives Løftets Form under eet, idet de skulde love, at de vilde dømme og handle efter de dem i deres Fag foreskrevne Love og efter de Grunde og Erfaringer, som stemte med disse Love og med deres Videnskab, men senere havde Juristernes Løfte maaske i nogen Grad skiftet Form og var kommet til at lyde paa at ville pleje Retten upartisk.³⁸⁾ Det er dog næppe disse Løfter, der har foresvævet Koncipisten af Fr. 1736, og heller ikke har han her fulgt et teologisk Forbillede, idet der ikke ved teologisk Eksamen blev aflagt noget Løfte, men Præsteeden afkrævedes Vedkommende i Forbindelse med Ordinationen. Det Indhold, Juristløftet har faaet i Fr. 1736, er stærkt præget af de Misligheder, som de daværende Underdommere og Prokuratorer jævnligt gjorde sig skyldige i, og som man gennem Opstilling af Eksamenskravet vilde søge at formindske, og det nærmeste Forbillede har vel derfor snarest været den dog meget vidtløftigere Ed, som ifølge D. L. 1-9-10 skulde afkræves de af Borgemestre og Raad autoriserede Prokuratorer.

Det skal endnu nævnes, at ifølge Post 1 § 9 skulde alle Studiosi juris, som fik kongelig Bestalling, i Lighed med Teologerne tage Testimonium academicum publicum og producere det paa behørigt Sted, d. v. s. for den udnævrende Myndighed. Testimonium publicum var et Vidnes-

byrd om, at vedkommende havde studeret ved Universitetet, og om hans Forhold under Studierne, hvilket udfærdigedes af Universitetets Notarius i Rektors Navn paa Grundlag af en af den paagældende Præceptor meddelt Attest, der ogsaa skulde give Oplysning om Studentens Vandel.³⁹⁾ Det var navnlig ved de i det indeholdte Oplysninger af sidstnævnte Art, at det havde Betydning ved Siden af Eksamensbeviset, men Paabudet om det i Fr. 1736 slog ikke igennem i Praxis,⁴⁰⁾ og senere skiftede Testimoniet Karakter, idet det mistede sit oprindelige Indhold, og Pligten til at løse det betød da blot en Pligt til at erlægge en vis Afgift.

Foruden den i det foregaaende omtalte juridiske Eksamen, der alene var bestemt for Studenter, foreslog Fakultetet endvidere i Post 1 § 10 indført en juridisk Eksamen for Personer, som ikke havde studeret. Da Universitetets Sprog var Latin, og man ikke kunde tænke sig nogen offentlig Handling foregaa paa Universitetet uden Anvendelse af dette Sprog, kunde ustuderede Personer, som det udtrykkeligt siges i Udkastet, ikke examineres publice, og den for dem bestemte Eksamen skulde derfor ske privatim, men iøvrigt ved det juridiske Fakultet. Prøven skulde imidlertid ogsaa adskille sig fra de studerede Juristers Eksamen ved at være mindre omfattende, men Udkastets Bestemmelser var paa dette Punkt alt andet end klare. I Begyndelsen af Paragraffen ser det ud, som om der ikke krævedes andet, end at vedkommende var tilstrækkelig grundet i den danske og norske Proces, men straks efter hedder det, at Eksamensbeviset tydeligt skal angive, hvorvidt Eksaminanden har vist sig grundet og færdig i Naturens Lov, saavidt den af danske Bøger kunde fattes, i den danske Proces (her nævnes den norske Proces altsaa ikke), i Loven og Lovkyndigheden selv og i Forfattelse af Indlæg eller Domme, og endelig sluttet der med en Udtalelse, som formulerer Betingelserne for at opnaa Eksamensbevis paa en tredie Maade, idet det siges, at ingen maa nyde slig Attest, som ikke i det mindste er nogenledes om Naturens Lov saavel som om den danske Proces tilstrækkelig informeret. Meningen maa vel antages at have været den, at Kandidaten skulde have saadanne Kundskaber i Naturet, som kunde faas ved at læse et populært Kompendium over Faget som Holbergs Natur- og Folkeret, og at han endvidere skulde have

noget Kendskab til dansk Ret, navnlig til Processen. Det maa endvidere have været Meningen, at han altid skulde prøves i Affattelsen af Indlæg og Domme eller i hvert Fald i en af Delene. Derimod er der selvfølgelig slet ikke Tale om at kræve Kundskaber i romersk Ret.

Naar Fakultetet saaledes foreslog Indførelse af to forskellige Eksamener, en større og mindre, henholdsvis for Studenter og ustuderede Personer, hang det sammen med, at det paa den ene Side var Tanken at gøre den nyindførte Eksamen til en Betingelse for Opnaaelse af Retsbetjent- og Prokuratorstillinger, men paa den anden Side var umuligt at gennemføre dette fuldtud, hvis Prøven kun skulde staa aaben for studerede Personer, der havde faaet en egentlig Universitetsuddannelse. Vi føres herved ind paa Udkastets Bestemmelser om de Retsvirkninger, der skulde knyttes til de nye Eksamener, hvilke findes dels i Post I §§ 1 og 10, dels i Post III. Ifølge Post I § 1 maatte efterdags ingen Studiosus søge om noget enten Dommer- eller Prokurembede eller anden Civilbestilling, som i ringeste Maade havde med Justitien at bestille, medmindre han forud var publice eksamineret af det juridiske Fakultet og havde faaet en Karakter, som kunde vidne om Habilitet til det attraaede Embede. Heri laa strengt taget ikke, at Retsbetjent- og Prokurembeder skulde være forbeholdte Studenter med latinsk-juridisk Eksamen, men kun at *Studenter* ikke maatte søge om dem, medmindre de havde saadan Eksamen, og Udkastet kunde derfor uden at gøre sig skyldig i nogen Modsigelse i Post I § 10 gaa ud fra, at ogsaa Personer, som ikke havde studeret, undertiden vilde blive benaadede med Embeder, som henhørte til Justitien. Naar dette skete, skulde de imidlertid lade sig eksaminere privat af Fakultetet og tage Bevis herfor, hvilket maa forstaas saaledes, at deres Udnævnelse skulde gøres afhængig heraf. Med de anførte Forskrifter i Post I stemmer Udkastets Post III §§ 1-3 i det hele godt overens. Vel opstiller § 1 en noget videregaaende Regel end Post I, idet efter den ingen, være sig studeret eller ustuderet Person, maa befordres til nogen Bestilling ved Justitien, medmindre han forud er eksamineret og vedlægger sit Eksamensbevis ved sin Ansøgning, men Udvidelsen er dog nærmest rent formel, da det vel i Post I § 1 er forudsat som selvfølgeligt, at Studenter, naar de ikke maatte søge Justitsembeder uden at være eksaminerede, heller ikke

kunde befordres til dem, naar dette ikke var Tilfældet. Og iøvrigt fastholder Post III § 2, at ustuderede Personer for at kunne ansættes i Retsbetjent- og Prokuratorembeder skal være privat eksaminerede af Fakultetet, og det føjes kun i Post III § 3 til, at studerede Personer, som ved latinsk-juridisk Eksamen havde faaet en af de foreskrevne tre Karakterer, *ceteris paribus* skulde præfereres for ustuderede, der ingen bedre Testimonia havde.

Det fremhæves i Udkastets Post III § 2 som Grund til at give ustuderede Personer Adgang til de lavere Justitsembeder, at det var at formode, at der ej saa hastigt skulde findes saa mange bekvemme og in Jure vel studerede Subjecta, som til allehaande Dommeres, Skriveres eller Prokuratorers Embeder ved Underretterne erfordredes, men at der paa den anden Side alle Tider vilde findes vittige og habile samt i Lov og Ret vel øvede, omendskønt ustuderede Personer. Det var med Henblik paa saadanne lovkyndige, men ustuderede Subjecta, at den private og lempeligere juridiske Eksamen foresloges indført, men Fakultetet var aabenbart paa det rene med, at selv en Prøve af denne Art vanskeligt — saaledes som Udkastet gjorde — kunde opretholdes som et ubetinget Krav til dem, der skulde ansættes i Retsbetjentembeder, naar der ikke samtidig droges Omsorg for en Forbedring af Retsbetjentenes Indtægtsforhold, og Udkastets Post III § 9 indholdt derfor en Henstilling til Kongen om at søge en saadan Forbedring gennemført, dels ved at gaa videre med den i Slutningen af det 17. Aarhundrede paabegyndte Sammenlægning af Embederne, dels ved at gøre det til en Pligt for de private birkeberettigede kun at kalde eksaminerede Personer til Birkedommere og Birkeskrivere, hvorved de ofte vilde blive nødte til at kalde en eller anden af de nærmeste kongelige Retsbetjente til tillige at betjene Birket. Forslaget vidnede om et rigtigt Blik for, hvor Aarsagen til Miseren var at søge, men den Udvej til en Forbedring af Forholdene, som det gav Anvisning paa, vilde næppe have vist sig tilstrækkelig, selv om den var blevet fulgt.

Medens de enkelte Bestemmelser i Udkastets Post I fremtræder i sædvanlig Lovsform, har Indholdet af Post III i højere Grad Karakteren af Henstillinger til Overvejelse, og det viste sig ogsaa, at medens Regeringen paa et Par enkelte Punkter nær, som straks skal omtales,

optog hele første Afsnit i Forordningen, var den ikke uden videre til Sinds at acceptere de ovenfor gengivne Bestemmelser i tredje Afsnit. Ikke blot toges der intet Hensyn til Henstillingen om en Forbedring af Retsbetjentenes Indtægtsforhold, men man mente heller ikke at kunne fastholde Kravet om Eksamen, selv i den lempeligste Form, som Betingelse for Ansættelse som Retsbetjent eller Prokurator. Udkastets Post III § 1 blev derfor helt strøget og Post III §§ 2 og 3, der i Forordningen blev Post III §§ 1 og 2, blev omformede saaledes, at Resultatet blot blev, at privat eksaminerede ustuderede Jurister med gode Testimonia skulde foretrækkes fremfor andre, d. v. s. for dem, der ingen Eksamen havde, og at studerede Personer skulde gaa forud for ustuderede, som ikke havde bedre Testimonia. De Ord, som i Udkastets Post III § 3 fulgte efter »studerede Personer«, og hvorved deres Fortrinsret fremfor ustuderede gjordes afhængig af, at de til Eksamen havde faaet en af de foreskrevne tre Karakterer, gik altsaa ud, og dette betyder uden Tvivl, at man heller ikke med Hensyn til Studenter ubetinget vilde kræve Eksamen. Skønt dette harmonerede meget daarligt med Post 1 § 1, der i hvert Fald forbød Studenter uden Eksamen at søge om Embeder, blev Post 1 § 1 dog staaende uforandret. Derimod blev Post 1 § 10 ændret i Overensstemmelse med Regeringens Standpunkt, idet Paa-læget til de ustuderede, som befordredes til Justitsembeder, om at underkaste sig privat Eksamen, gik ud, og det i Stedet for bestemtes, at de, hvis de begærede det, kunde stedes til en saadan Eksamen. Den private Eksamen gjordes altsaa til et blot Middel til at forbedre deres Chancer for at opnaa Embede. Iøvrigt blev der kun foretaget den lille Forandring med Hensyn til den private Prøve, at der som Norm for Kundskaberne i Naturret henvistes ikke blot til danske, men ogsaa til tyske, d. v. s. paa Tysk skrevne Bøger.

Det var de uheldige Forhold med Hensyn til Retsbetjent- og Prokuratorembederne, som havde fremkaldt Forordningen, men Udkastet ønskede dog ogsaa den ny Eksamen tillagt en vis Betydning ved Besættelsen af de højere Dommerembeder og bestemte derfor i Post III § 4, at ingen maatte aspirere eller befordres til noget Overdommerembede (hvortil dog efter § 5 ikke skulde regnes Magistratsembeder i Købstæder med Landstingsret), medmindre han in Examine Juridico havde

fortjent den bedste Karakter eller i andre kongelige Bestillinger, som Justitsen vedkom, havde fortjent sig en god Berømmelse, og i Post III § 7, at Licenciati juris og Kandidater med bedste Karakter, som med Berømmelse havde forestaaet Underdommeres Forretninger, ceteris paribus skulde foretrækkes fremfor andre til Overdommere. Af disse Bestemmelser var det imidlertid kun den sidste, som blev optaget i Forordningen (som III § 4), og Forordningen kom saaledes ikke til at opstille noget Krav om Eksamen med Hensyn til Ansættelse i Overdommerembeder. Derimod optog den Udkastets Forskrifter om Eksamens Betydning ved Beskikkelse af Højesteretsprokuratorer eller, som de ogsaa kaldes, Højesteretsadvokater, hvilke Forskrifter imidlertid ikke harmonerede godt indbyrdes, idet Post III § 6 (i Forordningen III § 3) forbød nogen at søge om at blive Højesteretsprokurator, medmindre han var studeret og havde faaet bedste Karakter til juridisk Eksamen, medens III § 7 (i Forordningen § 4) nøjedes med at tillægge Licenciati juris og Kandidater med bedste Karakter, som siden med Berømmelse havde forestaaet ordinære Advokaters Forretninger, en Fortrinsret ceteris paribus fremfor andre til Embeder som Højesteretsadvokater, altsaa en Regel svarende til den, som blev givet om Overdommere. Yderligere fastsattes det i Udkastets Post III § 8 (Forordningen III § 5), at ingen Højesteretsadvokat maatte benytte en ueksamineret Fuldmægtig til andet end til at indlevere et af Principalen underskrevet Indlæg.

Med Uddannelsen af de højere administrative Embedsmænd beskæftiger Forordningen sig slet ikke; om dem gaves først Regler ved Reskr. 28. Okt. 1746.

Som tidligere nævnt angik den kongelige Befaling til de juridiske Professorer ikke blot Indførelsen af en juridisk Eksamen, men ogsaa andre Foranstaltninger, som kunde fremme det juridiske Studium. Med saadanne Foranstaltninger beskæftiger Udkastet sig nærmere under Post II.

Emnet er udelukkende de akademiske Grader, og der er ingen Tvivl om, at den delvis nye Ordning, som foreslaas gennemført med Hensyn til disse, er Udtryk for Hojers Ønsker. Hojer vides ad anden Vej at have interesseret sig for dette Spørgsmaal. I 1736 ønskede han saaledes Reformationsjubilæet fejret med en storstilet juridisk Doktorpromotion,

ved hvilken Doktorgraden, der hidtil havde været yderst sjælden, paa een Gang skulde tildeles de fleste højerestaaende Embedsmænd i Retterne og Administrationen, om hvem det vidstes, at de havde gjort grundige Studier,⁴¹) og det har aabenbart ved Udarbejdelsen af Udkastet været hans Tanke, at man skulde stimulere Juristerne til at erhverve juridiske Grader, saa at disse kunde faa en lignende Udbredelse, som de havde i Udlandet. I dette Øjemed skulde navnlig Adgangen til Licenciatgraden gøres lettere. Efter Fundatsen af 1732 maatte den kun tildeles Personer i anselige Embeder. I Stedet for foreslog Udkastets Post II § 2, at den skulde kunne confereres habile og vel studerede Candidati Juris, ligesom Tilfældet var i det medicinske Fakultet, og dette Forslag, der altsaa normalt gjorde Kandidateksamen til Forudsætning for Licenciatgraden, optoges i Forordningen (II § 3).

Løvrigt skulde Opmuntringen til at erhverve akademiske Grader navnlig ligge i, at der til Besiddelsen af dem knyttedes særlige Rettigheder. I saa Henseende bragte Udkastet selv (i Post II §§ 3 og 4) et Par enkelte Regler i Forslag. Retten til at holde private juridiske Kollegier skulde være forbeholdt Licenciater og Doktorer, der publice havde præsideret i en juridisk Disputation, og Licenciater (og vel sagtens ogsaa Doktorer) skulde have en ligefrem Ret til at blive Overrets- og Underretsprokuratorer. Kun det første af disse Forslag gik dog uforandret over i Forordningen (II § 4), medens det andet ændredes derhen, at der blot fortrinsvis skulde reflekteres paa Licenciater ved Udnævnelsen af Prokuratorer (II § 5). Med Hensyn til de andre Forrettigheder, som var tiltænkte graduerede Personer, saavel som med Hensyn til den nærmere Ordning ved Erhvervelsen af juridiske Grader stillede Udkastet derimod ikke selv Forslag, men nøjedes med at udtale Ønsket om, at der maatte udkomme en særlig Anordning derom. De ønskede Bestemmelser blev dog indsatte umiddelbart i Forordningen i Post II §§ 1 og 2. De gik dels ud paa i visse Henseender at nærme Reglerne om de juridiske Grader til de om de medicinske Grader gældende, hvilket vistnok var ment som en Lempelse, saaledes bl. a. med Hensyn til Omkostningerne, dels paa at hæve den juridiske Doktorgrad i det almindelige Omdømme ved at foreskrive et omfattende og højtideligt Ceremoniel ved Tildeling af Graden og ved at tillægge

Doctores juris en vis Rang og visse Rettigheder, saasom Ret til at bære Fløjel og Skarlagen, Jus Assessoratus i det juridiske Fakultet, hvormed fulgte den, som det skulde synes, noget tvivlsomme Fornøjelse at kunne bivaane de juridiske Eksamener, samt Ret til efter eget Valg at staa under akademisk Jurisdiktion.

De sidstnævnte Bestemmelser saavel som Forskrifterne om Ceremoniellet var vistnok blevet opstillede med Henblik paa den af Hojer ønskede store Promotion af Æresdoktorer senere paa Aaret, i det Øjemed at gøre Graden mere tiltrækkende for de mange højtstaaende Embedsmænd, hvem den skulde tilbydes, hvad dog kun i ringe Grad lykkedes. De øvrige Bestemmelser, der om ikke udelukkende, saa dog i første Række angik Licenciatgraden, havde derimod et mere varigt Sigte. De vilde virke fremmende paa videnskabelige juridiske Studier og var maaske forbundne med den Tanke, at Licenciatgraden, der kun maatte tildeles Candidati juris efter forudgaaende Examen rigorosum og offentlig Disputats, skulde være en juridisk Eksamen af højere Orden, særlig bestemt for dem, der aspirerede til mere overordnede Embeder. Den tidligere refererede Bestemmelse i Post III § 4 om, at Licenciat skulde foretrækkes til Stillinger som Overdommere og Højesteretsadvokater kunde pege i denne Retning. Hvis dette har været Forordningens Tanke, blev den imidlertid kun i ringe Grad virkeliggjort. De juridiske Grader blev nok i den følgende Tid noget mere almindelige end før, men Licenciatgraden fik aldrig Betydning som en Slags finere Embedseksamen.

Interessen ved Forordningen af 1736 knytter sig da ganske afgjort til Eksamensbestemmelserne. Det, der var Formaalet med disse, at skaffe bedre uddannede Retsbetjente og Prokuratorer og derved i nogen Grad at raade Bod paa den sørgelige Tilstand, hvori Retsplejen i Underinstansen befandt sig, naaedes kun langsomt i Løbet af Resten af Aarhundredet, men Bestemmelserne havde dog den største Betydning ved for første Gang at knæsatte det Princip, at der til Bestridelse af Dommerembeder og til Sagførervirksomhed behøvedes en teoretisk Fagdannelse, der saavidt muligt burde erhverves gennem et Universitetsstudium af samme Art som de øvrige ved Universitetet drevne Studier og baseret paa det samme almindelige Dannelsesgrundlag som

disse. Men Forordningen fik tillige Betydning ved, at den fuldstændigt ændrede Vilkaarene for det juridiske Fakultets Arbejde. Takket være den fik Fakultetet fra nu af en særlig Kreds af Studenter, der søgte Universitetet for deres juridiske Studiers Skyld, og der opstod herved for Fakultetet en Undervisningsopgave, der foruden at den inden længe førte til en Forøgelse af Fakultetets Lærerstab, gav Stødet til en langt fyldigere videnskabelig Virksomhed, der især kom den hidtil saa lidet dyrkede danske Ret tilgode. Det er derfor med god Grund, at Fr. 10. Febr. 1736 altid har været anset for et Vendepunkt baade i den danske Dommer- og den danske Sagførerstands Historie og i det juridiske Fakultets Historie.

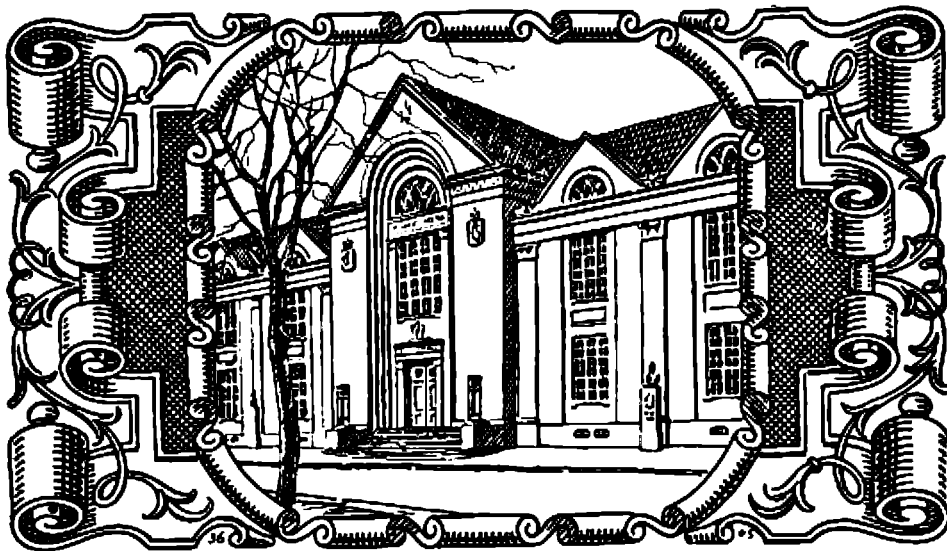
**HOVEDPUNKTER AF DEN
DANSKE RETSVIDENSKABS HISTORIE**

AF

PROFESSOR, DR. JURIS FRANTZ DAHL

»Saa meget kan jeg sige, at jeg har gjort alt, hvad jeg har kundet, og saaledes som jeg har kundet, lader jeg hermed min Lov-Historie komme for Lyset, og om den end ikke er saadan som den burde, den i det mindste maatte kunde give andre Anledning til at skaffe os noget fuldkommere og bedre«.

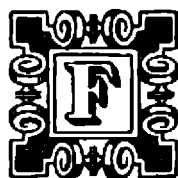
P. KOFOD ANCHER.

FØRSTE AFSNIT

TIDEN FRA 1736 TIL A. S. ØRSTED

INDLEDNING

ORHOLDSVIS sent fik man i de nordiske Lande Øjnene op for Betydningen af Studiet af den indenlandske Ret. *Sverige* gik her i Spidsen. Karl IX's og Gustaf Adolf's Regeringer betegne et Vendepunkt i svensk Retsvidenskabs Historie. Begge Konger havde et klart Blik for Ulemperne ved Lovgivningens og Retsplejens usikre Tilstand. Oprettelsen 1614 af »Svea Hofrätt« og af to Professorater henholdsvis for romersk og svensk Ret, Udgivelsen af Landsloven og de gamle Landslove bærer Vidnesbyrd om deres kraftige Initiativ. Med sit klassiske Værk *De jure Sveonum et Gothorum vetusto. Libri duo Quorum Primus de Judicijs & eorum varietate, de Judicibus, de Processibus judiciarijs, Probationibus, Decisionibus, Executionibus, &c. Posterior De actionibus sive causis civilibus & Criminalibus, denique de jure Sacrorum, Religione, & quæ Religione inserviunt legibus* (Stockholm 1672), tilegnet Karl XI, har Joh. O.

Stiernhöök, den svenske Lovkyndigheds Fader, gjort det første Forsøg paa at give et alsidigt Billede af den indenlandske Retshistorie.¹⁾ Langt senere kom Finland. Yngre af Aar end sine nordiske Søstre er den finske Litteratur, og til dens sidstfødte Børn hører Retsvidenskaben — Foregangsmanden her var *Matthias Calonius*, der fødtes 1737 og døde 1817.²⁾

For Danmarks Vedkommende er det først omtrent i Midten af det 18de Aarhundrede, at den kraftige og bevidste Stræben efter en national Retsvidenskab ret tager Fart; norsk Retsvidenskab var i det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede fælles med dansk.³⁾

En mærkelig Kendsgerning er det, at et saa nationalt — og monumentalt — Lovarbejde som Christian den Femtes Danske Lov, hvis Hovedrødder gro i endnu ældre nationale Retsdannelser, ikke hurtigere afføder en national Retslitteratur, end ikke i Form af en exegetisk Fremstilling af Lovens Indhold, Kommentarer dertil eller lignende. Det er sandt, siger Ancher, at »vi have en Deel Registre samt en Deel *Extracter* af Lov, Forordninger og *Rescripter*; men uden at *hazardere* noget for det almindelige Beste torde jeg opofre dem alle for en eeneste god *Commentarius*, et got *Lexikon* eller *Systema* over *vore Love*«,⁴⁾ og Hovedgrunden til hint Faktum angiver han selv med følgende Ord: »I forrige Tider er allene bleven skreven og læst hos os over fremmede Love. Vore *Jurister* have mesten Deel faaet deres *juridiske* Videnskab uden Lands fra. Dette har bibragt dem en saadan *Præjudice* om *Romerske* og *Canoniske* Love, at de har holdt det Uماغen værd, paa dem allene at anvende al deres *Fliid* og *Arbeide* . . .«.⁵⁾ I Sammenligning med den kanoniske og romerske trak den indenlandske Ret det korteste Straa. Saa sent som i 1479 blev Universitetet oprettet, de vordende Retskyndiges langvarige Studieophold i fremmede Lande og ved fremmede Universiteter, de store franske og tyske Retslæreres glimrende Navne, alt dette og mere med dette virkede knugende og overvældende og var ikke egnet til at skabe nogen dybere Interesse for eller Forstaaelse af Landets egen Lovgivning, endsige da til at gøre den til Genstand for videnskabelig eller litterær Behandling. Og det Sted, hvorfra først og fremmest det nationalt-videnskabelige Initia-

tiv skulde udgaa, selve *Alma mater Hauniensis*, viste ingen Forstaaelse af den Hovedopgave, hvilken det var dets Pligt at løse. Paven havde — med Tilsidesættelse af dansk Ret — kun givet Tilladelse til Undervisning i kanonisk og romersk Ret, og i lange Tider bleve de juridiske Lærestole beklædte med udenlandske retskyndige uden Kendskab til det Lands Lovgivning, i hvilket de skulde virke, og Mænd som Tileman Slecht, Albert Knoppert, Nicolaus Theophilus og Leonhard Metzner er med deres faatallige Disputationer og Theses kun Navne i Registrerne i en Universitetshistorie eller et Forfatterlexikon;⁹) den første danskfødte Professor efter Reformationen Claus Plum (1585-1649) kaldtes til Universitetet ved Metzners Afgang efter at have studeret over 10 Aar i Tyskland, England, Frankrig og Italien, men optaget af praktiske Gøremaal ses han ikke at have ydet nogen nævneværdig Indsats til Fremme af Fædrelandets Rets eller Retsvidenskabs Udvikling, idet han dog lagde sin Interesse for Dagen ved sin effektive Medvirkning til første Udgave af Christen Ostensen Veile's *Glossarium juridicum Danico-Norvegicum* (1641)⁷). Det eneste af ham delvis opbevarede Skrift *Disputatio de iure connubiorum* (I-III 1627) giver i Datidens Maner en Sammenstilling af Udsagn af Apostlen Paulus, Ulpian, kanonisk Ret o. s. fr. — det slutter forøvrigt med *Hypotheses cum Quæstionibus*, det vil sige praktiske Retstilfælde. At der dog ned gennem Tiderne steds har været Mænd med vaagen Sans for den nationale Rets Fordele og Ejendommeligheder, er næsten selvfølgelig, og Rigsmarsken Tyge Krabbe's Søn, Peder Skram's Svoger, Rigsraad Erik Krabbe til Bustrup (1510-64) oversatte saaledes Jydske Lov og Tord's Artikler paa Højtysk, skrev en Afhandling om Vrag og arbejdede paa en almindelig Lovbog for hele Danmark. Den ulykkelige Rigsadmiral Peder Galt (1584-1644) forfattede 1632 et aldrig trykt Skrift *De jure Danorum liber*, der er et Forsøg paa en dansk Retshistorie. Men alt i alt kun spredte Tilløb. De Tanker, mere fremskuende Aander maatte have baaret, de Ønsker, der havde været om en Reformation af det juridiske Studium, antog først fast Form under Christian VI, med Forordningen af 10de Februar 1736 om, hvorledes med *Examinibus Juridicis* ved Københavns Universitet herefter skal forholdes.

ANDREAS HOIER PEDER KOFOD ANCHER
HENRIK STAMPE

I sin ovenfor anførte Begynderbog eller Encyklopædi »En kort Anviisning i sær for en Dansk Jurist« (1755, ny Udgave 1777) udtaler *Kofod Ancher*, at i »vore Tider begynder man at indsee, at det ikke er nok for at blive en grundig Dansk *Jurist*, at have faaet nogen Grund *in Jure Romano-Germanico*, men at vores egen *Jurisprudentz* billigen bør udgiøre et Studium for sig selv. Sal. *Etats-Raad Höyer*, en Mand af stor *Genie* og vidløftig *Erudition*, som han fortjener den Berømmelse, at han først har bragt *Studium Juris* hos os i Flor, saa *meriterer* han ogsaa denne, at han, som *Professor Juris* her ved *Universitetet*, har søgt at vejlede den *studerende* Ungdom til at lægge sig i sær efter vores Fædrenelands *Jurisprudentz*. Maaskee *Thomasius*, hans *Academiske Præceptor*, (han der gjorde sig ligesaa stor Umage for at føre *Studium Juris Germanici* i Mode, som for at nedtrykke *Jus Romanum*) først kand have bibragt ham den Tanke om Fornødenheden af *Studio Juris patrii*. Det maa være som det være vil, saa er det vist, at i Henseende til vores Danske *Jurisprudentz* har han sine store *Meriter*.« Det er Elevens Dom over sin Lærer, og ikke en ukritisk Rosiflengius-Dom.⁸⁾ *Ancher* angiver ganske loyalt, at før *Hoier* »skal vel *Resenius*, *Weghorst* og *Bussæus* ogsaa have præsteret noget in *Jure Danico*, men samme deres Arbejde er mig ikke bekendt uden af Navnet«,⁹⁾ og hans Antydning af en vis Afhængighed af Chr. *Thomasius* er rigtigere end han maaske selv har anet. Thi nogen dyb eller original Aand var *Hoier* ikke. En *Thomasius* i mindre Format, en Polyhistor som denne, og en Personlighed, der paa et afgørende Punkt saa det rigtige og samtidig havde Energi og Udholdenhed til at føre sine Tanker ud i Praxis. Kun i faa Aar, fra 1734 til sin Død den 28de August 1739, virkede han som Professor i Natur-, Folke- og Statsret ved *Universitetet*, før havde han praktiseret som Læge, fra 1721 som kongelig Historiograf, som Bibliotekar ved det kgl. Bibliotek og Kollegieembedsmand, og ved Siden af sin Professorgerning overkom han at bestride en Mængde brydsomme og tidsrøvende Hverv af forskellig Art. Enstemmig var Samtidens Dom over *Hoier* ikke, og langt ned i det 19de Aarhundrede — maaske ogsaa

i Nutiden — fandt han Angribere, men ogsaa Forsvarere. Til Gavn for ham har det ikke været, at hans Stridigheder med Holberg paadrog ham dennes uforsonlige Vrede og Forfølgelse, og at Efterdønningerne af disse Kampe næsten delte Bedømmerne efter deres Indstilling til Holberg som ubetingede Beundrere af denne eller ej.

Hoier var en ærgerrig Mand, der vilde frem, selvfølende, reform-ivrig, insinuant, i det hele vistnok en noget problematisk Karakter. I en højst læseværdig Selvskildring — i en Skrivelse af 10de Januar 1726 til Abbeden i Königslytter, Professor theologiae i Helmstedt Joh. Fabricius priser han den Opdragelse, han modtog i sin Faders Præstehjem;¹⁰⁾ den har ogsaa præget ham for hele Livet. Han dvæler ogsaa ved sine Studier, navnlig i Halle a. S., hvor han særlig hørte Thomasius, Ludewig og Gundling.¹¹⁾ Thomasius' pædagogiske Ævner vare fremragende, han var den fødte Lærer. Hugo berømmer ham som den, der havde fremkaldt en Revolution i Tysklands hele Rettsstudium. Han satte dette i Forbindelse med de Discipliner, der tilsigtede den almindelige Dannelse, og han satte den nationale Ret i Højsædet. Hoier har taget Lære af Thomasius' hele videnskabelige Syn, ikke alene som hans Tilhører, men ogsaa som hans Læser, hans righoldige Bibliotek indeholder en lang Række af Thomasius' Skrifter,¹²⁾ og hans berømmelige Programskrift »*Ideae Icti Danici*« I (1736) er vel ikke kalkeret over et Arbejde af Thomasius, men er dog, som det strax nedenfor skal paa-vises, i nøjeste Overensstemmelse med sit Forbillede. Det udæskende, men lidet originale Skrift »*Diagramma de Nuptiis propinquorum Jure divino non prohibitis*« (Lemgow 1718),¹³⁾ maa nærmest opfattes som en naturretlig Kraftpræstation i Tidens almindelige Maner.¹⁴⁾ Det var den Gang en ikke ualmindelig Sport fra naturretlige Udgangspunkter uden Hensyn til det historisk givne, endsige da til etiske Betænkkeligheder, at føre Bevis for, at ældgamle Retssætninger *an sich* ikke kunde opretholdes, og Hoier's Diagram er et ægte Exempel paa hine tomme og ørkesløse Spekulationer. Men bortset herfra er Mønstret ikke til at tage Fejl af: I Leipzig udkom i 1685 Thomasius' Dissertation »*De crimine bigamiae — Vom Laster der zweifachen Ehe*« og samme Aar »*De bigamiae praescriptione. Von Verjährung der zweifachen Ehe*«, hvilke begge spille paa de samme naturretlige Strænge — den positive Ret

siger et, men fra den rene Naturret, fra den naturlige Betragtning kan der ikke udledes noget Forbud mod Bigamiet. Hoier's Skrift, der paa-drog ham adskillige Ubehageligheder og nær havde kostet ham hans borgerlige Stilling, gav Holberg en kærkommen Anledning til at fare i Leding mod Hoier. Den noget flotte og affejende Tone, Hoier havde tilladt sig overfor Holberg i sin »Vorbericht« til »Kurtzgefasste Dänne-märckische Geschichte vom Anfang dieses mächtigen Reichs bis zum Ausgang des XVII Seculi«¹⁵) (Flensborg 1719), havde Holberg ikke kunnet tilgive — han tilgav forøvrigt aldrig Hoier — og Hoier's »Diagramma« fremkaldte Holberg's yderst skarpe »*Dissertatio juridica de nuptiis propinquorum in Linea Recta jure naturali prohibitis, quam sub præsidio Clariss. Mag. Petri Albini habuit Olaus Petri Norvegus*« (Rostock 1719);¹⁶) det er heri, at Holberg bl. a. betegner Hoier som en »Efteraber« af Thomasius.¹⁷) Hoier's Dissertation vilde isoleret set, ligesaa lidt som dens Efterfølger »*De eo quod iure belli licet in minores*« (1735) have skaffet dens Forfatter en varig Plads i dansk Retslitteraturs Historie: det har derimod det ufuldendte Programskrift, hvis første Del udgaves Aaret efter (1736), benævnet »*Ideae ICTi Danici*«, der i dansk Oversættelse ved Peder Sommer¹⁸) 1744 saa Dagens Lys under Titel »Forestilling paa en Dansk Jurist«.

Heller ikke dette Skrift er originalt i dybere Forstand. Ogsaa her har Thomasius været Hoier's Læremester, Thomasius, hvis Tanker iøvrigt ikke ere komne til Verden ved en Athenefødsel, men som de fleste Tanker i denne Verden have haft deres Forgængere, Pædagogen af Guds Naade, der mere end nogen anden virkede for at fremme den tyske nationale Ret i Videnskab og Praxis. 1688 »eröffnet Thomasius Der Studierenden Jugend zu Leipzig einen Discours Von denen Mängeln deren heutigen Academien, absonderlich aber der Jurisprudenz Zwey Collegia. Ein Disputatorium über seine Prudentiam rationcerandi und ein Lectorium nach einer sonderbaren methode über die Institutiones Justinianae« (Halle 1688) og udgav bl. m. a. »Summarischer Entwurff Derer Grund-Lehren Die einem *Studioso juris* zu wissen, und auff Universitäten zu lernen nöthig« (Halle s. a. 1699) — til sidst nævnte Skrift har Hoier haft Kendskab, i hvert Fald opføres det i hans *Catalogus librorum* Side 72 som Nr. 601. Det vilde vistnok frem-

byde ikke ringe Interesse at foretage en punktuell Sammenligning, Kapitel- og Paragrafvis, mellem Hoiers Arbejde og det tyske Forbillede. At Thomasius benytter sit Modersmaal, medens Hoier skriver Latin, er en karakteristisk, men ikke uvæsentlig Forskel.

Hoier begynder med at sige, at den gamle Opfattelse, at et Jærnhoved, en Bly rumpe og en gylden Pung vare nok til at fuldføre det juridiske Studium med et lykkeligt Resultat, er saa urigtig, at det er nødvendigt for den virkeligt stræbende at vide Besked om Studiets Maal og de Midler, som ere nødvendige for at naa dette Maal,¹⁹⁾ og i tre Kapitler udvikler han da i 1, §§ I-XVII, hvad der forud maa læres, Kap. 2, §§ I-XI handler om den almindelige guddommelige Lov, saavel den naturlige som den aabenbarede, Kap. 3, §§ I-XIII, om den nuværende danske og norske Jurisprudens. I sidstnævnte Kapitel § 1 fastslaar han, at en dansk Jurist først og fremmest bør gøre sig bekendt med den dansk-norske Ret og i § 2 sætter han den romerske Ret paa den den tilkommende Plads.²⁰⁾ Dette Skrift var *gefundenes Fressen* for Holberg. I Epistola 293 — Chr. Bruun's Udgave III (1871) S. 352-55 — udøste han sin Ironi og Satires Skaaler over Hoier ved parodisk at opstille en *Idea boni Sutoris*, tilfølgende hvilken en Skomager ligesaavel som en Jurist bør være en Polyhistor og »dreven udi alle Slags Videnskaber«. Holberg har med sin letkøbte Spot enten ikke forstaaet eller ikke villet forstaa den dybere Mening i Hoier's lille Encyklopædi, der overført i Nutidens Sprog vel nærmest vil sige, at Juristen maa kende den Tid og det Liv, hvori han lever, og være i Besiddelse af Tidens almindelige Dannelse. I hvert Fald har Holberg rettet Smed for Bager, forsaavidt som han lader Thomasius gaa Ram forbi.²¹⁾

Men — hvor original Hoier er eller ej, hans Skrift er et memento og blev ogsaa opfattet som et saadant. Og ikke blot et teoretisk-videnskabeligt. Man gik i lange Tider ud fra som en Selvfølge, at Forordningen af 10. Februar 1736 skyldes Hoier — det siges f. Ex. rent ud af J. F. W. Schlegel,²²⁾ A. M. Schweigaard, L. Daae²³⁾ o. a., og falder end en nærmere Redegørelse for Hoier's Fortjenester i saa Henseende udenfor nærværende Liniers Opgave, har han ogsaa paa et andet Sted som Medlem af en Kommission til Reorganisation af Sorø sammen med H. Gram slaat til Lyd for at sætte »Politica og Jurisprudentiæ semina« i

Forgrunden, saaledes at der af den egentlige Jura kun skulde læres dansk Ret, medens et Kursus i Romerret blev anset for altfor vidtløftigt og udenfor Skolens Hensigt. Og ogsaa som Professor holdt han exegetiske Forelæsninger over Fædrelandets Ret, under hans Auspicier forsvarede den senere Aalborg-Borgmester *Laurids Berregaard* (1705-64) sin juridiske Doktordissertation om et Æmne, hentet fra Danske Lov, *De interpretatione usuali et doctrinali articuli 22 cap. XIII lib. I codicis Christianei Danici* (1736),²⁴) sine Forelæsninger naaede Hoier dog ikke selv at udgive, den senere Stiftamtmand Hans Hagerup (1717-81, adlet efter sin Død med Navnet Gyldenpalm), udgav 1742 »Juridisk Collegium over Processen Saaledes som den bruges i Danmark og Norge, confereret med den, som bruges i Førstendommene og Tydskland«, og 1764 befordrede og udgav C. D. Hedegaard en ny Udgave under den langstrakte Titel »Juridisk Collegium saavidt den Danske og Norske Proces vedkommer. Med Fliid igiennemseet og efter et den salig Herres egenhændige Haandskrift rettet og rensset for de mangfoldige udi forrige Edition sig indsnegne Tryk- og andre Feil. Samt forbedret med Tillæg af de siden og til denne Tid udkomne Kongelige Forordninger og Rescripter« (2det Oplag 1769). Det er jo altid en noget mislig Sag at offentliggøre Forelæsninger, maaske mod Forfatterens Vilje eller i hvert Fald uden hans eget Gennemsyn, og de Hoier'ske Kollegier hæve sig i al deres paragrafmæssige Magerhed ikke over det almindelige. Naar en Nutidshistoriker som Dr. phil. *Ellen Jørgensen* i sin Skildring af Hoier som Historiker i sit Værk »Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800« (1931, S. 173-79) udtaler, at Hoier som juridisk Professor stadig var Historikeren,²⁵) kan denne Ytring misforstaas, hvis der dermed menes, at han som Jurist tilhørte en historisk Retning eller Skole indenfor Retsvidenskaben — thi at han viste Studenterne Vej til de danske Love, til et videnskabeligt Studium af Kilderne, maa ogsaa den dogmatisk arbejdende Jurist gøre, og Hoier's Kollegier ere af rent dogmatisk-deskriptivt Indhold — den saakaldte »historiske Skole« indledes først af Gustav Hugo (1764-1841) under Paavirkning af Montesquieu, Pütter og Spittler, og førtes videre af Savigny. Hoier's »*Jus Publicum* det er Stats-Ret eller Statsforfatning og Rettigheder for Danmark, Norge og Fyrstendommene forklaret ved

private Forelæsninger eller Kollegio af Hr. Professor Andreas Højer og efter hans Tilsigende til deels paa Dansk deels paa Latin optegnet og sammenskrevet nu heelt paa Dansk oversat og til Trykken at beforders« blev udgivet i Kristiania 1783 af den senere Forvalter Peder Mortensen Bredsdorff (1728-99); dette er et historisk Arbejde uden exegetisk eller filosofisk Islæt. At Hoier's overordentlige Arbejdskraft og mangesidige Kundskaber ogsaa blev taget i Brug ved hans Medlemskab af forskellige Kommissioner, skal kun lige tilføjes.²⁶⁾ Han var en forholdsvis ung Mand, da han blev ramt af Døden, den »haarde og punktlige Stævningsmand«. Meget udrettede han og paa Punkter trak han Læset. En Vækker og Tilskynder var han. Vistnok overdrevent er det, som det sædvanligt sker, at kalde ham den dansk-norske Retsvidenskabs Stifter. Men han viste Vej og en god Vej. Men at sammenstille ham med Ørsted gaar ikke an. Han var i et andet Niveau end denne. Først med Ørsted begyndte Reformationen for Alvor.

Den Gerning, Hoier maatte lade ligge ufuldendt, toges op af *Peder Kofod Ancher* og *Henrik Stampe*.

Det er disse tre Mænd, der beherske det 18de Aarhundredes danske Retsforskning og Retsliv i det hele. Medens Hoier, iderig og reformivrig, virkede vækkende og inciterende mere som Docent end som juridisk Skribent, medens Stampe trods sine filosofiske Læreaar hos Wolf er den fremragende Praktiker, var Ancher sikkert den største og videst ompsædende juridiske Begavelse. Dette var ogsaa Samtidens — i dette Tilfælde rigtige — Opfattelse. Han skabte den videnskabelige Lovkynighed i Danmark.²⁷⁾ »I det Juridiske var Kofod langt over dem alle, ei allene størst dansk Jurist, hvor Luxdorps Skarpsindighed dog gjorde, at han mest nærmede sig ham, men endog romersk og tydsk Jurist, hvori vel Kofod har været den største, vi nogensinde have besiddet«²⁸⁾ — det var Suhm's Dom. Han betegner Ancher's Lovhistorie som klassisk, han var dyb i sine Undersøgelser, noget vidtløftig, men hans og Gram's Stil og Skrivemaade stod ikke paa Højde med G. Schöning's eller Jac. Langebek's.²⁹⁾ Der er ved Ancher noget typisk dansk, der er intet ved ham af Hoier's, i hvert Fald i dennes yngre Aar, hæsblæsende og fremfusende Novationsiver, han hører ikke til de Aander, som bringer »Koiffuren i Uorden«, der er noget sobert og ædrueligt over

hans Forskning og Tænkning, Linien fra ham til Mænd som A. S. Ørsted og J. N. Madvig er let at drage, de vare Soldater i samme Geled af Videnskabens Hær. Det gik Ancher som det er gaaet mange af de Videnskabsmænd, der alvorlig og selvprøvende har tænkt over deres Fag, og som det f. Ex. gik Madvig, der i en Krise i sit aandelige Liv saa paa det filologiske Studium, hvilket han dyrkede som den geniale Mester, som den »største og dybest følte Ensidedighed«;³⁰) Ancher's anonyme Skrift »Et Brev til Ingen, om Intet i Lov og Ret« (1764) synes at bære Vidnesbyrd om, at hans kritiske Sans har kunnet føre ham til en vis Skepsis overfor hans Videnskabs teoretiske Berettigelse. — Matzen har sikkert ikke Ret i at betragte dette »Brev«, hvorom iøvrigt mere nedenfor, som et Udslag af lystigt Lune;³¹) dette gør sig mere gældende i Ancher's Fortale til Tøger Reenberg's »Poetiske Skrifter« (I-II 1769), hvori han behandler Spørgsmaalet: »Om ogsaa en Poet kand tillige være Jurist«, — et Spørgsmaal, som har givet Anledning til en ikke altid lige værdifuld Litteratur i den nyere Tid — men en Fortale, han skrev ikke »uden Vankelmodighed og Indsigelse«, og som han sluttede, da han endelig havde »faaet bragt saa meget til veye, som ungefær kand udgiøre den sædvanlige Størrelse af en Fortale«.³²) Eller i hans Afhandling »Om Dyrene kand tillægges Fornuft, eller ey?«, en bred og vidtløftig Diskussion med Wolf, hist og her krydret med næsten Holberg'ske Exempler og Ræsonnementer. Det er forøvrigt i denne Afhandling, der er formuleret som en Fortale til de under hans Opsigt af et Selskab, det vil sige Fr. Chr. Eilschov, udgivne »Philosophiske, Historiske og oeconomiske Skrifter«,³³) at Ancher slaar til Lyd for Brugen af Modersmaalet,³⁴) hvilket han ogsaa selv som Hovedregel benyttede, bortset fra det obligate Latin i Dissertationer og lignende akademiske Skrifter.³⁵)

Sin Forfatterbane indledede Ancher med en Række Dissertationer, der ikke i dogmatisk Henseende bryder nye Baner, heller ikke som Erkendelsesteoretiker eller Retsfilosof gør han Epoke.³⁶) Nogen ny Tid dæmmer ikke heri. De ere som Regel skaarne over den traditionelle Læst. Af større Værd ere de Bidrag til Privatrettens almindelige Del, Ancher har givet i de forskellige Fortaler, han fra Tid til anden skrev til sine eller andres Skrifter — de fortjente at udgives samlede — det er den

sunde Fornuft i Renkultur, der her præsenteres,³⁷⁾ men kun som Rets-historiker rager han op over Middelmaadigheden, baade i Norden og andensteds.³⁸⁾ Som Retshistoriker udførte han et mægtigt Rydnings-arbejde, og hans Lovhistorie vil til alle Tider staa som et Hovedværk i den retshistoriske Forsknings Annaler. I videnskabelig Metode, i Prin-ciperne for historisk Kritik og Kildevurdering er han langt forud for sin Tid; de Grundsætninger, han i saa Henseende opstiller f. Ex. i den nedenfor nævnte Fortale til sin Lovhistorie, vil i alt væsentligt kunne underskrives af Nutidens Forskning, og mange af hans forstandige Ræ-sonnementer kunde adskillige moderne Forfattere have godt af at lægge sig paa Sinde.³⁹⁾ Hvor produktiv Ancher end var, hvor arbejdsglad og arbejdsdygtig han end var, uoverkommeligt maatte det være ham at skrive et fuldstændigt System over den danske Civilret, og dette havde været hans Maal — og Haab. Han udtaler selv, at Svaghed og andre Arbejder ere komne i Vejen. Loyalt giver han Hoier den ham tilkom-mende Ære. I sin i disse Linier oftere citerede Begynderbog »En kort Anviisning i sær for en dansk Jurist, angaaende Lovkyndigheds og Staats-Konstens adskillige Deelee, Nytte og Hielpemidler« (1755)⁴⁰⁾ — ny Udgave 1777 under Navn »Anviisning for en Dansk Jurist, angaa-ende Lovkyndigheds adskillige Deelee, Nytte og Hielpemidler« — siger han om Hoier: »Denne brave Mands *Exempel* og Tilskyndelse, mit Em-bedes Pligt, saavelsom Tingens Fornødenhed har opmuntret mig til, efter min ringe Ævne, nogenledes at ville bøde paa den Mangel vi have hos os paa *Subsidia Juris Civilis*. Jeg har derfor anvendt al muelig Fliid paa alt hvad der kand tiene til at sætte vore Love i et større Lys, i sær har jeg søgt efter vore Loves *Analogie*, og efter den *systematiske* Lære-Maades Grund-Regler, at anlægge en retskaffen Plan af en Dansk og Norsk *Jurisprudenz* . . .«⁴¹⁾ Han tilføjer, at han vel ikke som unyt-tig anser den Læremaade at forklare danske Love ved Sammenligning med de romersk-tydske — saaledes som Hoier og Obelitz, men han slut-ter med de betydningsfulde Ord: »Imidlertid er det gandske noget an-det at betragte vores danske og norske Ret for sig selv i et System, end som ikkun Ligningsviis i Anledning af Romersk Ret; det sidste lærer os at bruge fremmede Love vel, det første at forstaae Fædrenelandets Love ret«.⁴²⁾ Stor Nytte har Ancher's Skrift gjort — første Udgave blev

efter hans eget Udsagn »bortreven i en Hast« — det slutter med en Udvikling om den teoretiske Lovkyndigheds Nytte, et Spørgsmaal, han — som ovenfor nævnt — ogsaa drøftede i sin Fortale til Arnesen's Bog om den islandske Rettergang. Per litteras, ikke som Forelæser virkede Ancher som Pædagog, han nævner selv — »Anviisning« 1777 S. 3 —, at hans »svage Bryst« ikke tillader ham at tjene sine Medstuderende med mundtlig Undervisning.⁴³⁾ Om hans Ævner som akademisk Opponent dømmer Dass i et Brev til Suhm af 14de Juni 1755, at »han er den bedste og behageligste Disputator, jeg i lang Tid har hørt«.⁴⁴⁾

Peder Kofod Ancher's Hovedværk, »En Dansk Lov-Historie fra Kong Harald Blaatands Tid til Kong Christian den Femtes« (I 1769, II 1776), to anselige Kvarter, er ikke en systematisk Fremstilling som f. Ex. C. F. Eichhorn's i Aarene 1808-23 udgivne banebrydende »Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte«, der i Danmark tjente en af Ancher's Efterfølgere J. L. A. Kolderup-Rosenvinge som nærmeste Forbillede for dennes Retshistorie, men en Række Undersøgelser over de enkelte Love i kronologisk Orden, med forskellige Tillæg, dels retshistoriske Afhandlinger, dels Aftryk af Love. Første Del indeholder i tolv Kapitler en Fremstilling af Lovene fra Harald Blaatand til Valdemar den Andens Forordninger, en væsentlig Plads indtager Fremstillingen af Jydske Lov i Kapitel XI S. 137-233; de tre historisk-juridiske Afhandlinger, der sammen med et andet Tillæg af gamle utrykte Love — S. 255-621 —, udgør første Tillæg, indeholde »Forsvar for de Haraldiniske Love« — S. 255-336, den før citerede »Beviis, at vore gamle Love ikke ere tagne af Saxenspiegel« S. 337-396 og endelig »Om de gamle Danske Loves fornemmeste Grund-Sætninger« S. 397-524. Anden Del giver i Kapitlerne XIII til XXV en Udredning af Lovene fra Erik Plovpenning til Christoffer af Bayern og i et første Tillæg fem Afhandlinger om de gamle Gaardsretter, om Rigens Ret og Dele, om de ældste almindelige Købstadsretter, de gamle Retterting og forskellige Anmærkninger til Værkets første Del, i andet Tillæg nogle gamle utrykte Love, et Register, hvortil der endelig føjedes »Accessio jurium quorundam Daniæ municipalium«, hvilket ogsaa udkom særskilt 1776 med noget forandret Titelblad. Ancher's Lovhistorie er et Værk, til hvilket enhver, der ogsaa i vore Dage sysler med retshistoriske Undersøgelser,

maa tage Hensyn. Det havde været Ancher's Tanke, understøttet af Medarbejdere, at udgive en »fuldkommen Samling af gamle danske Love og Forordninger, indtil Kongernes Tid af den Oldenborgiske Stamme«, men han maatte af letforstaaelige Grunde opgive dette for en enkelt Person altfor vidtløftige Arbejde, om hvilket han iøvrigt gør den pud-sige, men unægtelig tveæggede Bemærkning, at for den, »der finder Fornøylelse i at tænke, er ogsaa det slags Arbejde alt for mechanisk, et Arbejde mere for Ryggen, end Hovedet«. Han benyttede dog dette saa vel, at han »en svag Mand i hans 74de Aars Alder« 1783 — 1788 bortkaldtes han — udgav »Den Jydske Lovbog paa gammel Dansk, med forskellige Læsninger, Latinsk Oversættelse, Anmerkninger og Forklaringer«, hvilket Arbejde ogsaa fra Kongens Side blev modtaget med en i Datiden sjælden Udmærkelse.⁴⁶) I Forbindelse med disse Skrifter behandlede han andre retshistoriske Spørgsmaal i betydelige Afhandlinger som »Dansk Lehn's Ret« (1777. Oversat paa Tysk 1788 af J. H. Bärens med en af Ancher selv gennemset Biografi) og »Om gamle Danske Gilder og deres Undergang« (1780), hvori han udtalte lignende Synspunkter, som i det 19de Aarhundrede den berømte tyske Rets-historiker *W. E. Wilda* (1800-1856) fremsatte i sin Bog »Das Gildenwesen im Mittelalter« (Halle 1831), og et Arbejde, hvilket en Autoritet som *Max Pappenheim* (1860-1934) i sit Værk »Die altdänischen Schutzgilden« (Breslau 1885) S. 18 betegner som »noch jetzt sehr wert-voll«. Den samme Betegnelse kan vel i det store og hele anvendes paa Ancher's øvrige Produktion, om end han paa ikke uvæsentlige Punkter hverken springer fra sin eller Enevældens Skygge. Han løsriver sig efterhaanden fra sit Afhængighedsforhold til Wolf, men Aander som Mon-tesquieu forstaar han ikke tilbunds, og i »De indole juris privati pro habitu imperii Danico imperii Danico-Norvegici libri duo. Liber I. De forma, indole et principio imperii Danico-Norvegici«. (1756 — Liber II De indole juris civilis enati ex forma imperii Danico-Norvegici — den udkom forøvrigt aldrig) fører Ancher som Enevældens tro Vaaben-drager Sværdet til Forsvar for dennes statsretlige og politiske Syn; i et af sine kvikke Breve til *Suhm* — af 19de August 1756 — siger *Dass*, at han ikke kan se rettere, »end at han med god Grund ved given Lejlighed har refuteret mange af *Montesquieu* hans *Principia*, skjønt

mange ikke taale, at man maa røre ved denne deres Kjeledægge ...«. ⁴⁶⁾ Et Skrift af praktisk-juridisk Betydning »Svar paa nogle Spørsmaale til det juridiske Fakultet« (1779) var et af de første i denne Species af retsvidenskabelig Litteratur, hurtig efterfulgtes det af det af N. Nørregaard offentliggjorte »Svar paa nogle Spørsmaale til det juridiske Fakultet i Kiøbenhavn givne af Hans Excellence Geheime-raad Stampe og Conferentsraad Sevel« (1782). ⁴⁷⁾ Med sproglige, økonomiske, religiøse og filosofiske Problemer syslede Ancher — ogsaa litterært, f. Ex. i Polemik med Bayle; som Fortale til Magnus Theiste's Oversættelse 1759 af den franske merkantiliske Forfatter *Jean François Melon's Essai politique sur le commerce* (1734) skrev han en Afhandling »Om Handelens Nytte for borgerlige Stater«, mindre Arbejder som »Om den fornuftige Guds-Dyrkelse« (1781 oversat paa tysk af Holger de Fine Olivarius, Kiel og Leipzig 1782), det anonyme »Om Syndens Oprindelse og Forplantelse« (1788) o. a. bære Vidnesbyrd om de Tanker, der særlig i hans ældre Alder bevægede hans Sind. Om Ancher's anonyme Skrift »Et Brev til Ingen, om Intet i Lov og Ret« (1764) er ovenfor talt; det drøfter i Virkeligheden de samme Spørgsmaal, som den preussiske Jurist og Filosof *J. H. v. Kirchmann* langt senere analyserede i sit opsigtsvækkende Foredrag »Über die Werthlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft« (1848), der i Tyskland virkede som en sand Brandfakkel, ⁴⁸⁾ og under den Synsvinkel maa Bogen formentlig betragtes. Saa udfordrende og udæskende var Ancher's Afhandling, at den affødte bl. a. et ligeledes anonymt Modskrift af Alumnus paa Valkendorfs Kollegium *Herman Michael Ponich* (c. 1730-1768), ⁴⁹⁾ hvilket igen kaldte Ancher frem paa Arenaen med et »Forsvar for Love og Lovkyndighed til Svar paa Brevet om Intet i Lov og Ret« (1765). Ancher staar som en central Skikkelse i Datidens Aandsliv, som en Mand, hvis Ord fremfor nogen andens havde Vægt og Myndighed. Som det af det foregaaende vil fremgaa søgte man hans litterære Protection foruden til juridiske ogsaa til andre Arbejder, der laa hans Naturel noget fjærnere, og han »zirede« dem da gerne — for at bruge en Vending af Nørregaard — med en »Fortale fuld af Lys og Lærdom«. Et komisk lille Uheld paa Ancher's ellers saa glørværdige Embedsbane, som Nutiden maaske har taget noget højtideligere, end det fortjente, ⁵⁰⁾

ramte ham ved hans lovprisende Approbation paa den senere Sognepræst *F. C. Schönau's* (1728-1772) ligegyldige Bagatel »Forsøg paa en Historie om Naturens Rett« (1751), givet i den Tro, at Forfatteren var Grev Otto Manderup Rantzau, og derefter tilbagetaget, da Censuren var »faldet paa den urette Mand«; det viser formentlig kun, at Ancher i sit Syn paa Adel og sit Forhold til denne ganske stod paa sin Tids Standpunkt.⁵¹⁾ Det store Tab, Videnskaben og Universitetet havde lidt ved Ancher's Bortgang, tolkedes af Jacob Baden i en særskilt trykt »Memoria« (1788).⁵²⁾ Ancher's »Samlede juridiske Skrifter« bleve udgivne af J. F. W. Schlegel og R. Nyerup (I-III 1807, 1809 og 1811), hvor særlig Schlegel var virksom bl. a. ved Tillæg o. l.; 3dje Del indeholder bl. a. Fragmenter af hans Brevvexling med Udlændinge som Senchenberg i Wien, Fellenberg i Bern og Platner i Leipzig.⁵³⁾ Hans Søstersønner var Smaapoeterne Brødrene Peder Magnus Trojel og Peder Kofod Trojel, af hvilke den sidste bl. a. skrev en »Commentære eller Forklaring over den Danske og Norske Lov« (I-II 1780-81). Ancher's Virke som Medlem af vigtige Kommissioner — Sagen mod Struensee og Brandt 1772, den Laurvigske Arvesag 1784 o. a. — og som Indehaver af legislative Hverv skal kun lige berøres. Han var saaledes Medforfatter af Krigsartikelsbrevet for Landtjenesten ved Søetaten af 29de Juli 1756 og fra 1743 et aktivt og ivrigt Medlem af Kommissionen til Gennemsyn af Landsloven; hans »Promemoria« til Kommissionen blev først senere fundet og trykt i femte Bind af Schlegel's »Astræa«.⁵⁴⁾

Philosophus præstantissimus, det var et af de Epitheta, *Suhm* i sit Epitafium over *Henrik Stampe* hæftede ved dennes Navn,⁵⁵⁾ og han begynder sit Gravminde over ham med de Ord: »I Dannemark var han den filosofiske Lovkyndigheds Fader«.⁵⁶⁾ Det var Wolf's Filosofi, der havde en varm, om end ikke kritikløs Tilhænger i Stampe, som i næsten 2 Aar — 1737-38 — havde været Wolf's Tilhører i Marburg og ydermere staaet i personligt Forhold til ham.⁵⁷⁾ 1741 blev Stampe Professor i Filosofi og holdt som saadan Pligtforelæsninger paa Grundlag af Wolfianeren Gottsched's Haandbog, men dette Arbejde interesserede ham ikke i samme Grad som hans juridiske Virksomhed, private Kollegier og Forberedelserne dertil. Om Stampe's Kollegier i den danske og romerske Ret dømmer en Tilhører som *Suhm*, at de vare »ordent-

lige, lærerige og lyse«, og at han havde mange Tilhørere, som alle siden bleve delige Embedsmænd, »da han meget gik paa det praktiske.«⁵⁸) Selv lægger han øjensynlig Vægt paa, at »han var den første, som ved Kiøbenhavns Universitet paa en Slags systematisk Maade læste om den heele danske og norske Lov« — det ser forøvrigt ud til, at der er flere, som aspirere til den Ære! Men ved disse Forelæsninger lægger han efter sine egne Ord Institutiones Justiniani, Struvii Jurisprudentiam eller et andet Compendium Juris Romani til Grund, og Forelæsningens Maal bliver da at vise, hvorvidt og med hvilke Imitationer, Principia Juris romani kunde finde Application i den danske Lov enten paa de Steder, hvor Jus Danicum aldeles differerer fra Jure Romani og saa godt som slet ingen affinité har dermed — paa denne Maade udvikles og vises der de Principia, hvorpaa den danske og norske Lov i saa Fald in specie ere grundede.⁵⁹) Det er netop Puddelens Kærne. Man kan vel, som af Ancher antydet, ogsaa studere Fædrelandets Ret paa den antydede romerretlige Maade, men det bliver dog en Omvej, og den Linie, som blev foreslaaet af Hoier, var vel klar og ren, han viftede med en smuk teoretisk Fane, men Praxis viste et noget andet Billede. En Gennemlæsning af de opbevarede Universitets-Lektionskataloger, en Undersøgelse af de utrykte Kollegier, der bleve holdte af Hoier's Efterfølgere, deriblandt Stampe, viser, at den gamle Adam ikke er død endnu. Stadig benyttes som Grundlag for Retsundervisningen trykte Lærebøger over den romersk-tyske Jurisprudens, navnlig *Georg Adam Struve's Jurisprudentia Romano-Germanica forensis* (1670, sidste Udgave 1771), men ogsaa *Johann Gottlieb Heineccius* (1681-1741),⁶⁰) til hvem Danmark ovenikøbet havde Bud,⁶¹) dette gøres af Ancher selv. Og man har da af de skitserede Omstændigheder sikkert Ret til at drage den Slutning, en Slutning, der ogsaa støttes af Analogien fra Nutiden, at Indflydelsen udefra har været stærk nok til at hæmme Spiringen og Modningen af nationale Retstanker, man stilles da overfor det Fænomen, at romanistisk Tankegang og Metode indpodes de studerende ved Universitetet paa samme Tid, som det praktiske Retsliv arbejder med danske Retsregler og danske Retsbegreber.⁶²) Det blev da ikke som erkendelsesteoretisk Skribent, hvorved Stampe erhvervede sig Navn som en af dansk Jurisprudens' største — og mest tiltalende —

Skikkelser; allerede hans mangfoldige betydningsfulde praktiske Hverv, navnlig som Generalprokurør, maatte være ham til Hinder for at bruge sin flittige Pen til andet end hvad hans Embedsgerning medførte. Hans Konkurrenceafhandling »Dissertatio juridica de testamentis« (1740) er, hvad Deuntzer med Rette gør opmærksom paa, baade i Fremstillingsmaaden og i Henseende til Indholdet ganske støbt i Wolf's Lignelse, den samme trættende, langtspundne Udvikling af Tankerækken, den samme deduktive Slutning fra apriorisk konstruerede eller overleverede Teorier uden en virkelig Undersøgelse af den historiske Udvikling eller de reale Forhold. Men den positive Ret spændte han ikke fast i den teoretiske Prokrustesseng; hvis han i sine Erklæringer havde fulgt Naturretens Grundsyn om den naturlige Rets Supremati over den positive, vilde dette kunne have medført farlige Konsekvenser for Fortolkningen af denne, mindre med Hensyn til de lovgivningspolitiske Spørgsmaal. Stampe var som de fleste af sin Samtid en overbevisningstro Tilhænger af Enevælden, men han havde som Wolf et klart Blik for de Hensyn, der skyldtes Statens Borgere; Kongens Opgave var at drage lige Omsorg for alle sine Undersaatter og skaffe dem alle lige Sikkerhed for deres Liv og øvrige Velfærd, mod al Vilkaarlighed maatte Statsborgerne sikres. Med megen Styrke værgede Stampe Domstolenes Uafhængighed af Administrationen — blandt Stampe's mange fortjenstfulde Gerninger en af de mest fortjenstfulde. I Arbejdet for Bondestandens Emancipation tog Stampe virksom Del, og han var en ivrig Talsmand for Næringsfrihed og Modstander af Lavsvæsen og Købstadprivilegier, hans »Tanker om Laugene og Laugs-Artiklerne i Almindelighed« udgaves som Særtryk 1794. Blandt de Love, der saa Lyset efter Stampe's Foranstaltning, kan fremhæves Forordningen af 6. Oktober 1753 om Hasardspil, den berømte Forordning af 14. Maj 1754 om Aager og Kredit til umyndige og Forordningen af 8. April 1768 om beneficium inventarii, Love, der alle have spillet en indgribende Rolle i dansk Retsliv. Som Kriminalist hyldede han Tidens strænge Afskrækkelsesteori. 1782 offentliggjorde *L. Nørregaard*, som ovenfor bemærket, Stampe's og Sevel's Responsa, og efter Stampe's Død 1781 udgav *J. L. Rottbøll* efter Stampe's testamentariske Bestemmelse⁸³) i sex Bind »Erklæringer, Breve og Forestillinger, General-Prokureur-Embedet ved-

kommende« (1793-1807 med Sagregister af L. Fogtmann) med en af Stampe selv skrevet smuk, værdig og beskeden Fortale, et af dansk Retslitteraturs klassiske Værker, og saa godt som det eneste af Fortidens Arbejder, hvilket A. S. Ørsted efter eget Udsagn skylder »særdeles meget« af sin praktiske Dannelse,⁶⁴) helt igennem baaret af Skarpsind, Retsind og et sundt og forstandigt praktisk Syn — i det i disse Linier jævnlig anførte Skrift af Deuntzer er der givet en klar og omhyggelig systematisk Udredning af det væsentligste af Erklæringernes Indhold. I »Nye danske Magasin« II (1806) S. 65-116 meddelte Abraham Kall en »Undersøgning af Finmarkens gamle og itzige Tilstand, Indvaanere og Grændser, og den deraf hængende Danmarks eller Sverrigs Rettighed dertil«; efter Kall er det Stampe, som »med dette Arbejde skal have ført Pennen«.⁶⁵) Ved Siden af sin Embedsgerning bestred Stampe en Række andre Hverv, Medlem saaledes af forskellige Kommissioner baade af juridisk og anden Karakter, han var bl. m. a. Medlem af Kommissionen i Processen mod Struensee og Brandt og skal have affattet Dommen over Struensee. En Del af sin efterladte Formue legerede Stampe Universitetet og forskellige Universitetsinstitutioner; det Stampe'ske Rejsestipendium har — ligesom det nedenfor omtalte Hurtigkarl'ske — paa sin Maade ikke uvæsentlig bidraget til Fremme af Retsvidenskabens Studium i Danmark. Som Menneske var Henrik Stampe en human og elskværdig Personlighed. Under hans af Jens Juel malede Billede satte Suhm følgende Distikon:

*Sic animum vultu monstravit Stampe serenum
Gloria Musarum, Temporis atque sui.*

Den af Jacob Baden paa Universitetets Vegne holdte Mindetale over Stampe udkom 1789.⁶⁶)

SYSTEMERNES TID

Der var slaaet Reveille. Hoier, Ancher og Stampe havde, om ikke vendt den romersk-tyske Jurisprudens Ryggen, saa dog paa dens Bekostning proklameret Maalet: Udviklingen af en national dansk Ret, og disse Mænd havde, hver efter sin Individualitet, skabt en dansk Retslitteratur af større eller mindre Kvalitet, men af en Kvalitet, som endnu i vore Dage vejer til og ikke er blegnet ned gennem Tiderne. Men noget

System havde ingen af dem efterladt, selv ikke den, der havde været Maalet nærmest, dansk Retshistories Fader Peder Kofod Ancher. Nu var Banen aaben for en ung Videnskabs friske Initiativ. For det 18de Aarhundredes Jurisprudens gjaldt det i første Linie ikke om en selvstændig Udvikling af den retslige Erkendelsesteori. Den holdt sig til og maatte holde sig til Jorden. Først og fremmest maatte der sørges for en systematisk Fremstilling af den positive Ret, en exegetisk-analytisk Udvikling af Danske Lov selv og den derefter følgende Lovgivning. Hvad de retslige almindelige Grundspørgsmaal angik, kunde man foreløbig i det mindste, indtil det absolut fornødne var klaret, holde sig til det givne, man bøjede sig villig for den i Aarhundreder herskende Naturret og for den filosofiske Tænker, til hvem næsten alle Periodens Jurister svore, Stampe's egen Lærer, Christian Wolf; først da Kant fortrænger det Wolf'ske almægtige System, først da tager et nyt Afsnit af dansk Retsvidenskab sin Begyndelse. Det er Arbejdet paa de juridiske Systemer, der karakteriserer Perioden, og bortset fra Obelitz og Folkeretslæreren Hübner vil de i det følgende nævnte Forfattere uden Undtagelse ses at være Deltagere deri.

OBELITZ DONS COLBIØRNSEN HEDEGAARD HESSELBERG
KONGSLEW NØRREGAARD HURTIGKARL BRORSON

Som sine akademiske Lærere nævner *Balthazar Gebhard von Obelitz* i sit curriculum vitae Stampe, Ancher og C. L. Scheidt, og det er navnlig Stampe, til hvem han ogsaa embedsmæssig staar i Gæld. Men hverken videnskabelig eller litterært staar han Maal med Ancher eller Stampe. Litterært ikke, thi i Trykken lod han kun offentliggøre sin Dissertation »de fidejussione«, pars I-III (1746-50), Doktordisputatsen »De evictione jure naturali pariter ac Danico præstanda, nec non de eo, quod jure patriæ Uhiemmelt vocatur« (1755) og sin Prodekanats-Tale ved P. K. Trojel's Doktorpromotion⁶⁷) — i et Brev af 14. Juni 1755 til Suhm udtaler Dass sig nærmere om Obelitz' Disputats og finder den »baade lærd og med stor Flid sammenskreven«.⁶⁸) Og videnskabeligt heller ikke! Obelitz er som de fleste af sin Samtid præget saavel af naturretlige som romerretlige Synsmaader — jfr. Ancher's »Anviisning« (1777) S. 71 Anmærkning — om end han har forstaaet —

og beklaget — den Tid, da der ved Universitetet kun doceredes Romerret, ligesom han har indset Betydningen af Andreas Hoier's Fremtræden.⁶⁹⁾ Kollegier om Person-, Tings- og Strafferet opbevares paa det kgl. Bibliotek. Det var — ifølge Rektor J. B. Møller — Skik at høre Obelitz' Collegium over Moral — han fandt iøvrigt disse Forelæsninger »temmelig vandede og Iklædningen stiv og skolastisk«⁷⁰⁾ — og det er efter al Sandsynlighed i dette Kollegium, at Obelitz udviklede sin Lære om de tredive Samvittigheder, hvorover Baggesen satiriserer i sit Poem »Forfatterens Liv og Levnet af hans Fætter« og senere i et Rimbrev »Forespørgslen. Til Assessor A. S. Ørsted«, jfr. Ungdomsarbeider (1791) I, S. 10 ff., Poetiske Skrifter. Ved A. Arlaud I (1889) S. 256, og Skiemtsomme Rimbreve (1807) S. 343, Arlaud's Udgave II, 1ste Samling (1891) S. 160,⁷¹⁾ ligesom der hentydes dertil af P. Hjort i en Examens-Anekdote i »Udvalg af Breve til P. Hjort« (1867) S. 10 Note 1. Naar Arlaud førstnævnte Sted S. 393 og H. Munch-Petersen i »Dansk biografisk Lexikon« XII S. 374-75 intet have fundet til Oplysning herom, er dette ganske naturligt, men i et Nedskriveren af disse Linier tilhørende Compendium af Obelitz' Natur- og Folkeret handler det tredje Kapitel om Samvittighed, og der opregnes her, om end ikke tredive, saa dog en anselig Række Samvittigheder, og dette turde vel være Løsningen paa Gaaden. Til Bedømmelse af Obelitz' Gerning som Lærer fremhæver Baden, at han var den eneste, som i en Tid af 7 Aar holdt juridiske Forelæsninger, og han nævner ham som en Professor, »der ivrig tog sig som overalt af fattige Studentere saa især af trængende Lovstuderende«.⁷²⁾ Som Menneske nød Obelitz megen Agtelse, der ikke forringedes ved de Angreb, den mere end dubiøse Litterat Johan Werfel fandt sig beføjet til at rette mod ham;⁷³⁾ hans Alderdom var sørgelig, da han i mange Aar var berøvet Synet og hans Hukommelse og øvrige Sjæleævner meget tog af.⁷⁴⁾

I sit Doctorvita af 1767 takker *Jens Bing Dons* Stampe, Kofod Ancher og Obelitz, men stærkest Paavirkning har han sikkert modtaget af Ancher. Om hans Virke som Docent foreligger kun magre Efterretninger; Schlegel og Baden berømme ham som den første Lærer, der efter Ancher's Tilskyndelse foredrog den danske Lovkyndighed i systematisk Orden, adskilt fra den romerske Ret. Denne Udtalelse maa staa

ved sit Værd, givet er det i hvert Fald, at Dons' ganske traditionelle Hovedværk, de af ham paa Latin holdte, men af C. D. Hedegaard oversatte »Academiske Forrelæsninger over den Danske og Norske Lov« (I-IV 1780-81) indskrænker sig til en kommentarmæssig Behandling af Stoffet. Intet nyt Syn dæmrer i dette Skrift, hvis teoretiske Udviklinger om Ret, Lovkyndighed o. s. fr. kun staa paa Højde med almindelige Dagligstuebetragtninger. En ikke ringe Lærdom og en vis videnskabelig Friskhed og Energi præger derimod Dons' Disputatser, saaledes »De logicæ vulgaris nævis« (1753), »De delicto homicidii jure Norvegico vestusto« (1754), »De delicto furti, jure Norvegico vetusto« (1755), »De delictis carnis jure Norvegico vetusto« (1756, oversat paa dansk i Lorentz Ewensen: »Samlinger af juridiske og historiske Materier« II, 1ste Hæfte 1785 S. 45-96) og Doctorafhandlingen »Meditationes atque conclusiones theoretico-practicæ de jure retractus gentilitii præsertim Norvegici« (1767, oversat paa dansk i Ewensen's foranførte Værk I, 1ste Hæfte 1784 S. 19-76). 1763 besørgede han en ny Udgave af Hesselbergs Kollegium. I sine unge Aar synes Dons at have været en litterært interesseret Mand. 1751 offentliggjorde han et Digt »Til sørgeligst Erindring om Hr. Jens Bing«, den bekendte Læge, Hans Gram's Ven, efter hvem han var opkaldt, og 1756-57 sammen med Tønne Bloch og Jón Eiríksson et Par Hæfter af »Efterretninger om Nye Bøger og Lærde Sager i Danmark og Norge etc. for Aaret 1756«, af *J. Paludan* betegnet som den fyldigste og bedste danske kritiske Journal ved Periodens Slutning.⁷⁶) Den Modgang, Dons under det Guldberg'ske Ministerium havde fristet, skal efter Udsagn af Forfatteren og Præsten Laurids Smith i »Breve til Johan Bülow« og af J. C. Berg i forskellig Retning have udøvet en mindre heldig Indflydelse paa ham.

Det var Kofod Ancher, som i *Jacob Edvard Colbiørnsen* saa den Arving, der skulde udføre de Planer, med hvilke han selv paa Grund af sit svagelige Helbred ikke magtede at give sig i Lag, det var Ancher, der formaaede Colbiørnsen til at deltage i Konkurrencen om det ved Jens Bing Dons' Afgang nødvendiggjorte extraordinære Professorat i Lovkyndighed, og det var Ancher, der i sin Egenskab af Dekan 1774 kreerede ham til Dr. juris⁷⁶) — i sin latinske Selvbioграфи fremhæver Colbiørnsen ogsaa sin særlige Taknemmelighed overfor Ancher,⁷⁷) lige-

som han tilegnede denne sin Mester og Velynder sin Dissertation »*De dominio minus pleno, quod in fundos habent rustici Danici, qvi in Cod. Dan. Lib. III. Cap. XII. Selveyer-Bønder dicuntur*«. De *litterært-videnskabelige* Forventninger, Ancher maatte have stillet til Colbiørnsen, opfyldtes ikke. Fremfor nogen anden var Colbiørnsen en Studiernes Mand, mere receptiv end produktiv. Hans alsidige Begavelse og polyhistoriske Viden vakte Samtidens Beundring. Ikke alene var han en grundig Kender af dansk-norsk Lovgivning og romersk og tysk Ret, men han besad tillige ualmindelige sproglige Kundskaber, saaledes f. Ex. ogsaa i Hebraisk og Arabisk; i latinsk Filologi kunde han efter sin Discipel J. F. W. Schlegel's Skøn med Hæder have beklædt en akademisk Lærestol. Men som Skribent betød Colbiørnsen intet. Han var næppe nok »der Mann eines Buches«, thi som en Bog kan hans ovennævnte 32 Sider store, ufuldendte Doktorafhandling ikke betegnes — den ender, som saa mange af Tidens Dissertationer, midt i en Sætning med et Komma — og hæver sig forøvrigt i sin korte, knappe Paragraffremstilling ikke over det almindelige Niveau, og foruden dette Lejligheds-skrift foreligger fra Colbiørnsen's Haand kun trykt forskellige klare, hist og her noget brede Responsa, Erklæringer og Betænkninger i Christian Krohg's »Juridisk Arkiv« og Ørsted's »Arkiv for Retsvidenskaben og dens Anvendelse«. ⁷⁸⁾ Det var ved sin Virksomhed som Docent, at Colbiørnsen kom til at udøve en overvældende Indflydelse. Nogen videnskabelig Banebryder har han ikke været. Systematisk og metodisk fulgte han de sædvanlig brugte tyske Forbilleder — J. G. Heineccius og G. A. Struve — og i sit naturretlige Syn naaede han ikke udover Chr. Wolf, men hans Forelæsninger, hvoraf adskillige er opbevaret som Manuskript baade i Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket samt i Privateje, bleve betragtede som Mønstre, i Biografien af Nørregaard bemærkes det, at han i sin Privatret følger Colbiørnsen's Plan og Form. Ubestridt stod Colbiørnsen som sin Generations første Lærer i Lovkyndighed, og efter § 34 3tio i den nye forbedrede Foundation for de tvende ved Københavns Universitet værende kongelige Stiftelser, Kommunitetet og Regensen af 25. Juni 1777 skal *In jure patriæ* Colbiørnsen's »Syntagma« lægges til Grund. Mulig har Grunden til hans Uproduktivitet som Forfatter været den, at hans vigtige og ansvarsfulde Em-

bedsforretninger ikke lævnede ham Tid til at føre Pennen; den offentlige Mening havde udpeget ham til Justitiarius i Højesteret, og ogsaa i denne Stilling virkede han med utrættelig Energi bl. a. ved Udvildelse af Justitskontorets Omraade og ved, at de vidtløftigste og mest indviklede Sager i Modsætning til tidligere udgik til skriftlig Behandling. Han var Forfatter af Anordningen om Justitiens Pleje i en og anden Del ved Sømiliteretaten og af adskillige Memoirer i Anledning af de ved den væbnede Neutralitet⁷⁹⁾ opstaaede Spørgsmaal. Han var bl. a. Medlem af Landbokommissionen, Finanskommissionen og Straffelovskommissionen af 1800. Om hans sjældent sympatiske Personlighed og fremragende Dygtighed var Tidens Dom kun een. Almindelig Sorg vakte hans Bortgang i en forholdsvis ung Alder, den senere Biskop J. Bloch holdt Mindetalen, Th. Thaarup, G. H. Olsen, J. H. Bærens og andre skrev Digte og Udkast til Gravskrifter over ham.⁸⁰⁾ Typisk for Arten af disse Deklamationer er f. Ex. J. H. Bærens' Gravskrift, hvilken iøvrigt ganske svarer til Tilegnelsen til Colbjørnsen i første Bind af Bærens', Gudenrath m. fl. »Statistisk, Juridisk og Litterarisk Bibliothek« (1792):

H. H.
 Astræas kærester Yndling
 Nordens ypperste Lovkyndige
Jacob Eduard Colbjørnsen
 forhen Professor ved Kiøbenhavns Universitet
 tilsidst Justitiarius i Højesteret
 som videnskabelig Lovfortolker Kofod Ancher
 som filosofisk og skarptænkende Statsklog Griffenfeld
 i de døde og levende Sprog en Gram
 næsten alle andre Videnskabers smagfulde Dyrker.
 At Themis Sønner
 seent ville glemme
 hans klare kraftfulde indholdsrige Foredrag
 glemme hvad de og Folk og Efterverden
 skylde hans Veiledning og Raad
 ere de Taarer Borgen for
 hvilke de alle fældte ved hans Liig.⁸¹⁾

Selv med Tidens hele Tone i Erindring, bliver der nok tilbage til at fastholde Billedet af Colbiørnsen's sjældne Personlighed.

Udenfor Universitetets Kreds optraadte de praktiske Jurister *Christian Ditlev Hedegaard* og *Hesselberg* som Skribenter. Hedegaard var en velbegavet, altid studerende Mand, paa Højde med sin Tids Dannelse, efter Sønnen Johan Christian Hedegaard's Beretning var han Dusbroder med Holberg. Som Forfatter var han meget frugtbar, øjensynlig med Lyst til at give sit Besyv med ogsaa paa Omraader, der laa udenfor hans faglige Domæne. Han udtalte saaledes sine Tanker om en Reformation af Skolevæsenet, om Moden o. l., skrev Vers, f. Ex. ved Christian VI's Død, i den da gængse opstyltede og hyperloyale Maner, forsøgte sig som Skuespildigter⁸²) o. s. fr.; i et Brev af 27de August 1759 til Suhm fælder Dass den Dom over Hedegaard, at han »vel er en flittig, men ingen net og accurat Skribent«. ⁸³) Hedegaard, der efter at være blevet cand. theol. og opgivet et paabegyndt medicinsk Studium til Fordel for Filosofi og Jurisprudens, fik sin videnskabelige Uddannelse i Halle a. S. og Jena under Lærere som Thomasius, Gundling, Boehmer, Ludewig og Buddeus, men som iøvrigt var Autodidakt, blev 1742 Dr. juris med Afhandlingen »De eo quod contradictorium videtur in jure danico« og indledede dermed en omfattende juridisk Produktion, der har gjort god Nytte og allerede i Kraft af hans Arbejders Mængde og Udførelighed næsten er et Særsyn i hin magre Litteraturperiode. Et af hans første større juridiske Værker er »Trifolium juridicum, bestaaende udi I. een kort Anviisning til at forene de Steder i den Danske Lov, som synes at være eller sige sig selv imod, indeholdende over 200 Lovens Artikler, som ved samme Leilighed oplyses og forklares. II. Paaviisning til at finde Overeenstemmelse imellem Guds og Kongens Lov. III. Een Samling af gamle Danske Ordsprog, saavidt samme kommer overeens med Loven, og kan tiene til den enten at oplyse, forstaae eller Hudske; anførte efter Lovens Titler og Materier« (1748, ny forøget Udgave 1766), som blev holdt over Daaben af Kofod Ancher med en udførlig »Fortale. Belangende de Regler, som gemeenligen bruges at ophæve Modsigelser i Love«. Med Føje berømmer Ancher Hedegaard for dette Arbejde, »siden han er saa got som den første, der skriver noget over den Danske Lov«. Overdreven er denne Ros ikke, der skulde gaa adskillige

Aar, inden der fra Universitetets Side gaves en exegetisk-dogmatisk Fremstilling af den gældende Ret, saa sent som 1784 saa første Bind af Nørregaard's Privatret Dagens Lys. »Trifolium juridicum« efterfulgtes af en Række Dissertationer og mindre Afhandlinger, »Forsøg til en dansk juridisk Dissertation i Anledning af Danske og Norske Lovens 1 Bogs 6 Cap. 1 Art. angaaende Voldgift« (1750, 3dje Oplag 1779) og elleve tilsvarende »Forsøg« af strafferetligt og straffeprocessuelt Indhold (1753-63, samtlige udkomne i 2det Oplag 1769-74).⁸¹) Med »Forsøg til en Tractat, angaaende den Danske Criminal-Ret, indeholdende den Siette Bog af Kong Christian den Femtes Danske Lov, med Summarier, Paralleler og Anmærkninger« (1760, 2det Oplag 1773), et anseligt Værk paa c. 750 Sider, indledede Hedegaard sine egentlige brede Kommentarer til Danske Lov, hvilke efterhaanden kom til at omfatte Lovens fjerde Bog, Sørensen (1771), tredje — »de Personers Ret, der udgjøre den verdslige Stand« (1774), 2den — »Den danske Kirke- eller geistlige Ret« (I-II 1775) — og femte — »Adkomst, Gods, Gield« (1776). Karakteristisk for Hedegaard's hele Forfatterskab er hans »Ordqvæder, betragtede deels som Levninger af den uskrevne, deels som Grundsætninger til den nu gældende skrevne Lov, og ellers i Almindelighed om forud Tidssæde- og Leve-Regler« (1776), han udgav dels under Pseudonymet »Philodanus«, dels anonymt — som forøvrigt de fleste af hans Skrifter — en Slags juridiske Formularbøger, offentliggjorde 1764 en ny Udgave af Andr. Hoier's »Juridiske Collegium« (2det Oplag 1769), og oversatte J. B. Dons' »Academiske Forelæsninger over den Danske og Norske Lov« (I-IV 1780-81). Størst Værd har vistnok Hedegaard's »Juridisk-Practiske Anmærkninger indeholdende adskillige merkværdige Tilfælde eller Spørsmaal som ere forefaldne i eller uden Rettergang« (I-IV 1764-67 med to Supplementbind 1780), hvor hans praktiske Erfaring og bon sens fordelagtig har gjort sig gældende. Paa Højde med Mænd som Ancher og Stampe staar Hedegaard ikke, han havde heller ikke den ydre Lykke eller Medbør som disse, men hans Arbejder ere noget med Urette sunkne i Forglemmelse.⁸²)

Omtrent samtidig med Hedegaard virkede en anden Praktiker, den noget yngre norskfødte *Engelbrecht Hesselberg*, Byfoged og Byskriver

paa St. Croix. Hans litterære Navn er knyttet til det i fire Parter udgivne »Juridisk Collegium« (1755, Dedikationen til Kronprins Christian er dateret den 18de Juni 1753. Ny Udgave gennemset og med Anmærkninger forøget af Jens Bing Dons 1763), hvoraf første Part omhandler Personretten, anden Tingsretten, tredje Kriminalretten og fjerde endelig Processen, en Systematik, som Forfatteren selv kalder »en slags Blanding af den Danske og Rommerske Rettis Orden«, og som han derfor kalder »den Danske-Rommerske Orden«. Det var hans Mening med Værket »alleene, at give dem, som vare ganske uerfarne, en liden Idee om den Danske Lovkyndighed«, og Bogen blev ogsaa i mere end en Menneskealder Underdommerstandens vigtigste Hjælpemiddel;⁸⁶⁾ selv om han i Fortalen til første Del med en vis Selvfølelse udtaler, at han er den første, der har skrevet noget i dette Afsnit af dansk Lovkyndighed, bemærker han overfor en »Critique« i Büsching's Nachrichten,⁸⁷⁾ at han ikke vil anses som Lærer, da han har grundet sit Collegium paa de »Principia Juris«, som Stampe og Kofod Ancher have etableret; i sin Anvisning for en dansk Jurist (1755 S. 55, ny Udgave 1777 S. 69) omtaler Ancher den af Hesselberg fulgte Plan med Ros.

Ogsaa Akademiet i Sorø, der blandt den ældre Tids Lærere talte en Celebritet som Henrik Ernst (1603-1665), kan som juridisk Systemforfatter nævne *Lauritz Laurberg Kongslew* med hans ufuldendte »Den Danske og Norske Private Rets Første Grunde« (I-II 1781-82); den senere Justitiarius ved Overhofretten i Norge, *Isaac Andreas Cold* (1701-61), der fra 1747-59 virkede som Professor juris i Sorø, var lidet produktiv som Forfatter.⁸⁸⁾ G. L. Baden dadler med Rette Sproget, der er altfor blomstrende for en Dogmatik, men anser ellers Skriftet som et Mønster for et juridisk System.⁸⁹⁾ 1ste Bind indeholder en »Forberedelse om Lovene«, om Personernes Ret, om Ægtestanden, om Herre- og Tjenerstanden m. m., 2det om Tingsret, derunder Arveret, om Kontrakter i Almindelighed, samt om Køb og Salg m. m. Værket forblev ufuldendt. Han nævner selv i Fortalen til 2det Bind S. IV, at Virkningerne af en Paralysis har paa en Tid forstyrret Ævnen at ordne Begreber og at erindre bekendte Ting. Kongslew har aabenbart næret litterær Ærgerrighed, men hans Staccato-Stil virker næsten irriterende paa en Nutidslæser, og hans soranske Festtaler, saaledes f. Ex. »Tale i An-

ledning af Sorøe Academies forbedrede Foundation« (1782) er baade uhistoriske og fyldte af hule Fraser.⁹⁰⁾ Man fristes til paa en Veltalenhed som denne at anvende et Udtryk af J. P. Mynster — det tomme Skraal, man kan tænke sig.

Om *Lauritz Nørregaard's* Udvikling og private Forhold i det hele vides kun lidt. I sin Studentertid, der varede ualmindelig længe, var han Obelitz' og Dons' Tilhører og gjorde sig iøvrigt bekendt med Ancher's, Jón Eiríksson's og Colbiørnsen's Kollegier, den af ham for hans Hovedværk — »Forelæsninger over den Danske og Norske Private Ret« I-VI (1784-97. Med Register VII 1799)⁹¹⁾ — valgte Plan eller Form er efter hans eget Sigende »for det meste« Colbiørnsen's. Nørregaard har sikkert været en for det juridiske Studiums Fremme interesseret Mand, hans fortræffelige *dona docendi* fremhæves ogsaa af G. L. Baden, selv nævner han, at have ladet sine Forelæsninger trykke, »deels for at frie mine Tilhørere fra en trættende Dicteren,⁹²⁾ deels for at vinde saameget meere Tid til practisk Anvendelse, den jeg altid, under det mundtlige Foredrag, har ladet mig være en Hovedsag . . .« — som det vil ses, helt moderne Udtalelser, som enhver vil kunne underskrive. Noget videnskabeligt Fremskridt betegner Nørregaard's omfattende Værk ikke, det er helt igennem præget af Tidens Aand, men det var Universitetets væsentligste Bidrag til Retsundervisningen i Danmark og ogsaa i Norge, hvor det fik en lang Levetid. Det var til dette Skrift, at A. S. Ørsted knyttede sit »Supplement« (I 1804, II 1806, III 1812), og et Arbejde af betydelig ringere Kvalitet, den senere norske Statssekretær Mathias Hagerup's »Den dansk-norske Lovkyndighed i en sammenhængende Lærebygning til juridisk Haandbog for lovkyndige Borgere« (I-II 1805), der dog ogsaa har benyttet Ørsted's Supplement, er helt igennem afhængigt deraf. Allerede før Fremkomsten af første Bind af sin Privatret havde Nørregaard udgivet et Værk af udpræget praktisk Karakter: »Svar paa nogle Spørsmåale til det juridiske Fakultet i Kiøbenhavn givne af Hans Excellence Geheimeraad Stampe og Conferentsraad Sevel.«⁹³⁾ Baade af Anlæg og Uddannelse var Nørregaard Praktiker, han var selv klar over, at han som Teoretiker intet nyt kunde præstere. Det var Christian Wolf, til hvem han som de fleste af sin Samtid svor, hans »Natur- og Folkerettens første Grunde« (1776, i æn-

dret Skikkelse under Titel »Natur-Rettens første Grunde« 1784) bygger paa det Wolf'ske System med dettes brede demonstrative Metode, hans Privatret er udført i den gængse trøstesløse Paragrafstil med dens kortfattede Definitioner, i alt væsentligt rent deskriptivt, uden virkelig Analyse eller Begrebsudvikling.⁹⁴⁾ Trods sin Magerhed blev Naturretten oversat paa Svensk af L. P. Wählin (1796) og blev ikke lidet læst i Finland, en Kendsgerning, der fremgaar af Brevvexlingen mellem Matthias Calonius og Henrik Gabriel Porthan.⁹⁵⁾ Da Nørregaard gik bort, kunde han se tilbage paa et flittigt og drøjt Dagværk. Under hans Billede skrev O. Malling følgende Linier:

Lovens Tolk og Landets Ven
Ret og Sandhed altid vandt hans Stemme;
Egen Vinding gav han villig hen,
Naar det galdt om andres Tarv at fremme.⁹⁶⁾

Om *Frederik Theodor Hurtigkarl's* Professorgerning foreligger ikke mange Vidnesbyrd. I »Dansk Litteratur-Tidende for Aaret 1830« S. 90 omtales hans Forelæsninger som saare tydelige og det nævnes, at hans Examination udmærkede sig ved Klarhed og Bestemthed, medens Mænd som E. C. Werlauff betegner hans Forelæsninger om Romerretten som »temmelig overfladiske«,⁹⁷⁾ Peder Hjort kun har bemærket »de sølle Vittigheder«⁹⁸⁾ og Orla Lehmann endelig, der dog aldrig blev Hurtigkarl's Tilhører, sans façon karakteriserer ham som en »aandløs gammel Pebersvend«. ⁹⁹⁾ Jens Møller, der iøvrigt skattede Hurtigkarl højt,¹⁰⁰⁾ fremhæver som en psykologisk Mærkværdighed, at han var aldeles blottet for Fantasi. Videnskabelig Aand eller juridisk Fantasi findes i hvert Fald ikke i Hurtigkarl's sparsomme litterære Produktion, der kun repræsenterer den rene Marsch paa Stedet uden Spor af, at Forfatteren levede og virkede paa en Tid, hvor Tænkere som Ørsted — og i Tyskland Savigny — allerede forlængst havde begyndt deres glimrende Bane; han benytter vel Ørsted's Supplement til Nørregaard, men det synes f. Ex. at fremgaa af Hurtigkarl's Tingsret (1814), at han end ikke har kendt Savigny's berømte Monografi »Das Recht des Besitzes« fra 1803.¹⁰¹⁾ Som Alumnus paa Borch's Kolle-

gium forfattede Hurtigkarl »Dissertationes, qua pauca quædam juris Mosaici argumenta cum legibus Danico-Norvegicis privatis conferuntur« I-II (1788-89) og »De servitutes, quæ inter majores nostros invaluit, indole« (1791), oversat paa dansk af Christian Krohg i »Juridisk Arkiv« II (1804),¹⁰²) de er ganske i Tidens Maner og navnlig for den sidstes Vedkommende stærkt afhængig af Kofod Ancher; som Professor udgav han Universitetsprogrammet »De jure armorum secundum leges antiquas Norvegicas et Danicas« (1798), ligeledes oversat af Krogh anf. St. I (1803),¹⁰³) og paabegyndte sit ufuldførte Hovedværk »Den Danske og Norske Private Rets første Grunde« (I 1813, II, 1 Bd. 1814, 2det Bd. 1817, IV, 1ste Bd. 1820), en *Nørregaard redivivus* og et Skrift, der nu kun har litteraturhistorisk Interesse og blot erindres, fordi det fremkaldte Ørsted's grundlæggende »Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed med stadigt Hensyn til Hr. Etatsraad og Professor Hurtigkarls Lærebog« (I-VI 1822-35).¹⁰⁴) Ogsaa T. Algreen-Ussing's meget Ørsted'ske »Anmærkninger til Personretten« (1823) og til »Tingsretten« (I-II 1823) fremtraadte som »vedføjede« Hurtigkarl's System. Fra Hurtigkarl's Haand foreligger endelig nogle Responsa, navnlig i Odels- og Fæstesager,¹⁰⁵) ligesom han udgav et Par Bind af Gejstlig Reskriptsamling.¹⁰⁶) Allerede Hurtigkarl's Samtid synes at have været klar over, at Hurtigkarl's Ævner mere vare af praktisk end teoretisk Art. »Han var en ægte praktisk Jurist«, siger Jens Møller med Rette om ham, »en ligesaa duelig Forretningsmand, som aarvaagen og uegennyttig Bestyrer af Universitetets Midler«,¹⁰⁷) og i Nekrologen i »Dansk Litteratur-Tidende for Aaret 1830« S. 90 fremhæves hans i alt det praktiske skarpe og træffende Blik, hans Nøjagtighed i Forretninger, hans fortrinlige Skikkethed til Referendarstillingen og Kvæstur-Inspektoratet.¹⁰⁸) For de studerende nærede han mere end platonisk Interesse. Biskop Brammer giver Exempler paa hans Venlighed og Liberalitet overfor dem,¹⁰⁹) og lykkedes det ham ikke ved sin videnskabelige Færd at skabe et *monumentum ære perennius*, har han rejst et saadant ved at testamentere Universitetet sin Formue, for at denne kunde anvendes til »Stipendier for studerende ved Universitetet, fornemmeligen saadanne, som med Flid og Held lægge Vind paa Fædrelandets Lovkyndighed« — navnlig som Rejsestipendium har Hurtigkarl's Legat ydet

væsentlige Bidrag til dansk Retsvidenskabs Trivsel.¹¹⁰) Ved Hurtigkarl's pludselige Død som Følge af Apoplexi¹¹¹) lod K. L. Rahbek Themis sørge ved hans Grav:

Retfærdig er min moderlige Smerte,
Tryk jeg min Veieskaal gav i hans Haand,
En Helligdom var mig hans lyse Aand,
Mit Allerhelligste hans Hierte.¹¹²)

Han var efter Jens Møller's Udsagn den sidste Wolfianer blandt Københavns Professorer. »Jeg glemmer aldrig den Glæde, jeg engang, uden at tænke derpaa, gjorde salig *Hurtigkarl* ved at rose *Wolf* og forsvare ham, jeg husker ikke mere imod hvem, maaskee var det i Anledning af Pastor Grundtvigs Dom i hans Verdens-Krønike.«¹¹³) Ogsaa som Retsfilosof var Hurtigkarl Lærling af Nørregaard.

Om *Christian Bagger Brorson's* Lærerstilling foreligger kun yderst sparsomme Vidnesbyrd, han havde virket i Praxis først som Prokurator, dernæst fra 1788 som Højesteretsadvokat, hvorefter han 1799-1828 var Medlem af Højesteret, medens han 1800-28 tillige fungerede som Professor extraordinarius ved Universitetet; i sine »Meddelelser af mit Liv« (1876) fortæller *N. C. L. Abrahams*,¹¹⁴) der bestod juridisk Embedsexamen 1818, om Brorson's skrappe Examination, og at han i det hele »havde Ord for at gaa Examinanderne tillivs«. 1791 udgav Brorson »Forsøg til den Siette Bogs Fortolkning i Christian den Femtes danske og norske Lov og de ældre Loves Bestemmelser, som henhøre til denne Deel af den danske Lovgivning« (2den Udg. 1797) og derefter tilsvarende »Forsøg« til Fortolkning af Lovens øvrige fem Bøger, 1ste Bog. I-II (1797), 2den I-II (1801), 3dje I-II (1796), 4de (1797) og 5te I-II (1793-94). I sin Anmeldelse af Skriftet i »Kjøbenhavnske lærde Efterretninger« 1793 og 1796-97¹¹⁵) udtalte C. U. D. v. Eggers, at det udmærkede sig ved en »sund Philosophie og ved en ligesaa moden, som fiin Bedømmelseskraft«, og han fremhæver som et af dets Fortrin, »hvad derom findes i de ældre Love«, med andre Ord Brorson's Bestræbelser for ved Lovens enkelte Artikler at angive, om og hvor deres Kilder ere at søge i den ældre Ret. I alt væsentligt

kan denne Dom underskrives. Det filosofiske, og naturretlige, Element er Værkets svageste Part, her hæver Forfatteren sig ikke over det traditionelle, men iøvrigt fremtræder det som en kyndig og skarpsindig Praktikers nøjagtige og flittige Kommentar og indtager som saadan en hæderlig Plads i denne Periodes Retslitteratur.

M. HÜBNER

Et Enklave paa Folkerettens Omraade opdyrkede Martin Hübner. Ved Studier i Marken, ved Samtaler baade med Statsmænd, Lærde og Praktikere i Europas førende Kulturlande havde Hübner erhvervet sig et omfattende Kendskab til Natur- og Folkerettens Systemer og en Førstehaandsviden om Handelens, Industriens og Landboforholdenes Udvikling og Vilkaar. Den franske Udenrigsminister Hertugen af Choiseul ønskede at benytte Hübner som Underhaandsforhandler om en Særfred mellem Frankrig og England; hans Ophold i London, hvor han skulde yde sin autoritative Hjælp ved Behandling af Prisesagerne, bar ikke rig Frugt, men den danske Regering benyttede i rigt Maal hans paa Selvsyn beroende Indsigt i Englands økonomiske og kommercielle Forhold. Hübner har, sikkert med Rette, fralagt sig Forfatter-skabet til den engelskfjendtlige anonyme Brochure »Le politique Danois ou l'ambition des Anglais démasquée par leurs pirateries« (1756, 2den Udgave 1759. Ny Udgave Paris 1805), der havde gjort ham suspect i den britiske Regerings Øjne; at han, som P. Vedel mener — Danske Samlinger IV S. 306 — skal have forsynet Staunton med Materialier til det af denne udgivne mod Robert Molesworth rettede Skrift »The present state of Denmark« (London 1762), er tvivlsomt og benægtes af H. Ehrencron-Müller i hans Forfatterleksikon IV S. 199. Derimod har Hübner i sit Hovedværk »De la saisie des bâtimens neutres, ou du droit qu'ont les nations belligérants d'arrêter des navires des peuples amis« (I-II Haag 1759, tilegnet J. H. E. Bernstorff) ydet Danmarks betydningsfuldeste og mest kendte Bidrag til den folkeretlige Verdenslitteratur; naar han om dets Forgænger »Essai sur l'histoire du droit naturel« (I-II London 1757-58) i et Brev til Holstein selv taler om dets »glim-

rende Lykke«, er det i hvert Fald forlængst gledet til Side og har aldrig spillet nogen nævneværdig Rolle i den naturretliche Teori. Men i det førstnævnte Skrift begrundet han som den første Hovedsætningerne, at neutralt Skib dækker fjendtligt Gods, og at neutralt Gods er frit paa fjendtligt Skib, Sætninger af en saadan Livskraft, at de efterhaanden bragte Englands Modstand til Fald og endelig fik positiv Sanktion ved Pariser-Deklarationen af 16de April 1856; andre Fremskridtsudtalelser af Hübner, f. Ex. om Sammensætning af Priseretterne, vandt derimod ikke Terræn, men blev indtil den nyeste Tid blot betragtede som en Drøm af en velmenende Mand. Som Professor ved Universitetet var Hübner lidet aktiv. Trods Henvendelser og Ønsker fra de studerendes Side udførte han det »enestaaende Kunststykke«, for at bruge Matzen's Udtryk, i en Aarrække at være aktuel Professor uden nogensinde at holde en Forelæsning. Ogsaa hans litterære Virke var spinkelt. Det indskrænkede sig til nogle akademiske Taler og Smaaskrifter — *Opuscula Latina tria. I-III* (1766-69), en »Sørge-Tale over Greven af Bernstorff« (1772). Sin Ungdoms litterære og videnskabelige Id og Stræben syntes Hübner at have glemt. Det praktiske Livs Interesser og Fordringer have øjensynlig ligget ham mere paa Hjærte. Men hans folkeretlige Hovedskrift nævnes den Dag idag i alle herhenhørende Systemer og Lærebøger.

OVERGANGEN TIL DET 19DE AARHUNDREDE. KANTIANISMEN. SCHLEGEL OG M. H. BORNEMANN

Den Wolf'ske Filosofi med dens matematisk-demonstrative Metode laa paa Sottesengen. Ved Københavns Universitet raadete den til ind i det 19de Aarhundrede. Det var den, *Børge Riisbrigh* (1731-1809) væsentlig lagde til Grund for sine Forelæsninger, medens han dog var klar over den Indsats, Kant's Kriticisme betød¹¹⁹) i filosofisk Henseende. Det var den unge *Christian Hornemann* (1759-93), der indførte den nye Lære i Danmark, og hans Efterladte Philosophiske Skrifter bleve udgivne med en Fortale af den Retslærde, der gennem Hornemann blev en af Kant's ivrigste Tilhængere herhjemme, *Johan Friderich Wilhelm*

Schlegel, som efter Ørsted's Sigende foredrog den Kant'ske Filosofi med en virkelig Begejstring.¹¹⁷) Efter fortrinlig bestaaede akademiske Prøver og efter en 2-aarig Udenlandsrejse til England og Tyskland, hvor han i Göttingen hørte Mænd som Pütter og Boehmer, Spittler og Schlözer, og hvor han fik Accessit for Afhandlingen »De eo, quod justum est circa emigrationem civium« (1787),¹¹⁸) blev han 1781 knyttet til Universitetet, først som Adjunkt, senere som Professor¹¹⁹) og indtog baade som Lærer og Skribent en fremskudt Plads i dansk Videnskabs Annaler. I sine yngre Aar var han den af det juridiske Fakultets Professorer, der regelmæssig og ofte som den eneste trak hele Læset,¹²⁰) han indførte — maaske efter den af ham beundrede Lærer J. E. Colbiørnsen's Paa-virkning — skriftlige Øvelser ved Retsundervisningen. Men nye Veje brød han ikke, han var heller ikke nogen original Tænker; hans Viden var vistnok mere universel end Nørregaard's og Hurtigkarl's, men ligesom han ikke forstod den unge Ørsted, manglede han selv dennes vældige Aandsevner, og nogen maalbevidst Stræben efter at føre den danske Retsvidenskab mærkes ikke hos ham. Ret enstrængede var hans udenlandske Vandreaar, og hans Uddannelse savnede ligesom den tyske Statsretslærer Robert von Mohl's en grundig civilistisk Basis,¹²¹) — en ufravigelig Betingelse for at blive den banebrydende Jurist — tilmed var Schlegel's Ungdomsmaal diplomatisk Virksomhed og ikke Videnskaben.¹²²) Det er som Stats- og Folkeretslærer og som Rethistoriker, hverken som Erkendelsesteoretiker eller Dogmatiker, at Schlegel's Navn vejer til i dansk Retsvidenskabs Historie. Bygget paa Kants Tanker er Schlegel's »Naturrettens eller den almindelige Retslæres Grundsætninger« (I-II 1798, 2den Udgave 1805) med de bemærkelsesværdige Ord i Fortalen til 2den Udgave, at adskillige nu vil synes, at Forfatteren, der før blev lastet, fordi han havde forladt den Wolfiske Skole, ikke tilbørlig har holdt Skridt med Tiden, fordi han »hverken hylder en Fichtes eller en Schellings Philosophemer«.¹²³) Bogen, som Lehmann kategorisk-afvejende betegner som »det løse Væsen«, som er trykt under Navn af Naturret, foraarsagede en bitter og personlig Meningsudveksling mellem Schlegel og Ørsted i de Københavnske lærde Efterretninger 1799 Nr. 23-30, 1807 Nr. 10-12;¹²⁴) at Ørsted ikke sejrede i Konkurrencen om en Lærerplads ved Universitetet, skyldtes

efter hans egen Opfattelse hans Tilslutning til Fichte, en Kendsgerning, som just ikke vilde gøre noget gunstigt Indtryk paa Schlegel, hans hidtil-værende Velynder.¹²⁵) Af større Værd end Naturretten er det omfangs-
 rige Værk, der fremtraadte som en Afløser af Ancher's »Anviisning«, Schlegel's »Juridisk Encyclopædie tilligemed Udsigt over den romerske, kanoniske, longobardiske Lehnrets, tyske og andre vigtige fremmede Retters Historie samt Grundlinierne til de juridiske Discipliners Litterair-Historie og Angivelse af den fornødne Litteratur« (1825), hvilket i Fylde og Stofmængde langt overgaar J. L. A. Kolderup-Rosenvinge's senere lille »Grundrids« af 1841, og i Danmark til Dato egentlig ingen Afløser har fundet. Schlegel's statsretlige Arbejde forblev en Torso. Med fuld Føje udtaler Schlegel i Encyklopædien S. 120, at »den danske Statsrets Vigtighed hidtil er blevet miskendt og derfor ikke dyrket med den Flid og Omsorg den burde«, og med stor Hurtighed opfyldte han det moralske Bud, Forordningen ang. det juridiske Studium ved Københavns Universitet af 26de Januar 1821 § 3 Nr. 6 havde stillet, ved at opføre »den positive Folkeret og Statsret med særdeles Hensyn paa den danske Stat« som Discipliner ved Undervisningen. Allerede 1827 forelaa første Del af »Danmarks og Hertugdømmenes Statsret med stadigt Hensyn til deres ældre Forfatning«, oversat paa Tysk af F. H. W. Sarauw (Slesvig 1829) — anden Del, der skulde indeholde Hertugdømmernes Statsret, udkom beklageligvis aldrig;¹²⁶) som en Slags Erstatning herfor havde Schlegel offentliggjort et som Manuskript trykt »Aperçu sur la liaison politique entre les Duchés de Slesvig et de Holstein et sur le droit de rassembler des états dans ces deux provinces« (1816. Oversat paa Tysk og kommenteret af N. Falck s. A.) Et til alle Tider brændende Spørgsmaal om Trykkefriheden og dens Love optog han til Drøftelse i sine »Erindringer« i »Astræa« mod *M. G. Birckner's* bekendte Skrift fra 1797 derom, et Skrift, som han havde læst med blandede Følelser og et Skrift, der efter hans Formening var egnet til at stifte stor Skade;¹²⁷) hans Optræden mod Birckner havde efter Ørsted ingen anden Virkning end at paadrage ham en Mængde haanlige Angreb og jævnlige Uartigheder.¹²⁸) Schlegel's retsvidenskabelige og publicistiske Virke skaffede ham iøvrigt et Navn langt udover Danmarks Grænser, baade for den preussiske og svenske Regering forfattede han

Lovgivningsudkast, og 1814 tilstillede han Christian Frederik Udkast til en Forfatning for Norge.¹²⁹) Opsigt vakte hans endnu læseværdige »Frimodig Prøvelse af den Engelske Admiralitets-Rets Dom, afsagt den 11te Juni 1799 i den bekiendte Svenske Convoy-Sag; tilligemed en dansk Oversættelse af denne Dom; saa og en foreløbig historisk Skildring af det Europæiske, især Engelske, Kaper-System«,¹³⁰) hvori han drager til Felts mod de af engelsk Teori og Praxis hævdede Standpunkter; »Prøvelsen« fremkaldte forskellige engelske Modskrifter, bl. a. af Lord Granville. Ogsaa Retshistorien fandt i Schlegel en indsigtfuld og flittig Dyrker. Som det allerede under Kofod Ancher er nævnt, var han den egentlige effektive Ud giver af dennes »Samlede juridiske Skrifter« (I-III, 1807, 1809, 1811), hvilke han ledsagede med en Mængde Anmærkninger og en enkelt selvstændig Afhandling; han var den første, der henledte Opmærksomheden paa, hvor stor en Del af den ældre Lovkyndighed der beroede paa Retsvedtægter, og en fremtrædende Plads i hans Produktion indtager hans »Om de gamle Danskes Retssædvaner og Autonomie« (Videnskabernes Selskabs Afhandlinger III 1827, ogsaa som Særtryk), hvor han fremdrog Sædvanen af dens hidtil ikke i dansk Litteratur tilstrækkelig paaagtede Plads;¹³¹) i et Universitetsprogram af 1796 havde han behandlet Morgengavens Oprindelse og Rettigheder,¹³²) til den Arnemagnæanske Kommissions statelige Udgave af »Hin forna lögbok íslendinga sem næfnist Grágás« (1829) skrev han »Commentatio historica et critica de Codicis Grágás origine, nomine, fontibus, indole et fati« S. XIV-CLVIII. Det af Schlegel — i det foregaaende oftere citerede — udgivne Tidsskrift »Astræa« (I-V 1797, 1799, 1800, 1802 og 1805) er særdeles godt redigeret, han ydede selv en Mængde Bidrag hertil, Afhandlinger, Responsa o. s. fr.; det var bl. a. heri, at hans varmtføjte Skildring af J. E. Colbiørnsen som Videnskabsmand og Embedsmand fremkom.¹³³) Af eller ved Datidens talrige Tidsskrifter »Journal for udenlandsk Litteratur«, »Minerva«, »Skandinavisk Museum«, »Hesperus« o. a., var han enten Medredaktør — af det førstnævnte saaledes I-VII 1810-11 — eller Medarbejder, han forfattede heri en Mængde større og mindre Afhandlinger, Anmeldelser o. l. Schlegel stod højt i Gunst hos Frederik VI, efter hvis Opfordring han 1803 traadte tilbage til Universitetet efter at han 1801 var blevet ud-

nævnt til Kancellideputeret og Chef for det geistlige Departement i Kancelliet, efter Kongens Ønske var han den senere Frederik VII's Lærer i Statsret, men efter C. E. Bardenfleth's Udsagn søgte Prinsen oftest med Held at unddrage sig disse for ham kedsommelige og besværlige Timer.¹³⁴)

Medens en Personlighed som J. F. W. Schlegel, der ikke bør bedømmes efter Orla Lehmann's vistnok politisk-inficerede Skildring i dennes »Efterladte Skrifter«, efterlod sig en Produktion af varig Betydning, er dette ikke Tilfældet med en anden Overgangsskikkelse, den af ham foretrukne Discipel *Mathias Hastrup Bornemann*, hvis Betydning i dansk Retsvidenskabs Historie nærmest er den, at han blev Fader til Frederik Christian Bornemann. Det var sikkert praktiske Grunde, der i Slutningen af Bornemann's Studentertid (Student 1791, cand. juris 1796) tvang ham ind paa Retsstudiet, Læsning af Digte, Rejsebeskrivelser og Romaner havde hidtil optaget hans Tid.¹³⁵) Selv nærrede han digteriske Aspirationer. Tidligt optraadte han i Litteraturen som Oversætter af Tyrtaios (»Minerva« 1792),¹³⁶) og baade her og i andre Tidsskrifter, »Iris og Hebe«, »Tilskueren«, »Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter« o. a., offentliggjorde han en Række Digte, saaledes »Niels Ebbesen, Danmarks Befrier«,¹³⁷) helt igennem prægede af hans glødende Patriotisme, men uden den ægte Poesis Glimt, i Form og Indhold derimod ganske tilhørende den Rahbek-Pram'ske Periode. Han var et ivrigt Medlem af Drejers Klub, hvor han oftere besang Kongen og Kronprinsen, hvor han holdt den Tale om Fædrelandskærlighed, der er trykt i »Minerva« 1803,¹³⁸) og hvor han 1807 efter H. C. Ørsted's Udtryk med »megen Patos« oplæste Oehlenschläger's »Svar til Baggesen paa hans Brev Noureddin til Aladdin«¹³⁹) — en Patos, der forøvrigt ogsaa har sat sig altfor tydelige Spor i Bornemann's videnskabelige Ungdomsarbejder. Begivenhederne i 1801 og 1807 kaldte Bornemann til Tjeneste i Livkorpset, ved hvilket han til 1808 var Auditør, til 1812 Kaptajn, og bl. a. inspirerede ham til Hymnen »Danmark og Dannerkjerlighed« (1801), »Kampsang til Danmarks Krigere« (1801)¹⁴⁰) og »En dansk Mands Stemme i Aaret 1807«.¹⁴¹)

Som Æstetiker var M. H. Bornemann kun en velmenende og interesseret Dilettant. Hans Begavelse gik i anden Retning. Han var Tæn-

ker og Forsker, om end han heller ikke som saadan ævnede at bringe dansk Retsvidenskab nogen Fornyelse. Den abstrakt-filosofiske Tænk har Overtaget over Retsforskeren, og i det Rydningsarbejde, Ørsted optog og gennemførte, havde Bornemann ingen Lod og Del. Rimeligvis i Følelse af svigtende Kraft til at bringe frisk Blod i den positive Retsvidenskab har han strax kapituleret overfor Ørsted og nøjedes med Tilskuers Rolle; bortset fra enkelte Responsa, f. Ex. om en Odel-løsningssag i »Astræa« og andre i »Juridisk Arkiv« og »Nyt juridisk Arkiv«¹⁴³) har han intet Bidrag ydet til Belysning af den gældende Ret, som dog faldt indenfor hans Læreomraade. Men heller ikke i Retsfilosofien, hans Hovedfag, førte Bornemann Udviklingen videre. Ved Universitetet havde J. F. W. Schlegel været hans foretrukne Lærer, og han var stærkt optaget af Kant's og Fichte's Filosofi, Studier, hvorom Bornemann's Skrifter ogsaa bære Vidnesbyrd.¹⁴³) Han besad baade Lærdom, Skarpsind og dialektisk Begavelse — Ævner, der gik i Arv til hans Sønner Frederik Christian og Teologen Johan Alfred, men som i det praktiske Liv efter Udsagn fra C. Otto og Fr. Hammerich gjorde ham ubeslutsom og fuld af Betænkeligheder.¹⁴⁴) Fremherskende hos ham var, hvad D. G. Monrad fremhæver, den dybe Gransken efter Sandhed, den uafsladelige, aldrig trættede Søgning efter Sandhed¹⁴⁵) — hvilket videnskabelig førte til, at det ikke lykkedes ham som Forgængerne Nørregaard og Schlegel at faa udarbejdet et fuldstændigt retsfilosofisk System. Hans Forfatterskab udløstes i Monografier og Tilløb. Det var de evig brændende retslige Grundbegreber og Strafferettens almindelige Spørgsmaal, hvormed Bornemann stadig syslede — »I hvad Forhold staar Rets- og Pligtbegrebet til hverandre?« (»Astræa« II 1799), »Om Philosophie, Moralitet og Religiositet« (Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1805 I),¹⁴⁶) Universitetsprogrammet »Tractatus de fundamentis et instituto juris universalis« (1809), »Et Forsøg til at ud-kaste en almindelig Criminalret« (»Astræa« II og III 1799-1800. Ogsaa som Særtryk 1800) og »Moralitet, Sikkerhed og Retfærdighed (En kriminalistisk Parallele)«¹⁴⁷) (»Minerva« 1802)¹⁴⁸) —; i sin Doktordispu-tats »De analogia juris, cum speciali ad jus Danicum respectu« (1815) tilsigtede han at opstille en almindelig Teori om Lovanalogi uden at ville afbryde det filosofisk-juridiske Ræsonnement med idelige Digressioner

om den positive Lovgivning!¹⁴⁹) Ogsaa rent filosofiske eller psykologiske Problemer behandlede Bornemann litterært — »Betragtninger over Gall's Lære om Hjernens Organer« og »Om Sjelelovens Værd og Formaal. En Indledning til Betragtninger over Menneskets Sjel.«¹⁵⁰) Efter aarelange Studier og flere Forsøg udsendte M. H. Bornemann endelig det Skrift, der skulde sammenfatte og afslutte hans erkendelsesteoretiske Tænkning »Den almindelige Retslære. Første Deels første Afdeling: Indledningen og Moralens Grundlære« (1832), men Værket standsede hermed og har ligesaa lidt som Forfatterens øvrige Arbejder udøvet nogen Indflydelse, hverken i juridiske eller filosofiske Kredse. En af Bornemann's Prøveforelæsninger omhandlede et folkeretligt Spørgsmaal »Hvad forstaaes ved Gesandterets Hellighed, og hvorvidt strækker den sig, saavel efter den naturlige som sædvansmæssige Folkeret?« (»Minerva« 1800),¹⁵¹) hans »Over den brugelige Visitation af neutrale Skibe og Konvojer, og et Middel til at hæve begge, ved en almindelig og garanteret Søhandelsfolkeret« (1801, oversat paa tysk af C. F. Primon 1801), efter Orla Lehmann's Skøn Bornemann's betydeligste Skrift, er skabt i Fichte's Lignelse, men som Bornemann's videnskabelige Ungdomsarbejder i det hele næsten til Randen fyldt af en Svulst og Patos, der ikke er paa sin Plads i en Undersøgelse af den Art. Heller ikke som Docent formaaede Bornemann at tilfredsstille hverken sig selv eller sine Tilhørere, hvis store Flertal efter Lehmann's Sigende fandt hans Forelæsninger »drøbende og uklare.«¹⁵²) Aldrig naaede han fra Studerekammerets Luft ud i det levende og virkelige Liv. Saaledes var hans strafferetlige Indlæg skaarne over samme abstrakt-filosofiske Læst som hans erkendelsesteoretiske.¹⁵³) Hans Form og Fremstilling vanskeliggør Tilægnelsen af hans Tanker, og som et ganske betegnende Vidnesbyrd om, i hvor høj Grad Bornemann's Arbejder høre til den døde Litteratur, kan peges paa, at den nyeste Fremstilling af dansk Retsfilosofis Historie kun i to Linier nævner M. H. Bornemann som Ørsted's Besejrer uden et Ord om hans mulige Indsats som Retstænker.¹⁵⁴)

Om Bornemann's Personlighed foreligger der Udtalelser, foruden fra Werlauff¹⁵⁵) navnlig fra den fremadstræbende Ungdom, der samlede i hans Hjem og særlig om hans ældste Søn Frederik Christian Bornemann, Mænd som H. Martensen, Fr. Hammerich og D. G. Monrad.

Selv dannede Bornemann ikke Midtpunktet, allerede 1818 berører han sit slette Helbred, og Martensen taler om hans Sygelighed og noget isolerede Existens;¹⁸⁶) det var derimod hans Hustru, en begavet og særpræget Kvinde, der i sit opofrende og lidenskabelige Forhold til sine tre Børn — F. C., J. A. og den senere Generalauditor Georg Bernhard Bornemann — i meget minder om den berømte tyske Retslærde Robert von Mohl's Moder overfor hendes fire fremragende Sønner.¹⁸⁷)

Det var ikke den teoretiske, ej heller den æstetiske Side af Kant's Filosofi, men derimod den moral- og religionsfilosofiske, der især paa drog sig danske Læses Opmærksomhed, og det var ikke saa meget de unge Teologer som de unge Jurister, der beskæftigede sig med Filosofi.¹⁸⁸) Betydeligst af dem, der sluttede sig til Kant's Etik og Retslære, var *Anders Sandøe Ørsted*, hos hvem filosofisk, juridisk og national-økonomisk Begavelse var forenet og tilmed i Forbindelse med en sjælden praktisk Sans; som kritisk Tænkner var han ikke blot sin ældre Broder Hans Christian Ørsted's, men det hele Slægtleds Overmand,¹⁸⁹) og da han til Held for dansk Jurisprudens valgte denne som sit Livskald istedetfor Filosofien, blev han ikke alene sin Samtids største Jurist, men ogsaa hele Eftertidens. Det er ham og hans Virke, der sætter Skellet, og Hovedsondringen indenfor dansk — og norsk — Retsvidenskabs Historie er *Tiden før og efter Ørsted*; i andre Litteratursamfund af større Omfang kan der regnes med Perioder, hvortil man i Danmark intet Sidestykke har; naar man i den nyeste Tid fra en enkelt Side — med Paaberaabelse af *G. L. Baden*¹⁹⁰) — giver *Holberg* Æren for at have gjort mere for Udviklingen af juridisk Tænkning i Norge og Danmark end nogen anden, er denne Udtalelse ligesaa uhistorisk som virkelighedsfjærn.¹⁹¹) Som det forhaabentlig vil fremgaa af den foregaaende Fremstilling, er der ogsaa af Skribenterne før Ørsted udført et flittigt og for sin Tid fortjenstfuldt Arbejde, men det er, bortset fra enkelte Undtagelser, af en anden Valør — den gamle Regel *ultra posse* gælder ogsaa i Videnskaben, ingen kan lægge en Alen til sin Væxt, og i Sammenligning med et Geni som Ørsted blegne samtlige hans Forgængere — og af hans Efterfølgere er der kun faa, hvis Navne kunne siges at komme ham nær. Dansk-norsk Retsvidenskabs egentlige Grundlægger og Fader er Anders Sandøe Ørsted.

ANDET AFSNIT

ANDERS SANDØE ØRSTED

IMODSÆTNING TIL Adam Oehlenschläger, Vennen og Svogeren, var Ørsted ingen Aladdin-Natur, ihvorvel han som Retsforsker ejede Geniets Styrke og Tro paa sig selv, uden at blive stikkende i Reflexionens forsigtige Noureddin-Beregning. Han var ikke som Aladdin den geniale Driver, men alle Dage en Aandens Arbejder i den grandioseste Stil. Aldrig vilde han have sagt god for den Frase, Oehlenschläger udslynger i sit Svar til Baggesen om, at »Musers Søn har sjældent svedt«. Ørsted faldt det ikke ind at berede sig et mageligt Sæde paa de Laurbær, som ræktes ham allerede i de ganske unge Aar. I et Brev af 1807 til den tyske Filosof K. L. Reinhold siger Baggesen om Ørsted, at han »er en Mand, som intet er for dybt og skarpsindigt — ubetinget det bedste Hoved, jeg har kjendt og kjender i mit Fædreland, og i Besiddelse af det engelreneste Hjærte.«¹⁾ Og lignende Udtalelser foreligge fra en Række andre betydelige Personligheder.²⁾ Intet filosofisk, retligt eller økonomisk Spørgsmaal var Ørsted for vanskeligt eller trættende. Overalt søgte han i Dybden, skarpt var hans Blik baade for Problemets Kærne og dets Sider. Han slaar ikke som Napoleon, der ogsaa selv i en eminent Grad arbejdede med paa den efter ham benævnedes Lov, lynsnart ned i Centrum; han undersøger alt, overvejer alt og uddrager saa Facit uden Famlen og som oftest det Facit, hvilket ogsaa Nutidens Forskning anerkender som det rigtige. Han overvældes aldrig af sin egen lærde Dialektik — Julius Lange's modsatte Paastand bundes i en fuldstændig Misforstaaelse af Ørsted's aandelige Individualitet.³⁾ Der behøvedes ingen Henrik Stefens til at udløse de Kræfter, der havde til Huse bag Ørsted's mægtige Pande, de Professorer, han efter vanlig akademisk Høflighed nævner i

sit Doctorvita, have videnskabelig set ikke været andet end et Hilsbekendtskab, han har i Ordets ædleste Betydning været Autodidakt — i Samarbejde med den ældre Broder — et Samarbejde der vedvarede, indtil Døden skilte dem ad, og i det hele et Samliv, der frembyder et skønt Billede af nøje aandelig Samvirken. Filosofisk udviklet i Kant's strænge Skole, suverænt beherskende den dansk-norske Ret og med fuld Bevidsthed om det forestaaende Rydningsarbejde greb Ørsted som 20-aarig den Pen, han allerede i 1826 blev tvunget til at nedlægge i Henhold til Enevældens brutale Ordre paa Grund af hans Holdning i den kirkelige Strid mellem H. N. Clausen og N. F. S. Grundtvig. Et vældigt Arbejde havde Ørsted alt udrettet, men der stod endnu meget tilbage for ham, den systematiske, sammenfattende Fremstilling af den danske Ret, et Arbejde, Ørsted ikke selv kom til at udrette, men som han maatte overlade til sine Efterfølgere lige ned til den nyeste Tid.

Udrustet som faa var Ørsted til sin Gerning. Hans aldrig svigtende Hukommelse⁴⁾ og udtømmelige Kundskabsforraad var Hjælpetropper, som altid stod rede, men han besad desuden en ualmindelig Tankeklarhed, en alt gennemtrængende Skarpsindighed og fremfor alt *den juridiske Fantasi*, uden hvilken Retsvidenskaben bliver Teknik eller blot og bar Lovkunskab. Medens Ørsted's Besvarelse af Universitetets filosofiske Prisopgave, udgivet 1798 under Titel »Over Sammenhængen mellem Dydelærens og Retslærens Princip« (I-II) helt igennem er en Studie efter Kant⁵⁾ — ifølge Høffding's Dom en for sin Tid fortrinlig Fremstilling af Kant's Etik og Retsfilosofi og en Redegørelse for de Drøftelser, til hvilke denne gav Anledning dengang saavel i Udlandet som i Danmark⁶⁾ — viste hans næste Skrifter den Indflydelse, Fichte — og N. Treschow — havde udøvet paa ham især ved Forsøget paa at grundlægge en af Etiken uafhængig Retslære⁷⁾ og ved at hævde Erfaringens og det individuelle Ret. I Overensstemmelse med naturretlig Tankegang mente man fra et mere eller mindre vilkaarligt opstillet almindeligt Princip med matematisk Sikkerhed at kunne udrede alle retlige Følgesætninger. Her satte Ørsted ind med en Opposition, som den Gang betød en Omvæltning, hvor selvfølgelig den end synes nu. Det er en ældgammel, aldrig helt uddrømt Drøm, at der findes en fast, ufor-

anderlig Ret, Naturens Ret, nødvendig for alle Tider, nødvendig for alle Steder, en Drøm, som har sin Parallel i Moralens Verden, hvor det baade kan tænkes og ogsaa af mange fastholdes, at der gives etiske eller moralske Love, som ikke ere stavnsbundne til Tid og Sted, men have evig Gyldighed. Trods utallige Behandlinger af Naturretten foreligger endnu ikke noget helt fyldestgørende Svar paa Spørgsmaalet om, hvor indgribende en Indflydelse Naturretten har udøvet paa saavel den positive som den i Livet anvendte Ret. Saalænge Romerretten med dens tekniske og juridiske Overlegenhed over de hjemlige Retssystemer betragtedes som den absolute juridiske Fornuft, som *ratio scripta*, var der ikke rigtig Plads for Naturretens Enevælde. Naturretten trængte først frem og begyndte sit uafbrudte Sejrsløb, da det viste sig, at den romerske Ret i sin Renhed ikke kunde anvendes paa den nyere Tids Retsliv og derfor maatte omdannes efter det praktiske Livs Behov. Ud fra denne Kamp, fra denne kaotiske Tilstand, der opstod som Følge af Brydningen mellem Retssætninger, som hver for sig gjorde Krav paa Gyldighed, udvikler den naturretlige Teori sig med fuld Bevidsthed og tager Têten. Paa Grundlag af sine fasttømrede Principer udformer den naturretlige Teori et fuldstændigt System, for hvilket der fordres Gyldighed, ogsaa imod den positive Rets Bestemmelser. Et vigtigt Minus, naar Naturretens Regnskab skal gøres op. Men at Naturretten i sit Virke som Kritiker og Reformator ogsaa har en ikke uvæsentlig Kredit-side i den menneskelige Kulturs Bøger, skal kun lige antydes — i Strafferetten saaledes som Beskytter af Statsborgerne mod Statsmagtens Vilkaarlighed — *nullum crimen sine lege*.⁸⁾)

Men hvad Naturretten oversaa, det saa Ørsted. Han var ligesom Kant og Fichte i sine første Arbejder gaaet ud fra, at det maatte være muligt at udlede alle etiske og retlige Sætninger af nogle faa eller tilsidst blot et Fornuftprincip. Men han indsaa snart, som han etsteds udtrykker sig — i den mesterlige Afhandling fra 1811 »Over Grændserne mellem Theorie og Praxis i Sædelæren«,⁹⁾ et af hans Hovedarbejder og samtidig et Hovedarbejde indenfor dansk Videnskab, — at der foruden den almindelige Etik ogsaa gives en særegen for hvert enkelt Individ, l. c. S. 99. Hans Grundtanke blev, at al Videredannelse, alt Fremskridt, al Udvikling ikke skulde deduceres fra almindelige Begreber og forud-

fattede Dogmer, men, som ovenfor antydet, fra det erfaringsmæssige Grundlag; det er umuligt først ad den rene Fornufts Vej at opstille almindelige Sætninger og derefter uden videre anvende dem paa Livet. Vi maa kende den Grad og Art af Udvikling, Livet har naaet, for at kunne finde, hvilke almindelige Synspunkter der kan bruges til at ordne og lede det, og vore Begreber ville aldrig kunne udtømme Virkeligheden i hele dens Fylde og i hele dens individuelle Ejendommelighed. Det er med andre Ord Naturrettens Opfattelse af Retten som en *konstant*, almen, objektiv Størrelse, Ørsted her gav Dødsstødet. Medens Savigny, Hovedet for den historiske Skole, henviste til *Historien*, pegede Ørsted paa det *praktiske* Liv. Det var i Ørsted's berømte Skrift »Forsøg til en rigtig Fortolkning og Bedømmelse over Forordningen om Trykkefrihedens Grændser, dateret den 27de September 1799« I (1801), et Skrift, der yder langt mere end dets Titel kunde lade formode,¹⁰) at hans Brud saavel med den gamle Naturret som med Kant's og Fichte's Teorier først manifesteredes, et Brud, der yderligere dokumenteredes i tre betydningsfulde Afhandlinger »Om Regjeringens Ret til at ophæve eller forandre Stiftelser, som private Mænd have oprettet« (1801),¹¹) »Om Forholdet mellem Religion og Stat« (1807)¹²) og den ligeledes i »Eunomia« trykte, ovenfor omtalte »Over Grændserne mellem Theorie og Praxis i Sædelæren«.

Men Ørsted havde endnu at klare sig et Problem, der iøvrigt staar i uløselig Forbindelse med det lige udviklede, *Rettens erkendelsesteoretiske Grundlag*. I sin Rektoratstale »Naturrecht und Deutsches Recht« (Frankfurt a. M. 1883) siger *Otto Gierke*, at ved Indgangen og Udgangen af Retsvidenskaben staar begribeligvis Spørgsmaalet: Hvad er Retten?² og Gierke fortsætter, at det trods mangehundrekaarige Bestræbelser endnu ikke er lykkedes at give et endeligt og indvendingsfrit Svar herpaa.¹³) Dette Grundproblem var af alle Ørsted's Forgængere, hvis de i det hele taget havde skænket det en Tanke, besvaret rent deduktivt, fra et dogmatisk-naturretligt Udgangspunkt. Klart saa Ørsted det utilfredsstillende heri, og han optog som den første i Danmark den dybest loddende, stringente Undersøgelse af, hvorledes den juridiske Erkendelse skulde begrundes, og hvorvidt den rakte. Han stillede og besvarede det fundamentale Spørgsmaal om Rettens Forhold til Etiken. Og han gav

her Kejseren sit og Gud sit, undgik den tidligere forvirrende og uklare Sammenblanding.¹⁴⁾ Naar Ørsted, som han selv udvikler det, maatte opgive Naturretten i den Skikkelse, hvori den i omtrent to Aarhundreder havde været Genstand for saa mange Bearbejdelser og i Særdeleshed i den, som den havde antaget fra en Tid, den kantiske Bevægelse ytrede sig i hin Videnskabs Behandling, saa vilde man dog herfor finde rigelig Erstatning i en anden mere tiltrækkende og frugtbarere. Den skulde behandle alle de vigtigste Retsforhold saaledes, som de fornuftigvis bør ordnes saavel til at sikre alle Individets Frihed og Personlighed som til Befordring af Samfundets fremskridende Velbefindende, og det ikke blot sanselig taget, men ogsaa forsaavidt det bestaar i de højere Livsgoder. En Retsfilosofi, som den Ørsted tænkte sig, vilde i en nogenlunde grundig Behandling vistnok paa en ganske anden Maade føre ind i de virkelige Retsforhold og danne til sund og frugtbar Eftertanke over disses Befæstelse og Forædling end den sædvanlige Naturret.¹⁵⁾ Han vilde føre og førte Retsvidenskaben fra Naturrettens Begrebshimmel til Jorden. Stærkere og med større Forstaaelse end nogen anden samtidig Retslærd pegede han paa den nære Forbindelse mellem Jurisprudensen og Livet. Hans videnskabelige Program lød i al Korthed saaledes: »At bringe Retsvidenskaben og Livet hinanden nærmere bør uden Tvivl være en ægte og velgørende Retsvidenskabs Formaal.«¹⁶⁾ Det var netop Livets Fylde og Mangfoldighed, Ørsted's Jurisprudens tog Sigte paa og ikke paa de blodløse Konstruktioner og Deduktioner, der fulgte som logiske Konsekvenser af de naturretlige Oversættelser. Ørsted forstod den Realitet, der ligger bag Lovens formelle Bud; overalt foretog han den praktiske Afvejen af de forskellige Livsforholds Karakter. Han var fortrolig med de Forudsætninger, ud fra hvilke Lovgiveren havde dikteret sin Bestemmelse, og aldrig stivnede han i doktrinær Bogstavfortolkning, saaledes som Grundtvig i Tyvernes kirkelige Opgør. Historiker var han ikke — Retshistorien var den af de juridiske Discipliner, der laa ham fjærnest — men hans Udvikling af Grundene til og Betingelserne for det historiske Fortolkningsmiddels Værd og Betydning er som hans andre erkendelsesteoretiske Indlæg grundlæggende og skelsættende.

Ved Universitetet var Ørsted ikke kommet til at virke — den eneste Lærerpost, han beklædte, var som Docent i Kirkeret 1809-26 ved Pastoralseminariet. Der er vistnok ingen Tvivl om, at den Afgørelse, ved hvilken Universitetets Patron, Hertug Frederik Christian af Augustenborg og Dommerne, deriblandt Schlegel, foretrak M. H. Bornemann for Ørsted, af denne er følt som en Krænkelser, skønt han omtaler Resultatet paa den smukkeste og værdigste Maade.¹⁷⁾ Afgørelsen kan vistnok heller ikke forsvares, om end de praktiske Embedsstillinger — 1801 Dommer i Hof- og Stadsretten, 1810 i Højesteret, 1813-48 Deputeret i det danske Kancelli, 1825-48 Generalprokurør — have bidraget deres til at udvikle hans eminente juridiske Ævner. Baade som Dommer, administrativ Embedsmand, Generalprokurør og Lovforfatter udøvede han en overordentlig Indflydelse. Legislativt bidrog han mere end nogen anden til Udformningen af Datidens Lovgivning — de fire systematiske saakaldte Ørsted'ske Straffelove af 4de October 1833 om Angreb paa Legeme og Frihed, af 11te April 1840 om Tyveri, 15de April s. A. om falsk Vidnesbyrd og 26nde Marts 1841 om Brandstiftelse, Arveforordningen af 21de Maj 1845 o. a. — at Ørsted saa at sige var født Medlem af en anselig Række Regeringskommissioner, følger næsten af sig selv. I Kancelliet blev der — trods Præsident F. J. Kaas' fjendtlige Sindelag overfor Ørsted — i rigeste Maal lagt Beslag paa hans kolossale Viden og uudtømmelige Arbejdskraft. Stillingen som Dommer blev til uvurderlig Nytte for ham;¹⁸⁾ han udtaler selv, at saafremt han har udrettet noget for Retsstudiets Udvikling i Danmark, »saa er det fornemmelig skeet derved, at jeg stedse har befrugtet Eftertænkningen ved den Erfaring, mit Embedsliv gav mig.«¹⁹⁾ Ogsaa paa forskellige Omraader indenfor Nationaløkonomien udrettede Ørsted en Gerning, som vækker Beundring hos moderne Økonomer. I mærkelig Grad havde han Forstaaelse af Ting, overfor hvilke ofte selv Nutidens Teoretikere ikke have Blikket aabent. Det var uden Tvivl i første Række Ørsted, som har Æren af den økonomiske Genopbygning i Danmark efter Statsbankerotten i 1813. Han var fortrolig med økonomisk Litteratur, navnlig med engelske Skrifter, og han viste en fremragende Ævne til at tænke og handle rigtigt i økonomiske Sager. Dette gælder særlig om hans Fremstilling af Forskellen mellem den juridiske og den økonomiske

Opfattelse af Penge, hans Betragtninger over de forskellige Muligheder, der frembød sig i 1813 o. s. fr.²⁰⁾

Men hvor betydningsfuld end denne Del — eller disse Dele — af Ørsted's Livsgerning har været, hvor dybe Spor de end have efterladt i dansk Aandsliv og Historie, det bliver dog som retsvidenskabelig Forfatter, at han har ydet en Indsats, der er enestaaende i Nordens Videnskab og næppe har virkelige Sidestykker udenfor denne. Hans litterære Produktion blev, selv om den kun fik en relativt kort Levetid, en Litteratur i Litteraturen. Hæmmet fra sin tidlige Ungdom af Sygdom og ude af Stand til at tage Aftenen, endsige da Natten til Hjælp for at bestride de Pligter, som Embedsgerningen i Forbindelse med hans mangfoldige andre brydsomme Hverv paalagde ham, har Ørsted kun i Kraft af en næsten ubegribelig Arbejdsævnne kunnet yde, hvad han har ydet. Med Liv og Sjæl var han Forfatter; da Katastrofen indtraf, og han blev tvunget til at »opofre« sin litterære Virksomhed, var det for ham som at miste den ene Arm.²¹⁾ Udgivelsen af hans akademiske Prisskrift 1798 havde givet ham Blod paa Tanden, hans ungdommelige Ærgerrighed og brændende filosofiske Interesse gav sig litterære Udslag i Anmeldelser af Afhandlinger i »Philosophisk Repertorium for Fædrelandets nyeste Litteratur«, de »Kjøbenhavnske lærde Efterretninger«, »Minerva« o. a.; af disse Arbejder fremhæver han selv »Religionsbladet Jesus og Fornuften for Philosophiens Domstol«, hvori han tog det nævnte af Otto Horrebow redigerede Blad af Dage — ogsaa i Ordets fysiske Betydning²²⁾ — et Udslag af den Anseelse, han alt havde erhvervet sig, var, at man betroede ham Udgivelsen af det fjerde og sidste Bind af M. G. Birckner's samlede Skrifter (1800). Ganske ejendommeligt for Ørsted's Ungdomsproduktion er et vist polemisk og skarpt Træk, hvilket er den senere Produktion, i det store og hele i det mindste, ganske fremmed.²³⁾

Det første Afsnit af Ørsted's Skribentliv var sluttet. Det stod i Filosofiens Tegn. Men Filosofien havde været ham en uundværlig Lærer. Den havde hos ham udviklet det erkendelsesteoretiske Grundsyn, der gav ham den brede Baggrund for hans endnu større Gerning som juridisk Forfatter. Bekæmpelsen af Naturretten var Ørsted's første videnskabelige Hovedbedrift, Fremstillingen af hele den gældende Ret, Pri-

vatretten, Processen og Strafferetten den anden, hans egentlige Aristi. Naar man om hans Forfatterskab har fremhævet, at han ikke har efterladt sig noget monumentalt Arbejde,²⁴⁾ kan denne Bemærkning ikke gælde, forsaavidt Monumentaliteten angaar Forfatterskabet i sin Helhed, men muligvis nok Enkeltværket. Men Kritikerne have ikke tilstrækkelig undersøgt Aarsagerne hertil. Her fremtræder grelt en af Hovedfølgerne af Universitetets Færd ved at vrage Ørsted som Lærer. Stængt ude fra Katederet maatte Ørsted lade selv en Del af sine Hovedværker fremkomme som Noter eller Supplementer til Professorernes Lærebøger, saaledes »Supplement til afdøde Generalauditeur Nørregaards Forelæsninger over den Danske og Norske private Ret« (I 1804, II 1806, III 1812) og »Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed, med stadigt Hensyn til Hr. Etatsraad og Professor Hurtigkarls Lærebog« (I 1822, II 1825, III 1828, IV 1831, V 1832, VI 1835 med alfabetisk Realregister af C. G. Krüger 1843), en litterær Form, som kan overlades Begynderen, men ikke en ogsaa paa den Tid anerkendt Mester som Ørsted. Det er i Fortalen til første Bind af Supplementet S. III-IV, jfr. III S. VI, at Ørsted udtaler de ikke betydningsløse Ord, at han ved til eget Brug at samle Notater til Nørregaard's Skrift kom i Tanke om, »at de tillige kunde tjene som Materialier til et nyt System, hvortil jeg fandt vor Lovkyndighed saa høilig trængende, og hvis Udarbeidelse det var min faste Agt at paatage mig,« og det er i Fortalen til Haandbogens første Del, at Ørsted skifter Sol og Vind lige mellem Teori og Praxis i Vendinger, der kunde staa som Motto for ethvert retsvidenskabeligt Værk,²⁵⁾ medens han i Fortalen til sjette Bind bebuder sin Afskedtagen med den juridiske Læseverden, et af de mørkeste Blade i dansk Videnskabs Historie.²⁶⁾ Samtidig havde Ørsted, der allerede 1802-03 sammen med B. H. von Munthe af Morgenstierne, C. F. Lassen og J. K. Høst havde deltaget i Udgivelsen af »Juridisk Maanedstidende« (4. Bind) overkommet at udgive og for største Parten selv skrive den lange Række af juridiske Tidsskrifter, hvori en næsten uoverskuelig Mængde af epokegørende Afhandlinger, Anmeldelser o. l. fremkom, »Juridisk Arkiv« og dets Fortsættelse »Nyt juridisk Arkiv«, »Juridisk Tidsskrift« og »Arkiv for Retsvidenskaben og dens Anvendelse«, en ny forkortet Redaktion særlig af »Juridisk Arkiv«,²⁷⁾ en Aandspræstation

af ualmindelig Fylde og Kraft. Man kan om *samtlig*e disse Arbejder udtale den generelle Dom, at hvert enkelt Spørgsmaal er Genstand for den mest indgaaende Undersøgelse, alle Afgørelser præges af en Sikkerhed, en Omhu, en praktisk Genialitet som den, der findes hos de store romerske og engelske Jurister. Men at give en nærmere Udredning for de specielle Retsdiscipliners Vedkommende af Ørsted's herhenhørende Virke og i Forbindelse dermed at gennemgaa det uhyre Fremskridt, der betegnes ved A. S. Ørsted's Navn, vilde sprænge den naturlige Ramme for nærværende Fremstilling, og i dansk Litteratur er der iøvrigt gjort udførlig Rede derfor i C. Goos, J. Nellesmann og H. Øllgaard's omfattende Værk »Anders Sandøe Ørsted's Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling«,²⁸⁾ jfr. ogsaa H. Munch-Petersen i Ugeskrift for Retsvæsen 1901 S. 261-72 og Troels G. Jørgensen: »Anders Sandøe Ørsted. Hans Liv og Arbejde« (1933).²⁹⁾ I *Privatretten* ydede han grundlæggende Arbejder i Fortolkningslæren, i Læren om Analogi, Sædvanen og dens Forhold til Loven, Loves tilbagevirkende Kraft o. s. v. Han undersøgte Spørgsmaalet om det rene Ægteskabsløftets forpligtende Kraft, han udviklede Læren om umyndiges Raaden over selverhvervet Gods. Fra de nu benyttede obligationsretlige Systemer vil man i Læren om Gældsbreve, Skadeserstatning, negotiorum gestio, condictio indebiti o. s. fr. erindre de Ørsted'ske Teorier; enkelte have mødt Kritik, ere forkastede, men optagne igen — men alle ere de af den Art, at de ikke kunne forbigaaes i Tavshed. Stadig ere de den *rocher de fer*, hvorfra Undersøgelsen tager sit Udgangspunkt. Og fra Tingsretten fremhæves Ørsted's berømte Kritik af den Gang almindelig antagne Begrundelse af Ejendomsretten.³⁰⁾ Ogsaa her som andensted en Protest mod den absolute Deduktion, som toner frem paa en genial og overbevisende Maade. Han bruger her det skarpe Udtryk om de Skribenter, der have erklæret Ejendomsretten for en uafhængelig Menneskeret, ja for den helligste af alle Rettigheder, at disse Forfattere slet ikke maa have tænkt over det, de skreve.³¹⁾ Ørsted selv har unægtelig gjort det. Han har brugt »den sunde Fornuft«,³²⁾ som han selv beskedent taler om. Han har følt det menneskelige Liv paa Puls. Han har Blikket aabent for de Samfundshensyn, den krasse individualistiske Teori i sin Blindhed ikke ser.

Om *Proceslitteraturen* før Ørsted udtaler Nellesmann anf. V. S. 64

kategorisk, at den ingen videnskabelig Betydning har. Ogsaa paa Processens Felter har Ørsted virket som Nyskaber. Hele Civilprocessens almindelige Del skyldes ham. Ham er det, som har udviklet de ledende processuelle Grundbegreber, Spørgsmaalet om Kontrasøgsmaal, Reglerne om Intervention, Bevislæren, Begrebet juridisk Vished, Bevisbyrdens Fordeling, egen Tilstaaelse, Vidnebeviset, Begrebet tildels lovfaste Vidner, Syn og Skøn, Dokumenter, Partsed, Procesomkostninger, Afstemningslæren og i Kriminalprocessen Læren om det ekstraordinære Tyvsbevis, Indicier o. s. fr.

Og hvad der nys er sagt om Processen, gælder ogsaa *Strafferetten*. For Danmark-Norges Vedkommende gennemførte Ørsted en Revision af de strafferetlige Grundbegreber, der fuldtud staar paa Højde med den af Anselm von Feuerbach foretagne i dennes geniale Værk ved Aarhundredets Begyndelse »Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts.«³³⁾ Han var en Beundrer af Feuerbach, men ændrede den af denne opstillede Straffetruselsteori til en Advarselsteori.³⁴⁾ Hans Forsvar for Dødsstraffen fremkaldte fra norsk Side et filosofisk Mod-Udkast af W. B. F. P. Sverdrup: »Dødsstraffens Uretmæssighed viist og Conferentsraad A. S. Ørstedes Grunde for dens Retmæssighed prøvede« (Oslo 1836). 1824-25 optraadte Ørsted med Myndighed og Overlegenhed fra et indeterministisk Stade i den af Lægen Franz Gothard Howitz paa Grundlag af en Sundhedskollegiet forelagt Sag rejste deterministiske Strid, hvori bl. a. J. P. Mynster, J. L. Heiberg, Peder Hjort, F. C. Sibbern og J. D. Brandis deltog, Howitz med en i Ørsted's Juridisk Tidsskrift VIII, 1. H. trykt Afhandling »Om Afsindighed og Tilregnelse. Et Bidrag til Psychologien og Retslæren«,³⁵⁾ hvortil Ørsted knyttede »et Par Ord«,³⁶⁾ og senere »Fortsatte Betragtninger«³⁷⁾ og »Et Par Ord angaaende Hr. Prof. Howitz Ultimatum«. Med overlegent Skarpsind behandlede Ørsted ogsaa de vigtigste Afsnit af Strafferettens specielle Del. 1809 udkom hans store og vægtige Monografi »Systematisk Udvikling af Begrebet om Tyverie, og denne Forbrydelses juridiske Følger, samt andre dermed forbundne Retsmaterier; tilligemed Vink til vor Tyvslovgivnings rigtige Bedømmelse« bl. a. med dens nye og slaaende Udredning af det omtvistede Begreb *animus lucri faciendi*.³⁸⁾ 1815 saa første Bind

af Ørsted's klassiske Værk »Eunomia, eller Afhandlinger, henhørende til Moralphilosophien, Statsphilosophien, og den Dansk-Norske Lovkyn-dighed« Dagens Lys (II 1817, III 1819, IV 1822). 2det og 3die Bind vedrører Strafferetten og udgør for en væsentlig Del Indholdet af Ørsted's »Abhandlungen aus dem Gebiete der Moral- und Gesetzgebungs-Philosophie« (I-III 1818, 1823, 1826), det eneste af Ørsted's Værker, der sammen med Afhandlingen »Ueber das Nothrecht« i »Neues Archiv des Criminalrechts«³⁹⁾ er oversat og udkommet paa Tysk. Andet Bind af »Abhandlungen«⁴⁰⁾ bragte den mod N. T. von Gönner's Udkast til en Straffelov for Bayern rettede »Ausführliche Prüfung des neuen Entwurfs zu einem Strafgesetzbuch für das Königreich Bayern, erschienen in München 1822«, der fremkaldte Gönner's over alle Grænser voldsomme og næsten fantastisk grove og uforskammede Skrift »Einige Motive zum Baierschen Entwurfs des Strafgesetzbuchs mit kurzer Prüfung der ausführlichen Prüfung, welche der Hr. Etatsrath und Deputirter des K. dänischen Canzleicollegii, Dr. Oersted, zu Kopenhagen im Jahr 1823 herausgegeben hat« (München 1825), sekunderet af den bayerske Ministerialraad Friedrich Ferdinand von Spies' noget mere saglige og moderate »Kritik der Schrift des dänischen Staats-Raths Dr. Oerstedt (sic!) über den Entwurf zu einem Strafgesetzbuche für das Königreich Baiern« (Landshut 1825), Skrifter, paa hvilke Ørsted svarede i »Juridisk Tidsskrift« og i tredje Bind af ovennævnte »Abhandlungen«.⁴¹⁾ Takket være disse blev Ørsted baade den Gang og senere citeret i tyske og østerrigske Lærebøger og Afhandlinger, men som en Kriminalist blandt hundrede andre, noget virkeligt Begreb om Ørsted's virkelige Storhed har man end ikke i vore Dages Tyskland, endsige da Frankrig, England og Amerika, hvor hans Navn er ganske ukendt.⁴²⁾ Hans Lod var Geniets i en Købstad. Selv om han er en af den juridiske Verdenslitteraturs store, har allerede Sprogets Stavnsbaand været til Hinder for hans Tankers og Teoriers Udbredelse udenfor Danmark og Norge.

Som ovenfor omtalt har Ørsted kun med faa og værdige Ord nævnet, at han blev forbigaaet ved Besættelsen af en Lærerpost ved Universitetet. I Modsætning til mange andre paakaldte han intet Martyrium for sig i den Anledning. Helt undlod han at omtale det Martyrium eller den Tragedie, der indtraf for ham i 1826, da den enevældige Konge

standsede hans Forfattervirksomhed, som da stod i sin fulde Blomst. Først i nyere Tid ere de nærmere Omstændigheder ved denne sørgelige Begivenhed blevne kendte og dokumenterede. Foranlediget ved forskellige Udtalelser i *P. D. Christian Paulsen's* lille Skrift »Betragtninger over den Danske Kirkes symboliske Bøger fra den kirkeretlige Synspunkt. Med en Indledning om Theologiens og Retsvidenskabens indbyrdes Forhold« (1826) offentliggjorde Ørsted i Juridisk Tidsskrift XII, 1. H. S. 213-28, 2. H. S. 250-304 en Afhandling: »Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring?«,⁴³) medens Striden mellem H. N. Clausen og N. F. S. Grundtvig var standende; Afhandlingen var i Virkeligheden konservativ, Ørsted's Svar paa det stillede Spørgsmaal benægtende. Der var ingen Grund til at ændre de symbolske Bøger. Ogsaa de kirkelige Love ere undergivne den for Love i Almindelighed gældende Sætning, at ligesom Forhold og Begreber forandre sig med Tiderne, vil ogsaa det System af Forestillinger, hvorfra man ved Lovens Anvendelse maa gaa ud, forandre sig, uagtet selve Loven bliver uforandret. Bogstavelig Tilslutning var ikke nødvendig, naar kun det væsentlige anerkendes, og som Punkter, hvor en bogstavelig Opfattelse ikke var nødvendig, nævnede Ørsted Syndefaldet, Treenigheden, Inspirationen og de evige Helvedesstraffe. Disse Betragtninger over Præsteeden, de symbolske Bøger og Treenigheden fandt Grundtvig og hans Vaabendrager J. C. Lindberg stridende mod Kongeloven — og Enevoldsmagten tog Affære. Ørsted's liberale Sympatier og Virken f. Ex. for en lovordnet Trykkefrihed havde ikke altid været velset af Frederik VI og hans haandgangne Mænd. Ved Tugthusoprøret 1817 undlod Ørsted at underskrive Forestillingen om de rigoristiske og uretfærdige Foranstaltninger, Kongen havde planlagt — Domfældelse uden Appel og Decimering eller Henrettelse af hver 10de efter Lodtrækning, hvis de rette skyldige ikke kunde findes. I den Anledning overfusede Kongen Ørsted med de urimeligste og taabeligste Beskyldninger, og Ørsted's frimodige og mandige Forsvarsskrift paadrog ham tillige Kancellipræsident Kaas' Forbitrelse. Nu var Frugten moden. Ørsted skulde gøre Springet. Provoceret af de to ovennævnte Mænd og den juridiske og historiske Forfatter G. L. Baden tog Kongen og Kaas Affære, og efter ca. 6 Ugers pinlige og for Ørsted oprivende baade mundtlige og

skriftlige Forhandlinger med Kaas, Audiens hos Kongen o. s. v. — Alternativet var: Opgivelse enten af Embede eller litterær Virksomhed — faldt endelig Afgørelsen: I et kongeligt Reskript af 21nde September 1826 modtog Ørsted Kong Frederik VI's Irettesættelse for hans Kongen »mishagelige« Afhandling, Paalæg om med ret uvæsentlige Undtagelser at standse sin Forfattervirksomhed og endelig hovedkulds Afsked fra Pastorseminariet — det sidste Paabud gik Ørsted stærkt til Hjærte. Men der var ingen Vej udenom. Den bitre Kalk skulde tømmes til sidste Draabe. Det kongelige Forbud søgte Ørsted ved en Henvendelse 1829 til Kaas' Efterfølger Poul Christian Stemmann forgæves at faa hævet. Ellers fandt han sig i sin Skæbne. Kongens og Statens tro Tjener var han altid.

Der skal ikke paa dette Sted rejses nogen Debat om Enevældens Fremfærd overfor et af de største Genier, dansk-norsk Videnskab har frembragt. — Nedskriveren af disse Linier tillader sig i et og alt at henholde sig til den Opfattelse, for hvilken han tidligere i sine Bidrag til Ørsted-Litteraturen har givet Udtryk, saaledes bl. a. i Bogen »Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826. En aktmæssig Fremstilling« (1929).⁴⁴⁾

Efter denne Regeringens herostratiske Optræden overfor Ørsted blev det i alt væsentligt Statens Tjeneste og Politiken, han viede sine sjældne Aandskræfter. Han afsluttede i Henhold til den ham givne kongelige Tilladelse sin skæbnesvangre Afhandling i »Juridisk Tidsskrift«, »Arkiv for Retsvidenskaben og dens Anvendelse« (IV 1827, V 1828, VI 1831), fuldendte sin »Haandbog« og 16de Bind af »Juridisk Tidsskrift« og publicerede en anonym Anmeldelse af J. C. Lindberg's Skrift »Er Dr. Prof. theol. H. N. Clausen en ærlig Lærer i den christne Kirke?« (1830) i »Maanedsskrift for Litteratur« IV (1830),⁴⁵⁾ men bortset herfra foreligger der indtil den konstitutionelle Forfatnings Indførelse intet retsvidenskabeligt fra hans Haand. Hans større og mindre Skrifter efter 1848 er alle af politisk statsretligt Indhold, saaledes f. Ex. »Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og en Valglov« (1849), »For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed. En historisk statsretlig Undersøgelse« (1850), »Om det den forenede Rigsdag forelagte Kongelige Budskab om Arvefølgen for den

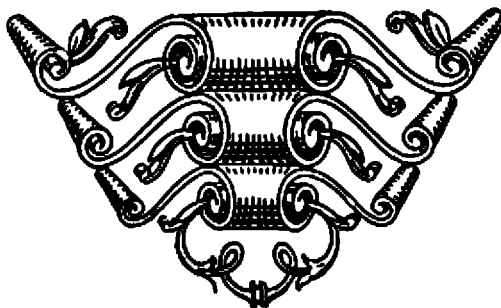
samlede danske Stat, fornemmelig med Hensyn til Hr. Conferentsraad Wegeners Skrift, tilligemed Bemærkninger i Anledning af en nylig offentliggjort ældre Erklæring over Arverettigheden til Tronen» (1852), »Yderligere Bemærkninger i Anledning af det den forenede Rigsdag forelagte Kongelige Budskab om Arvefølgen for den samlede danske Stat» (1853), »Til rigtig Bedømmelse af Folkethingets Opløsning» (1853), »Om Kongens og Rigsdagens indbyrdes Myndighed hvad Fællesforfatningen angaar» (1854), »Endnu en Stemme angaaende Hs. Kgl. Høihed Arveprindsens Vægning for at underskrive Fælledsforfatningen af 2den October 1855» (1856), »Til Belysning af Fæstesagen med særdeles Hensyn til den paa sidste Rigsdag angaaende samme tagne Beslutning» (1856), »Belysning af de med Hensyn til Rigsretsdømmen af 28de Februar 1856 paa Høiesteret gjorde Angreb» (1856) og »Til Belysning af den nyeste Tids skandinaviske Politik» I (1857). Som en enlig rent juridisk Svale kan nævnes, at 6te Udgave af Ørsted's Formularbog af 1811, tildels gennemset af Forfatteren, udkom 1855.

Endnu i sin høje Alderdom var Ørsted litterært produktiv. I sit 4 Binds Værk »Af mit Livs og min Tids Historie» (I 1852, II 1852, III 1855 og IV 1857) leverede han en af de vigtigste Kilder til dansk Historie i det 19de Aarhundredes første Halvdel, den senere danske Enevældes Forsvarsskrift, skrevet for Sagens Skyld, for at klarlægge Ørsted's Mening om de retslige, politiske og økonomiske Begivenheder, i hvilke han havde taget saa væsentlig Del, men ikke for at tale om sig selv — — end ikke om Begivenhederne i 1826.

1917 udgav *Axel Rafael* »Register til Anders Sandøe Ørsteds Skrifter«, 1921 *Henny Glarbo* »Person- og Sagregister til Anders Sandøe Ørsteds Skrifter og Taler af historisk, politisk og statsøkonomisk Indhold«, og endelig offentliggjorde Bestyrelsen for det Anders Sandøe Ørstedske Prismedaille-Legat ved *Troels G. Jørgensen* i Aarene 1930-36 7 Bind af Ørsted's Skrifter i Udvalg.⁴⁴)

Den Opfattelse, der i de foregaaende Linier er gjort gældende med Hensyn til Ørsted's Værd og Betydning, er ikke ny, men deles af alle de Forfattere, som have syslet med Ørsted's store Skikkelse. Han fremsetter en Rigdom af nye originale Tanker, han fremdrog et uhyre, indtil da ubearbejdet Stof; der vil næppe findes noget Spørgsmaal i mo-

derne Jurisprudens, hvorpaa Ørsted ikke har givet et dybsindigt og som oftest det endelige Svar. Den vældige Frodighed, for hvilken Ørsted's Tankeliv er Udtryk, tog næsten Vejret fra hans Samtid — det var for meget, man kunde ligesom ikke overkomme det. Men hans Teorier og Læresætninger forstodes og akcepteredes efterhaanden af Praxis, og systematisk og metodisk arbejdede de Efter-Ørsted'ske Teoretikere videre paa det af ham skabte Grundlag — som det nedenfor skal forsøges vist, staa alle de efterfølgende betydelige Navne i dansk Litteratur paa Ørsted's Skuldre. Vel have indenfor dansk Retslære ogsaa spekulative Hegel'ske Strømninger kruset Vandene, men ved Ørsted have de ikke kunnet rokke. Om den franske Maler *Manet* brugte man Ordspillet *Manet — manebit*. Paa Anders Sandøe Ørsted kan man med fuld Sandhed — uden Ordspil — anvende Ordene: *manet — manebit!*

y

TREDIE AFSNIT

FORFATTERNE EFTER ØRSTED

DOGMATIKERE: J. O. HANSEN P. G. BANG A. W. SCHEEL
T. ALGREEN-USSING F. T. J. GRAM J. NELLEMAN OG C. G. HOLCK

ED KGL. RESOLUTION af 5te April 1828 blev Assessor i den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret *Jens Olaus Hansen* beskikket til i Forening med sit Dommerembede og saalænge han forblev i samme »at holde Forelæsninger ved Universitetet om den danske Ret i Almindelighed og over de specielle Discipliner af samme, som maatte blive ham overdragne samt deri at examinere, dog uden at deltage i andre Forretninger ved Universitetet«. ¹⁾ I Kollegialtidende XXIX (1826) S. 158 udtaler Kancelliet sig med stor Anerkendelse om Hansen's »sjældne Kundskaber og praktiske Dømmekraft«. ²⁾ J. O. Hansen havde ogsaa benyttet sin Tid godt. Som Kandidat var han en søgt Manuduktør, en af hans mest berømte Manuducender var J. P. E. Hartmann, der i sine Livsoptegnelser med Taknemmelighed mindes sin Lærers klare Tanke og logisk Ævne, ³⁾ som Kancellisekretær foretog han 1820-23 med Understøttelse af Fonden ad usus publicos en videnskabelig Udenlandsrejse, fornemmelig for at studere jus publicum og Proceslovgivningen. ⁴⁾ Det var et Æmne fra Processen, der havde været Genstand for den Afhandling, hvormed Hansen i 1819 vandt Universitetets Guldmedaille, »Udvikling af den Preussiske og den Danske Proceslovgivnings forskellige Grundsætninger med Hensyn til Dommerens Deltagelse i Processen, foranlediget ved det juridiske Facultets, for Aaret 1818, udsatte Prisopgave«, et Arbejde, som Ørsted med »sand Fornøielse« optog i »Nyt juridisk Arkiv« XXVII⁵⁾ og som ogsaa udkom som Særtryk 1819. Som juridisk Forfatter var Hansen Elev af Ørsted —

udenlandsk Paavirkning synes ikke at kunne spores hos ham — og Ørsted havde med den ham egne Finhed introduceret ham i Litteraturen ved at skrive Forord og enkelte Noter til Prisaafhandlingen. De Forventninger, denne lovende Debut fremkaldte, opfyldtes helt ved hans »Forsøg«: »Systematisk Fremstilling af det Danske Skiftevæsen. Med en Forerindring af A. S. Ørsted« (1825, tredje omarbejdede Udgave 1837), den første af Ørsted's Aand og Metode prægede systematiske Lærebog omhandlende en hidtil saa godt som ubearbejdet Del af dansk Ret. Bygget var Bogen paa grundige Studier i Marken, og man genfandt her, for at bruge Ørsted's træffende Dom, det samme overskuende og indtrængende Blik, den samme Ævne til at sætte sig ind i de virkelige Forhold, den samme udtømmende Fremstilling som i det ældre Værk — det var med andre Ord Ørsted's Tanker, der var gaaet Disciplen *in sucum et sanguinem*. Det var om dette klare og konkrete Skrift, af P. Hjort kaldet »den bekjendte Træstebog for Skifteforvaltere«,*) at Poul Møller efter Orla Lehmann's Udsagn paastod,†) at han heri søgte Trøst og Forsoning, naar han var fortvivlet over Tanken — Livets Gaader! De Egenskaber, som karakteriserede Skifteretten, fremtræde ogsaa i Hansen's sidste Arbejde, det ufuldendte »Bidrag til den danske Civilproces« (I 1839), der betyder et stort Fremskridt i Sammenligning med Nørregaard's og Hurtigkarl's delvis forældede Systemer. Det er Civilprocessens almindelige Del, Værket behandler, medens P. G. Bang omtrent samtidig begyndte paa Fremstillingen af den civile Procesmaade. Et virkeligt Tab for dansk Retslitteratur, at Hansen's betydningsfulde og indgribende Stillinger baade i Kollegial- og Departementsstyrelsen saa tidlig slog ham Pennen ud af Haanden. Han kunde ikke i Længden tjene to Herrer paa én Gang. Men i ham var der det rigtige Tømmer.

Medens J. O. Hansen udelukkende maa anses for A. S. Ørsted's Lærling, var Forholdet noget anderledes med hans Svoger *Peter Georg Bang*. Tidlig var han kommet ind paa romerretlige Studier, som han særlig drev under sit Ophold i Udlandet, og hvor han ogsaa paa nært Hold fik Indblik i Striden mellem den filosofiske og historiske Skole; selv om han ikke var blind for de Ensidigheder med deraf følgende Konsekvenser, hvori visse Tilhængere af den sidste gjorde sig skyldige,

tilhørte han selv i sit videnskabelige Grundsynspunkt Skolen og regnede sig til Ære at være en Discipel af dennes Fører Friedrich Carl von Savigny; de kritiske Bemærkninger, han i »Juridisk Tidsskrift« XXIII (1834)⁸⁾ rettede mod A. M. Schweigaard's skarpe Angreb paa den tyske Retsvidenskab og derunder ogsaa Savigny, ere vel begrundede og fortjene ikke Orla Lehmann's affejende Omtale i dennes »Efterladte Skrifter«;⁹⁾ iøvrigt gør den romerske Rets Indflydelse sig noget for stærkt gældende i Bang's Bidrag til den danske Privatret; at hans Licentiaatafhandling fra 1819 om Nødværge »De moderamine inculpatæ tutelæ ex legibus patriis Romanisque præmissis principiis juris universalis de jure defensionis«¹⁰⁾ ogsaa omhandler Romerretten, er derimod kun naturligt efter Afhandlingens hele Plan. Baade denne Afhandling og Doktordisputatsen »De ordinaria forma inquisitionis criminalis speciali patriæ legum habitu respecto« (1820) og hans »Fem Forelæsninger, holdte i Anledning af Concurrence om det ledige juridiske Professorat, i Januarii og Februarii Maaned 1830«¹¹⁾ vise alle de samme solide Egenskaber som hele hans senere Produktion. Bang ejede ikke Ørsted's Genialitet og hans videnskabelige Begavelse stod ikke Maal med hans Arbejdsfælle J. E. Larsen's; han tog de Opgaver op, som Tiden havde fornødne uden i Almindelighed at tilstræbe nogen Novation; i sin 5te Prøveforelæsning: »Udfordres Overleverelse til at stifte Ret i Tingen, efter vore Love?« gav han iøvrigt Udtryk for de samme Tanker, der 1840 førte Savigny til den berømte Sondring mellem obligatoriske og tinglige Kontrakter. For at fyldestgøre »den særdeles Forpligtelse til at holde Forelæsninger over Romerretten«, der blev paalagt Bang ved den kgl. Resolution af 27nde Februar 1830 om hans Ansættelse som Professor, udgav han »Lærebog i de til den Romerske private Ret henhørende Discipliner. I: Den udvortes Retshistorie og Systemets almindelige Deel« (1833), II Bd. 1ste Hæfte »De tinglige Rettigheder« (1835), den første systematiske, dog ikke fuldførte, Fremstilling af den romerske Privatret i dansk Retsvidenskab; den Hurtighed og Lethed, hvormed Bang arbejdede, har ikke efterladt Spor i dette Værk, der bygger paa et grundigt Kendskab saavel til Kilderne som til den romanistiske Litteratur.¹²⁾ Det havde været Bangs Hensigt med sine romerretlige Studier at bane Vejen for et fuldstændigt System af den danske Privatret.

Han fik det ogsaa behandlet i Forelæsninger, men ikke offentliggjort; de enkelte, jævnlig meget udførlige privatretlige Afhandlinger, han lod trykke — »Udvikling af Læren om Interessentskab og de samme nærmest vedkommende Retsforhold« (»Juridisk Tidsskrift« XVI (1829) S. 1-183 og XXI (1883) S. 211-342) og »Fremstilling af de Rettigheder, som tilkomme en Medeier med Hensyn til Sameiets Ophævelse, tilligemed Bemærkninger om Auctionsforvalterens Competence i Henseende til at afgjøre Spørgsmaalet over Auctionens Fremme« (l. c. XVII (1831) S. 384-88) — angik Æmner, der hidtil kun havde tildraget sig liden Opmærksomhed, men navnlig den først citerede, en Interessentskabs-Lærens »almindelige Deel«, indeholder i alt væsentligt en Udvikling af, hvorvidt Romerrettens herhenhørende Sætninger ere anvendelige paa dansk Ret, og have allerede af den Grund ikke spillet nogen synderlig Rolle i Retsanvendelsen. Størst Betydning fik Bang som Processualist. Sammen med J. E. Larsen udarbejdede han »Systematisk Fremstilling af den danske Procesmaade« (»Juridisk Tidsskrift« XXIX-XXXII (1837-39), XXXIV-XXXV, XXXVII-XL 1839-43, udkommet særskilt, I-V, 1837-43), hvoraf de ti første Kapitler af den ekstraordinære Proces og Fremstillingen af Appel navnlig skyldtes Larsen og Resten Bang; Processens almindelige Del, derunder Læren om Forlig, udelukkedes under Hensyn til den alt fra Ørsted's Haand foreliggende systematiske Behandling, og Bang's Løfte om at skrive en Kriminalproces naaede han ikke at opfylde. Videnskabeligt fører dette Hovedværk ikke udover Ørsted. Det er Ørsted's grundlæggende og banebrydende processuelle Monografier, der ere bearbejdede, fuldstændiggjorte og samlede i System; for Skifterettens Vedkommende kunde de to Forfattere støtte sig til J. O. Hansen's udtømmende Skrift herom. Men det var et Værk, hvortil Retslivet trængte, og det beherskede baade Teori og Praxis indtil Fremkomsten af Nellenmann's Procesarbejder, som ogsaa helt igennem tager Hensyn dertil. Efter Ørsted's nødtvungne Opgivelse af sin Forfattervirksomhed tiltraadte P. G. Bang sammen med J. L. A. Kolderup-Rosenvinge og J. O. Hansen Redaktionen af »Juridisk Tidsskrift« (XVII-XL, 1831-40), hvori han publicerede forskellige Afhandlinger foruden de alt foran nævnte. De af Bang fra Tid til anden — 1837, 1840 og 1842 — skrevne statsretlige Indlæg ere affødte af hans politiske Gerning. Overvættes mange

Aar varede hans Universitetsvirksomhed ikke, men i Kraft af sin ualmindelige Arbejdsæвне lykkedes det ham ogsaa her at sætte varige Spor. Det er jo en bekendt Sætning om Bang, at »han trak for to overalt, hvor han blev spændt for«.

Oprindelig syntes intet at tyde paa, at den norskfødte *Anton Wilhelm Scheel* skulde komme til at indtage en fremskudt Plads paa det danske juridiske Parnas. Hans Hu stod først til Militærvæsenet,¹³⁾ men da Udsigterne i denne Etat kun vare ringe,¹⁴⁾ begyndte han at studere, blev 1825 cand. juris med Udmærkelse, 1828 Licentiat med en militær-juridisk Afhandling »De limitibus inter civilem jurisdictionem et militarem exercitui terrestri demandatam secundum jus patrium« 1836, samme Aar, i hvilket han udnævntes til Professor, Dr. juris med Dissertationen »De publicis actionibus et inquisitionibus ex causis poenalibus ex præceptis juris Danici et Norvegici, tam antiqui quam hodierni, nec non ex aliis nonnullis legibus«. I sin latinske Selvbiografi af 1828 hylder Scheel — med det obligate Takkebuk for Universitetsprofessorerne — fremfor nogen anden A. S. Ørsted som sin Lærer,¹⁵⁾ og det var ogsaa Linien fra Ørsted, han førte videre. Scheel er vistnok den Efter-Ørsted'ske Periode's betydeligste Dogmatiker. Om Scheel's Ævner som Docent er intet videre bekendt, i sine ældre Aar kunde han ikke efter Gram indtræde i Sølovskommissionen, da han paa Grund af sit svage Bryst og meget svage Stemme ikke var i Stand til at deltage i nogen langvarigere mundtlig Forhandling,¹⁶⁾ og en af Grundene til, at han ikke kom til at spille nogen større politisk Rolle, var en delvis af svigtende Helbred følgende Tilbageholdenhed og Indesluttethed. Ueberørte af Tidens Tand og urokkede af senere Lovforandringer knejse som Klipper i dansk Retslitteratur Scheel's Hovedværker »Person- og Familieret, fremstillet efter den danske Lovgivning« (I-II 1857-60, 2den omarbejdede og forøgede Udgave af Personretten 1876, af Familieretten 1877) og »Privatrettens almindelige Deel« (I-II 1865-66); skønt Forfatteren var klar over, at en væsentlig Del af Personrettens Indhold — Indfødsretten, Fattigvæsenet, Næringsretten m. m. — snarere henhørte til den offentlige Ret end til Privatretten, bibeholdt han den dog i anden Udgave af Personretten, medens han i anden Udgave af Familieretten udelod den Afdeling, hvori Forholdet mellem Husbond og

Tjenestefolk behandlede. Første Afdeling af Privatrettens almindelige Del omhandlede Retskilderne, anden Retsforholdene; Rettighedens Indhold fandt han i en Beføjelse til en vis udvortes Raadighed eller Frihed, Lovfortolkning er efter ham en Virksomhed, som bestaar i at erkende Lovene i deres sande Betydning, hvortil udfordres, at de opfattes baade rigtigt og fuldstændigt — det var den subjektive Fortolknings-teori, hvortil han sluttede sig; i Afsnittene om Retsreglernes Virkekreds i Tiden og deres stedlige Grænser er Savigny's Indflydelse mærkbar.¹⁷⁾ Det var den positive Lovgivning, mod hvilken Scheel's Blik var rettet; paa selvstændige retshistoriske Undersøgelser indlod han sig ikke, og en dyberegaaende Indtrængen i den retsvidenskabelige Erkendelsesteori laa udenfor hans Interesse og Ævne. Sin sjældne Lovkundskab og praktiske Erfaring lagde Scheel ogsaa for Dagen i sine to Universitetsprogrammer »Om Tilbageholdelsesretten efter de danske Love med nogle forudskikkede Bemærkninger om tinglige Sikkerhedsrettigheder i Almindelighed« (1839), »Om Københavns Universitets Collegier og Stipendier for de Studerende ved dette Universitet« (1844) og i sin legislativt-litterære Virksomhed paa Militærrettens Felter, hvilken skaffede ham Navn og Autoritet som Tidens første Militærjurist.¹⁸⁾ Han naaede ikke som nogle af sine faa Forgængere — Krohn, Rosenstand-Goiske, Paysen og C. P. N. Petersen, hvis »Haandbog i den danske Militairret« (I) han gjorde til Genstand for en hvas Anmeldelse i »Nogle Bemærkninger henhørende til den danske Militairret« (1831)¹⁹⁾ — at fuldføre noget fuldstændigt systematisk System, men saavel det nysnævnte Skrift som Bogen »Om Militære Straffelove. En Bedømmelse af Udkast til en militær Straffelov for Kongeriget Norge« (1842) og »Om Militære Rettergangslove. Med Bemærkninger til Udkast til en militær Rettergangslov for Kongeriget Norge« (1844) vise de samme Fortrin som hans øvrige Produktion. I Forordet til Arbejdet af 1842 udtrykte Scheel sin Glæde over som født Nordmand at kunne bidrage noget til Gavn for sit Føde-land, der samme Aar — uden Resultat iøvrigt — svarede med — efter U. A. Motzfeldt's Afgang — at kalde ham til Professor ved Oslo Universitet.²⁰⁾ Ikke alene som Politiker var A. W. Scheel en konservativ Natur. Næsten rørende virker det, at han i Fortalen til sin Personre-

gør en Slags Undskyldning for, at han ikke har konverteret sin vante Skrivemaade af Ordet »Qvinde« til det da indførte »Kvinde«!²¹⁾

Kun i fire Aar virkede *Tage Algreen-Ussing* som Professor i det juridiske Fakultet uden dog her ligesaa lidt som i sine øvrige Embedsstillinger at skaffe sig et særligt Navn.²²⁾ Som Retsforfatter var han mere den videnskabeligt interesserede Praktiker end den selvstændige, dybtgaaende Tænker.²³⁾ Den Ilterhed og hensynsløse Gaaen paa, den Selvsikkerhed og temperamentsfulde Polemik, der prægede hans æstetiske — og »historiske« — Debutsmaaskrifter — »Beviis for at Adam Oehlenschläger er gaaet fra Sands og Samling« (1820), »Nok et Universitetsprogram drøftet« (1821), »Napoleon den Eneste« (Af Sandheds Elskeren, Scandinavien 1827), er heller ikke ukendt i hans tidligste juridiske Arbejder. Ved sine voldsomme Vingeslag er han en fremmed og vild Fugl blandt sine Fagfæller. Karakteristisk for Algreen-Ussing's hele Tænkesæt er saaledes Fortalen til den af ham 1824 leverede forkortede Oversættelse af Carl Ferdinand Hommel's under Pseudonymet Alexander von Joch udgivne »Über Belohnung und Strafe nach Türkischen Gesezen« Bayreuth & Leipzig 1770, 2den Udg. 1772), der viser saavel svigtende Problemsans som letkøbt Dom og utilstrækkelig Viden.²⁴⁾ Algreen-Ussing's umiskendelige Iver for det juridiske Studiums Tarv i Forbindelse med en ivrig litterær Ærgerrighed affødte »Anmærkninger til Personretten vedføjede Etatsraad Hurtigkarls System og nærmest affattede til Brug for den lovstuderende Ungdom« (1823) og »Anmærkninger til Tingsretten« (I-II 1825), for største Delen kritiske og supplerende Bemærkninger, først og fremmest A. S. Ørsted's Undersøgelser, som Algreen-Ussing hist og her næsten ordret indfører, da »de ikke synes at kunne fremsættes paa en heldigere Maade«, Forerindringer til Personretten S. 2. Den overvældende Benyttelse af Ørsted's Værker fremkaldte hos Algreen-Ussing's Kritikere baade nu og senere utvetydige Antydninger om Plagiat og paadrog Forfatteren af Ørsted selv en skarp Paatale i Fortalen til 2det Bind af dennes Haandbog (1825, S. 32), paa hvilken Anke Ussing i Forerindringen til andet Bind af Tingsretten S. III-VIII gav et pebret og lidet høfligt Svar. Noget større Selvstændighed fremtræder i de processuelle,

familie- og strafferetlige Bidrag, der udgøre Ussing's Andel i de af ham med hans aandsbeslægtede Ven cand. jur. H. Marius Svane²⁵⁾ 1824 offentliggjorte »Juridiske Afhandlinger« og endnu mere i et Par tingsretlige Afhandlinger i det af Ussing redigerede »Bibliothek for dansk Lovkyndighed« (I 1833, II 1837).²⁶⁾ Brugbar som Haandbog, men videnskabelig betydningsløs, var Algreen-Ussing's »Haandbog i den danske Kriminalret« (I-II 1829; den næsten berygtede højtravende Dedikation til P. C. Stemmann er udeladt i 4de Udgave 1859), der blev stærkt medtaget i »Dansk Litteratur-Tidende« for 1830²⁷⁾ og i »Maanedsskrift for Litteratur« V (1831) slaaet til Jorden med knusende Kølleslag af J. E. Larsen, som ikke forstod Spøg i videnskabelige Anliggender;²⁸⁾ Algreen-Ussing's Svar paa Larsen's Recension — i Kriminalrettens 2den Udgave 1831 — er paaafaldende mat. Ussing's »Haandbog i den danske Arveret« (1855) er den første samlede Fremstilling af de herhenhørende Regler paa Grundlag af den Ørsted'ske Arveforordning af 21. Maj 1845; den tabte ganske Terræn, da F. C. Bornemann's overlegne arveretlige Forelæsninger saa Dagens Lys 1864. Ypperst i Algreen-Ussing's Produktion er hans omfattende Haandbog »Læren om Servituter og andre dermed beslægtede Eiendomsbyrder efter de danske Love« (1836), tilegnet J. H. Schou; det Haab, Ørsted i 1825 havde udtalt overfor Ussing, at den Ævne, som hidtil for det meste kun havde vist sig i dødt, spidsfindigt Ordkløveri, vilde modnes og forædles til levende, frugtbar Skarpsindighed, er helt igennem opfyldt i dette Skrift, hvis indgaaende, klogt afvejede og besindige Udvikling danner en talende Modsætning til Ungdomstidens gærende og ikke tilstrækkelig afklarede Fremstilling. Utrættet Flid og megen Omhu nedlagde Algreen-Ussing i de for Retslivet og Retsstudiet uundværlige Arbejder, hans Fortsættelse baade af L. Fogtmann's »store« Reskriptsamling 1813-65 (1825-71) og J. H. Schou's Forordninger 1850-71 (1851-72). Af mindre Betydning er hans 1835 udgivne Register til Christian V's Danske Lov. Af de talrige, ogsaa legislative, Gøremaal, han bestred udenfor sin Universitetsgerning, skal her blot nævnes, at han var Formand for Straffelovskommissionen af 1859.

I sine yngre Dage tilhørte *Frederik Terkel Julius Gram* den Kreds, der samledes i Disputerselskabet »Lyceum«, og han dyrkede hele Livet

igennem sine mangesidige, navnlig historiske og kunsthistoriske Interesser. Under sine Læreaar i Udlandet hørte og omgikkes han særlig Repræsentanter for Statsretten, Straffe- og Fængselsretten og Retshistorien, i Tyskland saaledes Robert von Mohl, C. Reinhold Köstlin og Carl Georg Bruns, i Frankrig Phil. Jalabert, i Belgien Heinrich Ahrens og Ed. Ducpétiaux, men det blev ingen af de nævnte Discipliner, der vistnok oprindelig havde staaet hans Hjerter nærmest, men derimod Civilretten, i første Linie Formueretten, han i Hjemlandet viede sine Kræfter. Som Forsker traadte Gram som næsten hele hans Samtid i Ørsted's Fodspor. Ved Universitetet havde J. E. Larsen været hans beundrede Lærer; han udtaler selv, at det var ved Larsen's Examinatorier, at Retsvidenskabens Lys gik op for ham,²⁹⁾ og i Fortalen til første Del af sin Formueret nævner han Larsen som den, hvem dette Arbejde for en stor Del skylder sin Tilblivelse. Der er ogsaa Lighed mellem de to Mænd — det samme bundærliche, sanddru og vederhæftige Præg, der karakteriserer saa mange af dansk Videnskabs bedste Navne, J. N. Madvig, J. E. Larsen, S. Heegaard o. m. a. Ligesom P. G. Bang og J. E. Larsen var Gram fuldstændig klar over den Opgave, der paa hvilede ham — efter Hurtigkarl over Ørsted og Larsen at give en dogmatisk-positiv Fremstilling af gældende dansk Formueret uden erkendelsesteoretisk eller komparativ Islæt. Naar Gram i berettiget Taknemmelighed over sin Skyld til Larsen mener, at man »med Føje kan stille Larsen ved Siden af Ørsted«,³⁰⁾ maa denne Ytring vistnok ses fra et systematisk Lærebogsstandpunkt. Gram har sikkert selv været klar over denne essentielle Forskel mellem Ørsted og hans nærmeste Efterfølgere. Som banebrydende Geni vil ingen af disse kunne betegnes.

Det var det praktiske Retsliv og dettes Tarv, paa hvilket Gram først og fremmest havde Blikket rettet. Med rummelig Forstaaelse vurderede han en Personlighed som F. C. Bornemann, omend dennes spekulative Behandling af Retsproblemerne laa ham fjærnt. Det var ikke Formuerettens ledende Principer, han vilde udgranske; parat til at tage Kampen op paa disse Felter stod allerede en yngre Fagfælle, Andreas Aagesen, hvis hele Anlæg og Aandsretning ligesom havde forudbestemt ham dertil. Dogmatiske Fremstillinger som Gram's sætte i Almindelighed ikke Skel, de ville i det lange Løb nærmest have historisk Betydning og

maa trøste sig med Schiller's berømte Ord i Prologen til »Wallenstein«, men ikke mindst Gram's Hovedværk »Den danske Formueret« I (1855, 2den Udgave 1858), »Læren om de tinglige Retsforhold«, II, 1 (1860) »Læren om Fordringsretsforholdene eller de obligatoriske Retsforhold«, 2 (1864), »Om de enkelte Fordringsretsforhold i Særdeleshed, Sagregister« (1865), beherskede i lange Tider dansk Videnskab og Retsliv, indtil det afløstes af A. C. Evaldsen's og Jul. Lassen's Skrifter; endnu længere Levetid fik hans andet Hovedværk, formelt og reelt maaske hans ypperste, »Den private Søret efter Dansk Lovgivning« (1851). I Modsætning til disse to Arbejder er Gram's »Forelæsninger over Den danske Familieret« (1868) ingen Haandbog, der ønsker at konkurrere med A. W. Scheel's fremragende Værk, men en for de studerende beregnet kortfattet Lærebog, en Kendsgerning, Jul. Lassen vistnok i nogen Grad synes at have misforstaaet.³¹⁾ I sit Universitetsprogram fra 1863 »Om Ægtepagter efter dansk Ret« optog Gram et familieretligt Æmne til bredere Behandling; hans Forelæsninger »Om de private Retsforhold i Almindelighed« (1865) og »Om Loves Anvendelse og Fortolkning« (1865) ere kun trykte som Manuskript og maaske allerede af den Grund kun lidet læste og citerede. Gram's autoritative Stilling som Universitetets Soretslærer skaffede ham Sæde i Kommissionen af gende Juli 1870 om Udarbejdelse af Forslag til en ny Sø- og Handelslovgivning, og det lykkedes ham at forfatte Udkast til de første Kapitler i Søloven om Skibe og Rederi, inden Sygdom og paafølgende Død slog Pennen ud af hans Haand.

I dansk Retsvidenskabs Historie staar *Johannes Magnus Valdemar Nellemann* som J. E. Larsen's direkte Arvtager. I sine første Studieaar havde Nellemann ogsaa givet sig af med filosofiske Studier, navnlig af Hegel, men han var for positiv og konkret en Aand til varig at lade sig indspinde i Spekulationens Tryllet; det blev derfor ikke F. C. Bornemann, ej heller Goos, hvis Indflydelse ikke mærkes, men J. E. Larsen, der øvede stærkest Tiltrækning paa ham. Hovedsagelig blev det Larsen's Værk som processuel Forfatter, ikke som Retshistoriker, hvoraf Nellemann blev Fortsætter. Under sin Udenlandsrejse havde Nellemann i München hørt og omgaaedes Konrad Maurer. Han havde vundet fuld Forstaaelse af de Fordringer, den moderne Opfattelse af Retshistorien

stiller til dens Dyrkere. Paa nærmeste Hold havde han iagttaget det Rydningsarbejde, som udførtes af Maurer og dennes Elever, og har vel ikke været blind for den videnskabelige Fare, der kan ligge i, at et Lands Retshistorie behandles af fremmede, som — al Upartiskhed og Objektivitet til Trods — kunne fristes til at overse Ejendommelighederne ved Landets Retsudvikling og til at se dem i Transparent af Forholdene i det større og mægtigere. Klart saa han, at den »ideale« Retshistoriker paa én Gang maatte være Jurist, Historiker og Filolog, og da han følte, at hans filologiske Kundskaber ikke stod Maal med hans juridiske og historiske, lod han aldrig sine Forelæsninger om den danske Retshistorie trykke. Af egentlige retshistoriske Undersøgelser offentliggjorde han kun den omfattende Afhandling »Retshistoriske Bemærkninger om kirkelig Vielse som Betingelse for lovligt Ægteskab i Danmark« med dens Følgesvend »Yderligere Bemærkninger om kirkelig Vielse«, ²²) Spørgsmaal, som f. Ex. i Tyskland vare drøftede af Rudolph Sohm og Emil Friedberg, og »Ægteskabsskilsmissen ved kongelig Bevilling« (1882). Arbejder med en vis retshistorisk eller retslitteraturhistorisk Patina er Betænkningen »Om Valløe Stifts og Wemmetofte Klosters Retsforhold til Staten« (1872, nyt Optryk 1909), »Nogle juridiske Bemærkninger i Anledning af P. A. Heibergs Skilsmissesag« ²³) og »Anders Sandøe Ørstedes Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling« (1885. Almindelig Indledning og Ørsted's Indflydelse paa Procesrettens Udvikling), hvorefter Indledningen ikke staar paa Højde med den punktuelle Fremstilling af Ørsted som processuel Foregangsmand i Sammenligning med hans Forgængere. Nyt og ejendommeligt er Nellemann's Indlæg i den Heiberg'ske Sag; han betragtede Forordningen af 27de September 1799 som en *formildende* Straffelov i Sammenligning med den hidtil gældende i Danske Lov, en Argumentation, der turde være mere end tvivlsom. Stor blev Nellemann's retshistoriske Produktion ikke — den skaffede ham forøvrigt Plads i Videnskabernes Selskab — men hans historiske Syn og Sans for Rettens Udvikling prægede hans processuelle Hovedværker i stærkere Grad end det historiske Element i Bang's og Larsen's System —; stedse fremdrager han Forholdet mellem den gældende Ret og den forudgaaende Tids Love og Praxis. Hans Virksomhed paa det dog-

matisk-juridiske Omraade betegner ikke nogen Strømkæntring, men han ledede Strømmen videre maalbevidst og sikkert. Ikke uden en vis Resignation for en Mand med hans procespolitiske Grundtanker har han paany gennemløjet den Ager, hvis Førstebearbejdelse var begyndt af Ørsted. Det blev Nellesmann's videnskabelig set næsten tragiske Skæbne, at han, der var en overbevist og næsten fanatisk Tilhænger af de moderne processuelle Retsprinciper, som først fik legal Hjemmel ved Retsplejeloven af 11te April 1916, i sin Produktion maatte indskrænke sig til at hælde ny Vin paa det gamle Systems Læderflasker. Paa sin Studiefærd havde Nellesmann faaet et uforglemmeligt Indtryk af den engelske Procesmaade, og han blev sin Ungdoms Idealer om Offentlighed og Mundtlighed i Retsplejen tro til det sidste. 1868 var Nellesmann blevet Medlem af Proceskommissionen — som Justitsminister nedsatte han Proceskommissionen af 1892 — og havde som saadant udarbejdet Udkastene vedrørende Civilprocessen og Retsorganisationen; i Afhandlinger i »Ugeskrift for Retsvæsen«,³⁴) i Bogen »Om mundtlig Rettergang i civile Sager. En Oversigt over Grundsætningerne i de vigtigste fremmede Proceslove og Reformforslag« (1874), paa det første og andet nordiske Juristmøde (1872 og 1875) og andensteds slog han kraftigt til Lyd for Gennemførelsen af de Reforme, hvilke han aldrig selv kom til at opleve; Fortalen til det lige ovenfor anførte Skrift røber baade en vis Resignation og nogen Bitterhed overfor den juridiske Inerti og Konservatisme. En fuldstændig trykt Fremstilling af hele det danske Processystem efterlod han ikke, men de af ham udgivne tre Værker »Civilprocessens almindelige Deel« (1868, 3die Udgave 1887), »Den ordinaire civile Procesmaade« (1864 under Titel »Forelæsninger . . .«, 4de Udgave 1892), »Læren om Execution og Auction« (1871, 2den Udgave 1884) — heraf »Læren om Execution« i 3die gennemsete Udgave 1896 og »Læren om Auction i omarbejdet Fremstilling« (1894) som Følge af Lov om Tvangsauktioner m. m. af gende April 1891 — beherskede indtil Fremkomsten af Deuntzer's Civilproces af 1901 og Munch-Petersen's Procesarbejder Teori og Praxis. Som Hovedforfatter af Konkursloven af 25nde Marts 1872 gjorde han Afsnittet deraf om Afkræftelse til Genstand for litterær Behandling i to Universitetsprogrammer »Bidrag til Fortolkningen af Concurslovens fjerde Capitel« (1874) og

»Fortsatte Bidrag til Fortolkningen af Concurslovens fjerde Capitel« (1875) (samlede til en Bog og udgivet 1879).³⁵⁾ Han var en varm Ven af Samarbejdet mellem de nordiske Jurister, i det hele, ogsaa i sin lange Ministertid levende interesseret i Retsvidenskabens Udvikling, sammen med Aagesen Udgiver af F. C. Bornemann's Samlede Skrifter IV — Strafferettens specielle Del — (1864) med Goos af Holck's Statsforfatningsret (I-II 1869) og Statsforvaltningsret (1870); han tog bl. a. Initiativet til Udgivelsen af V. A. Secher's »Samling af Kongens Rette-
tertings Domme« (I-II 1881-86) og støttede med Raad og Daad Fremkomsten af Secher's bindstærke Udgave af »Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve« (I ff. 1887 ff.).³⁶⁾ Naar det om Nellemann's Skrifter er sagt, at Aanden deri er positiv og tør uden et Gran af Filosofi, og at man derigennem ikke fornemmer en bestemt Forfatterpersonlighed,³⁷⁾ er denne Dom en Blanding af rigtigt og urigtigt, al den Stund en juridisk Lærebog efter sin Natur ikke taaler at vejes paa Æstetikens Guldvægt, medens der netop *er* Forfatterindividualitet i Nellemann's lette og flydende Sprog, saa bestikkende let, at det lærebogsmæssigt set er en Mangel, at det ikke tilstrækkelig fremhæver det praktisk set vigtigste i Forhold til det mindre væsentlige, det pointerer og sammenfatter ikke nok. Hans Klarhed som Universitetslærer fremhæves af saa kritiske Hjærner som Deuntzer og Niels Lassen³⁸⁾ — den sidste bruger saa stærke Udtryk som fænomenal Klarhed —; selv har Nellemann i et Brev til Hans Kaarsberg tegnet et sanddru Billede af sig selv og sit aandelige Standpunkt. Han betegner sig selv i dette — December 1899 — som »en ivrig Modstander af al Slags Læg-Kludderi, baade Kvaksalvere i Medicinen, Vinkelskrivere i Juristeriet og Ignoranter i Politiken. Jeg siger allevegne *power to the competent and not to the man*«. ³⁹⁾ *Ecce homo!*

Det havde været *Carl Georg Holck's* Tanke at vie sin Livsgerning, praktisk som teoretisk, til den slesvigske Rets Tjeneste, og det var først efter megen Vaklen og skrupuløs Selvprøvelse, at han efter F. C. Bornemann's pludselige og uventede Bortgang 1861 efterkom den til ham fra det juridiske Fakultet rettede Opfordring om at indtræde i Fakultetet, hvor han ikke overtog de Fag, Civilretten og Civilprocessen, der hovedsagelig havde været Genstand for hans tidligere Studier, men der-

imod Statsretten og Kirkeretten. Han holdt vel ogsaa Forelæsninger — foruden over slesvigsk Tingsret — over dansk Tings- og Obligationsret, men disse og andre Forelæsninger bleve ikke trykte, men opbevares i Universitetsbibliotekets Manuskriptsamling. Offentliggjorte efter Holck's tidlige Død bleve derimod hans »Den danske Statsforfatningsret« (I-II 1869) og »Den danske Statsforvaltningsret« (1870), begge udgivne af C. Goos og J. Nellesmann. En sjælden Flid, Omhu og Samvittighedsfuldhed prægede Holck's hele Færd som Universitetslærer, omtrent samtidig med ham var Goos blevet Medlem af Fakultetet, og det var næsten selvfølgelig, at Holck maatte staa i Skygge for denne banebrydende Forsker; et af de skarpeste Hoveder blandt Datidens studerende, Niels Lassen, udtaler sig i sine »Erindringer« I (1918) S. 230-31 i den Retning. Det var den danske Statsret i den Skikkelse, den havde faaet ved Grundloven af 28nde Juli 1866, der første Gang blev gjort til Genstand for systematisk Behandling, og Holck's Forfatnings- og Forvaltningsret, skrevet uden Forarbejder af videre Betydning,⁴⁰) bærer Vidne om en Udholdenhed i Arbejdet, en Resignation i Gennemgangen af det store Stof og en udholdende Tænkning, der gjorde dem til et Støttepunkt og Grundlag for videre Bearbejdelse af disse Discipliner; det er egentlig først i den allernyeste Tid — ved Poul Andersen's Behandlinger af Forvaltningsretten (1930 og 1936) — at Holck's Bog har fundet sin Afløser. Hvad Forfatningsretten angaar, blev Holck's fuldstændig objektive og upolitiske Værk navnlig under Firsernes Forfatningsstridigheder oftere ført i Ilden mod forskellige af de af hans Efterfølger, Henning Matzen, forfægtede statsretlige Doktriner, ikke mindst paa den foreløbige Lovgivnings Omraade og unægtelig ogsaa vedrørende Spørgsmaal, paa hvilke Forfatteren øjensynlig ikke havde tænkt og allerede derfor ikke kunde have taget Stilling til. At Nellesmann i sine Artikler i »Berlingske Tidende« af 1877 »Den foreløbige Bevillingslov af 12te April 1877« i Forbigaaende omtaler Holck som en Forfatter, hvem han »for Resten ikke anerkender som nogen Autoritet«, staar vel i nogen Grad i Forbindelse hermed. Naar Albert Olsen i »Studier over den danske Finanslov 1850-1864« (1930) S. 328-29, jfr. ogsaa S. 320, om Holck's Statsret postulerer, at det af hele

hans Fremstilling tydeligt og klart fremgaar, at han er doktrinær Nationalliberal, hvilken Paastand udføres videre, har Kritikeren ikke forstaaet, i hvor høj Grad hans egen historisk-politiske Argumentation er et tveægget Sværd.

RETSHISTORIKERE: J. L. A. KOLDERUP-ROSENVINGE J. E. LARSEN
CHR. PAULSEN CHR. L. E. STEMANN V. FINSEN OG A. F. KRIEGER

Det var en af Ørsteds kæreste Disciple, som efter Ancher og Schlegel førte det retshistoriske Studium videre, personlig, videnskabelig og politisk hans nære Ven, Professor *Janus Lauritz Andreas Kolderup-Rosenvinge*. Ørsted, der vel selv havde en klar og fyldig Forstaaelse af Retshistoriens Værd og Betydning, tilskriver ikke sin Undervisning — Rosenvinge var manuduceret af ham — at hans Elev især kastede sig over dette Fag, han tiltroede ham snarere Forkærlighed for den filosofiske Del af Studiet.⁴¹⁾ Men Erhvervelsen af Universitetets Prismedaille 1813 for Besvarelsen af en retshistorisk Opgave, som i omarbejdet Stand blev trykt i »Nyt juridisk Arkiv« som »Bidrag til Fortolkningen af Christian den 5tes Lov ved Hielp af vore gamle Love, som Beviser paa disses Vigtighed for den Lovkyndige« med en karakteristisk Forerindring af Ørsted⁴²⁾ førte Rosenvinge ind paa den Vej, hans Anlæg og Interesser anviste ham. I sin Licentiaafhandling »De usu juramenti in litibus probandis et dicendis juxta leges Daniae antiquas. Sectio prima« (1815)⁴³⁾ og i dens Fortsættelse, Doktordisputatsen — Sectio secunda — (1817)⁴⁴⁾ var det den gamle Procesmaade, han paa et enkelt vigtigt Omraade tog under Behandling; disse Skrifter bleve Forløbere for nogle af hans procesretshistoriske Undersøgelser og for et af hans Hovedværker, hans Udvalg af gamle danske Domme, hvorom nærmere nedenfor.

Om Rosenvinge's Ævner som Docent foreligge kun sparsomme Udtalelser i Litteraturen, Orla Lehmann, der iøvrigt omtaler ham og hans Virke med Anerkendelse og Sympati, synes ikke at vurdere ham synderligt højt som Forelæser,⁴⁵⁾ men han viste i alle Tilfælde stor Iver for de studerendes Tarv og Universitetsundervisningens Fremme. Som et Udslag heraf maa ses en ikke uvæsentlig Del af hans omfattende Forfatter-

virksomhed. Nørregaard's og Hurtigkarl's Systemer vare dels for omfattende, dels ikke længere tidssvarende, og § 6 i Forordningen af 26de Januar 1821 paalagde Universitetsprofessorerne foruden at besørge Forelæsningerne over det fælles Lærefag — den danske Ret — hver for sig at overtage Disciplinerne Kirkeret, Landboret, Politiret m. m., og med stor Hurtighed opfyldte Rosenvinge de ham herefter paahvilende litterære Pligter og supplerede sine Forgængeres Forfattervirksomhed ved en Række kortfattede Ledetraade, »Grundrids«, den Gang for en stor Del noget nyt og ukendt og forsaavidt et Pionerarbejde, allerede fordi Litteraturen ganske savnede Lærebøger i de fleste af hine Fag — »Grundrids af den danske Lovhistorie. Til Brug ved Forelæsninger« (I-II 1822-23, i 2den og 3die Udgave 1832 og 1860 »Retshistorie«), »Grundrids af den danske Politiret. Til Brug ved Forelæsninger« (1825, 2den Udg. 1828), »Grundrids af den positive Folkeret. Til Brug ved Forelæsninger« (1829, 2den Udg. 1835), »Grundrids af den danske Kirkeret. Til Brug ved Forelæsninger« (I 1838, II 1840. Anden Udgave ved C. T. Engelstoft 1851), Forelæsninger, der bleve holdt saavel ved Universitetet som ved Pastoralseminariet, og det tidligere nævnte »Grundrids af den juridiske Encyclopædie. Til Brug ved Forelæsninger« (1849). Rosenvinge's »Retshistorie« er den første sammenhængende Fremstilling af den danske Retshistorie — i 2den Udgave adskilte han den udvortes Retshistorie fra den indvortes og forlod den af ham tidligere anvendte synkronistiske Metode forsaavidt Privatretten angik — og den har baade i og udenfor Norden været et vigtigt og endnu i Udlandet meget benyttet Hjælpemiddel til Granskningen af dansk Retshistorie. Den blev 1825 oversat paa tysk og ledsaget med Anmærkninger af den fremragende Germanist, Professor i Berlin C. G. Homeyer,⁴⁶) der i Fortalen S. VI ff. gør opmærksom paa Betydningen af Studiet af nordisk Ret. I »Juridisk Tidsskrift« — Medudgiver heraf fra 17de til 37te Bind 1831-40 — i »Danske Magazin«, »Videnskabernes Selskabs Skrifter«, »Historisk Tidsskrift« o. a. publicerede Rosenvinge en anseelig Række Afhandlinger — »Bemærkninger over de gamle Loves Bestemmelser om Vindikationsretten udgivne som Indbydelse til Forelæsninger over Fædrelandets Lovhistorie« (1819), »Om den saakaldte nye Sjællandske Lows Alder«,⁴⁷) »Undersøgelse om Kong Christian den Andens

saakaldte gejstlige og verdslige Lov«,⁴⁸⁾ »Nogle Bemærkninger om det hemmelige Skriftemaals Anvendelse i Norden, nærmest med Hensyn til en Bestemmelse derom i den skaanske og sjellandske Kirkeret«, »Om Rigens Ret og Dele«⁴⁹⁾ o. m. a. Det er rigtigt set af *Johs. Steenstrup*, at Rosenvinge's Skribentvirksomhed bærer et eget friskt Præg,⁵⁰⁾ men den vidner tillige om stor Grundighed og nøje Kendskab ogsaa til Udlandets Litteratur. Han var en Arkivets og Bibliotekets Mand og hans Undersøgelser der bragte ogsaa lødige Resultater. Med beundringsværdig Flid og Taalmod — og med personlige Ofre — skabte han to af sine ypperste Arbejder, Samlingen af de gamle Love og Udvalget af gamle danske Domme.

Det førstnævnte Værk »Samling af gamle danske Love udgivne med Indledninger og Anmærkninger og tildeels med Oversættelse« udkom i fem Dele, men forblev ufuldendt. Første Dels første Afdeling indeholder »Lex Scaniae antiqua latine reddita per Andream Sunonis, archiepiscopum Lundensem« (1846), anden Del »Lex Siellandica Erici Regis — Kong Eriks Sjellandske Lov« (1821), tredje »Kong Valdemar den Andens Jydske Lov og Thord Degns Artikler« (1837), fjerde »Danske Recesser og Ordinantser af Kongerne af den Oldenborgske Stamme« (1824) og endelig femte »Danske Gaardsretter og Stadsretter« (1827). At Værket frembyder Mangler, er vistnok en Kendsgerning,⁵¹⁾ men det har afgivet en betydelig Hjælp til Forstaaelsen af den ældre Ret.⁵²⁾ Til Værket sluttede sig et latinsk Universitetsprogram af 1826 om Knud den Stores engelske Love og en Udgave af Danmarks Rigens Ret.⁵³⁾ Et helt nyt Kildemateriale forelagde han Offentligheden i det andet ovenfor omtalte Værk »Udvalg af Gamle Danske Domme, afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting« (I-IV Samling 1842, 1844, 1845 og 1848), et Skrift, hvorefter en Forsker af *Steenstrup's* Rang — i Overensstemmelse med C. Molbech — udtaler, at der i det 19de Aarhundrede ikke er udkommet mange Kildesamlinger, der i den Grad som denne har tilfredsstillet, ja tillokket baade Granskere og almindelige Læsere, en Samling, der byder et Materiale af rigeste Natur i Henseende til Belysning af Retshistorien, Personal-, Kirke-, Kultur- og Sprogets Historie.⁵⁴⁾

Rosenvinge stod i nær Kontakt, baade videnskabeligt og personligt,

med mange Lærde udenfor Danmark.⁵⁵) Han var en usædvanlig alsidig Natur; som faa beherskede han baade den juridiske og historiske Litteratur og dansk og fremmed Skønlitteratur. Han var meget musikalsk og forsøgte sig som Digter, bl. a. ved en Oversættelse af J. H. Wessel's »Kærlighed uden Strømper« og Calderon — »Dronning Zenobia« (1849 anonymt) — vistnok kun hæderlig Dilettantisme, men i hvert Fald Vidnesbyrd om en levende aandelig Stræben og Rigdom. I sine senere Leveaar »spaserede« han oftere, navnlig i Breve, med Søren Kierkegaard.⁵⁶) Naar H. Bröchner i sine Erindringer om Kierkegaard i »Det nittende Aarhundrede« omtaler Rosenvinge som den Gang værende »temmelig sløvet og i mange Henseender yderlig bornert«,⁵⁷) finder denne Dom ingensomhelst Støtte i de offentliggjorte Breve fra Rosenvinge til Kierkegaard — tværtimod! — ej heller i Rosenvinge's lige til det sidste fortsatte litterære Virksomhed. Bröchner har maaske særlig tænkt paa Rosenvinge's konservativt politiske Syn.⁵⁸) Om dette vidner bl. a. forskellige af ham forfattede Smaaskrifter, »Stemmer fra Frankrig og England om Tokammersystemet« (1848. Ed. Laboulaye og Lord Brougham), »Om Kirkebestyrelse, Kirkeforfatning og Kirkens Ejendomsret« (1850) o. a. Han var sit Fædreland en tro Søn. Hele hans rige Virke var Udtryk for hans Følelser for sit Land. I »Sendschreiben an den Herrn F. C. Schlosser, Geheimenrath und Professor der Geschichte in Heidelberg« (1843) traadte han i Skranken mod den tyske Forskers Skildring af Danmarks Historie under Frederik V og Christian VII, derunder Schlosser's Angreb paa Ove Høegh-Guldberg.

I Modsætning til Kolderup-Rosenvinge, der var født og opvokset under de lyseste og gunstigste Forhold, var *Johannes Ephraim Larsen* som Søn af fattige Forældre kommet til Verden i en fugtig og mørk Kælderlejlighed i København.⁵⁹) Han var — som A. C. Evaldsen — i Ordets egentlige Betydning en *selfmade-man*. Han arbejdede sig selv frem. Skarp og klar var hans Tanke, praktisk hans Sans, ukuelig hans Vilje og Energi, utrættet og over det almindelige Maal hans Arbejdskraft. Efter trange Dreng- og Ynglingeaar lykkedes det ham at betræde den akademiske Bane, 1825 blev han cand. juris, 1828 Politiassistent og fra 1831 Professor ved Universitetet, en Stilling, han kun ugærne forlod 1856 for at blive Justitiarius i Højesteret, kort

efter afgik han ved Døden.⁶⁰⁾ Med en retshistorisk Afhandling debuterede han som Skribent, og i hans videnskabelige Forfatterskab rager frem for alt op hans retshistoriske Arbejder, men ligesom han vistnok selv betragtede sin retshistoriske Forsken som tjenende eller som en nødvendig Forudsætning for den rette Forstaaelse af den positivt gældende Ret — og denne Opfattelse havde han faaet indprentet i den Ørsted'ske Skole — saaledes udøvede han ogsaa baade med Mund og Pen navnlig Indflydelse ved sin dogmatisk-systematiske Forelæsnings- og Forfattervirksomhed. Som Forelæser var Larsen ingen Skøntaler, hans gennemærlige, umiddelbare og sandhedskærlige Natur skyede al retorisk Prunk. Lehmann siger,⁶¹⁾ at Larsen's Foredrag var meget besværligt, og ifølge hans Tilhører F. T. J. Gram baaret af en vis Forlegenhed og derhos noget stammende, men desuagtet hørtes hans Forelæsninger gerne af de studerende, som altid havde Lejlighed »til at beundre den rige Kundskabsfylde, den sluttede Bevisførelse, den skarpe Dømmekraft og den klare Fremstilling«. ⁶²⁾ Særlig hans Examinatorier fremhæves af Gram, og som under denne bemærket, var det ved disse Øvelser, at Retsvidenskabens Lys opgik baade for ham og mange andre, f. Ex. A. F. Krieger og C. Hall. Som Forfatter var Larsen ingen Ørsted og ligesaa lidt som de øvrige Efter-Ørsted'ske Skribenter nogen Banebryder, men han var en Fortsætter og Fuldender af Ørsted's Gerning; han var uden filosofisk Fordannelse, og den juridiske Erkendelsesteori var ikke hans Sag, og paa det Felt har han derfor ingen nævneværdig Indsats gjort. Men de efter hans Død udgivne Forelæsninger over Privatretten, Civil- og Kriminalprocessen og Statsretten, baade den før og efter Grundloven af 5te Juni 1849 gældende, vare i Virkeligheden systematiske Lærebøger og benyttedes længe som saadanne;⁶³⁾ den af Larsen sammen med P. G. Bang forfattede »Systematisk Fremstilling af den danske Procesmaade« (I-V 1837-43, oprindelig trykt i »Juridisk Tidsskrift« XXIX-XXXII, XXXIV-XXXV, XXVII-XL), hvoraf de ti første Kapitler af den ekstraordinære Proces og Fremstillingen af Appel navnlig hidrører fra Larsen, var det processuelle Hovedværk indtil Fremkomsten af Nellesmann's Arbejder, og Gram's »Den danske Formueret« skylder efter Forfatterens eget Udsagn for en stor Del Larsen sin Tilblivelse. Den Disciplin, der laa Larsen nærmest paa Hjærte, Rets-

historien, overtog han først som Undervisningsfag efter Rosenvinge's Bortgang 1850, og han blev da heller ikke sat i Stand til som Rosenvinge at yde en fuldstændig Fremstilling deraf — en saadan blev omsider skrevet 1871 af Chr. Stemmann — Larsen granskede ikke som Rosenvinge i Arkivernes Skatte, han tog ikke Opgaver op som Udgiver af retshistoriske Kilder, men han bragte i sine Forelæsninger, der sluttede sig til Rosenvinge's Retshistorie som Grundlag, en Række Tilføjelser og Rettelser, han skrev forskellige vægtige og udførlige Anmeldelser o. a.⁶⁴) Men Prisen bærer hans ældre retshistoriske Afhandlinger, der baade af Jurister og Historikere regnes blandt dansk Retslitteraturs ypperste Frembringelser, som paa mange Punkter har indvundet nyt Land og stadig sysselsætter den videnskabelige Forskning.⁶⁵) Larsen's ovenantydte Debutarbejde bragte en »Yderligere Undersøgelse over Kong Christian den Andens Love«⁶⁶); det henledede strax den videnskabelige Verdens Opmærksomhed paa den unge Politisekretær, der ydermere fæstnede sin Anseelse ved sine berømte »Bidrag til de gamle Danske Provindsiallovbøgers Historie«,⁶⁷) der atter efterfulgtes af »Om Kongeværdighedens Arvelighed fordum i Danmark«,⁶⁸) Universitetsprogrammerne »*De comitiis et senatu regni Daniæ ante mutatam a. 1660 reipublicæ formam*« (1838)⁶⁹) og »Om de danske Kongers personlige Deltagelse i Retspleien fra de ældste Tider indtil den nuværende Tid« (1839)⁷⁰). I det førstnævnte Program gjorde Larsen sig til Talsmand for den Anskuelse, at det middelalderlige Danchof maatte opfattes som identisk med den nyere Tids Stænderforsamling, og selv om det ikke tillige var en umiddelbar Fortsættelse af det ældgamle Folketing, var det i alt Fald dettes berettigede Afløser.⁷¹) Et tredje Universitetsprogram »Om Islands hidtilværende statsretlige Stilling« (1855), (oversat paa Islandsk 1856) havde en mere tilfældig Oprindelse, fremkaldt ved og rettet imod den af Jón Sigurðsson som Formand og Ordfører underskrevne islandske Udvalgsbetænkning af 1851; det affødte Sigurðsson's Svar »Om Islands statsretlige Forhold« (1856). Ifølge Knud Berlin's Dom vidnede Larsen's kortfattede Afhandling ved Siden af en ædruelige Opfattelse af Hovedpunkterne om ikke fuldt tilstrækkeligt Kendskab til det store islandske Kildemateriale.⁷²) For det sønderjydske Spørgsmaal nærede Larsen dyb Interesse. Bevarelsen af Sønderjyllands

Forbindelse med Moderlandet var ham en Livssag. Sammen med A. F. Krieger var han i forreste Linie i Arbejdet paa de paa Konsistoriums Foranstaltning udgivne »Antislesvigholstenske Fragmenter« (I-IV 1858-61), til Afbenyttelse under Forhandlingerne om Ordningen af Tronfølgen i Monarkiet udarbejdede han efter Udenrigsminister Reedtz's Opfordring Afhandlingen »Om Arvefølgeordningen efter den af Kong Frederik III under 14. November 1665 udstedte Kongelov« (1851); han var Forfatter af Udvalgsbetænkningen om det kongelige Budskab angaaende Tronfølgens Ordning og bekæmpede med en for ham usædvanlig Veltalenhed og parlamentarisk Bevægelighed Regeringens Stilling. Om Larsen's politiske Virke skal iøvrigt ikke tales paa dette Sted; noget af en Skæbnens Ironi var det, at netop han i Anklagen mod Ministeriet Ørsted var Rigsrettens Formand. Hans Samlede Skrifter. Fjerde Afdeling (Blandede Bidrag) (1861) indeholder »Blandede Afhandlinger, Udarbejdelser og Foredrag, fortrinsviis af politisk Indhold« — af rent juridisk Karakter er bl. a. den under Skildringen af Tage Algreen-Ussing omtalte knusende Anmeldelse af Ussing's »Haandbog i den danske Kriminalret«. ⁷³⁾ Larsen's Død fremkaldte bl. a. et engelsk Digt i »Morning Chronicle« af Professor *George Stephens*. ⁷⁴⁾ J. E. Larsen var en Mand uden glimrende ydre Egenskaber, men sanddru, vederhæftig, redelig og grundig baade i sin videnskabelige og personlige Færd, ingen Allemandsven, ingen Jabroder. Han manglede den tomme, overfladiske Elskværdighed, men sagde ærlig sin Mening uden at se hverken til højre eller venstre. Paa et Vælgermøde udtalte han engang som Svar paa en Afbrydelse om, at han ikke var Demokrat, at han var udgaaet fra Almuen og regnede sig endnu til den — og i en vis Forstand var dette rigtigt — han ejede de bedste af Almuesmandens Egenskaber.

Med *Paul Dethlef Christian Paulsen* ydes en særlig sønderjysk Indsats i dansk Retsvidenskabs Historie. Hans akademiske Uddannelse var oprindelig tysk — han var født i Flensborg — han havde studeret i Göttingen, hvor han bl. a. hørte Forelæsninger hos Hugo og Eichhorn, i Berlin hos Hasse og Savigny og i Heidelberg hos Gensler, Thibaut, Zachariae og Creuzer, ⁷⁵⁾ men disputerede i København saavel for Licentiat- som for Doktorgraden. ⁷⁶⁾ Men ved Københavns Universitet lyk-

kedes det ham ikke at faa Ansættelse; fra 1825 virkede han som Professor i Kiel, men efter Begivenhederne i 1848, der forjog ham til København, holdt han i nogle Semestre Forelæsninger ved Universitetet her. Han var vel Historiker, men hævdede samtidig, at det især paa hvilede de retslærde at behandle den Del af Retsvidenskaben, man kan kalde den filosofiske. Denne tilkommer nemlig Undersøgelsen om den videnskabeligste og derfor naturligste Inddeling af Retten, Fastsættelsen af de enkelte Deles gensidige Forhold, Opfindelsen og Forklaringen af den af indre Nødvendighed fremgaaende Sammenhæng mellem de forskellige Retssætninger og Bestemmelsen af det, der ej beror paa noget udvortes, men kun paa Sagens filosofiske Anskuelse.⁷⁷⁾ Han opfattede Retten som et Led i Livets almindelige Udviklingshistorie og advarede mod Retsvidenskabens — og Juristernes — Isolation fra andre Videnskabsgrene. Han forstod saa godt som nogen Værdien af den gamle Sætning om *universitas scientiarum*. I en Række større og mindre Skrifter gav han Bidrag til den slesvigske Rets Kildehistorie, ligesom han forfattede en »Lehrbuch des Privat-Rechts der Herzogthümer Schleswig und Holstein, wie auch des Herzogthums Lauenburg« (1834, 2det Oplag 1842), han gav en historisk-dogmatisk Fremstilling af det ægte-skabelige Formuesfællesskab efter Jydske Lov og de med denne beslægtede Byretter, søgte at bibringe sine Tilhørere i Kiel Interesse for Studiet af den nordiske Ret i Almindelighed og specielt dansk, gav Oversigter i tyske Tidsskrifter over nordisk Retslitteratur o. s. fr. Ovenfor er nævnt det i Ørsted's Liv saa stærkt indgribende lille Skrift »Betragtninger over den Danske Kirkes symboliske Bøger fra den kirkeretlige Synspunkt. Med en Indledning om Theologiens og Retsvidenskabens indbyrdes Forhold« (1826), som helt igennem vidner om Paulsen's ædle, idealistiske Synspunkter, der ogsaa giver ham hans Særpræg som Jurist.⁷⁸⁾ A. F. Krieger, som tilegnede Christian Paulsen's Minde sin slesvigske Privatrets specielle Del (1855), var den navnløse Udgiver af Paulsen's samlede mindre Skrifter (ogsaa med tysk Titel) I-III (1857 og 1859). I den Tale, Præsten G. Fr. A. Graae den 2den Januar 1855 holdt ved Paulsen's Baare, udtaler han »... vi vil kunne sige, at har Athenen havt sin Aristides, saa har Danmark i Christian Paulsen havt

en Professor i Kiel, som nok kunde fortjene Tilnavnet: »den Retfærdige«.»⁷⁹⁾ Samtidens Dom er ogsaa blevet Eftertidens.⁸⁰⁾

Først 1871 fik Rosenvinge's Rethistorie en Afløser i *Christian Ludvig Ernst von Stemmann's* »Den danske Rethistorie indtil Christian V's Lov«. Bortset fra nogle Excursioner paa Romerrettens Omraade⁸¹⁾ havde Stemmann, der var født 1802 i Husum, hvis Studier foretoges i Kiel, og hvis Embedskarriere fandt Sted i Slesvig — 1864 Præsident for Appellationretten der — navnlig opdyrket den slesvigske Ret og gjort denne til Genstand for sin grundige og samvittighedsfulde Forsken. Paa Grundlag af Undersøgelser af Retsprotokollerne udgav han 1855 »Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung im siebenzehnten Jahrhundert«, hvorefter fulgte, bortset fra forskellige Afhandlinger, Aktstykker o. l., »Das Güterrecht der Ehegatten im Gebiete des Jutschen Lovs« (1857), efter Poul Johs. Jørgensen's Dom et af Stemmann's bedste Arbejder, og den vigtige »Geschichte des öffentlichen und Privatrechts des Herzogthums Schleswig« (I-III 1866-67); efter Stemmann's Død udgav hans Søn C. V. Stemmann »Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Holstein« (1879). I en udførlig Anmeldelse i Ugeskrift for Retsvæsen 1869⁸²⁾ havde Stemmann hilst den opdukkende Stjerne Henning Matzen Velkommen som retshistorisk Forfatter, Anmeldelsen fremkaldte et Gensvar af Matzen paa det anførte Sted.⁸³⁾ Stemmann's Rethistorie hævdede sin Plads, indtil Værket fik Efterfølgere i Matzen's og P. J. Jørgensen's Fremstillinger. Det er vel ikke noget originalt eller betydningsfuldt Arbejde, det fører ikke udover Rosenvinge, men har flittigt — og trods forskellige Fejl — i det hele omhyggeligt benyttet de Undersøgelser og Oplysninger, der vare fremkomne efter dets Forbilledes Tid.

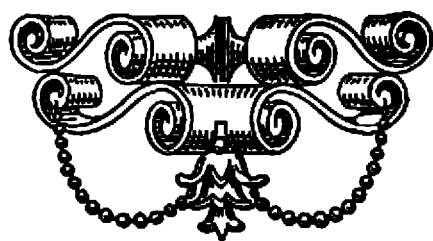
Det i det foregaaende nævnte, af *Andreas Frederik Krieger* 1855 skrevne Værk »Den slesvigske Privatrets specielle Deel. Den slesvigske Formucet« og II »Den slesvigske Familic- og Arveret« havde fra først af været bestemt til at fremtræde som et Fællesarbejde af Christian Paulsen og Krieger, navnlig i andet Bind er Paulsen's »Lehrbuch« benyttet. »Den slesvigske Privatrets almindelige Deel« (1857) blev fremstillet af *E. Vedel*⁸⁴⁾ paa Grundlag af Forelæsninger, Forfatteren efter

Kultusministeriets Opfordring 1853-54 holdt paa Københavns Universitet. Som andre Bidrag til den slesvigske Rets Historie skal endnu kun nævnes, at *Frederik Julius Larsen* i 1867 forsvarede sin for Licentiatgraden skrevne Afhandling »Om Grændserne for den danske Arverets Anvendelighed i de indlemmede slesvigske Distrikter«, efter at han alt i 1862 paa Grundlag af Universitetsforelæsninger havde fremstillet »Den slesvigske Criminalproces«. ⁸⁶⁾

En Forsker af høj Rang var *Vilhjålmur Ludvig Finsen*, hvis paa mange Omraader grundlæggende Arbejder imidlertid udelukkende angaa den islandske Rets Historie og Udvikling og allerede derfor falde udenfor Grænserne for nærværende Fremstilling. ⁸⁷⁾

Naar ogsaa *A. F. Krieger's* Navn opføres blandt Forfatterne under dette Afsnit — Inddelingerne af disse taale af letforstaaelige Grunde ikke at vejes paa Guldvægt! — kan Hovedvægten af hans fremragende Livsarbejde ikke lægges paa hans litterære Gerning, thi nogen større litterær Indsats til dansk Retsvidenskabs Fremme har han ikke ydet. I hvert Fald ikke af den Betydning som hans Virke i Lovgivningens og Grundlovgivningens Tjeneste, som hans Deltagelse i det skandinavisk-juridiske Samarbejde og hans Støtte af og Tilskyndelse til unge Videnskabsdyrkere. 1835 modtog han Universitetets Guldmedaille for Spørgsmaalet, om Øvrighedsafgørelser efter almindelige Retsgrundsætninger kan forelægges Domstolene, ⁸⁷⁾ 1841 blev han Lic. juris med Afhandlingen »De legibus ad ordines provinciales secundum 4tam constitutionis d. 28m. Maii a. 1831 datae §um referendis« efter at han Aaret i Forvejen havde leveret en Anmeldelse af F. C. Sibbern's Skrift »Om de danske Stænderforsamlings Forening og i Anledning af Debatterne om samme« (1838), ⁸⁸⁾ i 1849-50 offentliggjorde han »Grundlag for Forelæsninger over den danske Privatrets almindelige Deel tildeels som Indledning til den danske Retsvidenskab«, et rent og skært Lovlexikonsskelet uden Spor af Kød og Blod — dette var sammen med de ovennævnte to slesvigske Lærebøger, Bidrag til »Dansk Tidsskrift« og »Antislesvigholstenske Fragmenter« hans litterære Ballast. Men paa det første nordiske Juristmøde i København i Aaret 1872 lagde han Planen til »Nordisk Retsencyklopædi«, som han derefter samlede og udgav sammen med to fremstaaende Repræsentanter for norsk og svensk

Retsliv, Professor *T. H. Aschehoug* og Præsident *K. J. Berg*. Krieger oplevede at se Arbejdet fremmet saaledes, at der ved hans Død 1893 kun manglede ét Vindue i Bygningen.⁸⁹) Selv om Encyklopædien deler den for de fleste juridiske Værker fælles Lod allerede som Følge af en ny Retstilstand for en Mængde Punkters Vedkommende at være undergivet Forældelsens Lov og nu nærmest frembyder historisk Interesse, var Gennemførelsen af denne fællesnordiske Idé en Bedrift. Som et af de mange Beviser paa, hvor højt Krieger var skattet af hele det videnskabelige Norden, skal her kun fremhæves, at han paa sin 70-Aars-Fødselsdag den 4de Oktober 1887 fik overrakt en statelig litterær Gave »Smaaskrifter, tilegnede A. F. Krieger« (1887) med Bidrag af T. H. Aschehoug, Edvard Holm, Harald Westergaard, Yngvar Nielsen, J. H. Deuntzer, M. Birkeland, Johanne Louise Heiberg, G. K. Hamilton, J. L. Ussing, A. D. Jørgensen, Oscar Alin og C. St. A. Bille. Om Krieger's juridiske Gerning henvises iøvrigt til *Troels G. Jørgensen*: »A. F. Krieger som Jurist« (1923), jfr. ogsaa samme Forfatter i »Tilskueren« 1922 II S. 393-403.

FJERDE AFSNIT

REAKTIONEN MOD ØRSTED

F. C. BORNEMANN

NYE HORIZONTER INDENFOR FORMUERETTEN

EN filosofisk-spekulative Reaktion mod den Ørsted'ske Realisme indledes af *Frederik Christian Bornemann*, Søn af Ørsted's akademiske Banemand Mathias Hastrup Bornemann. Ikke en Cunctator som Faderen, men en maalbevidst og sikker Fører besteg med Sønnen Universitetes Kateder. Allerede hans Licentiatafhandling »*De crimine raptus*« (1839) med dens lidet praktiske Æmne angav den Vej, han vilde gaa,¹⁾ og hans »Indledningsforedrag til Forelæsninger ved Kiøbenhavns Universitet« (1839) betød et Program, uden Omsvøb eller Forbehold erklærede han det som sin Opgave at gennemføre en filosofisk Behandling af Retsvidenskaben. Han var saa at sige født og opdraget dertil. Allerede i Barndomshjemmet var hans Interesse for den filosofiske Spekulation vakt; i Studieaarene granskede han sammen med sin Klassekammerat og nære Ven H. Martensen Schleiermacher, Fichte og Schelling og søgte gennem J. L. Heiberg's Afhandlinger at trænge ind i Hegel. Fr. Hammerich taler om Bornemann's ungdommelige Spot over »Kildehestene« — 3: det historiske Studium — og et ganske malende Træk er det, at de tre tyske Retslærde, Bornemann i sit Licentiatvita fremhæver fra sin Udenlandsrejse, Hegelianeren Eduard Gans, H. A. Zachariae og A. F. J. Thibaut, alle tilhører den filosofiske og ikke den historiske Skole indenfor Retsvidenskaben.²⁾

Bornemann var vel ikke blind for det uhyre Fremskridt, der betegnedes ved Navnet A. S. Ørsted, men opfattede egentlig kun Ørsted, hvem han frakendte Talent for spekulativ Tænkning, som Afslutteren

af en Periode, den dogmatisk-exegetiske, som den glimrende Praktiker, der ved sin exegetiske Virksomhed havde tilfredsstillet Videnskabens og det borgerlige Livs nærmeste Trang, men denne Periode, der efter Hegelsk-Heibergsk Tankegang repræsenterede et underordnet, aandeligt Udviklingstrin, maatte, hvis Retsvidenskaben ikke skulde blive tilbage for de andre Videnskaber, med dialektisk Nødvendighed afløses af det Bornemann'ske spekulative højere.

I Bornemann's efter hans Død trykte »Forelæsninger over den nyere Retsphilosophies Historie« med deres Fremstilling af Kant, Fichte, Schelling og Hegel (1842-43), i Universitetsprogrammet »Om Retsordenens Natur og Væsen« (1845) og i de oftere gennemarbejdede, ogsaa posthume »Foredrag om den almindelige Rets- og Statslære« (Samlede Skrifter I 1863) foreligger Hovedsummen af hans retsfilosofiske Granskning; det sidstnævnte Værk er den umiddelbare Forløber for hans Efterfølger Goos' almindelige Retslære.

Det er Romantikens Filosofi — Schelling, Hegel og Stahl — der er Forudsætningen for Bornemann's Retsfilosofi. De Hegel'ske Grundsynspunkter tone strax frem i Bornemann's Undersøgelser af Retsordenens Væsen, i hans Tredeling af Menneskelivets Hovedtrin, det naturlige, animalsk-vegetative og det aandelige, eller det naturlige, fornuftige og religiøse Liv, i hans Bestemmelse af Retsordenen som en ejendommelig Livets Potens, der staar midt imellem Naturens og Aandens usynlige Intellektualverdener. Ligesom det i den Hegel-Heiberg'ske Æstetik med dens Undervurdering af det individuelle er den absolute Aand, Verdensaanden, der gennem det enkelte Individ som Mellemlid frembringer Kunstværket, er det Kunstværk, der kaldes Retsordenen, ikke et Resultat af den individuelle Menneskeaaands frie Produktivitet, men af en i Masserne sig udviklende Almenbevidsthed. Retsbevidstheden har en overvejende objektiv, uindividueel Karakter, Retsordenen er den højere Naturens Orden og som saadan den objektive Sædeligheds, Samfunds-Sædelighedens Rige. I den videre Udformning af Retslæren, i Begrundelsen af Rettens forbindende Kraft, i Forskningen efter en ledende Grundtanke eller de ledende Retsideer, i Formuleringen af Retssystemet — Menneskeretten, herunder Formueretten, Familieretten og Statsretten — og Undersøgelsen af de enkelte Retsforhold fulgte Bornemann

sin filosofiske Metode, der i sidstnævnte Henseende førte til at paavise Retsideens Fordringer overfor de menneskelige Livsforhold, der ere retlig Ordning undergivne. Forholdenes særlige Betydning afgiver Hovedprincippet for deres retlige Anordning i Almensamfundet, men ved Siden deraf spiller Nyttens og Hensigtsmæssighedens Princip en meget væsentlig Rolle, ihvorvel kun som sekundært. Medens det Hegel'ske Herredømme indenfor Teologien blev brudt, da Martensen og hans Disciple nedlagde Pennen, holdtes det i Retsvidenskaben forsaavidt i Live af Goos, der som Retstænkter søgte at slaa Bro mellem den Bornemann'ske Spekulation og den Ørsted'ske Realisme. Med tydelig Adresse til Goos kan E. Tybjerg³⁾ ikke frikende Bornemann for at have givet Impulsen til, at en vigtig Del af nyere dansk Retsvidenskab lededes i en Retning, der led under overdreven Tro paa Værdien af formelle Distinktioner og af de ad teoretisk Vej udledede Principer.

Ikke alene som Retsfilosof, men ogsaa som Kriminalist hører Bornemann til dansk Retsvidenskabs Førstemænd, om end han ikke naar Ørsted og i juridisk-dogmatisk Henseende overgaas af Goos. Han betragtede det selv som en Lykke, at han ogsaa skulde docere Strafferet, en Disciplin, »hvis Begrundelse paa en saare øiensynlig Maade kræver Philosophiens Hiælp, en Disciplin, som ret egentlig tvinger til Speculation over dens Princip, naar vi ei skulle famle om i idel Uvished om et af Menneskehedens vigtigste practiske Anliggender«,⁴⁾ Betragtninger, som iøvrigt den Dag i Dag ere gængse i indflydelsesrige kriminalistiske Kredse. Det lykkedes ikke Bornemann at efterlade sig et fuldstændig strafferetligt System. For ham laa det nærmest at sysle med Strafferettens almindelige Problemer, i sin Begrundelse af Straffen gaar han ligesom Friedrich Julius Stahl ud fra Retfærdighedsideen, dog uden det denne af Stahl iførte teologiske Klædebon; i Universitetsprogrammet »Bidrag til Læren om Meddeeltighed i Forbrydelser« (1860) kunde hans særlige Art af Begavelse ret udfolde sig; de af ham stærkt differentierede og komplicerede Regler fik legislativt Udtryk i 5te Kapitel af Straffeloven af 10ende Februar 1866, men er nu næsten som ved et Pennestrøg taget af Dage i Borgerlig Straffelov af 15de April 1930. I Strafferettens specielle Del kom Bornemann, bortset fra enkelte bredere Undersøgelser, ikke synderlig videre end til at meddele Noter og

Berigtigelser til T. Algreen-Ussing's »Haandbog i den danske Kriminalret«. Han var i det hele taget ikke en Mangeskriver. Hans store Respekt for Videnskaben og for sine Tilhørere og Læsere var Aarsag til, at han trods sin sikre, skarpe og hurtige Tænkning ikke vilde aflevere noget fra sin Haand, førend han selv var fuldfærdig. Af kriminalpolitiske Arbejder havde han foruden Licentiatafhandlingen og Meddelagtigheds-Programmet kun offentliggjort »Bemærkninger om Censuren, foranledigede ved de nyeste Forhandlinger om denne Gjenstand«⁶⁾ og en »Comite-Betænkning om Pressens nærværende Tilstand etc., afgivet til Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug« i »Dansk Folkeblad« 1844.⁷⁾

Af positiv dansk Ret behandlede Bornemann ogsaa Arveretten. I et Universitetsprogram af 1851, »To Afhandlinger til den danske Arveret. I. Om Arvingers Ret, at tiltræde Boet uden Skifterettens Mellekomst, og om Tiltrædelsens Virkninger med Hensyn til deres Forhold til Creditorer og Legatarier. II. Om Testamenters Ugyldighed«, og i hans posthume Arveret er den spekulative Ham ligesom strøget af ham, den Hegel'ske Regning med Algebra glemt, og Bornemann's overlegne juridiske Intelligens straalere i sin fulde Glans. Bornemann's ligeledes posthume »Forelæsninger over den positive Folkeret« givet derimod intet ret Billede af hans Forfatterindividualitet. De bære i det store og hele Grundridsets Form. I det hele maa det ved Bedømmelsen af Bornemann som Skribent erindres, at største Delen af hans litterære Efterladenskab er Forelæsninger og Udkast, bearbejdede og udgivne efter hans Bortgang. De foreligge i fem Bind: I. »Foredrag over den almindelige Rets- og Statslære. Ved C. Goos og Fr. Krieger« (1863), II »Foredrag over den danske Arveret. Ved J. Gram og Fr. Krieger« (1864), III. »Forelæsninger over den danske Criminalrets almindelige Deel. Ved A. Aagesen og C. Goos« (1866), IV »Forelæsninger over den danske Criminalrets specielle Deel. Ved A. Aagesen og J. Nellemann« (1864), V »Blandede Skrifter. Ved C. Goos og Fr. Krieger« (1866-68); i sidstnævnte Bind findes optaget Bornemann's »Indledningsforedrag« fra 1839, hans kriminalretlige Afhandlinger om Censuren og Pressen samt den danske Oversættelse af Licentiatafhandlingen, Folkeretten og Forelæsning over den nyere Retsfilosofis Historie.

Som Docent pristest Bornemann af sin Samtid. Han søgte at vække

den selvstændige Gransknings Aand hos sine Tilhørere, ikke at opdrage dem til Eftersnakken. Han var i det hele en Mand af sjældne Aands-ævnner, en Tilhænger og Udøver af det Heiberg'ske Dannelsesideal, en Dyrker og Elsker af den store Poesi og Kunst, Shakespeare og Goethe, Molière og Holberg, en original og selvstændig Personlighed. Fr. Hammerich betegner den unge Bornemann som den skarpeste Dialektiker, med hvem selv Martensen ikke kunde hamle op, og Martensen taler om Ungdomsvennens skarpe og træffende Tankeblik, det kække og dristige i hans Tanke,⁷⁾ og hans spillende Vid og Lune fremhæves af alle. Hans uventede og pludselige Død vakte almindelig Beklagelse og Sorg.⁸⁾

Af egentlige Elever efterlod han sig ikke mange. Jævnaldrende med ham var den senere Departementschef C. Weis, hvis retsfilosofiske Forfatterskab præges af Hegel'sk Aand og Hegel'sk Synsmaade,⁹⁾ og hvis Maal vistnok oprindelig havde været en Virksomhed i Universitetets Tjeneste. Stærk Paavirkning øvede han paa *Christian Wilhelm Schønberg*, hvis Bog »Om Tilregnelser og forbryderisk Skyld, en Udvikling af Grundsætninger for Criminalvidenskaben. Med Henblik paa Litteratur og Lovgivning« (1850) blev ham tilegnet.¹⁰⁾

Som Retsforsker indledede *Aagesen* en ny Epoke i dansk Formueretsvidenskab. Uden at være blind for A. S. Ørsted's Betydning ogsaa paa Formuerettens Omraade beklagede han, at den Form, hvorunder Ørsted's formueretlige Hovedarbejder fremtraadte, Udviklinger og Bemærkninger til tidligere Skribenters Arbejde — heri havde Ørsted unægtelig selv ingen Skyld! — ikke førte til saa dybtgaaende Undersøgelser, som en selvstændig systematisk Behandling, der tvinger Forfatteren til at gaa tilbage til de første Grundprinciper for derpaa at bygge sit hele System. Det var her, Aagesen's energiske, utrættede, altid søgende Tænkning satte ind. Det Ideal, Aagesen med urokkelig Sejghed og klar Bevidsthed tilstræbte, var en radikal Revision af Formuerettens, ikke mindst Tingsrettens Grundproblemer. Aagesen's Forgængere og Samtidige havde været og var i fuld Gang med at gennemgranske og systematisk ordne det uhyre Ørsted'ske Raastof, det Arbejde, Ørsted paa Grund af Forholdene ikke selv havde faaet Lejlighed til at udføre, men et Arbejde, hvortil der højlig trængtes, og som Praxis i første Linie maatte kræve fra Haanden. Det var den dogmatisk-exegetiske Periode

i den Efter-Ørsted'ske Litteratur. Den juridiske Dogmatik var vel ikke et ukendt Land for Aagesen, der i skarpsindige og betydende Afhandlinger — »Om Ægtefællens Arveret i Concurrence med Børn efter den nugældende Ret«,¹¹⁾ der gav Anledning til en ridderlig Fejde med Goos,¹²⁾ »Bidrag til Læren om Interessentskab og til Fortolkningen af Fimaloven 23. Januar 1862«,¹³⁾ »Om nogle ved Konossementer forekommende Retsforhold med særligt Hensyn til dansk Ret« (Forhandlingsemne paa andet og tredje nordiske Juristmøde henholdsvis i Stockholm og Oslo 1875 og 1878) o. a. — havde vist, at han husvant bevægede sig i Dogmatikens Klædebon, dog med tilbørligt »almindelig« Islæt. Men den maatte nøjes med en beskednere Plads i hans Forskning. Det var Aagesen's Overbevisning, at Exegesen — som Moren i »Fiesco« — havde gjort sin Pligt, og at han kom i rette Tid for at hejse Konstruktionens Fane. Ved en indtrængende Analyse af Retsbegreberne søgte Aagesen at naa til deres rigtige Bestemmelse; derfor gravede han ned til Retsreglernes Grund i de menneskelige Livsforhold for atter, naar Grunden var fundet, at veje og prøve Begreberne, en ikke helt farefri Tankeproces, der kan tilspidse til, at Begreberne blive alt og Virkeligheden intet, og hvis Gennemførelse for den positive Rets Vedkommende paadrog Aagesen den Tilrettevisning fra A. W. Scheel, at Aagesen var for tilbøjelig til at afvige fra en Lovs Ord ved at forudsætte, at der ikke er tænkt paa et eller andet i Ordene indbefattet Tilfælde.¹⁴⁾ Denne Metode gennemførte Aagesen i sine banebrydende, aldrig trykte, Forelæsninger over Tingsretten og i Universitetsprogrammer, der af mange af hans Samtid regnedes for den danske Retslitteraturs ypperste Frembringelser, »Bidrag til Læren om Overdragelse af Eiendomsret og andre tinglige Rettigheder« (1866), »Bemærkninger om Rettigheder over Ting, 1ste Række: om Retsbeskyttelsens forskellige Udstrækning« (1871), »Fortsatte Bemærkninger om Rettigheder over Ting, navnlig om Ejendomsrettens Begreb« (1872), »Om Singulærsukcession i Formuerettigheder inter vivos med særligt Hensyn til dansk Ret« (Festskrift til Københavns Universitets 400-Aars Jubilæum 1879) og i de efter hans Død af A. C. Evaldsen og C. Goos udgivne tvende Hovedværker »Indledning til den danske Formueret. Forelæsninger« (1881) og »Forelæsninger over den romerske Privatret« (I-II

1882); om Betydningen af Romerretsstudiet havde han tidligere udtalt sig i en Universitetstale.¹⁵⁾ Historiker var Aagesen ikke, han betragtede og fremstillede Romerretten som den egentlige Skaber af Nutidens Formueret og undgik heller ikke altid den Fristelse at hævde moderne formueretlige Teorier, Løfteprincippet f. Ex., som romerretlige paa Trods af Kildernes Udsagn i modsat Retning.¹⁶⁾ Han ansaa iøvrigt selv sine formueretlige Skrifter som Studier, som Forarbejder til det store afsluttende Værk, der foresvævede ham. Hans bestandige Grublen over de ledende Principer var ikke endt, da Døden naaede ham. Som Rets-tænker modtog han vigtige Incitamenter fra Goos, saaledes i Kontrakts- og Retsbrudslæren, i Spørgsmaalet om Rettighedens Væsen o. a. Endnu mere end ved sine faatallige Skrifter¹⁷⁾ virkede Aagesen som Docent; hans Efterfølger Jul. Lassen blev saaledes ved hans Forelæsninger vundet for Retsvidenskaben, paa de fremmeligste af sine Tilhørere udøvede han en dragende Magt, bag Diktatforelæsnningernes Øde anede de virkelig studerende Betydningen af en dyberegaaende videnskabelig Syslen med Retsstoffet.¹⁸⁾ I den sparsomme juridiske Memoire-Litteratur fremhæves, om end paa forskellig Maade, efter den paagældende Forfatters særegne Individualitet, denne Sandhedssøgers uafsladelige Higen og Stræben.¹⁹⁾

FEMTE AFSNIT

C. GOOS OG HANS TID

ET NYT AFSNIT af dansk Retsvidenskabs Historie indledes af *Carl Goos*. Ørsted havde vist Vejen. Selv havde han ikke i den forholdsvis korte litterære Arbejdstid, som Enevælden skænkede ham, kunnet overkomme den systematiske Bearbejdelse af det uhyre Retsstof, han havde draget i Hus. Denne Opgave blev — som ovenfor vist — taget op af hans Efterfølgere J. E. Larsen, P. G. Bang, A. W. Scheel og J. Nellenmann, enkelte mere historisk indstillede, andre mere dogmatisk, de erkendelsesteoretiske, retsfilosofiske Problemer lod de med fuld Føje ligge, det var først F. C. Bornemann og for Formuerettens Vedkommende Aagesen,¹⁾ der i Følelsen af, at der nu var ofret tilstrækkeligt paa Dogmatikens Alter, gav sig i Lag med Granskningen af Rettens Grundproblemer. Og i de sidste Mænds Fodspor gik Goos. De havde i hans Studietid haft særlig Betydning for ham, medens han først paa et langt senere Trin i sin Udvikling trængte nærmere ind i Ørsted. En mærkelig Kendsgerning er det forøvrigt, at Goos' første videnskabelige Arbejde, den utrykte Besvarelse af Universitetets juridiske Prisopgave for 1858 »Om Ægtefællernes Stilling i formueretlig Henseende efter vore ældre og nugældende Love« var af retshistorisk Karakter.²⁾ De Forskere, Goos havde hørt paa sin Udenlandsrejse paa det Hurtigkarl'ske Stipendium — 1859-61 — J. C. Bluntschli og Konrad Maurer, Ad. Franck og Ed. Laboulaye havde med Undtagelse af sidstnævnte ikke gjort noget dybere Indtryk paa ham, varigt Udbytte høstede han derimod af Studiet af John Stuart Mill's Skrifter, og muligt har den engelske Filosofi med dens ejendommelige Tilsnit bidraget meget til at afbalancere den ensidig-tyske filosofiske Lære, han havde nemmet hos Bornemann.

Som Aand var Goos ogsaa mere beslægtet med Bornemann end med Ørsted, og i sine to Hovedværker, Den almindelige Retslære og de almindelige Dele af Strafferetten, er det Bornemann, til hvis Teorier der først og fremmest tages Stilling, og med hvem den kritiske Diskussion føres. Som Exegetiker er Goos Bornemann overlegen, og han viger end ikke for Ørsted, hvis Analyse bæres af praktisk Sans og den berømte Ørsted'ske »sunde Fornuft«, som Ørsted selv beskedent taler om i et af sine Ungdomsarbejder, medens Goos' er gennemført til yderste Konsekvens, men glimtvis i noget større Afhængighedsforhold til det generelle Synspunkt. Glimrende Exempler paa den Goos'ske Exegese er hans foran i Skildringen af Aagesen nævnte Afhandling »Om Beregningen af Ægtefællens Arv i Sammenstød med den afdøde Ægtefælles Livsarvinger efter L. 29. Dec. 1857«,³⁾ der ikke indskrænkede sig alene til det specifikt arveretlige Problem, Forstaaelsen af Begrebet Broderlod, men samtidig udførlig udviklede et helt Afsnit af Privatrettens almindelige Del, Grundsætningerne om Retsreglernes Ophør og Forandringer, og den med beundringsværdigt Skarpsind givne Fortolkning af den da gældende Straffelovs § 210 om den ulovlige Tvang, af Legemsformærmelserne og Bedrageriforbrydelserne;⁴⁾ den intellektuelle Overlegenhed, hvormed han finder Vej og Sti i det Vildnis, der hed Straffelovens Bedragerikapitel, har næppe noget Sidestykke i nordisk Retslitteratur. Bornemann's spekulative Retslære fik for kort en Levetid til varigt at kunne paavirke Sindene, medens Generationer af Jurister drog Lære af Goos' »Forelæsninger over den almindelige Retslære« (Først trykt I-II 1885 og 1892, nye Optryk 1889, 1894 og 1901), formelt en Fremstilling af den ideale Ret, den, der bør være, reelt en begrebsmæssig Undersøgelse af den i et givet Tidsrum gældende Ret, den positive Retsfilosofi, grundet paa og fæstet til et omfattende og dybtgaaende Virkelighedsstudium af de menneskelige Livsforhold. Ualmindelig Indflydelse har dette Værk og de i samme indeholdte Teorier udøvet — udenfor Norden er det forblevet ukendt — selv om det ikke undgik Kritik, f. Ex. fra N. H. Bang, Viggo Bentzon og i den nyeste Tid Alf Ross, hvilken sidste hævder, at Goos forgæves har anstrængt sig for at løse Problemet om den positive Rets Gyldighed — hvis dette Problem da i det hele kan løses! Ejendommeligt i Anlæg og Opbygning, konsekvent

i Gennemførelse. I pædagogisk Henseende gav Bogen et uvurderligt Rundskue over Rettens udstrakte Territorier, og det er vel ogsaa af pædagogiske Hensyn, men ellers trættende og overflødigt, at Goos i Overensstemmelse med sin videnskabelige Metode overalt prøver og vurderer Retsordenens almindelige og specielle Spørgsmaal efter de tre Hovedteorier, med hvilke han opererer, den naturretlige Samfundspagtsteori, den Hegel'sk-Bornemann'ske Samfundssædelighedsteori og sin egen, den »rigtige« Teori. Hans Hovedsondring indenfor Retssystemet var mellem Retsanordningens og Retshaandhævelsens Institutioner — den forebyggende, oprettende og straffende. Indenfor Retsanordningen forkastede han det sædvanlige Systems Grundinddeling mellem privat og offentlig Ret som værende kun negativ og erstattede den med en anden, der byggede paa Retsforholdenes positive Ensartethed, den Bornemann'sk-Hegel'ske Treklæng blev til en Firdeling, til en Sondring mellem Retten i den blotte Samlevn, i Familieforholdene, i det borgerlige Samfund — derunder — hvad der var noget nyt — Formueretten — og endelig i det politiske Samfund; denne Sondring lagde han ogsaa til Grund for sin Fremstilling af de enkelte Forbrydelser i sin Strafferets specielle Del, en Fremgangsmaade, der har affødt den Bebrejdelse mod ham, at den fører til Adsplittelse og dermed Behandling paa flere Steder af samme Delikt. Begrebet Rettighed definerede han som det retsbeskyttede, sædelige Gode, en Definition, der akcepteredes baade af ældre og yngre Teoretikere. Han pegede her paa Principet om Tro og Love som det ledende i Kontraktslæren, og den af ham opstillede Løfteteori, knæsat af Aagesen⁵) og videre udformet af Jul. Lassen, vandt almindelig Tilslutning; han udtalte ogsaa her sin berømte Lære om det objektive Retsbrud, hans Bestemmelse af den retsstridige Handling bliver endnu af mange betragtet som et af den moderne Retsforsknings vigtigste Fund. Det gjaldt om at finde en Løsning, som netop mægtede at forsones tvende mod hinanden virkende Interesser. Paa den ene Side den menneskelige Trang og Ret til at handle og røre sig, paa den anden Rettighedernes Beskyttelse. Under Afvisning af enhver metafysisk eller subjektiv Afgørelse, fastslog Goos Nødvendigheden af en objektiv Grænse, og Handlingen bliver da retsstridig, naar den er farlig og uforvarlig. Hvor eminent en Logiker Goos end var, hvor fremragende en

Metodiker og Systematiker — og i sidstnævnte Henseende overgaas han ikke af nogen anden Retsforsker — det er maaske til syvende og sidst dette geniale intuitive Klarsyn, der er Goos' Kendemærke som juridisk Tænkner. Det var det, som vejede tungere end al den Krieger'ske Belæsthed. Egentlig Lærdom besad Goos ikke. Udenfor Danmarks Grænse trængte Goos' Retslære ikke, oversat blev den aldrig, Udlandet har haft Raad til at lade den uænset, ligesaa uænset som de to aandfulde Afhandlinger om »Statsuniversiteter«⁷⁾ og »Den moderne Stat«.⁷⁾ Det var, som tidligere anført, forholdsvis sent, at Goos nærmere sysselsatte sig med Ørsted, men Resultatet af hans herhenhørende Studier blev hans Bidrag til 3die Afdeling af det af ham sammen med J. Nellenmann og H. Øllgaard udgivne Samleværk »Anders Sandøe Ørsteds Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling«, »A. S. Ørsteds Betydning for Moral- og Retsfilosofien samt Strafferetsvidenskaben. 1ste Halvdel: I. Morallære. II. Almindelig Retslære (1904). 2den Halvdel: III. Strafferetslære« (1906), et monumentalt Værk med en imponerende Beherskelse og Gennemgang af Ørsted's mægtige Produktion; med den *europæiske* Baggrund, Ørsted's Forhold til Udlandets Videnskab, beskæftigede Goos sig mindre — denne Side af Opgaven laa ham fjærnere.

Ved Siden af almindelig Retslære havde Goos ogsaa overtaget Bornemann's andre Undervisningsfag, Strafferetten og Folkeretten, og medens hans litterære Indsats i den mellemfolkelige Ret kun blev sparsom,⁸⁾ skabte han i sit andet Hovedværk, den danske Strafferet, ogsaa et af dansk Retsvidenskabs Hovedværker. Fra 1875 til 1896 strakte Udgivelsen sig under Titel: »Den danske Strafferet. I Indledning til den danske Strafferet« (1875). »Den danske Strafferets almindelige Del. Første Afsnit: Om Forbrydelsen« (1878), »Den danske Strafferets specielle Del« (Foreløbig Udgave 1887 og 1891. I-III 1895-96. Forkortet Udgave I-II 1916). Slutningen af den almindelige Del, der bevæger sig i nogle af Strafferettens værste Farezoner, Forsøg og Meddelagtighed m. m., foreligger kun i delvis trykfærdigt Manuskript,⁹⁾ medens Goos til Bind III af »Nordisk Retsencyklopædi. Strafferetten« skrev baade dens almindelige Del (1882) og specielle Del (1899), den Gang bl. a. den hidtil eneste fuldstændige Fremstilling af den svenske Strafferet. Det vældige for-

tættede Tankearbejde, der er nedlagt i Goos' Strafferet, gør Tilegnelsen navnlig af dens almindelige Partier vanskelig, men Skriftet overgaas næppe af noget andet dansk retsvidenskabeligt Værk og vilde indtage en Førsteplads selv i de største Kulturlandes Litteratur; til Dato kan f. Ex. et Strafferetsvidenskabens Eldorado som Tyskland ikke opvise et Sidestykke i Format med Goos' Strafferets specielle Del. Med dette Værk løste Goos en kriminalistisk Kæmpeopgave ved uden Forgængere i egentlig Betydning at skabe det videnskabelige Korrelat til Straffeloven af 10ende Februar 1866, der traadte i Kraft faa Aar efter hans Kaldelse til Universitetet. Med et Slag bragte »Indledningen« ham frem i forreste Linie af Europas Kriminalister. Baade i Norden og Tyskland blev Bogen hilst som en litterær Bedrift. Selv hvor Goos færdedes paa ofte betraadte Marker, pløjede han dybere end andre. Overlegent grupperede han de vigtigste af de utallige Straffeteorier; kraftigere, end det i Almindelighed var sket, tog han deres respektive Fædre i videnskabeligt Forhør, skarpt og sikkert paaviste han Svagheder i Fundament, Skævhed i Tankegang, bristende Logik. Selv saa han oprindelig Straffens eneste Formaal i at optugte Forbryderens Vilje til Lydighed imod Samfundsmagtens Bud, men knyttede senere¹⁰⁾ et Baand mellem denne Teori og det tidligere af ham forkastede Gengældelsesstandpunkt og mente det af den Grund nødvendigt at søge Tilflugt i Indeterminismens Havn. I Tilregnelighedsspørgsmaalet hævdede han, at det kun tilsyneladende er til Individets Fordel, at Grænsen mellem Tilregnelighed og Utilregnelighed slappes, overfor Foreteelser som de ubestemte Straffedomme raabte han Vagt i Gevær af Hensyn til Individets Ret overfor Samfundet. Han frygtede det vilkaarlige Skøn — Straffen *ad calendas Graecas*. Derfor blev hans oprindelige Straffeteori utilstrækkelig. Derfor optog han Gengældelsen som et Led deri. Straffen var foruden Tugt en Soning, den Lidelse, hvori Samfundet udtrykker sin Dom over Skyldens Størrelse. Af »Indledningen« øvrige Indhold fremhævede tyske Kritikere bl. a. Afsnittet om Straffelovenes Virkekreds med Hensyn til Forbrydelsens Sted og Subjekt, de vanskelige Undersøgelser om skærpende og formildende Straffelove og om Berøringerne mellem de ud af Kraft traadte Straffelov — »bedeutend« var Binding's korte, knappe, men meget sigende Adjektiv om Bogen! Et Hovedpunkt i Strafferettens

»almindelige Del« var den ovenfor omtalte Retsbrudslære, der indtil den nyeste Tid næsten enevældig har hersket i dansk Videnskab. I anden Række efter den af Goos fastslaaede principale Lov om Handlefrihedens Grænser opstillede han den Sætning, at Handlinger, der i sig selv, objektivt bedømt, ikke ere eller behøve at være retsstridige, dog ikke maa stilles i en Retsbrudsviljes Tjeneste og altsaa ikke maa foretages for at bidrage til Realisationen af en saadan, og herpaa støttedes Strafbarheden af Forsøg og Meddelagtighed; hertil sluttede sig Bentzon i Tidsskrift for Retsvidenskab XXXI (1918) S. 19 ff., medens Getz med Tilslutning af Jul. Lassen og Torp hævdede, at Spørgsmaalet om Meddelagtigheds Retstridighed maatte afgøres efter den almindelige (principale) Lov om Handlefriheden. Til denne Undersøgelse sluttede sig dybtborende Udredninger af Retsbrudets Tilregnelighed, af Strafbarheden af juridiske Personer, Retsvildfarelsen, Forsættet, hvor Goos bl. a. for sit Vedkommende afgjorde det gamle Tvistemaal om *dolus eventualis* ved dettes Udvisning af Forsættets Rige som et uholdbart Begreb.

Det er allerede ovenfor udtalt, at Goos' Strafferets specielle Del indtager en enestaaende Plads i europæisk Retslitteratur. Endnu saa sent som 1905 klagede en Kriminalist af *Karl Binding's* Rang bittert over den tidligere tyske Videnskabs Forsømmelse af dette Parti af Strafferetsvidenskab, og den tysk-schweiziske Retsforsker *Albert Teichmann* fremhævede i en Anmeldelse i »Der Gerichtssaal«,¹¹⁾ at Goos i sin til det yderste gennemførte Hensyntagen til Praxis langt overgik baade tyske og andre europæiske Fremstillinger. I dette Værk viste det sig da til Evidens, at det for Goos ikke i første Række var det rene Skema, som var det afgørende. Retsreglernes logiske Udvikling beroede ikke for ham paa den abstrakte begrebsmæssige Deduktion, men knyttedes til det mest indgaaende Studium af Retsanvendelsen. Om Inddelingen af de enkelte Forbrydelser er alt tidligere talt, ligesom der ovenfor er fremdraget typiske Exempler paa Goos' skarpsindige Exegese, hvortil endnu kan føjes Udviklingen om Dokumentfalsk o. l. og om Berigelsesforbrydelserne, hvor Goos som det til *animus lucri faciendi* svarende objektive Retsbrudsmoment opfatter Berigelsen som et Angreb paa den Interesse, Samfundet har i det etablerede Formuefordelingssystem. Da den internationale kriminalistiske Forening gjorde Front mod den klassiske Skole,

hvortil Goos saavel som Binding sluttede sig, indmeldte han sig vel som Medlem af Unionen, men Forholdet til den kølnedes hurtig.¹²⁾ Han indledede ogsaa den danske Kriminalistforenings første Møde i København 1900, men havde ellers ingen Føling med Foreningen, og blev af Regeringen 1905 — med Forbigaaelse af Torp — udnævnt til Medlem af Straffelovkommissionen, Formand 1908; han forestod Affattelsen af Kommissionens Betænkning af 1912 og ledsagede denne med en Afhandling »Om Tilvæksten af Straffebud i Kommissionsudkastet til en ny almindelig borgerlig Straffelov for Danmark«. ¹³⁾

Medens Goos Forelæsninger over den danske Kriminalproces i deres Helhed kun foreligger autograferede (1888), udviklede han i to mesterlige Universitetsindbydelsesskrifter »Strafferetsplejens almindelige Grundsætninger. Indledning til en Forelæsning over den danske Straffeprocess« (1878) og Fortsættelsen heraf »Den danske Straffeprocess i Forhold til Strafferetsplejens Grundsætninger fra Chr. V's Lov til Nutiden« (1880); allerede før havde han slaaet til Lyd for Gennemførelsen af moderne Principer i Strafferetsplejen i »Nutidsspørgsmaal i Strafferetsplejen« i Brødrene Georg og Edvard Brandes' Maanedsskrift »Det nitende Aarhundrede« (1876),¹⁴⁾ i »Om Lægdommere i Straffesager« (Bilag III til Forhandlingerne paa det tredje nordiske Juristmøde 1878) og fyndig taget til Orde mod Karl Binding's Angreb paa Lægmandselementet i Kriminalprocessen i dennes temperamentsfulde Stridsskrift »Die drei Grundfragen der Organisation des Strafgerichts« (Leipzig 1876) i den originale og dybt indtrængende Afhandling »Om Nævninge« i Ugeskrift for Retsvæsen 1876.¹⁵⁾ Den Opfattelse af de moderne Procesinstitutioner, der hos Goos var fæstnet og styrket under hans Ungdoms Studieophold i Udlandet, blev han tro til det sidste.

Ligesom sin belgiske Fagfælle *Adolphe Prins*, en af Medstifterne af den internationale Kriminalistforening, forenede Goos sin teoretiske kriminalistiske Gerning med Stillingen som Fængselsmand. Ejendommeligt nok i samme Aar som Prins — 1884 — blev Goos efter Fr. Bruun's Afgang kaldet til Chef for det danske Fængselsvæsen og vandt som saadan europæisk Ry. I Kapitlerne IX-XIII i Franz v. Holtzendorff og Eugen v. Jagemann's »Handbuch des Gefängniswesens« I (Hamburg 1888)¹⁶⁾ behandlede han foruden de tre nordiske Riger Storbritannien

og Rusland i en Fremstilling, der af tyske Anmeldere betegnedes som grundlæggende, og paa de internationale Fængselskongresser optraadte han baade med Mund og Pen med den Myndighed og Pondus, som Autoriteten giver. Hans Syn paa og Ledelse af Fængselsvæsenet stod i nøje Sammenhæng med hans strafferetlige Grundopfattelse. Baade med Navn og Bidrag støttede han Fr. Stuckenberg's »Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og praktisk Strafferet«.¹⁷⁾

Retsfilosofien og Strafferetten var, som i det foregaaende vist, de to Hovedtapper, om hvilke Goos' videnskabelige Livsgerning drejede sig, men den var ikke begrænset dertil. I Dansk biografisk Lexikon, Tidsskrift for Retsvidenskab og andensteds skrev han en Række Biografier, saaledes bl. a. af Matzen.¹⁸⁾ Den ovenfor omtalte arveretlige Afhandling, som i Virkeligheden rakte langt videre, bragte ogsaa hans energiske Opposition mod den ældre Opfattelse af Loven som en Befaling, den af ham formulerede Sætning om Forholdet mellem den specielle og almindelige Lovregel blev af yngre Forfattere kaldet den Goos'ske Fortolkningsgrundsætning. Paa Familierettens Felter publicerede han bl. a. Afhandlingen »Kvindens retlige Stilling« i Brødrene Brandes' »Det nittende Aarhundrede« 1877¹⁹⁾ og leverede træfsikre og rammende Indlæg i Diskussionerne paa de nordiske Juristmøder m. m., og ogsaa Statsretten faldt indenfor hans Interessesfære. Af det til H. Marquardsen's »Handbuch des Oeffentlichen Rechts« skrevne »Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark« (Freiburg i. B. 1889, 2det Oplag Tübingen 1913 — dansk Udgave »Grundtræk af den danske Statsret« (1890)) — var forøvrigt Goos' Medarbejder cand. juris Henrik Hansen Hovedforfatteren; Værket følger i alt væsentligt Matzen's Fremstilling af den danske Statsforfatningsret; som en ganske betegnende Divergens kan fremhæves, at medens Matzen ifølge sit Udgangspunkt maa give blankt op med Hensyn til den kgl. Resolution af 26de Januar 1886, i Henhold til hvilken hele Statshusholdningen indtil den 10ende Februar s. A. førtes, passer selv denne Resolution godt nok ind i Goos' og Hansen's System.²⁰⁾ Goos var — som det vil fremgaa af Skildringerne af de paagældende — Medudgiver af F. C. Bornemann's »Samlede Skrifter« (I, III og V), af C. G. Holck's »Den danske Statsforfatningsret« (I-II 1869) og »Den danske Statsforvaltningsret« (1870) samt af A. Aagesen's Formueret

(1881) og Romerske Privatret (I-II 1882). Fra 1888 til sin Død 1917 var han — sammen med N. Lassen — den ene af Tidsskrift for Retsvidenskabs to danske Redaktører.

Om Goos' legislative Værk, som staar fuldt ud paa Højde med hans videnskabelige Indsats, skal her kun lige nævnes, at han, der blev Medlem 1870 af den 1868 nedsatte Proceskommission — for hvilken han udarbejdede Udkast til Lov om Strafferetsplejen med Motiver (1873-76) og Udkast til Lov om Domsmagtens, den offentlige Anklagemydigheds, Politimyndighedens samt Sagførervæsenets Ordning med Motiver (1876) — som Landstingets Ordfører i Foraaret 1916 lodsede det mægtige Lovkomplex »Retsreformen« frelst i Havn. Hans øvrige legislative Arbejder, hans administrative Gøremaal og politiske Gerning skal kun lige antydes.

Som Docent virkede Goos ved hele sin imponerende Personligheds Vægt. Han var ikke den professionelle Orator, der koketterede eller skuespillererede med Publikums-Foredrag, men han hørte til den Kategori af Forelæsere, som ejer Styrke og Ævne til at anspore Tilhørerne til selv at tænke med, til at blive ligesom meddelagtige i den Tankeproces, hvorfra Ordene udgik — letstrømmende vare de ikke, men de virkede altid slaaende, altid som noget nyt og originalt. Glanspunktet i hans Undervisning var imidlertid hans Skriveøvelser — ikke mindst gennem dem begyndte mange af de studerende at forstaa, hvad juridisk Tænkning og Videnskab egentlig betød.

Og baade som Lærer og Skribent førte Goos dansk Jurisprudens videre frem. Han var en Opdrager og Vækker som før ham kun Ørsted, en central Skikkelse, sit Slægtleds almindelige Lærer i Retsvidenskab. Fremfor nogen anden foretog han den skarpeste, radikaleste Revision af Retsvidenskabens Grundbegreber og iøvrigt af ethvert retsligt Begreb, der kom i Berøring med hans Sonde, den største juridiske Systematiker, Danmark hidtil har kendt. At Goos' Retslære derimod skulde indeholde Videnskabens sidste Ord eller herske til alle Tider, er en Misforstaaelse, som kun overfladiske Beundrere kan dele. Metoder og Systemer vexle; den Lov er ogsaa Goos underkastet. Et stort Maal har foresvævet ham, men om han har naaet det, vil ligesom Spørgsmaalet om, hvor meget eller hvor lidt der vil blive staaende af hans

Værk, først afgøres af kommende Slægter, men ingen vil kunne bestride eller røve den Plads, han historisk har indtaget, eller den Indflydelse, han har udøvet. Ved sin 80-aarige Fødselsdag 1915 hyldedes han af en Række Retskyndige som Nordens første Retslærde efter Ørsted,²¹⁾ og i Nordisk Tidsskrift for Strafferet s. A. bragte en Repræsentant henholdsvis fra Norge, Sverige og Danmark ham en Hilsen.²²⁾ En udførlig Bibliografi blev samtidig givet af Forfatteren af disse Linier.²³⁾

H. MATZEN

Var J. E. Larsen den københavnske Almuesmand, der over Universitetets Kateder endte med at præsidere i Rigets Højesteret, var *Henning Matzen* den slesvigske Bondeknøs, der i Kraft af Begavelse og Energi blev Professor, men som aldrig, trods Rang og høje Ordre, kunde stryge sin Oprindelse fra sig; det er vistnok en rigtig Iagttagelse, at hans stærke Fremhæven af Kongemagtens Rolle i dansk Statsliv staar i nøje Forbindelse med gammel sønderjyds Folkeopfattelse. Den robuste Kraft, som udstaaede fra Matzen i hans yngre Aar, syntes en Fornægtelse af al Filosofi og Teoretiseringen, men han havde været en ivrig Læser af Spinoza og forlod, vistnok under Paavirkning udefra Filologien til Fordel for Jurisprudensen. Malende skildrer hans Klassekammerat fra Flensborg Latinskole *A. D. Jørgensen* ham, som han var den Gang — og som han egentlig altid vedblev at være.²⁴⁾ Videnskabelig set hørte han ikke til i samme Geled som Goos. I Modsætning til, hvad der var Tilfældet med den ældre Generation — Aagesen — og den yngre — Jul. Lassen — ses Goos ikke at have udøvet nogen reel Indflydelse paa Matzen. Det fremgaar af de i det kgl. Bibliotek opbevarede Breve fra ham til hans ældre Halvbroder, Skolemanden Matz Matzen, der med stor Omhu og Trofasthed havde taget sig af den yngres Uddannelse, at Henning Matzen i Ungdommens Ærgerrighed og Entusiasme vistnok har drømt om at gøre Revolte i Retsvidenskabens Verden; det er psykologisk set interessant at bemærke den intellektuelle Glæde, der toner frem i Brevene, efterhaanden som han paa sin Udenlandsrejse — England, Frankrig, Belgien, Schweiz, Tyskland, Østerrige og Italien — efterhaanden stifter Bekendtskab med de paa-

gældende Landes Retslitteratur — det blev forøvrigt aldrig Matzen's stærke Side at gaa til Bunds i et fremmed Kildestof.²⁶⁾ Men disse Drømme gik ikke i Opfyldelse, nye Baner kom han ikke til at bryde, han naaede ikke helt at indfri de rige Løfter, hans Prisskrift fra 1867 havde givet, han blev indfanget af det politiske Liv, og kun med Støtte af udmærkede Ævner, en ualmindelig Hukommelse og en næsten ubegribelig Arbejdskraft formaaede Matzen samtidig at kunne tjene to saa strænge Herrer som Videnskaben og Politiken.²⁶⁾ Hverken den fine Begrebsanalyse eller den retsvidenskabelige Erkendelsesteori er Matzen's Sag. Han ejede ikke Goos' skarpe, filosofisk trænede Hjærne, yndede ikke som Deuntzer Dialektikens Krinkelkroge, var ikke et saa systematisk og deduktivt Hoved som Jul. Lassen, men var som Torp Realist og formaaede ofte at ramme Hovedet paa Sømmet i Kraft af sin friske og klare Tanke, sit sunde Judicium og medfødte bon sens. Naar han f. Ex. overfor Goos' oprindelig stærkt udprægede Løfteteori gør gældende, at man ikke bør kunne paatvinge nogen en Ret og derfor tvinger Goos til at modificere sin Lære derhen, at Akcepten er nødvendig som legal positiv Betingelse for den fulde Rets Erhvervelse, bundet denne Indvending i en forstandig Iagttagelse af de menneskelige Forhold, det samme gælder, naar han fastholder sin Besiddelselære overfor den Torp'ske destruktive Teori, eller naar han ved Fortolkningen af Forordningen af 14de Maj 1754 — at den er anvendelig paa al direkte Gældsstiftelse — gør gældende, at det kommer fuldstændig ud paa et, om det, der krediteres, er Penge, Varer eller Arbejde.²⁷⁾ Det er disse Egenskaber, der gøre Matzen's privatretlige Arbejder saa tiltrækkende trods deres formelle Ufuldkommenheder, thi som Forfatter manglede Matzen kunstnerisk Form og Stil, hans Lærebøger bugne af Stof og indeholde værdifulde Enkeltheder, men de ere brede og ikke altid tilstrækkelig affilede, de store Vexler, der blev trukket paa Matzen som Følge af hans Deltagelse i det politiske og offentlige Liv i det hele, undlod ikke at afsætte visse Spor i den jævnlig noget kladdemæssige Skikkelse, hans litterære Produktion har med deres, specielt i de senere Aar, mærkelige og uoverskuelige Interpunktion, Anbringelse af Noter m. m. Der var forøvrigt sket en Udvikling — og ikke til det gode — fra hans Panteretshistorie, formelt og reelt vistnok Matzen's ypperste Værk, til

Sproget og Fremstillingen i Lærebøgerne. Med dette Skrift betraadte Matzen den litterære Arena. Under Titel af »Den danske Panterets Historie indtil Chr. V's Lov. Med et Tillæg af hidtil utrykte Diplomer« udsendte han 1869 i noget udvidet Skikkelse den af ham i 1867 med Universitetets Guldmedaille belønnede Afhandling,²⁸⁾ som blev modtaget med en levende Anerkendelse²⁹⁾ af Retshistorikere som Ste-mann, Konrad Maurer og L. M. B. Aubert, saaledes kalder Aubert den vistnok den vigtigste og mærkeligste retshistoriske Monografi, dansk og norsk Retsvidenskab hidtil har faaet, en storartet Undersøgelse o. s. fr. Den aabnede ogsaa Universitetets Porte for ham, da Professor C. G. Holck 1868 bortkaldtes ved en pludselig Død. I Matzen's næste retshistoriske Værk, det af ham efter Konsistoriums Opfordring udarbejdede Festskrift i Anledning af Universitetets 400 Aars Jubilæum »Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479-1879« I-II (1879) havde han ligeledes indhøstet og bearbejdet et mægtigt Materiale, des mere beundringsværdigt, som Opfordringen til ham fra det paagældende Universitetsudvalg først udgik 1875. I Indledningen til Matzen's Universitetsprogram »Danske Kongers Haandfæstninger. Indledende Undersøgelser« (1889) — en Slags Haandfæstningslærens »almindelige Del« — tog Matzen kritisk Standpunkt til den af L. Holberg opstillede nye Fortolkning af den saakaldte Abel-Christofferske Forordning og uddybede Æmnet videre i to Afhandlinger i Historisk Tidsskrift »Leges Waldemari Regis«³⁰⁾ samt en Replik til Holberg »Kong Valdemars Lov eller Kong Abels og Kong Kristoffers Udkast til Lov?«³¹⁾; de mellem disse to og andre Retshistorikere drøftede Spørgsmaal bleve i den nyeste Tid taget op til fornyet Undersøgelse af *Johannes Steenstrup* i Afhandlingen »Valdemar Sejrs Død og de ved Tronskiftet vedtagne Ændringer i Landets Styrelse«.³²⁾ Ogsaa Matzen's retshistoriske Spørgsmaal »Hvornaar er den skaanske Kirkeret sat?« blev fremkaldt ved Holberg's Gisning om Vedtagelsen af den sjællandske og skaanske Kirkeret paa et Fællesmøde, hvilken Gisning Matzen forkaster.³³⁾ I sine »Forelæsninger over den danske Retshistorie« I-VI (1893-97),³⁴⁾ den tredje i det 19de Aarhundrede foreliggende samlede Fremstilling af den danske Rets Historie, opgjorde han Summen af sin retshistoriske Forskning. Den havde ikke undgaaet Kritik fra Repræsentanterne for

den moderne kildekritiske Historieforskning — Kr. Erslev, Anna Hude — navnlig benyttede Erslev enhver Lejlighed, ofte endda temmelig søgt, til at falde over Matzen med ublid, næsten haanende Kritik, medens paa den anden Side en Afhandling som f. Ex. »Om Forordning 9. Oktbr. 1276 og Worthældnævnet i Sagen mod de for Kong Erik Glip-pings Mord tiltalte Personer« netop høstede varm Paaskønnelse fra yngre Historikeres Side, rimeligvis ud fra den Betragtning, at Matzen's levende og effektive Deltagelse i det politiske Liv gav ham særlige Forudsætninger for at bedømme statsretlig-politiske Foreteelser ogsaa i Fortiden.³⁵⁾

Medens Retshistorien som Examensfag i saagodtsom Matzen's hele Professortid kun havde spillet et Bifags beskednere Rolle, var Forholdet anderledes med de to andre Discipliner, han docerede, og hvori en væ-sentlig Del af hans Produktion faldt, Tingsretten og Statsretten. For det førstnævnte Fag blev han først aflastet ved Torp's Indtræden i Fakul-tetet 1886. Et af hans ejendommeligste Arbejder er »Forelæsninger over den danske Tingsret« (1882, 2det Oplag 1884, nyt Optryk 1891), der, ledsaget af Torp's Noter, benyttedes ved Universitetsundervisningen til Fremkomsten af Torp's Tingsret fra 1892; hertil sluttede sig »Den nor-diske Tingsret. Indledning og første Afdeling« (Tingsrettens Begreb, Tingene, den tinglige Rets Indhold og Arter. Besiddelse. Ejendomsret-ten. Anden Afdeling om de begrænsede tinglige Rettigheder forfattedes af N. Lassen). Matzen havde fra 1879 været Medlem af Sø- og Handels-lovkommissionen af 1870,³⁶⁾ var Forfatter af Udkast til Skibsregistre-ringsloven af 1ste April 1892, og hans søretlige Indsigt og Interesse gav sig litterært Udtryk i den som Forhandlingsæmne ved det 4de nordiske Juristmøde i København 1881 fremlagte Afhandling »Om Søpanteret-tigheder«. Som Statsretslærer — og Politiker — stillede Matzen det monarkiske Princip overfor det parlamentariske; som to fuldstændig frit- og ligestillede Magter skulde Konge og Folk kunne forhandle og komme til Enighed. Det var Ledemotivet i hans opsigtvækkende Bro-churer »Grundloven og Folkets Selvstyrelse« (1873) og »Til Gjensvar« (1874) samt i hans Universitetslærebog »Den danske Statsforfatnings-ret« (I 1888, II 1881, III 1883, 4de Udgave I 1910, II 1908, III 1909); i sin Teori om Omfanget af Kongens Ret til i Henhold til den da gæl-

dende Grundlovs § 25 at udstede foreløbige Finanslove drog Matzen den yderste Konsekvens af sit Udgangspunkt. Som Lærebog var Matzen's Statsforfatningsret meget bred og formaaede ikke paa alle Punkter, f. Ex. de intrikate Problemer om Øvrighed og Øvrighedsmyndighedens Grænser, helt at kaste Lys over Vanskelighederne derved; som Forhandlingsæmne paa det 2det nordiske Juristmøde i Stockholm 1875 forelagde han det stadig brændende Spørgsmaal »Om Statskassens Forpligtelse til at erstatte den Skade, som Statens Embedsmænd ved Forseelser i Embedsforhold maatte paaføre Borgerne«. Sin benægtende Besvarelse af det ogsaa i Forfatningsretten drøftede Spørgsmaal, hvorvidt en Opløsning af Landstinget berøvede de udnævnte Medlemmer deres Ret til Sæde i Tinget fastholdt han i tre Smaaskrifter »Om de udnævnte Landstingsmænds Stilling i Tilfælde af Landstingets Opløsning« (1902), »Til Gensvar« (1902) og »Landstingsopløsning og udnævnte Landstingsmænd. Et Tilsvær« (1903) i Polemik mod Grev J. L. Holstein-Ledreborg, Knud Berlin, Ernst Møller og V. Byrdal.³⁷⁾ Medens Matzen's Forelæsninger over Statsforvaltningsretten ikke foreligger trykte i deres Helhed, udgav han sammen med den senere Overretsassessor Johannes Timm en længe savnet »Haandbog i den danske Kirkeret« (1891) et Værk, som endnu venter paa en Afløser, og skrev siden, foranlediget ved nogle af Sognepræst J. J. Fjord i forskellige mindre Skrifter fremsatte Paastande, den omfangsrige og indgaaende Afhandling »Hvad forstaas ved den evangelisk-lutherske Kirke?« i »Teologisk Tidsskrift«.³⁸⁾ Paa den mellemfolkelige Rets Omraade vandt Matzen et europæisk Navn — han præsiderede saaledes ved Haager-Domstolens første Sammentræden 1902 — og trods sine senere Aars tiltagende Sygelighed vedblev han med samme Utrættelighed som før ogsaa at røgte sine litterære Gøremaal. Foruden mindre Arbejder offentliggjorde han sine »Forelæsninger over den positive Folkeret« (1900), »Til Norges folkeretlige Stilling«³⁹⁾ og vægtige Indlæg i det nordslesvigske Optantspørgsmaal, Spørgsmaal, han allerede i Egenkab af født Sønderjyde følte sig særlig kaldet til at behandle. Til Franz von Jessen's »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie« (1901, fransk Udgave 1906) bidrog han med »Danske Undersaatters traktatmæssige Retsstilling i Sønderjylland«⁴⁰⁾ og til Orientering af en

international Læsekreds skrev han »Die nordschleswigsche Optantenfrage« (1904); da Overlandsretsraad Otto Brandt tog til Genmæle herimod,⁴¹⁾ gendrev han ham i Bogen »Das Indigenatrecht im Wiener Frieden. Widerlegung der Schrift des Herrn Oberlandesgerichtsrat Dr. Otto Brandt in Kiel« (1906), suppleret med mindre Afhandlinger i »Sønderjydske Aarbøger«, »Vor Fremtid« og andensteds. Til Omtalen ovenfor af Matzen's legislative Gerning skal blot føjes, at han tog virksom Del i Forhandlingerne om Vexelloven, og at han var Medlem af den dansk-islandske Kommission af 1907 m. m. Om hans politiske Færd skal her ikke tales; fra Slutningen af Halvfjerdserne og til Begyndelsen af Halvfemserne udøvede han som Fører og Leder af Regeringspartiet baade saglig og politisk en meget betydelig Indflydelse. Som Universitetslærer var Matzen en pædagogisk Begavelse, hans skriftlige Øvelser fortrinlige, som Examinator en af Fakultetets bedste. Usandfærdig og grundløs var hans politiske Modstanderes gængse Paastand om, at han til Fordel for sin Agitation og hele politiske Virke forsømte sin Universitetsgerning. Han var et levende, entusiastisk Menneske; noget af Renaissance's Blod rullede i hans Aarer.

RETSHISTORIKERE:

L. HOLBERG CHR. KIER H. SYLOW V. A. SECHER

Noget yngre end Matzen var Overretssagfører *Ludvig Holberg*, hvis tankevækkende Forfatterbane ikke fik nogen lang Udstrækning. Som Skribent debuterede han med Bogen »Engelsk Parlamentarisme belyst ved Kongemagtens, Ministeriets og Parlamentets forfatningsmæssige Stilling før og nu« (1884), der blev hilst velkommen i Litteraturen af Englandsbeundrer som C. St. A. Bille;⁴²⁾ hans herhenhørende Studier førte ham til Granskning af dansk middelalderlig Statsret, som han derefter belyste i en Række Skrifter, der vidnede baade om Idéfylde og Kombinationsævine, om Mod til at se med egne Øjne uden ængstelig Hensyntagen til traditionsbaaren Opfattelse, men som heller ikke, saaledes i det mindste Begynderarbejderne, skyede Hypoteser eller vovede Slutninger. I Doktordisputatsen »Leges Waldemari Regis. Kong Valde-

mars Lov. Et Bidrag til Oplysning om Danmarks Statsret i det 13de Aarhundrede« (1886) fremsatte Holberg den Formodning, at den saakaldte Abel'ske Lov i Virkeligheden stammede fra Valdemar Sejr, en Opfattelse, han fastholdt og forsvarede overfor Angreb navnlig fra Matzen's og Kr. Erslev's Side;⁴³⁾ men Hovedpunktet i Bogen var de Undersøgelser om Valdemarernes Kongedømme, Holberg bragte med bevidst Anvendelse af den komparative Metode. En Fortsættelse af dette Værk var »Dansk Rigslovgivning. Forholdet mellem Vederlagslov og Rigslov. Rigslovene i Perioden 1241-1282« (1889), der paa dansk Omraade udviklede de Synspunkter, der i Tyskland — Rudolph Sohm, Heinrich Brunner og Karl Lehmann — var fremsat om Modsætningen indenfor et Lands Ret mellem »Folkeretten« og »Kongeretten« — Forskere som Johs. Steenstrup og Max Pappenheim viede dette Arbejde særlig Opmærksomhed.⁴⁴⁾ Holberg's store Kendskab til fremmed Rets-historie og navnlig til kanonisk Ret gav sig markante Udslag i »Dansk og fremmed Ret. Retshistoriske Afhandlinger« (1891)⁴⁵⁾ »Biskop Knud Mikkelsen og hans Glosser til Jydske Lov«, »Kilderne til Jydske Lovs Fortale«, »Dansk og engelsk Retsudvikling i Middelalderen« o. a. — »Konge og Danehof i det 13. og 14. Aarhundrede. Første Bind: Kong Erik Glippings Haandfæstning og Rigslove« (1895), vistnok Forfatterens betydeligste Arbejde, og »Kirke og Len under Valdemarerne. Retshistoriske Afhandlinger« (1899), hvor hans Undersøgelser om danske Len og om Tidspunktet for den skaanske Kirkerets Vedtagelse atter kaldte henholdsvis Kr. Erslev og Matzen frem paa Arenaen.⁴⁶⁾ Hans Anmeldelse af V. A. Secher's »Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558-1660« (1888) i »Ugeskrift for Retsvæsen« 1888 fremkaldte en skarp Skriftvexel mellem ham og Secher.⁴⁷⁾

En Fagfælle af Holberg, Overretssagfører *Chr. Kier*, fik ligesom denne, trods sin store Virksomhed som praktisk Jurist, sine kommunale og andre Gøremaal, Tid til samtidig at udfolde en omfattende Forfattervirksomhed, jævnlig med Fremdragen af nye eller ikke hidtil tilstrækkelig paaagtede Punkter. Hans Artikel i »Ugeskrift for Retsvæsen« 1883 »Et retshistorisk Bidrag til Forstaaelsen af nogle af Chr. V's danske Lovs Regler om Overdragelse af Eiendomsret over faste Eien-

domme⁴⁸⁾ uddybedes nærmere ved hans »Bidrag til dansk Retshistorie. Om Overdragelse af Eiendomsret over faste Eiendomme for Tiden indtil Chr. V's Lov« (1889), der i forskellig Retning røbede Begynderen og Autodidakten og ogsaa fra retshistorisk Side blev modtaget med megen Kritik,⁴⁹⁾ som i nogen Grad mildnedes ved hans næste Arbejder »Valdemars sjællandske Lov. Et Bidrag til den danske Lovhistorie« (1890), der til fornyet Behandling optog det allerede fra Kofod Ancher's Tid af Retshistorikerne drøftede Spørgsmaal om Lovens Oprindelse,⁵⁰⁾ og særlig Afhandlingen »Er den skaanske eller den sjællandske Kirkeret den ældste?«⁵¹⁾ I sin Bog »Edictus Rotari. Studier vedrørende Langobardernes Nationalitet« (1898) kommer han efter indgaaende Undersøgelser til det Resultat, at der er et inderligt Slægtskab mellem langobardisk og nordisk Ret, et Slægtskab, der paa sine Steder er saa nøje, at det kan siges, at det er den samme Ret, der paa vedkommende Punkt bestaar baade hos Langobarderne og i Norden. Bogen blev hilst med megen Anerkendelse af Forskere som *A. Taranger* og *R. Dareste*,⁵²⁾ ogsaa af den fremragende tyske Retshistoriker *Julius Ficker*, der i sin Afhandling »Das langobardische und die scandinavischen Rechte«⁵³⁾ dog samtidig tog Afstand fra forskellige af de af Kier fremsatte Synspunkter og hævdede, at langobardisk Ret er øst- og ikke vestgermansk Ret, og at den nærmest slutter sig til Gotlands gamle Ret og Gulatingets Ret; i sit Skrift »Dansk og langobardisk Arveret. En retshistorisk Undersøgelse« (1901) fastholdt og forsvarede Kier sin Opfattelse mod den Ficker'ske Kritik. Sin stadig levende Interesse for retshistoriske og historiske Problemer lagde Kier for Dagen ved Afhandlingerne »Hammurabis Love og germansk Ret«⁵⁴⁾ og »Beowulf. Et Bidrag til Nordens Oldtidshistorie« (1915).

Medens Kier, som ovenfor anført, endnu i fremrykket Alder, syslede med videnskabelige Studier, blev hans noget yngre samtidige *H. Sylow's* Forfatterskab om ikke et Meteor, saa dog af kortfattet Varighed. 1878 havde han i omarbejdet og videreført Skikkelse udgivet sin med Universitetets Guldmedaille belønnede Afhandling om Bevisteorien i Christian V's Lov under Titlen »Den materielle Bevisteoris Udviklingshistorie i dansk Ret, ledsaget af en Del hidtil utrykte Højesteretsdomme med de indankede Underinstansers Domme, omfattende Tids-

rummet fra 1670-73 og 1683-1704«, og offentliggjorde endvidere 1880 »Studier paa Civilprocessens Omraade med særligt Hensyn til vor forestaaende Procesreform. 1ste Række indeholdende: I. Processkitser. II. Processens Natur og Væsen samt Procesforudsætninger. III. Litiskontestationen. IV. Rammerne for den mundtlige Procedure«, tilegnet J. Nellemann, som oftere i sine Skrifter tager Hensyn til Sylow's Arbejder, Doktordisputatsen »Dommens materielle Retskraft. Undersøgelser fra Civilprocessens Omraade« (1880) og »Handlinger paa fremmed Formueretsomraade efter romersk og dansk Ret. Et Bidrag til Læren om de saakaldte kvasi-kontraktsmæssige Retsforhold« (1880), skrevet i Anledning af Konkurrencen om det ved Aagesen's Død 1879 ledigblevne Professorat, der tilfaldt Jul. Lassen. For den retshistoriske Dels Vedkommende har Sylow's litterære Virke Betydning ved det indsamlede og bearbejdede Stof, medens det iøvrigt, saaledes navnlig hans Processkitzer, præges af en vis Umiddelbarhed og Friskhed.

En Plads for sig selv i dansk Retshistorie indtager *V. A. Secher*. Han var fremfor alt ikke Autodidakt, men baade som Forfatter og Metodiker uddannet i Konrad Maurer's Skole; det har utvivlsomt været til stor Skade for Studiet af Retshistorien i Danmark, at Secher's — og det juridiske Fakultets — Ønsker om Oprettelse af en Universitetsstilling blev slaaet ned, vistnok af Videnskaben uvedkommende Grunde. Hans Arbejder ere alle prægede af stor Nøjagtighed og Grundighed, som vidner om hans skarpe kritiske — og ogsaa polemiske — Sans. Af samtlige de i disse Sider behandlede Tidsrums Retshistorikere er han den, der besad den største historiske, filologiske og palæografiske Indsigt, medens han i egentlig juridisk Begavelse stod tilbage for Mænd som Nellemann og Matzen; den praktisk-juridiske Virksomhed som Herredsfoged laa ogsaa mindre godt for ham. Særlig som retshistorisk Udgiver udførte Secher en Pionergerning, og sammen med Historikeren *Kr. Erslev* hører han til Foregangsmændene med Hensyn til Indførelsen af moderne Udgiverteknik i Danmark. Denne bragte han til Anvendelse paa sine Udgaver af Danske Lov (1878, 3dje Udgave 1911) — som Forløber hertil offentliggjorte han Afhandlingen »Om Teksterne af Kong Kristian den femtes Danske Lov og Lovens Udgivelse«⁶⁶) — og sammen

med *Chr. Støchel*⁶⁴) udgav han 1891-94 »Forarbejderne til Kong Kristian V's Danske Lov« (I-II), hvor hans Opfattelse af det »sidste Projekt« til Loven som Resultatet af den anden Revisionskommissions Arbejde fremkaldte en Diskussion mellem ham og *L. M. B. Aubert*,⁶⁷) der havde hævdet, at Projektet var et nyt Udkast af Rasmus Vinding. Forrest blandt Secher's Udgiverarbejder staar vistnok hans store Værk »Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovprisning vedkommende, 1558-1660« (I-VI 1887-1918, VI Bind tredje Hæfte besørget af *Villads Christensen*). Tænkt som en Fortsættelse af J. L. A. Kolderup-Rosenvinge's »Gamle danske Domme« var Secher's »Judicia placiti regis Daniæ justitiarum, Samling af Kongens Rettertings Domme 1595-1604« (1881-83) »og 1605-1614« (1885-86), hvis Fremkomst, som alt tidligere bemærket, skyldtes Nellemann's Initiativ. Betydelige Forarbejder havde Secher gjort — og ogsaa ladet enkelte Bidrag dertil trykke — til en Udgave af hele Danmarks middelalderlige Lovgivning, en Opgave, der dog først i Nutiden blev taget op til Gennemførelse.

Som selvstændig retshistorisk Forfatter ydede Secher ogsaa vægtigt Arbejde, saaledes i sin Doktordisputats, det ufuldendte »Om Vitterlighed og Vidnebevis i den ældre danske Proces. Retshistoriske Studier. I. Om Vitterligheden« (1885), der baade i Anlæg og Udførelse bragte meget nyt, særlig ved sin Redegørelse for Fordelings- og Æskningsproceduren og sin Belysning af de gamle Loves Tvangsfuldbyrds-system, men som ogsaa paa andre Punkter mødte Tvivl.⁶⁸) Om dette Værk grupperede sig, foruden en Del meget udførlige og yderst skarpe Anmeldelser f. Ex. af *P. Hasse's* »Das Schleswiger Stadtrecht« (Kiel 1880) og »Die Quellen des Ripener Stadtrechts« (Hamburg & Leipzig 1883),⁶⁹) Afhandlinger i Festskrifter til Konrad Maurer og Ludv. F. A. Wimmer,⁷⁰) »Bidrag til Københavns Rets- og Kulturhistorie i Kristian IV's og Frederik III's Tid 1629-1663«⁷¹) o. a., Bidrag til Historien og Personalhistorien og en lang Række Arbejder, der stod i Forbindelse med hans Arkivgerning. Hans retsvidenskabelige Bibliografier i »Ugeskrift for Retsvæsen« (1884, 1889, 1895 og 1903)⁷²) betegnede vel et Fremskridt overfor Aagesen's Arbejde fra 1876, men ere dog ikke helt fyldestgørende.

DEUNTZER EVALDSEN JUL. LASSEN
N. LASSEN ERNST MØLLER CARL TORP OG VIGGO BENTZON

Nellemann's Afløser som Universitetets Lærer i Proces, fra første Færd Professor i Civilret *Johan Henrik Deuntzer* hørte til samme aandelige Kategori som Nellemann selv. Han var en nøgtern og konkret Begavelse, en forfaren Praktiker, en kyndig Historiker. Men han manglede den egentlige juridiske Fantasi. Retsvidenskabens store Grundspørgsmaal optog ham ikke. Han magtede ikke de »almindelige« Undersøgelser. Han bevægede sig paa et for ham fremmed Terrain. Naar han — f. Ex. i sin Fremstilling af Privatrechts almindelige Del — saa at sige i Embeds Medfør sysler med slige Problemer, kan det ikke undgaa Opmærksomheden, at de ikke ere gaaede ham *in sucum et sanguinem*, men at hans Hjærte hører andensteds hen. Paa sin Ungdoms-Udenlandsfærd havde han i Wien truffet Forskere som Julius Glaser Joseph Unger og Rudolph van Jhering, og medens han hos Glaser genfandt den praktiske Opfattelse af Retslivets Opgaver, han selv hyldede, og Unger styrkede ham i hans Tro paa Værdien af den historiske Betragtning af Retten, have Jhering's Tanker — bortset fra hans Fejde mod Begrebsjurisprudensen — ikke haft nogen reel Indflydelse paa ham. Enhver filosofisk, spekulativ Behandling af Retsvidenskaben laa Deuntzer fjærnt — den Jhering'ske Realisme er jo i Virkeligheden af en særegen spekulativ Art — og Deuntzer's Positivism har vægret sig ved at følge de Jhering'ske Ideers Flugt fra Realitetsforskningens faste Stade.⁶³⁾

Som civilretlig Skribent debuterede Deuntzer ved en i »Ugeskrift for Retsvæsen« 1870 optagen Afhandling »Nogle Bemærkninger om Legatarens Retsforhold«,⁶⁴⁾ og det faldt forøvrigt i hans Lod til en vis Grad at inaugurere en ny Æra som Lærebogsforfatter ved som Grundlag for Universitetsundervisningen at udsende kortfattede trykte Fremstillinger for at befri de studerende for de trættende, tidsspildende Diktatforelæsninger, hvormed de ældre Medlemmer af det retsvidenskabelige Fakultet forberedte de store systematiske Værker, der senere skulde se Dagens Lys.⁶⁵⁾ Deuntzer's første herhenhørende Arbejder vare et Slags »Grundrids«, støbte i en noget rummeligere Form end det f. Ex. al-

mindeligvis i Tyskland er sædvanligt. Grundridsets Fortrin ejede de, men samtidig fulgte Grundridsets Mangler dem som en Skygge. Netop deres Sammentrængthed gjorde Tilegnelsen af dem vanskelig. Allerede Aaret efter sin Ansættelse ved Universitetet udgav Deuntzer »Kort Fremstilling af den danske Arveret« (1873, 4de Udgave 1887), der efterfulgtes af »Kort Fremstilling af Den danske Personret (2det Afsnit af Privatrettens almindelige Del)« (1874, 3die Oplag 1889), »Kort Fremstilling af Retssystemets navnlig Privatrettens almindelige Del (1ste Afsnit)« (1875, 3dje Udgave 1894) og »Kort Fremstilling af den danske Næringsret« (1879, 2den Udgave 1890). Af disse »korte Fremstillinger« staar Privatrettens almindelige Del, som ovenfor antydet, ikke højt i Deuntzer's Produktion; paa de faa Omraader, hvor hans Udviklinger ikke bæres oppe af hans praktiske Retssans eller støttes af hans historiske Kunnen, staa de — som ogsaa hans Forelæsninger og hans politiske Gerning — i Kompromissets Tegn; typisk for Deuntzer med hans Valgsprog *Connecto* er saaledes hans Fortolkningsteori, *ein Zwitterding*, som vilde være en Lækkerbidsken for en juridisk Heine. »Den danske Familieret« (1882, 4de Udgave 1899) var derimod formet nærmest i Haandbogens Lignelse. I dogmatisk Henseende viger den ikke for A. W. Scheel's Værk og overgaar baade det og F. T. J. Gram's Skrift ved det af Deuntzer med megen Flid og Grundighed indsamlede og i Bogen indarbejdede retshistoriske Materiale. En senere Udgave af »Den danske Arveret« (1892, 2den Udgave 1897) var støbt efter samme Model. I »Den nordiske Familie- og Arveret«, der indledede det første Hæfte af »Nordisk Retsencyklopædi« (1878) gav Deuntzer med en autoritativ Fortale, som Hagerup etsteds udtrykker det, en mønsterværdig knap og sluttet Fremstilling af denne Parcel af skandinavisk Ret. Som Forfatter har Deuntzer i det hele en udviklet Sans for Fremstillingens Økonomi — hverken for meget eller for lidt — allerede i Konkurrenceafhandlingen »Om Fuldmagt og dermed beslægtede Forhold« (1872), hans eneste formueretlige Bidrag, leverede han et Arbejde, lige udmærket ved Klarhed og Fasthed i Gennemførelse og nøjagtig og konsekvent Analyse, og dette gælder ogsaa hans senere klassiske Hovedværk »Den danske Skifteret«. Deuntzer's civilretlige Arbejder har tjent som Grundlag navnlig i systematisk og retshistorisk

Henseende, for Viggo Bentzon's første Udgaver af Personretten samt til Dels for hans Familie- og Arveret;⁶⁶⁾ indholdsmæssigt og retsmetodisk gik Bentzon dog sine egne Veje.

Haand i Haand med Deuntzer's frugtbare privatretlige Produktion gik en tilsvarende Virksomhed paa Processens Omraade. Med vanlig Energi lykkedes det ham i Løbet af forholdsvis faa Aar at fuldføre den af Nellesmann paabegyndte, men ikke tilendebragte litterære Bygning. I alt væsentligt skaarne over samme Læst som de civilretlige vare de første processuelle Skrifter, saaledes »Den extraordinære Civilproces« (1880, 2det Oplag 1884, 2den Udgave 1894), »Om Forligsmægling i civile Sager« (1887, tredje Oplag 1898), »Om Arrest og Forbud i civile Sager efter dansk Ret« (1888, 2den Udgave 1897) og »Den danske Civilproces fremstillet til Brug for de studerende« (1901). Mere i Anlæg og Udførelse svarende til Familieretten og af højere videnskabelig Rang var »Om Appel i civile Sager efter dansk Ret« (1880, 2den Udgave 1890) og særlig Standardværket »Den danske Skifteret« (1885), i hvilket var nedfældet de rige Erfaringer, Forfatteren havde høstet ved Studier i Marken — for at bevare Føling med det praktiske Liv havde han gentagne Gange modtaget Konstitution som Dommer i de københavnske Retter —; med stor Omhu og betydelig Skarpsind havde han foretaget indgaaende Undersøgelser af de indenfor Æmnet faldende vanskelige Retsforhold. Det var noget af et Pionerarbejde, Deuntzer her udførte; hans Skifteret er den første systematiske Fremstilling af den paa Konkursloven af 25nde Marts 1872 og Skifteloven af 30te November 1874 hvilende Ret — Bogens direkte Forgænger *N. F. Schlegel's* »Skifteretten efter den danske Lovgivning« udkom 1864 og tabte hurtig sin Betydning som Følge af den nævnte nye Lovgivning.⁶⁷⁾ Sine processuelle Lære- og Haandbøger supplerede Deuntzer med forskellige Afhandlinger af Værdi. Til »Smaaskrifter tilegnede A. F. Krieger den 4. Oktober 1887 af nordiske Forfattere« bidrog han saaledes med en grundig og interessant retshistorisk Udredning af Arrest før Dom i civile Sager og dette Retsmiddels Udvikling efter 1683.⁶⁸⁾ Hans Granskning af Højesterets Voteringsprotokoller, for hvis videnskabelige Udnyttelse og Udgivelse han særlig interesserede sig, gav sig litterært Udslag i hans Universitetsfestskrift i Anledning af Kong Christian IX's 80-aarige Fød-

selsdag »Høiesteret i 1683« (1898). Paa Grundlag af selvstændige Kildestudier og støttet af et nøje Kendskab til Stampe's Erklæringer gav han i et andet Universitetsprogram »Henrik Stampe. Meddelelser om hans Liv og Virksomhed« (1891) en i det hele rammende Karakteristik af den berømte Jurist og hans betydningsfulde Indsats i Videnskabens og Statens Tjeneste. At den »europæiske« Baggrund kunde være fyldigere belyst, er vel en Mangel, som muligvis Eftertiden vil kunne afhjælpe, men forringer ikke det solide Arbejde, der er nedlagt i denne Monografi. Af rent historisk Indhold er Deuntzer's Afhandling »Af det asiatiske Kompagnis Historie« i »Nationaløkonomisk Tidsskrift«. ⁶⁹⁾

Ogsaa med statsretlige Spørgsmaal syslede Deuntzer. I 4de Bind af V. Falbe Hansen's og Will. Scharling's »Danmarks Statistik« (1880) gav han en »Oversigt over Danmarks Forfatnings- og Forvaltningsforhold 1848-78«, ⁷⁰⁾ og paa det fjerde nordiske Juristmøde i København 1881 slog han med Afhandlingen »Om Statsborger- og Undersaatsforholdet, især dets Stiftelse og Ophør«, til Lyd for en Tilnærmelse mellem de tre nordiske Rigers Lovgivning om Statsborgerretten, en Tilnærmelse, der senere satte Frugt i Traktaten med Sverige af 26nde Juli 1888. Ikke mindst for Sveriges Statsforfatnings ejendommelige og betydningsfulde Historie og Udvikling nærede han Interesse, han anmeldte saaledes Chr. Naumann's den Gang eneherskende Arbejde, ⁷¹⁾ var Bidragyder til hans Tidsskrift m. m. Om hans legislative Gerning skal her kun erindres om, at han sammen med Nellemann var Forfatter af Lov af 7ende April 1899 om Formueforholdet mellem Ægtefæller og at han var Medlem af Proceskommissionen af 1892.

Nye Baner som Retsforsker kom Deuntzer ikke til at bryde. Allerede efter Arten af hans Lærefag og den Retning, hans Forfattervirksomhed derefter tog, var dette heller ikke at vente. Men hans Produktion, navnlig det historiske Afsnit deraf og hans Skifteret, danne et uoverspringeligt Led i dansk Retsvidenskabs Udvikling i den sidste Del af det 19de Aarhundrede.

Som Docent manglede *Anders Christian Evaldsen* vistnok egentlig pædagogisk Begavelse, omend han udøvede en befrugtende Indflydelse paa de virkelig studerende, han var ikke Lærer for Grosset, men for de faa; Tilhørere som Ernst Møller og Viggo Bentzon modtog varige Ind-

tryk fra Evaldsen's Kateder. Men som formueretlig Tænker og Forfatter fik Evaldsen vidtrækkende Betydning, selv om hans litterære Bagage kvantitativt ikke blev omfattende. Det var Obligationsretten, der var tilfaldet ham som Fag; i Retshandelslæren sluttede han sig til Goos' og Aagesen's Løfte- og Tillidsteori og underkastede iøvrigt, som Jul. Lassen med Rette fremhæver, Æmnets ledende Grundsætninger en dybtgaaende Revision i Belysning af nyere Tidens Teori og Led for Led underbygget med Iagttagelser af enkelte Retstilfælde, en Revision, der helt igennem prægedes af sjældent Skarpsind, Klarhed og fin Retstakt. Systematiker som Goos var Evaldsen derimod ikke. Evaldsen's Forelæsninger om Obligationsretten bleve kun litograferede og — bortset fra et Brudstykke om Vexler (1889) — aldrig trykte, men de lagde med deres »vældige Rydnings- og Opbygningsarbejde« den første vanskelige Grund til Jul. Lassen's Værk, en Kendsgerning, ingen villigere end Lassen selv har erkendt. Som Student havde Evaldsen 1866 faaet et hæderligt Accessit for en juridisk Prisopgave, han offentliggjorde Afhandlingen i omarbejdet Skikkelse 1870 under Titel »Skyldnerens Mora, behandlet efter Sagens Natur og dansk Ret«⁷²⁾ og skrev senere enkelte Afhandlinger i »Ugeskrift for Retsvæsen« 1868, 1882 og 1885 — den sidst citerede »Nogle Bemærkninger om Konkurslovens §§ 18 og 19« har spillet en fremragende Rolle i Debatten om de i de nævnte Bestemmelser indeholdte Problemer — og »Fortolkning af Vexelloven, udarbejdet for praktiske Jurister og andre Forretningsmænd« (1881).⁷³⁾ Sit Konkurrenceskrift »Bidrag til Læren om Fuldmagt og dermed beslægtede Retsforhold« publiceredes 1872. 1881 udgav han sammen med Goos Aagesen's »Indledning til den danske Formueret« og Aaret efter Aagesen's »Forelæsninger over den romerske Privatret« (I-II). For dansk Retslitteratur var det vistnok et Tab, at Evaldsen efter sin Overgang til Dommerstillingen, i hvilken han stod i forreste Linie, videnskabelig ikke lod høre fra sig, men det er dog et Spørgsmaal, om han vilde kunne have løst den ham paahvilende Opgave at skabe en moderne Formueret, allerede fordi hans Produktivitet blev hæmmet ved hans til Overmaal drevne Beskedenhed og Selvkritik.

Af alle de Retsforskere, der optraadte i det af Goos' Virke beherskede Tidsrum, var *Jul. Lassen* hans direkte og egentlige Elev. Det var

Goos og som anden Vejleder Aagesen, der angav ham den videnskabelige Retningslinje. Oprindeligt følte han sig ogsaa som Lærlingen, som Væbneren, der fører Ridderens Vaaben. Men der var *Udvikling* i ham. Efterhaanden fik han Lyst og Kraft til at optræde i egen Rustning og endte med at staa som den fra alle Sider anerkendte Fører paa Formuerettens Omraade. Hans første Skrifter viste tydeligt, at han havde dukket for dybt i de Goos'ske Konstruktioner — de ældste Udgaver af hans Obligationsret gøre et noget abstrakt og blodløst Indtryk; han har sikkert bestaaet en Kamp med sin deduktive Samvittighed og sin ubetingede Tilslutning til sin Mester, før han forstod den inderst inde sympatiske Advarsel, N. Lassen gav ham i Begyndelsen af Firserne i den for begge Modstandere karakteristiske Polemik om Principet om de berettigede Forventninger, eller N. Lassen's Kritik af den af hans Navne hævdede Normaltabsteori. Men Jul. Lassen's Lydhørhed overfor det praktisk og levende Livs Krav tog stærkere og stærkere til, og denne i Forbindelse med et utrætteligt og indgaaende Studium af Praxis havde til Følge, at han atter og atter underkastede de af ham antagne og opstillede Almensætninger en Prøvelse og ikke skyede enten reelt at ændre dem eller for andres Vedkommende give dem en saadan Formulering, at de ikke fristede til at opfattes som et Sesam, hvormed alle Bjerge lod sig aabne. Tilfældighederne havde iøvrigt spillet ind med Hensyn til Lassen's Valg af Studiefag. En dybt religiøs Natur var han, og mange af Tidens etiske og sociale Problemer optog ham stærkt, saaledes f. Ex. Spørgsmaalet om den lovordnede Prostitution. Som ung Akademiker havde han vaklet mellem Studiet af Teologien og Retsvidenskaben; det var her Aagesen's Forelæsninger, der kastede det afgørende Lod i Vægtskaalen, og det var Goos' »haandfaste Tag« i ham,¹⁵⁾ der gav ham Mod til at bejle til den Lærestol, han efter sejrrig bestaaet Konkurrence med tre Medarbejdere¹⁶⁾ besteg 1881, efter at den var blevet ledig ved Aagesen's pludselige Bortgang 1879.

Fra første Færd var det ikke Formueretten, men Strafferetten og Processen, der tog Lassen's Sind fangen. Hans fornemste Lærer paa det videnskabelige Udenlandstogt var L. von Bar i Breslau — men ikke Windscheid i Leipzig, hvem Lassen ejendommeligt nok aldrig traf. Lassen's Debut som videnskabelig Skribent faldt paa Straffeprocessens

Felt, da han som ung Kandidat i en Artikel »Et Vidnesbyrd fra Tyskland om Edsvorneretten« i Ugeskrift for Retsvæsen 1876⁷⁶) introducere det i Skildringen af Goos omtalte lidenskabelige Stridsskrift af Karl Binding om Lægmands Deltagelse i Strafferetsplejen for den juridiske Læseverden. I sin Doktordisputats »Om Betingelserne for Forsøgets Strafbarhed« (1879), der hædredes med en Velkomsthilsen af Getz,⁷⁷) sluttede han sig til den af Goos og Getz opstillede objektive Retsbrudsteori, men til Getz' Meddelagtighedslære. Med dette Skrift forlod han Strafferetten, som han ikke ønskede at docere, da Goos 1891 forlod Universitetet for at overtage Kultusministerportefeuillen, og med sin Konkurrenceafhandling »Handlinger paa fremmed Formueretsomraade i romersk og dansk Ret. Et Bidrag til Læren om Retsforhold, der i Almindelighed betegnes som hverken udspringende af Retshandel eller af Retsbrud« (1880) holdt han sit Indtog i den Provins af Retsvidenskaben, som han snart skulde beherske.

Romerretten og dansk Formueret var de Lærefag, Lassen som Aagesen's Efterfølger efter gældende Skik og Brug skulde docere, og ogsaa i førstnævnte Disciplin optraadte han som Forfatter ved sit som Manuskript trykte Arbejde »Om Retshandeler i Almindelighed efter romersk Ret« (1892) og navnlig »Forelæsninger over romersk Privatret« (1904) og den kortfattede til de studerendes Brug indrettede »Lærebog i romersk Privatret« (1904, 4de Udgave 1937). Lassen's sikre Viden, hans Skarpsind og videnskabelige Redelighed fornægter sig heller ikke i disse Arbejder, hans Lærebog har ganske løst den Opgave, den har stillet sig, juridisk-dogmatisk at give et Billede af Retten efter den justinianeiske Kodifikation, men den savner historisk Baggrund, viser ingen historisk Evolution. Lassen var overhovedet ikke Historiker, og med fuld Klarhed over sine Ævners Rækkevidde stræbte han ikke udover det, han spændte. Han gik som romerretlig Skribent i de traditionelle Spor, han havde heller ikke noget Førstehaandskendskab hverken til den moderne romanistiske Forskning i Almindelighed i Tyskland, Frankrig, England og Italien eller til de overraskende Resultater, Papyrusstudiet alt den Gang havde givet. Dog for dansk Formuerets Omraade var Opgaven langt større og vanskeligere. Men ogsaa den løste han. Det var ikke

nogen videnskabelig Promenade, om hvilken der her var Tale, men en lang og besværlig Vej.

Som enhver anden retslig Disciplin, bortset fra Retshistorien, var ogsaa dansk Formueret videnskabelig set skabt af Ørsted, udviklet videre ved J. E. Larsen's Forelæsninger og den derpaa hvilende Gram'ske Formueret, dansk Teoris og Praxis' Vademecum indtil Aagesen's og Evaldsen's Fremtræden. Lassen's Obligationsret var en moderne »Gram« med større Interesse for og Forstaaelse af de formueretlige Grundbegreber; rigtigt og loyalt fremhævede Lassen selv — foranlediget ved en Anmeldelse af Torp af de to første Udgaver af Obligationsrettens almindelige Del (1883 og 1884 — tredje Udgave 1887) — den *overordentlige* Betydning, Evaldsen's forudgaaende fortrinlige dybtgaaende Undersøgelser havde haft for ham.⁷⁸⁾ De Rammer, Lassen havde givet i disse foreløbige Udgaver sammen med den specielle Del (1886, 3dje Udgave 1889) udfyldte han i sit Livs Hovedværk »Haandbog i Obligationsretten. Almindelig Del« (1892, tilegnet Mindet om Andreas Aagesen. Tredje Udgave 1917-20), »Speciel Del« (1897, 2den Udgave ved Henry Ussing 1919).⁷⁹⁾ Som ovenfor antydet tømrede Lassen dette sit Værk op paa det solideste Fundament af alle, Afgørelserne i Praxis, det mægtige Domsmateriale; han fik ad den Vej den sikreste og bedste Forstaaelse af de Sætninger, der var knæsatte af Retsanvendelsens og Retsudøvelsens Organer. Allerede derfor blæser en velgørende Luftning fra det arbejdende og virkende Retsliv gennem hele Haandbogen, hvor Lassen's oprindelige Forbillede Windscheid er traadt i Skygge for Dernburg og de store engelske Jurister. Baade ved Anlægget og Udførelsen af denne den danske Formueretsvidenskabs »gyldne Bog« havde Lassen vistnok for sit Vedkommende bevidst søgt at realisere den Mission, der efter hans Opfattelse tilfaldt den skandinaviske Ret — i den almindelige borgerlige Rets Udvikling at staa som Mægleren mellem den romanistisk-tyske og engelsk-amerikanske Retsbehandling. Hans Værk virkede næsten med Lovbogens Autoritet og har udøvet en bestemmende Indflydelse paa hele Nordens Retspraxis og dannet Grundlaget for den nyere fælles-nordiske Formueretslovgivning. I denne havde Lassen selv en Hovedpart. Sammen med V. C. Thomsen havde han

udarbejdet »Forslag til Lov om Checks og andre Sigtanvisninger« (1895) og »Udkast til Lov om Sigtanvisninger« (1895).⁸⁰⁾ Trykt som Manuskript blev hans »Bemærkninger til Udkast til Lov om Køb og Bytte« (1903), og som et af de mest fremtrædende Medlemmer af den ved de kgl. Resolutioner af 28nde Juni 1901 og 4de Juli 1910 nedsatte Kommissioner fik Lassen en væsentlig Andel i Købeloven af 6te April 1906, af Lov om Aftale og andre Retshandler paa Formuerettens Omraade af 8nde Maj 1917 og det dertil sig sluttende Lovkomplex.

Den samme Udvikling i Retning af stadig større Friskhed og Fylde, som gav sig til Kende i Lassen's Hovedværk, sporedes ogsaa i hans Afhandlinger. Heri drøftede han en anselig Række Spørgsmaal, hentede baade fra Obligationsrettens almindelige Del, saaledes »Løfte og Akcept. Et sammenlignende Retsstudie«⁸¹⁾ og i Forbindelse hermed Universitetsprogrammet »Vilje og Erklæring ved Afgivelse af formueretlige Tilsagn« (1905), hvor Indflydelsen af den Kritik, for hvilken den Goos-Lassen'ske Teori havde været Genstand, tydelig gør sig gældende, samt et af Lassen's litterære Yndlingsbørn Universitetsprogrammet »Nullitet og Anfægtelighed« (1899) med en vistnok for bredt udpenslet Redegørelse for de Savigny'ske og Windscheid'ske Teorier, og fra den specielle, f. Ex. »Om Betingelserne for Tilbagesøgning af Ydelser, som ere erlagte i urigtig Formening om Skyld, med særligt Hensyn til dansk Retspraxis«,⁸²⁾ »Nogle Bemærkninger om Proformaværk og Omgaaelse«,⁸³⁾ hvori han viste, hvorledes man skulde komme de da graserende »Møbellaan« til Livs, »Kunstig Kreditorbegunstigelse«,⁸⁴⁾ trods Forfatterens da opnaaede 70 Aar straalende af Ungdom og Kraft, og »Nogle Bemærkninger om Definitioner i Retslitteraturen«, overraskende ved Behandlingens Originalitet, beundringsværdig ved sin Livfuldhed, uden Gnist af Skolastik, sober og realistisk, en lille Perle i hans omfattende Produktion.⁸⁵⁾ De vigtigste af Lassen's Afhandlinger ere samlede i »Udvalgte Afhandlinger«, udgivne 1924 af nærværende Forfatter, som tillige i »Ugeskrift for Retsvæsen« har offentliggjort en udførlig »Oversigt over Jul. Lassens Forfattervirksomhed«, derunder ogsaa hans faa botaniske Bidrag.⁸⁶⁾ Som Botaniker var han mere end en begavet Dilettant. Ogsaa her var han Videnskabsmand. Hans biografiske Essays, baade i »Dansk biografisk Lexikon«, »Tidsskrift for Retsvidenskab« og

Universitetets Aarsskrifter, viste altid en mere end almindelig litteraturhistorisk Forstaaelse.

I hans Gerning som Docent kunde der komme noget skematisk og traditionelt, men hans varme Interesse for de studerende virkede inciterende og ikke mindst fordi disse følte, at han med Liv og Sjæl var Lærer, den hellige Ild, der brændte i ham, fængede og gav Genskin ogsaa hos Tilhørerne. En »Rettens Ridder« kaldte Digteren Kai Hoffmann ham i et Hyldingspoëm ved hans 25-Aars Professorjubilæum. En »Rettens Præst« var han. I Kraft af sin dybe Retsfølelse og sikre Dom var Jul. Lassen den store Jurist. I Kraft af sin milde Menneskelighed og uselviske, etiske Karakter en Personlighed, fin og ædel som faa.

Udenfor det retsvidenskabelige Fakultet stod to Mænd, der hver for sig virkede som en Brems, *N. Lassen* og *Ernst Møller*, den sidstnævnte en sokratisk Skikkelse indenfor Litteraturen.

Som Skribent herskede N. Lassen enevældig og uden Medbejlere i det lille, nøje afgrænsede Rige, der var blevet ham tildelt. Han var ingen Vejbyder, ingen Stifinder, men han afsøgte og bearbejdede det alt kortlagte Terræn paa sin ejendommelige kritiske Maade. En stor Forstand var han, men tillige besad han en juridisk Fantasi som kun faa. Historisk Sans var ham nægtet, forsaavidt han efter sin egen Mening manglede Ævne og Lyst til »at studere Retshistorie og sætte sig ind i de ældgamle Tiders primitive Tankegang«. ⁸⁷⁾ Og han var ogsaa selv ganske klar over, at han intet filosofisk Hoved var. Af de juridiske Professorer, der samtidig virkede i Fakultetet, nævner han i første Række Aagesen og Goos, men hos Aagesen fandt han en Tilbøjelighed til at dvæle ved abstrakte Distinktioner, holdte i en for stor Almindelighed til, at der ved Hjælp af dem kunde udvindes konkrete Retssætninger, ⁸⁸⁾ og Lassen foretrak altid den faste Jord fremfor Abstraktionernes Luftspejlinger. Lassen's egentlige juridiske Opdrager var Goos, i hvert Fald udtalte han i sine »Erindringer«, at Goos var den, af hvem han har lært mest, ⁸⁹⁾ ligesom han tidligere oftere gav sin Beundring for Goos Udtryk, ogsaa naar han maatte tage til Genmæle mod Retssætninger, opstillede af Goos. ⁹⁰⁾ Men iøvrigt kan N. Lassen hverken betegnes som Aagesen's eller Goos' Discipel paa samme Maade, som f. Ex. Jul. Lassen var det, og navnlig er Goos' Indflydelse ikke frem-

trædende i N. Lassen's Produktion. Han bekymrede sig ikke om erkendelsesteoretiske eller retsfilosofiske Undersøgelser, han var og blev Praktikeren, Dommeren, med større Sans for det konkrete og individuelle end for Ideen, Sammenhængen og Udviklingen. Han nærrede en kraftig Uvilje mod alt juridisk Konstruktionsmageri — et typisk Exempel herpaa er den Maade, hvorpaa han i sin Doktordisputats endevender en retsvidenskabelig Symbolist som J. E. Kuntze — og heller ikke Goos' store systematiske eller metodiske Interesse deltes af ham; hele denne Provins af Retsvidenskabens Rige var ham fremmed, for ikke at sige ligegyldig. Han var ikke Videnskabsmand i den Forstand, at han drøftede retsvidenskabelige Spørgsmaal for *Begrebets* Skyld eller af Hensyn til Drøftelsen som saadan. Det var de praktisk-juridiske Hensyn, han prøvede og vejede, det var dem, han daglig havde for Øje i sit Værksted, det var Resultaternes Livs-Værdier, han undersøgte. Han naar ogsaa videst i Analysen af det enkelte Retsproblem i Fremstillingen af de i Retspraxis nedlagte Tanker — og i Kritiken af den ensidige Deduktion. Hans Fortrin som juridisk Skribent kom ogsaa bedst til deres Ret i hans mindre Afhandlinger; der viser den *rigtige* egentlige Niels Lassen sig i sin fulde Glans. Ligesom Francis Hagerup magtede Lassen Afhandlingens, Essayets korte Form til Fuldkommenhed. Hagerup's Afhandlinger ere mere afrundede, skrevne med større og sikrere Kunst, Lassen's mangler ogsaa den *store Stils* Plastik, men de drive af Liv. De ere ikke prægede af den overlegne Skarpsindighed, som var Goos egen; de ere mere spidse og stikkende; de overraske ved Billeder og Exempler, der ere udsprungne af en Fantasi, mere rørig, mere lynsnar og spontan end nogen anden nordisk Forfatters. Og født Polemiker og Kritiker var han. Det var ingen Spøg at komme ud for Fuglestangen med Niels Lassen, det blev ingen kvantsvis Fægtning, naar han førte sin Klinge, der var udgaaet fra samme Vaabengkammer som J. L. Heiberg's berømte Vitighedskaarde. Hverken af Navne eller Teorier lod Lassen sig imponere. Skarpt var hans Blik for Modstandernes saarbare Punkter, og uden Skaansel benyttede han enhver Blottelse. Kontraparten gav sig. Plump eller grov blev han aldrig, men at hans Polemik baade kunde svide og bide, har han selv følt, da han havde sat sig *à la suite* i Skribenternes Armé. I sine »Erindringer« taler Lassen beklagende om sin »Skøde-

synd« ikke at have udtrykt sig med tilstrækkelig Urbanitet overfor sine Modstandere,⁹¹⁾ der forøvrigt heller ikke skaanede ham.⁹²⁾

Allerede som ung Student debuterede N. Lassen som juridisk Forfatter med en lille Afhandling »Nogle Bemærkninger om Udarvingers Arveberettigelse nærmest vedrørende Læren om Universalarvingers jus accrescendi«,⁹³⁾ men det blev paa Formuerettens og Strafferettens Valpladser, at han vandt Guldsporerne. Fra Tid til anden publicerede han — foruden lejlighedsvis enkelte biografiske Bidrag — Artikler fra andre af Retslivets Felter, ligesom han i sine glimrende Meddelelser fra dansk Retspraxis i Tidsskrift for Retsvidenskab ved et Slag af sin Mosesstav fik alle Retslivets Kilder til at springe og rinde.⁹⁴⁾

Med sin Doktordisputats »Villien som Forpligtelsesgrund« (1874) tilsigtede Lassen — hvad der ogsaa fremgaar af Skriftets Undertitel — at yde et Bidrag til et brændende Spørgsmaal i Formueretten. Det er et af dennes Hovedproblemer, Lassen tager op til Behandling, Problemet om Viljens Betydning eller Rolle ved Stiftelse af Fordringsrettigheder *inter vivos*, en kritisk Fremstilling og Analyse af de Hensyn, der her i første Række maa være de afgørende. Naar Lassen selv udtrykker det af ham vundne Resultat ved Sætningen *obligatio consensu contrahitur*, begrundet han dette ud fra det Synspunkt, at enhver har en ubetinget Ret til at stole paa den retlige Viljeserklærings Sandhed, hvortil svarer den absolute Forpligtelse til at afholde sig fra den, forsaavidt man ikke forbinder den Hensigt med Ordene, disse angive. Ved Undersøgelsen af, under hvilke Betingelser Løfter ifølge Samfundsordningen ere forpligtende, advarede Lassen imod ensidig at stille Problemet paa, hvad Modparten havde ventet sig i en given Situation — dette var blot at bevæge sig i en Cirkel. Til dette Grundspørgsmaal i Retshandelslæren, Hovedsynspunktet for Retshandlens Ævne til at skabe Ret og Pligt, kom N. Lassen tilbage i sin Afhandling »Professor Dr. Jul. Lassens Obligationsret og Principet om Retsbeskyttelse for berettigede Forventninger m. m.« i Ugeskrift for Retsvæsen 1885.⁹⁵⁾ Overfor det opstillede Tro- og Love-Princip betonedes N. Lassen særlig den »pædagogiske Fare« derved⁹⁶⁾ og advarede mod Opfattelsen deraf som et Axiom, ud fra hvilken man ved en simpel Deduktion skulde kunne løse de enkelte sig frembydende Problemer;⁹⁷⁾ denne frugtbare Meningsudvexling afsatte tydelige Spor

baade i Jul. Lassen's og andre Forskeres Produktion. Af mere kasuistisk Karakter var N. Lassen's »Kritiske Bemærkninger til Fortolkningen af D. L. 3-19-2«,⁹⁸) hvori han søgte at lyse op i den »Dunkelhed«, som omgiver dette Lovbud; efter hans Opfattelse er det ikke alle Farer, men kun de noget mere usædvanlige, for hvilke Husbonden efter Artiklen skal svare. I Tilslutning hertil tog han kritisk Stade til *Bredo Morgenstierne's* Lære om Ansaret for andres Retsbrud,⁹⁹) en Kritik, der gav Anledning til en polemisk Skriftvexel mellem de to Forfattere.¹⁰⁰)

Som Prototyp for N. Lassen's Forfatterbegavelse kan vistnok fremhæves hans Afhandling »Nogle Bemærkninger om Skadeserstatningspligtens Omfang« i Tidsskrift for Retsvidenskab II (1889),¹⁰¹) udsprungne af en Anmeldelse af L. M. B. Aubert's Obligationsrets almindelige Del i Tidsskriftets første Bind.¹⁰²) Medens Lassen i sine strafferetlige Afhandlinger i det store og hele følger den Vej at erkende de enkelte Fænomener, førend den videre dogmatiske Opbygning foregaar, har han i dette Essay betragtet Spørgsmaalet under en videre erkendelsesteoretisk Synsvinkel, men ud fra et sikkert og fast Fodfæste i Realiteternes sikre Grund. Han tog der Stilling baade til den romanistiske og den nyere danske Teori og i en helt igennem rammende og aandfuld Udvikling slog han Foden bort under den den Gang herskende Normal-tabsteori, medens han selv havnede i den Konklusion, at Skadeserstatningens Omfang bør bestemmes efter den retsstridige Handlings Indvirkning paa den forurettedes individuelle Forhold, dog at denne Regel maa undergives Begrænsninger, flydende henholdsvis af det retlige Aarsagsbegreb, Tilregnelighedsbetingelserne og Hensynene til Lov og Ærbarhed. Af ikke ringere Værd er Lassen's Redegørelse for Bevægelserne i dansk Retspraxis med Hensyn til Spørgsmaalet om Skadeserstatning for ubestemmelige Formuetab og for paaførte legemlige Onder eller sjælelige Lidelser.¹⁰³) Til »Nordisk Retsencyklopædi« II Privatretten bidrog N. Lassen med anden Afdeling af »Den nordiske Tingret« (1886) »Om de begrænsede tinglige Rettigheder« — Indledningen og første Afdeling om Ejendomsretten var, som tidligere omtalt, forfattet af H. Matzen. Baade heri og andetsteds fastholdt han den ældre Teori, hvorefter en Panteret begrebsmæssigt forudsætter en Fordring,¹⁰⁴) bl. a. i

den livlige Turnering, der udfægtedes i Ugeskrift for Retsvæsen mellem ham, Torp og Ernst Møller i Spørgsmaalet om Præskription af Pante-rettigheder.¹⁰⁶) Paa det femte nordiske Juristmøde i Stockholm 1884 fremstillede Lassen som Forhandlingsæmne Spørgsmaalet »Hvorvidt bør Vindikationsretten med Hensyn til rørlige Ting udelukkes eller indskrænkes til godtroende Erhververe?«, hvori han bl. a. meget skarpt karakteriserede det Det kgl. Assistentshus i København tillagte Privilegium.

Medens Lassen kun viede Processen en forholdsvis ringe litterær Opmærksomhed,¹⁰⁸) er hans strafferetlige Produktion af vidtrækkende Betydning.

Mod den Bornemann-Goos'ske Opfattelse af Begrebet efterfølgende Meddelagtighed som kun omfattende en Medvirken til Gerningsmandens accessoriske Virksomhed hævdede Lassen i Afhandlingen »Om Begrebet efterfølgende Meddelagtighed efter den danske Straffelov«,¹⁰⁷) at ogsaa en Fortsættelse af den retsstridige Virksomhed uden saadan Medvirken, altsaa navnlig efter at denne er afsluttet, maa behandles ikke som en selvstændig Forbrydelse, men som efterfølgende Meddelagtighed. Grundlæggende var Lassen's Analyse »Om Begrebet Dokumentfalsk efter den danske Straffelov« i Ugeskrift for Retsvæsen 1879¹⁰⁸) med enkelte vigtige Afvigelser fra den af Goos givne Behandling af samme Æmne i Strafferettens specielle Del. Navnlig benægtede Lassen den analogiske Anvendelse af Straffelovens Regler paa den, der gør Brug af et Dokument, som vedkommende ikke har frembragt, og han udvikler, at Handlingen, vel ikke efter Forholdets Natur, men efter den positive Lovgivning, subjektivt maatte foretages for at tilvende sig eller andre en Fordel eller for at skade andre. Fortrinlige vare ogsaa Lassen's »Bidrag til Fortolkningen af Straffelovens § 245 (Afpresningsforbrydelsen)«,¹⁰⁹) der øjensynlig gav Goos Stødet til at revidere sin ikke let tilgængelige Fremstilling af dette intrikate Delikt i den foreløbige Udgave af Strafferettens specielle Del. I sine »Bidrag til Fortolkningen af Straffelovens § 123«¹¹⁰) fortolkede Lassen Paragrafen derhen, iøvrigt modsagt af Nellesmann i »Civilprocessens almindelige Del« (3dje Udgave 1887 Side 235 ff.), at den rammer de bevidst lovstridige Dommerhandlinger, som foretages af Partiskhed. Interessante Bemærkninger

om Begreberne Sammenstød og fortsat Forbrydelse gjorde Lassen i sin Anmeldelse af Torp's »Om Straffen« (1894) i Tidsskrift for Retsvidenskab.¹¹¹⁾ Naar Jul. Lassen i sin Karakteristik af sin Navnefælle i »Dansk biografisk Lexikon«¹¹²⁾ udtaler, at han ikke hører til de Forfattere, hvis videnskabelige Resultater paa Forhaand kunne udregnes, turde Forholdet være lige det stik modsatte. Igennem N. Lassen's Forfatterskab fra dets første Begyndelse til dets Slutning gaar en ganske bestemt Linie. Han var ikke *andet* Oplag af nogen. Han var og blev Niels Lassen.

Meget læst og diskuteret ogsaa udenfor juridiske Kredse blev N. Lassen's Afhandling »Den Struensee'ske Proces« i Tidsskrift for Retsvidenskab.¹¹³⁾ Skrevet efter Tilskyndelse af A. D. Jørgensen foretog Lassen her den første egentlige juridiske Prøvelse af den berømte Proces. Om Lassen's Forsvar for Dommen bliver det sidste Ord i denne Sag, faar staa hen. Her forelaa en klar og nøgtern Redegørelse for alle Processens Faser. Redelighed og Sandhed vilde Lassen, ikke Agitation.¹¹⁴⁾

En Grubler og Sandhedssøger var *Ernst Møller*. Som juridisk Forfatter gik han ikke ad den sædvanlig betraadte Sti. Retfærdighedsideen var den Stjerne, der havde ledet ham til Retsvidenskabens — paa Universitetet var det Goos, Aagesen og Evaldsen, hvis Undervisning hver paa sin Maade fik Betydning for ham¹¹⁵⁾ — men han vovede ikke som abstrakt Teoretiker uden Praxis at give Praktikerne den »nøje Besked og de præcise Enkeltheder«. Først efter aarelangt Arbejde med og Iagttagelse af det praktiske Retsliv betraadte han Skribentbanen. Hans Indflydelse paa Praxis voxede dog ikke derved. Blandt Praktikerne opfattedes han i Almindelighed som den teoretisk-abstrakte Tænker. Mest læstes hans Bøger af Teoriens Mænd, men selv blandt disse stod han som den ensomme.

»Tidsskrift for Retsvidenskab« blev Stedet for hans Debut. I sin Afhandling »Bemærkninger om Panterettens Begreb (efter dansk og norsk Ret)«, ¹¹⁶⁾ der holdtes over Daaben af N. Lassen,¹¹⁷⁾ bestemte han Pantet som en akcessorisk Ret, der slutter sig til et Fordringsforhold mellem to Personer, et Fordringsforhold, der enten i og for sig kan være beskyttet, f. Ex. som en almindelig Fordringsret, eller i hvert Fald gennem Pantet opnaar Retsbeskyttelse, og han stillede sig som Opgave at prøve den ældre og den yngre Pantrets Konsekvenser i de vigtigste

Kombinationer. Paa en bredere Basis optoges disse Undersøgelser i Møller's Doktordisputats »Dækningsadgang eller Fordringsret. Et Indlæg i den standende Strid om Panterettens akcessoriske Natur med særligt Hensyn til Stridens Betydning for særskilte Retsafgørelser efter dansk og norsk Ret« (1892). Han benytter der det foreliggende Induktionsgrundlag, Panteretsforholdet, til en Udredning af sin Stilling til den rette Metode for Retsgranskningen, det evige, uudtømmelige Spørgmaal, der visselig ikke, hvad Møller — med Urette — mente, hidtil af Forskningen var behandlet som Stedbarn. Paa den ene Side den abstrakt-konstruktive Metode, Konstruktionerne, de livsfjærne, blodløse Abstraktioner, der stables ovenpaa hinanden som Ossa paa Pelion — og heroverfor Induktionens brede Favn, Granskningens Bevægelse gennem en Række Enkeltundersøgelser. Ad den sidste Vej vilde Ernst Møller sprede nyt Lys over Retsforholdenes Væsen. Hans Metode var efter hans eget Udtryk almenmenneskelig, realistisk, *konsekvensvurderende* — thi Konsekvensvurderingen var dens Tyngdepunkt. Ikke teoretiske Principper, men taktfulde, konkrete Afgørelser ere *viva vox juris civilis*. I sit omfattende Værk »Tinglysning. Bidrag til Fastsættelse og Vurdering af Hovedprinciperne i det danske (og norske) Tinglysnings-system. (Med Sideblik til dansk Skibsregistreringslov)« (1897) — Motto eller »Standord« af A. S. Ørsted — med dets Prøvelse af Tinglysnings-systemet under Jævnførelse med preussisk Ret uddybede han nærmere sine Tanker om retsvidenskabelig Metode med en litterær kritisk Vurdering særlig af Aagesen, Repræsentanten for en fremragende analytisk Kraft, og af Torp, med hvem han oftere brød en Lanse¹¹⁸) samt med skarpsindige Bidrag til Belysning af Retskonstruktionens Betydning og Funktion. Metodiske Undersøgelser af denne Art, der delvis fremtraadte som en personlig Redegørelse og Dokumentation for Hensigten med og Maalet for Ernst Møller's Forfattervirksomhed, fandtes ikke i hans mellemliggende Bog med den for Møller karakteristiske omstændelige Titel »Forudsætninger. Bidrag til Belysning af Principerne for Retshandlers Afhængighed og Fyldestgørelsen af Parternes Forudsætninger. På Grundlag af dansk (og norsk) Formueret inter vivos (med særligt Hensyn til dansk Proces)« (1894). Ogsaa dette Skrift med sin Revision af Forudsætningsbegrebet var tømret op paa Reflexioner over

danske Retstilfælde; paa et bredt Erfaringsgrundlag vil det efter objektive Hensyn gennemføre en Gruppedeling af Forudsætninger og saaledes skabe en vejledende Række af Typer med Præcisering og Angivelse af de afgørende Retshensyn. Møller's Overvejelser munde ud i en skarp og rammende Kritik af Windscheid's subjektivistiske Forudsætningsteori, der i Tyskland i Angribernes Række talte en saa farlig Modstander som Otto Lenel.¹¹⁹) Til disse Arbejder sluttede sig en Række større og mindre Afhandlinger, Artikler og Anmeldelser, f. Ex. »Ogsaa lidt om Løsøreoverdragelse efter dansk (og tildels norsk) Ret«,¹²⁰) »Godtroenhedserhvervelser med Hensyn til fast Ejendom« (Forhandlingæmne paa det ottende nordiske Juristmøde i Stockholm) 1896, »Objektivisme i Formueretten«,¹²¹) »Den rette Linje«¹²²) o. a. Møller's praktisk-pædagogiske Virksomhed og Syn affødte Afhandlingerne »En juridisk Eksamensform«¹²³) og »Konkret Retsundervisning, Formål, Karakter og Betydning for konkrete Opgaver og som Uddannelse til praktisk Retstænkning (særlig til Vejledning for studerende)« (1912). Noget udenfor denne righoldige Produktion, hvor en samlet Fremstilling af Tingsretten vilde have frembudt megen Interesse, staar »Nævninger. Et almenforstaaeligt Omrids« (1892) og særlig det skarpt polemiske, hist og her unødigt saarende »Landstingsopløsning. Statsretlige Synspunkter« (1902), der, som tidligere nævnt, fremkaldte Matzen's Tilsvær »Landstingsopløsning og udnævnte Landstingsmænd« (1903) med dets ikke uberettigede Pointeren af paa sin Side at ville holde sig til Sagen. Mod Formen af Ernst Møller's Skrifter blev der i det hele taget oftere rejst Anker, saaledes af Jul. Lassen i dennes Anmeldelse af Møller's Bog om Forudsætninger.¹²⁴) Ernst Møller's sproglige, psykologiske og religionsfilosofiske Skrifter falde udenfor Rammen for nærværende Fremstilling, men ogsaa de markere den særegne og betydelige Stilling indenfor dansk Aandsvidenskab, han indtog.¹²⁵) Han syntes vistnok selv, at den Paaskønnelse, der burde være den originale Tænkens Lod, ikke blev ham saa rigelig tildelt, som han med Rette kunde vente. Han var klar over, hvor han stod, han var naaet dertil ved egen Ransagning og egen Forskning. Intet var ham mere imod end aandelig Bedsteborgerlighed, aandelig Træghed.

En Personlighed af anden Støbning end hans ældre Kollega Jul.

Lassen og den noget yngre Fagfælle Viggo Bentzon var *Carl Torp*. Ligesom A. W. Scheel slog han først ind paa den militære Bane — her Sæctaten — men forlod denne og opholdt sig efter bestaaet Embedsexamen 1879 ca. 2 Aar i Udlandet, hvor han samlede Stof til og fuldendte sin Doktordisputats »Besiddelsen og dens Betydning i retlig Henseende« (1884), dristig i Valg af Æmne, dristig i Resultater, men et Arbejde, der er karakteristisk for Torp's Aandsretning og til en vis Grad kan staa som Forbillede for hele hans senere frugtbare Produktion — han blev en af Samtidens frodigste Forfattere og fornemste Stilister. Iøvrigt havde Torp's Vandreaar ikke større Betydning for hans Udvikling. Han var ikke og blev aldrig stavnsbunden til nogen Skole eller Lærer. I Danmark havde Goos ved sine utrykte Forelæsninger over den almindelige Retslære udøvet stærkest Indflydelse paa ham, men Goos' konstruktive og metodiske Naturel — og efter Torp's eget Udsagn ogsaa hans Livsanskuelse¹²⁶⁾ — var saa forskellige fra Torp's, at denne aldrig til Bunds kom til at forstaa eller vurdere den inderste Værdi af Goos' Retstænkning. 1886 beskikkedes Torp til Professor ved Universitetet som A. C. Evaldsen's Efterfølger. Tingsretten overtog han efter Matzen og Dele af Obligationsretten efter Jul. Lassen, og ved Goos' Udnævnelse til Kultusminister 1891 blev han saa at sige tvunget til at docere dennes ene Lærefag, Strafferetten, da Lassen, hvis videnskabelige Debut var af kriminalistisk Art, nu var saa langt inde i sine store formueretlige Arbejder, at han med god Grund vægrede sig ved at opgive disse.

Tyngdepunktet i Torp's Universitetsgerning var hans litterære Virke, medens den docentmæssige Side af Professorstillingen laa ham fjærnere. Han var ikke født til Lærer. Der var noget køligt og pligtmæssigt over hans Forelæsninger og Øvelser, der luede aldrig i dem den hellige Ild. Han var derimod født til Skribent. Hans Sprog er aldrig anstrængt eller knudret, men klart og naturligt; al Gongorisme var ham en Vederstyggelighed. Han var en Fjende af Fraser, af det skruede og opstyltede. Det skortede ham hist og her paa Tydelighed i vanskelige Æmner fra Strafferettens almindelige Del som f. Ex. Forsøgsmaterien, og Læren om Retsuvidenhed¹²⁷⁾ bleve ikke lettere tilgængelige i hans Udredning, men ikke alene Æmnerne bære Skylden derfor; Manglen

havde en reel Baggrund i Torp's Egenart som juridisk Videnskabsmand. Han var mere Ræsonnør end Tænker, mere Praktiker end Teoretiker, forstaaet paa den Maade, at Jurisprudensen for ham i første Linie var en ren praktisk Videnskab, det praktiske Livs Erfaringer hans bedste Prøvesten for den juridiske Almensætnings Valeur. For Filosofi eller filosofisk Tænkning savnede han det sympatiske Organ. Ligesom N. Lassen og E. Tybjerg, men i Modsætning til Jul. Lassen og Viggo Bentzon lagde han kun liden Vægt paa systematiske og metodiske Spørgsmaal — er der egentlig nogen anden juridisk Metode end den sunde praktiske Fornuft? Hans Despekt for filosofiske, specielt retsfilosofiske Dogmer og Axiomer afsatte tydelige Spor i hans Problemstilling og Argumentation. Spørgsmaal, om hvilke der i Aarhundreder havde været ført — og endnu føres — erkendelsesteoretiske Diskussioner, afgjorde han som oftest ved en simpel Henviisning til Sagens praktiske Kærne og drog derfra let — men sikkert ogsaa jævnlige for let — sine Følgeslutninger. Hans kætterske Holdning overfor almindelige, hævdvundne Begreber — i Tingsretten Besiddelsen, i Strafferetten Nødretten¹²⁸) o. a. — var udsprunget af hans haandfaste Realisme i Forbindelse med hans ret platoniske Stilling til Syntesens Betydning i Retsvidenskaben. Han kunde dog, saa lidet dogmatisk han end mente at være, ræsonnere som en renlivet Dogmatiker; naar han f. Ex. drager i Leding mod den strafferetlige Gengældelsesteori, opererer han med Begreberne Determinisme og Indeterminisme ud fra den Opfattelse, at Determinismen er en videnskabelig bevist Kendsgerning; hans traditionelle Fordømmelse af Naturretten bundede hos ham som hos utallige andre i Ukendskab til dens historiske Betydning. Historisk indstillet var han i det hele ikke. Hans Rektoratstale om »Menneskerettighederne«¹²⁹) udtømmer med hele sin døgnpolitiske Iklædning ikke det vidunderlige Æmne, hans Fortolkning i »Besiddelsen« af D. L. 5-3-32 kunde ikke historisk opretholdes¹³⁰) o. s. fr. Torp's udpræget praktiske Sans, der ikke var blevet juridisk opøvet, førend han besteg Universitetets Kateder, blev derimod end mere udviklet ved hans virksomme Deltagelse i det levende Forretnings- og Handelsliv, ved hans ledende og førende Position i adskillige af de største danske Aktieselskaber, og navnlig i sine civilretlige Arbejder fik han Lejlighed til at nedfælde sine

Erfaringer fra det praktiske Liv; han beklagede derimod, at han manglede egentlig kriminalistisk Uddannelse. Dansk Civilret led uomtvistelig et Tab, da han allerede ret tidlig blev nødsaget til at opgive den til Fordel for Strafferetten.

Bortset fra en enkelt arveretlig Afhandling¹³¹⁾ koncentrerede Torp's *civilretlige* Forfatterskab sig om Formueretten. I Modsætning til Norge, hvor Chr. Platou allerede i 1863 havde gjort Besiddelsen til Genstand for monografisk Behandling, kunde Danmark ikke fremvise en tilsvarende — det saa ud til, at Savigny's berømte Værk fra 1803 »Das Recht des Besitzes« skulde blive det sidste Ord i dette Spørgsmaal, hvad det jo ogsaa blev, indtil Jhering 1869 aabnede Ilden derimod. Torp's Doktordisputats betød et radikalt Forsøg paa at opløse Besiddelsesbegrebet i dets Bestanddele — at det ikke lykkedes, forringer ikke Bogens Værd, i sin Tingsret gør han selv Tilbage-toget —; han vilde fremfor alt ikke være traditionel; naar han i sin Anmeldelse af Edw. Hambro's »Besiddelse« af 1889, hvilken han karakteriserer som »forsigtig og smaafornuftig«, tilføjer, at man vilde være glad ved et eller andet raskt Greb, selv om det var et Fejlgreb,¹³²⁾ giver han dermed sin Hjærtensmening et uforbeholdent Udtryk. Hans »Dansk Tingsret« (1892, 3dje forkortede Udgave ved Vinding Kruse 1925 og 1929) betød formelt et Fremskridt i Forhold til Matzen's, men formaaede dog ikke at bringe dette Skrift i Forglemmelse; med megen Bravour forsvarede Torp sine Teorier om Overdragelse af Løsøre og Panterettens Væsen i Polemiker henholdsvis med Carl Ussing og N. Lassen.¹³³⁾ Hans »Hovedpunkter af Formuerettens almindelige Del« (1890, 2den Udg. 1900) var bestemt til Forelæsningsbrug — det var iøvrigt aldrig yndet af de studerende —; det samme gjaldt ogsaa et af Torp's fastest formede og mest afrundede Arbejde »Om Interessentskab« (1887, 3dje Udgave 1904) og dets Afløser »Den danske Selskabsret« (1919), som han supplerede med en Række Bidrag til Handels- og Aktieretten ved et Forhandlingsæmne paa det 6te nordiske Juristmøde i København 1887, ved Afhandlinger og Artikler i »Tidsskrift for Retsvidenskab«, »Ugeskrift for Retsvæsen«, »Juridisk Tidsskrift« o. a. Torp's tætte og knappe Fremstilling af Læren om den ideelle Produktions Beskyttelse (1889, 2den Udgave 1898), skaffede ham Ry og Anseelse som en indsigtfuld Kender af

dette Retsomraade, paa hvilket han ogsaa legislativ var virksom. Han fik tillige Tid til, i Civilretten som i Strafferetten, baade i nordiske og udenlandske Tidsskrifter, at offentliggøre en Række fint skrevne Afhandlinger; foruden de alt nævnte kan fremhæves den udførlige »Om Retshandler til Fordel for Tredjemand« i »Tidsskrift for Retsvidenskab«. ¹³⁴⁾

Som *strafferetlig* Forfatter sluttede Torp sig uden Forbehold til den nye naturvidenskabelig prægede kriminalistiske Retning, der allerede længe havde staaet i Vaaben overfor den klassiske Skole og ogsaa i Norge havde vundet Sympati hos Mænd som Getz og Hagerup, medens Hagströmer i Sverige og Goos i Danmark stillede sig kritisk prøvende eller afvisende dertil. 1888 var den internationale kriminalistiske Forening blevet stiftet af Ad. Prins, G. A. van Hamel og Franz von Liszt; i sit Program proklamerede Foreningen som sin Anskuelse, at saavel Forbrydelsen som Midlerne til dens Bekæmpelse maatte betragtes ikke blot fra et juridisk Standpunkt, men ogsaa fra antropologiske og sociologiske. For disse Tanker gjorde Torp sig til Herold. Ikke alene medvirkede han til Fremkomsten af en dansk Kriminalistforening — han blev dens Formand og udgav dens Forhandlinger fra dens første Møde 1900 til sin Død — men navnlig blev han *den nye Tids* Talsmand i Literaturen og som Lovforfatter. Med næsten ubegribelig Hurtighed udsendte han i Løbet af faa Aar en Række strafferetlige Lærebøger — »Om Straffen« (1894), »Forsøg og Meddelagtighed« (1895), »Straf-frihedsgrunde og Strafophørsgrunde« (1898) og »De subjektive Straf-barhedsbetingelser« (1900) — hvilke han sammenfattede i sit strafferetlige Hovedarbejde »Den danske Strafferets almindelige Del« (1905. Nye Optryk 1918 og 1926); det var i første Række Hensynet til den studerende Ungdom, der bestemte ham til Udgivelse af disse Skrifter — Goos' herhenhørende Forelæsninger eksisterede kun i Manuskript — og nægtes kan det heller ikke, at dette forcerede Arbejde har afsat tydelige Spor deri baade med Hensyn til den benyttede Litteratur, der ofte gør et tilfældigt Indtryk, og ogsaa paa anden Maade. Strafferettens specielle Del var af Goos fremstillet saa udtømmende, at Torp med Føje kunde indskrænke sig til at behandle enkelte Afsnit deraf, »Strafbare Angreb paa Liv og Legeme« (1908, 4de Oplag 1926) og

navnlig Universitetsprogrammet »Bidrag til Læren om Berigelsesforbrydelserne« (1909),¹³⁶) hvor han med kritisk Stæde til Goos' Teori særlig undersøgte Berigelseshensigtens Betydning ved de nævnte Delikter. Medens Torp i »den almindelige Del« for adskillige Hovedspørgsmaals Vedkommende fulgte sine Forgængere — saaledes i Læren om det objektive Retsbrud Goos,¹³⁶) i Meddelagtighedsproblemet — i Modstrid med Goos — Getz og Jul. Lassen — gik han for vigtige Punkters Vedkommende sin egen Vej, f. Eks. i Spørgsmaalene om Afgrænsning mellem Forsæt og Uagtsomhed¹³⁷) og om Tilregnelighed; i Universitetsfestskriftet »Om den saakaldte formindskede Tilregnelighed« (1906) gjorde han Regnskabet op med de forskellige Lovgivninger og foreliggende Reformforslag og gennemførte selv en Adskillelse af hidtil ensartet behandlede, men i Virkeligheden forskelligartede Tilfælde og krævede med Skarphed Utilregneligheden udstrakt til Imbeciliteten. Som moderne Kriminalist var Torp vistnok mere konsekvent og radikal end von Liszt. Skønt han oftere bar Skjoldet for ham,¹³⁸) lod han sig aldrig fledføre af ham, men bebrejdede ham tværtimod hans Tilbøjelighed for Kompromiser og hans Opportunisme. Medens der paa dette Sted iøvrigt ikke skal gaas nærmere ind paa Torp's legislative Gerning — Forfatterloven, Børneloven, Aktieloven, Lov om Forsikringsaftaler m. m. — skal det fremhæves, at hans kriminalistiske Syn var Aarsag i, at han ikke af den daværende Regering beskikkedes til Medlem af Straffelovkommissionen af 11te August 1905, men denne Uret blev sonet 1914, da han af Justitsministeriet blev anmodet om at afgive en Betænkning over Kommissionens Forslag og nærmere fremsætte de Forslag til Ændringer, han maatte anse for ønskelige. Allerede 1917 forelaa hans Betænkning, som efter at være blevet gennemgaaet i en ny Kommission af gende November s. A. og paa anden Maade drøftet, danner det væsentlige Grundlag for Borgerlig Straffelov af 15de April 1930. Torp oplevede ikke sin Sejr. Han naaede kun at se ind i det forjættede Land. Om hans litterære Virke skal blot endnu nævnes, at han 1918 afløste N. Lassen som Medredaktør af »Tidsskrift for Retsvidenskab«. Iøvrigt henvises til den af nærværende Forfatter udarbejdede Bibliografi i Universitetets Festskrift November 1930 S. 128-39.

Sjældnere falder det i Retsdogmatikerens Lod at bryde nye Baner

— den Lykke er som oftest forbeholdt Erkendelsesteoretikeren og Historikeren. Og Carl Torp danner ingen Undtagelse fra denne Regel. Han virkede navnlig i sine tidligste Arbejder ved sin Friskhed og Energi, sin videnskabelige Radikalisme, sin Skepsis overfor gængse eller nedarvede Teorier. I god Forstand var han fri for Autoritetstro. Og han har den Fortjeneste at have slaaet til Lyd for Tanker, der vel havde gaaet deres Sejrsgang trindt om i Europa og ogsaa i Danmark vare knæsatte af adskillige yngre, som dog ikke havde noget Kateder til deres Raadighed. Det havde Torp, og han benyttede sig deraf med vanlig Styrke. Baade med Mund og Pen gik han i Brechen for den nye Kriminologis Tanker.

I sine unge Aar endte Torp en Anmeldelse af Francis Hagerup's Doktordisputats »Om Tradition som Betingelse for Overdragelse af Ejendomsret til Løsøre« (1884) med følgende Ord: »Denne Afhandling er ikke traditionel — den er Fremskridt«. ¹³⁹) Dette var ikke blot en juridisk Brander. Det var det Motto, Torp selv vilde sætte for sin litterære Færd.

Med *Viggo Bentzon* indtraadte i det retsvidenskabelige Fakultet og i Litteraturen en Retstænker, der i stærkere Grad end hans Samtidige havde studeret og modtaget Paavirkning af Jhering. Det flygtige Bekendtskab, hvormed mange af den noget ældre Generation lod sig nøje, havde ikke tilfredsstillet ham. Studiet af Jhering og Oskar Bülow, Bierling og Trendelenburg førte ham til paa Konstruktionens Bekostning at fremhæve Retsreglernes reale Grunde — han sondrede her mellem mere materielretlige og mere retstekniske — »den retstekniske Forskydning« — han pegede paa Sammenspillet mellem Reglen og Enkeltilfældets særlige Krav — Kampen mellem Sikkerhed og Retfærdighed — og tillagde det opøvede Skøn en afgørende Rolle. Delvis med Adresse til Jul. Lassen advarede han mod Opfattelse af den juridiske Almensætning som en Trylleformular, der skulde kunne erstatte de »små« specielle Hensyn, som i hvert enkelt Tilfælde bør være bestemmende. Disse metodiske — og pædagogiske — Grundbetragtninger søgte Bentzon at gennemføre i hele sin Produktion, og tidlig, saaledes alt i Doktordisputatsen af 1890 »Begrebet vis maior i romersk og nordisk Ret med særligt Hensyn til Reders Ansvar for Ladning«, der klart viste hans viden-

skabelige Egenart og Ejendommelighederne ved hans litterære Personlighed, slog han til Lyd for disse Tanker. Allerede før Fremkomsten af Disputatsen havde han i sine Kandidataar vakt Opmærksomhed ved Afhandlingen »Bidrag til den videnskabelige Begrundelse af Reglen i Konkurslovens § 18, 1ste Stykke, dens Fortolkning og analoge Anvendelse«¹⁴⁰⁾ — han hørte saaledes efter Jhering's vittige Sondring til den Klasse Jurister, der have skrevet om Korrealobligationen!¹⁴¹⁾; hans stærkere og stærkere Fremdragen af de reale Hensyn i Universitetslærebøger og andensteds vandt ham større Terræn hos den studerende Ungdom end strax hos hans Fagfæller; en Beundrer af Jhering som Francis Hagerup fandt det saaledes forfejlet at lade den retslige Analyse og Begrebsdannelse afløse af en udelukkende Undersøgelse af de Motiver eller Interesser, der have ført til Opstilling af Retsregler. Bentzon var — 1891 — blevet ansat ved Københavns Universitet som midlertidig Docent med Søretten som særligt Undervisningsfag, 1892 blev han Professor og overtog almindelig Retslære efter Goos, efter Deuntzer, Civilret I, først delvis, senere (1901) helt. Oprindelig stod han med ikke ringe Kritik overfor den Goos-Aagesen'ske Retning indenfor dansk Retsvidenskab, men i sin stadige Syslen med erkendelsesteoretiske Grundproblemer har han i stedse stigende Grad forstaaet Goos' Betydning¹⁴²⁾ og er paa en Maade blevet mere »Begrebsjurist« med Aarene. Bentzon's Forelæsninger over »Den danske Sørret« (1899) var den første systematiske Fremstilling af den paa Søloven af 1ste April 1892 grundede Ret under stadig Hensyntagen til de »reale Grunde«. »Almindelig Retslære. Til Brug ved Forelæsninger« (1904, 2den Udgave ved Vinding Kruse 1916) og navnlig Universitetsfestskriftet »Skøn og Regel« (1914) med sin næsten epigrammæssig formulerede Titel viser tydelig Forfatterens videnskabelige Tendens. Meget læst og anvendt er Bentzon's ufuldendte Skrift »Retskilderne. Til Brug ved Forelæsninger« (1ste Hæfte 1900, 2det Optryk 1911, 2det og 3dje Hæfte 1905 og 1907), der giver Kvintessensen af hans juridiske Tænkning; han viede heri, som alt tidligere i en Artikel om Fortolkning i Salmonsens Konversationslexikon, Fortolknings- og i det hele Retskildeproblemerne og Spørgsmaalet om Retsvidenskabens Metoder en særlig Opmærksomhed.¹⁴³⁾ Metodisk stod Bentzon ikke Deuntzer nær; hans civilistiske Lærebøger »Den danske

Personret« (1897, 3dje Udgave 1904. »Personretten« 1916-18, 3dje Udgave under Medvirkning af Poul Plate 1930), »Den danske Arveret« (1910, 3dje Udgave under Samarbejde med Poul Plate 1931) og »Den danske Familieret« (1910) under Medvirkning af H. G. Bechmann, 2den Udgave 1916, »Familiereetten« I (1924), II (1926)) støttede sig vel, som alt foran fremhævet, især Personretten i den foreløbige Skikkelse, navnlig i systematisk Henseende og for de retshistoriske Partiers Vedkommende til Deuntzer's Fremstillinger, men traadte med deres Hensyntagen til Praxis og hele Gennemførelse iøvrigt i samme Spor som Jul. Lassen i dennes formueretlige Haandbøger, dog med langt mere direkte Betoning af de »reale Grunde«.

Ogsaa i sine legislative Gøremaal og i sit Virke i det praktiske Retslivs Tjeneste blev Bentzon sine retlige Hovedprinciper tro. 1909 havde han i Stockholm deltaget i den præliminære Konference angaaende et fælles skandinavisk Lovarbejde paa Familierettens Omraade, 1910 blev han Medlem af, 1912 Formand for den danske Komité. I sine senere Lærebøger og i Afhandlinger som »Nordisk Fælleslovgivning« (Forhandlingerne ved det 11te nordiske Juristmøde i Stockholm 1919),¹⁴⁴⁾ »Hvad nyt bringer Ægteskabsloven?« (1920), »Familiereftlige Aftalers Retsgyldighed«,¹⁴⁵⁾ »Begreberne Fælles-, Gifte- og Særeje«,¹⁴⁶⁾ »Lidt Familieret« o. a.¹⁴⁷⁾ behandlede han delvis ogsaa ad historisk Vej baade den fællesnordiske Lovgivning i Almindelighed og specielt de af denne Legislatur omfattede familiereftlige Spørgsmaal, ligesom han i »Ugeskrift for Retsvæsen« 1920 tog den nye Ægteskabslovgivnings Regler om Ægtefællernes Formueforhold i Forsvar overfor Angreb fra Vinding Kruse's Side.¹⁴⁸⁾ Komiteernes Arbejde for internordiske Konventioner bl. a. paa vedkommende Fælleslovgivnings Omraade bidrog til at inddrage den internationale Privatret under hans Interessessfære. I OverSkyldraadet, hvor Bentzon 1903 blev Formand, med dets ejendommelige Forening af Principafgørelser og konkrete Vurderingsskøn, har han omsat sine retsvidenskabelige Anskuelser i praktisk Form. Ogsaa paa Kriminalpolitikens Felter har han ladet sin Røst lyde; hans Artikel »Hvilke »utugtige Skrifter« bør straffes«,¹⁴⁹⁾ der dog mest gav Sagen fra den almindelige Retslæres Side, kritiseredes af V. Hørup i »Politiken« for 4de November 1899¹⁵⁰⁾ og fremkaldte Bemærkninger af

Eduard Larsen;¹⁸¹⁾ i et andet »Tilskuer«-Indlæg »En ny Straffelov«¹⁸²⁾ underkastede han Udkastet til Straffeloven af 15de April 1930 en selvstændig Bedømmelse. Særlig karakteristisk for Bentzon er hans levende pædagogiske Interesse. Som Lærer, ikke mindst som Examinator, viste han udprægede Ævner. Examen var for ham en virkelig Intelligensprøve, ikke en blot Overhøren i et givet Pensums Derfra og Dertil, han fulgte Examinanderne og lod sig ikke overraske eller forbløffe af uventede Svar, var stadig aarvaagen, frisk og livfuld. Litterært satte disse Interesser Frugt i Artiklen »De juridiske Eksaminer i Tyskland og Danmark«,¹⁸³⁾ og i hans Bidrag til nærværende Festskrift — og — last not least — praktisk i hans altid levende Syslen med Spørgsmaalene om Reformer med Hensyn til Retsundervisningen.

Med Skildringen af *Bentzon* har nærværende Forfatter fundet det rigtigst at afslutte sin Skildring af Hovedpunkterne i dansk Retsvidenskabs Historie. *Viggo Bentzon*, den sidste endnu levende af Halvfemsernes Fakultet, kan skue tilbage paa et Afsnit af denne, der indenfor Fakultetet kendetegnes ved Navne som *H. Munch-Petersen* og *L. A. Grundtvig* og udenfor dette af Mænd som *Carl Ussing*, *E. Tybjerg* og *Eyvind Olrik*, og se fremad mod den yngre og yngste Generation, der alt har givet rige Løfter og med Energi og Talent arbejdet og arbejder paa at skabe kraftig Grøde i Videnskaben.

TILLÆG

BIOGRAPHICA

AAGESEN, ANDREAS, født 5te August 1826 i København, død sammesteds 26nde Oktober 1879, 1849 cand. juris, 1853 Kancellist i Justitsministeriet, hvor A. W. Scheel overdrog ham at forfatte det første Udkast til Tyendeloven af 10ende Maj 1854, 1855 Lektor, 1856 Professor ved Universitetet, 1859-65 Referendarius consistorii, Medlem af Universitetskommissionen af 1879. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon I (1933) S. 15-18 og det der citerede.

ALGREEN-USSING, TAGE, født 11te Oktober 1797 i Lille Lyngby, død 25nde Juni 1872 i Ny Taarbæk, cand. juris 1822, 1823 Volontær i Kancelliet, 1830 Kancellist sammesteds, 1827-37 Notarius ved det juridiske Fakultet, 1837 Overretsassessor i København, 1840 Professor ved Universitetet, 1844 Borgmester i København, 1846-48 Kancellideputeret og derefter Generalprokurør, den sidste i Danmark. Politiker. Litt.: *Hans Jensen* i Dansk biografisk Leksikon I (1933) S. 242-46 (Politik), *Fz Dahl* l. c. S. 246-48 (Forfatterskab).

ANCHER, PEDER KOFOD, født 14de Oktober 1710 i Østerlarsker, død 5te Juli 1788 i København, Sønneson af Præsten Poul Ancher, cand. theol. 1730, cand. juris 1738, 1741 efter Konkurrence bl. a. med Henrik Stampe Professor ved Universitetet, Dr. juris 1742, 1753 Assessor i Overadmiralitetsretten og Generalauditor, s. A. Justitsraad (Assessor i Højesteret). Fra 1756 maatte han af Helbreds-hensyn lade sine offentlige Forelæsninger besørge ved Vikarer, det samme var ogsaa i en Aarrække Tilfældet med hans Embede som Generalauditor. 1770 Regeringens Tillidsmand overfor Bornholmerne, der i Henhold til deres Privilegier af 1658 nægtede at betale forskellige Skatter. Medlem bl. a. af Kommissionen i Sagen mod Struensee og Brandt og af Kommissionen 1784 om den Laurvigske Arvesag.

BANG, PETER GEORG, født 7ende Oktober 1797 i København, død sammesteds 2den April 1861, cand. juris 1816, lic. juris 1819, Dr. juris 1820, 1826 Overretsassessor, 1830 Professor ved Universitetet, 1845 Deputeret i Rentekammeret, 1848 Amtmand over Holbæk Amt, s. A. Indenrigsminister, 1849 Direktør for Domænevæsenet, 1851 Finansminister, 1851-52 Kultusminister, Indenrigsminister 1852-53, 1854-56 Konseilspræsident, 1856 Justitiarius i Højesteret.

BENTZON, VIGGO, Dattersøn af P. G. Bang, født 15de August 1861 i København, cand. juris 1884, Dr. juris 1890, 1891 midlertidig Docent ved Universitetet, 1892-1930 Professor ordinarius, 1903 Formand for Overskyldraadet og tillige fra 1914 adjungeret Medlem af Landsoverskatteraadet. Litt.: *O. A. Borum* i Ugeskrift for Retsvæsen 1931 B. S. 209-10.

BORNEMANN, FREDERIK CHRISTIAN, født 18de Oktober 1810 i København, død 6te Oktober 1861 sammesteds, cand. juris 1833, 1839 Lic. juris, s. A. Lektor, 1840 Professor ved Universitetet. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon III (1934) S. 493-97 og det der citerede.

BORNEMANN, MATHIAS HASTRUP, født 27nde September 1776 i Brøndum ved Skive, død 29de Oktober 1840 i København, cand. juris 1796, konkurrerede 1798 uden Held om Adjunkturet og Notariatet ved det juridiske Fakultet, men overvandt 1799 i en Konkurrence om samme Stilling sine Medansøgere J. K. Høst, C. Krohg, C. F. Lassen, H. Bilsted — og A. S. Ørsted, jfr. *J. K. Høst*: Erindringer om mig og mine Samtidige (1835) S. 57 ff., 1809 Professor ved Universitetet, 1813 Dr. juris. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon III (1934) S. 501-04.

BRORSON, CHRISTIAN BAGGER, født 5te September 1762 i København, død sammesteds 7ende Marts 1835, cand. juris 1783, 1785 Prokurator ved Hof- og Stadsretten, 1788 Højesteretsadvokat, 1799-1828 Dommer i Højesteret, 1800-28 tillige Professor extraordinarius ved Universitetet.

COLBIØRNSSEN, JACOB EDVARD, født 19de November 1744 paa Gaarden Sørum, Romerike, død 13de Februar 1802 i København, 1770 cand. juris, 1771 Prokurator ved Højesteret samt Over- og Underretterne, 1773 efter Konkurrence bl. a. med L. Nørregaard Professor ved Universitetet, 1774 Dr. juris, s. A. extraordinær Højesteretsassessor, 1786 Generalauditor ved Sæetaten, 1787 Deputeret i Rentekammeret, 1799 Justitiarius i Højesteret. Talrige Tillidshverv udenfor sin Embedsstilling. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon V (1934) S. 372-74 og det der citerede.

DEUNTZER, JOHAN HENRIK, født 20nde Maj 1845 i København, død 16de November 1918 i Charlottenlund, cand. juris 1867, 1869 Universitetets Guldmedaille for en arveretlig Afhandling, efter Konkurrence med J. F. Utke Damm og A. C. Evaldsen Professor ved Universitetet, 1901-05 Konseilspræsident og Udenrigsminister, Medlem af Rigsdagen 1902-18. Litt.: *Fz. Dahl* i Tidsskrift for Retsvidenskab XXXII (1919) S. 159-66 og i Universitetsprogram November 1919 S. 134-39 og det der anførte.

DONS, JENS BING, født 3dje Januar 1734 i Trondhjem, død 19de Januar 1802 sammesteds, Dr. juris 1767, Professor ved Universitetet 1768, 1771 første Deputeret i Danske Kancelli, efter Struensee's Fald afskediget 1773, 1778 Lagmand over Trondhjems Lagstol, 1797-1800 Justitiarius ved Trondhjems Stifts Overret, 1769-74 Vicepræsident ved Landhusholdningsselskabet.

EVALDSEN, ANDERS CHRISTIAN, født 2den Juni 1841 paa Arlund ved Holstebro, død 18de November 1912 paa Frederiksberg, cand. juris 1867, 1872 Professor ved Universitetet i en anden Lærerstilling end den, hvorom han havde konkurreret med Deuntzer, 1885 Dommer i den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret, 1893 i Højesteret.

GOOS, AUGUST HERMANN FERDINAND CARL, født 3dje Januar 1835 i Rønne, død 20de December 1917 i København, cand. juris 1857, 1859 Universitetets Guldmedaille, 1861 Lektor, 1862 Professor ved Universitetet, 1891 Kultusminister, 1900-01 Justitsminister, 1894 Direktør for de kgl. Døvstummeanstalter og Formand i Bestyrelsen for det kgl. Blindeinstitut, 1884-91 Overinspektør for Fængselsvæsenet, 1880-84 Medlem af Folketinget, 1885 kongeudnævnt Landstingsmand, 1910-13 Formand for Landstinget. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon VIII (1936) S. 221-29 og det der citerede.

GRAM, FREDERIK TERKEL JULIUS, født 26de August 1816 paa Knuthenborg, død 3dje Juni 1871 i København, cand. juris 1841, 1847 Lektor, 1849 Professor ved Universitetet, 1859 Regensprovst.

HANSEN, JENS OLAUS, født 22de Februar 1795 paa Giesegaard, død 14de August 1854 paa Emdrup Ladegaard, cand. juris 1816, 1819 Universitetets Guldmedaille for en processuel Afhandling, 1826 tilforordnet at tiltræde det juridisk-praktiske Selskabs Forstanderskab, 1827 Assessor i den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret, 1828 beskikket til at holde Forelæsninger ved Universitetet, 1831-40 kommitteret i Rentekammeret, 1832-48 tillige Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, 1848-53 Departementschef i Kultusministeriet, 1851-53 konstitueret Domænedirektør. Svoger til P. G. Bang. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon IX (1936) S. 225-27 og det der anførte.

HEDEGAARD, CHRISTIAN DITLEV, født 3dje Januar 1700 i København, død 13de Juli 1781 i Odense, 1716 cand. theol., 1731 Birkedommer ved Rytterdistriktet i Fyn, fra 1736 tillige Birkeskriver, Dr. juris 1742, 1767 Højesteretsadvokat, 1769 Afsked som Dommer. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon IX (1936) S. 496-98 og det der anførte.

HESELBERG, ENGELBRECHT, døbt 7ende Marts 1728 i Norderhov Præstegæld paa Ringerike, død 19de Februar 1788 i København, 1755 Byskriver paa St. Croix, 1757 Byfoged og Byskriver i Kristianssted paa St. Croix, Afsked 1770. Om Hesselberg's Optræden i en Hyresag 1760 se Stampe's Erklæringer III (1795) S. 225-35, S. 461-64.

HOIER, ANDREAS, født 18de Maj 1690 i Karlum Præstegaard i Tønder Provsti, død 28de August 1739 i Slesvig. 1713 til København, immatrikuleret der 1714, praktiserede som Læge, 1722 kgl. Historiograf, 1729 Kommitteret i Politi og Kommercekollegiet, s. A. adjungeret Bibliotekar ved det kgl. Bibliotek, 1730 virkelig Bibliotekar, s. A. ved Frederik IV's Død afskediget fra alle sine Embeder, 1734 Medlem af Overretten paa Gottorp, s. A. Professor i Natur-, Folke- og Statsret ved Universitetet, s. A. Medlem af Missionskollegiet, Direktør for Vaisenhuset, senere tillige Inspektør herved, 1736 Dr. juris, 1735 Sæde i Kancellikollegiet og Højesteret, 1736 Generalprokurør, 1737 Medlem af Generalkirkeinspektoratet, Medlem af talrige Kommissioner. Litt.: Foruden den i Texten anførte se *H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon IV* (1927) S. 222-28, *R. Paulli i Dansk biografisk Leksikon X* (1936) S. 323-28 (Historiker), *Fz. Dahl l. c.* S. 328-30 (Jurist).

HOLBERG, LUDVIG SCHALL, født 8de Juni 1847 i Skaarup ved Svendborg, død 6te August 1913 i København, cand. juris 1871, Overretssagfører 1875.

HOLCK, CARL GEORG, født 3dje Januar 1834 i Aalborg, død 14de August 1868 i Dresden, cand. juris 1855, 1858 Kancellist, 1861 Fuldmægtig i det slesvigske Ministerium, 1859 tillige extraordinær Docent ved Universitetet, 1862 Professor.

HURTIGKARL, FREDERIK THEODOR, født 3dje November 1763 i Sorø, død 1ste December 1829 i København, cand. philol. 1784, cand. juris 1788, 1790 Notarius, 1791 Adjunkt, 1798 Professor ved det juridiske Fakultet, 1806 Inspector quæsturæ.

HÜBNER, MARTIN, født 1723 i Hannover, død 27de April 1795 i København, opdraget i Danmark, 1742 Baccalaureus, 1744 Lærer for J. L. Holstein's Søn Christian, 1751 Professor Philosophiæ et Historiarum ved Universitetet. Studerede i Udlandet, 1761-64 diplomatisk Mission i London, 1759 Professor juris, 1765 Kommitteret i Rentekammeret. Litt.: *Fz. Dahl i Dansk biografisk Haandleksikon II* (1923) S. 162-63 og det der citerede, *H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon IV* (1927) S. 197-200, *Sjæll. Tegn.* 1759 Nr. 165.

KIER, CHRISTIAN LUDVIG, født 25de December 1839 paa Herlufsholm, død 18de Februar 1934 i Linaa Storskov ved Svejlbæk, cand. juris 1863, Over-

retssagfører i Aarhus 1869, Direktør for Jysk Handels- og Landbrugsbank 1874-76, Kommunalpolitiker, Formand i den danske Købstadforening 1894-1900 m.m.

KOLDERUP-ROSENVINGE, JANUS LAURITZ ANDREAS, født 10ende Maj 1792 i København, død 4de August 1850 i Nantes, Student 1809, 1813 Universitetets Guldmedaille for en retshistorisk Afhandling, s. A. cand. juris, 1814 Notarius, 1815 Adjunkt ved det juridiske Fakultet, 1815 lic. juris, 1817 Dr. juris, 1818 Professor ved Universitetet, 1834-38 Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler.

KONGSLEW, LAURITZ LAURBERG, født 19de August 1737 i Nørhaa i Thisted Amt, død 4de Marts (eller 4de April) 1783, Baccalaureus 1756, 1772 cand. juris, s. A. Professor juris ved Sorø Akademi.

KRIEGER, ANDREAS FREDERIK, født 4de Oktober 1817 i Kolbjørnsvik ved Arendal, død 27nde September 1893 i København, 1837 cand. juris, 1839 Universitetets Guldmedaille, 1841 Lic. juris, 1844 Lektor, 1845 Professor ved Universitetet, 1855-56 Departementschef i det slesvigske Ministerium, 1856 Indenrigsminister, 1858 Finansminister, 1859 Indenrigsminister, 1860 Assessor i Højesteret, 1864 Delegeret i London, 1870 Justitsminister, 1872 Finansminister. Breve fra Fru Johanne Luise Heiberg til Krieger udgaves i 2 Bind 1924 og 1925. Dagbøger fra 1848-80 begyndte at udkomme 1920 med første Bind, men Udgivelsen er endnu (1936) ikke afsluttet. Litt.: *P. Engelstoft* i Dansk biografisk Haandleksikon II (1923) S. 396-97 og det der citerede.

LARSEN, JOHANNES EPHRAIM, født 11te Februar 1799 i København, død sammesteds 16de November 1856. I 14 Aars-Alderen ulønnet Extraskriver i General-Toldkammer- og Kommercekollegiet, 1815 Extraskriver ved Københavns Politiret, exam. juris 1816, s. A. Kopist, 1818 Fuldmægtig i Politiretten, 1819 Student, 1825 cand. juris, 1826 Politisekretær, 1828 Politiassistent, 1831 Professor ved Universitetet, 1856 Justitiarius i Højesteret, 1841 Medlem af Stænderforsamlingen, 1848 Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, Medlem af Folketinget, fra 1853 til sin Død af Landstinget.

LASSEN, JULIUS SEVERIN VILHELM, Søstersøn af F. T. J. Gram, født 4de Juli 1847 paa Bisgaard paa Samsø, død 23nde November 1923 i København, cand. juris 1871, Dr. juris 1879, Fuldmægtig i Justitsministeriet 1880, efter Konkurrence Professor ved Universitetet 1881-1918, Regensprovst 1896-1918. Litt.: *Fz. Dahl* i Ugeskrift for Retsvæsen 1923 B S. 323-36 og 1924 B S. 283-84 og det der anførte.

LASSEN, NIELS KJELDGAARD POULSEN, født 2den Januar 1848 i Nykøbing paa Mors, død 21nde Februar 1923 i København, cand. juris 1870,

Dr. juris 1875, Dommer i Københavns Kriminal- og Politiret 1879, i den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret 1890, i Højesteret 1897, Justitiarius sammesteds 1909-15. Litt.: *Fz. Dahl* i Tidsskrift for Retsvidenskab XXXVI Ny Række II (1923) S. 303-19.

MATZEN, HENNING, født 27nde December 1840 i Rebbjærgskov, Satrup Sogn, Angel, død 18de Juli 1910 i Ronneby, Sverige, cand. juris 1864, 1867 Universitetets Guldmedaille for en retshistorisk Afhandling, 1868 indstillet til Professor ved Universitetet, 1869-70 i Udlandet, 1870 Professor, 1879 Medlem af Landstinget efter Aagesen, 1894-1902 Landstingets Formand. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Haandleksikon II (1923) S. 608-09 og det der anførte.

MØLLER, ERNST JOHANNES, født 19de Juni 1860 i Middelfart, død 19de Oktober 1916 i København, cand. juris 1883, Overretssagfører 1887, Dr. juris 1892, Højesteretssagfører 1900, 1908 praktisk Docent ved Universitetet. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Haandleksikon II (1923) S. 701-02 og det der anførte.

NELLEMAN, JOHANNES MAGNUS VALDEMAR, født 1ste November 1831 i København, død sammesteds 26nde August 1906, cand. juris 1855, 1858 Lektor, 1859 Professor ved Universitetet, 1871 Regensprovst, 1875 Justitsminister og Minister for Island, 1896 kgl. Direktør i Nationalbanken. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Haandleksikon II (1923) S. 741-42 og det der anførte.

NØRREGAARD, LAURITZ, født 1745 (døbt 8de Juli) i København, død sammesteds 13de Februar 1804, 1772 cand. juris, konkurrerede s. A. uden Held om et juridisk Professorat, 1775 Protokolskretær i Højesteret, 1779 Adjunkt, 1782 Professor designatus i det juridiske Fakultet, 1784 extraordinær Assessor i Højesteret, 1787 Generalauditor i Søværnet, 1795 Deputeret i Admiralitets- og Kommissariatskollegiet. Han nærede levende Interesse for Skolevæsenet, se *Oehlenschläger*: Ungdomserindringer, udgivne ved L. Bobé (1915) S. 68, 232-33, *Bobé's Tale* i Selskabet for Efterslægten 1916 S. 11, 17, *Jørgen Hatting*: Efterslægtsselskabet og dets Skole I (1936) S. 38, 74, 105.

OBELITZ, BALTHAZAR GEBHARD VON, født 6te August 1728 i København, død sammesteds 15de Marts 1806, 1749 cand. juris, 1753 Vikar for Henrik Stampe, 1754 Professor juris et philosophiæ designatus, 1755 Dr. juris, 1759 Professor juris ordinarius, 1761 Dr. phil.

PAULSEN, PAUL DETHLEF CHRISTIAN, født i Flensborg 10ende Januar 1798, død sammesteds 28nde December 1854, cand. juris 1821 paa Gottorp, lic. juris i København 1822, cand. juris her 1823, Dr. juris 1824, 1825 Professor

extraordinarius i Kiel, 1848 rejst til København, holdt Forelæsninger der, 1851 Medlem af Notabelforsamlingen. Litt.: *H. N. Clausen* i Chr. Paulsen's samlede mindre Skrifter I (1857) S. 1-110.

SCHEEL, ANTON WILHELM, født 28de December 1799 i Stavanger, død 30te April 1879 i København, 1814 Officersexamen, 1815 Lieutenant, 1818 tjenstgørende ved det danske Armékontingent i Frankrig, 1821 Student, 1825 cand. juris, 1826 Auditor, 1828 Lic. juris, 1829 Assessor i den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret, 1836 Professor ved Universitetet, s. A. Dr. juris, 1846 Generalauditor for Landetaterne og Deputeret i General-Kommissariatkollegiet, 1851-55 Justitsminister, 1856-71 paany Generalauditor, 1850 Kommissær ved Fredsforhandlingerne med Preussen og det tyske Forbund.

SCHLEGEL, JOHAN FRIDERICH WILHELM, født 4de Oktober 1765 i København, død 19de Juli 1836 i Søllerød, Student 1782, bestod 1783 den filosofiske, 1784 den store filologiske og 1785 den juridiske Examen, efter videnskabelig Udenlandsrejse konkurreret uden Held 1788 med C. M. T. Cold og J. J. Gudenrath om et Professorat ved Universitetet, 1789 Adjunkt ved det juridiske Fakultet, s. A. Professor sammesteds, Dr. juris 1790, 1801 Kancelli-deputeret og Chef for det gejstlige Departement i Kancelliet, men efter Kronprinsens Opfordring traadte han 1803 tilbage til Universitetet, som dettes Repræsentant 1834 Medlem af Stænderforsamlingen, men efter Ansøgning 1835 fritaget for dette Hverv. Medlem — eller Æresmedlem — af en Mængde baade inden- og udenlandske lærde Selskaber.

SECHER, VILHELM ADOLF, født 17de August 1851 i Brøndum ved Aalborg, død 8de September 1918 i Hellerup, cand. juris 1876, Dr. juris 1885, 1875 Medhjælper i Kongerigets Arkiv, 1892 Arkivar for Provinsarkivet i København, 1897 Herredsfoged i Lollands Nørre Herred, Rigsarkivar 1903-15. Litt.: *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Haandleksikon III (1926) S. 388-89 og det der anførte.

STAMPE, HENRIK, født 28de Januar 1713 i Hammer ved Nørresundby, død 10ende Juli 1789 i København, cand. theol. 1731, 1733 Konrektor ved Aalborg Skole, Magister 1735, konkurrerede bl. a. sammen med P. Kofod Ancher 1740 om det ved Hoier's Død 1739 ledigblevne juridiske Professorat — s. A. Dr. juris — blev, da Ancher gik af med Sejren 1741, Professor i Filosofi, 1743 Medlem af det juridiske Fakultet, 1753-85 Professor juris, s. D. Generalauditor, af hvilken Grund hans Forelæsninger besørgedes ved B. G. v. Obelitz. Ved Siden af sin øvrige Virksomhed røgtede Stampe en Række andre Hverv. 1784 Statsminister.

STEMANN, CHRISTIAN LUDVIG ERNST VON, født 14de Marts 1802 i Husum, død 14de Marts 1876 i København, 1822 cand. juris i Gottorp, Dr. juris 1826 i Kiel, 1837 Herredsfoged i Hviding og Nørre Rangstrup Herreder, 1844 Landfoged paa Ærø, 1852 Direktør for den slesvigske Overjustitskommission, 1864 Præsident for Appellationsretten for Slesvig.

SYLOW, NICOLAI CHRISTIAN HERHOLDT, født 11te August 1849 i Korsør, død 12te Februar 1913 i København, cand. juris 1873, 1876 Universitetets Guldmedaille for en procesretshistorisk Afhandling, Dr. juris 1880, deltog uden Held i Konkurrencen om det ved Aagesen's Død 1879 ledigblegne Professorat, 1884 Assessor i Københavns Kriminal- og Politiret, 1887 Borgmester og Byfoged i Korsør, 1898 Birkedommer paa Frederiksberg. 1885-96 virkede han som Kommissionsdommer, specielt i Brandstiftelsessager.

TORP, CARL, født 8de Juni 1855 i Flensborg, død 17de September 1929 i København, bestod 1871 Adgangsprøven ved Søofficersskolen, 1874 Student, 1879 cand. juris, 1884 Dr. juris, 1886-1925 Professor ved Universitetet. Formand for »Dansk Kriminalistforening«, hvis »Forhandlinger« han udgav fra 1900-1929. Bestred ved Siden af sin Embedsgerning en Mængde Hverv baade af offentlig og privat Natur. Litt.: *Fz. Dahl* i Universitets-Festskrift November 1930 S. 121-27, Bibliografi S. 128-39, ogsaa som Særtryk.

ØRSTED, ANDERS SANDØE, født 21de December 1778 i Rudkøbing, død 1ste Maj 1860 i København, 1797 Universitetets Guldmedaille, cand. juris 1799, deltog s. A. uden Held i en Konkurrence om en Adjunktplads ved det juridiske Fakultet — M. H. Bornemann blev den sejrende — 1801 surnumerær, 1802 virkelig Assessor i Hof- og Stadsretten, 1809 Meddirektør af Pastoralseminariet og Lærer i Kirkeret sammesteds, 1810 Assessor i Højesteret, 1813-48 Deputeret i det danske Kancelli, 1825-48 Generalprokurør, 1835 Kommissarius ved begge de kongerigske Stænderforsamlinger, 1842 Statsminister, 1853 Premierminister og Indenrigs- og Kultusminister, 1854 afskediget som Indenrigsminister, s. A. konstitueret som Justitsminister, s. A. afskediget fra samtlige sine Ministerposter, 1848 Medlem af den grundlovgivende Rigsdag, 1850 af Landstinget. 1810 Medlem af, 1848 Præsides for Videnskabernes Selskab, 1815 Dr. juris honoris causa baade i København og Kiel. Medlem af en Mængde Regeringskommissioner o. a. *Bibliografi* over Ørsted-Litteraturen findes i *Fz. Dahl: L'oeuvre juridique d'A. S. Ørsted* (1934) S. 47-48. Hertil føjes: *Troels G. Jørgensen: Tilskueren* 1928 I S. 145-54, *Samme* l. c. 1936 I S. 196-207, *Fz. Dahl: Anders Sandøe Ørsted's Liv og Virksomhed*. Radioforedrag (1936), og *Samme* i Akademisk Ugeblad XXVI for 10ende Februar 1936 S. 3-4.

JURISTERNE OG EMBEDSLIVET
EN HISTORISK OVERSIGT
AF
RETSPRÆSIDENT KAI FR. HAMMERICH

FØRSTE AFSNIT

TIDEN FØR ENEVÆLDEN

ET EMBEDSVÆSEN har her i Danmark som i mange andre Lande bestaaet i umindelig Tid. Hvor mangelfuld Ordningen end kunde være, ufuldstændig i sin Organisation og ufuldkommen i sin Virkemaade, har Embedsvæsenet dog været til som et uundværligt Led i Statsstyret, saalænge Riget har været samlet som en ordnet Stat. Derimod er det først langt senere ned i Tiden, at der her i Landet opstaar en særskilt Embedsstand, saafremt man derved forstaar et staaende Korps, hvis Kald i Livet er at virke i Statens Tjeneste, og som i Kraft af sine faglige Egenskaber henvises til en bestemt afgrænset Løbebane indenfor Samfundsordningen. En saadan Stand er først blevet til under Enevælden. Straks ved Enevældens Indførelse trængte det meget vigtige Problem sig paa: Hvorledes skaber man det nødvendige Embedskorps? Og efter en ikke kortvarig Overgangstid, hvor denne Nydannelse af Statsfunktionærer fik Lov at forløbe paa temmelig tilfældig Vis, endte man tilsidst med at forsøge en mere metodisk Tilrettelæggelse

af Udviklingen og fandt da i Standens juridiske Uddannelse et naturligt og tjenligt Hjælpecmiddel til Opgavens Løsning.

Paa denne Maade kommer Examensforordningen af 10. Februar 1736 til at betegne et Vendepunkt i Embedsvæsenets Historie. Fra denne Dato at regne og i Løbet af omtrent 100 Aar fuldbyrdes en Udvikling, hvorunder den juridiske Stand langsomt vokser frem. Efterhaanden fyldte den Pladsen som det bærende Element i Statens Styre, og Udviklingen kulminerede under de to sidste Enevoldskonger, da Juristerne var naaet til at erobre Stillingen som den egentlig regerende Stand her i Landet. For at forstaa den store Forskel, der paa dette Punkt skiller Enevælden fra Fortiden, bliver det nødvendigt at se tilbage paa den Udvikling, der ligger forud.

I den tidlige Middelalder, efter at Riget var samlet med en Konge i Spidsen, bestod der naturligvis i hans Person og den Kres, som omgav ham, et bestemt Midtpunkt for Statsforvaltningen. Dog er det urigtigt at forestille sig dette som en Ordning, der blot nogenledes svarede til, hvad vi forstaa ved Centraladministration, eller overhovedet at tænke sig den middelalderlige Stat som organiseret efter et centraliserende System. Principet var snarest det modsatte. Kongen var vel i sig selv et Centrum, men kun med meget kort Aktionsradius, hvis Rækkevidde nøje var bestemt af hans Hærmagt og hans Jordbesiddelse. Omkring ham sad rundt om i Landet de lokale Magtcentre, i tre Hovedgrupper: Kirken, Lensmændene, Byerne. Disse Magtgruppers Oprindelse skyldtes enten gammel hævdevunden Ordning eller Usurpation i Ly af Kongens Svaghed eller en lovlig Indrømmelse i Form af et mere eller mindre ukontrolleret Selvstyre, som Kongen i stor Udstrækning var nødsaget til at tilstaa. Thi i hine Tider, da et Bud maatte bruge Dage eller Uger for at naa fra en Provins til en anden, kunde man umulig tænke paa at gennemføre en Forvaltning, som baseredes paa det System at indhente Instrukser fra en fjern kongelig Residens.

Mellem de lokale Magtgrupper dannede Kongen et bevægeligt Centrum. Uafladelig var han paa Rejse i sine Provinser og Stæder, snart for at tvinge med Magt, snart for at bringe sig i Erindring, snart

for at give Raad og mægle Fred. Hans Administration var oprindelig ikke større end at den kunde flyttes omkring sammen med ham selv. En Mand fulgte ham til Hest med en Kiste med Penge og Regnskaber: Det var Finanshovedkassen og Rigets øvrige materielle Forvaltning. En anden Hest bar en Kasse med Arkivalier: Det var Landets Kancelli. Kongens Følge var lig Kongens Administration. Derfor kendtes dengang heller ingen skarp Adskillelse mellem Hoftjeneste og Statstjeneste, et karakteristisk Træk, som gør sig gældende langt ned i Tiden.

Det meget enkle og paa samme Tid udflydende Præg, som hviler over Middelalderens Embedsvæsen, havde flere Aarsager. Først og fremmest var det givet ved selve Samfundsforholdene. Lovgivningen var sparsom og altid en Lovgivning for Aarhundreder, ikke som nu en Lovgivning for enkelte Aar. Administrationen indskrænkede sig til de mest selvfølgelige Reflexer af Magten: Først den militære Organisation, dernæst Skatteopkrævningen, endelig en nødtørfvig Retspleje og andre af Samfundslivets primære Nødvendigheder. Men desuden laa der bag Middelalderens hele Opfattelse af Statsstyrelsen noget, som bevirkede, at man aldrig tænkte paa at udbygge et virkelig differentieret Embedsvæsen. Historikerne har anstillet mange Undersøgelser for at fastslaa Kompetencen for Middelalderens repræsentative Forsamlinger eller for dens Embedsmænd, saasom Drost, Marsk, Kansler, Lensmand o. s. fr. Som oftest er man dog ikke naaet til et klart Resultat. Sagen er, at Middelalderen aldeles ikke forestillede sig en Søndring mellem Statslivets forskellige Funktioner. Middelalderens Ejendommelighed var, at den opfattede al Statsmagt som en Enhed og ansaa alle Ytringer af Statslivet som Udslag af eet og samme Princip: en Højhedsret. Den, der var lovlig Besidder af Højhedsretten, kunde snart administrere, snart dømme, snart give Love eller udøve flere af disse Funktioner samtidig, alt eftersom hans personlige Indflydelse rakte. Klart og typisk fremtræder dette Enhedsbegreb f. Ex. i den Virksomhed, der udfoldes paa Danehof, Parlament eller hvad ellers de offentlige Forsamlinger i Middelalderen kaldes. Snart dømmer de i Retstrætter, snart giver de Love, snart udfører de administrative Akter saasom Stadfæstelse af Embedsmænds Valg o. l. Man saa overhovedet

ingen Væsensforskel mellem det at udstede Love og det at afsige Domme. Begge Dele kaldtes at give Ret eller fastsætte Ret, og de, der beskæftigede sig dermed, ansaas at udøve samme Funktion.

Men dette Billede af den ældre Middelalders Embedsværk staar ingenlunde uforandret fast gennem Tiderne. En kendelig Udvikling gør sig gældende allerede ved Middelalderens Slutning og føres videre efter Reformationen og op til Adelsvældens Dage. Selv om der lige til det sidste bevares en mangelfuld Afgrænsning mellem forskellige Embedsfunktioner, skete der i hvert Fald store Forandringer i Kraft af Samfundslivets Udvikling og det voksende Samkvem mellem Staterne. Embedsordningen bliver mere og mere differentieret. Udenrigspolitikken kan ikke længere røgtes uden at raade over et eget Korps. Krigsvæsenet fordrer efterhaanden en vis særskilt Militærforvaltning. Statens indre økonomiske og kulturelle Politik gør nye Organer nødvendige. Paa denne Maade opstaar tilsidst faste Institutioner til Forvaltning af Udenrigspolitik, Hærvæsen, Finansvæsen, Justitsvæsen, Kirke og Lærdom. Med denne Udbygning af Rammerne følger nødvendigvis en Forøgelse af Personellet, hvorved de politiske Forhold i høj Grad er medbestemmende, især Kongens Stræben efter at styrke sin Stilling ved Hjælp af et effektivt Embedskorps. Efter Kalmarunionen spores saadanne Tendenser allerede hos *Margrete* og *Erik af Pommern* og træder navnlig tydelig frem under *Kong Hans*, der var virksom for at udvide og befæste Centralstyret, ligesom under *Christian II*, der bl. a. i sin Kancelliinstrux har sat sig et haandgribeligt Minde i det danske Embedsvæsens Historie. *Frederik I* indførte en betydningsfuld Nydannelse, idet han efter sin Tronbestigelse opretholdt det Kancelli, han havde haft som Hertug og udvidede dets Virkefelt til begge Hertugdømmer. Herved lagdes Grunden til Tyske Kancelli, som i mere end 300 Aar spillede en vigtig Rolle i vort Embedsliv.

Under de tre følgende Konger føres Udviklingen videre, og denne kan bedst summeres op ved en kort Oversigt over, hvad der fandtes af Embedsorganer og Personel i Tiden omkring Tronskiftet i 1648.

Centralforvaltningen havde da følgende Rammer¹⁾:

1) Røgshofmesteren i Spidsen for Rentekammeret, der var besat med 3 Rentemestere og omkring 25 Renteskrivere.

2) Kongens Kansler i Spidsen for Kancelliet, hvis Personel omfattede: en Øverstesekretær, 10-15 Sekretærer (kaldet Kancelliherremænd eller Junkere), en Kancelliforvalter (beskæftiget med Arkivet) og et ubestemt Antal Skrivere.

3) Kongens eget Kammer, besat med en Kammersekretær og en Kammerskriver.

4) Tyske Kancelli med en Kansler, en Oversekretær og 6 Sekretærer.

5) Rigsmarsken og Rigsadmiralen, hvoraf førstnævnte assisteredes af en Tøjmester, fem Ingeniører og diverse Krigskommissærer, medens Admiralen i sine Forretninger bistodes af en Viceadmiral og nogle af Holmens Kaptajner. Ingen af disse militære Institutioner havde dog særskilt Kontor, men alle Expeditioner foregik gennem Kancelliet eller Rentekammeret.

6) Rigets Kansler, der stod i Spidsen for Kongens Retterting og saaledes var en udelukkende judiciel Avtoritet.

Lokalforvaltningens overordnede Styre udøvedes af Lensmændene. Disses Tal var i Slutningen af Christian IV's Tid 54, beregnet efter Hovedlenene uden at Krongodsforvaltningen medregnes. Retsvæsenet bestyrede i Underinstansen af Fogederne og Skriverne i Herred, By og Birk, hvis samlede Tal var forbavsende stort. For Christian IV's Tid kendes det nøjagtige Tal for Fogeder og Skrivere ikke, men omkring Aar 1680 udgjorde det ca. 600. Den overordnede Instans var Landstingene, hvoraf der dengang fandtes 10 paa det danske Omraade.²⁾ I visse Købstæder fandtes særlige Raadstueretter, sammensatte af Borgmester og Raad. Det øverste dømmende Organ var Kongens Retterting, der dog ikke havde noget særskilt Dommerkorps, men beklædtes af Rigsraaderne. En Sagførerstand kendtes saa at sige ikke, afset fra de enkelte Prokuratorer, der beskikkedes i Købstæderne; udenfor Købstæderne var Advokaturen en ulovlig Haandtering, forbudt ved Christian IV's Forordning af 1638.

Hvorsomhelst man søger indenfor Rammen af dette Embedsstyre, intetsteds vil man finde noget Spor af en egentlig juridisk Stand. At man hist og her og ikke aldeles sjældent kan støde paa Mænd, som personlig er udrustet med juridiske Kundskaber, er en anden Sag; de optræder dog kun som løsrevne Fænomener uden fast Sammenhæng,

og nogen bestemt Gruppe udgør dette sparsomme Islæt aldrig. Fra Middelalderen og til Adelsvældens seneste Dage forbliver Forholdet i det væsentlige det samme. Al overordnet Embedsmyndighed er tilsikret Adelen som et Privilegium, der skinsygt hævdes som en af Standens bedste Herligheder. I den katolske Tid yder Gejstligheden den Bistand med Pen og Lærdom, som ingen Administration kan undvære; Roskildebispens var gennem Aarhundreder Kongens Kansler. Det gejstlige Element glider efterhaanden ud af Embedslivet og er efter Reformationen helt forsvundet. Adelen sidder nu ene tilbage med al højere Embedsmagt, bistaaet af et fra de lavere Stænder hentet underordnet Personale uden nogen bestemt Uddannelse. Ogsaa i Retsvæsenet herskede Adelsmændene uindskrænket foroven; dem alene tilhørte alle Pladser i Retterting og Landsting. Den uadelige Stand beklædte Embederne som Fogeder og Skrivere, og disse var alle Lægfolk af meget jævnt Præg; paa Landet udtoges de blandt Bønder eller forhenværende Herskabstjenere, i Byerne blandt Handlende og Haandværkere.

Om det hele Korps, baade dets adelige og dets uadelige Element, gælder det, at det ikke udgjorde nogen bestemt Stand for sig. De jævne Lægfolk, der sad rundt om i Landet som Fogeder og Skrivere, vedblev at røgte deres borgerlige Haandtering ved Siden af Embedet og tjente derved deres Brød, thi af Embedet kunde ingen leve. Og de adelige Embedsmænd tilhørte ingen som helst anden Stand end netop Adelen. At de tillige var i Embede, gjorde ingen Forskel, sondrede dem ikke fra deres Standsfæller og gav dem intet Præg. Alt i alt, der eksisterede dengang ingen professionel Embedsstand og end mindre nogen juridisk Stand.

Men selv om dette sidste er rigtigt, følger deraf ingenlunde, at Embedsverdenen var uden juridisk Kundskab. Saalænge de katolske Gejstlige deltog i Embedsforretningerne, var allerede derved sikret en vis retskyndig Bistand i Kraft af Prælaternes Opøvelse i kanonisk Ret. Men ogsaa Adelen selv kunde tit gøre god Fyldest som lovkyndige. Det hørte dengang med til et vist Maal af Oplysning og Livserfaring at være fortrolig med Landets Love og Sædvaner og med de vigtigste Retsafgørelser, et Materiale, som taget i store Træk ikke var videre omfattende. Ved sin offentlige Virksomhed i Lenene, Rigsraadet og

Landstingene og ved Bestyrelsen af Godserne erhvervede mange Adelsmænd sig en saadan empirisk Lovkundskab, selv om den ikke altid var forbundet med nogen stor boglig Lærdom. Dog forekom det alligevel ikke sjældent, at de unge Adelige, der agtede at indtræde i Statstjenesten, for deres Uddannelses Skyld studerede ved fremmede Universiteter.

Adelen tør endog i et vist Tidsrum siges at have været den egentlige Bærer af den danske Lovkyndighed som Modsætning til den af Universitetets Professorer dyrkede romano-germanske Videnskab. Saaledes bl. a. Rigsraaden *Erik Krabbe* (1510-64) og Kansleren *Niels Kaas* (1534-94), der begge har gjort sig fortjent ved Bearbejdelse og Udgivelse af danske og norske Lovtekster, Admiralen *Peder Galt* (1584-1644), der udgav lignende Arbejder, Norges Kansler *Jens Bjelke* (1580-1659), som forfattede sit bekendte Lovglossarium, der endnu ind i det 18. Aarhundrede tjente som Lærebog. Dette er kun Exempler, som kunde suppleres med adskillige andre, hvorimod Borgerstanden paa dette Felt blot kan opvise eet enkelt Navn, *Chr. Ostensen*, Raadmand i Roskilde, som i 1641 udgav »Glossarium Juridicum Danicum«. Iøvrigt fik Adelen i 1623 sin egen Højskole i Akademiet i Sorø, hvortil berømte Retslærde som *Meursius* og *Ernst* indkaldtes fra Udlandet. Hensigten maa sikkert have været at bibringe de studerende en juridisk Skole, som senere kunde komme dem til Nytte i Statstjenesten. Hvormegen Betydning Akademiet har faaet for det adelige Embedskorps Uddannelse, lader sig ikke nærmere paavise. De enkelte Embedsansøgninger, man lejlighedsvis støder paa, omtaler ikke Skolen i Sorø, men paabe- raaber sig Studier ved Udlandets Universiteter, Padua, Leyden o. s. fr.

Hvad man ikke kan undgaa at lægge Mærke til i dette Tidsrum, er den borgerlige Stands Stilling til Lovstudiet. Borgerstanden synes omtrent helt at holde sig borte fra Dyrkelsen af Lovkyndigheden, bortset fra de ganske enkelte, der knyttedes til Universitetets eller Sorøs Lærestol. Her i Danmark synes man at have manglet det Element, der i mange andre Lande netop da skød sig frem i Statstjenesten: Den borgerlige Jurist, hvem Fyrsten er ivrig efter at knytte til sin Person for derigennem at skaffe sig en sagkyndig Stab af Medarbejdere som Modvægt mod Adels Indflydelse i Statstjenesten. Det kunde synes mærk-

værdigt, at man i Danmark næsten ikke kendte dette Element. Thi lige siden 1479 havde man jo Universitetet, som mer eller mindre permanent var forsynet med en juridisk Professor, hos hvem Borgersønerne kunde finde den efter Tidens Forhold passende Uddannelse i Lov og Ret. At søge Forklaringen deri, at der ikke bestod nogen juridisk Examen, kan absolut ikke være træffende. Det er ikke rigtigt, at der ikke fandtes noget som helst Diplom. Fakultetet har altid haft Ret til at kreere Baccalaurer, Licentiat og Doktorer, og en saadan juridisk Prøve kan ikke forudsættes at have været mere byrdefuld end den traditionelle teologiske Attestats, som den studerende borgerlige Ungdom med saa stor Forkærlighed underkastede sig. Det var netop disse retslærde Doctores eller Magistre af borgerlig Byrd som andetsteds, f. Ex. i Frankrig og Tyskland, i stort Tal banede sig frem som Fyrstens Tjenere, Mændene med det lille Navn og den store Indflydelse. Hvorfor kendtes ikke noget tilsvarende i det danske Borgerskab?

Svaret er, at den borgerlige Student maaske paa Universitetet kunde hente sig et eller andet juridisk Diplom, men han kunde intetsteds finde en juridisk Løbebane, som svarede dertil. Hele den højere Embedsstige var spærret ved Adels Privilegium, og de underordnede Poster, f. Ex. som Foged eller Skriver, var enten ikke værd at have, eller det var i hvert Fald ikke Umagen værd for deres Skyld at bekoste en juridisk Uddannelse, eftersom man kunde faa dem uden nogen som helst Uddannelse. Prokuratorvejen aabnede heller ingen virkelig Løbebane; thi hvis den ikke var positiv forbudt, var den i det mindste altid ilde anset.

Intet Under, at Borgerstanden skyede den juridiske Bane som en Blindgyde. Man finder da ogsaa direkte Vidnesbyrd om, at det ansaas for den fejle Vej for den borgerlig fødte. I 1642 opholder en ung »fornemme« Borger, Bertel Bartholin, sig i Padua for at studere Filologi. Opildnet af det italienske Universitets berømmelige Traditioner faar han Lyst til det juridiske Studium og skriver dette hjem til sin Slægtning Ole Worm.³⁾ Straks besværger denne verdenserfarne Forsker sin unge Ven at afstaa fra et saadant Forehavende. Han har betroet Planen til Bartholins Moder og andre Paarørende, som strengt har forbudt, at det maa aabenbares for nogen anden. Det vil blive til den unge Mands Fordærv. Han bør betænke, hvorledes det er gaaet visse andre, saaledes

den unge Charisius, der nylig er død »nedbrudt af Græmmelse og Sorg« (melancholia et moerore confectus), fordi han saa sig »berøvet ethvert Haab om Befordring« (omni promotionis spe ferme destitutus). Bartholin opgav derefter sine Planer; han vendte tilbage til København som Professor i Filologi. Overhovedet kan man vistnok i denne Periode kun nævne een eneste Jurist af Borgerstand, som har opnaaet en fremskudt Embedsstilling, tilfældigvis netop en Navnefælle af den nysnævnte Yngling, der døde af Mangel paa Befordring, nemlig *Jonas Charisius* (1571-1619). Han tog Doktorgraden i København i 1603, begyndte som Kancellisekretær, anvendtes derefter til vigtige diplomatiske Missioner og havde Titel af kgl. Raad. Han syntes da, udenfor Universitetets Kres, at være den Undtagelse, som bekræfter Reglen om, at den juridiske Løbebane var lukket for den danske Borgerstand.

Derimod forekommer her i Landet et vist Fremmedelement, hvoraf enkelte vel var af Adel, men som ogsaa tæller mange, der trods borgerlig Herkomst med Held brød sig en Bane i Statstjenesten. Det var de graderede tyske Jurister, den Stand som just paa samme Tid gjorde sig stærkt gældende i Tysklands Embedsliv. Dette Element, som allerede kan spores længere tilbage i Tiden, faar regelmæssigt Indpas i vort Embedsstyre fra det Øjeblik, da Frederik I flyttede sit hertugelige Kancelli med sig til København. Derefter optræder denne Embedstype i uafbrudt Rækkefølge op til Enevældens Tid. Til de mest bekendte Navne hører⁴⁾: De to tyske Kanslere under Frederik I og Christian III: *Wolfgang Utenhof* (1495-1542) og *Andreas Barby* (1508-1559). Disses Medarbejdere *Caspar Fuchs*, *Bernard Wigboldt Fries* og *Henrik Schulte*. De to Professorer *Albert Knoppert* (ca. 1520-1576) og *Nicolaus Theophilus* (1541-1604), begge benyttede i Udenrigstjenesten til diplomatiske Sendelser. *Leonhard Metzner* (1570-1629), Professor og tysk Vicekansler hos Christian IV. *Jørgen Schult* (1593-1652) Christian IV's Hofmarskalk, Generalproviantmester og Gesandt. *Theodor Lente* (1605-1668) Kammersekretær hos Frederik III og senere tysk Kansler. *Henrik Ernst* (1603-1665) Professor ved Akademiet, Medlem af Kancellikollegiet efter Enevælden.

Vi har her at gøre med en snæver Kres af virkelige Embedsjurister. De var alle Mænd, som fuldt og helt var knyttet til Statens Tje-

nesten og ikke til noget som helst andet. De borgerlige af dem havde intet andet Maal, der bandt dem, og de faa, der var af Adel, var alligevel ubetinget Kongens Folk og maatte ogsaa som de borgerlige staa eller falde med deres Hverv. Det er da i denne lille Gruppe af indkaldte fremmede, at vi her i Danmark finder den første Spire til en professionel juridisk Embedsstand.

Endnu staar tilbage at nævne dem, der var Standens Repræsentanter ex professo, nemlig Lærerne ved Universitetet og Akademiet. Da de allerfleste af disse Videnskabsmænd var indkaldte tyske Jurister, nød de godt af det for saadanne fremmede gældende Beneficium og avancerede særdeles ofte til andre og mere eftertragtede Poster i Staten. De første danske Professorer optræder i det 17. Aarhundrede og er inden Enevælden kun to i Tallet: *Claus Plum* (1585-1649) og *Peder Scavenius* (1623-1685). *Scavenius'* Karrière ligger i Virkeligheden efter Regeringsforandringen i 1660; han bliver da Generalprokurør, Medlem af Statskollegiet m. v. og følger ganske med i den Bølge, som da bar det borgerlig fødte Embedskorps til Tops.

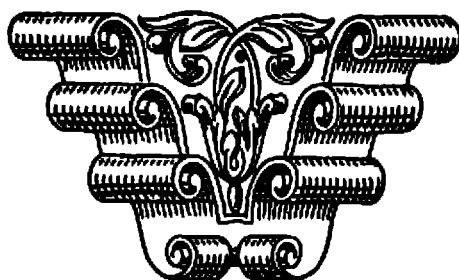
Claus Plum derimod levede ikke længe nok til at blive naaet af den samme Bølge, men maatte tjene under den gamle Lov. Følgelig kunde han i sin Egenskab af dansk Borgermand ikke som sine tyske Kaldsfæller gøre sig Haab om videre Befordring. Han blev siddende ved Universitetet fra 1617 til sin Død. I sin Ungdom havde han studeret ved adskillige Universiteter i Udlandet, men aldrig opnaaet nogen Grad, og da det naturligvis syntes lidet tiltalende, at den første danske Professor i akademisk Værdighed stod tilbage for sine tyske Forløbere, paabødes det ham straks ved Tiltrædelsen at disputere for Graden. Han synes imidlertid at have haft vanskeligt ved at bestemme sig til dette Skridt. Da Plum i 1617 første Gang giver Møde i Konsistorium, hedder det i Protokollen, at han lovede at erhverve Doktorgraden »med det allerførste« (primo quoque tempore).⁵⁾ Men dette Løfte har øjensynlig ikke skullet opfattes bogstaveligt, thi der hengik adskillige Aar, førend han skred til Iværksættelse. Hvad der har holdt ham tilbage, tør ikke siges. Forelæsningerne var kun sparsomme, og Skrifter fremkom ikke fra hans Haand i denne Tid; men han har sandsynligvis været optaget af andre Ting. Heller ikke Konsistoriums Protokol giver nogen

videre Oplysning om Claus Plums Færden, undtagen at han ses at have været indviklet i nogle Processer, deriblandt et Klammeri, som under en Bryllupsfest var opstaaet mellem ham og Borgmester Mich. Vibe og andre af Stadens anselige Borgere. Vibe »klagede, at Claus havde i Bryllupsgaarden været mod hannem meget urolig med Glas at slaa i sønder item med Fløjten og Hvislen«. En anden Deltager vidnede, »at Claus kom ud med et Værge og jagede hannem, saa at han maatte slippe sin ene Tøffel i Løbet«. Det var ganske faa Dage efter disse Tildragelser, at Plum den 23. December 1618 modtog den første Paamindeelse om sit akademiske Løfte, idet Universitetes Kansler lod meddele, »at en af Kgl. Majestæts Jurister bliver med det første befalet at promovere Claus Plum til Doctorem Juris«. Ved de omtalte »Kgl. Jurister« kan ikke være sigtet til andre end Jonas Charisius og Vicekansleren i Tyske Kancelli Leonhard Metzner, som var Doktor fra Basel. Dog tyngede Problemet fremdeles ikke Claus Plum, og brændende blev det heller ikke førend henimod 3 Aar senere, efter at han endnu engang var foreholdt sit Løfte i Anledning af, at han skulde vælges til Rektor. I Maj 1621 gav »Domini Professores sine Suffragia dertil, at Dn. Claudius skal annamme Rectoratum, saa snart han haver taget gradum Doctoratus. Hvilket og Dn. Claudius Plumius efter adskillige Undskyldninger lovede omsider at ville gjøre«.⁶⁾ Han disputerede nu i Løbet af samme Aar med en Afhandling »De usucapione« og kreeredes til Doktor af Metzner, medens Charisius var død i Ventetiden.

Vita Academica, quietior in tota patria non datur — i det ganske Land gives ingen Tilværelse saa fredelig som en Universitetsprofessors! Saaledes mente Ole Worm,⁷⁾ og hans Ord melder sig i Tanken, naar man spørger om Fakultetets Stilling til Livet uden om. Hvad Resultat bragte det? Hvad betød Fakultetets Indsats for Statens Styre, Lovgivning, Retspleje eller for Ungdommens Oplæring? Det kan være vanskeligt at svare paa. Skal man dømme blot efter det, der haandgribeligt er bevaret i Bøger og Arkiver, synes det næsten, som det hele alene har været en Gerning inden for Murene. Af Skrifter, der kunde anvendes til Studium i Retslivet, udsendte Fakultetet kun saare lidt, og til Forelæsningerne har der fra Studenternes Side næppe været nogen Tilslutning af virkelig Betydning for det praktiske Liv. Hvor ringe paaviselig

Frugt Fakultetet har sat udadtil, ses bedst af det Faktum, at det ydre Diplom, som skulde besegle den juridiske Dannelse, efterhaanden næsten aldrig blev benyttet. I Fakultetets ældste, katolske Tid fra 1479-1516 ses ganske vist ialt 12 Diplomer^a) at være udstedte for Baccalaurer, Licenciater og Doctores tilsammen. Men dette i sig selv meget beskedne Tal synker derefter til det fuldkommen betydningsløse. Fra 1516 til 1660, altsaa i ca. 150 Aar, erhverves Fakultetets Diplom kun af fire Personer, alle som Doctores, og af dem har blot een eneste, nemlig Charisius, benyttet sin Grad til en Løbebane uden for Universitetets Mure. De øvrige tre var Universitetets egne Professorer.

Efter alle disse og andre lignende ydre Kendsgerninger fristes man til at danne sig et Billede af Fakultetet som en Verden, der hvilede i sig selv, hvor boglærde Mænd drev deres uforstyrrede Syssel til Ære for Teorien, pur og ren. Dog bør man være varsom med at dømme alt for absolut om en Helhed, hvoraf man kun kender saa faa Brudstykker som her. Det er ikke umuligt, at der ad Veje, som nu ikke længere kan eftervises, er udgaaet en latent Paavirkning fra Universitetets Lærestol. Og sikkert er det ialfald, at det ofte var herfra, Kronen hentede sine Jurister. Dette havde Christian III udtrykkelig forbeholdt sig i sin Fundats af 1539, og Fakultetet blev da en af de Kanaler, hvorigennem det retslærde Fremmedelement fra Tyskland flød ind i vort Embedsliv.

ANDET AFSNIT

ENEVÆLDENS FØRSTE AARHUNDREDE

ENEVÆLDEN aabnede de Borgerlige en vid Adgang til Embedsbanen. At der bag dette laa en politisk Ide om at udligne Fortidens Kløft mellem Adel og Borger, kan ikke betvivles. Men i en vis Forstand var det tillige en tvungen Forholdsregel, dikteret af Nødvendigheden af at finde et Materiale, hvorefter et passende Embedskorps kunde dannes. For det nye Kongedømme af 1660 blev dette sidste et af Hovedproblemerne i det indre Styre.

Enevælden som Regeringsform frembyder en Modsætning til Middelalderen, derved at den betyder Centralmagts definitive Sejr over alle lokale Magtgrupper og anden Form for Selvstyre. Derimod ligner den Middelalderen i sin Opfattelse af al Statsmagt som en Enhed. Enevælden stiller denne Opfattelse paa Spidsen, og hvad der i Middelalderen kun havde været et uklart og tilfældigt Begreb, blev nu et bevidst Standpunkt. Enevælden var den konsekvent gennemførte Centralisering af al Regeringsmagt i videste Omfang, Lovgivning, Embedsvæsen og alt andet. Men selv om Enevælden som ledende Grundsætning hævdede Magts Udelelighed, var den paa den anden Side nødt til at udbygge Forvaltningen i langt højere Grad, end før var kendt, og fordele Opgaverne mellem en Række planmæssig afgrænsede Organer for derved at skabe en fast Arbejdsform for det ny Regimente. Thi idet Monarken erklærede sig selv for den eneste Magtfaktor i Staten, fulgte deraf nødvendigvis, at han ogsaa maatte finde Midler til at løse de Opgaver, der før havde været delt mellem ham og flere andre Faktorer. Problemet blev herhjemme ikke saalidt vanskeligere derved, at man samtidig gav sig til at organisere et Kollegiestyre, som krævede en Flerhed af Embedsmænd paa Poster, hvor man før nøjedes med en enkelt. Og da

tilmed Absolutismen hos os ikke, som f. Ex. i Frankrig, blev opbygget gradvis som Resultat af en længe fortsat Magtforskydning, men skabtes med eet Slag ved en formel Akt, fik Problemet her i Landet en mere akut Form end de fleste andre Steder.

Paa denne Baggrund maa man bedømme Frederik III's Reform af Embedsvæsen og Embedsstanden. Man satte straks en betydelig Kraft ind paa at støbe de nye Rammer og at fylde dem, saavidt muligt, med nyt Personel. Regeringskollegierne, Højesteret og Amterne var de første Organer, man tog fat paa, og med forbavsende kort Frist lykkedes det at faa dette overordnede Maskineri sat i brugbar Stand. Ved Frederik III's Død fungerede det til taalelig Tilfredshed. Men dermed standser for lange Tider Enevældens konstruktive Indsats paa dette Felt. Resten fik længe Lov at ligge hen uden gennemgribende Forandring, maaske fordi man ikke fandt det nødvendigt at gaa videre, muligvis fordi det oprindelige Initiativ allerede var svækket. Man pillede fra Tid til anden lidt ved Retsvæsenet eller Købstædernes Styre eller Kollegiernes indre Ordning, men i det hele uden væsentlig Følge for Embedskorpsets Udvikling. Tilstanden var meget længe stationær; først efter Midten af det 18. Aarhundrede spores en virkelig Forandring i Embedsstandens Præg og Sammensætning under Indflydelse af Fakultetets juridiske Prøve og i Forbindelse med Reformen af Retsvæsenets Organisation.

Ikke saa snart var Slusen aabnet i 1660, førend det borgerlige Element strømmede ind i de nye Embedsposter. I Kollegierne blev Styrkeforholdet temmelig hurtigt omtrent halvt mod halvt af Adel og Borger, et Gennemsnit, der nogenlunde holdt sig indtil Slutningen af Christian V's Tid, da Borgerskabet begynder at komme i Majoritet. Det synes klart, at Kongerne personlig har lagt Vægt paa at inddrage de borgerlige i Statstjenesten, og at man i dette Element søgte det Materiale, som skulde bringe Fornyelse ind i Embedsvæsenet. Ifølge den Skildring, som er givet af *Niels Slange*,⁹⁾ der 1681 indtraadte som Sekretær i Danske Kancelli, skal Tjenesten dør før 1660 have været ved at gaa i Opløsning paa Grund af de adelige Sekretærers Efterladenhed, Udygtighed og Selvraadighed. I Christian IV's Alderdom og Frederik III's første Aar ansattes »unge og ukyndige Mennesker, som nyligen var kommet af Skolen, ilde optugtede og oplærte, saa at de næppe vidste

at skrive en god Bogstav. De skyttede ikke meget derom (∴ Tjenesten), fordi de vidste, at fordi de vare Adel, kunde Brødet dem ej manquere, saasom ingen uden de maatte faa Kongens Lehne, saa at de ikke havde fornøden at giøre sig dertil qualificerede.« Arkivet f. Ex. led under disse Forhold stor Fortræd og bragtes kun paa Fode takket være Kancelliets Fyrbøder »gl. Rasmus Rasmussen tillige med sine Dreng, saa at baade Danmark og Norge maa takke og berømme ham i hans Grav.«

Paa de allerøverste Poster talte Adelen derimod under den første Enevælde mange, der forstod at gøre sig gældende ved Dygtighed, som f. Ex. Peder Reetz, Chr. Rantzau, Hannibal Sehested, Holger Vind m. fl. Men med det udvidede Forvaltningssystem blev der alligevel en stor Mængde Nyudnævnelser at foretage baade paa de højere Poster og i Mellemrangen. En Del besattes med Tyskere som Christoffer Gabel, Herman Meier, Franz Rasch o. a. Men en passende Del forbeholdt Frederik III det danske Borgerskab, der straks besatte et rundeligt Antal Pladser og stadig formerede Tallet. Frederik III fandt her, hvad han ledte efter, da han skulde rekrutere sin nye Embedsstab. Han kunde da, som Slange skriver om Kancelliets Ordning, ikke let finde nogen, »som var Cancelli-Affaires mægtige« indenfor det gamle Korps og ledte derfor omhyggelig efter »andre dygtige Subjecta, som vilde applicere sig til Affaires, og særdeles saa han til, at han fik vel studerede Karle til at være Sekretærer derinde.« De første borgerlige Sekretærer havde det vanskeligt, fordi de af de unge Kancellijunkere »blev noget bas tracterede«. Men efter at Peder Schumacher i 1667 var blevet tilforordnet Kancelliet som Over-Kammersekretær, skete en stor Afgang af det adelige Personale og en tilsvarende Forstærkning af det borgerlige, som derefter sad fast i Sadlen.

»De velstuderede Karle«, der nu toner frem som den ny Type for danske Embedsmænd og efterhaanden erobrer Flertallet af Pladserne, havde dog ligesaa lidt som Forgængerne drevet juridiske Studier. Københavns Universitet bød ikke nogen Mulighed for at stampe et saadant juridisk Korps frem af Jorden. Naar de betegnedes som velstuderede, sigtedes til noget ganske andet. De kaldtes saaledes, fordi det var Folk, som var immatrikulerede ved Universitetet, i Reglen for at studere Teologi

eller Filologi, hvilke Fag begge repræsenterede Tidens Form for Almendannelse; ofte havde de sluttet deres Studier med den teologiske Attestats. Dertil var der i denne borgerlige Ungdom øjensynlig opsparet en Sum af Energi og Talent, som tillod dem hurtig at erhverve Rutine i Embedsforretninger og sikkert ogsaa ved Selvstudium at indhente de Kundskaber i Lov og Ret, de havde Brug for i det Felt, hvor de tjente. Enkelte af dem, men ikke mange, havde under Udenlandsrejser benyttet Tiden til at studere Lovkyndighed, dog saa godt som altid under frie Former og uden at erhverve nogen juridisk Grad.¹⁰⁾

Almendannelse i Forbindelse med praktisk juridisk Duelighed var da det, der karakteriserede denne nye Type, som nu i lang Tid blev staaende som den faste Form for Gennemsnittet af *den højere danske Embedsstand*. I 1734, da den unge Luxdorph (efter at have studeret klassiske Sprog, Historie og Wolffs Filosofi) søger Stilling som Sekretær i Kancelliet, hvor han siden skulde blive en af de mest ledende Figurer, Deputeret og Geheimeraad, anbefaler hans Onkel, Biskop Worm, hans Ansøgning med følgende Karakteristik: »Han frygter Gud, besidder mere Videnskaber end de fleste af hans Aar, forstaar adskillige Sprog og fører en god Pen«.¹¹⁾ Hele Principet for Korpsets Rekrutering er samlet i denne Anbefaling. Og saaledes forbliver Forholdet indtil Tiden efter 1750, da den egentlige juridiske Stand konstituerer sig, hvorved naturligvis ikke skal paastaas, at Forholdene har været helt uden Udvikling, men blot at det er denne Form, som gennemgaaende prægede Standen endnu ca. 100 Aar efter Enevældens Indførelse. Dog kun i dens overordnede Grader. Thi paa de lavere Poster kan, i de samme 100 Aar, den studerede Type næsten ikke spores, som det straks skal blive belyst i det følgende.

Denne »velstuderede Stand« tilhørte altsaa ikke den juridiske Verden i den Forstand, at den var udgaaet af en retsvidenskabelig Skole. Men den var Forløberen for det, som senere skulde vokse op, og den gjorde, taget i det store Gennemsnit, meget god Fyldest som sin Tids Form for en juridisk Stand. Enhver, der kender til Kollegiernes Forordninger og Betænkninger, Højesterets Domme, Landstingenes og Amternes Virksomhed, maa være rede til at indrømme, at disse Organer har været særdeles brugbare, at de Mænd, der beklædte dem, trods de

ikke havde gennemgaaet nogen egentlig fagmæssig Uddannelse, dog ofte udviste stor fagmæssig Duelighed i deres Behandling af Lovgivningens, Retsplejens og Administrationens Problemer.

Straks ved Begyndelsen af sin Bane folder den nye Embedstype sig ud i en stor Pragtblomst, hvis Mage ej saas hverken før eller siden: *Peder Griffenfeld*. Det er ikke brugeligt at tælle Griffenfeldt med blandt de juridiske Navne i dette Land. Af Studium var han Teolog, af Karriere Embedspolitiker og Statsmand. Rubricerer man ham efter hans Diplomer, hører han hjemme i en anden Lejr. Men hvis man lader Kendsgjerninger gaa forud for Diplomer, bliver det absurd ikke at medregne blandt Danmarks Jurister den Mand, der har formuleret Kongeloven og ved sine Kollegieinstruxer grundlagt Landets Statsforvaltning. Griffenfeld var helt igennem støbt som en Model i stort Format for den nærmest efterfølgende Tids højere Embedstype. Stor Almindennelse, en hel Del selverhvervet Lovkundskab og saa iøvrigt en rig Sum af personlige Egenskaber, dette var de Kvalifikationer, han mødte med i Statens Tjeneste.

Tilsvarende Kvalifikationer, omend i mindre Format, præger de ledende Mænd i Embedslivet langt ind i det 18. Aarhundrede, indtil det examinerede Embedskorps begynder at gruppere sig. De dannede den gængse Form for Datidens juridiske Stand, men udgjorde dog ikke den hele Stand. De repræsenterede den virkende og udøvende Jurist modsat den boglærde Jurist, som var at finde ved Universitetet og Akademiet i de meget faa Professorer og det sparsomme Antal af andre graduerede Lærde. Tiden kendte saaledes to Slags Jurister: Embedsjuristen og Diplomjuristen, uden at gøre nogen egentlig Forskel paa dem. Den brugte dem i Flæng, thi der var Nød paa Jurister.

Af disse to Grupper var den sidste bestemt til at sejre i Tidens Løb, medens den første fuldstændig skulde forsvinde. Men i den Periode, her er paa Tale, var Styrkeforholdet endnu et helt andet. At Embedsjuristerne var aldeles overlegne i Tal, behøver ingen nærmere Dokumentation. Men Sandheden er, at de ogsaa var overlegne i Vægt, saafremt man derved tænker paa deres Indsats som Gruppe uden at dømme om personlig Værd hos de enkelte. Deres Indsats var alt det, der fik blivende Betydning som Lov og Ret i det 17.-18. Aarhundrede.

Fra deres Haand er direkte udgaaet Kongeloven, Danske Lov og alle Rigets Forordninger op til Tiden omkring 1730-40, dem skyldtes Regeringskollegiernes Afgørelser og Højesterets Domme. Sammenlignet med denne frugtbare Gerning synker de boglærde Juristers samtidige Indsats gennem Skrifter og Forelæsninger ned i et aldeles sekundært Plan.

Ved f. Ex. at betragte Danske Lovs Tilblivelse faar man i et enkelt Billede Udtryk for hele Forholdet mellem de to Slags Jurister, som det var i det 17. Aarhundredes Slutning og endnu længe skulde blive. Blandt de mange forskellige Mænd, som i Tidens Løb blev tilforordnet for at forberede Lovbogen, fandtes kun ganske enkelte graduerede Jurister, som f. Ex. *Scavenius*, der var Doktor fra København, og *Peder Lassen*, der var Licentiat fra Basel. I den sidste og afgørende Lovkommission sidder Lassen som Diplomjurist alene tilbage med tre Embedsjurister. Heraf var de to adelige: *Chr. Parsberg* og *Holger Vind*, der begge havde gennemgaaet en vis Skole ved frie Studeringer i Udlandet. Den tredie Embedsjurist var borgerlig: *Rasmus Vinding*, som paa den Tid var Embedsmand i Kancelliet og Assessor i Højesteret, og iøvrigt havde taget teologisk Attestats og virket ved Universitetet som Filolog, Historiker og Geograf. Som Jurist var han Avtodidakt og ligesom de to Adelsmænd skolet gennem Selvstudium og praktisk Erfaring i Embedet. Dette Møde mellem de to juridiske Sfærer endte som bekendt *ikke* med, at Peder Lassen kom til at skrive Lovbogen. Det var Embedsjuristerne, det tilfaldt at føre Sagen igennem. Lovbogen udgik fra Vindings Haand, i det Omfang et saa stort Værk kan siges at skyldes en enkelt Mand. Lassens Indsats var Kritikerens og Medarbejderens, men Vinding var Ophavsmanden og Lederen.

Hemmeligheden ved denne selvlærte juridiske Stand var, at den endnu ikke var nogen egentlig Stand for sig. Den var ikke en afsluttet Enhed med faste Kendemærker og Diplomer. Det hele var mere en Form for Dannelse end en Form for Uddannelse, en Art Humaniora for dem, der ikke helt vilde begrave sig i det klassiske. Lovkyndighed var efter Tidens Opfattelse en Lærdom af saa almindelig kurant Art, at alle lærde Mænd som saadanne eo ipso formodedes at beherske den. Derfor er det, at man i det 17. Aarhundredes Slutning, og endog

videre frem, som Medlemmer af Højesteret og som Landsdommere støder paa en broget Blanding af lærde Mænd, som f. Ex.: Willum Lange (Professor ved Universitetet, Astronom og Matematiker). — Hans Svane (Dr. theol., Professor og Erkebisp). — Jens Foss (Dr. med., Stadsfysikus i København). — Caspar Th. Bartholin (Professor i Fysik og Medicin, senere Generalprokurør). Et Udtryk for samme Aand var det, at Ludvig Holberg som Oplysningstidens Fanebærer slog sig paa det juridiske Forfatterskab og i 1715 udsendte sin »Natur- og Folkeret«, et i Tidens sparsomme juridiske Litteratur bemærkelsesværdigt Skrift.

Eftersom Standens Skole mere beroede paa det almene end paa det fagmæssige, kan det ikke undre at se, hvorledes den holdt af at sprede sin Interesse over de Felter, hvor Tidens Dannelse i det hele rørte sig. Polyhistorer, Litterater og Skønaander tæller en lang Række Navne blandt Embedsjuristerne. Digtekunsten havde forbavsende mange Tilbedere hos hine Kollegieembedsmænd og Dommere, som efter Tidens Skik ogsaa selv holdt af at gribe Pennen for at rime. Dette gentager sig fra Christian V til Struensee, fra Landsdommer *Chr. Helverskov*, der kom i Embede 1695 og ved sin Død efterlod sig 5 haandskrevne Folianter med satiriske Digte, til *Frederik Horn*, som i 1771 blev den første Justitiarius for Hof- og Stadsretten i København, mindre bekendt som Jurist end som Digter og Medlem af Teaterdirektionen. I denne Gruppe optræder endog en enkelt Digter af et vist Ry: Landsdommer *Tøger Reenberg* (1656-1742). Men iøvrigt skal det indrømmes, at Hovedparten af disse Verselskere bedst er kendt som Bidragydere til Barokperiodens Kuriositetskabinet. Hertil hørte f. Ex. Birkedommer og Krigsraad *C. D. Hedegaard*, en meget flittig juridisk Forfatter, der i ledige Stunder forfriskede sig ved Vers. Fra hans Pen flød ved Christian VI's Død en »Veeklage« i følgende Toner: »Hyler, græder, klager saare — Flyder hen i salte Taare — Norske Kvinder, norske Mænd. — Norske Fjelde smelter hen — Revner, sprækker, brister, springer.« o. s. fr.

Mere Betydning end dens digteriske Passioner havde dog Standens Indsats i Videnskab og Forskning, enten ved eget Bidrag eller ved den store Støtte, den heri ydede andre. Blandt saadanne Mæcenater eller Forskere fortjener at fremhæves: *Mathias Moth*, under Christian V

i lang Tid en almægtig Mand som Oversekretær i Danske Kancelli (1688-99). Hans Indsats i dansk Videnskab var Indsamlingen af den mægtige Ordbog, hvoraf han efterlod 60 haandskrevne Folianter (foruden adskillige Vers). *Villum Worm*, Assessor i Danske Kancelli, Justitiarius i Højesteret 1690, Professor i Medicin, kgl. Historiograf. *Fr. Rostgaard*, Oversekretær i Danske Kancelli, Justitiarius i Højesteret 1720, Geheimearkivar, videnskabelig Samler og Mæcen; grundlagde ved sine Legater Posten som Professor Rostgardianus. *Iver Rosenkrantz*, Chef for Danske og Tyske Kancelli (1730-35), Universitetets Patron. *B. W. Luxdorph*, Generalprokurør 1749, Maitre des Requêtes, Kancellideputeret, Præsident i Videnskabernes Selskab, Litterat og Samler. *Henrik Hjelmstjerne*, Assessor i Kancelliet, Højesteretsassessor 1744, Historiker, Præsident i Videnskabernes Selskab.

Mange andre Navne kunde tælles med i denne Oversigt. Den giver et Bidrag til det samlede Billede af det 17.-18. Aarhundredes Embedsjurister. Der er Grund til at mindes den Støtte, mange af disse Mænd i deres meget formaaende Stillinger har ydet Forskere og Skribenter, og deres vaagne Interesse for Tidens Aandsliv, hvori ikke faa af dem har evnet selv at gøre en personlig Indsats.

Men et Svælg var befæstet mellem denne Himmel, hvor en forholdsvis faatallig Skare af overordnede Embedsmænd hørte hjemme, og den lave Sfære, som husede de mange andre. Det var i alt væsentlig Embedsmændene i *Retsvæsenets lavere Instanser*,¹⁹⁾ Fogederne og Skriverne, og dertil Fragmenterne af en Prokuratorstand, som nu var i Færd med at forme sig.

Den underordnede Retspleje var gennem lange Tider et af de Felter, hvor det enevældige Styre aabenbarede sine svage Sider. Ved Overgangen til Enevælden befandt denne Del af Landets Retsvæsen sig i en yderst maadelig Forfatning, og en virkelig afgørende Vending indtraadte ikke i henved 100 Aar. Aarsagerne til de uheldige Tilstande var hovedsagelig to: Embedsmændenes Ukyndighed og deres meget ringe Kaar. Begge Aarsager maatte afhjælpes, hvis man ønskede at reformere til Bunds. Men man magtede ikke dette dobbelte Problem. Enkelte Skridt blev iværksat fra Tid til anden, men aldrig nogen systematisk,

gennemgribende Reform. Forholdene trak sig kun i Lave Skridt for Skridt gennem en træg Udvikling, der strakte sig over flere Menneskealdre.

Paa Danske Løvs Tid sad i Købstæderne, Herrederne og Birkerne ca. 600 Embedsmænd, der var beskæftigede med Retsplejen. I Herred og Birk var de gennemgaaende hentet fra Landbostanden. Det var »Bønder, som af deres Avling lever«, som det siges i en samtidig Indberetning til Kancelliet,¹³⁾ eller ogsaa var det forhenværende Funktionærer fra Egnens Godser, Ridefogeder, Forvaltere og Forpagtere. I Byerne var Forholdet nylig blevet reguleret ved Købstadforordningen af 1682, som repræsenterer et af de mange ufrugtbare Forsøg paa at løse Problemet. Synspunktet for denne Forordning var, at Byfogederne skulde beskikkes blandt »de bedste og vederhæftigste Borgere, som længe har skattet og skyldet og bedst kender Byernes Tilstand.«¹⁴⁾ Dette var ensbetydende med, at Byfogederne, saaledes som det længe havde været Skik og Brug, skulde udtages blandt Købmandsstanden i Byerne, hvilket socialt set sikkert repræsenterede et noget højere Trin end de Avlsbrugere, der fyldte Embederne i Landjuridiktionerne.

Principet var saaledes baade for By og Land det ganske enkle, at det lokale Embedskorps skulde søges rekruteret blandt Folk fra Egnen. Men Embederne var, hvad alle bevarede Indberetninger er enige om at erkende, meget ringe af Løn og gennemsnitlig ubetydelige som Virksomhed. Deraf fulgte som Selvfølge, at de næringsdrivende Borgere, Bønder og andre Landmænd, naar de kaldtes til disse Embeder, der i Reglen ikke gav dem stort at bestille og ligesaa lidt at fortjene, ikke kunde opgive deres private Levebrød. Og dette forlangtes heller ikke af dem. De passede fremdeles deres Købmandsskab og deres Agerbrug ved Siden af deres Embede. Den Stand, de tilhørte, forlod de ikke, fordi de udnævntes til Fogeder eller Skrivere. Som saadanne dannede de ingen Embedsstand for sig. De var kun Privatfolk, udrustet med Avtoration til at bestyre Retsvæsenet.

Snart begynder dog en Forskydning at spores indenfor Korpsets Sammensætning. De to Elementer, som Rekruteringen hovedsagelig var baseret paa, Bønderne og Købmændene, svigtede efterhaanden. Bønderne synes ved det 18. Aarhundredes Begyndelse omtrent at være

trængt ud af Korpset. Sandsynligvis fordi de ansaas for uanvendelige. I hvert Fald er Indberetningerne fra det 17. Aarhundredes Slutning meget haarde i Bedømmelsen af disse Bondestandens Repræsentanter, der i stort Antal skildres som »vanvittige, uvederhæftige, fordrukne« o. s. fr. Adskillige kunde ikke læse eller skrive, men betegnende for Tilstanden var det, at saadanne Kundskaber heller ikke ansaas uomgængelig fornødne for en Dommer, saafremt han ellers var en fornuftig og vederhæftig Person. Saaledes f. Ex. Herredsfogeden i Framlev, Oluf Pedersen, der i Landsdommernes Indberetning af 1686 faar det Skudsmaal at være »ingen ufornuftig Mand, som fra anno 1662 efter allernaadigste Bestalling sin Bestilling upaaklagelig hafver forestaaet, dog berettes hverken at kunne læse eller skrive.« Paa lignende Maade hedder det angaaende Embedet paa Fanø: »Fougden er dygtig og tienlig noch ved Bestillingen fremdeles at forblifve, uanset hand ikke kand skrive.«

I Byerne viste det sig snart, at Købmændenes Lyst til at gaa i Embede var betydelig mere lunken, end Købstadforordningen havde forestillet sig. Allerede de Kommissærer, der blev udsendt i 1682 for at tilrettelægge den nye Købstadsordning, klagede over Vanskelighederne ved at finde brugbare Borgere til Embederne: »Medens slige Bestillinger før agtedes for en Ære, søges de nu ikke af nogen vederhæftig Person,« erklærer Indberetningen fra de jyske Kommissærer. Aarsagen var, at Foged- og SkrIVERembederne var bragt i Miskredit ved den ringe Løn og det store Ansvar og anden Ulempe, som Stillingen kunde drage med sig. Derunder fremfor alt Risikoen ved Domsafsigelsen, idet Underdommerne i Tilfælde af Appel blev stævnedes til at »stande til Rette« for deres Domme og da var udsat for at rammes af et betydeligt pekuniært Ansvar for Vildfarelser eller Fejltagelser, som det ofte var vanskeligt eller umuligt at undgaa for Folk med saa ringe Uddannelse.

Saaledes tog Forholdene snart den Vending, at Kancelliet maatte bryde med det gamle Princip, at Embederne fortrinsvis skulde udfyldes med Folk fra Egnen. Fra det 18. Aarhundredes Begyndelse rekruteredes Personellet i stigende Grad andetsteds fra. Den næringsdrivende, privat beskæftigede Borger bliver nu i absolut Mindretal mellem Ansøgerne,

og Embederne besættes, navnlig i Landdistrikterne, overvejende med Personer, der ingen Tilknytning har til Stedet. Denne Forskydning var af ikke ringe Vigtighed. Den bidrog afgørende til Dannelsen af en professionel Embedsstand i dette Felt af Retsvæsenet. Thi efterhaanden som Embederne hovedsagelig blev beklædt med Mænd, der ikke var hjemmehørende paa Stedet, hvor de ansattes, og derfor ofte ikke kunde skabe sig noget privat Erhverv, fik man en Stand, der i det store og hele var henvist til at subsistere ved Embedsindtægterne alene, hvor vanskeligt det end kunde være. De opnaaede ikke sjældent at forene deres Embede med anden offentlig Bestilling saasom Tolder, Postmester, Raadmand, Vejer og Maaler, en økonomisk Forbedring, der dog mest var af Betydning for Posterne i Byerne. Men alt i alt bidrog disse forskellige Forhold til, at der nu opstod en professionel Embedstype, en Stand, hvis Virksomhed hovedsagelig var samlet om Embedsbanen, og som deri fandt sin Existens.

Om dette nye Element var mere fyldestgørende end de Landboere, Købmænd og Haandværkere, som det afløste, er et andet Spørgsmaal. I de saakaldte Gratialprotokoller, der paabegyndtes i Aaret 1706, og som indeholder Kancelliets Indstillinger til Kongen med personlige Oplysninger om Embedsansøgerne, kan man studere det Milieu, hvorfra Standen blev rekruteret. Derved bliver man ogsaa i Stand til at danne sig et Billede af deres Kvalifikationer til at bestyre Retsvæsenet.

Da Embedernes økonomiske Kaar i Reglen var mere end beskedne, bestod Ansøgerne i det hele af Folk, som ikke kunde stille Fordringer. Den mest fremtrædende Gruppe, den som sikkert medbragte de bedste Forudsætninger for Embedstjenesten, dannes af en Type, der i Gratialprotokollerne almindeligvis betegnes som »en der har tjent ved Pennen«. Herunder henhørte det skrivende Personale fra de offentlige Kontorer, Kollegierne, Amterne, Toldkamre, Hoffets Køkkenskrivere o. s. v. Dernæst fornemme Folks Sekretærer og Godsforvaltere og endelig ikke faa ældre teologiske Studenter, det samme Element, som ogsaa afgav et rigt Kontingent til Degnekaldene. En anden Hovedgruppe dannede Hoffets og fornemme Folks Tjenerskab, Ridefogeder, Lakajer o. l., som ligeledes særdeles hyppigt befordredes til Embederne. Endnu sent hen i det 18. Aarhundrede omtaler Reverdil¹⁸) denne

»Lakajisme«, og i Struensees Tid udsendtes en Kabinetsordre,¹⁶⁾ som skulde gøre Ende derpaa, men næppe formaaede at gøre dette til Bunds. Ved Siden af disse Hovedtyper støder man i Protokollerne paa en hel Del Indstillinger, der synes blotte Naadesakter, hvorved Embederne bortgaves for Belønnings Skyld eller paa Grund af trange Kaar og andre rent personlige Omstændigheder. Saaledes f. Ex. naar Kancelliet til Embedet i Hammerhus Birk indstillede: Mogens Lauesen, »som bebor den liden Vaaning, hvor højsalig Kong Chr. V har logeret«. Eller til Embedet i Hasle: Jens Nielsen »hvis Fader har været med i Raad og Daad, da Svensken Anno 1658 der paa Landet blev nedlagt«. Eller til Embedet i Hjerring: Vest Jensen »som længe har tjent hos fornemme Folk og er i en nødtørftig Tilstand med Kone og Børn«.

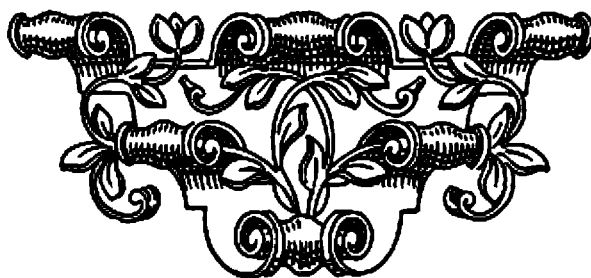
Saadant som Korpsets Præg var, er det indlysende, at det ikke kunde være udrustet med nogen Art af juridisk Uddannelse. I bedste Fald raadede det over en elementær praktisk Skole, erhvervet gennem Skriverprofessionen i de offentlige Kontorer og beslægtede Poster. Ethvert Forsøg paa at højne Standen ved at tilføre den mere duelige Kræfter var dømt til at strande, saalænge Embedernes Indtægter blev ved at være i den Grad ringe, at de paa mange Steder næppe skaffede Levebrød ad anden Vej end per nefas. Eftersom en af de vigtigste Aarsager hertil var Embedernes urimelig store Mængde, var det nærliggende at søge en Forbedring gennem Reduktion af Antallet. Dette var ogsaa gennem det 17. og 18. Aarhundrede det eneste Forsøg der anstilledes for at hæve Standens Kaar. Men det skete meget sendrægtigt og ikke uden Modstand. Saaledes var Christian VI en Tilhænger af de talrige Embeder, vistnok fordi de bød en større Mulighed for at sprede de kongelige Gunstbevisninger. Dog tvang en Reduktion sig tilsidst igennem, og omkring Aar 1750 var Retsbetjentenes Tal nedsat fra ca. 600 til 325, dels ved Sammenlægning af Retskrese, dels ved personlig Forening af flere Embeder.¹⁷⁾ Men ogsaa det sidste Tal var endnu meget for stort. Fogeder og Skrivere levede vedblivende under Kaar, som de med Rette kunde kalde slettere end alle andre kgl. Betjentes. En troværdig Afspejling af Standens Fysiognomi i dette Tidsrum er opbevaret i de af Underdommerne til Kancelliet indsendte per-

sonlige Indberetninger.¹⁸). Og heri tegner sig for Standens store Flertal et Billede af Armod og personlig Ringhed.

Mellem en saadan Klasse og den overordnede Embedsverden bestod dengang intet som helst Standsfællesskab. Det var to Verdener for sig; intet Avancement forbandt dem. Underdommernes sociale Position var den at være Paria i Embedskasten. En meget talende Oplysning om Tidens sociale Vurdering har man i Hof- og Statskalenderen, der begyndte med Aaret 1734. Denne kender meget længe intet til den danske Underdommerstand. Denne nævnes overhovedet ikke, hvorimod samme Kalender opregner Underdommerne i Norge, Hertugdømmerne, Færøerne og andre Kolonier og anfører selv de ringeste Hoffunktionærer, saasom kgl. Jægere, Gartnere o. l. I 1769 anføres for første Gang nogle enkelte Fogeder, nemlig i deres Egenskab af Magistratsmedlemmer i Købstæderne, men bortset herfra er det først i 1790, at den officielle Kalender accepterer at anføre de danske Underdommere sammen med Rigets øvrige Embedsmænd. At tænke sig Underdommerne som jævnstillede blot med Sognepræster vilde være rent forfejlet. Præsten, »den vellærde Mand«, var socialt set en Figur med Relief. I Tiltale og Omtale nød han Prædiketet »Herre«; han var altid Hr. Jens, Hr. Thomas, Hr. Jacob etc. Men Fogeden kendte langt fra saadanne Prydelser; han var slet og ret Oluf Pedersen Herredsfoged og Christen Thomsen Byfoged. Underdommernes Jævninge maa vi søge et Trin længere nede. Fogedens virkelige Ligemand var Degnen. Og i denne sociale Gruppe indtræder nu som tredje Figur: Prokuratoren.

Thi Prokuratorstanden begyndte nu at dukke frem som en Klasse for sig. Danske Lov 1. 9. 16 havde lyst en Slags Fred over Prokuratoren ved at dekretere, at han ikke maatte »af Øvrigheden lægges for Had«, en velvillig Paamindelse, som mindst af alt var overflødig. At Prokuratorerne stadig var omgivet af en højst ugunstig Opinion, er nemlig en af de faa helt sikre Ting, man tør sige om Standen paa dette Tidspunkt. Den almindelige Fordom staar fast som en Kendsgerning. Selv en saa liberal Skribent som Holberg kan næppe omtale Sagfører-væsenet uden med et Udbrud af Uvilje. »Prokuratorer er et slags Gevext der fremspirer af Chicaner og fødes og giødes af Formaliteter«,

saaledes lyder Holbergs Definition.¹⁹⁾ Man tør uden Betænkelighed gaa ud fra, at Prokuratoren dengang juridisk set har været af samme Beskaffenhed som Underdommeren. Han synes rekruteret fra ganske tilsvarende Krese, fornemmelig blandt Folk, der havde »tjent ved Pen-
nen« og udrangerede teologiske Studenter. Men man har ikke som ved Dommerstanden et samlet Materiale, officielle Indberetninger, Protokoller o. l., som kan give avtentisk Oplysning om Enkelthederne i Standens Udvikling. Visse Trin i Udviklingen staar dog fast. Det er en Kendsgerning, at Standen ved egen Hjælp banede sig Vej som et uundværligt Element i Retsplejen og, trods Lovforbud, i det 18. Aarhundredes Begyndelse vandt Indpas i Landjurisdiktioner, hvor Lovgiveren tilsidst accepterede den. Det er endvidere en Kendsgerning, at der allerede ved det 17. Aarhundredes Slutning udskilte sig en lille Gruppe af Prokuratorer i Højesteret, som ved indbringende og anset Virksomhed formaaede at hæve sig over Standsfællerne og efterhaanden dannede en fast Kærne, der gik i Spidsen for den Udvikling, som i Tidens Løb førte til, at det lykkedes Standen at vinde Sejr over den aarhundredgamle Fordom. Under alle Omstændigheder er det sikkert, at der omkring 1730 her i Landet fandtes et veludbredt Sagførervæsen, som derefter tæller med i den juridiske Stands Historie.

TREDIE AFSNIT

DEN EXAMINEREDE STANDS FREMVÆKST I DET 18. AARHUNDREDE

DE særdeles utilfredsstillende Tilstande, som saaledes herskede i store Dele af Retsvæsenet, danner den egentlige Baggrund for Examensforordningen af 1736. Det var dem, der gav den umiddelbare Anledning til, at en juridisk Examen blev indrettet. Ved Hjælp af en saadan offentlig Prøve vilde man raade Bod paa Retsvæsenets Brøst, men et videre Sigte havde Forordningen ikke i sig selv. Paa Embedsvæsenets Top havde man et Korps, som man var veltilfreds med; kun Stigens mangfoldige lavere Trin syntes at trænge til Udbedring. Derfor bebuder Forordningen heller ikke at ville forsyne Landet med en juridisk Stand som saadan. Den taler kun om at tilvejebringe et juridisk uddannet Korps af Dommere og Prokuratorer, hvilket udtrykkeligt præciseres baade i Forordningens indledende Ord: »paa det Justitien ved retviise og bekvemme Rettens Betiente og Prokuratorer desbedre kan blive plejet«, og i selve Lovtekstens første Artikel.

Aldeles uberørt af Examensforskrifterne var indtil videre hele den administrative Tjeneste. For denne blev senere givet visse Examensbestemmelser, de første ved Rescr. 28. Okt. 1746, som bl. a. indrettede en særlig privat Prøve for Examinander af Adel eller fornem Stand og samtidig gav nogle Regler om Kandidaternes Befordring til de »til Staten eller Politien henhørende Embeder«. Dog blev dette Reskript ingenlunde behandlet som en bindende Forskrift for Udnævnelsen af Administrationens Embedsmænd. Man forbeholdt sig længe frie Hænder i dette Felt, og noget lignende synes man ogsaa at have ønsket ved Besættelsen af Posterne i de overordnede Domstole. Herom indeholdt

selve Examensforordningen vel nogle Bestemmelser under Rubrikken »Overdommere«, men heller ikke dermed var man nøjeregnende. Efter Tidens eget Syn paa Tingene var det sikkert det underordnede Retsvæsen, som udgjorde det egentlige Objekt for Examensvæsenet.

Maaske kunde man være tilbøjelig til at tænke, at vi nutildags uvilkaarlig karrikerer Billedet af det 18. Aarhundredes Underdommer- og Prokuratorstand, fordi vi ved Studiet af Datidens Indberetninger og andre Skildringer forsømmer at regne med den mangfoldige Forskel paa Samfundslivet før og nu, saa at Manglerne ved Retsvæsenet synes os grellere, end de følte af Samtiden selv. Men dertil er at svare, at der ingen Tvivl er om, at ogsaa Datiden ansaa Tilstanden for meget slet. Det er en Opfattelse, som officielt kom til Orde hos Avtoriteterne saa mange Gange, at den ikke er til at tage Fejl af, og som fik et af sine mest fulminante Udtryk i Forordningen af 23. December 1735, som brændemærker »Underdommernes Egennytte, Vankundighed eller Partiskhed, der spilder Parternes Ret og den ved vrang og uforsvarlig Behandling saaledes forvirrer, at den aldrig mere kan komme for Lyset«. Samme Fordømmelse gaar igen i det sikkert af Hojer redigerede Udkast til Examensforordningen. Det indledes med en vidtløftig malende Beskrivelse af de Ulykker og Synder, som flød af »den ynkelige Tilstand, hvori Justitien ved saa mangfoldige ukyndige og ubekvemme, tildeels og derhos uretviise og onde, enten Procuratores eller Dommere og andre Justitz-Betiente i Eders Kgl. Majestæts Riiger og Lande findes at være satt«.

Efter saadanne Præmisser forstaar man, hvorfor den juridiske Examen særlig var beregnet for Underdommeren og Prokuratoren. Men naar dette var den egentlige Hensigt, tør det siges, at Examensvæsenet i lange Tider skød uden om Maalet. Det gik ikke, som det var planlagt. De nye juridiske Kandidater stræbte helst op mod Embedsstigens højere Trin, hvor deres Nødvendighed var mindre paatrængende, fordi man her allerede havde en efter Tidens Forhold brugbar Stand. Men derimod i det lavere Lag af Retsvæsenet, som var den egentlige Genstand for Reformen, trængte den examinerede Jurist ikke ned i noget nærværdigt Omfang, fordi det ikke kunde lønne sig for en Mand med Uddannelse at søge den Slags Embeder. Det traadte nu klart frem, at Op-

gaven havde to Sider. Baade bedre Uddannelse og bedre Løn maatte tilvejebringes. Men Opgaven oversteg fremdeles de styrendes Regeringskunst. Dette dobbelte Problem var fra Enevældens Begyndelse og i omkring hundrede Aar som en *circulus diaboli*, hvori Kancelliet drejede rundt uden Resultat. Det forsøgte at løse snart lidt af den ene Opgave, snart lidt af den anden, snart lidt af begge, men aldrig dem begge fuldt ud. Derfor kom det til at vare en rum Tid, inden Examensforordningen gjorde den tilsigtede Virkning.

Man bør imidlertid ikke bebrejde Lovens Ophavsmand, Andreas Hojer, at han har manglet Blik for Problemet. I sit Udkast²⁰⁾ til Forordningen forudsaa han alt fornødent. Han fremhæver først, at man maa regne med et langsomt Tempo, idet det vil tage Tid, inden det juridiske Fakultet vil være i Stand til at producere det nødvendige Antal Kandidater. Følgelig bør en Udvej søges; man bør aabne en bekvemmere Examen for de ustuderede, »da der altid vil findes vittige, habile samt i Lov og Ret vel øvede, omendskiøndt ustuderede Personer«. Dette Forslag adopteredes omtrent ordret af Kancelliet, der nu skred til at skabe de »danske Jurister« som en Slags foreløbig Nødhjælp og til Begrundelse heraf i Lovteksten gentager Hojers Ord om, at et tilstrækkeligt Antal Akademikere »*ej saa hastig vil findes*«. En Profeti, der ikke kan kaldes Overdrivelse, thi der skulde hengaa nøjagtig 200 Aar, førend de juridiske Kandidater befandtes saa talrige, at man turde bekvemme sig til at undvære de andre.

Ligesaa klart havde Hojer Blik for det økonomiske Problem. I sit Udkast indflettede han en indtrængende Henstilling om »at raade Bod paa Underdommernes store Fattigdom og Trang« og fremhæver udtrykkelig, at det er Embedernes ringe Kaar, »som hindrer at ingen studerede skikkelige Personer nu skiotter om at søge de Herreds- eller Bye- Fogeders Bestillinger, som i ældre Tiider vare i Anseelse og Værdighed«. Han paaviser ogsaa, at en Forbedring let kan gennemføres ved Hjælp af en Sammenlægning af Retskrese og lignende Forholdsregler.

Hojer var saaledes fuldt ud paa det rene med det dobbelte Problem, men uheldigvis hørte Kongen til dem, der ikke havde Øje for mere end den ene Side af Problemet, og derved blev Sagen fremdeles i læn-

gere Tid stikkende fast i de halve Forholdsreglers Bane. Christian VI opmuntrede og beskyttede Bestræbelserne for en Forbedring af det juridiske Studium, men var principielt uvillig til at tillade en Sammenlægning af Embederne, og saaledes kom hans personlige Holdning til at sinke Problemets Løsning. Ganske vist bebudede Rescr. af 26. April 1737 en planmæssig Inddragelse af de smaa Retskrese, men fik alligevel ingen Følger af Betydning under den kongelige Modstræben. I 1744 fremkom saaledes Stiftamtmand Gersdorff med et Forslag²¹) om en omfattende Sammenlægning af Embeder paa Sjælland, men Christian VI afviste aldeles Tanken. I en egenhændig Paategning erklærede Kongen, at man blot behøvede at overholde den gamle Købstadsforordning af 1682 og ansætte de velhavende Købmænd i Embederne, saa kunde man undgaa at indskrænke Embedsmændenes Antal. Herom udsendtes Aaret efter et Reskript (15. Januar 1745), som indskærpede at bringe de bemidlede Købstadborgere i Forslag ved Embedsledighed. Med andre Ord, for at komme uden om Lønningsproblemet vilde man nu vende tilbage til at udsøge Dommerne blandt Byernes Næringsdrivende, skønt det ikke mange Aar tidligere højtidelig var befalet, at kun examinerede Jurister maatte søge Embederne. Næppe var Christian VI død, før et nyt Reskript udgik (28. Oktober 1746), denne Gang i modsat Retning; nu blev det indskærpet, at kun examinerede Personer kunde faa Embedsbestalling.

Som det vil ses, fulgte Reformen ikke nogen fast Linie, men bevægede sig paa kryds og tværs af Problemerne. Og idet Lønningsreformen stagnerede, gik der ogsaa Stagnation i Examensreformen. Længe meldte der sig kun et ringe Antal Examinander. I den første Snes Aar producerede Fakultetet gennemsnitlig blot fem Kandidater aarlig, og dette Forhold blev ikke væsentlig forandret før efter 1770. Det samlede Tal af juridiske Kandidater for den nærmeste Menneskealder efter 1736 blev altsaa beskedent; fra 1737-1770 udgjorde det 195,²²) hvoraf atter kun en vis Part naaede videre frem paa den juridiske Bane. Herved maa yderligere tages i Betragtning, at Fakultetet i København ikke alene skulde forsyne Danmark med Jurister, men tillige Norge, Island og Kolonierne (efter Omstændighederne endog Hertugdømmerne). I Særdeleshed slugte Norge en anselig Brøkdel, thi de norske Embeder synes

at have været langt at foretrække. Det er derfor alt i alt meget smaa Tal, man maa regne med inden for Landets eget Omraade, saa smaa at det varede længe, inden de kunde fremkalde nogen egentlig Forandring i den juridiske Stands Fysiognomi.

Nogle Tal vil bedst illustrere Bevægelsen. I 1755 havde Fakultetet, siden Examensordningens Indførelse, dimitteret henved 100 juridiske Kandidater (nøjagtig: 94). Heraf synes 12 at have opnaaet Embede ved Underretterne, men naar heri fradrages den Del, der gik til Norge eller andetsteds hen, var det kun højst 5, som blev Retsbetjente i Danmark. I Højesteret fandtes kun en enkelt juridisk Kandidat, i Hofretten 3, ved Landstingene slet ingen. Sagførervæsenet havde optaget 8, Kollegierne 6, Universitetet 3. Til Norge, Island og Kolonierne gik 23. Resten var enten ubefordret eller havde søgt ind paa andre Baner.

Paa den anden Side fandtes i 1755 mere end 50 Retsbetjente, som havde passeret de ustuderedes Examen, og man tør endvidere sikkert gaa ud fra, at et stort Antal Prokuratorbestallinger var i Hænderne paa Examinander af samme Klasse. I saadanne Poster dannede de ustuderede Embedsmænd altsaa et overvejende Flertal i Sammenligning med Akademikerne. Dette samme Forhold bevarede sig lige til Aarhundredets Slutning, da Kaarene for Embederne i Underinstansen var blevet en hel Del forbedrede som Følge af en efter Christian VI's Død iværksat betydelig Reduktion af Embedsmændenes Antal, der efterhaanden sank til 230. I 1790 f. Ex. var man vel naaet til, at den langt overvejende Del af Retsbetjentene havde Examen. Men heraf var kun de 16 juridiske Kandidater, Resten ustuderede.

De ustuderede Juristers Fremtrængen i Underinstansen tog især Fart, efter at man havde lettet dem Adgangen ved at indrette to Slags Examiner. Den oprindelige, der foregik paa Universitetet, krævede ifølge Henrik Stampes Udsagn²⁹⁾ ikke mere end 3-4 Ugers Forberedelse, og kunde saaledes næppe byde andet end en meget flygtig Politur. Men selv en saadan Uddannelse viste sig for kostbar for mange af de usselt lønnede Smaaembeder, og man saa sig da nødsaget til straks efter Examensforordningen at tillade en endnu ringere Examen, en Art extra billig juridisk Ekviperings, som var overkommelig for selv den fattigste Retsbetjent. Anledningen hertil blev givet ved en af de mange

Lakajudnævnelser, idet Grev Schack i 1737 havde beskikket en af sine Tjenere til Skriver i Lystrup Birk, hvilket Embede kun indbragte 12-16 Rdl. aarlig, hvorfor den nye Skriver ikke havde Raad til at rejse til Universitetet. Det bestemtes da ved Reskript af 5. April 1737, at Embedsmænd, der kaldtes til slige ringe Justitsbetjener, kunde nøjes med at lade sig examinere paa deres Hjemsted af en dertil beskikket Embedsmand. Denne nye Examensform kunde ogsaa anvendes i Sygdomstilfælde og endvidere, naar der forelaa særlige Forhindringer for at rejse til København. I Henhold hertil blev da adskillige norske Retsbetjente examineret i deres Hjemstavn. Reskriptet af 1737 slutter med nogle Bemærkninger om, at der med de ringe Justitsbetjener i Tilfælde af Vakance skal forholdes »*ligesom med Degnekaldene*«, en Parallelisme der er særdeles karakteristisk for Tidens Vurdering af Retsplejen i Underinstansen.

Det var Skik og Brug, at man først indstillede sig til den hjemlige Examen, efter at man havde opnaaet Kaldelse til et bestemt Embede. Da det tilsyneladende aldrig er hændt, at nogen af de kaldede Embedsmænd er faldet igennem ved Examinationen, tør det saavel af denne som af adskillige andre Grunde være tilladt at ytre Skepsis om dens videnskabelige Værd. Ikke desmindre bestod denne ejendommelige Prøve i henved 60 Aar. Den afskaffedes først ved Reskr. 17. Oktober 1794, fordi »den frembød en Hindring for det juridiske Studiums Fremvækst«. Men den havde sikkert gennem de mange Aar virket som en Art Omgaaelse af Examensreformen, idet den under en særdeles tynd juridisk Forklædning havde fyldt Underinstansen med Lægfolk af væsentlig samme Kvalitet som før 1736.

Som Forholdene saaledes stillede sig gennem det 18. Aarhundrede, var det altsaa de ustuderede Examinander, som prægede to store Grupper inden for den juridiske Stand: Dommerne og Skriverne i Underinstansen og Prokuratorstandens hele Hovedmasse, bortset fra Højesteretsadvokaterne og nogle enkelte andre. Universitetets og Akademiets egentlige retsvidenskabelige Dannelse satte gennemgaaende kun Frugt i de overordnede Grader af den juridiske Verden. Her begyndte nu de akademiske Jurister at rykke frem i et stigende Tempo, som markeredes af en voldsom Forøgelse af Examinandernes Antal. Medens der fra

1737-1770 kun var dimitteret 195 Kandidater, udsendte Fakultetet fra 1771-1800 ialt 526 Kandidater. I nogen Grad blev Bevægelsen modarbejdet derved, at Kongen (eller Kancelliet) langt fra tog Examensforskrifterne bogstavelig. Udnævnelser af uexaminerede Embedsmænd forefaldt i et stort Antal paa Trods af Regler og Løfter. Men i de højere Domstole blev Juristernes Fremrykning dog nu følelig, især efter 1770, og i Aarhundredets sidste Tiaar kunde Examensreformens Program siges at være i alt væsentligt gennemført for Besættelsen af de overordnede Instanser. I 1790 havde alle Højesteretsassessorer juridisk Embedsexamen, og Retten fik i *Chr. Urne* sin første examinerede Justitiarius. I Hof- og Stadsretten var Justitiarius og alle Dommerne Jurister paa een nær. Af samtlige Landsdommere, ialt 22, var de 14 juridiske Kandidater, medens 4 var uexaminerede; de øvrige 4 var ustuderede Jurister, udnævnt i flagrant Strid med Res. 4. Juni 1777, som forbød at befordre de ustuderede til Overinstansen.

Inden for det administrative Korps kunde en tilsvarende Bevægelse spores, selv om den ikke fik helt det samme Forløb. For Besættelsen af Amtmandsposterne og Pladserne i Centraladministrationen var Examensreglerne mere ubestemte, indtil Forordningen af 1821 indførte et fast System. I dette Felt ønskede Kongen og Kancelliet at have frie Hænder og bekymrede sig ikke stort om Examensdiplomer. Men det vilde være urigtigt at anse dette for Udslag af en overlegen Ligegyldighed for Embedsmændenes Kvalifikationer. Tværtimod maa det siges, at hvis det enevældige Styre tit syntes højst ukritisk ved Rekrutteringen af sit underordnede Personel, var det til Gengæld meget paapasselig ved Besættelsen af Posterne i den højere Statstjeneste. Fra Frederik III til Christian VI tog Kongen personlig Del i Udvælgelsen af den overordnede Stab. Christian VI's mange Breve ²⁴) til Kancelliets Oversekretær J. L. Holstein viser, hvor indgaaende Kongen studerede Personerne i den højere Embedsverden, og hvor stor Vægt han lagde paa at finde den rette Mand til den rette Plads uafhængig af Rang eller andre Diplomer. I et af Brevene (9. Juli 1744) udtaler Kongen sin Paaskønnelse af Holsteins Bestræbelser for at drage brugbare unge Mænd ind i Kollegierne, om end han mener, at Holstein ikke havde været heldig med at anbringe Broderen Georg Fr. Holstein i Danske Kancelli, hvortil

han efter Kongens Skøn manglede Evner (»hat wohl kein Chini [3: Geni] gehabt«). Naar den unge Noblesse, efter at have lært noget, vil søge ind i Tjenesten, gjorde den bedst i, siger Kongen, at begynde med det smaa (»was kleiner anfangen«) og ikke tro at have Brev paa de høje Poster som f. Ex. Oversekretær: »Denn wir wollten uns wohl freye Hände vorbehalten als Ober-Secretair in der dänischen Cancellley zu bestellen, wem wir dazu tüchtig glaubten; denn zu einer solchen Charge müssen wir allezeit einen solchen Mann haben, den wir vollig trauen können.«

Efter Christian VI's Død traadte Monarkens personlige Indsats i Statsstyret i Baggrunden, og Bureaukratiet blev den raadende Faktor. Men derved blev Kontrollen med Stabens Sammensætning ingenlunde slappet. I Frederik V's Tid, under A. G. Moltkes Ægide, fortsatte man som hidtil med at holde Øje med de brugbare Kræfter og drage dem til sig ikke blot hjemmefra, men ogsaa fra det fremmede. Man havde endnu til Raadighed, baade i Frederik V's og Christian VII's Tid, mange Repræsentanter for l'Ancien Régime's juridiske Stand, Mændene der var skolet ved Selvstudium og praktisk Opøvelse i Statstjenesten. De stod endnu som en stor Gruppe, sideordnede med examinerede Jurister. Skulde man dengang nævne Landets anseligste Jurister, gjordes der fremdeles ingen Forskel paa de to Lejre. Saaledes blev i 1781 en celeberrim Retssag mellem Asiatisk Compagni og en Købmand fra Tranquebar henvist til Voldgift, hvortil man iflg. en Samtidig Beretning²⁵) ønskede at udpege »Tidens bedste Jurister«, og til Opmand valgte man da Kancelliets Førstedeputerede, B. W. Luxdorph, en af de mest karakteristiske Typer paa den ældre Tids uexaminerede Embedsjurister. Og denne Embedstype vedblev at udgøre et fremtrædende Element i Kollegierne og Amterne endog efter 1784. Udnævnelserne til de øverste Poster faldt længe inden for denne Gruppe, med en tydelig Forkærlighed for den adelige Klasse.

Af ledende Navne blandt disse Embedsjurister, hvis Type først helt forsvinder i Frederik VI's Tid, kan nævnes: *J. S. Wartberg*, Generalprokurør 1739-1749. — *Mogens Rosenkrantz*, Deputeret for Finanserne fra 1759-1765. — *Otto Thott*, Finansdeputeret 1734, Oversekretær i Kancelliet 1763-1770, Statsminister. — *Andreas Schumacher*, Kabi-

nettssekretær 1767, Kancellideputeret 1771-1773, Amtmand. — *J. O. Schack-Rathlou*, Præsident i Danske Kancelli 1787-1788, Statsminister. — *Tyge Rothe*, Borgmester i København 1771, Finansdeputeret 1771-1772, Amtmand. — *Joach. G. Moltke*, Førstedeputeret i Rentekammeret 1776-1781, Statsminister. — Fremdeles de fra Tyskland indkaldte: *J. L. Holstein*, Stiftamtmand 1730, Oversekretær i Danske Kancelli 1735-1763, — *J. S. Schulin*, Oversekretær i Tyske Kancelli 1735-1750, — *J. H. E. Bernstorff*, Oversekretær i Tyske Kancelli 1751-1770, alle tre Medlemmer af Konseillet.

I denne Sfære rykkede de nye juridiske Kandidater kun frem i sagte Tempo. Fra 1737-1771 synes kun 17³⁶) at være indtraadt i den administrative Karriere, og ingen af dem var endnu naaet frem til nogenlunde fremtrædende Pladser. Dog var to af Fakultetets Professorer overgaaet til Tjeneste i Kancelliet og havde her opnaaet ledende Poster, begge som Generalprokurører: *Andreas Hojer* fra 1736-1739 og *Henrik Stampe* fra 1753-1784. Den examinerede Stand satte saaledes endnu i 1771 kun et sparsomt Præg paa Livet i den røde Bygning. Men straks efter Struensees indgribende Reformer af Forvaltningen begyndte Billedet at skifte Karakter. Ingenlunde saaledes at Struensee selv, i den korte Tid han raadede, optraadte som Befordrer af Juristerne; tværtimod hørte hans nærmeste Medarbejdere ved Reformen, saasom Gähler, U. A. Holstein, Oeder, C. A. Struensee, omtrent alle hjemme i den ikke-juridiske Lejr. Men Bevægelsen kom som en Reflex af Struensees Reformer, der drog mange Personskifter med i sit Kølvan, og efter Struensees snarlige Fald fulgte den Guldbergske Periode, hvor en afgørende Vending indtraadte. Som en sildig modnet Frugt af Fakultetets Examen stod nu i rette Øjeblik en talstærk juridisk Stand, som bød et rigt Materiale, hvorfra dygtige Kræfter kunde hentes til den øverste Statstjeneste.

I en jævn Strøm gled de examinerede Jurister nu frem i Administrationen. I Løbet af den følgende Menneskealder erobrede de en stor Part af Amtmandsembederne og Flertallet af de ledende Poster i Kancelli, Rentekammer og øvrige Kollegier, hvor de avancerede paa Embedsbanen som Kommitterede, Deputerede og Førstedeputerede. Da de ogsaa besatte en Del af Præsidentposterne og sluttelig blev

Statsministre, vandt de dermed frem til Kongens Raad og fik Andel i Regeringsmagten. Den første af Fakultetet dimitterede Jurist, der naaede Chefstillingen som Præsident for Danske Kancelli var *Christian Brandt*, der udnævntes 1789 og i 1799 afløstes af *Frederik Moltke*, som ligeledes var examineret. Herefter og indtil Kancelliets Ophævelse i 1848 forblev Præsidiets fast i Hænderne paa de examinerede, og det samme gjaldt det vigtige Generalprokurørembede, hvortil i 1784 udnævntes *O. L. Bang*, som i 1788 efterfulgtes af *Chr. Colbjørnsen*. Andre bekendte Jurister fra den øverste Embedsverden sidst i Aarhundredet var de fire Professorer: *J. B. Dons*, Kancellideputeret 1771-1773, *John Erichsen*, Rentekammerdeputeret 1776-1787, *J. E. Colbjørnsen*, Rentekammerdeputeret 1787-1799, *L. Nørregaard*, Deputeret i Admiralitetskollegiet 1795-1804.

At den nye Stand var i Blomstring, lod sig mærke paa flere Maader. Den første Sammenslutning af Fagfæller opstod. I 1749 stiftedes »*Juridisk-Praktisk Selskab*«,²⁷⁾ der i 1751 efterfulgtes af et andet af lignende Navn. Dette yngre Selskab gled hurtigt ud af Historien, hvorimod det ældre fik en meget lang Levetid (formelt hævedes det først 1863) og syntes i hvert Fald i Tiden omkring 1770 at have kunnet glæde sig ved formaaende Støtte og ret livlig Tilslutning. Derhos kom der ogsaa Liv i *de litterære Frembringelser*, der før havde været saa saare beskedne, saavidt det drejede sig om juridiske Skrifter paa Dansk. Fakultetet selv gjorde dog stadig ikke nogen større Indsats i saa Henseende. Naar undtages Kofod Anchers retshistoriske Skrifter, fremkom der fra Fakultetets Haand længe ikke stort andet end mindre, latinske Afhandlinger. At Professorerne var saa lidet produktive har sikkert bl. a. haft sin Aarsag i, at de fleste af dem ikke fik Lov at sidde i Fred paa Universitetet. Næppe var de udnævnte, førend de kaldtes til andre Hverv, som enten helt slugte dem eller kun levnede dem meget lidt Tid tilovers. Dertil kom, at Retsstudiet i Principet var baseret paa Professorernes mundtlige Foredrag, og ikke paa trykte Bøger. Men de mange ustuderede, der udgjorde en rigelig Part af Examinanderne, kunde ingen Gavn have af disse Forelæsninger, som meddeltes paa Latin, og baade derfor og af andre Grunde opstod snart Trang til en trykt Litteratur. En hel Del Bøger, som ned gennem Aarhundredet benyttedes

til den juridiske Forberedelse, udsendtes nu, men i alt væsentlig uden om Fakultetet. Saaledes navnlig: Avditør Th. Clitau Juridisk Examen i Spørgsmaal og Svar (1746). — Birkedommer, Dr. jur. C. D. Hede-
gaards Trifolium Juridicum (1748). — Generalkrigskommissær E. Hesselbergs Juridiske Collegium (1755). — Amtmand L. Lybeckers Applicationsudtog (1772 ff.). — Højesteretsadvokat Chr. Brorsons Forsøg til Fortolkning af Danske Lov (1793 ff.). Først omkring 1780 begyndte Fakultets systematiske Fremstillinger af gældende dansk Ret med Kongslevs og Nørregaards Bøger.

Omtrent paa samme Tid opstod en frodig Vækst af *Tidsskrifter*: Juridisk Tilskuer, Juridisk Lommebog, Statistisk-Juridisk-Litterarisk Bibliothek, Astræa, Juridisk Bibliothek o. a. De egentlige Bidragsydere hertil var ikke saa meget Professorerne som Retsstudiets Entusiaster, saaledes J. J. Gudenrath, P. M. Trojel, P. Rosenstand Goiske, J. H. Bärends, G. L. Baden m. fl. De var alle Embedsmænd eller praktiserende Jurister, men ved Siden deraf flittige og begejstrede Dyrkere af Fagets Teori. Mest bekendt blandt dem er Vicelandsdommer, Dr. jur. G. L. Baden, som forfattede »Den danske og norske Lovkyndigheds Historie« med indgaaende Skildring af det 18. Aarhundredes juridiske Professorer i komplet Rækkefølge fra »salig Etatsraad« Andr. Hojer ned til »de begge nu forevige Konferensraader« J. Erichsen og J. E. Colbjørnsen.

I Badens Skrift vil man i Omrids kunne finde et Billede af den juridiske Verden, som den var ved Overgangen til det 19. Aarhundrede. Forneden et bredt Lag af ustuderede Examinander, der fyldte de fleste Pladser i Retsvæsenets underordnede Grader som Dommere, Skrivere og Prokuratorer. Foroven en Skare akademiske Jurister, der optog talrige ledende Pladser i Regeringskollegierne og aldeles beherskede Stillingerne som Amtmænd, Højesteretsassessorer, Hof- og Stadsretsassessorer, Landsdommere og Højesteretsadvokater. Den ældre Tidsalders Embedsjurister var efter Aarhundredskiftet trængt i Baggrunden af de nye examinerede Jurister. Den examinerede Stand var blevet toneangivende i den røde Bygning, i Højesteret og i Amterne og gjorde sig nu gældende som den vigtigste Faktor i Lovgivning, Forvaltning og Retspleje.

FJERDE AFSNIT

DET 19. AARHUNDREDE

 ED DET 19. AARHUNDREDE oprandt den juridiske Stands Guldalder, som strakte sig over Frederik VI's og Christian VIII's Regeringstid. Det var under Frederik VI, at det egentlige juridiske Bureaukrati blev til. I Tiden mellem 1814 og 1848 voksede det op som en raadende Magtfaktor ved Kongens Side og hævdede sig indenfor Statens Styre en Rang, det tidligere ikke havde haft og senere hen heller ikke kunde fastholde. Før var det blot et virksomt og betydningsfuldt Redskab i Administrationens Maskineri. Nu blev det Parthaver i den politiske Magt.

Men inden man naaede saavidt, var der forskellige Stadier at passere. Endnu en rum Tid efter Struensees Fald syntes Tendensen snarest at gaa ud paa at bryde Bureaukratiets Magt og sikre Statsraadets Stilling som Midtpunktet i hele Styret.²⁸) Grundlæggende for dette System var Forordningen 13. Februar 1772, der udelukkede Kollegiecheferne fra at tage Sæde i Statsraadet, hvilket kort og godt betød, at Bureaukratiet fik anvist som sin Rolle: Administrere, men ikke regere. Dette Problem, Kollegium kontra Konseil, udviklede sig gennem adskillige Faser, som er nærværende Fremstilling uvedkommende. Men det endelige Resultat blev, at Kollegiernes Embedsmænd trods Forordningen 1772 alligevel gled ind i Konseillet, oftest under den Form, at Kollegiecheferne (Præsidenterne eller de Førstedeputerede) udnævntes til Statsministre og dermed fik Sæde i Kongens Raad. Efter 1784 tør dette endog siges at være en regelmæssig Forfremmelse.

Hermed vandt Bureaukratiet gradvis frem mod Magtens Toppunkt. Fremmarchen blev imidlertid afbrudt ved en ny Hindring. Det var Krigsperioden 1807-1814, da Frederik VI's Styre tog Form af et Diktatur, det saakaldte Adjudantregimente, hvor Tyngdepunktet blev flyt-

tet fra de civile Myndigheder til »Commandocontoiret«. Men netop under dette Interregnum foretog Frederik VI et Skridt, hvorved han lagde det Lod i Vægtskaalen, som efter nogle Aars Forløb skulde komme til at garantere Bureaukratiet en fast Overvægt i det indre Styre. Ved Reskr. 19. Marts 1808 befaledes det, at Kollegiernes Forestillinger, som før var blevet Kongen refereret gennem Statsraadet, skulde tilstilles Kongen direkte og ikke passere Statsraadet, medmindre speciel Ordre forelaa. Den »umiddelbare Forestillingsret«, som Kongen hermed skænkede sine Kollegieembedsmænd, beseglede inden længe deres Supremati.

I 1814 ophørte Adjudantregimentet, og Statsraadet genoptog sine Funktioner som Symbol paa, at normal Regeringsform var vendt tilbage. De uoprettelige Ulykker, som Krigen havde ført over Landet, tvang Frederik VI til at frasige sig Rollen som Selvhersker. Under det Ragnarok, som omgav Kielerfreden, lød baade skjulte Røster og aabenlyse Varselsraab. De traditionelle Baand, som ellers lænkede Ytringsfriheden overfor den enevældige Konge, syntes løsnede. Med størst Virkning klang Advarslen fra den svundne Tidsalders Embedsaristokrati, der nu for sidste Gang i Standens Historie stiger frem paa Skuepladsen og fører Ordet gennem en af sine mest fremtrædende Skikkelser, Statsminister *Chr. Reventlow*, Rentekammerets nylig afskedigede Præsident. Hans Brev til Frederik VI af 5. Marts 1814 lyder som Historiens egen Dom:

»Saa fortrinlig af Forsynet begunstiget syntes Danmark, da Deres Majestæt fattede den ulykkelige Tanke at ville regiere uden Raadførsel med Deres Statsraad, og fra nu af gik alle kgl. Resolutioner direkte fra Dem til Collegierne, enten igiennem Cheferne eller igiennem Kabinettet og Commandocomtoiret. Den Forvirring en saadan Beslutning maatte fremkalde i Forretningernes Gang og de Misgreb i Statsstyrelsen, som heraf var en Følge, have givet Staten haardere Stød end den meest udviklede politiske Stilling kunde bibragt den.« . . .

. . . »Afvæbnet maa nu Danmark see sine Sønner følge Voldsmandens Banner, og saa dybt sank Danmark, fordi udi Statsstyrelsen intet Overblik mere fandtes, hverken med Hensyn til de indvortes eller udvortes Anliggender, fordi Deres Majestæt ikke formaaede at løse en Opgave, som oversteg de talent- og indsigtsfuldeste Fyrsters Kræfter.« . . .

Snart efter fulgte det aabne Brev af 29. April 1814, som formelt genindsatte Statsraadet i sine gamle legitime Rettigheder. I Formen var Ordningen omtrent som før Krigen, men i Realiteten blev den hurtigt en anden. Tyngdepunktet flyttede sig fra Statsraadet til Embedskontorerne. Thi efterhaanden som Cheferne i Kollegierne rekrutteredes blandt Examensjuristerne, sad disse i Statsraadet som en særlig sagkyndig Gruppe, der forenede grundig juridisk Skole med alsidig embedsmæssig Erfaring. Og naar hertil kom disse Embedsmænds Privilegium, den umiddelbare Forestillingsret, der holdt dem i en stadig direkte Kontakt med Kongen, fik de baade af saglige og personlige Grunde en total Overmagt i det øverste Styre. De dannede en snæver Kres, hvortil Frederik VI, som Aarene gik, mere og mere støttede sig. De knyttede alle Traade sammen, den politiske Regeringsmagt, Lovgivningen og den øverste Administration. I Kraft af deres direkte Forhandling med Kongen havde disse høje Kollegieembedsmænd Kontrollen med alle Statslivets Funktioner indenfor deres Ressort. Den ene Dag udvirkede de en kgl. Resolution, den næste Dag udarbejdede de de dertil hørende Lovforslag og Befalinger, og iværksatte derpaa alle nødvendige administrative Skridt. De vigtigste Anliggender kunde afgøres ved denne Kooperation mellem Kongen og hans Embedsstab, medens Statsraadets Medarbejderskab gradvis blev trængt tilside. Omkring 1830 synes Kollegiernes Supremati at være en fuldbyrdet Kendsgerning. *Andr. Rantzau-Breitenburg*, der fra 1831-1845 havde Sæde i Statsraadet, men ikke selv var Kollegieembedsmand, erklærer³⁹) at »Danmark styredes af et Kollegialaristokrati med en Konge i Spidsen.« Toppunktet var naaet; Juristerne var blevet den regerende Stand.

Den ledende Rolle, Juristerne nu spillede, fik en yderligere forøget Vægt ved de mange fremtrædende Personligheder, hvorved Standen var repræsenteret blandt Præsidenterne eller de Deputerede i den røde Bygning. I Danske Kancelli var det Mænd som *P. Chr. Steemann*, *A. S. Ørsted*, *Tage Algreen-Ussing*. I Rentekammeret, Kommercekollegiet og Tyske Kancelli var blandt de mest fremtrædende *J. S. Møsting*, *Jonas Collin*, *A. W. Moltke*, *Otto Moltke*, *Jens Olaus Hansen*, *P. G. Bang*, *C. A. Bluhme*, *Fr. Lowzow*, *V. Sponneck*. Mange af disse Mænd, saasom Ørsted, A. W. Moltke, Bluhme, Bang og Sponneck var

bestemt til at spille en fremtrædende politisk Rolle og genfindes efter Enevældens Fald som ledende Figurer i Landets offentlige Liv under Junigrundloven.

Som man nu foroven havde befæstet det juridiske Bureaukrati, organiserede man nedadtil det juridiske Hierarki. Den formelle Akt, hvorved dette skete, var Forordn. 26. Jan. 1821. Den fører det højst beskedne Navn »Forordning ang. det juridiske Studium«, men den udgør i Virkeligheden den juridiske Stands Magna Charta. Heri lovfæstedes Standens Monopoler omtrent i samme Skikkelse, som endnu er den gældende. Med en Udførlighed, der i meget minder om den fra Hoffets Rangforordning velkendte, opregnes her alle Stigens Trin og disses Fordeling i Overensstemmelse med den forskellige Examensrang. Denne var mere præcist udarbejdet end forhen, og skarpt fastholdes Skellet mellem de to Juristtyper, mellem candidatus juris som den egentlig privilegerede Herlighedsejer og examinatus juris, paa hvem Herligheden kun drypper som fra Præsten paa Degnen.

Forordningen er en Afspejling af den bevidste Standsfølelse, som nu raadede blandt de af Fakultetet dimitterede Jurister. Den blev baaret oppe af Standens ledende Mænd, saaledes navnlig A. S. Ørsted, der paa denne Tid sad som Deputeret i Kancelliet og dermed havde sin Andel i Forordningen, og ligeledes Steemann, der nogle Aar efter overtog Præsidiet i Kancelliet og blev en afgjort Forkæmper for Standens Prærogativer. For disse Standens første Organisatorer var den juridiske Examen ikke bare en simpel Prøve, der garanterede en Fond af nyttige Kundskaber for Statstjenesten. I deres Øjne var det ikke de positive Lovkundskaber, som udgjorde den examinerede Stands særlige Kendemærke, thi saadan Kundskab havde jo meget længe været forhaanden, selv da der ingen Examen var. Det afgørende Skel mellem Fortidens Embedsjurister og den nye Tids examinerede Stand fandt de i Fakultetets retsvidenskabelige Skole. Det var Uddannelsens Videnskablighed, som skabte den ægte Jurist, i hvem man saa den ideale Embedstype, der var egnet til at gøre Fyldest i et hvilket som helst Felt af Statstjenesten.

Hos Mænd som Ørsted og Steemann kom denne Synsmaade ved given Lejlighed meget klart til Orde. Under Kancelliet bestyredes den-

gang bl. a. et saa ujuridisk Omraade som Kirken og det lavere Skolevæsen. For at overveje en Omordning af denne Forvaltningsgren blev der i 1841 nedsat en Kommission, hvor Prof. theol. H. N. Clausen sammen med andre af Universitetets Mænd gjorde sig til Talsmand for, at Forvaltningen ikke udelukkende burde hvile i Hænderne paa Kancelliets juridiske Embedsmænd, men at disse burde suppleres med Mænd med faglig Indsigt i Kirke- og Skolelivet. Men dette var at angribe Magna Charta af 1821, og straks traadte Steemann og Ørsted i Gevær. Steemann erklærede sig meget kategorisk: »At Kancelliets nuværende og tilkommende Medlemmer ikke skulde være i Besiddelse af eller vorde erkendte for at besidde al den Videnskabelighed, som udfordredes for fuldkommen vel at kunne føre en saadan Overbestyrelse, kan jeg ikke et Øjeblik drage i Tvivl.« Ørsted udviklede i en længere Redegørelse, at Tvivlen om Juristernes Kompetence til at lede Kirken og Skolen maatte bero paa »en Miskjendelse af Retsstudiets Væsen . . . Den ægte Retskyndige vil altid besidde et indtrængende og fast Blik i de Livsforhold, hvorpaa Retsbegreberne bliver at anvende.«

At Kirken og Skolevæsenets Ledelse ikke ved den Lejlighed blev overdraget til Gejstlige eller Pædagoger, tør det næsten være overflødigt at tilføje; endnu den Dag idag hviler den i Juristernes Haand. Men Episoden giver en interessant Belysning af Datidens Juristers Standsfølelse og faste Tro paa deres Berettigelse til at udgøre den regerende Stand. Særlig Interesse har det Argument, hvormed de vil begrunde deres Fortrinsadkomst. Det er Retsstudiets videnskabelige Væsen, der retfærdiggør Standens exceptionelle Stilling. Retsstudiet opfattes som en universel Uddannelse, der forlener sine Disciple med en ellers ukendt Alsidighed og gør dem kompetente til at styre og lede i alle Statens og Samfundets Forhold. Ørsted dvæler i sin Redegørelse ved denne Videnskabens Kraft og drager til Felts mod H. N. Clausen, fordi denne i Juraen ikke vilde se andet end en Viden af »streng positiv Karakter«.

At Tidens Jurister som Helhed har haft samme ideale Baggrund for deres Standsfølelse som disse Standens Spidser, kan maaske ikke paastaas. Men en Kendsgerning er det, at Standens Rækker nu blev tættere og tættere. Amtmandsposterne, som længe havde været et Til-

flugtssted for det gamle uexaminerede Embedsaristokrati, blev i hvert Fald efter 1821 omtrent undtagelsesfrit besat med juridiske Kandidater. Ogsaa i Retsvæsenets Underinstans, det tidligere saa svage Punkt i Enevældens Organisation, skete en Forvandling. Ved Embedernes fortsatte Sammenlægning, de privilegerede Birkers Nedlæggelse og et nyt Sportelreglement med højere Takster blev Retsbetjentembederne i det 19. Aarhundredes første Decennier saa meget forbedrede, at de gav deres Indehavere et Levebrød og ikke sjældent endog ansaas for indbringende Poster. Tilgangen af juridiske Kandidater blev nu saa almindelig, at de omkring 1820 synes at have udgjort det overvejende Element i Underinstansen, medens de ustuderede Examinander mere og mere gled i Baggrunden som selvstændige Embedsmænd for tilsidst at henvises til en Karriere som Fuldmægtig hos Embedsmændene, som Godsforvaltere eller som Prokuratorer ved Underretterne. Sagførerkorpsets højere Grader indtoges derimod af de akademiske Jurister. Overhovedet var det i dette Tidsrum, at Sagførerstanden endelig fik, hvad man med en slidt Vending kalder for »et Gennembrud«. Ordet er imidlertid ganske betegnende i denne Sammenhæng; thi det drejede sig om at bryde gennem en ældgammel Mur af Fordom. Med en noget overdreven Udtryksmaade skrev G. L. Baden i 1817 om Prokuratorerne³⁰): »I syttenhundrede Aar har, hele Europa over, ingen offentlig Stilling været saa forhadet, ringeagtet og mistænkt«. Men samtidig fremhævede han, at et Omslag nu var indtraadt, og af senere Udtalelser af ham og andre kyndige Iagttagere fremgaar det klart, at Sagførervirksomheden var naaet til at nyde social Anseelse paa lige Fod med enhver anden juridisk Gerning.

Juristernes meget fremtrædende Position gjorde det til en Selvfølge, at de ogsaa spillede en betydelig Rolle i det offentlige Liv og de politiske Bevægelser, som rørte sig i Enevældens sidste Generation. En vis Begrænsning fulgte naturligvis af, at de mest ledende Jurister var Indehavere af høje Statsposter, som satte en bestemt Ramme om deres frie Færd. Men i det hele tog Standen livlig Del i Tidens Hovedbegivenheder og Hovedstrømninger. I 1814 sad der i Eidsvoldforsamlingen, som gav den norske Grundlov, en dominerende Gruppe paa 39 Jurister (mere end en Tredjedel af Forsamlingen), hvilket fortjener at noteres

paa dette Punkt af Standens Historie, eftersom hver og een af denne Gruppe var udgaaet som juridisk Kandidat fra Københavns Universitet. I 1835 og følgende Aarrække talte Juristerne 71 Mandater i Stænderforsamlingerne i Roskilde og Viborg og øvede ligeledes her en stor Indflydelse. Da den grundlovgivende Rigsforsamling traadte sammen i 1848 med 152 Medlemmer, besatte Juristerne deraf de 40 Pladser og var desuden Indehavere af Majoriteten af Ministerportefeuillerne.

Blandt disse Grundlovgivere vrimlede det med Juraens mest kendte og ansete Navne, A. S. Ørsted, J. E. Larsen, C. C. Hall, Orla Lehmann, P. G. Bang, A. F. Krieger, o. s. fr. Dog — et uransageligt Bud af Skæbnen synes at kræve, at danske Forfatningslove skal føres i Pennen, ikke af Jurister, men af Teologer. Peder Schumacher formulerede Kongeloven, D. G. Monrad redigerede Grundloven. Begge evnede at give deres Aktstykke en mønsterværdig Form, ypperlig i Sprog og Stil. Ganske vist var Monrad ikke helt alene om Redaktionen, og det er overhovedet meget muligt, at de mange Jurister i den grundlovgivende Forsamling kunde have gjort det ligesaa godt. Men et Faktum er det, at de ikke kom til at gøre det, og heri laa maaske et Varsel om den juridiske Stands forestaaende Detronisering.

Thi Standens Historie i Resten af det 19. Aarhundrede er Skildringen af, hvorledes den vel blev ved at brede sig og syntes mere og mere fornøden paa alle mulige Felter af Livet, men dog gradvis blev flyttet fra første Plan ned i andet Plan. Den blev reduceret fra en regerende Stand til en administrerende Stand. Det var denne sidste Rolle, der var blevet Standen anvist i 1772, og derfra beskrev den i Løbet af ca. 100 Aar en Kurve op til Magtens Zenith og tilbage igen til sit gamle Udgangspunkt.

»Bureaukratiet er nu knækket, om det nogensinde har existeret her.« Saaledes talte Finansminister Sponneck, forhen Deputeret i Kommercekollegiet, i Folketinget i Aaret 1850. Erklæringen var fuldkommen normal. Bureaukratiet, denne for Statens Funktioner uundværlige Organisation, som fra Faraos Dage og indtil nu stedse lever og regerer, skal ved hver indtrædende Statsomvæltning erklæres død og magtesløs som et Fantom. Derfor var ogsaa Sponnecks let henkastede Tvivl: »om det

nogensinde har existeret«, blot at anse som en i den givne Situation pligtmæssig Ytring, der officielt skulde siges. At det juridiske Bureaukrati havde existeret, var en endnu frisk historisk Kendsgerning, og hvor overmægtig dets Indflydelse havde været, saas bedst af de Kræfter, der efter 1848 blev sat ind paa at holde det nede.

I det politiske Liv i og udenfor Rigsdagen dannede der sig hurtig to Fronter.²¹⁾ Den ene bestod i første Række af Repræsentanter for de tidligere Kollegieembedsmænd, hvis ledende Chefer endnu op imod 1864 besatte en hel Del Ministertaburetter. De havde deres Støtte hos bestemte politiske Grupper paa Rigsdagen, som endnu i en Snes Aar talte adskillige Jurister, dels Embedsmænd, dels Sagførere. Overfor disse Grupper samledes en anden Front, hvis oprindelige Kærne under Ledelse af Tscherning og J. A. Hansen dannedes af »Bondevennerne«, paa hvis Program figurerede som et Kardinalpunkt »Kampen mod den fælles Fjende, Gods- og Embedsaristokratiet«. Fra deres Side aabnedes en systematisk Opposition mod Embedsverdenen, og til deres Angreb og Kritik sluttede sig vekslende politiske Grupper, til Tider Personligheder udenfor deres egen Kreds, f. Ex. Grundtvig, Andræ og Carl Ploug.

Da den juridiske Verdens ledende Folk før 1848 i det hele og store havde haft hjemme i den røde Bygning, var det længe mod dem, d. v. s. mod »Embedsvælden«, at man koncentrerede Angrebet. Men efterhaanden fik Striden et videre Sigte og aabnedes nu mod Juristerne som saadanne, mod deres Fortrinsrettigheder i Statens Styre, mod deres Skole og Uddannelse. Den Front, som førte an i saadanne Angreb, saa i Danmark en Mandarinstat, hvor et snævert Lav af Jurister gennem Skole og Universitet opdroges til et Regeringsprivilegium. Man spottede Embedsverdensens juridiske Lærdom, som altid maatte ty til sagkyndige Kommissioners Bistand: »Vi savner Lærdommen, naar den skal bruges, og skal vi have et Hverv udført, maa vi henvende os til andre end dem, der netop lønnes for at udføre det.« Ved Forhandlingerne om Lønningsloven af 1860, afgaves en Udvalgsbetænkning, som erklærede det for skadeligt for det Almenes Tarv, at kundskabsrige og dygtige Mænd paa Grund af manglende juridisk Examen var udelukkede fra Embedsbanen. Man tilraadede at indskrænke Examensrettighederne iflg. Forordning af 1821 og tænkte paa at erstatte Ministeriernes Departements-

chefer med ikke-juridiske Statssekretærer. Kort sagt, som Striden tilsidst udviklede sig, vendte den sig ikke alene mod Embedsvælden, men omfattede hele den juridiske Stands Stilling.

Det varede dog endnu en Aarrække, inden denne Stand blev nødt til at vige for Trykket og indlede et Tilbagetog fra sin gamle glansfulde Førerstilling. Selvom den var berøvet Kollegietidens legitime Ret til at regere, indtog den alligevel stadig en indflydelsesrig Plads i Samfundet. Juristerne besatte permanent et stort Antal Ministerposter og var repræsenteret ved fremragende Navne paa den politiske Skueplads saavel i Rigsdagen som udenfor denne. I det nationalliberale Parti dannede de Staben, og med dette Partis Fremvækst styrkedes deres Position, saa at de endnu til 1864 gjorde sig gældende som en vigtig Faktor i det offentlige Liv.

Herefter indtræder Omslaget. Som 50 Aar tidligere, i 1814, en stor Katastrofe i Landets Historie havde indledet det Vendepunkt i Standens Udvikling, da den begyndte sin Marsch opad, saaledes betegnede nu en ny historisk Katastrofe det modsatte Vendepunkt, hvorfra den begyndte et Tilbagetog fra sin fremskudte Post. Den Strid, den siden 1848 havde været Objekt for, blussede efter 1864 op med fornyet Kraft, kun mere direkte rettet mod de juridiske Embedsmænd end mod Standen som Helhed. For at bryde den Magt, Embedsvæsenet havde udgjort under det nationalliberale Styre, opstod politiske Konstellationer, man næppe før havde set. Godsejere og Bønder allierede sig i Oktoberforeningen og lovede hinanden ved Fønix-Festen i 1865 at kæmpe for, »at Statens Tjenere ikke blev Statens Herrer«. Samme Raab lød i den Adresse, Bønderne i 1865 overrakte Christian IX i Aalborg: »Det menige Folk vilde foretrække at se Enevoldsmagten restitueret i Deres Majestæts Person fremfor at se, at Statens lønnede Tjenere blev Statens Herrer«. Under Forfatningsstriden i 1866 blev Kampen mod Embedsstandens politiske Indflydelse et af Hovedfelt-raabene.

En saa heftig Modstand undlod ikke at øve sin Virkning. Under dette store Tryk gav hele Standens Samfundsstilling efter. Det skete vel ikke paa een bestemt Dag, men alligevel indenfor et forholdsvis kort Aaremaal. Det skete heller ikke i den Form, at Standen sygnede hen.

Tværtimod, den beholdt de Poster, den havde før, og føjede med stor Flid mange nye til. Men den frasagde sig den ledende Rolle, den længe havde spillet. Paa denne Maade blomstrede den vel videre, men kun i Omfang — ikke i Betydning. Saaledes er i korte Træk Faserne i Standens Levnedsløb fra 1864 til ind i det 20. Aarhundrede, og denne Udvikling kan vel fortjene, at man dertil knytter nogle Tanker som Afslutning paa dette lange Tilbageblik.

At Juristerne i det sidste halvhundrede Aar i stadig større Omfang har udvidet deres Operationsfelt, er uimodsigeligt. De er vandret frem langt udover de Grænser, som oprindeligt blev afstukket for deres egentlige Monopol: Retsvæsenet, Amterne og visse ministerielle Kontorer. De fylder nu saa at sige den hele Centraladministration med dens tallose Kontorer og Departementer, hvorfra man styrer eksempelvis Finansvæsen, Kommunalvæsen, Kirke, Søfart, Skole, Handel, Videnskab, Landbrug, Trafikvæsen foruden mangt og meget andet. At de militære Ministerier endnu ikke ledes af Jurister, men stadig af Officerer, fremtræder som den Undtagelse, der indenfor Centraladministrationen bekræfter Reglen. Ogsaa udenfor Statstjenesten staar Juristerne som en talstærk Hær i kommunale Kontorer af alle Slags og i mangfoldige private Foretagender og Organisationer. Overalt findes Juristerne, og overalt ønsker man at inddrage dem som et kyndigt, ja uundværligt Led i den administrative Mekanisme.

Men samtidig hermed synes Standen skarpere og skarpere at præcisere sin Fagmæssighed og mere og mere at slutte sig inde i sine professionelle Hverv. Hvor den juridiske Stand virker, er det med Ære; kun har den ligesom Fogeden i Ibsens Drama taget til Devise: »Jeg gør min Pligt — men altid indom mit Distrikt«. I deres egen Videnskab skriver Juristerne i det hele kun Haand- og Lærebøger for Fagfolk, men særdeles lidt til Almenhedens Oplysning, uagtet Lov og Ret i stort Omfang er et Fælleseje. I Forskningens friere Felter, de gamle Dages Humaniora, deltager Juristerne ligeledes sjældent. Fra det offentlige Liv, Pressen, de kommunale Forsamlinger som fra den egentlige politiske Arena har den juridiske Stand næsten helt trukket sig bort. Endnu i Firserne og Halvfemserne i forrige Aarhundrede forekom der paa

Rigsdagen en Gruppe Jurister, omend den heller ikke da var videre talrig, og en Del af disse havde Sæde i Regeringen. Men efter det saakaldte Systemskifte i 1901 er Juristernes manglende Indsats i det offentlige Liv blevet akut. De danner her ikke længere nogen Gruppe, men tælles nu kun enkeltvis. Under disse Omstændigheder tør det næsten betragtes som en Atavisme, at Justitsministerens Taburet stadig forbeholdes en Jurist.

Alt dette, særlig Juristernes Passivitet indenfor det offentlige Liv i Stat og Samfund er intet ringe Problem i Standens Historie. Det er et meget betydningsfuldt Fænomen og interessant at lægge Mærke til, da det synes at være noget for Danmarks Jurister særegent. I de fleste andre Lande med parlamentarisk Styre, Frankrig, Schweiz, Belgien, Tyskland (som det var forhen), Amerika etc., er Juristerne en bærende Kraft i det offentlige Liv, hvor navnlig Advokatstanden har fundet sin bedste Tumbleplads. Men her i Landet er det gaaet modsat. Jo mere det offentlige Liv har foldet sig ud, des mere har Juristerne stængt sig inde bag et eller andet, bag Rettens Skranke, bag Kontorets Døre, bag Universitetets Katedre.

Denne Holdning er sikkert for en stor Part en Reflex, en Eftervirkning af den haarde Modgang, den juridiske Stand maatte opleve efter Tiden omkring 1864. Men maaske kan den tillige føres tilbage til den Skole, hvori Juristerne opøves ved Universitetet, hvis Uddannelse væsentlig samler sig om et Stof, der er afpasset efter Juristens Opgave, som den var i en svunden Tid. I 200 Aar har Hovedvægten været lagt paa Privatretten, hvor Familieret, Personret og Formueret med dennes Udløbere (Arveret, Søret, Skifteret etc.) nu er vokset til et kæmpemæssigt Stof, der stadig gælder for den egentlige »juridiske« Viden, som Studenten fremfor alt bør tilegne sig. Heraf følger atter den gennem hele Standen meget udbredte Anskuelse, at Juristens egentlige Mission i Staten bestaar i at hellige sig Problemerne om Individets private Retsstilling. Efter dette Maal er den juridiske Skole og Indstilling i Hovedsagen afpasset.

Men Problemet om Ret og Uret mellem Individer, saa saare vigtigt det kan være, udgør kun et enkelt Udsnit af de mange store Spørgsmaal, som Nutidens Samfundsliv har at løse. Som Problem betragtet

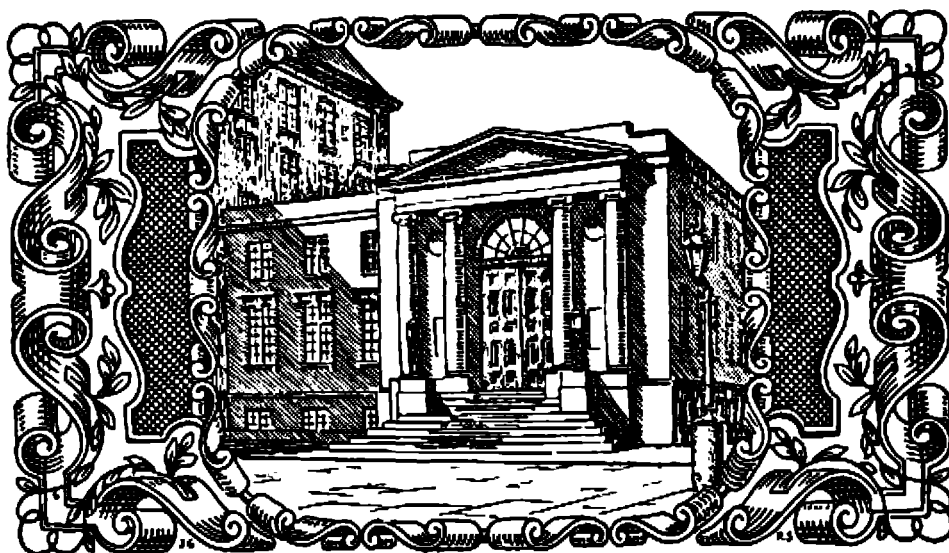
beskæftiger det først og fremmest Domstolene, der her har deres egentlige Virkefelt. Men Juristerne nøjes ikke med at søge til Retsvæsenet eller til de faa ministerielle Kontorer, der beskæftiger sig med lignende Problemer. Juristerne har spredt sig udover en hvilken som helst Forgrening af Samfundslivets Administration, og derfor hænder det dem bestandig, at de under deres daglige Gerning maa stræbe med at indhente en Sum af Erfaringer og Kundskaber, som er deres oprindelige Uddannelse aldeles fremmed. Dette kan beslaglægge saa megen Tid og Kraft, at det i mange Tilfælde forklarer, hvorfor Juristen er blevet tilbøjelig til at have nok i sin personlige Dont og lukke sig inde i den.

Det tjener til Standens Ære, at den hidtil har kunnet overkomme sin mangeartede Opgave som Generaladministrator for Samfundslivet. Men netop fordi Juristerne er trængt ind paa store Omraader, hvortil deres Faguddannelse ikke direkte henviser dem, maa man forudse, at den Dag kan komme, da Spørgsmaalet opstaar, om de er i Stand til at hævde deres Erobringsfelt eller bør vige Pladsen for Rivaler med større speciel Viden. I en saadan Konkurrence vil Juristen ikke kunne nøjes med at paaberaabe sig sin Examen og sit juridiske Pensum. For i Længden at hævde Stillingen maa han være rede til at dokumentere, at han behersker et alsidigt Stof, hentet fra mange Slags Studier af Økonomi og Historie, af internationale Problemer, Sociologi og anden Samfundskundskab, som ikke er let at opregne. Han vil handle viselig i, mens Tid er, at betænke hvad Ørsted i sin Tid skrev om den »ægte« Jurist: At Retsregler og Teorier ikke er tilstrækkelige, men at der tillige kræves, »et indtrængende og fast Blik i de Livsforhold, hvorpaa Retsbegreberne bliver at anvende.« Dette gamle Ord af en af Standens store Mænd har fuld Gyldighed for Juristerne af 1936.

**AF DEN DANSKE SAGFØRERSTANDS
HISTORIE 1736—1936**

**AF
HOVEDARKIVAR H. HJORTH-NIELSEN**

I SOMMEREN 1719 indkom to Mænd med Ansøgninger om at erholde Bevillinger som Prokuratorer. Paa disse Ansøgninger faldt der i Conseillet hhv. 7. Juni og 7. Juli følgende Resolutioner: 1) det maatte først undersøges, hvor mange Prokuratorer, der allerede var, og hvor mange der endelig var fornødne, og at da samme Antal ikke blev overskredet, og 2) det var vel bedst, at der blev ingen flere Prokuratorer, og at der blev sat et vist Tal, hvor mange Prokuratorer der skulde være.

Allerede disse to Resolutioners Ordlyd udtrykker jo en vis Betænkelighed hos Regeringen og lader ane, at denne ikke saa med alt for stor en Velvilje paa Prokuratorerne.

Som næsten altid skulde der ogsaa i dette Tilfælde gaa et Stykke Tid, førend Regeringen tog det næste Skridt. Først i Conseillets Møde 10. Jan. Aaret efter bestemtes det, at de to Resolutioner skulde communiceres Højesterets Justitiarius Fr. Rostgaard, og at han skulde afgive Betænkning om Fastsættelsen af et vist Antal Prokuratorer. Rost-

gaard, der siden 1700 havde været Geheimearkivar, men som desuden havde været Medlem af adskillige Kommissionsdomstole og siden 1709 Medlem af Højesteret, hvis Justitiarius han var blevet 1. Jan. 1720, havde allerede 17. Jan. sin Betænkning færdig. Denne ledsagedes af en »Specifikation paa de mest bekendte Procuratores i Danmark«, omfattende 56 Personer, nemlig 17 Højesteretsprokuratorer, af hvilke dog en boede i Norge, 11 Prokuratorer ved Underretterne i København, 11 i det øvrige Sjælland, 8 i Jylland, 5 i Fyn og 4 i Lolland og Falster. Rostgaard tog dog Forbehold overfor dette Antal, idet han gik ud fra, at der var en Del flere, som han ikke i Løbet af den korte Tid havde kunnet faa oplyst Navnene paa. Det var nu ikke saa mærkeligt, at Rostgaard ikke kendte og ikke i Løbet af nogle faa Dage kunde faa oplyst Navnene paa hele den Skare, der Danmark over gik i Rette under Navn af Prokuratorer. Prokuratorbevilling kunde nemlig paa den Tid opnaas ad flere forskellige Veje, nemlig 1) ved kongelig Bevilling, der gav Ret til at procedere ved alle Landets Domstole eller en Del af disse, 2) ved Stiftamtmands- eller Amtmandsbevilling, der gav Ret til Sagsførervirksomhed ved de indenfor det vedkommende Stiftamt eller Amt bestaaende Domstole, og endelig 3) ved Borgerskab, der naturligvis kun gav Ret til Procedure ved det enkelte Byting. Men desuden kunde en Parts Fuldmægtig erholde Bevilling til at udføre en enkelt Sag, og denne Udvej benyttedes i stor Udstrækning af de over hele Landet forekommende juridiske Kommissionærer. Disse var naturligvis ikke Prokuratorer, men træffes alligevel ofte i Tingbøger og andre Retsarkivalier benævnt saaledes, ligesom de ogsaa hyppigt i det daglige Liv selv benyttede denne Titulatur.

Under saadanne Forhold er det let forstaaeligt, at Rostgaard, selv om han havde givet sig bedre Tid, ikke vilde have været i Stand til at forfatte en fuldstændig Fortegnelse over Prokuratorerne, men maatte indskrænke sig til at nævne »de mest bekendte«, hvilket formentlig vil sige dem, hvis Navne var Højesteret bekendt. Naar Rostgaard iøvrigt kun kendte Navnene paa 8 Prokuratorer i Jylland, 5 i Fyn og 4 i Lolland-Falster, medens han for Københavns og det øvrige Sjællands Vedkommende, — vi ser her ganske bort fra de 17 Højesteretsprokura-

torer, — kendte 22, saa er det ganske givet, at der maa mangle et meget betydeligt Antal paa Rostgaards Fortegnelse.

Uden iøvrigt at komme nærmere ind paa denne skal det blot bemærkes, at af de af Rostgaard nævnte 56 Prokuratorer havde de 34 kongelige Bevillinger, — heraf var de 17 naturligvis de Prokuratorer, der havde Bevilling for Højesteret, — medens de 22 andre havde anden — eller ingen? — Hjemmel for deres Virksomhed.

Antallet 56 giver Rostgaard Anledning til at udtale som sin Mening, at »det hele Land er temmelig vel forsynet med det Slags Stridsmænd«.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Fastsættelsen af et vist Tal paa Prokuratorerne, da gav dette Rostgaard Anledning til nogle Bemærkninger, der fortjener Opmærksomhed.

Han skriver saaledes, at naar det tages i Betragtning, at den mindste Part af »disse gode Mænd« selv har haft Midler at leve af, da de begyndte at advocere, at ingen af dem bruger nogen Negotie eller Avling, men alene lever af deres Prokuratorembede, og at en Del af dem har samlet sig Midler ved deres Profession, men frem for alt at de alle med Hustruer, Børn og Betjente skulle leve af deres Salario, som Kongens Undersaatter maa kontribuere til dem, saa er intet vissere, end at Landet tager af, om Prokuratorerne tager for meget til, »thi de ville alle leve, og en Deel leve vel. Give Gud alleeniste, at de vare saa gode, som de ere mange.«

Efter at have udstødt dette Hjertesuk, der fuldt tilkendegiver hans Mening om i alt Fald den største Del af hans Tids Prokuratorer, udtaler Rostgaard videre, at det foreløbig kunde være nok med det Antal Prokuratorer, der allerede var beskikkede, og at det vilde være »til Lettelse« for Hans Majestæts Undersaatter, at der ikke ansattes flere, førend man havde indhentet nøjere Underretning fra Landstingene samt fra Købstæderne Odense, Ribe, Aarhus, Aalborg og Viborg om de derboende Prokuratorers Antal og Dygtighed. Naar dette var sket, kunde der gøres en Anordning, at der i Jylland maatte være 6 eller allerhøjest 8, i Fyn og Smaalandene 5 eller højest 6 og i Sjælland lige saa mange. Disse Tal, hvori der aabenbart ganske ses bort fra Højesteret og Københavns Underretter, skulde altsaa efter Rostgaards Mening være tilstrækkelige til

at dække Forbruget. Men Rostgaard er klar over, at man ikke uden videre kan reducere Antallet. Man maa vente, indtil dette sker paa naturlig Maade, hvilket vil sige, at de afgaar ved Døden eller bliver fradømt Prokurorembedet. Anden Mulighed for Afgang ser Rostgaard aabenbart ikke, og det er ogsaa rigtigt, thi den gamle Bestemmelse om, at Prokuratorer, der opførte sig vel, ikke blot skulde »slides«, men ogsaa forfremmes til Dommerembede, den stod stadig ved Magt og skulde fremdeles blive ved Magt i lange Tider, men Forfremmelsen til Dommerembede medførte ikke Tab af Prokuratorbevillingen. Den til Dommer forfremmede Prokurator kunde ved Prokuren forøge sine knappe Embedsindtægter, og der opstod derved det mærkelige Forhold, som *Andreas Toftegaard*¹⁾ saa sent som i 1770'erne raillerer over, naar han siger, at Retshaandhæverne indenfor Grevskabet Langeland »som Leopard omskifter deres Pletter«, og den ene Dag er den ene Birkedommer, den anden Prokurator, og den næste Dag omvendt. Spotten var berettiget nok, men Toftegaard gjorde akkurat det samme selv, efter at han i 1780'erne var blevet Birkedommer i hele tre Birker paa Fyn og samtidig gik i Rette for Retterne paa Langeland.

Men tilbage til Rostgaard. Denne skriver yderligere, og det er det mest bemærkelsesværdige i hans Betænkning:

»Og paa det at unge skikkelige Mennesker, lige saa vel i Danmark som paa andre Steder, kunde undervises i Lov og Ret og i Rettergangsmaade, skulde det være at ynske, at noget sligt paa Universitetet enten publice eller i private Collegier i det danske Sprog blev dennem forelæst, hvorefter dennem kunde tilladis for Under-Retterne i Kiøbenhavn at øve sig, indtil de naaede den Fuldkommenhed, at de kunde kiendis dygtige til at betiene en privilegered Procurators eller i det mindste en Herretzfogeds eller Herretzskrivers Embede«.

Rostgaard viser sig i disse Ord som en i høj Grad fremsynt Mand. 16 Aar førend juridisk Embedseksamen indførtes ved Universitetet, foreslaar han, at dansk Ret skal doceres, og ikke mindre end 76 Aar før Prøveprokuratorinstitutionens Oprettelse ved Forordn. af 3. Juni 1796 om Rettens vedbørlige og hurtige Pleje foreslaar Rostgaard en Prøvetid for de vordende Prokuratorer.

Morsomme er Rostgaards Ord »i det mindste« foran »en Herretzfogeds eller Herretzskrivers Embede«. Satte han, Højesterets Justitiarius, Prokuratorens Gerning i Betydning over Underdommerens? Helt mærkværdigt vilde det ikke være, om det virkelig var Tilfældet, thi var Prokuratoren uden virkelig juridisk Uddannelse, saa var dette i endnu højere Grad Tilfældet med Underdommeren. Kendt er Historien om Matthias Skaanlund, der hele sit Liv havde været Lakaj og Kammertjener, og som 1688 blev udnævnt til Sorenskriver uden at ane, hvad en Sorenskriver var. Da han spurgte Oversekretæren herom, fik han en Forklaring med Tilføjelse, at han kunde holde en Fuldmægtig, indtil han havde faaet Erfarenhed i Forretningerne. Og Byfoged Jens Kiep i Stubbekøbing maatte 1678 vedgaa at være ganske ukyndig i Lov og Ret, hvorfor han havde faaet en Prokurator til at forfærdige den Dom, som han nu skulde forsvare for Landstinget. Er det underligt, at Prokuratorerne, der havde erhvervet deres Erfarenhed i Lov og Ret gennem Praksis, ofte paa mange Tingsteder, let kunde køre i Ring med saadanne Dommere, — og ogsaa gjorde det? Men det var — i Følge D. L. 1-9-10 — Dommeren, der i givet Fald skulde vaage over Prokuratorens Adfærd, paase, at han ikke drev »Uretvisheder«, ikke opholdt Sagen med »Kroglove« eller paa anden Maade og i givet Fald erindre Prokuratoren om hans Ed, eventuelt forlange af ham paa ny at gøre sin Ed. Ilde maa den stakkels Dommer, hvis Erfarenhed begrænsedes af hans egne Tingstokke, ofte have været stedt, naar der i Skranken stod en veltalende og i alle Advokaturens Finesser, ikke mindst i alle Formalia, velbevandret Prokurator, maaske endda en »halvstuderet Røver«, — og af dem var der ikke faa, — der ikke var bange for at spække sit Indlæg med latinske Fraser, der gik langt over Hovedet paa den stakkels Dommer. Selv mere erfarne Mænd kunde komme til kort overfor en dreven Prokurator, der kendte Formalia og vilde bringe dem til Anvendelse, naar det passede i hans og hans Klienters Interesser. Det hændte saaledes 1735 en hæderværdig Provsteret, at den anklagedes Forsvarer, *Jens Povelsen Lyngbye*, for hvem det gjaldt om at faa Sagen udsat, protesterede mod, at den nyanskaffede Retsbog var in Quarto, medens den efter Loven burde være in Folio, ligesom den ikke var behørigt stemplet, hvorfor han mente, at Provsten burde

anses med en Mulkt. Det sidste skete dog ikke, men derimod opnaaede han at faa Sagen udsat, indtil en ny Retsbog i det befalede Format var blevet anskaffet, og han opnaaede saaledes sin Hensigt.

Men atter tilbage til Rostgaard. Hans Betænkning fik Paategning om, at Kongen bifaldt den, og 26. Febr. udgik der to Skrivelser, en til Landsdommerne og en til Magistraterne i 9 Købstæder om hver især at meddele Fortegnelse over de der bosiddende Prokuratorer. Af de bevarede Svar, om der da er indkommet mere end det samme, findes nu kun et, nemlig Svaret fra Aarhus, der oplyser, at der der i Byen kun fandtes to Prokuratorer, nemlig en fattig Student og en ligeledes fattig Kandestøber. Dette tyder jo egentlig ikke paa nogen Overproduktion af Prokuratorer, men vidner til Gengæld om disses ringe Kvalitet.

Foruden Koncepter til disse to Skrivelser findes ved Rostgaards Betænkning endnu en tredje Koncept, uden Dato og uden Adresse, men skrevet med samme Haand som de to andre. Det hedder i denne, at »saasom en stor Del af Vore kjære og troe Undersaatters timelige Vel-færd verserer derunder, at Vore Riger og Lande med ærlige Prokuratorer og lovkyndige Dommere, saavel i Under- som Overretterne, vorder forsynet«, saa skal der gøres Anstalt til, at der ved Universitetet enten offentligt eller i private Kollegier kan blive forelæst over Lov og Ret samt Rettergangsmaade, hvorefter det skal tillades »skikkelige unge Mennesker«, der har bivaanet Forelæsningerne, at øve sig ved Underretterne i København, »indtil de kunne naa den Fuldkommenhed, at de kunne kendes dygtige til at betjene et privilegeret Prokurator-embede eller en Herredsfogeds eller Herredsskrivers Embede«.

Det er Rostgaards Betænkning, der Ord for Ord er gentaget, kun er »i det mindste« foran »en Herredsfogeds« udeladt. Skrivelsen blev imidlertid aldrig udsendt, — hvorfor vides ikke, — og da juridisk Eksamen 16 Aar senere blev indført, var Rostgaard ikke længere i Statstjeneste og fik ikke Lod eller Del i denne Reform, men det bør erindres, at han var den første, der fremsatte Tanken.

Aarene gik, og Forholdene blev ikke bedre. Frederik IV synes ikke at have næret nogen større Interesse for Retsplejen, men det blev anderledes, da hans Søn, den strengt- og rettænkende, dybt religiøse Christian VI, kom paa Tronen. Allerede en god Maanedstid efter Tron-

skiftet fik seks af Højesterets Assessorer Ordre til at overveje, om der vilde være noget at forandre i den for Retten 27. Marts 1726 udstedte Instruks. I den Betænkning, som Kommissionen afgav, hedder det bl. a.: »Saasom den Uretviished, der desto verre findes hos endeel Procuratorer, hvis fornemste Øjemerke er at vinde deres Brød, hvorudover det og er dem angelegen, paa hvad Maade det end skeer, at vinde de dem betroede Sager end at understøtte Retfærdighed og føre Sandhed for Lyset, saa have vi ikke holdet utienligt i den 19de Articul at tilholde dem at omgaaes reddelig og oprigtig, under Straf af Suspension eller paa deres Embede.« Videre hedder det, at det har hændet, at Prokuratorer har fremført Sager, om hvilke de selv har maattet tilstaa, at de var »urette«, men undskyldt denne deres Forseelse med, at de ikke var informerede om Sagens Beskaffenhed, da de antog sig Sagen og mente saaledes ikke at have forset sig mod Instruksen og mod deres Ed, der forbød dem *vidende* at overtage nogen vrang Sag. For i Fremtiden at forekomme den Slags, havde Kommissionen i den nye Instruks indsat en Bestemmelse, der forbød en Prokurator at *lade sig bruge* i en ham bekendt urigtig Sag. Om den aarlige Aflæggelse af Eden siger Kommissionen, at den kun virker sløvende ved Gentagelsen, thi »ville de gode Mænd ej betænke den Eed, de have gjort Gud i Daaben og Kongen ved deres Embeders Tiltrædelse, da bekymre de sig ikkun liidet om den Eed, de, efter en Vane, aarlig gøre, maaskee ofte med Forsæt den strax at bryde«. Kommissionen mener derfor, at Prokuratorerne, i Stedet for den aarlige Edsaflæggelse, der nu havde fundet Sted i 31 Aar, en Gang om Aaret af Justitiarius bør erindres om deres Ed og Pligt. Kommissionen kommer ogsaa ind paa den »paa nogen Tiid iblant Procuratorerne indførte og i Svang gaaende Vitløftighed«, men mener, at det ikke saa meget er Instruksen som Loven og Patentet, der skal vise Prokuratorerne, hvorledes de bør opføre sig i deres Procedure.

Heller ikke her lyder der netop Lovtaler over Prokuratorerne.

19. Jan. 1731 fik Stiftsbefalingsmændene og Amtmændene i hele Landet Ordre til at indkomme med Relationer om alle Underretsdommeres og Skrivers Dygtighed eller Udygtighed. I det Svar, som Stiftsbefalingsmanden i Sjælland, Johan Ludvig Holstein, 27. Sept. det følgende Aar afgav herpaa, skriver han:

»Men, Allernaadigste Konge, ikke mindre foraarsage slette og uret-
vise Procuratores end udygtige Dommere Hinder udi Justitiens ube-
hindrede Løb, hvilket jeg ved min Omreise beviisligen haver erfaret.
Thi her findes nu alt for mange af deslige Folk, saasom fast enhver,
hvo der vil, uden at agte om Lovens Bydende udi dens 1. Bogs 9. Ca-
pituls 10. Articul, og uden at have erhvervet Eders Majestæts eller
vedkommende Øvrigheds Tilladelse herpaa lader sig bruge til Procu-
ratores.«

Om disse uautoriserede Prokuratorer siger Holstein videre, at de fleste af dem intet ejer, men er Omløbere, hvorfor de fast ikke agter, hvad de siger, skriver eller gør, men kun beflitter sig paa at hidse Folk sammen til unødige Processer, afsnakker dem derpaa en Del Penge og, naar de ikke mere formaar, forlader Sagen. Herved betages de autoriserede Prokuratorer deres Brød og maa leve i stor Armod, med mindre de vil følge samme Trafik, »hvilket vel og derfor ofte sker«. Holstein mener, at dette kun kan hemmes, hvis det alvorligt tilholdes Dommerne at overholde Lovens Bydende i 1-9. Men da det nu er blevet en Vane og almindelig Praksis, saa kan det kun ske ved et kongeligt Forbud mod, at ingen Dommer under en dikteret høj Straf maa tillade nogen, der ikke er edsvoren Prokurator eller har Øvrighedens Tilladelse, at gaa i Rette. Iøvrigt mener Holstein, at der ogsaa mellem de autoriserede Prokuratorer findes nogle, der ikke duer, og at Tallet desuden er altfor stort, hvorfor det ikke vilde være nogen Skade til, om en Del af dem blev afskaffede, og at det blev fastsat, hvor mange der burde være i Stiftet af »deslige Folk«.

Resultatet af Holsteins Skrivelse blev et Missive af 31. Okt. 1732 til Stiftsbefalingsmændene og Amtmændene om at tilholde Dommerne ikke at lade nogen ikke-autoriseret Prokurator gaa i Rette. Paa Bødespørgsmaalet kom man ikke ind, og hvad Begrænsningen af Antallet angik udtalte Kancellikollegiet: »men at restingere Procuratorernes Tal, eller uden Dom at afskaffe dem, som allerede ere anordnede, holdes altfor betænkeligt«.

Reskriptet hjalp selvfølgelig intet. Dertil var Sædvanen alt for indgroet, og Dommerne havde ikke den fornødne Myndighed til at kunne hævde sig. Og det var ikke blot paa Sjælland, at de ikke-autoriserede

Prokuratorers Græshoppesværn hærgede Landet og aad det Korn, hvoraf de lovligt beskikkede skulde have deres Føde.

2. Marts 1729 klagede fem Odense-Prokuratorer deres Nød til Stiftsbefalingsmand Chr. Rosenkrantz:

»Det er nu kommen saa vidt, at Proceduren og Rettergang meget misbruges her i Stiftet, idet ikke alene Procuratorer, der ere autoriserede i Jylland, og der burde forblive, lade sig bruge overalt i Fyen, men desuden en Del unge og ledige Karle, ja endog saadanne, som staaar i Dommers Tjeneste, lader sig bruge til at udføre Godtfolks Sager.«

Som man ser, er Klagen over Dommerfuldmægtiges Sagførervirksomhed af gammel Dato. Der skulde gaa samfulde 200 Aar, førend Regeringen mandede sig op til at sætte en Stopper herfor.

Rosenkrantz sendte de fem Prokuratorers Klage til Circulation ved adskillige Retter forsynet med Paategning om, at ingen Dommer maatte understaa sig i at tillade nogen, der ikke kunde legitimere sig, at gaa i Rette. Klagen er paategnet læst ved adskillige fynske Ting, men Rosenkrantz's Formaning har øjensynligt ikke hjulpet, thi 31. Dec. 1732 indgav fire Odense-Prokuratorer, af hvilke de tre var tidligere Klagere, en ny Klage og denne Gang direkte til Kongen, overfor hvem de fremførte de tidligere Klagemaal i forstærket Grad. Klagen blev fra Kongen sendt videre til Rosenkrantz's Efterfølger, Stiftamtmand Sehested, der fik Anmodning om at udtale sig. Dette resulterede ikke blot i, at han 28. Jan. 1733 indsendte en Fortegnelse over Personer, der i Løbet af de sidste fire Aar havde gaaet i Rette i hans Stift, og som vi senere skal komme tilbage til, men han fremskaffede ogsaa seks Prokuratorregninger, der — med god Grund — forfærdede Sehested og fik ham til at fremkomme med Forslag om, at der fastsattes bestemte Takster for Prokuratorernes Forretninger. For at give et Begreb om, hvor højt Prokuratorerne vurderede deres Assistance, skal vi efter Sehesteds Indberetning gengive nogle af Posterne.

1. For en Stævning, skønt den ved Underretterne oftest ikke kunde kræve et halvt, og ved Overretterne et helt Ark: 4 a 6 Mark.

2. For at føre Vidner, skønt der kun medgik nogle Timer hertil, fordredes af de fleste 4 Rdlr.

3. For at extrahere et Tingsvidne og derefter forfatte et Indlæg: 4 a 6 Rdlr.

4. For at give Møde, naar Kontraparten afgav et Indlæg, for at paahøre Domsafsigelse eller for at begære Udsættelse: 1 a 2 Rdlr., »og om der forefalder en fattig Proces eller Erindring da 3 a 4 Rdlr.«

5. For at bivaane en Indførsel, Arrest eller Auktion af de aller-ringeste: 1 Rdlr., ellers fordres daglig som normalt 4 Rdlr.

For en udenbys Forretning, og flere Dage dermed gik, fordredes 6, 10 til 14 Rdlr. til Salarium, Fortæring eller Besværing, »uagtet Principalens herimod tilbragte Nytte, med samt Procuratorernes sig giorte Umag, ofte ikke er 4 Sk. værd, som dog ikke efter Omstændighederne var synderlig at tale om, naar her var nogenlunde Billighed.«

Det skal bemærkes, at de Regninger, Sehested benyttede til sin Fremstilling, stammede fra autoriserede Prokuratorer.

Da Sehested havde set disse Regninger, anmodede han Magistraterne om at oplyse, hvad disse vilde anse for at være passende Takster, men de Forslag, han derefter modtog, var

»ganske ulige, uordentlige og utilstrækkelige, ja til Dels ubillige, idet Brødkurven derved hænges Procuratorerne højere end vel forsvarligt, thi vel maa jeg være gestendig, at deres giørende Prætention og brugende Forhold, som oven er forklaret, er skammelig og uforsvarlig for al Verden, saa maa jeg dog paa den anden Side tilstaa, at det er Synd at betage dem og enhver, hvad Retten er, saasom en Arbejder er sin Løn værd, endskiøndt der findes saa stor Forskiel paa Procuratorerne og deris Arbeide som Natten og Dagen, idet at naar en Procurator, som den jeg med ald Rette kand kalde en god, oprigtig og uberygtet Mand efter Lovens pag. 89 art. 8de, kand føre sin Principals Sag kort og godt, bringer en anden sin Principal, endskiønt Sagen kunde være den selfsamme, i største Vitløftighed og Skade, reisende sig vel undertiden af Vankundighed, som de i saavit er at undskylde, men oftest af velberaad Hue og med got Forsæt, saasom med u-fornødne Formalier at opfinde, unøttige Protester og Qvæstioner samt vitløfftige Indlægge at giøre, alt alleene for at fortiene saameget desto større Sallarium med videre, som oven er forklaret.«

Sehested fremkom herefter med et Forslag til faste Taksier, et Forslag, der reducerede Prokuratorernes Fordringer meget betydeligt, men som vi ikke her skal komme ind paa, da hans Forslag ikke blev taget til Følge. Og saa kommer Sehested, ligesom Holstein, ind paa, at Retterne

»holdes af Procuratorerne ikkun i liden Respect«, hvilket han selv havde haft Lejlighed til at se, især i Landemoderne, Tamperretterne, Kommissioner og andre Steder, idet de forlod Retterne, ofte lod vente paa sig i flere Timer og stundom aldeles udeblev uden at tilkendegive Retten det, »Retten i saa Maade til Foragt og temmelig Ulejlighed«, for ikke at tale om, at ogsaa deres Principaler led Skade herved, og han foreslog derfor, at saadanne Forseelser blev straffede med Bøder fra 4 til 6 Mark for hver Time, Prokuratoren udeblev.

Sehesteds Erklæring førte til Reskriptet af 9. Dec. 1735, hvorved en Dommer, der tillod nogen at gaa i Rette uden de, som Loven tillod og var lovligt beskikkede, skulde ifalde en Bøde paa 10 Rdlr., — altsaa netop hvad Holstein 3 Aar tidligere havde foreslaaet. Derimod vilde Regeringen ikke høre Tale om faste Takster.

I Sagen ligger en udateret Betænkning fra Assessor i Højesteret Niels Slange, — der forøvrigt havde været Formand i den før omtalte Kommission til Udarbejdelse af en ny Instruks for Højesteret og ved den Lejlighed havde haft Anledning til at fremsætte sit Syn paa Procuratorerne. Slanges Anskuelser havde aabenbart ikke i de mellemliggende Aar haft Anledning til at forbedre sig, thi han er heller ikke nu blid overfor Prokuratorerne, »disse overmodige og selfraadige Folck«, som han mener bør tvinges med en fast Takst, »thi de ere uforskammede«, og »de bør holdes under Tvang, saafremt de ikke paa det sidste blive insupportables«. Han vender sig til Slut mod den Skik, at Herredsfogder og Skrivere lader sig bruge som Prokuratorer baade i Købstæderne og paa Landet udenfor deres egne Jurisdiktioner, hvilket ikke burde tillades, »thi naar de kommer for andre Underdommere, saa bruge de saadan Myndighed, at dennem ikke tør forelægges den Eed, som Loven paabyder, hvorfra de sig ville exemere, fordi de meene, at de derforuden ere beedigede Personer«. Ak, der skulde gaa mange, mange Aar, førend man naaede saa vidt. Endnu ind i det følgende Aarhundrede sad der mange Steder rundt om i Landet Underdommere, der bødede paa deres knappe Lønninger ved at drive Sagfører-virksomhed. Men herom senere.

De i det foregaaende fremsatte Udtalelser om Prokuratorerne kan suppleres med, hvad de to Professorer Andreas Hojer og Christian

Bagger fremsatte i deres Forslag til Forordningen af 10. Febr. 1736. Hvem der har været den egentlige primus motor i denne Sag, kan vist næppe nu med Sikkerhed afgøres, men man tager vel ikke ret meget Fejl ved at tillægge Hojer i alt Fald en ret væsentlig Andel i Sagen. 21. Dec. 1735 afgav de to Professorer i Fællesskab og, som det hedder i Indledningen, efter Ordre fra Akademiets Patron, Geheimeraad Iver Rosenkrantz, et Forslag til Indretningen af juridisk Eksamen.

I Indledningen siges, at Majestæten med største Mishag har anset den ynkelige Tilstand, hvori Justitien ved saa mangfoldige ukyndige og ubekvemme, til Dels og derhos uretwise og onde enten Prokuratorer eller Dommere og andre Justitsbetjente befindes at være sat, idet saadanne Mennesker ej alene ophidser andre (sic!) enfoldige Undersaatte til unyttige Processer, men endog af Uvidenhed og iblandt Ondskab forkert anlægge eller i andre Maader saaledes fordærve de dem enten som Prokuratorer eller Dommere anbetroede Sager, at de siden ej alene maa gaa fra en Instans til en anden og tilsidst ind for Hans Majestæts Højesteret; men det, som saaledes een Gang er forset oftest ej mere staar at redressere, hvorover ej alene Processernes Mængde endog for Højesteret maa blive saa umaadelig, at de ikke i et Aar kan afgøres, men fornemmelig Undersaatterne udarmes og Landet opfyldes med mangfoldige Uretfærdigheder, Falskheder, urigtige Eder samt andre dermed connecterede Gud fortørnende Synder og et uendeligt Had imellem Undersaatterne indbyrdes.

Vi har set, hvorledes en Række af Landets højeste Embedsmænd saa paa Prokuratorerne. Med helt velvillige Øjne var det ikke. Mest forstaaende var de to Stiftsbefalingsmænd, Johan Ludvig Holstein og Chr. Sehested, der begge mere eller mindre lod skinne igennem, at det var det store Antal ikke-autoriserede Prokuratorer, der, ved at gaa de lovlige Prokuratorer i Næringen, tvang disse til at følge Trop, hvis de vilde have Muligheder for at bjerge Føden. At der ogsaa fandtes »gode, oprigtige og uberygtede« Prokuratorer, lagde de ikke Skjul paa, men det var sjældne Fugle, og det er givet, at disse fortrinsvis fandtes blandt de autoriserede, der imidlertid kun var de faa imod de mange. Naar Prokuratorstanden efter alt at dømme har haft et saa daarligt Ry,

ikke blot blandt Landets ledende Mænd, men ogsaa ude i Folket, saa skyldes det derfor først og fremmest de ikke-autoriserede Prokuratorer, som Datidens Dommerstand ikke forstod at hævde Rettens Anseelse overfor, og dernæst Regeringen, der intet alvorligt gjorde for at komme Uvæsenet til Livs.

Ser vi paa Datidens lovligt beskikkede Prokuratorer, saa viser det sig snart, at der blandt dem var adskillige, paa hvem hverken Samtid eller Eftertid har formaaet at sætte nogen Plet. En enkelt, *Frederik Horn*, der drev det til at blive Politimester og Borgmester i København, Justitiarius i Hof- og Stadsretten og Konferensraad, har i sin i 1737 udgivne lille Bog »Meditationer over Procurator-Professionen« efterladt os et Vidnesbyrd om, at han havde den fulde Forstaaelse af Sagførerens høje Kald, samtidig med at han ikke lægger Skjul paa de Fejl, der klæbde ved og skæmmede adskillige af Kaldets Udøvere paa hans Tid. Den lille Bog er indledt med følgende Ord af selve Andreas Hojer:

»Disse Meditationer over Procurator-Professionen, som S^r. Friderich Horn mig til Censur har henviist, vidner om Auctoris retskaffene Begreb, om sit Procurator-Embedes Pligt og Vanskelighed, og indeholder intet, som kunde hindre deres Publication med Trykken.

Kiøbenhavn den 4. August 1737.

A. Hojer.«

Alene disse Ord burde være nok til at foranledige, at vi beskæftigede os nærmere med Horns Piece, men af Pladshensyn skal vi nøjes med at citere Bogens § 17, der giver et ganske godt Begreb om Horns Syn baade paa Professionen og dens Udøvere. Den lyder saaledes:

»§ 17. Hvad den anden Post § 15 angaaer, nemlig: hvorfor det ikke moraliter er mueligt, at Procuratores, ihvor gode de ere, og ihvor nær den giordte Beskrivelse § 14 kand passe sig paa dem, jo i almindelighed maa blive anseedte med skiæle Øyne, og af de Characterer, som almindeligen træffe paa dem, da ere dertil adskillige aarsager, hvor iblandt disse de fornemmeste:

(1) Efterdi ved en Misbrug (som efter mine Tanker ikke haver været mueligt at forekomme, ikke heller saa lettelig kan afskaffes eller ophæves) Procurator-Professionen haver været forvaltet og forvaltes, iblant andre, af gemeene, liderlige, trættekiære, og med et Ord, onde Mennesker, hvis største, om ikke gandske Conduite i henseende til Pro-

fessionen, bestaar i endeel paa Partique grundede Forensiske Formaliteter, Brocardiske Citationer og dumdristige Intriguer. Og de fleeste, ja alle Mennisker, argumenterer og dømmer i almindelighed og deres Essentialia af Personernes Opførsel, og den Conduite de forvalte Professionerne med, følger deraf den Idée hos de fleeste Mennisker, at denne Profession er væsentlig gemeen, og at dens Essentielle er Intrigue, Forførelse, Sandheds og Rettens Fordrejelse, og naar saadan Idée først haver fæstet Rod, følger det atter klarlig, at enhver, (hand vide sig for sig selv saa god, redelig, klog og honnet, som hand vil) som antager samme Profession, bliver anseet, som den, der antager en gemeene, og alleene paa Intrigue, Chicane, Forførelse, Sandheds og Rettens Fordrejelse grundet Profession og par consequent maa have Folk excuserede, at de ikke kan ansee ham, som han ønsker, og de selv ønske.

Anmærkning.

Jeg haver hørt ærbare og vittige Folk, der haver sagt om et Menniske, som holdtis for honnet, redelig og forstandig, men tillige var Procurator: Det er Skade, at den Person er Procurator, thi hand er dog et skikkeligt og artigt Menniske.«

§ 14, som Horn henviser til, lyder saaledes:

»I denne Betragtning er det klart, at Procuratores bør være af de skikkeligste, klogeste, reedeligste og meest veltalende Folk i deres Société eller République.«

Horns Ord bringer Vidnesbyrd om, hvorledes Prokuratorernes Omdømme var i store Kredse og da vel navnlig indenfor det Milieu, hvortil han paa det Tidspunkt selv hørte, det bedre Borgerskab, og det maa jo indrømmes, at Synet paa Prokuratorerne her falder saa nogenlunde sammen med det, de høje Embedsmænd havde.

Holbergs Prokuratortyper? Mon det ikke er bedst at lade dem ligge? Enhver, der kender sin Holberg, — og hvem gør ikke det? — kender ogsaa de Eksemplarer af Prokuratorer, der optræder i hans Komedier, og de er saa vist ikke smigrende for Standen. Men Holberg var ikke Jurist, selv om han havde skrevet en Folkeret, eller maaske rettere afskrevet den efter Pufendorf, og som den Hader af al Formalisme han var, maatte Juraen og dens Folk staa ham fjernt. Hans Typer tør sikkert ikke tages som nøgterne Fremstillinger, snarere som Karikaturer.

Bedre da, hvis man vil søge at give et sanddru Billede, at holde sig til andre Vidnesbyrd. Og dem er der desuden nok af.

Naar Sognepræsten i Aastrup ved Prokurator *Hans Sadolins Død* 1731 i Kirkebogen skrev disse Ord: »Var en stor Prokurator, vidt be-
kjendt og navnkundig. Gud være os Syndere naadig«, saa *behøver*
disse Ord hverken at indeholde et Hjertesuk over Prokuratorerne i Al-
mindelighed eller over denne i Særdeleshed og tør altsaa ikke benyttes
som et Bevis paa et slet Omdømme.

Anderledes med menig Mands Tale, den, der lyder til os gennem
Ordsprogene og Talemaaderne. Disse vidner i Sandhed ikke til Fordel
for Prokuratorerne. Man høre:

Der spørges: Naar er der færrest Støvler i Helvede? Svar: Naar
en Prokurator dør, for saa skal Fanden følge Lig.

Tag du dit, saa tager jeg mit, sagde Tyven til Prokuratøren.

Dyden i Midten, sagde Fanden, han satte sig mellem en Præst og
en Prokurator. (Efter en anden Version: mellem to Prokuratorer.)

Og saa Mundheldene: Prokuratorer kommer ikke i Himmerig. —
Fanden tørrer sin Rumppe paa Prokuratorer. — En Prokurator staar
først paa Kæltringelisten. — Saa tyk som nogen Prokurator. — At lyve
som en Prokurator. — Vid som en Prokuratorløkke.

»Han har et Hoved som en Prokurator«, betyder jo kun, at han
»er en klog Karl«, og det er jo mindre nedsættende end det øvrige.

Prokuratorer og Vognhjul skal have Smørelse. — Apotekervand
og Prokuratorblæk er dyre Sager. — Begge hentyder de jo til Sa-
lærerne.

Prokuratorerne, dem er Samvittigheden taget ud af. — Falder i
Traad med den lille, sønderjydske Fortælling om Løberen, der skulde
have Milten fjernet, men Kirurgen tog fejl og fjernede Samvittigheden
i Stedet. Men saa blev han da ogsaa den gæveste Advokat, der nogen-
sinde havde levet.

At der dog var nogle, som det var værre at falde i Hænderne paa
end Prokuratorerne, vidner følgende om:

Det er galt at falde i Prokuratorens Kløer, men det er dog værre
at falde i Doktorens.

Nej, heller ikke i Folkemunde har Prokuratorernes Ry været godt. Hvor man saa end vender sig hen, finder man ingen gode Udtalelser. Der var paa det Tidspunkt, vi her omtaler, gaaet et Aarhundrede, siden dansk Lovgivning for første Gang, 9. Sept. 1638, beskæftigede sig med Prokuratorer og fastsatte, at de skulde være gode, fromme, uberygtede og oprigtige Dannemænd. De skulde beediges, at de ikke vilde lade sig bruge i nogen dem bevidste vrang og uretfærdige Sager, ej heller dem bevidst bruge nogen Uretvished i Rettergang, Vidners Førings eller paa anden Vis, men tjene deres Principaler oprigtigen, ikke forhale Sagerne med Kroglove, Udeblivelser, unødvendige eller søgte Skudsmaal uden billig Aarsag o. s. fr.. De hundrede Aar, der var forløbne siden da, havde ikke bragt Standen paa noget højt Stade. Og dog havde den frembragt Advokater, hvis Navne har betydet noget i dansk Retsplejes Udvikling, Mænd som *Reinhold Wordemann*, »den i dansk Tungemaal meget veltalende« *Brostrup Albertin*, der 1716 roste sig af at være den, »som først introducerede den methodum procedendi til Sagernes Forestillelse og Rettens Oplysning, som siden af de andre Procuratoribus blev efterfulgt og altid derefter har været in receptu«, — hvis han dermed mener den Vidtløftighed, der var blevet indført i Proceduren, og hvorved Sagerne stærkt forhalede, var det jo egentlig ikke noget at rose sig af, men hvorfor standsede Højesterets Dommere ikke dette? — *Hans Knudsen*, der, efter Rostgaards Udsagn, »i de Tider passerede for en af de mest kyndige og i Lov og Ret skarpseende Advokater, omendskjøndt han havde mistet det ene Øje«, *Bertel Bjørnsen*, der maatte lide den Tort at blive reprimanderet af Justitiarius, fordi han i Skranken havde udtalt: »Vor Herre fri mig for Generalfiskalen«, et i og for sig baade fromt og kristeligt Ønske, og *Truels Smith*, om hvem Konferensraad Worm udtalte, at han havde fundet ham bekvem, og at det var at ønske, »at andre flere Subjecter vilde applicere sig til det Embede«, og som blev Stamfader til en hel Række Advokater. Alle disse hører imidlertid hjemme i Tiden omkring Aarhundredskiftet og altsaa noget forud for det Tidsrum, vi her skal beskæftige os med.

Vi har set, at Rostgaard i 1720 kunde opstille en Liste paa 56 Prokuratorer, fordelt over hele Landet, og han mente, at dette var altfor

mange. At Rostgaard kun har været vidende om et Faatal af de i Danmark virkende Prokuratorer er aldeles givet, thi da Sehested 15 Aar senere opstillede en Liste over de Personer, der i Løbet af de sidste fire Aar havde gaaet i Rette alene i Fyns Stift, naaede han til det imponerende Tal 73. Af denne store Skare var kun de 14 virkelig autoriserede, idet 5 havde kongelig Bevilling, 8 havde Amtmandsbevilling, og een var beskikket af Byfogden i Middelfart. Af de 5 kongelige boede de 4 naturligt nok i Odense, hvor Landstinget holdtes, medens den femte boede i Svendborg, der iøvrigt havde 3 bosiddende Prokuratorer. Middelfart havde 2, Nyborg, Faaborg og Kerteminde hver een, medens der ikke boede Prokuratorer i Rudkøbing og Assens. Ialt boede der 7 beskikkede Prokuratorer i Odense. Overfor disse 14 lovligt beskikkede, — af hvilke *Jens Espe*, der havde Bevilling for Højesteret som for alle Over- og Underretter i begge Riger, vistnok slet ikke procederede og heller ikke overfor Stiftamtmanden havde produceret sin Bevilling, — stod altsaa ikke mindre end 59, der fuskede de autoriserede i Næringen. Det maa bemærkes, at af de 59 var to Prokuratorer i Fredericia, *Lyder Lauritzen* og *Christian Jørgensen Jæger* (den sidste 1734 fradømt Bevillingen p. Gr. af »sin slette Conduite og Forhold«), der altsaa ogsaa søgte deres Næring udenfor de Retter, ved hvilke de havde Tilladelse til at procedere, og 8 var Retsbetjente (heraf en Byfoged i Fredericia og en dito i Korsør), der søgte at bøde paa deres knappe Embedsindtægter ved at lade sig bruge som Prokuratorer. Baade Birkedommeren og Skriveren ved Grevskabet Langelands Birk gik i Rette i Rudkøbing. Blandt de øvrige ikke-autoriserede Prokuratorer var der to Skoleholdere, 3 Konsumtionsforpagtere eller -forvaltere, en Snedker og en Skomager, medens 6 var Godsbetjente (d. v. s. Forvaltere, Forpagtere eller Ridefogder). For den store Mængde angives Stillinger ikke, men da 15 nævnes som boende paa forskellige Herregaarde, tør maaske ogsaa disse henregnes til Godsbetjentenes Klasse, og denne kommer derved til at tælle 21 af samtlige 59, altsaa en meget betydelig Procent. Nu er det jo muligt, at de 21 eller dog en Del af dem har ført Sager i H. t. D. L. 1-9-15, hvori det hedder, at paa Landsbyerne maa ingen Prokurator bruges, men enhver skal der selv føre sin Sag ud eller bruge dertil en i Herredet eller Birket bosat oprigtig Mand eller begære af Øvrigheden

eller Husbonden en Person, som ham derudi kan tjene. Men selv om man nu ogsaa for at være helt retfærdig vilde holde disse 21 udenfor Regnestykket, saa stod der alligevel ikke mindre end 38 ikke-autoriserede Prokuratorer overfor de 14 lovligt beskikkede og altsaa mere end tilstrækkeligt til at gøre disse Livet saare surt.

Det er iøvrigt ganske interessant at se, hvor langt man allerede nu havde fjernet sig fra D. L. 1-9-7, hvorefter Borgmestre og Raad skulde sørge for, at der i Købstæderne var saa mange Prokuratorer, som Byens Lejlighed krævede, og fastsætte Prokuratorernes Løn. Paa hele Fyn var der i Følge Sehesteds Liste kun een Prokurator, der kan tænkes at have haft sin Bevilling fra Borgmestre og Raad, men det var i saa Fald Byfogden, der havde meddelt ham den. Den gamle Skik at vinde Borgerskab til at gaa i Rette var aabenbart ganske gaaet af Brug.

Sehesteds Liste giver et udmærket Begreb om, hvorledes Forholdene har været i en enkelt Landsdel, og vi har ingen Grund til at tro, at Forholdene har været bedre andre Steder i Landet. Der har sikkert overalt hersket meget vanskelige Tilstande for de lovligt beskikkede Prokuratorer. Intet Under, om disse i den haarde Kamp for det daglige Brød »gik lige til Stregen«, — intet Under, om de ogsaa undertiden gik over Stregen. De skulde jo alle leve, og en Del af dem vilde ogsaa gerne leve vel, — som Rostgaard sagde.

Men Sehesteds Liste viste ogsaa en Stigning i de autoriserede Prokuratorers Tal siden Rostgaards Fortegnelse af 1720, nemlig fra 5 til 14. Det maa dog erindres, at Rostgaard tog Forbehold overfor det første Tal.

Paa den Tid, da Forordningen af 10. Februar 1736 udkom, var der over hele Danmark mindst 53 Prokuratorer,³⁾ der var forsynede med kongelig Bevilling til at gaa i Rette. Mindst, ja, thi for nogle enkelte, der havde faaet Bevilling forinden Forordningens Fremkomst, har deres Dødsdatoer ikke kunnet findes. Desuden var der nogle enkelte Nordmænd, der, ligesom en stor Del af de 53 danske, havde faaet Bevilling for begge Riger, men da deres Virksomhed ikke har betydet noget større for Danmark, selv om Bevillingerne berettigede dem til Procedure for Rigerne fælles øverste Domstol, kan vi roligt lade dem ude af Betragtning her.

De for de 53 udstedte Bevillinger var meget uensartede, som det vil fremgaa af følgende Oversigt.

- 11 havde Bevilling for Højesteret som for alle Over- og Underretter i begge Riger,
- 3 for Højesteret som for alle Over- og Underretter i Danmark,
- 1 for Højesteret som for alle Over- og Underretter i København,
- 1 for »Højesteret i begge Riger« (sic!),
- 13 for alle Over- og Underretter i begge Riger, Højesteret undtagen,
- 1 for alle Over- og Underretter, Højesteret undtagen, (der staar intet om, hvorvidt der menes Over- og Underretter i begge Riger eller kun i det ene, men Manden var dansk og bosiddende i Danmark),
- 15 for alle Over- og Underretter i Danmark, Højesteret undtagen,
- 1 for alle Over- og Underretter i Danmark, (der staar intet om Højesteret),
- 1 for alle Over- og Underretter i Danmark, i Særdeleshed for Lands-tinget i Nørrejylland, Højesteret undtagen,
- 1 for alle Over- og Underretter paa Sjælland, Højesteret undtagen,
- 2 for alle Over- og Underretter i Fyns Stift,
- 2 for alle Over- og Underretter i Nørrejylland, og endelig
- 1, der havde haft Stiftamtets Konstitution for alle Over- og Underretter i Sjællands Stift og i 1715 fik kongelig Bevilling til »fremdeles uhindret at betjene enhver«, hvormed dog næppe kan forstaas Retterne i København, da Stiftamtet ikke kunde beskikke Prokuratorer der.

Alle disse Bevillinger var udstedt af Kancelliet, og den mærkelige Mangel paa Konsekvens i Formen er karakteristisk for Tiden.

Hvad var det nu for Personer, der i Tiden omkring juridisk Embedseksamens Indførelse søgte deres Levebrød som Prokuratorer, og hvilke Forudsætninger havde de for at kunne gaa i Rette for andre?

Hvad det første Spørgsmaal angaar, saa kan følgende oplyses. Af de 53 Prokuratorer kendes Herkomst for de 33's Vedkommende. En var Søn af en Organist, en anden Søn af Dronningens Livskrædder, en tredie af en kgl. Drabant og kgl. Perlestikker, tre var bondefødte, en Søn af en Forpagter, en af en Toldkontrolør, tre af Retsbetjente, tre af Magistratspersoner, fire var Prokurator sønner, der gik i Fædrenes Fodspor, men ikke mindre end 11, altsaa en Trediedel af hele det Antal, hvis Herkomst vi kender, og en Femtedel af samtlige Prokuratorer med

kgl. Bevilling paa dette Tidspunkt, var Præstesønner. Præsten P. Rhode siger et Sted i sin Bog »Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historic«, at Prokuratorer er sjældent Præstevenner. Ja, var de sjældent Præstevenner, saa var de dog, i alt Fald i Tiden omkring 1735, ikke sjældent Præstesønner. En havde endog været Sognepræst, men da han var blevet fradømt Kjole, Kald og Ære, kunde han i alt Fald ikke komme i Konflikt med D. L. 2-11-10, der forbød Præster at møde paa Tinge som Prokuratorer. Forøvrigt havde han faaet sin Ære igen, samtidig med at han fik Bevilling. Om ham mere senere. To af de øvrige Præstesønner havde theologisk Attestats, og det havde Organistens Søn ogsaa. Ja, han kunde endog i sin Ansøgning om Bevilling anføre den anbefalende Omstændighed, at han havde haft den Naade at prædike for de kongelige Herskaber. Det var der ingen af Præstesønnerne, der kunde prale med.

At saa mange Præstesønner gik ind til Prokuratorgerningen, skyldtes vel næppe ideelle Grunde, men derimod snarere, at de fra Barndommen var »vant til Pennen« eller »oplært ved Pennen«, som det saa ofte hedder i Ansøgningerne. Og hvis nu Forventningerne til, hvad den lærde Vej kunde give, skuffedes, eller hvis Evnerne ikke slog til, saa laa det jo ret nær, at de gjorde deres Opdragelse ved Pennen frugtbar gennem Prokuratorvirksomhed. Var det end ikke den lærde Stand, de kom ind i, af Fugl smagte det dog og kunde vel være lige saa godt som saa meget andet. Skikkede de sig vel, saa stod jo endelig Adgangen til et Dommer- eller Skriverembede dem aaben.

Hvad det andet Spørgsmaal, — om Forudsætningerne for at kunne gaa i Rette for andre, — angaar, saa er der af de 53 kun tre, om hvis Uddannelse, vi slet intet ved. Af de øvrige var 12 Studenter, medens fire, som allerede nævnt, var Theologer. To af disse oplyser, at de, efter at have taget Attestats, forgæves havde søgt gejstlige Embeder, men, da dette mislykkedes, havde appliceret sig til Jura. Den ulykkelige Præst, der lige er nævnt ovenfor, *Peder Jacob Hviid*, der 1714 var blevet dømt fra Kjole, Kald og Ære for at have sveget sit Ja-Ord og 1721 blev arresteret som sigtet for Bedrageri, førte selv sin Sag for Højesteret, der frifandt ham, som det synes, paa et meget spinkelt Grundlag, 30. Juni 1727. 13. Okt. s. A. fik han Oprejsning paa Æren

og 8 Dage senere Bevilling som Prokurator for Højesteret som for alle Over- og Underretter i begge Riger, og dette skete, hvis Overleveringen har Ret, kun, fordi han havde ført sin Sag saa vel, at man følte sig forvisset om, at han vilde blive en dygtig Prokurator. Herligheden varede dog kun kort, thi da han ved den pietistiske Christian VI's Tronbestigelse søgte om at faa Konfirmation paa sin Bevilling, blev dette nægtet ham, og først fire Aar senere fik han udfærdiget en ny Bevilling, men kun for alle Over- og Underretter i begge Riger, Højesteret og Retterne i København undtagne. Kongen vilde ikke have ham i sin Nærhed og vel navnlig ikke se ham i Højesterets Skranke. Han førte derefter en omflakkende Tilværelse, blev 1747 atter dømt fra Æren, men maa være blevet benaadet, thi han vedblev at afbenytte sin Bevilling, indtil han i 1760 afgik ved Døden paa Frederiksberg i ussel Fattigdom.³⁾

Ogsaa *Hans Jacob Hetlund*, der 1719 fik Bevilling for Højesteret, havde »i egen Person udført sin egen Sag for Højesteret saa methodice og saa vel, at han nok kan betros at betjene Godtfolk for Højesteret i deres Sager«.

Der kendes vistnok kun eet eneste Tilfælde foruden disse, hvor en Mand ved at føre sin egen Sag har vundet Adgang til Skranken. Dette indtraf mere end et Aarhundrede senere, da *Orla Lehmann* 1842, efter flere Gange forgæves at have søgt om at blive Prøveprokurator og om Tilladelse til at aflægge Prøve for Højesteret, selv førte sit Forsvar i den mod ham rejste Generalfiskalsag paa saa fortrinlig en Maade, at A. S. Ørsted berømmede hans Sagførelse i høje Toner. Aaret efter fik Lehmann endelig den ønskede Prøvetilladelse, og han mente selv, at han aldrig vilde have opnaaet denne, hvis ikke Generalfiskaltaltalen havde givet ham Lejlighed til i Skranken at vise, hvad han formaaede.

Foruden de nævnte Theologer blandt Datidens Prokuratorer var der et Par andre, hvis Adkomst til at søge deres Næring ved Procedure faldt lidt udenfor det sædvanlige: Saaledes søgte Skriverkarl *Søren Balling* 1729 Bevilling for alle Over- og Underretter i begge Riger, »saa og at være Kurator i de Dødsboer, hvor han maatte forlanges, samt Kommissionær for andre og ellers paa lovlig Maade at ernære sig, som han bedst ved og kan og ydermere i ti Aar at være fri for

borgerlige Bestillinger og fri for Stedets Øvrigheds og alle andres Tiltale og som en kongelig bestalter og privilegeret drive og fortsætte sit Brug og Næring«. Som Kvalifikation til at opnaa alt dette, kunde han anføre, at han var Søn af Dronningens Livskrædder. Han fik den ansøgte Bevilling og desuden Tilladelse til i den By, i hvilken han maatte nedsætte sig, at drive en lovlig Handel samt ti Aars Frihed for Byens og borgerlige Bestillinger. Det var vel ikke saa meget, som han havde bedt om, men dog Rygstød nok til, at han syv Aar senere kunde købe sig en Bryggergaard i København. Da han 1744 bød de timelige Goder Farvel, jordsfæstedes han paa Nikolaj Kirkegaard, men Aaret efter lod Enken ham grave op igen og flytte ind paa den langt finere Plads indenfor Kirkens skærmende Mure.

Niels Hammer, der døde 1736, havde 1704 vundet Borgerskab i Helsingør som Købmand, men søgte to Aar senere Bevilling som Prokurator, idet han ved »stor Søskade og Vanlykke« var blevet forårsaget til at applicere sig til denne Virksomhed.

En anden samtidig, den yngre *Søren Borring* i Odense, havde dog bedre Bund under Fødderne, da han 1732 søgte Bevilling. Han havde allerede da udført adskillige Godtfolks Sager ifølge særlig Konstitution fra Amtmand og Stiftamtmand, der gav ham »berømmeligt Skudsmaal« og udtalte, at hans Beskikkelse »vilde geraade Publico til Fordel, da der i Provinsen er Mangel paa retskafne (sic!) Prokuratorer«.

En tredie, *Matthias Bruun*, blev Student 1723 og tog derefter Ophold hos sin Moder i Daugbjerg, »prædikede om Søndagen for Omegnens Præster og prokurerede baade for sig selv og andre de søgne Dage samt førte Handel med Faare- og Lammeskind, Haar og Parykker«. Han havde altsaa dog igennem Praksis erhvervet Forfarenhed i Lov og Ret, da han 1735 fik Bevilling for alle Over- og Underretter i Nørrejylland, hvor han snart erhvervede sig Navn som en dygtig Prokurator. Da han 1739 søgte Embede som Landfiskal, udtalte Stiftamtmanden, at han var »habil og af god Erfarenhed udi Justitz-affaires«, men Stiftamtmanden turde ikke udtale sig om, hvorvidt man turde vente, at han vilde forvalte Fiskalembedet »paa en retsindig og uinteresseret Maade«. Iøvrigt siges det om ham, at han var »en snild og begavet Prokurator og, om man vil, en seig Lovtrækker, og at han var søgt

vidt og bredt for at føre Sager«. 1759 fik han Bevilling for Højesteret, uagtet han 1743 af samme Ret var blevet idømt Bøder for sit »lastværdige, lovstridige og skammelige Forhold« i en Sag, han havde ført paa Fiskalembedets Vegne, og i to Aar havde været suspenderet fra Fiskalembedet. Om Prøven for Højesteret udtalte denne, at han havde udført Prøvesagerne saa vel, »at han kan blive Publico og Højesteret en tjenlig og duelig Advokat«.

Som Søren Borring og Matthias Bruun saaledes ogsaa de fleste andre af Datidens lovligt beskikkede Prokuratorer. De fleste af dem havde ad en eller anden Vej erhvervet sig praktisk Færdighed i Rettergang. Oftest havde de gaaet den Vej, der endnu i mange Aar skulde vedblive at være den almindeligste: de begyndte som »Skriverdreng« og avancerede til »Skriverkarle«. Som Dreng maatte de, foruden at gaa til Haande i det daglige Arbejde paa Principalens Kontor, forrette Tjenergerning i Huset, børste Støvler, lyse Principalen og Madammen hjem, naar de havde været til Gæstebud, o. s. fr. . Af de 53 kongelig privilegerede Prokuratorer i 1735 havde 8 tjent hos Højesteretsprokuratorer og sikkert ogsaa for disse givet Møde i Underretterne, 16 havde gaaet i Rette, forinden de fik kgl. Bevilling, flere af dem med Konstitution fra de paagældende Myndigheder, og en enkelt, *Hans Ursin*, havde i ti Aar været Fuldmægtig hos Byfogden i København og ofte i hans Forfald betjent Retten, saa han kendte i alt Fald Forholdene fra den anden Side Skranken. To havde været Skibsskrivere, en endda Overskibsskriver, flere havde været Ridefogder, og endelig vides det om en, at han havde været i Barberlære.

Hovedmængden var i alt Fald Folk, der havde en vis juridisk Uddannelse. At denne udelukkende var erhvervet ad praktisk Vej, er jo kun naturligt, thi endnu fandtes der jo ingen, ad hvilken en virkelig teoretisk Uddannedse kunde erhverves.

Ved Universitetsfundatsen af 31. Marts 1732 var der givet de studerende, der viste sig at være »vel grundede« i Jura, Haab om at blive befordrede til Advokater i Højesteret, til Dommere, og endog til »anseelige Embeder, naar de, til samme at forestaae, findes bequemme«. Bestemmelsen fik ingen praktisk Betydning, fordi man ikke samtidig bragte Studiet ind i et Leje, der svarede til Formaålet. Dette skete først,

efter at Andreas Hojer 3. Dec. 1734 var blevet Professor i Folke- og Statsret, uden at vi dog tør sige noget bestemt om, hvorvidt det var ham, der tog Initiativet til det lykkelige Skridt, der førte til Forordningen af 10. Febr. 1736. At han var i høj Grad medvirkende til, at Forordningen fik den Skikkelse, som den fik, ved vi derimod, idet han var den ene af Lovforslagets Koncipister.

Selve det juridiske Studium og de juridiske Eksaminer er gjort til Genstand for Behandling andet Steds i nærværende Skrift og ligger saaledes udenfor nærværende Fremstillings Omraade. Det skal derfor her blot nævnes, at det i Forordningens Post III, 1, hedder, at det maa formodes, at der »ikke saa hastigt vil findes saa mange bekvemme og i Jura vel studerede Subjecta, som til allehaande Dommeres, Skrivers eller Procuratorers Embeder ved Under-Retterne erfordres«, ligesom ogsaa, at da der altid vilde findes »vittige og habile, samt i Lov og Ret vel øvede, omendskiønt ustuderede Personer«, saa skulde saadanne lovkyndige, omend ustuderede, der havde ladet sig eksaminere privat og derved erhvervet sig gode Testimonia, »fremfor andre til By-, Birke- eller Herredsdommere og Skrivere samt til Underretsprokuratorer employeres«.

Det fremgaar af Forordningen, at den nu indførte Eksamen for ustuderede Jurister, eller, som det snart i daglig Tale kom til at hedde, »danske« Jurister, i Modsætning til »latinske« Jurister for studerede, var tænkt som en Nødhjælp, men det skulde blive en Nødhjælp, der kom til at bestaa i to Aarhundreder. I en Memorial af 10. April 1786, afgivet af det juridiske Fakultet, udtales det, at det vel var ønskeligt, om den dansk-juridiske Eksamen kunde afskaffes, saaledes at kun studerede befordredes til Justitsbetjener, men saa længe Underrets-embederne var saa slet aflagte, at kun meget faa af dem kunde give deres Mand det nødtørftige Udkomme, indsaar man, at det vilde være umuligt at faa disse Embeder besat med juridiske Kandidater. Derimod gik man ved Forordningen af 26. Juni 1821 over til at udvide den dansk-juridiske Eksamen ved at forlange, at ingen maatte indstille sig til denne uden forinden at have underkastet sig en præliminær Prøve i dansk Stil, Fædrelandets Historie, Geografi og Aritmetik ved det filosofiske Fakultet.

I Betænkningen af 10. April 1786 tales der ikke om, hvorvidt det vilde være muligt at faa Stillingerne som Underretsprokuratorer besat med juridiske Kandidater. Det vilde have været interessant at se en autoritativ Udtalelse herom.

I Forordn. af 1736 hedder det: Maa ingen efterdags søge at vorde Høyeste Ræts Procurator, med mindre hand er Studeret og in examine juridico fortient beste Character.

Medens Forordningen udtalte Tvivl om, at der til at begynde med vilde melde sig et tilstrækkeligt Antal Kandidater til Besættelsen af Underretsembeder og til at blive Prokuratorer ved Underretterne, udtaler den ikke nogen Tvivl om, hvorvidt det vilde være muligt straks at besætte Stillingerne som Højesteretsprokuratorer med juridiske Kandidater, men stillede som absolut Fordring, at Højesteretsprokuratorer skulde være juridiske Kandidater med bedste Karakter. Ser man paa de Bevillinger, der udstedtes i den første Snes Aar efter Forordningens Fremkomst, erfares det snart, at Regeringen har set sig nødsaget til i Praksis at slaa betydeligt af paa de stillede Fordringer, fordi der meldte sig saa faa Aspiranter til Værdigheden som Advokat ved Rigernes højeste Domstol.

Vistnok den første Bevilling, der blev udfærdiget efter Forordningens Fremkomst, var den for *Frederik Smith* 18. April 1738 udfærdigede. Men *Frederik Smith* var hverken studeret eller eksamineret. Derimod var han Søn af den i 1730 afdøde Justitsraad og Generalfiskal *Truels Smith* og Broder til den 8. April 1738 afdøde Kancelliraad og Generalfiskal *Caspar Wilhelm Smith*, til hvis efterladte Sager han havde »et godt Kendskab«. Den næste Bevilling, der blev udstedt, nemlig 1741, gjaldt *Isaac Andreas Cold*. Han var heller ikke juridisk Kandidat, men derimod havde han 1740 sammen med fem andre konkurreret om det ved *Hojers Død* ledigblevne juridiske Professorat og var samme Aar blevet dr. jur. paa en Afhandling »de iuramento purgatorio«. Aaret efter at være blevet Højesteretsadvokat blev han Sekretær ved det juridiske Fakultet, blev 1747 Borgmester i Skien, samme Aar Professor juris ved Akademiet i Sorø og 1759 Justitiarius i Overhofretten i Norge. En af hans Konkurrenter fra 1740 var *Peter Wartberg*, der 1738 var blevet cand. jur. med laud. og, ligesom *Cold*, 1740 dr. jur.

Han opfyldte saaledes til Overmaal Forordningens Krav og fik 1744 Bevilling for Højesteret, og det udtaltes da, at han besad »en naturlig Genie og Disposition, uden at besidde de mistænkelige Characterer, som Procuratorer i Almindelighed tillægges«, samt »at Publikum skal have Mangel paa habile, redelige og retskafne Advocater, som kan plaidere for Højesteret«. *Andreas Bruun*, der 1745 fik Bevilling for Højesteret, var kun examinatus, og han er sikkert den eneste danske Jurist, der nogensinde har faaet Bevilling for Højesteret. Han var Student fra 1734, examinatus juris fra 1738, havde 1739 faaet Bevilling for alle Over- og Underretter i begge Riger, Højesteret undtagen, og var 1742 blevet Auditor ved Artillerikorpsen. *Otto Munthe Tobiesen* var Student fra 1740. Aaret efter blev han Fuldmægtig hos sin Morbroder, Højesteretsadvokat *Bredo Munthe* (senere Munthe af Morgenstjerne), uden at have opfyldt Forordningens Krav om, at Højesteretsprokuratorernes Fuldmægtige skulde være eksaminerede, og 1748 blev han Højesteretsprokurator uden at være cand. jur.. Men han havde jo naturligvis Morbroderen at støtte sig til, og et kendt gammelt Ordsprog fik muligvis herigennem sin Bekræftelse. 1748 fik *Jørgen Riis* Bevilling. Han var cand. theol. og havde været Hører, hvorefter han drev Journalistik og udgav »Den danske Spectator« og senere blev Fuldmægtig hos Byfogden i København. Da han saa søgte Bevilling for Højesteret, fik han Afslag, fordi han ikke havde Eksamen. Denne tog han saa 1748 med bedste Karakter og søgte Bevilling, men fik det Svar, at han først maatte lade sig høre for Retten. 14. Dec. erklærede denne, at han vilde blive »en bekvem Prokurator«, og 28. s. M. fik han den attraaede Bevilling. *Matthias Bruun*, der er nævnt ovenfor, havde ikke Eksamen, men havde siden 1735 været Prokurator for alle Over- og Underretter i Nørrejylland og var 1739 blevet beskikket til Landfiskal. Endelig fik *Christian Ditlev Hedegaard*, der siden 1731 havde været Birkedommer og Skriver ved det fynske Rytterdistrikts Birk, 1767 Bevilling til at maatte, »naar han dertil har Lejlighed, som Højesteretadvokat betjene Godtfolk i Fyn og andensteds i deres Sager ved Landstinget«. Han var cand. theol. og var 1742 blevet dr. jur. uden at have juridisk Eksamen.

Foruden disse Tilfælde er det værd at nævne, hvorledes det gik *Frederik Horn*, der i August 1735 havde faaet Bevilling for alle Over-

og Underretter i begge Riger. Han søgte 1739 sin Bevilling extenderet til Højesteret, men dette blev ham nægtet, fordi han ikke havde Eksamen. I en ny Ansøgning gjorde han gældende, at han allerede var Prokurator ved alle Over- og Underretter i begge Riger, da Forordningen om Eksamen fremkom, at han med særlig Tilladelse havde udført syv Sager for Højesteret og af disse vundet de fire, samt at ingen under hans femaarige Virksomhed som Prokurator havde fundet Anledning til at beklage sig over ham. Saafermt disse Grunde ikke skulde være tilstrækkelige, bad han om Tilladelse til »loco Examinis at elaborere et specimen practicum, som Justitiarius maatte lade ham forelægge«, og, om samme blev antaget, han da maatte faa Beskikkelse som Prokurator for Højesteret. Dette blev bevilget, og 27. Nov. indberettede Justitiarius, at Horn havde forfærdiget det ham forelagte Specimen paa en saadan Maade, at man intet med Føje kunde udsætte derpaa, og 10. Dec. udfærdigedes den ansøgte Bevilling. Det er sikkert den eneste Gang, at Højesteret har prøvet en Kandidat til Skranken skriftligt. Den almindelige Prøve blev først indført 1744, og *Andreas Bruun* og *Peter Wartberg* var de første, der underkastede sig den.

Baade *Johan Joachim Anchersen*, der fik Bevilling 1747 og forud i fem Aar havde arbejdet hos Bredo Munthe, og *Oluf Lundt Bang*, der fik Bevilling 1758 og forud havde øvet sig i at extrahere Sager hos *Andreas Lowson* samt virket som juridisk Manuduktør, var candidati juris, og deres Bevillinger var saaledes ganske i Overensstemmelse med Forordningens Krav.

Det vil ses, at de her omtalte ti Bevillinger, der blev givne indenfor de første 30 Aar efter Forordningens Fremkomst, blev udstedte under meget forskellige Forudsætninger, idet kun fire af Aspiranterne var candidati juris, medens en var examinatus juris og Resten ikke havde nogen juridisk Examen, selv om to af dem var doctores juris. Alt i alt tyder det jo paa, at det har knebet med at faa Forordningens Krav efterkommet, og at Højesteretsprokuratorernes Kaar ikke har været særligt tillokkende for de unge. Og det var da ogsaa ret naturligt, thi ikke blot vaagede Retten nøje over, at Advokaternes Antal ikke blev for stort, men selv om man efter udstaaet Eksamen og efter flere Aars Ventetid, tilbragt med at øve sig paa en Højesteretsprokurator's Kontor,

endelig slap ind i Skranken, var det ingenlunde givet, at den nye Advokat kunde erhverve sig tilstrækkeligt til Udkommet, idet Sagerne som Regel laa paa to eller tre faste Hænder, d. v. s. hos saadanne Advokater, der havde formaaet at vinde Publikums Tillid. Allerede saa langt tilbage som i 1702 udtalte Justitiarius, at »saalænge Brostrup Albertin eller Bertel Biørnsen kan bekommes, søger Parterne ingen anden«, og 1726 siges det om *Hans Scavenius* og *Sven Krag*, »hvilke tvende Byen nu anser for ej at kunne tabe nogen Sag«. Og det var jo ikke alle Advokaterne, der var saaledes stillede som *Andreas Lowson*, om hvem Dorothea Biehl siger i sine Breve, at han altid var sikker paa 6 à 7 af Rettens Stemmer, fordi han altid holdt aabent Bord for Rettens ulønnede og daarligt lønnede Assessorer, saa at Sagerne i Virkeligheden afgjordes ved hans Middagsbord. Nu skal man ikke stole altfor meget paa Dorothea Biehl, men givet er det, at Lønningsvilkaarene for Rettens Assessorer var baade usikre og elendige.

Endnu 1771 udtaler Retten, at der paa denne Tid »kun er 3 Procuratorer, som Folk i Almindelighed anbetroe deres Sager«. Vedel mener i sin »Den dansk-norske Højesterets Historie under Enevælden fra 1661 indtil 1790«, at disse tre var *Peter Uldall*, *Jacob Edvard Colbjørnsen* og *Andreas Nørager*. Mærkeligt nok, at denne sidste var saa brugt, thi 1767 betegner Stampe ham som »et studs, egenraadigt og ilsindet Menneske, som lettelig støder og angriber Folk, hvorfor han ogsaa tilforn er irettesat og mulkteret.«

Der fremkommer helt til op imod Aarhundredskiftet talrige Udtalelser om, at det faldt svært for Prokuratorerne ved Retten at bjerge Føden. Da saaledes *Rasmus Cornelius Friis*, der 1777 havde faaet Bevilling for alle Over- og Underretter i Nørrejylland og 1787 for de vestindiske Retter, idet han s. A. var blevet Auditor i Vestindien, 1786 søgte Bevillingen udvidet til alle Over- og Underretter i begge Riger, udtalte Højesterets Justitiarius, at Retten var forsynet med saa mange Advokater, »der havde søgt i nogle Aar at tilvende sig Publici Fortrolighed og de nødvendige Talenter«, at man ikke kunde tilraade Ansøgningens Bønhørelse. Resultatet var, at Friis fik Bevillingen udvidet til ogsaa at omfatte Retterne i Sjælland, København undtagen. Først 1788 fik han tillige Bevilling for Hof- og Stadsretten, og det Omraade, han herefter

var berettiget til at procedere i, var saaledes af et noget mærkeligt Omfang, idet det omfattede Nørrejylland, Vestindien samt Sjælland, Højesteret undtagen. Gang paa Gang ser vi i disse Aar, at Højesteret fraaader Ansættelsen af nye Prokuratorer, fordi der allerede var tilstrækkeligt mange af dem. Og det er ikke altid netop rosende Omtale, Retten giver dem, der allerede havde Bevilling. Saaledes siges det en Gang, at Retten er forsynet med et tilstrækkeligt Antal Advokater af forskellig Dygtighed og endvidere, at man maa anse det for skadeligt »for det Almindelige at have et altfor stort Antal af maadelige Advokater, i hvis Hænder Undersaatternes Ære, Liv og Velfærd ofte maa betroes«. I 1791 var der for Højesteret ialt 11 Advokater. Da Højesteret det nævnte Aar anmodede samtlige Advokater om at fremkomme med en Udtalelse om Midler til at fremme Sagernes Afgørelse, afgav disse in pleno et Pro Memoria herom, bestaaende af 11 Punkter, og det taler til Underskrivernes store Ros, at det afgivne Forslag næsten i et og alt blev fulgt.

Først adskillige Aar efter juridisk Embedseksamens Indførelse lykkedes det at faa samtlige Stillinger som Advokater for Højesteret besat med juridiske Kandidater med første Karakter.

Der ligger ikke i Forordningens Ord noget om, at ikke-eksaminerede Personer ikke skulde kunne beskikkes til Underdommeres, Skrivers eller Underretsprokuratorers Stillinger, idet Forordningen kun tilsiger dem, der har ladet sig eksaminere, en Præferencestilling fremfor saadanne, der ikke havde underkastet sig Eksamen. Meningen har naturligvis nok været den, at man en Gang i Fremtiden, naar Antallet af eksaminerede var blevet tilstrækkelig stort til at dække Tilgangen, eller Forbruget, om man vil, kun vilde beskikke eksaminerede, men man har været klar over, at der i en Aarrække ikke vilde melde sig et tilstrækkelig stort Antal, bl. a. af den Grund at Indtægterne kun var saa smaa, at de ikke kunde øve nogen særlig Tiltrækning. For Prokuratorstandens Vedkommende kan der i Tiden fra 1736 til Begyndelsen af 1780'erne paavises mindst syv Prokuratorer, der har faaet Bevilling uden at have været eksaminerede, foruden et større Antal, der, da de søgte Bevillingen, oplyste, at de tidligere havde gaaet i Rette i Følge Konstitutioner fra Amtmænd, og om hvilke det kan konstateres, at de først har taget Eksa-

men, umiddelbart før de søgte kongelig Bevilling. En enkelt, der fik Bevilling saa sent som i 1793, havde kun taget den teoretiske Prøve, og en anden, der fik Bevilling 1761, skriver i sin Ansøgning, at han har taget Eksamen, men han findes ikke i Eksamensprotokollen. Fra Tiden omkring 1780 hører dog disse Tilfælde ganske op, men der var da ogsaa efterhaanden blevet flere, der havde underkastet sig Eksamen.

Retspræsident Kai Fr. Hammerich opgør i sin Bog »Den danske Dommerstand under Enevælden« (S. 87 f.), at der i 1750, ca. 15 Aar efter Eksamens Indførelse, var eksamineret henimod 100 juridiske Kandidater og ca. 375 danske Jurister. Af Landets Underdommere var ca. 30 pCt. eksaminerede, men heraf var kun to juridiske Kandidater, de øvrige var exam. juris. Af Landsdommerne var kun to eksaminerede, og begge var de ustuderede. Af Højesterets Assessorer var kun en, der var eksamineret, og han var naturligvis juridisk Kandidat. I Tiaaret 1750-60 besattes 29 Underdommerembeder med 3 akademiske Jurister og 8 examinati juris, medens 18 ingen Eksamen havde. Af disse 18 tog de 11 Prøven for ustuderede efter at være udnævnte, medens 7 ikke tog Prøven. Hammerich opgør for 1770 Stillingen saaledes: Majoriteten af Underdommerne var vistnok eksaminerede, men kun 3 var Akademikere, Resten ustuderede. Af 20 Landsdommere var 8 eksaminerede, heraf 6 Akademikere. Af Højesterets Medlemmer var 5 eksaminerede, alle Akademikere. Ved Hof- og Stadsrettens Oprettelse 1771 var Justitiarius og fire Assessorer ikke eksaminerede, medens 9 Assessorer var juridiske Kandidater. I 1790 var Majoriteten af Dommerstanden i alle Instanser eksamineret, men kun 14 var juridiske Kandidater. Af de 22 Landsdommere var 18 eksaminerede, heraf 4 ustuderede, medens 4 ikke var eksaminerede. Af Hof- og Stadsrettens Medlemmer var kun 1 uden Eksamen, og alle Højesterets Assessorer var eksaminerede.

Naar det heroverfor kan paavises, at der i Tiden fra 1736 til Begyndelsen af 1780'erne kun er givet Bevilling til syv Prokuratorer, der ikke har været eksaminerede, synes Fordringerne til Prokuratorerne om at være i Besiddelse af Eksamen at være krævet i betydelig større Udstrækning, end Tilfældet har været indenfor Retsbetjentenes Kreds. Men Forordningens Ord er da ogsaa strengere, naar det gælder Pro-

kuratorerne, Folkene i det mere frie Erhverv, end naar det gjaldt Embedsmændene. Blandt andet hedder det jo i Forordningens Post III, 1, at det herefter ikke maa være nogen Fuldmægtig hos en Højesteretsprokurator tilladt at møde for nogen Ret, medmindre han er examinatus juris, naar det da ikke blot drejer sig om at aflevere et af hans Principal selv underskrevet Indlæg. Følgen af denne Fordring var da ogsaa, at 7 af de 10 Kandidater, der i Løbet af de to første Maaneder indstillede sig til Prøven for ustuderede, var Fuldmægtige hos Højesteretsprokuratorer. Den 10. Februar fremkom Forordningen, og allerede 19. s. M. indstillede de 3 første sig og erholdt Karakteren ej ubekvem. Nogen særlig Lejlighed til at høre Forelæsninger kan de saaledes ikke have haft.

Det er ikke uden Interesse at se lidt nærmere paa et af disse tre paa Eksamens første Dag udstedte Testimonier. Det lyder saaledes:

»Andreas Matthiasen Lunds Attest.

I allerunderdanigst Følge af Hans Kongl. Majt.s allernaadigste Forordning af 10. Februar 1736 om Examinibus Iuridicis haver Andreas Matthiasen Lund, Fuldmægtig hos Høyeste Rets Procurator Mr. Schmidt, ufortøvet, og for ey at forsømme sin Principals ham betroede Sager d. 29. Febr. sidstleden sisteret sig til privat Examen ved det Juristiske Facultæt paa det Kongl. Universitæt i Kiøbenhavn. Og som han udi sin Anmældelse for Facultætet har declareret, at han formedelst sine allerede havende Aar og andre Omstændigheder aldrig tænkte at attraae videre end en Skrivers Æmbede ved en eller anden Under-Ret i Danmark, og til den Ende ey heller begjærte⁴⁾ hvad dertil, samt til at kunde for en eller anden Høyeste Rets Procurator dens Fuldmægtig, gaae i Rette, da han selv aldrig havde eller tænkte paa at paatage sig nogen Proces selv [at ud]føre. Saa har vi herpaa fornemmelig indrettet vores Examen, og befundet ham saavidt baade færdig i at opsette det ham foregivne Indlæg og Dom, saa og at have nogenledes Begreb om den Naturens Lov samt den Danske Rettergangs Maade, og i Særdeleshed om en god Ting-, Bye- eller Birke-Skriveres Pligt, saa at han til en Skrivers Betiening ved Underretterne i Danmark, saa og som Fuldmægtig for Høyeste Rets Procuratoribus at gaae i Rette, ey for ubeqvem ansees. Ligesom han og med Haandrekning har lovet og forpligtet sig aldrig viidendes at vige for Ret og Retfærdighed, mindre at raade nogen til ufor nødne Processer,

ey heller med Raad eller anden Maade at befordre nogen uretviis Sag eller Intention.

Til Vitterlighed under Faculta Iuridici og i Mangel af Notario Facultatis den ad h. a. antagne Protocollistes Underskrift.«

Den her omtalte Eksaminand, *A. M. Lund*, der saa beskedent kun attraaede et Skriverembede eller at gaa i Rette for en Højesteretsprokurator og ikke drømte om selv at paatage sig nogen Proces, søgte i Tidens Løb ofte Befordring til Justitsembeder, men uden Held, uagtet Magistraten i København erklærede, at han altid havde opført sig skikkeligt og upaaklageligt, hvorfor det var at ønske, at han kunde opnaa et lidet Levebrød, »thi som Procurator er intet at fortjene«. Da det, til Trods for hans Eksamen, ikke lykkedes ham at erholde noget Embede, søgte og fik han 1759 Bevilling for alle Over- og Underretter i Danmark, men da havde han ogsaa i ikke mindre end 37 Aar »tjent ved Pennen«, heraf i 20 hos de tre Generalfiskaler Smith. Han var saa fattig, at han ikke saa sig i Stand til at indløse Bevillingen, hvorfor han fik den gratis, men den bragte ham ikke Rigdom, thi da han 1768 afgik ved Døden, ejede hans Bo kun 23 Rdl., medens Gælden var paa 29 Rdl. .

Ialt tog inden Aaret 1736's Udgang 31 Personer den juridiske Eksamen for ustuderede, og af disse blev 8 Prokuratorer, 6 af disse inden 1740, de 2 først i 1750'erne. I de følgende Aar laa Tallene paa examinati juris saaledes: 1737: 32, 1738: 25, 1739: 33 og 1740: 39. I det følgende Tiaar eksamineredes ca. 250, eller 25 om Aaret i Gennemsnit, og Tilgangen har saaledes ikke været særlig overvældende. Saa meget mere mærkeligt, at *A. M. Lund* ikke kunde faa et lille Justitsembede, medens saadanne glat væk blev besat med ikke-eksaminerede Personer.

Som allerede nævnt holdt de latinske Jurister sig indtil videre til kun at søge Adgang til Højesteretsskranken. Da Hof- og Stadsretten oprettedes 1771, og man ikke vilde have Prokuratorer, der kun havde »maadelig Credit, dels af Redelighed, dels af Duelighed og Agtsomhed« til at gaa i Rette for denne nye Instans, udpegede man 12 Prokuratorer, der i Forvejen havde Bevillinger for alle Over- og Underretter, hertil, og ingen af disse var candidati juris. En af dem, *Christian Matthias Holm*, havde endda Bevilling fra 1735, og var saaledes

ikke engang examinatus juris. En anden, *Hans Hansen*, siger 1763, at han er blevet examinatus juris i 1751, men han findes ikke indført i Eksamensprotokollen. En tredje, *Frederik Gram*, var Nordmand og kun eksamineret i norsk Lov.

Heller ikke da Landsoverretterne oprettedes 1805, ses juridiske Kandidater at have følt Trang til at procedere for disse. Ialtfald var alle de 23 Sagførere, der opføres i Hof- og Statskalenderen for 1806 som havende Ret til Procedure for Landsover- samt Hof- og Stadsretten, examinati juris. Heraf var de 8 examinati fra Tiaaret 1771-80, 10 fra Tiaaret 1781-90, 3 fra 1791-1800 og 2 fra henhv. 1801 og 1802.

Alt peger saaledes hen paa, at det var et meget ringe Antal juridiske Kandidater, der søgte deres Levebrød ved at procedere for andre Retter end Højesteret, og dette falder meget vel sammen med den ringe Tilgang af juridiske Kandidater til Underrettsdommerembederne. Løftet om efter nogle Aars god Tjeneste som Prokurator at blive forfremmede til Retsbetjentembeder var ikke tillokkende. Fra Tiden omkring 1800 er det derimod Reglen, at alle Retsbetjentembeder er blevet besat med studerede Personer, men da havde juridisk Eksamen jo rigtignok ogsaa bestaaet i adskillige Aar, og Frygten for, at det ikke lige straks skulde lykkes at faa tilstrækkeligt med eksaminerede Personer til alle Stillingerne, havde saaledes vist sig i høj Grad berettiget.

Det er ogsaa først saa sent som i Begyndelsen af 1800-Tallet, at vi ser en juridisk Kandidat tage Tjeneste hos en Hof- og Stadsretsprokurator. Dette skete i 1802 eller 1803 med *Caspar Wilhelm Smith*, der blev cand. jur. 1802. Han tog Arbejde hos *Ulrik Nicolai Fugl*, men dog ikke paa Kontoret. Han fik Arbejdet bragt hjem, og det blev atter afhentet hos ham, naar han var færdig med Sagerne. 1806 fik han Bevilling for Landsover- samt Hof- og Stadsretten som for alle Over- og Underretter i begge Riger og blev derved den første juridiske Kandidat, der løste Bevilling for disse Retter.

I det foregaaende er der givet tilstrækkelige Eksempler paa, hvor lidet anset Prokuratorstanden var paa det Tidspunkt, da juridisk Eksamen indførtes. Vi har, saavidt Kilderne tillader det, set, fra hvilke Samfundslag Datidens Prokuratorer rekrutteredes, og hvilken Uddannelse

de var i Besiddelse af, og vi har set, at Forordningen af 10. Febr. 1736, da Aarhundredet løb ud, havde virket efter sin Hensigt: at skabe saavel en Dommer- som en Prokuratorstand, der bestod af Personer, der havde underkastet sig Forordningens Krav. Selv om de to Eksaminer, der var indført ved Forordningen, indbyrdes var ret ulige i deres Krav, saa havde de dog bevirket, at de Personer, i hvis Hænder dansk Retspleje var betroet, nu ikke savnede et teoretisk Grundlag, og navnlig havde den bevirket, at Dommere og Sagførere ved Underretterne stod paa lige Fod i Kundskaber.

Vi har ogsaa set, at i Tiden umiddelbart efter Landsoverretternes Oprettelse 1805 begyndte akademiske Jurister saa smaat, men dog i stedse stigende Grad, at søge deres Levevej ved Prokuratorgerningen.

Som tidligere nævnt bestemte allerede Recessen af 1638, at de gode Prokuratorer ikke blot skulde taaes, men ogsaa nyde Forfremmelse til Underøvrighedsbestillinger. Mangfoldige Prokuratorer havde i Tidens Løb opnaaet saadanne Forfremmelser, ligesom ogsaa en Mængde Underretsdommere og andre Rettens Betjente havde opnaaet at faa Bevilinger som Prokuratorer, for at de derved kunde bøde paa de mere end sparsomme Embedsindtægter. Som saa ofte i lignende Tilfælde greb Enevælden Sagen forkert an, idet man ikke sørgede for, at Embederne var saaledes aflagt, at de kunde ernære deres Indehavere. Hvad kunde det nytte, at Forordningen af 1736 tilsigtede at skabe en Stab af juridisk uddannede Mænd til Dommerembederne, naar disse var saaledes lønnede, at ingen akademisk Jurist vilde eje eller have dem? Justitsembederne var og blev derfor, lige til Forordningen af 3. Juni 1809 bragte en haardt tiltrængt Forbedring, i langt de fleste Tilfælde kun en Biforretning for Indehaveren, der ganske vist i sin Egenskab af Herreds- eller Birkefoged som oftest havde fri Bolig, men kun meget smaa Indkomster. Idet der iøvrigt henvises til Retspræsident Kai Fr. Hammerrichs Bog »Den danske Dommerstand under Enevælden« skal her kun gives et Par enkelte Eksempler paa, hvor elendigt aflagt Justitsembederne var. *Christen Christensen* var Raadmand i Holbæk samt Birke-dommer i Birkholm og Knapstrup Birker. Han oplyser 1739, da man paatvang ham det ulønnede Hverv som Landfiskal, at han maatte leve af sin Prokuratorgerning, idet Embederne ikke gav ham Levebrødet.

Hans Gad, der var Byfoged i Hasle, Birkedommer i Hammershus Birk samt Herredsfoged og Skriver i Bornholms Nørre Herred, kunde heller ikke leve af sine Embeder, hvorfor han 1785 fik Prokuratorbevilling. *Carl Schrøder*, der 1769 havde faaet Bevilling som Prokurator for alle Over- og Underretter i begge Riger, blev 1778 Byfoged i Slangerup og Frederikssund, men tog et Par Aar senere sin Afsked, da alt, hvad Embederne indbragte ham, var 40 Rdlr. aarlig, og heraf maatte han svare sin Forgænger 35 Rdlr. i Pension samt betale 2 Rdlr. i Embedsskat. *Niels Clausen Riis* var ganske vist ikke Retsbetjent, men Forvalter ved Universitetets Jordegods i Jylland, og 1786 fik han Bevilling som Prokurator for Over- og Underretterne i Aarhus Stift, men da Forvaltertjenesten kun gav ham 46 Rdlr. aarligt, fik han allerede s. A. Bevillingen udstrakt til alle Over- og Underretter i Nørrejylland. Endnu saa sent som i 1808 fik *Peter Horrebow Ratenburg*, der var juridisk Kandidat og Herredsfoged i Sunds og Gudme Herreder, Bevilling som Prokurator for alle Over- og Underretter i Danmark.

Nej, Underretsbetjeningerne var ikke saaledes lønnede, at man skulde synes, der kunde være nogen særlig Grund for Prokuratorerne til at søge dem, og naar vi alligevel ser, at mangfoldige Prokuratorer gik over i saadanne Embeder, saa tør dette vel tages som et Bevis paa, at Prokuratorgerningen heller ikke har været særligt lønnende. Og dog blev Udsigten til Forfremmelse til Dommer- eller Skriverembede stadig af Regeringen brugt som Løkkemad for de gode Prokuratorer. Endnu i sin Betænkning til Forordningen af 3. Juni 1796 om Rettens vedbørlige og hurtige Pleje skriver *Christian Colbiørnsen* følgende:

»Uheldigvis hædre de (d. e. Prokuratorerne) ikke alle deres Kald ved Handlinger, som svarer til deres Bestemmelse. Men dette kan heller ikke ventes, med mindre der bruges nogen Varsomhed i Henseende til Valget af dem, der beskikkes til Prokuratorer; og dette Valg kan ikke gøres, med mindre sikkert Haab om Befordring fremvinker den unge Videnskabsmand til at træde frem paa denne Bane for igiennem denne Vej at gjøre sig værdige til at betroes bedre Embeder efter at have ved Sagførelsen givet Prøver paa, at de fortjene det. Paa denne Maade kunde Lovens Fordreiere blive bortjagede fra Domstolene og dens sande Dyrkere komme til at indtage deres Plads.«

For Kumulationen af Prokuratorgerningen og Dommervirksomheden blev der imidlertid en Snes Aar senere slaaet Bom ved Forordningen af 3. Aug. 1816, der forbød, at Dommere i Fremtiden maatte faa Prokuratorbevilling. Da havde den ved Forordningen af 3. Juni 1809 gennemførte Forbedring af Justitsbetjentenes økonomiske Vilkaar allerede i nogle Aar haft Tid til at virke saaledes, at akademiske Jurister i stedse stigende Tal søgte disse Embeder, og denne Udvikling fortsattes i de nærmest følgende Aar saaledes, at det, da der 26. Jan. 1821 udkom en ny Forordning om det juridiske Studium, kunde kræves, at fremtidig alle Dommerembeder og alle Stillinger som Overretsprokuratorer skulde besættes med juridiske Kandidater. Tilbage for examinati juris blev derefter kun Stillingerne som Underretsprokuratorer, og disse var fra nu af berøvede ethvert Haab om at avancere til Justitsbetjente.

Der er endnu et Par Spørgsmaal, der trænger sig paa, naar man beskæftiger sig med Prokuratorstandens Historie, og som der i det foregaaende kun lige har været Lejlighed til at strejfe. Det er disse: Hvori bestod Datidens Prokuratorers fornemste Gerning, og hvilke var deres Pligter? Begge disse Spørgsmaal besvares fyldestgørende i Hojers Kollegier, der efter hans Død udkom i tre Udgaver. Hojer virkede kun i fem Aar som Professor juris, nemlig fra 1734 til hans tidlige Død, da han endnu ikke var fyldt 50 Aar, i 1739, og Kollegierne maa altsaa stamme fra disse Aar. Kapitel 4 handler »Om Procuratorers og dem, som gaae i Rette for andre«.

I Kapitlets § 2 siges det, at da der er mange, der enten ikke kan eller maa gaa i Rette for sig selv, dels af Mangel paa Tid, dels af Mangel paa dertil behøvende Viden, saa er det baade nyttigt og fornødent, at der beskikkes duelige og bekvemme Personer, der i slige Tilfælde kan »række dem Haanden«, og dette er da »en lovlig, hæderlig, vigtig og berømmelig Forretning og Indretning«. Og da en Arbejder er sin Løn værd, saa bør det samme heller ikke nægtes disse, naar de trolig og redelig efterkommer deres Pligt. »Misbrugen bør ikke lægges Embedet til Last«. Det er kloge og forstandige Ord.

§ 3. Prokuratorens Embede bestaar i at udrede det, som andre søger at forvilde, forsvare Folks Liv og Velfærd, samt forhjælpe de, der lider Uret, til deres Ret, med eet Ord: at docere og udgøre Faktum.

§ 5. Prokuratorer beskikkes nuomstunder for det meste af Kongen selv. De skal være eksaminerede af Fakultetet. I særlige Tilfælde kan de i Købstæderne beskikkes af Øvrigheden og paa Landet af Amtmanden. D. L. 1-9-7.

§ 6. Det er ikke tilladt andre at gaa i Rette, undtagen Værge, Frænde eller deres Tjener, som Sagen paagælder. D. L. 1-9-14.

§ 7. Ingen, som kan og vil udføre sin egen Sag, er forpligtet til at bruge Prokurator.

§ 9. Da Prokuratorerne nu har kongelige Bevillinger som saadanne, er det tidligere Forbud mod at benytte Prokuratorer paa Landet faldet bort af sig selv.

§ 10. Prokuratorerne bør beediges, som Loven 1-9-10 foreskriver. I Højesteret aflagde de tidligere Eden aarlig, medens alle Advokaterne nu af Justitiarius ved Højesteretsaarets Begyndelse indkaldes og erindres om deres Ed og Pligt. Ved andre Retter kan Prokuratorerne af Dommerne paamindes om deres Ed, eller den kan forlanges aflagt paany, »saa ofte de synes mistænkte. Dog skeer det ikke gerne«, men hvis de befindes at have handlet mod deres Ed, har de forbrudt deres Embede og skal desuden straffes efter Forseelsens Beskaffenhed. D. L. 1-9-11.

§ 11. Overskrider en Prokurator sin Fuldmagt, saa hans Principal lider Skade derved, bør han staa ham til Rette derfor. D. L. 1-9-13.

§ 12. Prokuratoren bør nyde rimelig Betaling. Takst for hans Arbejde er ikke fastsat i Danmark, men fastsættes efter Akkord eller Dommerens Skøn.

§ 13. Prokuratorerne skal tjene de fattige uden Løn saavel som i Delinkventsager, naar de befales, enten som Aktor eller Defensor. D. L. 1-9-12. De skal dog have den Kost og Tæring, som Vederparten til dømmes at betale dem. I Delinkventsager nyder de 2 Mark daglig foruden fri Befordring. Ved Indførselsforretninger nyder de efter Landstingsordningen 1 Rdlr. daglig.

§ 14. Under Embedsfortabelse og anden Straf bør de afholde sig fra »Skældsord, Gluffer og Gloser, og helst ærerørige Ord, hvor Æren ikke søges«. D. L. 1-9-10 og 11.

§ 15. Men i Særdeleshed ej opholde eller forhale Sagerne.

§ 16. Prokuratoren bør paa Principalens Vegne tage imod Stævning.

§ 17. Prokuratorerne bør især vogte sig for at antage sig forbudne Sager saasom:

1. Tyve-Sager, uden dertil at blive befalede. Forordn. 13. Apr. 1686.
2. Politisager, medmindre Retten det selv for godt befinder. Politiorovn. af 1710.
3. fra at tilforhandle sig nogen Sag, hvorom endog baade Dommer og Vederpart kan æske deres Ed. Forordn. 4. Marts 1690.
- § 18. Ved Højesterets Patent er det forbudt at tage Kontrapartens Sag an, naar de den andens Dokumenter har efterset, under Straf af 100 Rdlr. til Christianshavns Kirke, og dog ej at gaa i Rette med Sagen.
- § 19. Bliver en Højesteretsprokurator syg, skal han levere Sagens Dokumenter til sin Principal eller til en anden Prokurator, som dermed kan gaa i Rette.
- § 20. Er han ikke færdig, naar Sagen paaankes, mulktetes han med 50 Rdlr..
- § 21. Han maa ikke lade sin Fuldmægtig møde for Højesteret, men bør selv at komme.
- § 22. Om Proceduren for Højesteret ses af Patentets Art. 9.
- § 23. Forser han sig mod sin Ed og det ham i Loven, Forordninger, Højesterets Patent og Instruks foreskrevne, mulktetes han til gudeligt Brug og betaler ligesaa meget til Justitskassen. Forordn. 23. Dec. 1735.
- § 24. Prokuratorer saavel som andre bliver ugild til at staa i Rette, naar han dømmes til Mandebod eller 60 Lod Sølv Bøder og ej retter for sig. D. L. 1-24-13. Men ej naar han i andre Tilfælde er dømt til at betale eller gøre noget, som indenfor den forelagte Tid ikke er efterkommet. Kommer dog mest an paa Dommere, og om Kontraparten tier dertil og ej paastaar det.
- § 25. En Prokurator kan beholde Akterne og Dokumenterne, indtil han faar sin Betaling.
- § 26. Prokuratorens Forretning ophører:
 - a) naar Sagen er tilendebragt og paadømt,
 - b) naar han selv frasiger sig Sagen, hvilket ikke kan formenes ham,
 - c) naar Principalen kalder sin Fuldmagt tilbage,
 - d) naar han eller Principalen dør, og Arvingerne ikke vil fortsætte Processen.
- § 27. For Resten forstaar det sig af sig selv, at han skal være lovyndig, forstaa saavel Jus som Factum, være sin Principal tro og søge hans bedste, som det var hans eget.

Det vil bemærkes, at Hojer som Prokuratorens Gerning kun nævner Sagførelsen. Det er da ogsaa ganske givet, at dette var Datidens Prokuratorers Hoved-, ja eneste Erhverv. Kunde der mulig falde lidt

af ved at koncipere en Supplik eller lignende, blev det naturligvis taget med, men det betød kun lidet. Det var ved Sagførelsen, Brødet skulde erhverves.

Omtrent en Snes Aar senere foreligger der fra en anden og ikke mindre anset Haand end Hojers en Udtalelse om Prokuratorernes Forretninger.

Byfogden i København havde til Kancelliet beklaget sig over, at der i Byen opholdt sig saa mange saakaldte Kommissionærer, der bedrog enfoldige Borgere og Enker, dels ved for disse at møde paa Skifter under Navn af Lavvæрге, dels ved at paatage sig at lade Skøder og Obligationer tinglæse, og, naar dette var sket, tilbageholde Dokumenterne, indtil de paagældende havde betalt, hvad Kommissionærerne forlangte. Byfogden henstillede, for at komme dette Uvæsen til Livs, at kun saadanne, der havde Tilladelse til at gaa i Rette for andre, maatte levere Dokumenter til Tinglæsning, og at ingen uden virkelige Borgere eller Embedsmænd maatte paatage sig Hvervet som Lavvæрге. Generalprokurøren, Henrik Stampe, der fik Sagen til Erklæring, udtalte sig 6. Juli 1757 om Spørgsmaalet. Han siger da, at »Prokuratorer ere, hos os, alene bestemte til Actus Jurisdictionis contentiosæ, man skal ikke søge at udstrække deres Embede til Actus Jurisdictionis voluntariæ, som til Lykke, her i Landene, ikke udfordre større Kundskab og Indsigt i Lovkyndighed eller Lands Lov og Ret, end de fleste gerne kan have eller dog, om de faa Brug for det, kan erhverve sig paa en Time.« Stampe ansaa det for tvivlsomt, om Folk vilde være bedre tjent med at være tvungne til at henvende sig til en af Byens Prokuratorer. Han kendte, baade af Rygte og af hvad han havde erfaret i Kancelliet og i Højesteret nogle af disse Folk, og han turde indestaa for, at de, ligesaa vel som de bedste Kommissionærer, vilde forstaa at trække Folk op, naar disse faldt i deres Hænder, og det vilde utvivlsomt blive disse Prokuratorer, der vilde træde i Kommissionærernes Sted m. H. t. disse Forretninger. »Thi en bekendt ærlig og duelig Prokurator, som Folk er vant til at søge paa Haanden, han løber ikke om og gør sig nødvendig for at tilvejebringe sig en eller anden ubetydelig Forretning, men de slette Prokuratorer, som intet have at bestille, og som bekendte Folk hverken vil betro en Sag eller anbefale til andre, de maa se til

at løbe om og gøre sig yndede ved at prale noget og tilbyde deres Tjeneste, fornemmelig hos de enfoldige, som hverken kender dem eller er i Stand til at skønne om dem, eller have Forstand nok til at underrette sig om deres Opførsel og Kredit, førend de betro sig til dem. Underrets-Prokuratorerne maa anderledes driftes, førend man, med nogen Slags Sikkerhed, kan til dem henvise de enfoldige Folk, som man vil betrygge for at blive bedragne«.

Stampes Erklæring viser tydeligt det store Indpas, som løse Eksisterer stadig gjorde de autoriserede Prokuratorer i Næringen, et Indpas, som Standen skulde blive ved at lide under i mangfoldige Aar, og som yderligere forøgedes ved Retsbetjentfuldmægtigenes Virksomhed, der først hørte op i vor Tid. Men Stampes Erklæring vidner ogsaa tilstrækkeligt tydeligt om den Mistillid, han nærrede til de autoriserede Underretsprokuratorer. Paa disses Standard havde Indførelsen af juridisk Eksamen endnu ikke virket tilstrækkeligt.

At Stampe, naar der var Anledning til det, værnede om Prokuratorerne og indsaa, at Standen var nødvendig, haves der dog et andet Eksempel paa.

Stiftamtmanden i Christianssands Stift havde fundet Anledning til at suspendere en Prokurator fra hans Bestilling, og da den paagældende beklagede sig til Kancelliet, blev Klagen sendt videre til Stampe, der 1. Dec. 1755 fremkom med en Erklæring, der er al mulig Grund til at opholde sig ved.

Stampe siger først, at Rettergangsmaaden tidligere var saa kort og jævn, at enhver, der følte sig fornærmet, kun havde at beklage sig overfor Dommeren, der, naar han havde hørt den anklagede, straks var i Stand til at afsige Dommen. Saalænge Forholdene var saa lidet udviklede, kunde Prokuratorer næppe anses som noget, Loven havde at befatte sig med. Recessen af 1638 er den første danske Lov, der taler om Prokuratorer og antager, at saadanne kan være fornødne i Byerne, medens hverken Recessen eller Danske Lov tillader Prokuratorer paa Landet, men at enhver der selv, ved sin Husbond eller Tjener skal tale sin Sag. I Købstæderne skulde Borgmestre og Raad blandt de skikkeligste og fornuftigste Borgere udvælge Prokuratorer. Men, siger

Stampe videre, siden den Tid, da Recessen og Danske Lov udkom, har Forholdene forandret sig meget. Handelen er blevet meget udbredt, og ved den idelige Omgang med Naboerne, særlig Tyskerne, er de gamle og simple Kontrakter og Maader at erhverve eller forpligte sig paa til Dels afskaffede eller blevne unyttige, til Dels ved nye Tillæg forandrede og formerede. Derimod er nye Kontrakter og Forpligter, nye Maader at forbinde sig paa og at erhverve sig Rettigheder paa, indførte, hvorved det ikke har kunnet feile, at jo nye Chicanerier og nye Trækker og Rænker til at undvige Lovene er opfundne og har indsneget sig, hvilket igen har gjort nye Forsigtighedsregler og nye Midler nødvendige, saa at det nu til at være Prokurator just ikke er nok til at være fornuftig og ærlig, men den, som skal være i Stand til ikke alene at anlægge og udføre andre Folks Sager, men ogsaa at give dem et godt og sikkert Raad ved at indgaa Kontrakter, paadrage Forbindtigheder og tage Forsikringer, bør ej alene være vel drevet i Loven og Forordningerne, men ogsaa have saavel Naturens som den almindelige borgerlige Rets Grundsætninger inde og ikke være ukyndig i vore Naboers Love og deres principia juris.

Derefter omtaler Stampe, at det nu mere og mere er gaaet af Brug, at Borgmestre og Raad antager Prokuratorer, men at saadanne Personer, der mener at have erhvervet sig den nødvendige Kyndighed i Lov og Ret og derom kan fremlægge Attester, plejer at søge og erholde Kongens Bevilling til at gaa i Rette, enten i et vist Stift, i en vis Provins eller i et helt Rige, enten for visse Retter alene eller for alle Retter. Og han fortsætter: »Den Bevilling, en Procurator af Deres Majestæt allernaadigst forundes paa at gaa i Rette, er af samme Kraft som en kongelig Bestalling paa at nyde og forrette et Embede«. Men deraf følger, at en Prokurator, der er forsynet med kongelig Bevilling, ikke som Straf kan sættes fra sit Embede uden ved kongelig Resolution eller ved Dom. Stampe kommer derefter ind paa Spørgsmaalet om Suspension af Embedsmænd og hævder, at det, der gælder for disse, i endnu højere Grad maa gælde overfor Prokuratorer, thi naar en Embedsmand suspenderes, kan det tillades ham under Suspensionen at oppebære enten hele sin Embedsindtægt eller dog en Del af denne, hvorimod en

Prokurator ganske berøves Muligheden for at tjene sit Brød, naar han bliver suspenderet.

Allerede Hojer omtalte i sine Kollegier Prokuratorens Gerning som et Embede, uden at han dog kom ind paa dette Begrebs Retsvirkning, men en Snes Aar senere siger Stampe altsaa udtrykkeligt, at Prokuratorens Bevilling paa at gaa i Rette er af ganske samme Kraft som en kongelig Bestalling paa at nyde og forrette et Embede, og at han ikke kan berøves dette uden ved at blive afskediget af Kongen eller ved Dom, og Stampe er endda tilbøjelig til at raade til større Varsomhed, naar det gælder Suspensionen af en Prokurator, end naar det gælder en Embedsmand.

Men Stampes Erklæring er ogsaa paa anden Maade af stor Interesse, idet den bringer Vidnesbyrd om, at Prokuratorerne ikke længere, saaledes som i Hojers Tid, var henvist til at søge deres Brød ved Rettergang alene. Stampe siger, at denne Forandring var hidført ved, at Handelen var steget, hvorved ogsaa Samkvemmet med Nabolandene var udviklet. Udtalelsen hentyder til den store Udvikling, der havde fundet Sted, siden Regeringen i 1726 ved Udstedelse af Forordninger og Toldbestemmelser havde begyndt et omfattende Arbejde paa at gøre København til Stapelplads for Handelen, et Arbejde, der lykkedes i saa fuldt et Maal, at næsten al Rigets Handel, til stor Skade for de øvrige Købstæder, foregik over København. Jævnside hermed fortsattes de allerede under Christian IV paabegyndte Forsøg paa ved Oprettelsen af stærkt begunstigede Handelskompagnier at oparbejde en Storhandel, og selv om de fleste af disse Forsøg mislykkedes, saa fortsattes de dog ufortrødent. Saaledes oprettedes 1732 Det asiatiske Kompagni, der viste sig levedygtigt og bestod til 1843, 1747 Det almindelige Kompagni, der skulde drive Handel mellem Middelhavs- og Østersølandene, og 1765 Det afrikanske Compagni, der, trods store Ofre fra Statens Side, allerede Aaret efter maatte opløses. Ogsaa Industrien søgte Regeringen, dels ved Laan og dels ved Privilegier, at op- hjælpe, og selv om det ikke lykkedes at skabe en virkelig levedygtig Industri, saa skabtes der dog, saa længe Forsøgene stod paa, en forøget Beskæftigelse. Jævnside med alle disse Bestræbelser fulgte Oprettelsen af forskellige Institutioner af finciel Art. 1726 oprettedes Det konge-

lige octroierede Søassurancekompagni, 1731 Københavns Brandforsikring, 1735 General-Landøkonomi- og Kommercekollegiet, ligesom der dette Aar indkaldtes 60 udenlandske Manufakturister, 1736 oprettedes Danmarsk første Bankinstitut, Assignations-, Veksel- og Laanebanken, der lettede Handel og Industri Adgangen til Laan paa rimelige Betingelser, og 1761 kom Købstædernes almindelige Brandforsikring. Der var saaledes indenfor Handelens, Industriens og den finansielle Verden et Liv og en Udvikling, som ikke tidligere set, og da endelig Danmark under de store Søkrige i Aarhundredets Slutning kunde drage Nytte af de derved skabte Konjunkturer, oprandt »den glimrende Handelsperiode«, der bragte hidtil ikke sete store Rigdomme til Landet og da navnlig til København.

Det er hele denne Udvikling, der, da Stampe 1755 skrev sin Erklæring, selv om den endnu kun var i sin Vorden, sporedes paa saa mange Omraader og da ogsaa indenfor Prokuratorernes Gerning, den, der fra nu af i stigende Grad skulde blive af en raadgivende Karakter, medens Sagførelsen hidtil havde været den absolut fremherskende. Og med Opgaverne voksede Standens Dygtighed og dermed ogsaa dens Anseelse.

Det er ikke Stedet her at komme ind paa den lange Række Forordninger, Reskripter, Plakater o. a. m., der i Tidens Løb fremkom sigtende til at forbedre og fremskynde Retsplejen. Her skal kun omtales nogle af de Bestemmelser, der greb dybere ind i Prokuratorernes Livsvilkaar.

I D. L. 1-9-12 var det paalagt Prokuratorerne som en Pligt at »tiene de fattige, være sig Enker, Vanvittige og Værgeløse, eller andre, uden Betalning«, naar det blev dem befalet af Øvrigheden, »og søge deris Løn og Opretning i den Kost og Tæring, som dennem af Vederparten tildømmes«. Det var en Bestemmelse, der i alt væsentligt kunde føres tilbage til Recessen af 1643. Gang paa Gang beklagede Prokuratorerne sig imidlertid over, at de satte Penge til af deres egne Lommer, naar de maatte udføre Delinkvent- og befalede Sager, og det er derfor intet Under, at de søgte at unddrage sig den dem paahvilende Pligt, naar de kunde se deres Snit dertil. Dette lod sig saa meget lettere

gøre, som Amtmændene, saaledes som vi allerede har set, kun meget ufuldstændigt havde Rede paa, hvor mange Prokuratorer der boede i de dem betroede Amter, og hvor de boede. Følgen heraf blev da let, at det blev de den paagældende Amtmand bekendte og nærboende Prokuratorer, der blev bebyrdede med Sagerne, ofte med store Bekostninger til Vognleje og Fortæring, for hvilke Udgifter de kun fik mangelfuld Dækning ved Sagens Paadømmelse, medens Prokuratorer, der maaske boede nærmere ved det paagældende Tingsted, men var Amtmanden ubekendte, slap fri.

1736 beklagede Sjællands Stiftamtmand sig over, at det tidt og ofte var vanskeligt at skaffe Prokuratorer til Udførelsen af Delinkvent- og andre Sager, der skulde udføres uden Betaling, fordi han savnede Kundskab om Prokuratorernes Bopæle. Han havde paa Sjællands Landsting ladet bekendtgøre, at enhver i Stiftamtet boende eller sig til Stadighed opholdende Prokurator inden seks Ugers Forløb skulde indsende vidimeret Kopi af sin senest meddelte Bevilling eller Konstitution og samtidig meddele sin Bopæl, men kun tre havde fulgt Opfordringen, skønt det var berettet ham, at der boede flere Prokuratorer i Stiftet. Klagen resulterede i, at han 18. Jan. 1737 fik Ordre til i Kongens Navn overalt i Stiftet at lade bekendtgøre, at alle Prokuratorer inden en vis Tid, som han selv kunde fastsætte, skulde meddele ham deres Opholdssted og indsende bekræftede Kopier af deres Bevillinger eller Konstitutioner, saafremt de agtede at forblive i deres Embeder. Hvor meget Stiftamtmandens Opfordring til Prokuratorerne har hjulpet, vides ikke, men 20. Febr. 1739 deciderede Stiftamtmanden i Anledning af et i Helsingør afholdt Politiforhør 19. Jan., at den i Forhøret nævnte Prokurator *Frederik With* ikke maatte gaa i Rette for nogen, medmindre han dertil kunde skaffe sig kongelig Tilladelse. With var imidlertid Højesteretsprokurator med Bevilling af 11. Sept. 1717 og vilde naturligvis ikke finde sig i at blive sat fra Bestillingen af Stiftamtmanden, men denne fastholdt sit Standpunkt, som han begrundede med, at With, der boede i Helsingør, ikke havde efterkommet Befalingen af 18. Jan. 1737 og indsendt Kopi af sin Bevilling. Yderligere tilskrev Stiftamtmanden Landsdommerne i Sjælland, at han havde for-

budt With at gaa i Rette overalt i Stiftet, men With forfulgte sin Sag ad retslig Vej, uden at Resultatet dog kendes.

Eksemplet fra 1737 er ikke det eneste, der viser, at det kneb med at faa Delinkventsager udført. Saaledes besværede Amtmanden over Kalø Amt sig 1766 over, at Prokurator *Christopher Valentinsen* i Randers havde nægtet at udføre en Sag mod en Mordbrænder i Kalø Amt, fordi han ikke boede i dette Amt, selvom han ofte udførte Sager der. Stampe, der fik Sagen til Erklæring, gav Valentinsen Ret i hans Vægring, idet han udtalte, at en Prokurator, der bor i en Købstad, for saa vidt han er Landstingsprokurator, er forpligtet til med de andre Overretsprokuratorer at udføre de Sager, der efter Tur maatte tilfalde ham i Stiftet, og i hvilke han maatte blive konstitueret af Stiftamtmanden som Aktor eller Defensor. Men, siger Stampe, hvis en saadan Prokurator tillige skulde være forpligtet til at modtage Konstitution af enhver Amtmand, i hvis Amt han undertiden kunde have ført private Sager for Underretterne, og at udføre alle de Sager, som Amtmanden fandt for godt at paalægge ham, saa kunde han let blive saa overbebyrdet med offentlige Sager, at han ikke fik Tid til at udføre de private Sager, af hvilke han og hans Familie skulde leve. Saavidt det var Stampe bekendt, var det overalt i Landet, »hvor Loven ikke antager ordentlige Prokuratorer«, brugeligt, at Amtmændene til Udførelsen af de der forefaldende Sager konstituerede en eller anden derboende Birkedommer, Birkeskriver, Forvalter, Forpagter eller Ridefoged etc., »som for Underretterne i Amtet plejer at udføre private Folks Sager«. Men hvis Sagen skulde være vanskelig og betydelig, og der ikke i Amtet skulde findes nogen, hvem Sagen kunde betros, maatte Amtmanden henvende sig til Stiftamtmanden og af denne forlange, at han konstituerede en af de i Købstæderne boende Prokuratorer.

Stampes Erklæring er i flere Henseender interessant. Ikke blot viser den hans Beredvillighed til at tage Prokuratorernes Parti, naar disse truedes med for store Byrder fra det offentliges Side og derved hindredes i deres Nærings Udøvelse. Men Erklæringen viser ogsaa, hvorledes Fremgangsmaaden med Beskikkelse af Aktor og Defensor i offentlige Sager udenfor Købstæderne formede sig paa en Tid, da det endnu

ikke var blevet almindeligt, at der var bosiddende Prokuratorer paa Landet. Og endelig viser den, at det endnu i 1766 var almindeligt, at private Sager i Landjurisdiktionerne udførtes af de der bosiddende Birkedommere, Birkeskrivere, Forvaltere, Forpagtere, Ridefogder etc.

Ved Forordn. af 24. Juli 1789 fastsattes der Regler for Prokuratorernes Befordring, saaledes at de ikke fik personlige Udgifter hertil ved befalede Sagers Udførelse, og ved Forordn. af 5. April 1793 tillagdes der dem Diætpenge, naar de udførte Delinkventsager. Allerede i Forordn. af 26. Sept. 1732 var der fastsat Regler for Delinkventsagers Udførelse og om Bekostningen herved, men hele Resten af Aarhundredet gav disse Sager stadig Kancelliet Anledning til Udtalelser, og først 21. Marts 1800 fastsatte en Skrivelse fra Kancelliet, at Sagførerne havde Krav paa Diæter ved alle Udførelser af befalede Sager. Saaledes var der endelig skaffet Prokuratorerne Dækning for deres Udgifter, men ikke for Tidsspilde ved saadanne Sager, og først ved Forordn. af 24. Okt. 1806 blev der tillagt dem Salær for deres Arbejde. Denne Forordn. gjaldt dog kun for Underretterne, og først ved Forordn. af 7. Marts 1827 tillagdes der ogsaa Overrets- og Højesteretsprokuratorer Salærer, naar de som Aktorer udførte Justitssager.

Ved kongeligt Brev af 22. Sept. 1765 til Stiftamtmanden i Sjællands Stift blev det forbudt Prokuratorerne at møde i Politisager, — allerede ved Instruks af 23. Marts 1708 var de udelukkede fra Politiretten, — især naar Militærpersoner var implicerede i saadanne, førend Forhøret var til Ende, hvorefter det skulde staa Parterne frit for at betjene sig af Prokuratorer til at deducere Sagen og skrive Indlæg pro et contra. Dette Forbud har vel næppe betydet nogen særlig Hemsko for Prokuratorerne i deres Virksomhed. Langt værre var det, at det ved Oprettelsen af Forligsvæsenet ved Forordningen af 10. Juli 1795 pure blev nægtet Prokuratorerne Adgang til at give Møde i Forligskommissionerne. Det hedder i Forordningens § 38, at alle Møder bør ske af Parterne personlig. Dog maa det, hvis en af Parterne har lovligt Forfald, være ham tilladt at sende en god Mand i sit Sted, »men det skal være aldeles forbudet enten at medtage eller i sit Sted at sende Procuratorer til at handle med Forligelsescommissionen«. Det er ikke uforstaaeligt, at dette Forbud, — og vel ikke mindst den opstillede Mod-

sætning til »en god Mand«, — vakte Misfornøjelse hos Sagførerne. Fem af Hof- og Stadsretsprokuratorerne indkom med en Ansøgning om, at det i Forordningen givne Forbud maatte blive forklaret saaledes, at det ikke af Misforstand eller Ondskab kunde udlægges som en Haan mod Prokuratorerne, men 3. Okt. beordredes Hof- og Stadsretten til at tilkendegive Underskriverne, at deres Ansøgning ikke kunde komme i Betragtning, og at Forordningen ikke taalte en saa urigtig og vrang Forklaring, som den de havde ytret i deres Ansøgning. Ogsaa i Bærens juridiske Lommebog gjordes Bestemmelsen til Genstand for en Kritik, der rettedes mod Forordningens Koncipist, Generalprokurøren, den tidligere Højesteretsadvokat, *Christian Colbiørnsen*, der beskyldtes for at haane den Stand, han selv havde tilhørt. I Virkeligheden kunde Colbiørnsen dog ikke handle anderledes, end han havde gjort. Forberedelserne til Forordningen havde staaet paa i flere Aar. Allerede 1. Maj 1790 tilskrev Kancelliet Stiftamtmanden i Sjællands Stift om Planen, og Stiftamtmanden anmodede derefter Øvrighederne i Stiftet om at indkomme med deres Betænkninger over ni Punkter, af hvilke det fjerde lød saaledes: »Om ikke Procuratorer fra denne Forretning kunde være at udelukke og ikke tillades at møde for eller mod Parterne?« Alle de adspurgte var rørende enige om, at Prokuratorerne ikke skulde have Adgang til Forligskommissionerne. En af de adspurgte skrev saaledes: »Tillades Procurators at møde ved Commissionen, ville samme vel intet kunne udrette til Forlig.« En anden skrev: »Ved denne Commission synes rimeligviis Procuratorerne formedelst hos nogle befrygtende Egennyttighed ikke at burde admitteres enten for eller mod Parterne.« En tredje: »Forlig ville stedse være Procuratorernes Interesse imod, saa at det er bedst hiine udelukkes fra Deeltagelse i Forligshandlingen.«

Overfor saa enstemmige Udtalelser, der jo ikke netop røbede den bedste Tro til Prokuratorernes gode Vilje til at tilraade Forlig, kunde Colbiørnsen naturligvis ikke, selv om han havde været af en anden Mening, koncipere Forordningen anderledes, end han gjorde.

At Forordningen om Forligskommissionernes Oprettelse gjorde et føleligt Skaar i Prokuratorernes Næring er givet, og dette fremgaar da bl. a. ogsaa af en Ansøgning, som Prokurator *Iver Christian Aarøe* indkom med i 1796. Han, der 1786 havde faaet Bevilling for alle Over-

og Underretter i Norge og 1789 tillige for Overhofretten, var flere Gange, ialt i tre Aar, konstitueret som Politimester i Kristiania, og da Konstitutionerne endelig hørte op, vilde det ikke lykkes for ham at genoparbejde sin Praksis, fordi Forligsvæsenet i Mellemtiden var blevet oprettet. Han søgte derfor og fik 1796 Embedet som Herredsfoged i Støvring og Galten Herreder og s. A. Bevilling som Prokurator i Nørrejylland, men frasagde sig kort efter Embedet p. Gr. af dets ringe Indkomster og blev derefter Sørenskriver i Norge.

Forbudet mod Prokuratorernes Møde for Forligskommissioner bortfaldt først ved Retsplejelovens § 270, Stk. 2, uden at man dog af Bestemmelsens Haandhævelse gennem saa langt et Tidsrum maa lade sig forlede til at tro, at den i 1795 herskende Mistillid til Sagførernes Vilje til hellere at raade til Forlig end til Proces har hersket i lige saa lang Tid.

3. Juni 1796 fremkom Forordningen om Rettens vedbørlige Pleje. Ligesom Forordningen om Forligsvæsenet er denne konciperet af Christian Colbiørnsen. Den er maaske det allermest betydelige af hans Arbejder og ogsaa det, der fik den mest blivende Betydning. Paa Forordningens Enkeltheder skal vi naturligvis ikke komme ind her, men det bliver for Fremstillingen af det her omhandlede Emne nødvendigt endnu en Gang at komme ind paa de i det foregaaende allerede saa ofte berørte Klager over Prokuratorerne, idet det er Klagerne, der danner Motiverne til de Forholdsregler, som Forordningen tog overfor de slette Prokuratorer, og af dem fandtes der, Gud bedre det, endnu en Del. Og dobbelt vægtige lyder Klagerne, naar de stammer fra en Mand, der gennem 12 Aar havde været en Pryd saavel for Højesterets Skranke som for sin Stand, og som nu talte baade af sin egen Erfaring og med den Myndighed, som hans høje Embede forlenede ham med.

Af de Bemærkninger, hvormed Colbiørnsen ledsager sit Forslag til Forordningen, fremgaar det, at denne bl. a. tilsigtede at hemme den store Uskik, der gik i Svang med at forhale Sagerne ved stadig at forlange Udsættelse, og, naar dette ikke længere kunde lade sig gøre, at Parterne da lod den vedkommende Sagfører frasige sig Sagen og i Stedet antog en anden Sagfører, der atter fik Udsættelse for at sætte sig ind i Sagen for derefter at erklære, at han ikke vilde føre den, hvorefter

en ny Sagfører maatte træde til og atter begære Udsættelse. Skylden for denne Uskik lægger Colbiørnsen i første Række paa Parterne, men naturligvis kunde Prokuratorerne heller ikke siges fri, idet det jo var disse, der »lod sig bruge«, i dette Tilfælde til at forhale Sagerne. Forordningen bestemte for at komme dette Uvæsen til Livs, at naar en Sagfører havde givet Møde i Retten for en Part og begæret Udsættelse, maatte det ikke være ham tilladt at frasige sig Sagen ved at erklære dette til Protokollen, men han skulde, hvis han ikke vilde udføre Sagen, underrette sin Mandant herom saa betimeligt, at denne havde fornøden Tid til at antage en anden Prokurator, saaledes at Sagen ikke blev standset.

I Kap. II, § 11 hedder det:

»Da Retskaffenhed er den fornemste af de Egenskaber, der udfordres hos dem, der betroes at vaage for Medborgeres Ret og tale deres Sag for Domstolene, saa bør den Procurator, som fornedrer sit Kald ved at lade sig leje til at opfinde og anvende Rænker og Udflugter for, ved Hjælp af disse ulovlige Midler at forhale de ham overdragne Sagers Tilendebringelse, dømmes, strax og uden videre Søgmaal, til at have sin Bevilling som Procurator forbrudt, naar han tredie Gang findes at gøre sig skyldig i denne Overtrædelse«.

Ved Plakat af 13. Aug. 1766, der dog kun gjaldt København, var det forbudt Prokuratorerne mundtligt at tilføre Justitsprotokollen hele Sagens Historie samt deres Irettesættelse og de Grunde, paa hvilke denne var bygget. Da denne Fremgangsmaade forhalede Sagerne, kom Forordningen til at lyde paa, at enhver Prokurator straks ved Sagens Inkammination skulde være pligtig til at fremlægge sit skriftlige Vidnesbyrd i Sagen, og ligeledes skulde han, naar han havde faaet Udsættelse for at give sit Tilsvær, afgive dette skriftligt. Dog skulde det være tilladt ham straks paa Stedet mundtlig at lade sine Indsigelser tilføre Protokollen, forudsat at dette skete i største Korthed, saa at Retten ikke blev opholdt hermed mere end et Kvarterstid i det højeste.

§ 35 paalagde alle Dommere at vaage over og under en Straf af 20 Rdlr. udtrykkeligt at anføre i Dommen, om der fra de paagældende Sagføreres Side var udvist nogen Forsømmelse ved Sagens Behandling, eller om denne havde været lovmæssig og forsvarlig. I første Tilfælde

skulde den forsømmelige ikke alene dømmes til at erstatte det derved forvoldte Tab eller Bekostning af Varetægts- og Underholdningspenge m. v., men yderligere tilpligtes til at betale fra 10 til 100 Rdlr. til de fattige, alt efter Sagens Beskaffenhed og Forseelsens Grad.

Disse Bestemmelser, der ikke blot gik ud paa at overvaage Prokuratorernes Adfærd, men i lige saa høj Grad paalagde de overordnede Instanser at vaage over de underordnede Dommere, er imidlertid saa velkendte, at der næppe her er Anledning til at komme videre ind paa dem. De for Prokuratorernes Vedkommende væsentligste Bestemmelser i Forordningen indeholdes i dennes XI. Kap., der handler om, hvilke Egenskaber, der fordres af dem, der beskikkes til Prokuratorer, samt Løfte om fortrinlig Befordring, naar de udmærke sig ved Retskaffenhed og Duelighed. Ogsaa disse Bestemmelser er velkendte, medens dette ikke kan siges om de Bemærkninger, Colbiørnsen knyttede til dem, og som det ingenlunde er uden Interesse at anføre. Colbiørnsen skriver følgende:

»Efter at jeg nu, saavidt mine indskrænkede Evner formaae, har afhandlet og foreslaaet de Bestemmelser, ved Hielp af hvilke Rettergangen kunde ventes at blive ført med vedbørlig Hurtighed og Orden, kan jeg ikke forbigaae til Slutning at gjøre den Anmærkning, at det, med Hensyn til Øjemerkets fuldkomne Opnaaelse, bliver en vigtig Gienstand for Regjeringens Omhue, at Mænd, der besidde Kundskaber, Talenter og Retskaffenhed, kunde opmuntres til at paatage sig det besværlige Kald at tiene som Procuratorer.

Naar en Advocat, eller Prokurator, er det, han bør være, det er, med faa Ord, Talsmand for Medborgeres Ret ved Domstolene, Lovens Tolk, naar denne opfordres til at straffe dens Buds Overtrædere, Disses Forsvar, at de ej skulle forurettes, Fattiges og offentlige Stiftelsers Sagfører, uden nogen Betaling. — Naar han er alt dette, saaledes som han bør, og han med Flid og Redelighed har opfyldt alle disse Pligter i nogle Aar uden at nyde den mindste Løn af Staten, synes mig, at en saadan Procurator bør have fortrinlig Adgang til videre Befordring i Deres Majestæts Tieneste.

Uheldigvis hædre ikke alle deres Kald ved Handlinger, som svarer til Deres Bestemmelse. Men dette kan heller ikke ventes, med mindre der bruges megen Varsomhed i Henseende til Valget af dem, der beskikkes til Procuratorer; og dette Valg kan ikke gøres, med mindre sikkert Haab om Befordring fremvinker unge Videnskabsmænd til at

træde frem paa denne Bane for igiennem denne Vej at gjøre sig værdige til at betroes bedre Embeder efter at have ved Sagførelsen givet Prøver paa, at de fortjene det. Paa denne Maade kunde Lovens Fordrejere blive bortjagede fra Domstolene og dens sande Dyrkere komme til at indtage deres Plads.

Paa Grund heraf indstiller jeg allerunderdanigst, om det maatte behage Deres Majestæt i denne Henseende at foreskrive saadanne Regler: «

og derefter følger Colbiørnsens Forslag til §§ 40, 41 og 42 i Forordningen.

I § 41 fastsætter Forordningen, at ingen maa antages til Prokurator ved Over- eller Underretter, uden at han er examinatus juris med Karakteren Bekvem eller juridisk Kandidat med i det ringeste Karakteren Haud illaudabilis. Desuden skal han fremlægge paalidelige Vidnesbyrd om, at han er bekendt for at være en god og sædelig Mand. Først naar han har bevist dette, maa der gives ham Tilladelse til at føre Sager for Retterne i et vist Distrikt, hvor der behøves Prokurator, i to Aar, og først saa, og naar han i Prøvetiden ved sit Forhold har lagt for Dagen, at han er en duelig og retskaffen Mand, kan der meddeles ham Bevilling som virkelig Prokurator ved Over- og Underretterne i et helt Stift. I Prøveaarene skal han med de øvrige Prokuratorer tage lige Del i Udførelsen af befalede og beneficerede Sager.

§ 42 lover Prokuratorer, der udmærker sig ved Duelighed, Flid og Retskaffenhed, fortrinsvis Adgang til Dommer- og andre Justitsembeder, naar de har virket i nogle Aar.

§ 43 tilsiger Prokuratorer, som i Følge beneficia paupertatis eller processus gratuiti er befalede at føre Sager for fattige og for offentlige Stiftelser, at de skal tildømmes et rimeligt Salær, naar Sagen vindes paa deres Side. Salæret skal bestemmes af Dommeren og udredes af den tabende Modpart.

Med Forordningen af 1796 var Prøveprokuratorinstitutionen, den som Rostgaard allerede i 1720 havde foreslaaet, indført ved Lov. I Praksis havde den allerede ved forskellige Lejligheder og paa forskellige Steder i Landet været indført adskillige Aar forinden Forordningens Fremkomst, og at Foranstaltningen var gavnlig, baade for hele Retsvæsenet og for Prokuratorstanden selv, kan der ikke være to Meninger om.

Allerede saa tidligt som i 1734 søgte *Lorentz Christiansen Broegaard*, der da var Fuldmægtig hos en Raadmand i Roskilde, Stiftamtmandens Bevilling for Underretterne i Sjællands Stift. Da han af Magistraten fik det Skudsmaal, at han var et skikkeligt og fredeligt Menne-ske, fik han Bevilling til i et Aar at gaa i Rette i Roskilde By og Amt, og hvis han efter dette Aars Udløb kunde fremlægge Attester om at være bekvem og dygtig til Prokurorembedet, skulde han faa nærmere Resolution paa sin Ansøgning.

Ogsaa i de efterfølgende Aartier gaves lignende betingede Konstitutioner og Bevillinger, ikke blot for Underretterne, men ogsaa efter Hof- og Stadsrettens Oprettelse for denne, idet det skete, at en Ansøger om Bevilling for Hof- og Stadsretten henvistes til først i nogen Tid at gaa i Rette for Underretterne, for at man kunde se, hvorledes han skikkede sig.

Forordningen nævner intet om, hvem der skulde beskikke Prøveprokuratorerne. I Praksis blev det til, at Amtmændene beskikkede dem for Underretterne, medens Kancelliet tildelte Beskikkelser for Hof- og Stadsretten, fra 1805 ved Landsoverretterne, efter først at have indhentet den paagældende Rets Erklæring. Det, at Beskikkelsesretten for Underinstanserne var lagt i Hænderne paa Amtmændene, bevirkede, at Beskikkelserne fik et ret uensartet og, saa vidt vi nu kan skønne, næsten vilkaarligt Præg. Forordningen fastsatte, at Prøvetilladelsen skulde gives for et »vist Distrikt«, og det blev altsaa, da Forstaaelsen heraf ikke nærmere udformedes, overladt til den paagældende Amtmand at fastsætte dettes Grænser. *Niels Dannisøe* fik 1823 Prøvebevilling for Nibe Bys samt Hornum og Fleskum Herreders Retter og s. A. tillige for Aalborg Bytings og Kær Herreds Ret, *Lauritz Bowmann Franck* 1807 i en Del af Holbæk Amt, Aaret efter tillige i Merløse og Tudse Herreder og i 1809 tillige ved Nykøbing Byting og Dragsholm Birk, *Christian Lund* 1818 ved Løve Herreds og Sorø Birketings Retter. 1810 blev *Carl Henrik Lütz*, der var Forstsagfører i Hørsholm og Frederiksborg Distrikter og tillige udførte de der forefaldende Jagtsager, Prøveprokurator alene ved Hørsholm Distrikts Birketingsret, idet hans mange Forretninger ikke tillod ham at føre private Sager. I Modsætning hertil fik *Niels Jørgensen Hvass* 1805 Prøvebevilling for alle Retter

i Ribe Amt og en halv Snes Dage senere ogsaa for alle Retter i Vejle Amt; de to Bevillinger var altsaa givne ham af to forskellige Amtmænd. En ganske mærkelig Skæbne havde *Søren Nielsen*. Han fik 3. April 1827 Bevilling som Prøveprokurator for Lysgaard og Hids Herreders Ret, men da han efter Prøveaarenes Udløb søgte Bevilling, fik han Afslag, fordi han kun havde procederet for en enkelt Ret, og Stiftet desuden var vel forsynet med Prokuratorer. I Stedet fik han for et Aar Tilladelse til at procedere paa Prøve for Underretterne i Viborg Stift. Da dette Aar var forløbet, søgte han Bevilling for Aarhus Stift, men fik i Stedet Bevilling for Viborg Stift. Han forblev dog boende i Aarhus Stift, da han tvivlede om, at han kunde erhverve tilstrækkeligt Udkomme i Viborg Stift og desuden i Randers havde erhvervet sig en Ejendom, som han ikke kunde afhænde uden betydeligt Tab. Da der i Eftersommeren 1831 blev en Prøveprokuratorstilling ledig i Aarhus Stift, søgte han den, men uden Held. Han søgte saa sit Udkomme paa anden Vis og anlagde bl. a. ved Vejle en Vindmølle, ved hvis Etablering han paadrog sig en Gæld paa mere end 20.000 Rdlr.. Da han kun kunde sælge Ejendommen med Tab, søgte han sin Bevilling udvidet til at omfatte Ribe Stift eller dog i alt Fald Vejle Amt. 1849 fik han Bevilling for Underretterne i Ribe Stift, ved Bjerre og Hatting Herreders samt Boller og Møgelkær Birkers Retter mod at aflevere den ham tidligere givne Bevilling for Viborg Stift. Aaret efter blev han af Forholdene tvunget til at sælge sin Ejendom, og han søgte da Bevillingen ændret til at gælde Underretterne i Aarhus Stift, men først otte Aar senere blev Ansøgningen imødekommet.

Et endnu mere talende Eksempel paa de gamle Prokuratorers Stavnsbundethed er *Paul Christian Trochmanns* Skæbne, der falder noget senere end det heromhandlede Tidsrum, men vel nok kan forsvares at omtales her. Han blev saa sent som i 1848 Prøveprokurator ved Underretterne i Viborg Amt med Forpligtelse til at have Bopæl i Lysgaard og Hids Herreders Jurisdiktion, og efter Prøveaarenes Udløb fik han Bevilling for Underretterne i Viborg Stift med samme Bopælsforpligtelse. Kort efter købte han Øen Livø i Aalborg Amt og søgte da sin Bevilling udvidet til Aalborg Amt og om, at Bopælsforpligtelsen maatte bortfalde. Da dette blev afslaaet, flyttede han til Livø, hvorfor

Ministeriet i Okt. 1851 paalagde Amtet at tilkendegive ham, at hans Bevilling vilde blive indstillet til Kassation, saafremt han ikke inden Aarets Udgang flyttede tilbage til Lysgaard og Hids Herreder. Herpaa svarede Trochmann med en ny Ansøgning om at faa Bevillingen udvidet til Aalborg Amt, eller, om dette ikke kunde tilstaas ham, at det indtil Maj 1852 maatte staa ham aabent at tage fast Ophold i Lysgaard og Hids Herreder, eller, om heller ikke dette kunde tilstaas, at han da maatte blive afskediget som Prokurator i Viborg Stift. Ved kgl. Resolution af 2. Aug. 1852 kasseredes hans Bevilling. Kort efter maatte han opgive sin Ejendom, og i de følgende Aar levede han af tilfældigt Arbejde, medens han uden Held søgte alle ledige Prokuratorbevillinger, og først 1872, altsaa 20 Aar efter at hans Bevilling var blevet kasseret, fik han Beskikkelse som Underretssagfører.

Foruden at være Eksempler paa Prokuratorernes Stavnsbundethed er Søren Nielsens og Trochmanns Skæbner Vidnesbyrd om, at der nu fra Myndighedernes Side udøvedes et mere skarpt Tilsyn med, at der ikke blev for mange Prokuratorer i de enkelte Egne af Landet. Det var selvfølgelig ikke altid, at Myndighedernes Skøn i denne Retning faldt sammen med de Ønsker, der næredes af en eller flere af de allerede beskikkede Prokuratorer, der ikke kunde indse Nødvendigheden af, at der indenfor netop deres Virkekreds skulde ansættes flere Prokuratorer. Saaledes besværede Prokurator *Christen Linde Steenberg* i Grenaa sig saa sent som i 1854 meget stærkt over, at der var blevet opslaaet en ledig Prøveprokuratorstilling i Grenaa, hvad der forekom ham »aldeles ubegribeligt«, idet Grenaa mere end noget andet Sted i Danmark var »belemret med de saakaldte Kommissionærer og Lommeprokuratorer«, og han protesterede ligeledes i skarpe Ord mod Retsbetjentfuldmægtigenes Dokumentskriveri. Med »Kommissionærer« sigtede han aabenbart til *Carl Christian Hanson*, der, efter hvad han selv oplyser i sin Ansøgning, siden 1849 i Grenaa havde ernæret sig som juridisk Kommissionær. Trods Steenbergs Protest fik Hanson den opslaaede Stilling.

Et andet Eksempel stammer fra 1826, da tre Prokuratorer i Præstø Amt protesterede mod Ansættelse af en Prøveprokurator der i Amtet, naturligvis uden at der blev taget nogetsomhelst Hensyn til deres Mening.

Forordningen af 1796 fastsatte, at ingen kunde blive Prokurator uden først i to Aar at have været Prøveprokurator, men Forordningens Paabud blev ikke altid respekteret af Kancelliet. Saaledes fik *Otto Himmelstrup Hvidberg* 1820 Bevilling som Prokurator for alle Over- og Underretter i Danmark, idet Prøveaarene eftergaves ham under Hensyn til hans tidligere Løbebane. Han havde fra 1815 til 1820 været Politidirektør i København, men under Jødefejden 1819 vist, at han ikke under vanskelige Omstændigheder var i Stand til at beklæde dette Embede. — 1813 fik *Carl Andreas Kierulff* Bevilling for alle Over- og Underretter i begge Riger, Landsover- samt Hof- og Stadsretten undtagne. Han var faa Maaneder forinden blevet exam. jur. og kan altsaa ikke have været Prøveprokurator, men muligvis er Prøveaarene blevet eftergivet ham, fordi han agtede at bosætte sig i Vestindien, hvilket han ogsaa gjorde. *Otto Himmelstrup Munk* blev 1814 Prokurator ved alle Underretter i Nørrejylland samt ved Landsoverretten i Viborg, idet man p. Gr. af hans Alder, — 39 Aar var dog ingen særlig høj Alder, — og hans militære Charge, — han var Kaptajn i Landeværnet, — saa bort fra, at han ikke havde været Prøveprokurator.

Vel er Lov Lov, og Loven skal vel holdes, men over Loven stod den Gang Kongen.

Frederik Petrus Stahlfest havde været Kopist under Admiralitets- og Kommissariatskollegiet, hvorfor han bar den fint klingende Titel af Krigskancellisekretær. Han blev exam. jur. 1817 og s. A. Prøveprokurator ved Retterne paa Københavns Amt og 1819 Prokurator ved alle Retter i Sjællands Stift, Retterne i København undtagne. 1826 resolvedes det, at det skulde tillades ham at procedere paa Prøve ved Landsoverretten, saafremt der ved denne var ældre Prøveprokuratorer, men hvis der ikke var det, skulde han straks have Bevilling som Overretsprokurator. Desværre for Stahlfest var der netop en Prøveprokurator ved Overretten, nemlig *Meyer Abrahamson*, og Stahlfest maatte derfor afvente dennes Bevillings Udfærdigelse, før han selv kunde faa Bevil- ling. Den fik han 7. Juni 1827 efter kun i godt et Aar at have været Overretsprøveprokurator. Det mest mærkelige ved Sagen er dog, at han blev Overretsprokurator med dansk juridisk Eksamen, hvilket var i Modstrid med Forordn. af 26. Jan. 1821 om det juridiske Studium, idet

Forordningen bestemte, at kun akademiske Jurister kunde blive Overretsprokuratorer. Som det vil ses, man tog det ikke saa nøje med, hvad Forordningerne bestemte.

Ogsaa andre Eksempler paa kortere Prøvetid end to Aar kendes. Saaledes fik *Otto Carl Blechingberg* 1821 Bevilling som Prokurator for Landsover- samt Hof og Stadsretten efter kun eet Aars Prøvetid, og det samme havde *Niels Jespersen* faaet 1819, idet den Tid, han havde mødt som Fuldmægtig for Treschow, efter hans Ansøgning blev regnet ham tilgode.

Paa den anden Side skete det ogsaa i adskillige Tilfælde, at Prøveaarene blev forlængede, f. Eks. naar den paagældende Prøveprokurator efter at have staaet sin Tid ud ikke var fuldmyndig, eller vedkommende Amtmand ikke havde været helt tilfreds med Aspirantens Forhold i Prøvetiden, — altsaa en meget gyldig Grund.

De mange forskellige Ujævnheder med Ansættelsen af Prøveprokuratorer faldt dog i det væsentligste bort, da det ved Plakat af 23. Marts 1827 blev tilkendegivet, at Kongen havde fundet det »mindre passende«, at Tilladelserne gaves af Amtmændene, og derfor vilde, at Ansøgninger om Prøvetilladelse fremtidig skulde sendes til Kancelliet. Herefter blev alle ledige Stillinger som Prøveprokuratorer opslaaede, saaledes at Ledigheden kunde komme til alle Aspiranternes Kundskab.

Saa vel Hojer som Stampe og Colbiørnsen havde, som omtalt, betegnet Prokuratorstillingen som et Embede, og Stampe havde hævdet, at en Prokurator kun kunde sættes fra sit Embede enten ved Dom eller ved kongelig Resolution. 19. Dec. 1809 bestemtes det, at samtlige Prokuratorer i hele Landet skulde forsynes med Bestallinger underskrevne af Kongen. Hermed var det endeligt fastslaaet, at Prokuratorerne var at betragte som Embedsmænd, og Følgen blev, at de var pligtige til at gøre Indskud i Enkekassen for ligesom kongelige Embedsmænd at sikre deres Enker, men nu opstod Spørgsmaalet om, — da Prokuratorerne jo ikke var paa faste Lønninger som de øvrige Embedsmænd, — efter hvilke Regler Indskudene skulde beregnes. Dette afgjordes ved Re-

solution af 24. Aug. 1810, der bestemte, at Indskudet for Højesteretsadvokater skulde beregnes efter en aarlig Indtægt af 1500 Rdlr. og for Over- og Underretsprokuratorer af 500 Rdlr..

Plakaten af 23. Marts 1827, om at Prøveprokuratorbevillinger fremtidig skulde søges i Kancelliet, betegner forsaavidt Afslutningen paa den Regulering af Prokuratorstandens ydre Livsvilkaar, der blev indledt med Forordningen af 10. Febr. 1736 om Indførelsen af juridisk Embeds-eksamen, idet der fra nu af skulde hengaa mere end 40 Aar, førend der atter fremkom en Lov af særlig Betydning for Prokuratorstanden. Men det var til Gengæld ogsaa en Lov af allerstørste og i højeste Grad af skelsættende Betydning, nemlig Loven af 26. Maj 1868, der fra 1. Jan. 1869 gjorde Sagførervirksomheden til fri Næring.

Det kan derfor næppe anses for upaakrævet at standse et Øjeblik for i korte Træk at søge sammenfattet, hvad Tiden fra Forordningen af 10. Febr. 1736 og til Tiden omkring 1830 har betydet for den danske Sagførerstand, saa meget mere som Tiden efter 1830, der bragte saa mange Nyskabninger baade paa det politiske og det forretningsmæssige Omraade, kom til at betyde overordentligt meget for Sagførerstanden.

Selv om der skulde gaa mange Aar, førend det lykkedes at opnaa Hensigten med Eksamens Oprettelse, nemlig at faa besat de juridiske Embeder og Stillinger med eksaminerede Personer, saa er det ganske givet, at et systematisk Studium af dansk Ret i national Aand straks kom til at betyde et mægtigt Fremskridt. Dette viste sig allerede i 1740, da der efter Hojers Død meldte sig ikke mindre end seks danske, efter Voteringerne ved Konkurrencen at dømme, fuldt kvalificerede Ansøgere til det ledige Professorat.

Om Tilgangen til det juridiske Studium er der allerede talt ovenfor. Som et Bevis paa den Ildhu, der besjælede Fagets Dyrkere, kan nævnes Stiftelsen af det juridisk-praktiske Selskab 1749⁵), der tilsigtede at skaffe de unge studerende en supplerende praktisk Uddannelse udover den teoretiske, som Universitetet bød dem. Selskabet, der bestod til 1863, kom i Perioder til at betyde meget for de studerende, og det har blandt sine Medlemmer talt de fleste af Tidens største juridiske

Navne, saaledes Henrik Stampe, begge Colbiørnsenerne og A. S. Ørsted. I 1787 var saaledes Højesteretsadvokaterne *Poul Frederik Skibsted* og *Hans Haagen* Medlemmer, førstnævnte fungerende som Præsides for Selskabets Overret, ligesom seks af Hof- og Stadsretsprokuratorerne var Medlemmer, og af disse var *Erik Christopher Kramer* og *Hans Haagen*⁶⁾ Assessorer i Selskabets Overret.

Man kan vel med fuld Føje sige, at Domstolene har bidraget deres til at skabe den gode Sagfører; mulig er der ogsaa dem, der vil sige, at Sagførerne har bidraget deres til at skabe de gode Dommere, og heller ikke dette er, forsaavidt angaar det 18. Aarhundrede, ubeføjet. Fremmest i Arbejdet gik naturligvis Højesteret, der netop i Begyndelsen af den heromhandlede Periode undergik en meget væsentlig Forandring til det bedre. I flere Aar havde Retten kæmpet for at overkomme sit Arbejdsstof, og endnu paa Højesteretsordenen for 1742 henstod ikke mindre end 106 ældre Sager, hvortil kom 87 nye. Ved to Reskripter af 21. April 1742 udskiltes en hel Del Sager til skriftlig Behandling indenfor en Kommission, bestaaende af Justitiarius og to Assessorer, for derefter at cirkulere blandt Rettens Tilforordnede og blive endeligt behandlet i et ordinært Retsmøde. Ordningen hjalp vel nok noget paa Forholdet, men der vedblev at være Restancesager. Saaledes henstod paa Højesteretsordenen for 1747 88 uafgjorte Sager, og først 1751 var man naaet ned paa et Tal af 17 henstaaende Sager, hvilket gav Justitiarius Anledning til ved Oplæsningen af Instruksen at prise den af Prokuratorerne udviste Kortfattethed i Proceduren.

Blandt de Begivenheder, der fik særlig Betydning for Prokuratorerne, skal nævnes, at det i 1744 for første Gang stilledes som Betingelse for at faa Bevilling for Højesteret, at to Aspiranter, *Andreas Bruun* og *Peter Wartberg*, som en Prøve skulde udføre tre Sager for Retten, nemlig en eller to private Sager, som de maatte forskaaffe sig selv, samt to Delinkvent- eller beneficerede Sager, en som Aktor og en som Defensor, og først efter aflagt Prøve og Rettens Indberetning om denne vilde der blive givet Resolution paa deres Ansøgninger. Selv om denne Prøve ikke blev omtalt i Instruksen af 1747, men først blev gjort obliga-

torisk ved Instruksen af 1753, saa fik dog herefter i Praksis ingen Bevil-
ling som Prokurator ved Højesteret uden først at have gennemgaaet
Prøven. Det skal bemærkes, at Holberg i sine Epistler havde taget til
Orde for en saadan Prøves Afholdelse, uden at det dog kan ses, hvor-
vidt Holberg direkte har Æren for Prøvens Indførelse.

23. Febr. 1753 udstedtes en ny Instruks for Højesteret, men de af
Instruksens Paragraffer, der vedrører Prokuratorerne, bragte intet sær-
ligt nyt, hvilket vel kan udlægges som Tegn paa, at disses Forhold alle-
rede nu var bragt ind i saadanne Former, at der intet større fandtes at
forandre. Det bemærkes, at det var Stampe, der havde udarbejdet For-
slaget til Instruksen. Det skal blot anføres, at Instruksens § 35 omhand-
ler Hurtigheden i Udførelsen af Delinkventsager og Omhyggelighed i
beneficerede og fastsætter Mulkter for Overtrædelser af Bestemmelser
herom.

At Højesteret efterhaanden og paa et tidligt Tidspunkt indenfor
den her omhandlede Periode er kommet ind i faste Former, der ikke
krævede Lovgivningens Indblanding, ses bl. a. af, at Perioden fra 1760
og Aarhundredet ud var den roligste, som Retten hidtil havde oplevet,
og af at Struensee, der reformerede alle vegne og bl. a. oprettede Hof-
og Stadsretten, ikke fandt Anledning til at beskæftige sig med Højeste-
ret. Denne havde et Aarhundrede efter sin Oprettelse naaet en fast og
sikker Position indenfor Retsvæsenet, og naturligvis virkede Eksemplet
nedefter.

Det var naturligvis ikke Højesteret alene, der kæmpede med Pro-
kuratorernes Hang til at forhale Sagerne. Ofte skete det, at Tingsvidne-
sager ikke kunde bringes til Ende, fordi Prokuratorerne dels ikke selv
var til Stede, naar Protokollen blev ledig, dels ogsaa at de ikke med
tilbørlig Flid vaagede over, at Vidnerne var mødt, og dels opholdt de
Retten og Vidnerne med unyttige og vidtløftige Spørgsmaal. Byfogden
i København beklagede sig over, at han ikke besad Myndighed til at
kunne skride ind, idet det, hvis han gjorde dette, straks vilde hedde sig,
at Retten beskar Prokuratorernes Principalers Ret. Københavns Ma-
gistrat indrømmede, at Byfogden havde Ret i sine Beklagelser, men
vidste iøvrigt intet andet Raad end at henvise ham til at gøre Brug af
Bestemmelserne i D. L. Pag. 50, Art. 7 og Pag. 90-91, Art. 10 og 11,

dog at han først skulde paaminde Prokuratorerne nogle Gange, i Gentagelsestilfælde mulktene dem, og først, naar dette ikke hjalp, gøre Brug af Lovens Artikler Pag. 90-91.

10. Nov. 1740 indgav Byfogden en Memorial, i hvilken han ligeledes beklagede sig over den Uskik, »som endeel Parter i deres egne Sager, saavel som og nogle af Procuratorerne ved Vidners Afhørelse, undertiden høyst u-forsvarlig betiene sig af, og jeg hidindtil hverken med gode Ord eller Formaninger og Forestillinger /: hvor u-anstændig og u-taalelig saadan Missbrug burde ansee /: haver kunnet hemme eller vedbørlig faae afskaffet, efterdi Loven ikke positive nogen særdeles Straff for denne Forseelse dicterer«. Resultatet af Byfogdens Klage blev Forordningen af 3. Marts 1741 om Vidners Førelse. Forordningen indeholder 14 Punkter, af hvilke dog intet udtrykkeligt vender sig mod Prokuratorerne, men paabyder enhver tilstedeværende at være tavs og stille og intet andet at tale, end hvad han har at tilføre Protokollen. Overtrædelse heraf skulde første Gang straffes med Dommerens Tiltale, anden Gang med en Bøde paa 2 Lod Sølv til Justitskassen og tredje Gang dobbelt. Skete det oftere, skulde den skyldige idømmes anseligere Bøder eller paalægges anden Straf efter Stand og Vilkaar samt Forseelsens Beskaffenhed.

Der blev i Tidens Løb saavel af Højesteret som af Bytinget og andre Retter gjort god Brug af de Straffe, som det var lagt i Retternes Hænder at anvende, og mange var de Prokuratorer, der maatte modtage Irettesættelser og Advarsler eller idømmes Bøder til Justitskassen »og lige saa meget til vor Frelser Kirke«, uden at dette dog forkleinede dem. Endogsaa *Chr. Colbiørnsen* maatte 1775 finde sig i at modtage en skarp Irettesættelse, fordi han havde forsinket en Stævning, og givet er det, at en af ham begaaet Forglemmelse blev den direkte Aarsag til Reskriptet af 7. April 1784, hvorved der indførtes skriftlig Procedure i Sager, hvor den ene Part var udeblevet.

Ved Forordning af 15. Juni 1771 oprettedes Hof- og Stadsretten, der kom til at erstatte en hel Række mindre Jurisdiktioner, som f. Eks. Borgretten, Hofretten, Over- og Underadmiralitetsretten o. fl. a. Det er allerede nævnt ovenfor, at man benyttede denne Lejlighed til at udpege 12 af de bedste Underretsprokuratorer til at procedere ved denne

Ret og derved, om ikke just skilte sig af med en Del af de i København værende mange »saakaldte« Underretsprokuratorer, »som kuns have maadelig Credit, dels af Redelighed, dels af Duelighed og Agtsomhed«, saa dog i alt Fald stødte disse ud i det Mørke, hvortil deres Gerninger eller Udygtighed henviste dem. Men ikke blot ved saaledes at skærpe Kravet til de Prokuratorer, der i Fremtiden skulde nyde Privilegium paa at procedere for Hof- og Stadsretten, fik denne Nyskabning stor Betydning. Ogsaa ved den uangribelige Maade, hvorpaa Retten blev ledet, — fra dens Oprettelse og til 1781 af den tidligere Højesteretprokurator *Frederik Horn*, — bragte den den danske Prokuratorstand et meget betydeligt Skridt fremad i Anseelse. Nedlæggelsen af Landstingene og Oprettelsen af Overretterne i København — i Forbindelse med Hof- og Stadsretten — og i Viborg fik i denne Henseende mindre Betydning.

Naar vi ved Tiden omkring 1830 ser ud over den danske Prokuratorstand, saa viser det sig for det første, at alle de Klager, der helt op i den sidste Del af det foregaaende Aarhundrede havde lydt over Standen som Helhed, nu næsten var forstummede. Kommer der omkring Aarhundredskiftet og efter dette Klager frem, saa gælder det kun enkelte »sorte Faar«, som enhver Stand altid vil have svært at værge sig imod. Og sagde ikke allerede Hojer: Misbrugen bør ikke lægges Embedet til Last. — Da den senere Kommitteret i Rentekammeret Jens Olaus Hansen i 1818 besvarede det juridiske Fakultets Prisopgave »Udvikling af den preussiske og den danske Proceslovgivnings forskellige Grundsætninger, med Hensyn til Dommerens Deeltagelse i Processen«, offentliggjordes denne i »Nyt juridisk Arkiv« (Bind XXVII. S. 1-154) med en Indledning af A. S. Ørsted. Overfor Forfatterens Udtalelser om, at Prokuratorerne, der, efter hans Anskuelse, er for mange, maa have mange Processer for at kunne eksistere, protesterer Ørsted, idet han siger, at dette efter hans Erfaring er for meget sagt, og at Sagførernes egen Interesse ikke kan tilsige dem at modvirke et Forlig, hvilket de jo iøvrigt ogsaa faar ordentligt betalt. Tvertimod er den redelige og duelige Prokurator altid rede til at søge Forlig bragt i Stand, og han mangler ikke Arbejde og altsaa heller ikke Fortjeneste. Hvis begge Parter Sagførere tænker og handler saaledes, har de deres Principalers Tillid, og

kan saaledes i denne Henseende udvirke mere end nogen anden. Hansen siger ogsaa, at det er i Prokuratorens Interesse at søge at forhale Processen. Nej, siger Ørsted, det er det ikke, thi Sagføreren vil tabe i Kredit ved at søge Sagen forhalet, og dette Tab kan ikke opveje en mulig pekuniær Fortjeneste ved at sinke Sagen. Hvis en Sagfører interesserer sig for sin Gerning, vil han altid søge at fremme Sagerne. — Saaledes gaar Ørsted mod Forfatterens fleste Paastande, hvor disse gaar mod Sagførerne, og Ørsted tager disse i Forsvar. Det er et overordentligt glædeligt Bevis paa Sagførerstandens voksende Anseelse, at vor ypperste Jurist, der gennem mange Aars Virke som Assessor først i Hof- og Stadsretten og derefter i Højesteret havde et nøje Kendskab til Sagførerne, saaledes kunde tage Standen som Helhed i Forsvar.

Fra at være en kun taalt Person var Prokuratoren ikke blot af Regeringen efterhaanden naaet frem til at blive anerkendt som et nødvendigt Led af Retssystemet, men tilmed naaet til at blive anset som Embedsmand, — hvilket den Gang betød betydeligt mere end nuomstunder. Fra i Fr. Horns Tid at indtage en ret foragtet Stilling var han efterhaanden blevet accepteret af det gode, borgerlige Selskab, i hvilket han da ogsaa ved sin Herkomst hørte hjemme, ved sin Uddannelse endda ofte stod over. Højest stod naturligvis Højesteretsadvokaternes lille, eksklusive Kreds, aldrig mere end omkring en halv Snes, medens der ved Aarhundredskiftet var lidt over 30 Hof- og Stadsretsprokuratorer. Vi træffer dem alle Steder, i Styrelserne for Datidens Selskaber og Klubber, i Kommissioner og andre offentlige Hverv, medens flere, saaledes Brødrene *Jacob Edvard* og *Christian Colbiørnsen*, *Oluf Lundt Bang*, *Rasmus Lange* og *Frederik Horn*, gik ind i høje Embedsstillinger. Ogsaa en Del af Hof- og Stadsretsprokuratorerne gik over i andre Erhverv eller beklædte Tillidshverv ved Siden af deres Sagførergerning. De, der senest kom med i denne Udvikling, var naturligvis Underretsprokuratorerne, men ogsaa indenfor deres Kreds tog Udviklingen Fart i dette Tidsrum, og mange af dem spillede, uden vel endnu at naa frem til egentlig ledende Stillinger, betydende Roller indenfor Provinsbyernes Liv. Ikke faa blev efter Oprettelsen af Landvæsens- og Tiendekommissionerne Landvæsens- eller Tiendekommissærer og erholdt Rang med

Kammerraader, ikke nogen høj Rang, men dog nok til at fremhæve dem blandt den store Mængde.

»Den glimrende Handelsperiode« var ebbet ud i Bombardementet paa København 1807 og det dermed følgende Tab af den dansk-norske Orlogsflaade. Hvor England kunde komme til det, beslaglagde det Rigeres Handelsskibe. Svære Tider brød ind over Danmark, og Kielerfreden, der medførte Norges Tab, var kun en Station paa Vejen, der iøvrigt betegnedes af Pengekrise og Landbrugskrise. Men under den almindelige Depression gærede og bruste det paa alle Omraader. Nye Tider, bedre Tider var undervejs. Kunst, Æstetik og Videnskab oplevede en Fremgangsperiode, Folket gik fremad mod politisk Modenhed, og fra alle Sider arbejdedes i Enighed paa at skabe en bedre Fremtid. For Sagførerstanden var det langt fra daarlige Tider. De vanskelige Forhold paa alle Omraader indenfor Erhvervslivet gjorde, at Sagførerhjælp søgtes i stigende Grad, og det maa siges, at Sagførerne forstod deres Opgave: at være tilrede med Raad og Daad. Kanonbaadskrigen og Kaperierne mellem 1807 og 1814 bragte talrige Prisesager, afbrudte Handelsforbindelser skulde efter Krigens Ophør genoptages og nye knyttes, Laan skulde stiftes, og Krisen medførte mange Ejendomshandeler. Intet Under at Sagførerne ikke fandt Tid til at beskæftige sig med litterære Sysler. De enkelte, der gjorde det, var som oftest Brusehoveder, og det gik dem som Regel galt, fordi de ikke forstod, at endnu var Tiden for politisk Frihed ikke inde, og at den levede bedst, som levede i det stille og ikke gav Udtryk for revolutionære Tanker. Ganske vist var der i Danmark ved Forordningen af 14. Sept. 1770 indført Trykkefrihed, men denne blev allerede Aaret efter indskrænket og efter Struensees Fald end yderligere beskaaret. Under Bernstorff udvidedes den atter, men en ny Forordn. af 27. Sept. 1799 beskar den atter meget stærkt, og først ved prov. Forordn. af 24. Marts 1848, Grundloven 1849 § 91 og ved Lov af 3. Jan. 1851 indførtes almindelig Trykkefrihed.

I det store og hele helligede Prokuratorerne sig deres Forretninger, og det var efterhaanden blevet en hel god Forretning at være Sagfører. Kun sjældent hører vi om virkelig fattige Prokuratorer. *Niels Michelsen*

Feldt, der 1778 havde faaet Bevilling for alle Over- og Underretter i Nørrejylland, døde 1810 i København, og han efterlod sig hverken Bord eller Stol. Alle hans Efterladenskaber vurderedes til en samlet Sum af 8 Rdlr.. *Herman Just Fohlmann*, der 1801 som en anbefalende Omstændighed kunde anføre, at han for Betaling havde ladet sig undervise i Infanterieksersits og anskaffet sig et Gevær med Bajonet, saaledes at han var fuldt rustet til Fædrelandets Forsvar, fik nævnte Aar Bevilling for alle Over- og Underretter i Ribe Stift, men havde endnu i 1826 ikke haft Raad til at indløse sin Bevilling, hvorfor han i de 25 Aar havde procederet paa en Attest fra Stiftamtmanden. Nu skulde han gøre Indskud i Enkekassen, hvorfor han bad om at maatte faa sin Bevilling udleveret gratis. Hele hans Indtægt i den første Halvdel af Aaret 1826 havde kun udgjort 98 Rdlr.. Om *Peder Olsen*, der 1820 havde faaet Bevilling for Underretterne i Aarhus Stift, udtaler Amtmanden 1831, at han er saa fattig, at man ikke fordrister sig til at betro ham Sager, hvormed der er forbundet Pengeoppebørsler.

Der kan uden Vanskeligheder nævnes flere andre Eksempler paa fattige Prokuratorer, men i det store og hele faar man dog det Indtryk, at Prokuratorerne »sad godt i det«, navnlig da naar deres Virkefelter ikke var for snævre. Adskillige af dem forbandt andre Virksomheder med Prokuratorgerningen, var Købmænd, Brændevinsbrændere, Kalkværksejere, Gæstgivere o. a. m., hvorved de hjalp paa Indtægterne. Men navnlig var det naturligtvis Højesteretsadvokaterne og Overretsprokuratorerne, der havde de store Indtægter, og adskillige af disse to Kategorier opnaaede at blive rige Mænd. 1809 hørte to af Højesteretsadvokaterne og tre af Overretsprokuratorerne hjemme blandt de hundrede højstbeskattede af Københavns Borgere, hvilket vil sige, at de havde mere end 10 000 Rdlr. i aarlig Indtægt. 1835 efterlod Overretsprokurator *Christopher Friderich Garp* sig 12 000 Rdlr. i Sølv. Men ogsaa ude over Landet træffer vi i de Aar adskillige Underretsprokuratorer, der havde været i Stand til at tilforhandle sig store Landejendomme, ikke for, saaledes som mange i Slutningen af det foregaaende Aarhundrede, at optræde som »Herregaardsslagtere« ved at sælge Jorderne fra, men for at gøre sig Gaardene frugtbringende ved at drive dem og som Kapitalanbringelse. Blandt saadanne kan nævnes *Caspar*

Peter Rothe Ingerslev, der 1828 paa Auktion efter Faderen, *Hans Peter Ingerslev*, der havde været Herregaardsslagter, købte Rugaard og fem Aar senere blev Medejer af Marselisborg.

Adskillige Prokuratorer søgte over i Retsbetjentembeder, idet disse nu, og da navnlig efter det i 1814 indførte Sportelreglement, frembød gode, i adskillige Tilfælde endda særdeles gode Levevilkaar for deres Indhavere, og disse Prokuratorer gjorde altid fortrinlig Tjeneste i Dommerembederne.

Et enkelt Eksempel: *Hans Henrik Berg*, der var examinatus juris fra 1811, fik 1812 Bevilling for alle Over- og Underretter i begge Riger, Højesteret og Landsover- samt Hof- og Stadsretten undtagne. Fem Aar senere blev han Kolonialadjutant hos Kommandanten paa St. Thomas med Premierløjtnants Rang, 1828 Byfoged, Byskriver, Politimester og Auktionsforvalter paa St. Thomas, senere Medlem af Raadet for endelig 1855 at blive Præsident for St. Thomas og St. Ian samt Viceguvernør for de vestindiske Besiddelser. Tre Aar senere blev han Konferensraad og var desuden dekoreret med høje danske og udenlandske Ordener. En ret usædvanlig Løbebane for en examinatus juris og Prokurator. *Steen Andersen Bille*, cand. jur. fra 1806 og Prokurator for Landsover- samt Hof- og Stadsretten fra 1809, fik ogsaa sin Løbebane i Vestindien, men gik 1826 over i Diplomatiets Tjeneste og blev 1830 Chargé d’Affaires samt Generalkonsul i De forenede Stater.

Ogsaa som Administratorer kom adskillige af Standens Mænd til at spille en meget betydelig Rolle. Om *Hans Jørgen Hansen*, der allerede 1788 havde faaet Bevilling som Prokurator i Fyns Stift, senere blev Birkedommer og Skriver i Gyldenstens, Einsiedelsborg og Kiørup Birker, Ejer af adskillige Herregaarde og Etatsraad, sagdes det, at paa Fyn begyndte Terminen ikke, førend Hansen kørte ind gennem Odense Port. *Vilhelm Burchard Dahl* blev 1817 Landsover- samt Hof- og Stadsretsprokurator, 1835 Administrator for de Berregaardske Fideicommisser, 1844 Administrations- og Arrangements-Commissarius for Hofjægermester, Baron Blixen Fineckes Pengeanliggender, 1847 Medlem af Administrationen for det grevelige Forlods Rosenvold og 1848 Skifte-, Administrations- og Arrangements-Commissarius for Stamhuset Venerslund. Ogsaa Højesteretsadvokat *Frederik Wilhelm Treschow* var en

meget benyttet Administrator, Ejer af Brahesborg og Grevskabet Laurvig i Norge, kongevalgt Rigsdagsmand og meget andet, foruden at han oprettede Det Treschowske Fideicommis, der, foruden tre Stiftelser i København, nu ejer en Kapital paa omtrent 1½ Million Kroner.

Naturligvis var det ikke Reglen, at saa mange gyldne Appelsiner faldt i en enkelt Mands Turban, men mindre kunde jo ogsaa gøre det, og talrige var de Institutioner, der kaldte paa Prokuratorerne, selvfølgelig ikke alene fordi disse var Sagførere, men ogsaa, og maaske endda i højere Grad, fordi de gennem deres Uddannelse, deres Opøvelse i at benytte Ordet i Skrift og i Tale og hele deres forretningsmæssige Syn paa Forhold og Mennesker var gode at knytte til sig.

Vi kan ikke slutte denne Udvikling uden at nævne, at Prokurator *Bertel Christian Rye* i Næstved i 1830 udgav et lille Skrift, kun 59 Sider stort, med følgende lange Titel: »Bemærkninger, betræffende Underretssagførernes statsborgerlige Værd; Standens Nødvendighed og Vigtighed; dens Forhold til Staten; dens ringe Kaar og deraf flydende Onder; Forslag til at afhjælpe samme; Noget om Betingelserne for Adgang til Sagfører-Embedet; Forsvar for den ustuderede Jurist, m. v.«, en Titel, der næsten overvælder den, der faar Skriftet i Hænde. Rye har de samme høje Tanker om Sagførerens Kald, som Fr. Horn allerede et Aarhundrede tidligere havde fremsat. Han indrømmer, at der i tidligere Tid indenfor Standen fandtes mange Rabulister og Lovtrækkere, og at der endnu findes saadanne. Han tager de ustuderede Jurister i Forsvar og fremhæver, at disse gennem Praxis har erhvervet sig et dybtgaaende Kendskab, ikke alene til Egnens lokale Forhold, men ogsaa til dens Personer, et Kendskab, som den tilflyttede akademiske Jurist, der ofte følte sig hævet over Befolkningen, maatte savne. Her glipper Ryes Sammenligning, thi efter at Reguleringen af Tilgangen til Standen havde fundet Sted gennem Indførelsen af Prøveprokuratorinstitutionen, var det ingenlunde Reglen, selvom det naturligvis skete, at en nybeskikket Prokurator fik Bevilling i sin Hjemegn. Rye selv var iøvrigt fra Svendborg, men fik Bevilling for Præstø Amt. Og naar Rye klager over, at Prokuratorernes Kaar kun er ringe, saa maa dertil bemærkes, at det ofte, og vel ogsaa oftest, var de paagældendes egen Skyld, naar de havde Besvær med at subsistere, nu da der ved Regule-

ringen ikke nogetsteds skulde være for mange om Brødet. Sigter Rye til sig selv, og det er vel ingenlunde urimeligt at antage dette, saa har det sin Interesse at vide, at han i 1826, altsaa fire Aar forinden Skriftets Udgivelse, blev ret misrekommanderet af Amtmanden i Præstø Amt, der udtalte, at Rye »i det mindste ikke før« havde været saa paalidelig i Pengesager, »og det er ved dem, en Sagfører skal have sin bedste Fortjeneste«, — bemærk, at det ikke længer er Processen, der ernærer Sagføreren, — saa at Rye selv er Skyld i, at han ikke har den Praxis, han kunde ønske. Denne Amtmandens Udtalelse er vel værd at have in mente, naar man henleder Opmærksomheden paa Ryes Skrift. Men selvom man saaledes maa tage Forbehold overfor Ryes Skrift, saa er det vel værd at lægge Mærke til, at Tankerne om Sagførerens høje Kald nu var naaet ned i Underretsprokuratorernes store Kreds.

Det faar være nok med disse Betragtninger. Givet er det, at den danske Prokuratorstand i Tiden omkring 1830 havde gennemlevet en rig Udvikling, til uhyre Gavn for sig selv, til Gavn for Landet og Folket. Fandtes der end af og til uheldige Elementer, saa kunde dette ikke skade Standen, der til Gengæld havde saa mange store Navne at opvise. Navne! Hvorfor nævne Navne? For Nutiden er det kun tomme Klange, gemte og, for den allerstørste Dels Vedkommende, ogsaa glemte. Af de Navne, der lever den Dag i Dag, har langt de fleste tilhørt Højesteretsskranken, og en Del af disse er allerede nævnt i det foregaaende. Udover dem skal endnu nævnes: *Johan Martin Schönheyder* († 1831 som Konferensraad og Assessor i Højesteret), *Poul Frederik Skibsted* († som virkelig Justitsraad og Generalfiskal), *Peder Boll Wivet* († 1824 som Etatsraad og afskediget Generalfiskal), *Peder Rosenstand-Goiske* († 1803 som afskediget Laugmand i Christiania Laugdømme), *Peter Hersleb Aagaard* († 1791 kun 26 Aar gammel, efter kun tre Aars Virke i Skranken, men trods dette en af dennes mest straalende Navne), *Christian Bagger Brorson* († 1835 som Konferensraad, afskediget Professor juris og Assessor i Højesteret), *Jens Laasbye Rottbøll* († 1824 som virkelig Etatsraad og Assessor i Højesteret), *Hans Bilsted* († 1830 som virkelig Etatsraad, Generalfiskal og Kammeradvokat), *Gregers Schack* († 1840 som virkelig Etatsraad og Kammeradvokat), *Frederik Wilhelm Treschow* († 1869 som Geheimekonferensraad og afskediget Kammer-

advokat og Generalfiskal), *Poul Egede Sporon* († 1854 som Konferensraad), *Peter Gottmann Henrik Ludvig Salicath* († 1864 som virkelig Justitsraad), *Otto Carl Blechingberg* († 1863 som Konferensraad, Generalfiskal og Kammeradvokat) og *Ove Emmerich Høegh-Guldberg* († 1843 som virkelig Justitsraad). Hvor mange udover Retshistorikernes og Personhistorikernes snævre Kredse kender nu disse Navne, der for bestandig vil lyse i den danske Sagførerstands Historie? Og dog staar vore Dages Sagførerstand i stor Taknemmelighedsgæld til dem. Thi det var Mænd som disse, der gennem deres Virke hævede Standen og lagde den sikre Grundvold, hvorpaa dens Anseelse, indadtil og udadtil, er opbygget. Men det maa ikke glemmes, at samtidig med dem levede og virkede den store Skare, hvis Navne aldrig naaede frem i første Række, men hvis Arbejde i det stille betød, om ikke lige saa meget, saa dog overordentlig meget ude i den store Befolkning, og som hver for sig inden for sin mindre Kreds gjorde sit til, at Standen voksede sig stærk og gjorde sig uundværlig i det daglige Livs Foreteelser. Det er jo nu en Gang saaledes, at Historien bevarer Navnene paa de enkelte store og paa dem, der stod længst paa den modsatte Side, — for at udtrykke det skaansomt: de mindre heldige, — medens de rolige, støtte og solide Arbejdere, der i det stille lagde deres Sten til Bygningens Vækst, ikke enkeltvis har indskrevet deres Navne i Historiens Aarbøger. Men fordi vi ikke kender deres Navne, eller fordi disse intet betyder for Efterverdenen, skal det ikke glemmes, at ogsaa de har gjort deres Arbejde med paa Udviklingen.

Af de, iøvrigt kun faa, Lovbestemmelser, der fremkom i Tiden fra omkring 1830 og til 1870, da Loven om Adgang til Sagførervirksomheden traadte i Kraft, og som fik nogen større Betydning for Sagførerstanden, skal her kun nævnes Oprettelsen af Kriminal- og Politiretten 1845 og af Sø- og Handelsretten 1861. Den førstnævnte bestod til 1. Okt. 1919, da dens Virksomhedsomraade deltes mellem Østre Landsret og Københavns Byret. Ved Oprettelsen af Sø- og Handelsretten 1861 indfriedes delvis det i Grundloven af 5. Juni 1849 givne Løfte: Offentlighed og Mundtlighed skal saasnart og saavidt muligt gennemføres ved hele Retsplejen. Hidtil havde mundtlig Procedure kun fundet Sted ved

Højesteret. Nu, 12 Aar efter Grundlovens Givelse, indførtes mundtlig Procedure ogsaa for Sø- og Handelsretten, men, som bekendt, skulde der forløbe 70 Aar, førend det i Grundloven givne Løfte om Mundtlighed i hele Retsplejen blev gennemført ved Retsplejeloven.

Iøvrigt skal kun nævnes Plakaten af 3. Marts 1841 angaaende Højesteretsadvokaternes og Overretsprokuratorernes Salærer i Justitssager og Forordn. af 17. Febr. 1847, der paa væsentlige Punkter gik tilbage til Forordn. af 7. Marts 1827, idet denne dog udvidedes til ogsaa at indrømme Salærer for Defensorater. Først saa sent som ved Lov af 24. Maj 1879 om Sagførernes Adgang til Salær og Erstatning for Udførelsen af offentlige og beneficerede Sager opnaaede Sagførerstanden en tilfredsstillende Ordning af dette Spørgsmaal.

Ellers formede Forholdene sig i dette Tidsrum jævnt og fredeligt for Standen. Dennes Eksistens var som vist ikke opbygget eller grundet paa en enkelt Lov, men paa en hel lang Række af Forordninger, Love, Reskripter og Plakater. Det var naturligvis givet, at det Tidspunkt maatte komme, da Standens Forhold ordnedes ved en særlig Lov, og Grundloven havde da ogsaa givet Løfter i denne Retning, men paa en saadan Maade, at det næsten var utænkeligt, at en Lov om Sagførervirksomheden skulde kunne gives, uden at der samtidig kom en Lov om Retsvæsenets Ordning, eller at Ordningen dog fandt Sted som et Led i denne. Da der saa endelig i 1868 fremkom en Lov om Sagførergerningen, fremkom denne som en særlig Lov, og først efter næsten uendelige Fødselsvanskeligheder og efter mere end et halvt Aarhundredes Forløb fik vi den Retsplejelov, som vi nu lever under, og af hvilken de nugældende Regler for Udøvelse af Sagførergerningen er et Led. Men herom senere.

Det er nævnt, at adskillige Institutioner, navnlig Brandforsikringerne, allerede tidligt havde knyttet Sagførere til sig. Ogsaa til Landets eneste Bank, Nationalbanken, knyttedes flere Sagførere, væsentligst som Medlemmer af Bankens Repræsentantskab. Saaledes var Overretsprokurator *Samuel Frederik Carl Nyholm* 1861-65 Medlem af Repræsentantskabet og 1865-68 Direktør for Banken. Højesteretsadvokat *Otto Carl Blechingberg* var Bankrepræsentant fra 1845 til 1866 og i tre Perioder Repræsentantskabets Formand. Højesteretsadvokat *Carl Chri-*

stian Birch Liebenberg var 1859-62 Medlem af Repræsentantskabet og blev 1861 Bankens Direktør. Højesteretsadvokat *Gustav Edvard Brock* beklædte i to Perioder, 1865-69 og 1872-77, ligeledes Hvervet som Medlem af Repræsentantskabet.

Det danske Bankvæsen udviklede sig først ret sent og i Begyndelsen kun langsomt, idet Nationalbanken indtil 1845, da Fyns Diskontokasse i Odense oprettedes, var Landets eneste Bankinstitut, men derefter oprettedes i de følgende Aar en Række Banker spredte over hele Landet, her i København Privatbanken 1857, Den danske Landmandsbank 1870, Den danske Handelsbank 1873, og fra Midten af 1890'erne tog Udviklingen særlig stærk Fart, saaledes at der i Tiden omkring Verdenskrigens Udbrud fandtes ca. 140 Banker i Landet. Noget lignende gælder Sparekassevæsenets Udvikling. Den første danske Sparekasse oprettedes 1810, men medens Tallet omkring 1850 kun var steget til 37, var der i Begyndelsen af 1880'erne ca. 500 Sparekasser i Danmark.

Saa vel i denne som i Forsikrings- og Kreditvæsenets Udvikling var var Sagførerne med. Uden at komme ind paa Enkeltheder iøvrigt kan det saaledes nævnes, at det var Prokurator *Ephraim Magdalu Møller*, der var den egentlige Drivfjeder ved Oprettelsen af »Den Vest- og Sønderjyske Kreditforening af Landejendomsbesiddere« 1860. Tanken om Foreningens Stiftelse opstod hos Møller ved hans Virksomhed med at skaffe Prioritetslaan gennem Nationalbankkontoret i Aarhus ved Udstedelse af Akkomodationsobligationer, der af Laantagerne udstedtes til Møller, der overtog eller pantsatte Obligationerne til Bankkontoret, hvorved hans Engagement med dette paa et enkelt Tidspunkt naaede op paa flere Hundrede Tusinde Rdlr.. Da Foreningen stiftedes, nøjedes Møller med Stillingen som dens Bogholder og Kasserer, og først 1874 overtog han Direktørposten, som han beklædte til 1888, da han efterfulgtes af sin Svigersøn, Sagfører *Morten Clausen*. I Aarene 1860-74 administreredes Foreningen fra Møllers Prokuratorokontor.

Der er adskillige Eksempler paa, at Prokuratorer, forinden Sparekasser blev oprettede, har modtaget Indskud og forrentet disse. Her skal blot nævnes *Otto Frederik Kralund* (1815-92), der, før Kolding fik sit første Pengeinstitut, var Byens Sparekasse, idet han modtog Indskud fra 10 Rdlr. og gav 4 % i Rente. Da Byen endelig fik sin første Bank, var

Kralund Medstifter af denne og til sin Død Bestyrelsens mest indflydelsesrige Medlem. Og som Møller og Kralund var der udover Landet mange af Prokuratorstandens Mænd, der øvede et højt skattet og frugtbart Arbejde.

En anden Indsats fra Standens Side i dette Tidsrum var dens Indsats i Politik. Det er nævnt, at Prokuratorerne, paa nogle enkelte Undtagelser nær, hidtil havde holdt sig fjernt fra dette farlige Emne, men da Danmarks første parlamentariske Forsamlinger, Stænderforsamlingerne, mødtes for første Gang, var der som Deputerede og Suppleanter valgt ikke mindre end 23 Prokuratorer, og desuden havde en Del Prokuratorer faaet Stemmer, dog ikke tilstrækkelige til at blive valgt. Da Forsamlingerne talte 108 Medlemmer, var det jo et anseligt Antal Prokuratorer, der var valgt, og dette kan kun tages som et Vidnesbyrd om, hvor langt Standen var naaet frem. Saare betegnende er det imidlertid, at Prokuratorernes Optræden i dansk Politik blev af meget kort Varighed, og at kun faa af dem naaede frem til virkelig førende Stillinger indenfor vort politiske Liv. Da Stænderinstitutionen en halv Snes Aar efter havde udspillet sin Rolle, var kun tre Prokuratorer Medlemmer, og heller ikke i Tingene søgte de ind i større Tal. Frem til Ministerstillinger naaede *Orla Lehmann*, der 1848 blev Minister uden Portefeuille og samtidig forlod sin Plads i Højesteretsskranken. Han var dog kun Minister fra Marts til Nov. 1848, da han blev Amtmand i Vejle Amt, men var 1861-63 Indenrigsminister, ligesom han i Perioder var Medlem af Tingene. *Carl Edvard Rottwitt*, der 1855 efter 15 Aars Virksomhed som Højesteretsadvokat var blevet Amtmand i Frederiksborg Amt, blev 1859 Konseilspræsident og Justitsminister samt Minister for Holsten og Lauenborg, men døde to Maaneder senere. 1853-59 havde han været Formand for Folketinget. *Christopher Krabbe* var Folketingsmand, allerede forinden han 1868 blev Prøveprokurator. Han var 1870-83 Formand for Folketinget, blev allerede 1871 Birkedommer og først saa sent som i 1909 Forsvarsminister. Højesteretsadvokat *Carl Christian Wilhelm Liebe* beklædte 1869-94 Posten som Landstingets Formand. Af andre Prokuratorer, der har indskrevet deres Navne i dansk Politiks Historie, skal her kun nævnes Overretsprokurator *Balthasar Mathias Christensen*, der opgav sin betydelige Sagførerforretning

for helt at hellige sig sin politiske Virksomhed, og Overretsprokurator *Christian Carl Alberti*, der fra 1849 til 1890 var Folketingsmand for Sorø Amts 2. Valgkreds, og som, i den Tid han sad i Tinget, i særlig Grad deltog i Spørgsmaalene om Retsplejereformen.

Alt i alt vil der kunne nævnes nogle og halvtredsindstyve Prokuratorer, der har deltaget i Politik, dels som Medlemmer af Stænderforsamlingerne, dels som Medlemmer af Tingene, men naar der tages Hensyn til, at ikke mindre end 23 af disse dukkede frem allerede i de allerførste af de politisk bevægede Aar, at kun tre Prokuratorer havde Sæde i den sidste af Forsamlingerne, og at kun otte indvalgte i den grundlovgivende Rigsforsamling, vil det ses, at Politik ikke i Længden har været i Stand til at optage Prokuratorerne. Dette skyldtes naturligvis i første Række, at de langvarige Fraværelser fra Hjemmet, som en aktiv Deltagelse i Politik krævede, ikke ret vel lod sig forene med de Krav, som Sagførergerningen stillede til sine Udøvere. Nej, langt bedre lod denne sig forene med Deltagelse i kommunal Politik, og i denne kom Sagførerstanden til at spille en meget betydelig Rolle, særlig efter Gennemførelsen af Forordn. af 24. Okt. 1837, hvorved Købstædernes Styrelse blev mere folkeligt præget end hidtil. At anføre enkelte Eksempler paa Prokuratorernes Deltagelse i kommunal Politik vilde føre alt for vidt. Det faar være nok at sige, at hvor vi end vender os hen, ser vi talrige Prokuratorer sidde i Byraadene, og den Indsats, de her gjorde, blev, selv om Virkefeltet var mindre end det, den lovgivende Forsamling frembød, af betydelig Værdi.

Inden vi gaar over til at omtale Sagførerloven af 1868, spørger vi os selv: Havde Tidsrummet 1830-70, ligesom den foregaaende Periode, store Navne at opvise, og Svaret bliver et ubetinget Ja. Forrest stod naturligvis, ligesom tidligere, Højesteretsadvokaterne. De var i 1848 kun syv i Tallet. Ti Aar senere var dette faldet til seks, men da Sagfører loven vedtoges 1868, var de otte. Flere af de i disse tyve Aar virkende Advokater er allerede nævnt. De øvrige var *Jean Baptiste Louis Camille Edouard Buntzen* († 1885 som Etatsraad, fhv. Folketingsmand og retskyndig Direktør i Østifternes Kreditforening), *Gustav Edvard Brock* († 1878 som fhv. Landstingsmand og Medlem af Nationalban-

kens Repræsentantskab), sammen med *C. C. W. Liebe* vel nok Tidens fornemste Repræsentanter i Højesteretsskranken, *Christian Severin Henrichsen* († 1883 som Formand for Københavns Borgerrepræsentation og Medlem af Direktionen for Sparekassen for København og Omegn), *Arthur Leopold Hindenburg* († 1913 som dr. jur., fhv. Folketingsmand og konst. Kammeradvokat), *Hans Nikolaj Hansen* († 1910 som Konferensraad, fhv. Folketingsmand, kgl. Landstingsmand, Borgmester i København, Medlem af Nationalbankens Repræsentantskab og af Direktionen for Sparekassen for København og Omegn), *Niels Levinson* († 1889), *Sophus Scavenius Nellesmann* († 1915 som fhv. Medlem først af Frederiksberg Kommunalbestyrelse, derefter af Københavns Borgerrepræsentation, Stifter af Den danske Sagførerforening) og *Anton Hieronymus Fritsche Klubien* († som fhv. Medlem af Nationalbankens Repræsentantskab, Repræsentant i det kgl. octroierede Søassurancekompagni og Formand for Kreditkassen for Landejendomme i Østifterne).

Flere af de i Tiden mellem 1848 og 1868 levende Højesteretsadvokater kom saaledes til at virke under Sagførerloven af 1868; en enkelt virkede endnu et Stykke Tid ind i det følgende Aarhundrede.

1848 var der i København 29 procederende Overretsprokuratorer, i 1868 47. Den forholdsvis stærke Forøgelse i Antallet maa bl. a. tilskrives Oprettelsen af Sø- og Handelsretten 1861.

Ved Viborg Overret virkede 1848 syv Prokuratorer, i 1868 kun seks.

Underretsprokuratorerne talte 1848 151, og Tallet var i 1868 kun steget til 168.

Hof- og Statskalenderen for 1869 opregner ialt 229 procederende Prokuratorer, herunder Højesteretsadvokater, Overrets- og Underretsprokuratorer.

Endelig 26. Maj 1868 stadfæstedes Lov om Adgang til Sagførervirksomhed, gældende fra 1. Jan. 1870.

Som allerede nævnt var der i Grundloven givet Løfter om 1) at den dømmende Magts Udøvelse kun kan ordnes ved Lov (§ 74), 2) at Retsplejen bliver at udskille fra Forvaltningen efter de Regler, der fastsættes ved Lov (§ 76), 3) at Offentlighed og Mundtlighed saasart og

saavidt muligt skal gennemføres ved hele Retsplejen (§ 79), og endelig 4) bevirkede Lovens § 88 om, at alle Indskrænkninger i den frie og lige Adgang til Erhverv, som ikke er begrundet i det almene Vel, skal hæves ved Lov, at der maatte komme en Lov, der gav alle Adgang til, naar de var i Besiddelse af visse Kvalifikationer, at drive Sagførernæring.

24. Aug. 1857 nedsattes en Kommission, der skulde overveje et udarbejdet Lovforslag til Gennemførelsen af Grundlovens §§ 76 og 79, for saa vidt angik Strafferetsplejens Omordning i Overensstemmelse med de nævnte §§ i Grundloven. Medlem af Kommissionen blev bl. a. Højesteretsadvokat *G. E. Brock*, der 28. Febr. 1868 ogsaa blev Medlem af den samme Dag nedsatte Kommission angaaende en Omordning af Retsplejen, men allerede 9. Dec. 1867 forelagdes i Landstinget Forslag til Lov om Adgang til Sagførervirksomheden. Straks ved Forslagets første Behandling henstilledes det til Justitsministeren at tage Forslaget tilbage og vente med at forelægge det, indtil han samtidig kunde forelægge et samlet Forslag til Retsplejens Ordning, men dette nægtede Ministeren, og 26. Maj 1868 ophøjedes Forslaget til Lov. Havde Ministeren fulgt Henstillingen, havde Forslaget formentlig maattet vente i samfulde halvtredsindstyve Aar. Saa længe varede det jo, inden vi fik den i Udsigt stillede Retsreform.

Vi skal kun ganske kort nævne de Forandringer, som den nye Lov medførte. De var, naar undtages den friere Adgang til Erhvervet, ikke store. Betegnelserne Advokat og Prokurator afskaffedes, og i Stedet indførtes Betegnelsen Sagfører (Højesterets-, Overrets- og Underretssagfører). Beskikkelser skulde fremtidig gives af Justitsministeriet i Stedet for af Kongen. Dermed bortfaldt den iøvrigt aldrig særlig solidt underbyggede Betragtning af Sagførerne som Embedsmænd. For at blive Sagfører skulde den paagældende Aspirant ligesom tidligere være fyldt 25 Aar, have fuld Raadighed over sit Bo samt ved paalidelige Vidnesbyrd godtgøre at have ført en pletfri Vandel. Medens der hidtil ikke havde været krævet anden Prøve for at blive Højesteretsadvokat end selve den tidligere omtalte Prøve for Retten, saa krævedes det nu, at Aspiranten desuden skulde have virket som Overretssagfører i tre Aar. Ingen kunde indstille sig til Prøven mere end to Gange, og forinden Prøven aflagdes, skulde den prøvende have fremskaffet Justitsministe-

riets Tilkendegivelse af at kunne forvente at modtage Beskikkelse, saafremt han bestod Prøven. Desuden krævedes første Karakter i begge Prøver ved den fuldstændige juridiske Embedseksamen. For at blive Overretssagfører krævedes derimod kun *haud illaudabilis* til begge Prøverne eller at have bestaaet den ved Bekendtgørelse af 7. Marts 1865 anordnede Prøve for tidligere slesvigske juridiske Embedsmænd. Desuden skulde Aspiranten enten i tre Aar have virket som Underretssagfører eller i lige saa lang Tid givet stadig Møde for Underretterne i Følge tinglæst Fuldmagt fra en af de af Kongen beskikkede Sagførere eller som autoriseret Fuldmægtig hos en Højesterets- eller Overretssagfører samt deltaget i de hos hans Principal forefaldende Forretninger, navnlig i Affattelsen af Indlæg.

Til Beskikkelse som Underretssagfører krævedes enten den fuldstændige juridiske Eksamen med i det mindste Karakteren *haud illaudabilis* til begge Prøver eller den ved Bekendtgørelse af 7. Marts 1865 anordnede særlige Prøve eller ogsaa den ufuldstændige juridiske Eksamen med Karakteren *Bekvem* til den teoretiske og Vel til den praktiske Prøve. Desuden skulde han godtgøre, at han enten i tre Aar efter tinglæst Fuldmagt fra en af de af Kongen beskikkede Sagførere eller som autoriseret Fuldmægtig havde givet stadig Møde i en Ret samt deltaget i de hos hans Principal forefaldende Forretninger eller ogsaa i tre Aar havde gjort stadig Tjeneste som Fuldmægtig paa et Amtskontor eller som Dommerfuldmægtig. Med disse Bestemmelser bortfaldt naturligvis Prøveprokuratorinstitutionen.

Lovens § 8 bestemte, at Højesterets- og Overretssagførerne var forpligtede til, saa længe de afbenyttede Beskikkelsen, at have Kontor i den By, hvor den Ret, ved hvilken de havde Beskikkelse, havde sit Sæde. Underretssagførerne blev forpligtede til at anmelde overfor Ministeriet, i hvilken Jurisdiktion de vilde tage Bopæl. Det stod dem frit for at flytte, naar de ønskede det, men Beskikkelsen maatte ikke afbenyttes i den nye Jurisdiktion, førend de havde givet Ministeriet Underretning om Bopælsforandringen. Den gamle Stavnshæftethed faldt dermed bort for de ved Underretterne procederende Sagførere.

Enhver Sagfører kunde faa autoriseret en Fuldmægtig, der, dog ikke for Højesteret, kunde give Møde for vedkommende Sagfører i de Ret-

ter, for hvilke Principalen var berettiget til at møde. Eksamensbetingelserne var de samme, som krævedes for Beskikkelse som Underretssagfører. Af Forhandlingerne paa Rigsdagen fremgik det forøvrigt, at navnlig en enkelt nylig afdød Overretsprokurator havde forskaffet sig en Indtægt ved at udstede Fuldmagter for Kommissionærer og andre, der paa Basis af disse Fuldmagter drev Sagførernæring uden iøvrigt at være i Besiddelse af Betingelserne for at være Sagførere.

Endelig forbeholdt Loven indtil videre Udførelsen af offentlige og beneficerede Sager for de kongeligt beskikkede Prokuratorer, og først naar der blev Mangel paa saadanne til disse Sagers Udførelse, kunde de nye Sagførere forvente at faa Andel heri.

Den tidligere Lovgivning havde ligeledes krævet, at examinati juris skulde have første Karakter til Eksamen for at blive Underretsprokuratorer. Mærkeligt er det derfor, at der i Praksis indførtes den Overgangsbestemmelse, at examinati juris med anden Karakter indtil Udgangen af Aaret 1868 kunde faa Tilladelse til at procedere paa Prøve og derefter faa kongelig Beskikkelse som Underretsprokuratorer. Følgen heraf blev, at ikke mindre end 66, af hvilke langt den største Del kom ind under denne Overgangsbestemmelse, søgte Prøvetilladelse, — saaledes udstedtes 29. Dec. 1868 ikke mindre end 38 Prøvetilladelser, — og disse erholdt allerede i Marts 1870, altsaa efter kun fem Fjerdingaars Forløb, kongelig Beskikkelse, hvorved de kom til at gaa forud for de nybeskikkede Sagførere m. H. t. Udførelsen af de offentlige og beneficerede Sager. Indenfor Sagførerkredse betegnede man disse senest udnævnte Prokuratorer som »De sidste Dages Hellige«.

Det væsentligste, som Sagførerstanden vandt ved den nye Lov, var det, at Medlemmerne blev frit stillede m. H. t., om de ønskede at deltage i Udførelsen af offentlige og beneficerede Sager.

Vi skal ikke her følge Lovforslagets Gang gennem Tingene, da dette ligger udenfor denne kortfattede Udsigts Formaal, og det desuden er gjort andet Sted. Kun skal det siges, at af Standen som Helhed var Loven ikke ønsket, men Standen ejede endnu ikke en Organisation, der kunde fremføre Medlemmernes Ønsker. Allerede i 1832 var der ganske vist stiftet en Forening af Sagførere, »Prokuratorforeningen«, men denne havde kun filantropiske Formaal. Nu var Tiden imidlertid

kommen til at slutte sig sammen til Varetagelse af Standens faglige Interesser, og omtrent samtidig opstod der hele to Foreninger med dette Formaål.

I Februar 1869 forhandlede adskillige yngre københavnske Overretssagførere om Dannelsen af en Forening, og denne blev stiftet paa et Møde 16. s. M. Man vedtog straks at leje tre Værelser i Ejendommen Vimmelskafte Nr. 38, til hvilke Lokaler Medlemmerne skulde have Adgang hver Dag mellem Kl. 1 og 4, samt at udsende en Indbydelse til Højesterets- og Overretssagførere om at tiltræde Foreningen. Dennes første Generalforsamling afholdtes 15. April s. A., og Foreningen talte da 40 Medlemmer. Spørgsmaalet om Vedtagelse af Love for Foreningen udsattes paa ubestemt Tid, og Forhandlingsprotokollen nævner intet om, at saadanne nogensinde er blevet vedtagne. Som Følge heraf foreligger der heller ikke nogen Udtalelse om Foreningens Program. Derimod vedtoges det paa Mødet, at enhver Højesterets- og Overretssagfører kunde optages som Medlem, medens man ikke foreløbig vilde træffe nogen Bestemmelse om Underretssagføreres og Sagførerfuldmægtiges Adgang til at blive Medlemmer. Endvidere vedtoges det at deltage i »Det Ibsenske Bladabonnement«, at anskaffe en Forslagsprotokol, der til Stadighed skulde ligge fremme i Foreningens Lokaler, og en Mappe til Opbevaring af de fremlagte Sager samt at antage et Bud til Opkrævning af Kontingentet. Altsaa intet om faglige Formaål, men noget mere i Retning af klublige. Allerede i November det følgende Aar opgav man at holde fast Lokale, sagde Bladholdet af og stillede Afholdelsen af de paabegyndte ugentlige Møder i Bero. Klublivet fik saaledes ingen lang Varighed. Da Foreningen kun optog Højesterets- og Overretssagførere som Medlemmer, maatte dens Tilgang naturligvis blive noget begrænset, og den synes da ikke at være naaet op paa et højere Medlemstal end 88.

15. Maj 1871 afholdtes efter forudgaaet Indbydelse fra en foreløbig Bestyrelse et almindeligt Sagførerermøde paa Raadhuset i Aarhus, hvor 83 Sagførere havde givet Møde. Efter hvad der nu kan oplyses, synes Initiativet til Mødets Afholdelse at være udgaaet fra Underretssagfører *Henrik Schmidt* i Hjørring, der allerede 18. Juni Aaret før var traadt i Forbindelse med en af Standens mest ansete Mænd i Jyl-

land, Underretsprokurator, Kancelliraad *Andreas Bredstrup* i Randers, om Oprettelsen af en Sagførerforening. Paa Mødet stiftedes »Den almindelige Sagførerforening«. Foruden at fastslaa Foreningens Navn siger Vedtægternes § 1, at »Foreningens Øiemed er at udøve en heldbringende Indflydelse paa Sagførervirksomheden og de Forhold, som hermed staae i Forbindelse«. § 2 fastsatte, at Foreningen hvert andet Aar i Sommerens Løb skulde afholde et Møde, og disse Møder skulde være Foreningens øverste Myndighed. I Følge § 7 skulde Bestyrelsen bestaa af 12 Medlemmer, af hvilke 5 skulde være bosiddende i Sjællands og Lolland-Falsters Stifter, 5 i Jylland og 2 i Fyns Stift. Foreningens første Formand blev Højesteretsadvokat *S. S. Nellemann*. I Modsætning til den ovenfor omtalte københavnske Forening, der kun optog Højesterets- og Overretssagførere, optog Den almindelige Sagførerforening enhver Sagfører, uanset hvilken Kategori han tilhørte, og uden Hensyn til hvor hans Bopæl var.

Det er ikke her Opgaven at skildre de to Foreningers Liv og Virksomhed i Detailler, indtil de ca. 15 Aar senere gik op i en højere Enhed. Dette faar vente, indtil en Gang, — det ske inden alt for længe, — Den danske Sagførerforenings Historie skal skrives. Det faar være nok at sige, at de hver for sig paa mange Punkter varetog deres Medlemmers Interesser, og naturligvis kom de, naar der forelaa Forhold, der berørte samtlige Sagføreres Forhold, ogsaa ind paa den Samvirken, der før eller siden maatte gøre en Sammenslutning naturlig. Her skal blot omtales de to Foreningers Stilling til de to Lovforslag om en Nyordning af Sagførervæsenet, der blev forelagt Rigsdagen i Samlingerne 1879-80 og 1888-89, samt den Foreningssammenslutning, der fandt Sted 20. Maj 1886.

14. August 1877 afholdt Den alm. Sagførerforening det fjerde almindelige Sagførermøde. Mødet holdtes paa Raadhuset i Aarhus. Det mest bemærkelsesværdige, der hændte her, var, at Underretsprokurator, Kancelliraad *A. T. H. Borch* af Odense udtalte, at der var Anledning for Foreningen til at søge hidført en Forandring af de gældende Regler for Adgang til Udøvelse af Sagførervirksomhed, idet Loven af 1868 havde bevirket en altfor stor Tilgang. Som Midler til at begrænse denne foreslog Borch:

- 1) at ingen fremtidig skulde kunne opnaa Beskikkelse uden at være fyldt 30 Aar,
- 2) at Fuldmægtigtiden udvidedes fra 3 til 5 Aar,
- 3) at der indførtes et Sagførerraad, og
- 4) at dansk-juridisk Eksamen blev afskaffet.

Borchs Forslag blev diskuteret, og det overdroges Bestyrelsen at foretage de fornødne Skridt for at søge Tilgangen til Sagførervirksomheden begrænset.

Tanken om Oprettelsen af et Sagførerraad var ingenlunde af ny Dato. Allerede ved Fremlæggelsen af Forslaget til Loven af 26. Maj 1868 havde Ministeren fremsat Tanken om et saadant, der skulde have til Opgave, nu da Sagførerstandens Medlemmer ikke længere skulde anses som kongelige Embedsmænd, at føre Tilsyn med dem og være tillagt en vis dømmende og disciplinær Myndighed. Tanken blev imidlertid skarpt imødegaaet fra flere Sider, saaledes ogsaa af Kriminal- og Politiretten, der, ligesom de øvrige Retter, havde faaet Forslaget tilstillet til Udtalelse. Retten udtalte, at man, saafremt det ansaas for ønskeligt, at et Raad som det paatænkte skulde oprettes, burde lade Sagførerne selv gøre det. Overfor denne Modstand gav Ministeren op og lod Forslaget falde. Den fremsatte Tanke var imidlertid ikke død, men vedblev med Mellemrum at beskæftige Sagførerstanden. Saaledes udtalte Højesteretsadvokat *A. L. Hindenburg* paa en Generalforsamling i den københavnske Sagførerforening 24. Febr. 1871, at han fandt det nødvendigt, at Standen for at værne om sit gode Navn og Rygte og hemme alle Misbrug underkastede sig en gensidig Kontrol og Disciplin. Publikum vilde hurtigt lære at sætte Grænsen mellem de Sagførere, der saaledes underordnede sig en fælles Myndighed, og de, som ikke vilde dette. Hindenburg vilde endda gaa et Skridt videre, idet han vilde sikre Publikum mod at lide Tab ved den Tillid, det viste Sagførerne. Han foreslog derfor, at Sagførerne — paa samme Maade som det fandt Sted i Frankrig, — dannede en Garantifond, hvortil hver Sagfører indbetalte 500 Rdlr. Fonden skulde afholde tildømte Erstatninger for Tab, der var paaført af Fondens Medlemmer, dog selvfølgelig mod Regres til vedkommende Medlem, som havde foraarsaget Skaden. Fonden skulde oprettes i Forbindelse med en disciplinær Or-

ganisation. En Attest om, at en Sagfører var Medlem af denne Fond, vilde være en reel Garanti i Publikums Øjne.

Hindenburgs Forslag vakte en levende Diskussion paa Mødet. Flere Medlemmer gik ind for Tanken, men saa fremstaaende Mænd som Højesteretsadvokaterne *S. S. Nellemann* og *C. S. Henrichsen* mente, at der ikke var Grund til at gennemføre den, »før vi have mistet vort gode Navn og Rygte« (sic!), og det vilde forøvrigt falde mangan ung Sagfører haardt at skulle udrede 500 Rdlr. Forslaget blev ikke fremsat senere, men, som vi har set af det her anførte, dukkede Tanken om Oprettelsen af et Sagførerraad atter op i 1877.

Ogsaa indenfor Proceskommissionen arbejdede man med Tanken, og paa et Bestyrelsesmøde i Den alm. Sagførerforening 27. April 1878 vedtoges det at søge Forbindelse med den københavnske Sagførerforening for i Fællesskab at overveje, hvilke Skridt der vilde være at foretage i Anledning af det nu offentliggjorte Udkast til et Lovforslag om Reformer i den civile Retspleje. Paa et nyt Møde 8. Nov. s. A. meddeltes det, at de to Bestyrelser havde holdt flere Møder, og at man var blevet enige om for begge Foreningers Regning at engagere Overretssagfører *H. Stephensen* til at affatte Bemærkninger til Lovudkastet. Disse Bemærkninger forelaa færdige i Løbet af Vinteren, og 8. Marts 1880 kunde Nellemann meddele sin Forening, at de var godkendte af begge Bestyrelser og indsendt til Justitsministeren. Denne havde allerede 10. Febr. s. A. i Landstinget forelagt sit Forslag til en ny Lov om Sagførervæsenet. Forslaget blev, efter at have været underkastet første Behandling, sendt i Udvalg, men dette naaede ikke at afgive Betænkning førend 20. Juli, og kort efter hjemsendtes Rigsdagen, uden at Forslaget var naaet frem til anden Behandling. Det blev ikke genfremsat i den følgende Rigsdagssamling, hvilket er meget forstaaeligt, naar Hensyn tages til de stærkt divergerende Meninger, der var kommet til Orde under Behandlingen baade i Tinget og i Udvalget. Forslaget gik ud paa i nogen Grad at skærpe Betingelserne for at opnaa Beskikkelse som Sagfører, men i første Række tilsigtede det at indføre et Tilsyn og en Kontrol med Sagførerne i deres Virksomhed som saadanne og derigennem skærpe det Ansvar, der paahvilede dem, idet det erkendtes som en af de væsentligste Mangler ved Loven af 1868, at den

ikke, samtidig med at den forandrede de Former, hvorigennem Kaldelsen til Sagførervirksomhed bevægede sig, stærkere fremhævede, at den skete Forandring ikke forandrede Sagførernes Stilling som offentlige Funktionærer, hvis Virksomhed i Retsplejen paalagde dem særlige Pligter og et særligt Ansvar. Loven af 1868 indskrænkede sig m. H. t. Sagførernes Pligter i Hovedsagen til at henholde sig til den bestaaende Lovgivning og at henvise til det almindelige Strafansvar og den almindelige Retsforfølgning. Men dette var efter Ministeriets Opfattelse ikke tilstrækkeligt. I Motiverne til Lovforslaget hedder det videre:

Sagførerne have ikke blot i deres Virksomhed at holde sig Loven efterrettelig, men som offentlige Funktionærer, der arbeide i Retspleiens Interesse, have de den utvivlsomme Pligt i deres Virksomhed som Sagførere baade at udvise et saadant hæderligt og paalideligt Forhold, at de Private i selve Stillingen som Sagfører kunne finde den tilstrækkelige Garanti for med Tryghed at kunne betro dem Omsorgen for deres vigtigste Interesser, og tillige den utvivlsomme Pligt ikke at misbruge deres Stilling til at fortrædige Modparten udover, hvad Retsforfølgningens Natur og fornuftige Øiemed kræver. Det er heraf en Følge, at en Sagførers Forhold kan være utilbørligt, og bør kunne foranledige Indskriden fra en offentlig Myndighed, uden at der fra hans Side behøver at være foretaget nogen Handling, der kvalificerer sig til Paatale af den almindelige Straffemyndighed. Men fordi Sagførerens Kaldelse ikke længer foregaar i de Former, hvori ellers Udnævnelsen til offentlig Funktionær foregaar, bør Sagførerne, da de dog maa erkjendes at være offentlige Funktionærer, ikke unddrages den Disciplinarmyndighed, som ellers Statens Embeds- og Bestillingsmænd ere underlagte, om den end efter Omstændighederne bør bevæge sig i andre Former end det disciplinære Tilsyn, der gjælder for andre Embeds- og Bestillingsmænd. I Overensstemmelse med, hvad der finder Sted i de store Kulturlande, har derfor det af Proceskommissionen udarbejdede ovennævnte Udkast foreslaaet indført en Organisation af Sagførerstanden gennem Oprettelsen af Sagførersamfund, i Spidsen for hvilke staar Sagførerraad, der blandt andet navnlig har at vaage over, at Sagførerne i deres Virksomhed undgaa ethvert uhæderligt Forhold, og som derfor ere udrustede med en vis Disciplinarmyndighed.

Motiveringens Ord er vel værd at lægge Mærke til, ikke blot fordi de fastslaar Myndighedernes Syn paa Sagførernes Pligter, men ogsaa fordi de klart og koncist angiver Grundene til, at en tilsynsførende og

til en vis Grad dømmende Myndighed ønskedes indført. Det er de samme Betragtninger, der gør sig gældende senere, naar Spørgsmaalet om en saadan Institutions Oprettelse føres paa Tale, — og det skulde ske inden ret længe.

Det er nævnt, at Spørgsmaalet allerede i 1871 havde været drøftet indenfor den københavnske Forening, og at det i 1877 havde været fremført paa Sagførerermødet i Aarhus. Det er næppe for meget sagt, at det væsentligst var dette Spørgsmaal, der tilsidst førte de to Foreninger sammen. Forinden vi gaar over til at omtale dette, skal det anføres, at der ved Nytaarstid 1885 var 697 Sagførere i Danmark, af hvilke dog nogle ikke praktiserede. Heraf var 332 Medlemmer af Den alm. Sagførerforening, medens den københavnske Sagførerforening havde 88 Medlemmer, men da en ikke ringe Del af disse sidste stod som Medlemmer af begge Foreninger, kan det trygt siges, at kun Halvdelen af de praktiserende Sagførere var organiserede.

Paa et Bestyrelsesmøde 8. Juni 1885 i Den alm. Sagførerforening fremlagde Formanden, Højesteretsadvokat Nellemann, »et af ham udarbejdet Forslag til nye Vedtægter for Foreningen, bl. a. indeholdende Bestemmelser om Indførelse af Sagførerraad, Sagfører kredse m. en vis Myndighed ligeoverfor Medlemmerne«. Saaledes hedder det i den af Nellemann personligt foretagne Protokoltilførsel i Forhandlingsprotokollen, men i Virkeligheden laa der noget mere vidtrækkende bagved. Af den københavnske Sagførerforenings Forhandlingsprotokol fremgaar det nemlig, at denne Forenings Formand, Overretsprokurator *J. L. Simonsen*, paa Foreningens Generalforsamling 5. Marts 1886 til Diskussion og eventuel Vedtagelse fremlagde et Udkast til Vedtægter for »Den danske Sagførerforening«, en Forening der endnu kun bestod paa Papiret. Simonsen udtalte, at Forslaget var blevet til gennem Bestyrelsen for Den alm. Sagførerforening, særlig ved Nellemanns Energi, men ved Simonsens Medvirkning, »hvorved begge Foreningers Bestyrelser var fuldt repræsenteret«. Simonsen udtalte, at en Organisation af Sagførerstanden var paakrævet og tildels opnaaet i alle større Kulturlande. Man havde ogsaa ønsket den indført i Danmark, men havde ikke opnaaet den gennem Lovgivningsmagten trods de gjorte Forsøg og Forarbejder. Nu maatte Standen frivilligt danne den Organisation,

hvortil Trangen var alvorligt følt. Simonsen støttedes kraftigt fra flere Sider, bl. a. naturligvis fra Hindenburg, der tidligere havde manet til Samling. Under den ret stærke Diskussion, der udfoldede sig, blev det gjort gældende, at den største Misère, Standen led under, var den altfor stærke Tilgang, som Loven af 1868 havde skabt Muligheder for. En af Deltagerne i Diskussionen udtalte sin Frygt for, at Oprettelsen af et Sagførerraad vilde aflede Opmærksomheden fra netop Spørgsmaalet om den store Tilgang, hvorfor han hellere vilde foreslaa Justitsministeren hvert Aar at lade 25 Sagførere hænge paa Gammel Torv. Efter at Forslaget var blevet gennemdrøftet i Enkeltheder, vedtoges det med nogle Ændringer med 34 Stemmer mod 4.

20. Maj 1886 afholdt Den alm. Sagførerforening sit sidste Bestyrelsesmøde, hvor de stillede Ændringer til Vedtægterne vedtoges, og hvor saaledes »Den danske Sagførerforening« stiftedes. 27. s. M. vedtog Bestyrelsen for den københavnske Forening at tilstille sine Medlemmer en Skrivelse, hvori den udbad sig de enkelte Medlemmers Udtalelse om, hvorvidt de kunde acceptere, at Bestyrelsen havde tiltraadt nogle uvæsentlige af Den alm. Sagførerforening foreslaaede Vedtægtsændringer. Denne Skrivelse besvaredes bekræftende af 63 af Foreningens Medlemmer, og 24. Sept. samledes Sagførerraadenes Medlemmer i København for at vælge Hovedbestyrelse. Nellemann, der havde været Formand for Den alm. Sagførerforenings Bestyrelse siden Foreningens Stiftelse, valgtes til Formand for den nye Forening. »Hermed ender den københavnske Sagførerforenings Saga«, skriver Overretsprokurator Vilh. Rode som sidste Bemærkning i Foreningens Forhandlingsprotokol.

Hermed var altsaa »Den danske Sagførerforening« stiftet og hermed var Tanken om Oprettelse af Sagførerraad ført ud i Virkeligheden. I Vedtægternes § 1 angives Foreningens Formaal saaledes:

»Foreningens Formaal er at værne om Sagførerstandens Hæderlighed, hævde dens lovlige Rettigheder og understøtte Sagførere, deres Enker og uforsørgede Børn.«

I § 16 hedder det, at enhver i Foreningen optagen Sagfører underkaster sig den Afgjørelse, der maatte blive truffet af Sagførerraadet for den Kreds, hvortil han hører, dog med Forbehold af Appel til Hovedbestyrelsen i visse, nærmere angivne, Tilfælde.

13. Oktober 1888 forelagde Justitsministeren Landstinget paany et Forslag til Lov om Sagførervæsenet. Der er det bemærkelsesværdige ved dette Forslag, at Impulsen til dets Fremsættelse var kommen fra Den danske Sagførerforening. I Maj Maaned nævnte Aar indgav Foreningens Hovedbestyrelse nemlig til Justitsministeriet et udførligt motiveret Andragende om, at der snarest muligt maatte blive foretaget Forandringer i de ved Loven af 26. Maj 1868 fastsatte Bestemmelser om Beskikkelse af Sagførere og Sagføreres Rettigheder. I det Forslag, som Ministeriet herefter fremlagde for Rigsdagen, var der paa væsentlige Punkter taget Hensyn til Hovedbestyrelsens Udtalelser, der forinden havde været drøftet i Sagførerraadene og Sagførerkredsene og der vundet Tilslutning. Foreningens Formand havde en Konference med det af Landstinget nedsatte Udvalg, der accepterede flere af Hovedbestyrelsens Forslag om Ændringer i Ministeriets Udkast, og Forslaget blev i dets ændrede Form vedtaget af Tinget. Efter at være underkastet en Førstebehandling i Folketinget, sendtes det paany i Udvalg, men kom ikke senere frem.

Om selve Forslaget skal blot nævnes, at det, foruden at ville lovfæste Sagførerkredse og Sagførerraad, tilsigtede at indskrænke Tilgangen til Sagførergerningen ved at stille som Betingelse, at ogsaa Underretssagførere skulde have juridisk Embedseksamen med i det mindste Karakteren haud illaudabilis. Det var saaledes det af Borch i 1877 stillede Forslag, der blev optaget nu, ligesom ogsaa Fuldmægtigtiden ansattes til 5 Aar.

Haabet om at faa Ordningen med et Tilsynsraad lovfæstet var saaledes glippet, og Den danske Sagførerforening levede derfor videre under den Organisation, som dens Medlemmer selv havde givet den. Det kneb imidlertid noget med at samle navnlig de københavnske Sagførere om Foreningen, og Grunden til, at saa mange holdt sig borte, var netop den Hovedbestyrelsen og Sagførerraadene tillagte dømmende og disciplinære Myndighed. Da Foreningen endnu i 1891 langt fra talte Halvdelen af de københavnske Sagførere, stillede første Sagførerraad, der omfattede København, Forslag om, at alle Bestemmelser i Ved-

tægterne om Hovedbestyrelsens og Raadenes Myndighed skulde udgaa, idet man derved turde haabe paa, at Foreningen vilde vinde den ønskede Tilgang, og der henvistes til, at 43 yngre Sagførere under denne Forudsætning havde lovet at ville indtræde i Foreningen. Hovedbestyrelsen fandt det uforstaaeligt, at et større Antal Sagførere skulde afholde sig fra at indtræde i Foreningen af Hensyn til de nævnte Bestemmelser, da den deri omhandlede Myndighed var omgærdet med saa betryggende Regler om Appel og Fordring om kvalificeret Flertal i visse Tilfælde, at en Frygt for dens Anvendelse ikke syntes forklarlig. Desuden ønskede Hovedbestyrelsen ikke, at Foreningen skulde have Understøttelse som væsentligst Formaal, og man maatte frygte for, at en Opgivelse af de omhandlede Bestemmelser i Vedtægterne vilde medføre, at Provinssagførerne udtraadte, hvorved intet vilde være vundet ved en forøget Tilgang fra de københavnske Sagføreres Side. Dette Hovedbestyrelsens Synspunkt blev forelagt de øvrige Sagførerraad, og det viste sig, at disse enstemmigt eller med stor Majoritet meget stærkt fraraadede en Forandring som den foreslaaede. Et Fællesmøde mellem Hovedbestyrelsen og samtlige Sagførerraad bragte ikke Sagen videre. Forslaget var dermed strandet, og Foreningen vedblev at udøve sin Myndighed overfor Medlemmerne.

Spørgsmaalet om en Ændring af Vedtægterne i den omtalte Retning blev dog stadig holdt levende, og paa et i Vinteren 1893-94 afholdt Møde vedtog ca. halvandet Hundrede københavnske Sagførere, indenfor og udenfor Foreningen, en Resolution, der indsendtes til første Sagførerraad, der videreforhandlede om Sagen og i Maj 1894 indsendte den til Hovedbestyrelsen med Anbefaling om at foretage de fornødne Skridt til Sagens Fremme. Efter nogle Forhandlinger med de forskellige Sagførerraad nedsattes et Udvalg, der skulde udarbejde Udkast til nye Vedtægter, væsentligst paa Grundlag af de fremsatte Ønsker. Efter nye Forhandlinger vedtog tre af Raadene Udkastet, og der indkaldtes derpaa til et almindeligt Sagførermøde, der afholdtes i København 20. Maj 1895. Paa dette vedtoges Forslaget, og umiddelbart efter indmeldte 75 københavnske Sagførere, der hidtil havde staaet udenfor Foreningen, sig i denne, men stort videre naaedes ikke. I Aarene 1895-98 beskikkedes 70 nye københavnske Sagførere, uden at denne For-

øgelse af Sagførernes Antal havde den mindste Indflydelse paa Medlemstallet i første Kreds, og i Provinsen var Tilgangen kun ringe. I de følgende Aar indtraadte der dog nogen Bedring i Forholdet, saaledes at Foreningen i Aaret 1900 talte ca. 65 % af samtlige Sagførere.

Tanken om ad Lovens Vej at oprette et Disciplinærraad var dog ikke opgivet fra Autoriteternes Side, omend den var stillet i Bero. I Bemærkningerne til det i 1899 udkomne »Udkast til Lov om Doms-magtens, den offentlige Anklagemyndigheds, Politimyndighedens samt Sagførervæsenets Ordning« (udarbejdet af den ved Reskript af 11. Maj 1892 nedsatte Proceskommission) hedder det, at dette Udkast ikke, saaledes som det tidligere afgivne, har medtaget Reglerne om Sagfører-samfund og Sagførerraad. Grunden hertil var, at det var Kommissionens Opfattelse, at saadanne Institutioner, hvis de skulde gøre den Gavn, som dermed tilsigtedes, maatte bygge paa et i Sagførerkredse almindeligt udbredt Ønske om deres Oprettelse. Hvis de oprettedes paa Trods af Standens egne Ønsker, og uden at der iøvrigt kunde antages at være Betingelser til Stede for Udviklingen af en stærk Solidaritetsfølelse mellem Sagførerne indbyrdes, vilde den Kontrol- og Disciplinarmyndighed, som skulde tilkomme de nævnte Institutioner, enten blot afføde uheldige Splittelser eller Disharmonier eller ogsaa blive saa lidt benyttet, at den vilde blive praktisk betydningsløs. Kommissionen henviste til, at Erfaringerne fra Den danske Sagførerforening langt fra pegede i Retning af, at de omhandlede Institutioner vilde blive modtagne med Tilfredshed fra Sagførerstandens Side, og man fandt det derfor ikke rigtigt gennem Optagelse af Forslag herom at lægge endnu en Sten paa Retsplejereformens Vej.

28. Sept. 1903 afholdtes i Odense et almindeligt Sagførermøde, og paa dette stillede daværende Overretssagfører, senere Højesterets-sagfører, *N. H. Bache* da det Spørgsmaal, om det ikke under Hensyn til den forestaaende Reform af Retsplejen vilde være formaalstjenligt at give Sagførerforeningen en større Myndighed indadtil overfor dens Medlemmer og en kraftigere og mere let virkende Organisation udadtil. Efter en længere Diskussion besluttedes det at nedsætte et Udvalg, der skulde undersøge, om der blandt Foreningens Medlemmer fandtes Stemning for Ændringer i Foreningens Vedtægter og, i bekræftende

Fald, fremkomme med Henstillinger herom til Hovedbestyrelsen. Paa et nyt Sagføreremøde 25. April 1905 vedtoges nye Ændringer i Vedtægterne, bl. a. gaaende ud paa at tillægge Medlemmerne en bestemt Ret til af Sagførerraadene at æske Responsa angaaende Størrelsen af beregnede Salærer samt Kendelser om, hvorvidt vedkommende Sagfører i sin Virksomhed havde forbrudt sig mod de en Sagfører paa-hvilende Pligter.

Med de her vedtagne Vedtægtsændringer var Vejen banet for den Lovfæstelse af Sagførersamfund og Sagførerraad, som Retsplejeloven senere skulde bringe. Med Begivenhederne i 1893-94 in mente skulde man synes, at Vedtægtsændringerne vilde foraarsage en Nedgang i Foreningens Medlemstal. Dette skete imidlertid ikke. Tværtimod samledes Sagførerne i stigende Tal om Foreningen, saaledes at denne, da Retsplejeloven af 11. April 1916 endelig vedtoges, talte 1003 Medlemmer, og dette Tal var i 1918, Foreningens sidste Aar, steget til 1107.

Retsplejelovens § 139 siger kort og godt: »Samtlige Sagførere udgør et Samfund«, medens § 140 bestemmer, at dette Samfunds Bestyrelse benævnes Sagførerraad. Lovens øvrige Bestemmelser om Sagførersamfundet og Sagførerraadet, dets Virksomhedsomraade og Mynighed skal ikke omtales her. De er velkendte af enhver Sagfører.

Ved Oprettelsen af Sagførersamfundet ophævedes Den danske Sagførerforening, og dennes Formue overgik til den nye Institution.

Det i Grundloven givne Løfte om en Reform af Retsplejen lod stadig ikke til at skulle gaa i Opfyldelse, skønt der stadig arbejdedes med Forslag. Da det i Rigsdagssamlingen 1905-06 havde vist sig, at en fuldstændig Reform af Retsplejen ikke lod sig gennemføre indenfor en overskuelig Fremtid, vedtoges det paa et Fællesmøde af Sagførerraadene 14. Maj 1906 at henstille til Hovedbestyrelsen, at denne overfor Justitsministeren, *P. A. Alberti*, gjorde Forestilling om, at det nu i et halvt Aarhundrede af Hensyn til Procesreformen afbrudte mindre Reformarbejde snarest blev genoptaget, og at Sagførerstanden gennem sit Organ kaldtes til Medarbejderskab ved dette Reformarbejde. Ministerens Svar gik ud paa, at Tidens Knaphed ikke vilde tillade at

fremlægge det nye Forslag, som han havde under Udarbejdelse, for Sagførernes Repræsentation inden Rigsdagssamlingens Begyndelse, men at der senere vilde blive Lejlighed for Sagførerforeningen til at fremsætte sine mulige Ønsker og Bemærkninger. Efter at Forslaget var blevet fremsat i December s. A., blev der da ogsaa fra Ministeriet tilstillet Medlemmerne af Hovedbestyrelsen og af Sagførerraadene Eksemplarer af Lovforslaget, og efter at dette havde været drøftet, tilstillede Hovedbestyrelsen Ministeriet og Lovgivningsmagten en Udtalelse om forskellige Enkeltheder i Forslaget. Paa Hovedbestyrelsens Møde 11. Febr. 1907 forhandlede bl. a. om det i Rigsdagen forelagte Lovforslag om Rettens Pleje, og paa et nyt Møde drøftedes det, om man skulde indkalde et almindeligt Sagførermøde til Drøftelse af Procesforslaget og Hovedbestyrelsens Indstilling, men det vedtoges, at man for Tiden ikke vilde indkalde til et saadant Møde. Som bekendt blev Retsplejereformen heller ikke denne Gang gennemført.

4. Maj 1889 indgav Hovedbestyrelsen efter forudgaaet mundtlig Forhandling med Justitsministeriet et Andragende til Justitsministeriet om, at ingen Sagfører fremtidig maatte antages til Udførelse af offentlige og beneficerede Sager, med mindre han var Medlem af Den danske Sagførerforening, og om at der maatte blive givet Hovedbestyrelsen Anledning til at udtale sig, hver Gang Antallet af Sagførere til saadanne Sagers Udførelse agtedes forøget. Henvendelsen foranledigede en Bekendtgørelse af 21. Juni s. A., hvorefter Ansøgninger om Deltagelse i Udførelse af offentlige og beneficerede Sager fremtidig skulde indeholde Oplysning om, hvorvidt Ansøgeren var Medlem af Sagførerforeningen eller ej, — videre gik Ministeriet ikke, — og til det andet Punkt svarede Ministeriet, at man ikke kunde imødekomme Ønsket, da Afgørelsen af dette Spørgsmaal i H. t. Sagførerloven skulde ske paa Grundlag af den paagældende Rets Indstilling.

Et Forhold, som Foreningen gentagne Gange tog op til Behandling, var Retsbetjentfuldmægtigenes private Praksis. Fra forskellige Sider var der til Hovedbestyrelsen indløbet Anmodninger om at forelægge denne Sag for Justitsministeriet. I den Anledning rettede Hovedbesty-

relsen Henvendelse til en stor Del Sagførere rundt om i Landet, særlig om hvorvidt Ministeriets Cirkulære af 4. Juli 1873 blev overholdt. Da det viste sig, at dette paa flere Steder ikke var Tilfældet, ligesom det ogsaa viste sig, at der var Jurisdiktioner, i hvilke Retsbetjentenes Kontorpersonales private Praksis var af et saadant Omfang, at der formentligt vilde være Grund for det Offentlige til at gøre Forholdet til Genstand for Undersøgelse, indsendte Hovedbestyrelsen 4. April 1888 et udførligt motiveret Andragende til Ministeriet om, at Forholdet maatte blive taget op til Undersøgelse og en principiel Forandring i det herskende System gennemført. Dette Andragende fik Foreningen overhovedet ikke noget Svar paa. Da der ogsaa i den følgende Tid fremkom Besværinger fra Sagførere over Forholdet, sendte Hovedbestyrelsen to af Klagerne videre til Ministeriet, og denne Gang lykkedes det at faa dette sat i Bevægelse, idet Cirkulæret af 6. Nov. 1891 fremkom.

Spørgsmaalet om Retsbetjentsfuldmægtigenes private Praksis var dog ikke hermed løst. Da Landstinget i Samlingen 1904-05 havde nedsat et Udvalg, der skulde fremskaffe Oplysninger om Omkostningerne ved Procesreformens Gennemførelse, fremsatte et Medlem af Sagførerforeningen overfor dennes Hovedbestyrelse Forslag om, at der fra Sagførerforeningens Side blev fremskaffet Oplysninger om Størrelsen af det samlede aarlige Beløb, som Personalet paa de juridiske Embedskontorer tjente ved private Forretninger. Hovedbestyrelsen mente dog, at der for Tiden ikke med Nytte lod sig foretage noget i denne Sag, hvis Vigtighed og Betydning for Sagførerstanden den selvfølgelig erkendte.

Som bekendt vedtog Rigsdagen 1908 en Retsplejelov, der aldrig blev ført ud i Livet, fordi det kort efter Vedtagelsen viste sig, at den Justitsminister, der havde kontraseret Loven, havde gjort sig skyldig i grove Forbrydelser, og heller ikke den Lov, der 26. Marts Aaret efter opnaaede Stadfæstelse, blev gjort effektiv, fordi de til dens Iværksættelse nødvendige Tillægslove ikke blev udfærdigede. 3. Maj 1909 havde Sagførerforeningens Hovedbestyrelse Møde i København, og her forhandlede om det i Tilknytning til Loven forelagte Forslag om Lønninger for Underretsdommernes Fuldmægtige. Paa Sagførermødet i Aarhus Aaret før var der blevet nedsat et Udvalg, der skulde arbejde

med dette Spørgsmaal, og Hovedbestyrelsen overlod Udvalget at fortsætte Arbejdet. Heller ikke denne Gang naaedes altsaa noget Resultat, fordi Retsplejeloven ikke kom til at træde i Kraft. Endnu saa sent som i 1917, mere end et Aar efter Retsplejelovens Stadfæstelse, var der ikke af Regeringen foretaget noget alvorligt for at forhindre Retsbetjentfuldmægtigenes Privatpraksis. Nævnte Aar 27. Okt. afholdt praktiserende Sagførere i Maribo Amt et Møde, paa hvilket der vedtoges en Resolution. I denne udtaltes, at da det af Justitsministeren halvandet Aar tidligere til Landstingets Udvalg om Retsplejeloven afgivne Løfte om Nedsættelsen af en Kommission til Tilvejebringelse af Forslag om Retsbetjentfuldmægtigenes Stilling, navnlig m. H. t. Forbud mod deres hidtidige Ret til privat Praksis, endnu ikke var indfriet, og da det særligt vilde være uforsvarligt at lade den nugældende Ordning paa dette Omraade bestaa efter Retsplejelovens Ikrafttræden, saa opfordrede Mødets Deltagere Sagførerforeningens Hovedbestyrelse til med alle til Raadighed staaende Midler at foranledige, at den lovede Kommission nu uden Ophold blev nedsat, og til iøvrigt at foretage det mest mulige til Gennemførelse af Forbud mod, at Retskontorernes Personale paatog sig Udførelsen af juridiske Forretninger. Iøvrigt vedtog Deltagerne i Mødet at slutte sig til de eventuelle Forholdsregler, som Hovedbestyrelsen for Sagførerforeningen maatte finde Anledning til at foreslaa for at faa denne Sag bragt til en endelig og for Sagførerstanden heldig Ordning.

Denne Resolution blev desuden af Mødets Deltagere sendt til Kredsene til Forelæggelse paa disses Møder, og, efter at den havde fundet enstemmig Tilslutning, sendt videre til Hovedbestyrelsen, der imidlertid ansaa det for rigtigst foreløbig at forholde sig afventende i fuld Tillid til, at Regeringen, ogsaa uden fornyet Tilskyndelse fra Sagførerstandens Side, vilde lade sig det være magtpaaliggende gennem den lovede Kommission at søge en Ordning af dette ganske vist vanskelige, men for en fuldtud tilfredsstillende Gennemførelse af Procesreformen i saa høj Grad betydningsfulde Spørgsmaal.

Hovedbestyrelsens Tillid blev, som bekendt, skuffet, idet der endnu skulde komme til at hengaa en Række Aar, førend Spørgsmaalet blev endeligt løst, nemlig ved Lov af 15. April 1930 angaaende Fuldmægtige

ved Underretterne udenfor København m. m., hvor der senest 1. April 1935 skulde statsansættes Fuldmægtige ved Underretterne. I Lovens § 2 forbydes det disse Fuldmægtige og øvrigt Personale at drive privat juridisk Virksomhed eller at være økonomisk interesserede i saadan. Den øjeblikkelige Følge af dette Forbuds Ikrafttræden var, at et ikke ringe Antal Dommerfuldmægtige, der mente at kunne faa mere ud af at fortsætte deres private Virksomhed end ved at lade sig statsansætte som Dommerfuldmægtige, søgte og erholdt Sagførerbeskikkelse, men denne Eventualitet var selvfølgelig forudset fra Sagførerstandens Side.

Hermed var da endelig, — to Aarhundreder efter de fem Odense-Prokuratorers Klages Fremkomst, — Retsbetjentfuldmægtigenes private Praksis forhindret. Det havde været en baade lang og, navnlig paa det sidste, haard Kamp.

Det er kun naturligt, at Autoriteterne, efterhaanden som Sagførerne samlede sig om Den danske Sagførerforening, hvorved denne med stedse større Autoritet blev de praktiserende Sagføreres Talerør, ogsaa henvendte sig til den for at høre dens Mening om forelagte Lovforslag, naar disse berørte Sagførernes Interesser. Dette skete f. Eks. saaledes i 1911, da der forelagdes Forslag til Lov om Ændringer i Reglerne om Stævningers Forkyndelse m. m. Hovedbestyrelsens Udtalelser i denne Anledning kom til at spille en ikke ringe Rolle under de senere Forhandlinger i Rigsdagen, særlig i Landstinget, og blev fra flere Sider paaberaabt til Støtte for en Kritik af Forslagets Bestemmelser.

Det er i denne Forbindelse værd at fremhæve, at Loven af 20. Dec. 1912 om Forandring i Reglerne for Sagers Indstævning for Højesteret for saa vidt havde sit Udspring fra Sagførerstanden, som det var et Udvalg blandt Højesteretssagførerne, der paa Rettens dertil givne Anledning udtalte som Skrankens Formening, at det bedste Middel til at fremme Sagerne for Højesteret vilde være at lade de om anteciperede Sager gældende Regler finde Anvendelse paa alle Højesteretssager.

Et andet af de talrige Tilfælde, i hvilke man ønskede Sagførerforeningens Udtalelse, indtraf i 1913, da Københavns Magistrat udbad sig en Erklæring angaaende et af Landsforeningen for Ejendomsmæglere til Handelsministeriet indgivet Andragende om, at Virksomheden

som Ejendomsmægler maatte blive gjort til bunden Næring, saaledes at dennes Udøvelse betingedes af særlig Bevilling. Hovedbestyrelsen indhentede Erklæringer fra Sagførerraadene og udtalte derefter som sin Formening, at der ikke fandtes tilstrækkelig Anledning til en Forandring i den gældende Ordning, og at der formentlig ikke vilde kunne opnaas noget ad den af Landsforeningen foreslaaede Vej.

De her nævnte Tilfælde er kun faa af de mange, i hvilke Sagførerforeningen traadte i Skranken for Sagførernes Interesser, men det vilde føre alt for vidt her at komme ind paa videre Omtale af saadanne. Her skal endnu blot nævnes, at Foreningen i 1911 førte Forhandlinger om en Forhøjelse af Salærerne for Udførelsen af offentlige Sager i første Instans udenfor København, og efter at Foreningen af Underretsdommere var blevet gjort bekendt med Overretternes Svar paa Hovedbestyrelsens Henvendelse, vedtoges det, at Minimalsalæret i kriminelle Sager, i Overensstemmelse med hvad der allerede skete i flere Jurisdiktioner, normalt skulde sættes til 20 Kr. for Aktor og 15 Kr. for Defensor.

Af særlig Betydning var det, at det i 1917 lykkedes at faa vedtaget »Vejledende Salærtaxter« for de københavnske Sagførere. Første Kreds' Sagførere havde Grund til at være Raadet taknemlig for den fortrinlige Vejledning, der herigennem blev dem ydet paa et Omraade, hvis pinagtige Vanskeligheder var velkendt for ethvert af Standens Medlemmer.

Medens Foreningen saaledes overalt søgte at tilvejebringe bedre Vilkaar og lette Arbejdet for Standens Medlemmer, forsøgte den ikke indenfor Murene at øve Justits, naar Forholdene krævede det. Der foreligger, saavel fra Hovedbestyrelsen som fra Raadene, en lang Række Kendelser saavel i Sager, der var indankede til Ledelsens Afgørelse, som i Sager, i hvilke Hovedbestyrelsen paa eget Initiativ greb ind, hvad enten det gjaldt kollegiale Uoverensstemmelser, ukollegial Adfærd, Spørgsmaal om Salærer og meget andet, og i alle Tilfælde udøvede Foreningen den den gennem Vedtægterne givne Myndighed, naar det gjaldt at værne Standens Anseelse udadtil.

Da der i Efteraaret 1913 indtraf et Tilfælde af Defraudationer, der paa Grund af Vedkommendes Personlighed var særligt egnet til at vække almindelig Opmærksomhed, nedsatte Hovedbestyrelsen et Udvalg, der skulde tage under Overvejelse, hvorvidt der kunde foretages noget til Betryggelse, navnlig for Personer der havde deres Pengeeffekter deponerede hos private Tillidsmænd. Da man fra alle Sider var enige om, at de gældende Bestemmelser for Testamentsexecutorer ikke frembød tilstrækkelig Sikkerhed mod Defraudationer, henledte Hovedbestyrelsen 25. Juli 1914 Justitsministeriets Opmærksomhed paa det ønskelige i, at der, enten ad administrativ Vej eller i fornødent Fald gennem Lovgivningsmagten, blev truffet passende Bestemmelser angaaende Kontrol med Executorer i Dødsboer, og Hovedbestyrelsen henviste i denne Forbindelse til et af Justitsministeriet i Rigsdagssamlingen 1900-01 forelagt Lovforslag, hvis Forskrifter med en enkelt Undtagelse i Principet vilde kunne tiltrædes. I Efteraaret s. A. tilskrev Hovedbestyrelsen derhos Sagførerraadene og anmodede disse om paa de forestaaende Kreds møder at gøre Medlemmerne bekendt med de forskellige Spørgsmaal, der havde været under Debat i denne Anledning, idet den navnlig henledte deres Opmærksomhed paa visse Regler, der maatte ønskes iagttagne ved Modtagelsen af Depoter, og dels ønskede Udtalelser fra Medlemmerne om en eventuel Skærpelse af Betingelserne for Optagelse og Forbliven i Foreningen samt om en Forandring i Foreningens Love gaaende ud paa, at Medlemmerne skulde være pligtige til at underkaste sig Sagførerraadenes Kendelser.

Hovedbestyrelsen udtalte endvidere, at det var den kært at se, at Sagførerraadene var begyndt at indføre en skarpere Kontrol, hvilket bl. a. havde givet sig Udslag i, at man i første Kreds med Hovedbestyrelsens Billigelse havde nægtet en Sagfører Optagelse i Foreningen, og i at man i Sagførerraadet for tredie Kreds havde ekskluderet to Medlemmer paa Grund af deres mindre heldige Forhold. I den af Sagførerraadet for tredie Kreds til Kredsmødet afgivne Beretning var det desuden udtrykkeligt fremhævet, at Raadet havde anset det for at være i Standens Interesse, at der indførtes skarpere Justits overfor Foreningens Medlemmer. Det formentes navnlig, at Eksklusionsmidlet ikke burde indskrænkes til de Tilfælde, hvor et Medlem erklæredes konkurs

eller dømtes for en i den offentlige Mening vanærende Handling, men at det ogsaa burde bringes til Anvendelse i de Tilfælde, hvor et Medlem svigtede de væsentligste Forudsætninger for at være Sagfører, f. Eks. ved at gøre sig skyldig i Handlinger, der, saafremt de blev anmeldt for Politiet, vilde medføre Straf, selv om denne kunde afværges ved Betaling, eller ved at maatte taale Fogedforretning, der konstaterede Insolvens. Hovedbestyrelsen udtalte, at den fuldt ud kunde slutte sig til det af Raadet for tredje Kreds udtalte, og at den havde fundet Anledning til at gøre de øvrige Sagførerraad bekendt med Kredsens Udtalelser.

Af hvad der her er anført om Den danske Sagførerforening vil det formentlig i tilstrækkelig Grad fremgaa, at Foreningens Historie, — der endnu ikke er skrevet, — danner et ganske overordentligt vigtigt Kapitel af den danske Sagførerstands Historie i Tiden 1868-1919. Efterhaanden som Sagførerne i stedse stigende Antal samlede sig om Foreningen, frivilligt gav sig ind under dens disciplinære og dømmende Myndighed, idet de erkendte dens Arbejde for at højne Standen og skabe den bedre Vilkaar, øgedes Foreningens Myndighed overfor Medlemmerne og dens Autoritet overfor Myndigheder og Publikum. Men herved skabtes ogsaa endelig Muligheden for Indførelsen af det Sagførersamfund, om hvilket Planer allerede, omend paa en anden Basis, var udkastet under Tingenes Behandling af Sagførerloven af 1868. Da nu Tidspunktet for Indførelsen af Retsplejeloven, den længe ventede og længe savnede, endelig nærmede sig, da stod ogsaa Sagførerne sammen i Flok og rede til selv at danne det Kontrolraad, som det fra første Begyndelse af havde været Meningen at paatvinge dem og bestaaende af udenforstaaende. Gennem sit store og initiativrige Arbejde, ledet af Mænd som Højesteretsadvokat *S. Nellesmann* og Højesteretssagførerne *F. Asmussen* og *Otto Liebe*, har Den danske Sagførerforening for stedse indskrevet sit Navn i den danske Sagførerstands Historie. Og endnu skulde der, inden Foreningens Navn overgik i Historien, gøres et fortjenstfuldt og forberedende Arbejde, hvorigennem Standen udrustedes til at møde de Opgaver, den nye Tid stillede. Hertil kommer vi straks tilbage.

Af de Love, der berørte den danske Sagførerstand i det heromhandlede Tidsrum, og som ikke allerede i det foregaaende er berørt, skal blot nævnes Loven af 6. April 1906 om Tillæg til Lov om Adgang til Sagførervirksomheden af 26. Maj 1868, hvorved Kvinder for Fremtiden skal have samme Adgang som Mænd til at erholde Beskikkelse som Sagførere og Autorisation som Fuldmægtige for Sagførere.

Her skal samtidig nævnes, at i Okt. 1885 oprettedes Studentersamfundets Retshjælp for ubemidlede. Hvad Retshjælpen gaar ud paa, er udtrykt i dens Navn, men Retshjælpen befrier desuden Sagførerne for at yde juridisk Bistand uden Udsigt til at erholde Ækvivalent herfor. I Erkendelse heraf har Sagførerne i København støttet Retshjælpen økonomisk gennem de nu forløbne halvtredsindstyve Aar, men desuden har Retshjælpen gennem denne Tid været en fortrinlig Forskole for de unge Jurister, der her under kyndig Vejledning ikke blot kommer Dagliglivets Foreteelser, men ogsaa den ubemidlede Befolkning paa nærmeste Hold og derigennem høster en Erfaring, der senere i Livet kommer dem til gode. Et Bevis paa, med hvor stor en Grad af Interesse Retshjælpen og dens Arbejde omfattes af Sagførerne, er, at af dens syv Bestyrelsesmedlemmer er f. T. de fem praktiserende Sagførere.

Ovenfor er omtalt, hvorledes Sagførernes Stilling indenfor Samfundet formede sig i Tiden fra omkr. 1830 og til 1869, da Sagførerloven af 1868 traadte i Kraft. I det følgende halve Aarhundrede fulgtes i alt væsentligt de allerede betraadte Spor; dog tør det siges, at Sagførerne, paa Bekostning af Deltagelse i det offentlige Liv, mere og mere helligede sig deres Sagførervirksomhed og de Krav, som denne stillede til dem. Sagførerne blev i stedse stigende Grad Forretningsmænd og Raadgivere. Efterhaanden som Love og administrative Bestemmelser i større og større Mængde strømmede fra Lovgivningsmagt og Myndigheder, blev det naturligtvis sværere og sværere for Lægmanden at klare sig uden juridisk Støtte, og det blev da Sagføreren, til hvem han maatte henvende sig. Sagførergerningen fulgte med Forretningslivets Udvikling. Nøje knyttet til Samfærdselsmidlernes Udvikling er den industrielle Stordrift, og derfor tog Aktieselskabsdannelsen ogsaa sit Opsving

i Tiden omkr. 1870-75. Der var herhjemme i 1850 kun 14 Aktieselskaber med en Kapital af 53 Mill. Kr., 1870 52 Selskaber med 83½ Mill., men 1912 var Tallet steget til 650 med ca. 670 Mill. Hertil kom Interessentskaber, Byggeselskaber o. s. v., o. s. v. Gamle Selskaber gik til Grunde, nye oprettedes, og fra alle Sider kaldtes der paa Sagførernes Bistand. Men ogsaa i det private Liv kaldtes der paa denne. Ægteskabs- og Skilsmissekontrakter skulde oprettes, Testamenter skrives, Forretningsoverdragelser, Ejendomshandeler o. m. a. skulde ordnes, og Sagførerhjælp krævedes i snart sagt alle Livets Forhold. Det gik hurtigt op for Befolkningen, at det var bedre at have en i alle Lovgivningens for Lægmanden saa vanskelige Forhold kyndig Mand ved sin Side i Stedet for at fuske paa egen Haand, hvad der kunde hævne sig dyrt.

Da Verdenskrigen i 1914 brød ud og skabte saa uhyre mange forviklede Forhold, da Restriktioner og Forbud skyllede henover Landet og fejede saa mangt bestaaende over Ende, medens Krigsforholdene ude i Verden samtidig ogsaa bragte Penge til det neutrale Land, Penge, der straks skulde omsættes, og som efter kort Tids Forløb ofte atter forsvandt i det bundløse Dyb; de Aar, da den Mand, den Forretning eller det Selskab, der den ene Dag svømmede i Rigdomme, den næste Dag maaske befandt sig paa Randen af Ruin eller allerede var redningsløst ruineret, i de Aar kaldtes der mere end nogensinde før paa Sagførernes Hjælp, og det skal siges, at Sagførerne var deres Stilling voksen og deres Ansvar bevidst. Store Krav blev der stillet til deres Dygtighed og Redelighed, men Kravene blev saa godt som altid opfyldt. Naturligvis var der ogsaa blandt Sagførerne enkelte mindre heldige Personer, men de blev straks, for saa vidt de var Medlemmer af Sagførerforeningen, ekskluderet af denne. Og hvilken Stand, der tæller mere end tusinde Medlemmer, kan siges fri for at rumme enkelte sorte Faar? Atter her maa vi mindes Hojers Ord: Misbrugen bør ikke lægges Embedet til Last.

Endelig 11. April 1916 vedtoges Retsplejeloven.

Da Forslaget i Efteraaret 1915 paany kom til Forhandling paa Rigsdagen, rettede Sagførerforeningens Hovedbestyrelse paa Sagførerstandens Vegne en Henvendelse til Lovgivningsmagten i Lighed med

dem, der tidligere havde fundet Sted fra Domstolene og det retsvidenskabelige Fakultet. I denne Erklæring, der findes gengivet i sin Helhed i Ugeskrift for Retsvæsen 1916, pag. 15, udtales det, at Sagførerforeningen har den fulde Forstaaelse af de Vanskeligheder, der knytter sig til den nuværende Overgangstilstand, og ligeledes anerkender de betydningsfulde Fordele, som Retsreformens Ikrafttræden vilde føre med sig, men at den samtidig anser det for sin Pligt at lægge Lovgivningsmagten paa Sinde, at en i alle Henseender fuldt tilfredsstillende Ordning af Retsplejen ikke vil kunne opnaas, med mindre man gennem et Forbud mod Retsbetjentfuldmægtigenes private Praksis drager en skarp Grænse mellem Virksomheden som Dommer og som Sagfører.

Efter at Retsplejeloven var vedtaget, satte Sagførerforeningen sig i Bevægelse, for at dens Medlemmer kunde staa fuldt rustede, naar Loven traadte i Kraft. Paa et i 1916 afholdt almindeligt Sagførermøde holdt et af Foreningens Medlemmer Foredrag om »De nye Principer i Retsplejeloven og deres Betydning særlig for Sagførerne«, og der vedtoges Nedsættelsen af et Udvalg til at udarbejde Forslag til Vedtægt for det i Lovens Kap. 15 omhandlede Sagførersamfund samt til andre Regler vedrørende Sagførernes fremtidige Organisation. Desuden be- myndigede Mødet Hovedbestyrelsen til at træde i Forbindelse med Repræsentanter for Domstolene og Administrationen med det Formaal for Øje at forberede den praktiske Gennemførelse af Loven paa bedst mulig Maade.

I Løbet af Aaret 1917 henstillede Justitsministeriet til Sagførerforeningens Hovedbestyrelse at vælge Delegerede til som Repræsentanter for Sagførerstanden at deltage i Forhandlingerne om Spørgsmaal, der maatte opstaa under Arbejdet med Gennemførelsen af Retsplejereformen, og naturligvis efterkom Hovedbestyrelsen Henstillingen, ligesom den nedsatte et særligt Udvalg indenfor Hovedbestyrelsen, der kunde træde i Forbindelse med de Delegerede, saafremt disse maatte ønske at konferere med Kolleger om Spørgsmaal af mere indgribende Betydning. Men iøvrigt gav Udsigten til en snarlig Indførelse af Retsplejereformen Anledning til, at man rundt om i Kredsene ved Dan- nelse af Lokalforeninger, Afholdelse af Foredrag o. l. søgte at forberede sig til paa fyldestgørende Maade at kunne udføre de Hverv, der under

den forandrede Procesform vilde komme til at paahvile Sagførerstanden. Hovedbestyrelsen kunde naturligvis kun med Glæde se den Iver og Interesse, som man saaledes overalt i Landet lagde for Dagen, men da Meningerne om den Maade, hvorpaa Sagen bedst kunde blive grebet an, viste sig at være meget divergerende, ligesom de ogsaa for en stor Del maatte afhænge af lokale Forhold, mente Hovedbestyrelsen det rigtigst at overlade alle Enkeltheder til Raadene selv og begrænse sin egen Virksomhed til at yde dem den Bistand, der maatte ønskes, I saa Henseende blev der bl. a. ved Hovedbestyrelsens Foranstaltning udvalgt en Række yngre ansete Sagførere, der paatog sig ved Foredragsrejser rundt i Landet at instruere deres Kolleger særlig om saadanne Spørgsmaal, der havde speciel Interesse for Sagførerstanden.

Der blev i disse Aar, forinden Loven traadte i Kraft, gjort et overordentligt stort og interesseret Arbejde fra Standens Side, for at alt skulde kunne »klappe«, naar Tiden var inde, og givet er det da ogsaa, af Sagførerstanden stod fuldt færdig til for sit Vedkommende at føre Loven ud i Livet, da Tidspunktet omsider oprandt.

Paa Lovens Bestemmelser vedrørende Sagførerstanden skal vi ikke komme ind. De er særdeles velkendte af Sagførerne, og forøvrigt er, hvad de siden Lovens Ikrafttræden fremkomne talrige Tillægslove og Tillægsbestemmelser vidner om, Loven i sin endelige Skikkelse endnu ikke blevet til. Det er naturligvis ogsaa kun rimeligt, at en saa omfattende og gennemgribende Reform af hele Retsplejen, som der her er Tale om, maa have en vis Tid til endeligt at fæstne sig. Heller ikke skal vi komme nærmere ind paa Sagførerstandens Organisation under den nye Lov. Ogsaa denne er velkendt, og endnu er der jo ikke »gaaet Historie« i dette Afsnit af Sagførerstandens Udvikling.

Derimod kan der nok være Anledning til at paapege, at den Offentlighed og Mundtlighed, som den nye Procesmaade indførte, har betydet adskilligt for Domstolenes, og dermed ogsaa for Sagførernes, Virksomhed udadtil, d. v. s. overfor Presse og Publikum. »Papiret rødmer ikke«, siger et gammel Ord, og mangt og meget kunde siges paa Papiret under den gamle Procesmaade, uden at det nogensinde kom

til Offentlighedens Kundskab. Nu, da Retsforhandlingerne sker mundtligt og offentligt, staar Domstolene og Sagførerne til enhver Tid for Offentlighedens Domstol, og at dette har højnet Tilliden til Retsplejen hos Menigmand kan der ikke være Tvivl om. Det skal nævnes, at den danske Sagførerstand hurtigt fandt sig til Rette under de ganske nye Former, som den nye Procesmaade skabte, og den viste sig ogsaa derigennem at forstaa og formaa at opfylde de Krav, som Udviklingen stillede til den.

Ved Lov af 23. Juli 1932 om Ændringer i og Tilføjelser til Lov om Rettens Pleje af 11. April 1916 § 4, Stk. 4, blev der, uanset de i § 121 stillede Eksamensbetingelser, givet de Underretssagførere, der havde bestaaet den ufuldstændige juridiske Eksamen med Karakteren »Bekvem«, Adgang til at opnaa Beskikkelse som Landsretssagførere, og denne Adgang blev naturligvis benyttet i et ikke ringe Omfang; for Højesteretssagførernes Vedkommende skærpedes samtidig Betingelserne for Opnaaelse af Beskikkelse som saadanne, idet denne nu betinges af otte Aars Virksomhed ved Landsretten, men ligesom Reglen om, at Højesteretssagførere skal have Bopæl i København er udgaaet, aabnes der de for Landsretterne mødeberettigede Sagførere, der har haft Beskikkelse i mindst 8 Aar, og som tilvejebringer Attest for at være øvede i Procedure, en vis Adgang til at møde for Højesteret i Sager, de selv har udført i foregaaende Instans.

I Følge Anordn. af 26. Sept. 1890 afholdtes den juridiske Eksamen for ustuderede i sin tidligere Skikkelse sidste Gang i 1894. Den afløstes af den juridiske Fællesprøve, der blev dels en Bestanddel af den fuldstændige juridiske Embedseksamen, dels en afsluttende Prøve for ustuderede Jurister eller saadanne studerende, der ikke ønskede at underkaste sig den endelige Eksamen. Selv om den nye Eksamen paa væsentlige Punkter adskilte sig fra den hidtil bestaaende Eksamen for ustuderede, saa kan det vel næppe helt godkendes som rigtigt, naar »Ugeskrift for Retsvæsen« efter at have bragt Fortegnelsen over de Personer, der i 1894 havde underkastet sig Prøven i den gamle Skik-

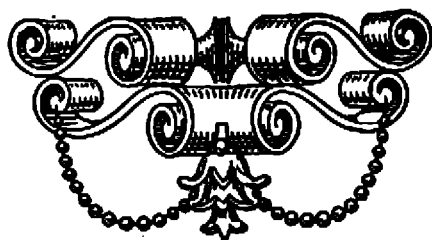
kelse, skriver: »Hermed ophører dansk-juridisk Examen«, idet de ustuderede, der underkastede sig den nye Fællesprøve for baade studerede og ustuderede, stadig benævnedes *examinati juris*, ligesom Adgangen til at underkaste sig Prøven ikke var betinget af Examen *artium*. Den juridiske Fællesprøve fik ikke nogen lang Levetid, idet Anordn. af 1. Dec. 1902 atter indførte »Juridisk Eksamen for ustuderede«, der, efter den til Anordningen knyttede Bekendtgørelse af 4. s. M., vilde være at afholde første Gang i Vinteren 1904-05. Anordningen fastsatte, at de Personer, der har bestaaet Prøven, skulde betegnes som *examinati juris*. Først i Foraaret 1936 bortfaldt Adgangen for ustuderede til at indstille sig til Eksamen ved det juridiske Fakultet, men da havde den »Nødhjælp«, der blev indført ved Forordningen af 10. Febr. 1736, ogsaa bestaaet i fulde 200 Aar. Selvfølgelig maatte det Tidspunkt komme, da denne Eksamen blev afskaffet. Tilgangen af Personer, der indstillede sig til denne Prøve, var i Aarenes Løb dalet meget stærkt, og samtidig var Tilgangen til den fuldstændige juridiske Prøve steget ganske overordentligt, langt mere end ønskeligt, idet der ikke var Brug for det store Antal juridiske Kandidater, der aarligt udklækkedes. Det er næppe for meget sagt, at Sagførerstanden har lidt meget under denne uhyre Tilgang, thi medens Stat og Kommuner paa Grund af de økonomiske Forhold efter Verdenskrigens Slutning indskrænkede, hvor det lod sig gøre, og derved fik mindre Brug for unge Jurister, saa stod Sagførerstanden aaben for alle saadanne, idet den eneste regulerende Bestemmelse var Fordringen om at have udstaaet den bestemte Fuldmægtigtid.

I Følge Hof- og Statskalenderen var der ved Nytaarstid 1936 1567 praktiserende Sagførere i Danmark, medens Tallet, som ovenfor nævnt, i 1869 var 229. Og Rostgaard mente 1720, at 20 »af det Slags Stridsmænd« udenfor Højesteret kunde være nok!

Det er givet, at Sagførerstanden staar i Fare for at proletariseres, saafremt denne Udvikling fortsættes, og den Tid er maaske ikke fjern, da man, for at afværge denne Fare, maa skride til regulerende Foranstaltninger, thi sikkert er det, at en fremadskridende Proletarisering hverken vil være Landet eller Standen selv til Gavn. Sagførerens Kald er det frieste af alle. Ingen Sagfører behøver at paatage sig en Sag, som han ikke ønsker at føre. Men Forudsætningen herfor er rigtignok,

at hans Virksomhed giver ham et saa tilstrækkeligt Udkomme, at han ikke nødes til at paatage sig Sager, som han helst vil være uden. »De skulle alle leve, og en Del ville leve vel«, som Rostgaard sagde 1720. Paa dette Punkt har Tiden ikke forandret sig.

Den danske Sagførerstand staar for Tiden meget højt i Anseelse. Himmelvid er Forskellen paa Tilstanden i 1736, da Forordningen af 10. Febr. fremkom, og paa nu, 200 Aar senere. Maatte Standen i kommende Tider vide at bevare den høje Agtelse for sit Kald, der er saa nødvendig for dettes Udøvelse.

**JURIDISK STUDIUM OG EKSAMEN
FRA 1879 TIL DATO
(MED ET TILLÆG)
AF
PROFESSOR, DR. JURIS VIGGO BENTZON**

AT give en objektiv Skildring af de to sidste Generationers juridiske Studieliv, derunder Tidens gentagne Eksamens-Reformer, frembyder Vanskeligheder. Man bliver let stikkende i den tørre Opregning af Fakta, som en Læser ad anden Vej kan skaffe sig Kendskab til — hvis han ikke kender dem i Forvejen. Naturligere og lettere falder det mig at forsøge skildret, hvad jeg her selv har oplevet, omend jeg derved kommer til at tale vel meget om mig selv. Skildringen gaar, lige fra jeg som ung Rus i 1879 begyndte det juridiske Studium — fra 1884 Kandidataarene med deres fortsatte Studier og Manuduktion — den lange Tid, 1891-1930, hvor jeg var Universitetslærer og derefter nu Censor ved Eksamen.

Jeg kommer ogsaa ind paa en Kritik eller Bedømmelse af, hvad jeg gennem Tiderne har oplevet vedrørende Studium og Eksamen. Og jeg vil gøre visse Forslag til Ændringer, som jeg haaber vilde medføre Forbedringer. For at ikke denne Kritik og disse Ændringsforslag skal virke ensidigt og negativt, vil jeg straks betone, at der efter mit Skøn i Studium, Lærebøger og Undervisning fra Universitetslærer-

nes Side har fundet betydelige Fremskridt Sted. Hvad selve Eksamensvæsenet angaar var der vel, især før Reformen af 1902, adskilligt angribeligt, først og fremmest Fællesprøve-Ordningen (1890-1902); men den senere Udvikling, som den skete gennem Reformerne af 1902, 1918 og 1931, viser en Linje, der i Hovedsagen stadig betegner væsentlige Fremskridt; omend efter mit Skøn det hele paa en Række, delvis praktisk meget vigtige, Punkter kunde og burde forbedres endnu mere. Forholdene har i de senere Aar, bestemte af mange Aarsager, udviklet sig saaledes, at lignende store Mangler, som dem der fremkaldte Reformen af 1902, træder frem. Ligesom den Gang melder sig: Overbebyrdelsen, især af Hukommelsen, og et for tungt, langvarigt og »udtørrende« Studium. Dette samtidig med, at Studenternes Antal i Almindelighed er steget mægtigt udenfor som ved Universitetet (især i de store Fag Jura og Medicin). Lignende Klager kommer frem overfor Ungdommens Stilling i Skolen og ved de fleste øvrige Studier.

Allerede fordi den formaalstjenlige Indretning baade af Studium og Eksamen for Juristerne fra tidlige Tider op til Nutiden har frembudt store Vanskeligheder, vil en historisk Fremstilling af Udviklingen let komme til at tegne for mørkt et Billede. Derfor bør heroverfor som Baggrund for det følgende den Paastand straks hævdes, at Danmarks Jurister, i alt Fald i de sidste c. 100 Aar, fra Eksamensbordet er traadt ud i det praktiske Liv med et opnaaet højt Stade. Maalt paa Forholdene iøvrigt i Evropa, derunder vore nordiske Nabolande, har vor danske Uddannelse været særlig indgaaende — om end kun, eller dog navnlig, i teoretisk Henseende. Et af Beviserne for, hvor anset Uddannelsen har været, ligger i, at man i Danmark i særlig Grad har realiseret Troen paa, at en Jurist er velegnet til de allerfleste ledende Stillinger, i Stat og Kommune eller økonomiske Sammenslutninger. Denne Foretrukken af Juristerne har dog vel undertiden været lidt overdreven — det er saaledes sikkert godt, at statsvidenskabelig, polyteknisk og medicinsk Eksamen i Nutiden ved Siden af den juridiske i stigende Grad har hævdet sig paa saadanne alment-administrative Omraader. Det er imidlertid uretfærdigt at paastaa, at Juristerne »trænger sig ind overalt«. Det sande er, at de har været »stærkt søgte«.

Forklaringen paa Juristens særlige Brugbarhed ogsaa udenfor det

rent retlige kan jo ikke søges væsentlig i Værdien af at have positiv Retskundskab paa rede Haand. Den maa sikkert findes i Juristens særegne Udvikling af stringent Tænkning, hans Ræsonnement og samfundsmæssige Jugement; Studiet giver i alt Fald Fundamentet herfor. Alt i alt synes det indlysende, at Juristens gode Uddannelse har en saa stor samfundsmæssig Betydning, at dens Indretning igennem det Tidsrum, jeg personlig har oplevet, og en Vurdering af den til Tider, navnlig omkring Aarhundred-Skiftet, endog stærkt fremtrædende Kritik af det bestaaende, ligesom en Fremstilling af Forsøgene paa her rigtigt at »følge med Tiden« kan have en betydelig Interesse.

TIDEN FØR FÆLLESPRØVEN

Da jeg i Efteraaret 1879 som ung nybagt Rus begyndte paa Ju-raen, var vi midt i den Eksamens- og Studie-Ordning, som skyldtes en Reform af 1871 og som atter ændredes i 1890. Man faar det almindelige Indtryk, at Eksamenskravene og Studenternes Flid den Gang gennem lange Tider havde været jevnt stigende. Tænker jeg f. Eks. paa nogle skrevne Forelæsninger fra Trediverne over forskellige Emner, som jeg har ejet, gaar de saavel i Bredde som i Dybde end ikke saa vidt, som nu 1ste Dels »borgerlige Ret«. Forelæsningerne var holdt — Kl. 6 til 7 om Morgen — af min Morfader, daværende Professor jur. P. G. Bang (jfr. »Bang og Larsens Proces«). Han havde selv taget en pæn juridisk Eksamen i 1816, 19 Aar gammel efter kun 7 Fjerdingaars Studium, og vel var han nok særlig flink — han blev jo Professor og meget andet —, men Kravene har dog den Gang ligesom i Trediverne sikkert været smaa.

Ved Midten af Aarhundredet var »den glade Studentertid«. »Her-
rerne i Aandernes Rige« har sikkert ikke studeret saa grundigt eller saa længe, som man gjorde det i 70'erne eller i 80'erne; saaledes har man nok i Studietidens første Aar beskæftiget sig med meget andet end Specialfagene, jfr. min Afhandling i U. f. R. 1900 »De juridiske Eksaminer i Tyskland og Danmark« S. 657 og 679 ff., navnlig S. 685. I min Studietid (1879-84) og i de følgende c. 16 Aar var baade Studie-

og Eksamensforholdene ret forskellige fra de følgende Tiders. Eksamensfagene var (fra 1871 til 1890) 8. De 7 var »Hovedfag«: Begge Civilretterne, Proces, Strafferet, Statsret, Romerret og almindelig Retslære (»Retsfilosofi«). Der stillede heri 7, 3-Timers skriftlige Opgaver. Til Mundtlig eksamineredes der foruden i de 7 Hovedfag i et blot mundtligt Bifag: dansk Retshistorie. Før 1871 havde man desuden haft en lang Række andre mundtlige Bifag, saasom Folkeret, Kirkeret, Statistik og Retsencyklopædi. Naar disse Fag afskaffedes i 1871, var det sikkert for at faa en stærkere Koncentration om de teoretiske Hovedfag.

I samme Retning pegede Afskaffelsen i 1871 af den særlige praktiske Prøve. Man havde den Gang hidtil faaet to Hovedkarakterer, f. Eks. to Lauder (l. l.) eller Laud-Haud (l. h. eller h. l.). Hovedvægten laa aldeles afgørende paa den teoretiske Hovedkarakter. Det er ejendommeligt, at man i 1871, i skarp Modsætning til senere ved Aarhundred-Skiftet, ansaa en konkret Opgave — som man derimod fra gammel Tid op til Nutiden i Norge stadig har lagt Vægt paa — for uegnet til at udgøre en Del af Eksamensprøven. Sagen var vel den, at »det praktiske Studium«, som havde blomstret, da »det juridisk praktiske Selskab« (fra Midten af det 18de Aarhundrede) selv blomstrede, nu var blevet saa underlig forbenet og indtørret, samtidig med at den »retsbegrebsmæssige« Retning (Bornemann, Aagesen, Goos) blev saa fremherskende. I min Ungdom fortalte Bibliotekar ved det kgl. Bibliotek Weeke mig om, hvorledes han og Kammeraterne i Begyndelsen af Tresserne gik til praktiske Øvelser hos en gammel Højesteretsdommer, der lod dem skrive Dom i en Tyverisag efter nogle slidte Akter og sagde: Skriv mig nu ikke Dommen efter den nye Forordning af 1840, men hellere efter Tyveriforordningen af 1789!

Endelig afskaffedes i 1871 med de mange Bifag det *studiemæssige Misbrug*, at Studenterne først efter overstaaet skriftlig Eksamen overhovedet læste paa alle disse Bifag, hvilket især for det dog rent propædeutiske Fag, Encyklopædien, var urimeligt. Selvfølgelig kunde Studenterne i den korte Tid kun lære disse Fag ganske overfladisk; men Bedømmelsen rettede sig nok efter, hvad Gennemsnittet naaede, og Vægten laa ogsaa da paa Hovedfagene med deres Skriftlig.

At man den Gang kunde undvære Tiden mellem Skriftlig og Mundt-

lig til nu at læse paa Hovedfagene, har sikkert ligget i, at man til Skriftlig havde lært dem saa grundigt. Ogsaa i min Tid, hvor man gemte sit eneste, men ingenlunde lette Bifag, Retshistorien, helt til efter Skriftlig, kunde det nok gaa an, at man samtidig overfor Hovedfagene væsentlig kun fik Tid til Studiet af selve Lovene: mange Artikler i D. L. krævedes kendte efter Indhold og Betegnelse, f. Eks. 3-19-2 eller 6-17-5; Straffeloven forsøgte bl. a. jeg at lære helt udenad — det gik ikke; men Grundloven kunde man nok lære paa Fingrene, hvad der krævedes ubarmhjærtigt af Matzen.

At man bar sig saaledes ad med Bifagene og Bifaget, havde sikkert følgende Grunde, dels den, at en Student altid helst vil *koncentrere sig om det, der først ligger for*, men dels ogsaa den, at den Karakter (eller »Censur«), som man fik for sine skriftlige Besvarelser, faktisk var saa overvejende bestemmende for Eksamensresultatet. Folk, som ved den skriftlige Censur »stod til Laud«, har saa godt som aldrig faaet blot Haud, selv om Præstationerne ved Mundtlig var meget ringere. Mundtlig Prøve fik kun sin særlige Betydning, *dels* for dem som stod paa Vip ved Skriftlig mellem Haud og Laud (eller mellem Non og Haud), *dels* for hvor mange Points særlig Laudabilisterne kunde opnaa.

Man havde kun de tre Hovedkarakterer: Laud, Haud og Non. Non gav ingen Rettigheder, var kun til at sætte »cand. jur.« paa Visitkortet. Det var Skik, at 8 Lauder var den næsthøjeste Hovedkarakter. Et Præ (ganske undtagelsesvis to) var den sjældne Udmærkelse for Præstationernes *hele* ekstra Godhed. Syv Lauder og et Haud var Grænsen for »Kancellilaudet«. Dette var den normale Betingelse for at faa Ansættelse i Justitsministeriet; Udtrykket »Kancellilaud« viser, at dette Krav var af gammel Dato.

En Følge af den ringere Vægt, som man den Gang lagde paa Mundtlig, var at det kunde gaa an, naar en Eksaminator som Goos fulgte den underlige Trafik ikke at spørge, men »prækende« at udvikle Emnet (ofte iøvrigt meget interessant og gaaende ud over »Bogen«). Vore Manuduktører formanede os derfor til, endog brutalt, at afbryde Goos og især at indflette passende Citater af Straffeloven. Det fortælles, at Goos en Gang, hvor en Kandidat bogstavelig ikke havde aabnet Munden, foreslog en daarlig Karakter, men af Censorerne fik

den Indvending: Professoren har ikke givet ham Lejlighed til at sige noget, vi dømmer til Laud efter hans skriftlige Besvarelse i Faget!

Ved Omtalen af de senere Tiders Eksamensarbejde bør det ovenfor omtalte Forhold have in mente, at Studenterne har vist og viser en uudryddelig Tilbøjelighed til at koncentrere sig om det, som først ligger for, og derfor, maaske paa en skadelig Maade, forsømmer det som der først senere prøves i. Kan Fakultet og øvrige Eksamenskommission indrette Studium og Eksamensprøverne saaledes, at man hellere følger end krydser denne Tendens hos alle eller dog de fleste af Studenterne, opnaar man saa ubetinget bedst, hvad man har tilstræbt, se især nedenfor om Ordningerne af 1890 og 1931 (»kun eet Aar levnet til Eksamens sidste Del«).

En Ejendommelighed, som endnu i Halvfjerterne og Firserne (noget ogsaa i Halvfemserne) prægede Meddelelsen af Lærestoffet, var Brugen af de *Diktatforelæsninger*, som ogsaa for tidligere Generationer spillede sin store Rolle, omend de efterhaanden indskrænkedes. Det var jo ret utaaleligt, baade for den dikterende og for de skrivende, med dette ordrette Diktat, Timer og Semestre i Træk. Den friere Forelæsning var jo kendt andesteds ved Universitetet — f. Eks. i 1879-80, hvor Heegaard foretog for os Pensum til Filosofikum, og hvor vi med meget Besvær formede os vor Gengivelse af det sagte, adskillige søgende nødtvungen Hjælp i de kyndigere Medstuderendes Kollegier og hos Manuduktører. Man mente imidlertid med Juraens udpræget »positive« Stof at burde lade den friere Forelæsning erstattes af det kortere, men »sikrere« Diktat. Diktat var naturligvis paa sin Plads ved kortere Noter til en trykt Lærebog som, hvor der læstes over en tidligere Professors Bog — en i meget udmærket Læreform —, gav Plads for nye Meninger og altid iøvrigt kunde føre det positive Retsstof (Love, Skrivelser, Domme) à jour. Mine »Noter« i Halvfemserne til Goos' »almindelige Retslære« og til Deuntzers »Privatrettens alm. Del« havde en tilsvarende Oprindelse. Men nu de egentlige »fritstaaende« Diktatforelæsninger — hvortil jeg med Skam at melde som formentlig den sidste i Rækken kan nævne mine Søretsforelæsninger fra Begyndelsen af Halvfemserne —, ja de havde deres raison d'être i den naturlige Tilblivelsesmaade for Studiestoffets Meddelelse, især af den unge og

ynge Professor, som endnu ikke havde sit Stof tilstrækkeligt bearbejdet i Indhold og Form, og som dog snarest maatte skaffe Studenterne et brugbart »Hæfte«.

Vi fandt i 1879 adskillige betydningsfulde Diktatforelæsninger, ogsaa fra ældre Professorers Haand (eller Mund); navnlig gælder dette Aagesen, hvem denne Form særlig passede, bl. a. fordi hans Undersøgelser og Meninger altid var i en rig Udvikling. Det galdt hans store Tingsret (snart afløst af Matzens Fremstillinger; Aagesen døde i Efteraaret 1879). Det galdt Aagesens Romerret og hans store Forelæsning over Formuerettens almindelige Del, som han dikterede paa, da han pludselig døde, og hvor det et Aarstid forinden var sket, at adskillig Tids Diktat blev beordret slettet igen, fordi han nu havde ændret Anskuelse om et teoretisk Hovedspørgsmaal. Romerretten og Formuerettens almindelige Del blev trykte efter hans Død. Af Aagesen læste man udover hans store Diktater kun nogle, iøvrigt ret vigtige, spredte Afhandlinger i Universitetsprogrammer.

Noget ældre, og trykte, var de vigtigste Procesbøger af Nellesmann, endvidere Goos' to Bøger fra 1875 og 1878 om Hovedparten af Strafferettens almindelige Del. Resten derimod af denne og hele den specielle Del ligesom Straffeprocessen forelaa i Goos' Diktat. Det er karakteristisk, at han fra sin Ansættelse i 1861 og indtil 1875 kun offentliggjorde en enkelt Afhandling, ganske vist teoretisk betydningsfuld — i Ugeskrift for Retsvæsen 1868. Endnu i 1879 var bl. a. ogsaa Matzens Statsforvaltningsret dikteret.

Mange Studenter hjalp sig selvfølgelig ad Diktaterne med Laan hos Kammerater, hvorfor man normalt forsynede sine Bøger og Hæfter med et tydeligt: Fremlaan forbudt! Man kunde ogsaa leje et Hæfte hos en bestemt Boghandler, som havde en hel Kollektion af de juridiske Diktater. Baade ved Laan og Leje galdt det at studere Forelæsningen flittigt, medens man havde den hos sig. Senere kom haandskrevne Hæfter af Matzens Noter og Forelæsninger i Retshistorie til at spille en Rolle for en Manuduktør, som havde et Slags faktisk Monopol paa de to Gange om Aaret at docere Retshistorien for dem, som var oppe til Eksamen.

Idet, fra Midten af Halvfjerserne, *de trykte Lærebøger* voksede

frem, kom som en Overgangsform flere autograferede Lærebøger, f. Eks. af Matzen i Statsret og Tingsret, men navnlig Evaldsens ret store Obligationsrettens almindelige Del og omtrent Halvdelen af den specielle Del. At Diktatforelæsningerne — deres øjensynlige Mangler til Trods — hævdede sig saa længe, havde som berørt en delvis »indre« Grund i Forfatterens naturlige Uvilje mod at udgive sit Værk som mere end foreløbigt. Et Udtryk herfor var det, at man paa den trykte Bogs Titelblad satte de ligesom undskyldende, men jo egentlig ulogiske Ord »trykt som Manuskript« eller det naturligere »til Brug ved Forelæsninger«. Et andet mere »ydre« Motiv til ikke at bruge Trykken kan det have været, at det tidligere var et langt daarligere økonomisk Foretagende end nu at trykke og udgive i Boghandelen juridiske Lærebøger (især saadanne som ogsaa Praktikere vilde købe). Et tredje Motiv, og det af økonomisk Art, bestod maaske den Gang, da Professorerne (indtil c. 1850) turde tage Betaling for visse Forelæsninger.

I et lille Land med faa juridiske Forfattere fremkommer der desuden altfor faa Monografier til Støtte for den arme Professor, som skal mestre Forelæsninger over et Omraade, som han ingenlunde kan naa at »kulegrave« tilstrækkeligt før i en mere fremskreden Alder. En Kollega sagde en Gang til mig: den eneste virkelig grundige Bog, jeg har skrevet, er min Ungdoms Doktordisputats! Sagen laa her endog indtil Slutningen af forrige Aarhundrede værre end i dette. Den Gang var der ialt af juridiske Lærere kun de 5 Professorer; nu er der i Stedet 10 Professorer, 1 Docent og 3 Lektorer; desuden er der nu udnævnt to juridiske Lærere til ved Aarhus Universitet. Hertil er kommet et stigende Antal af Doktorer og andre juridiske Skribenter, f. Eks. Lovkommentatorer hvis Værk er en Blanding af en videnskabelig og en praktisk Haandbog, samt udmærkede Bøger med væsentlig rent praktisk Sigte saasom Hindenburgs Formularbog. Ogsaa det nordiske Lov- og Retssamarbejde forøger Omfanget og Værdien af det fælles retsvidenskabelige Grundlag. Ved øget Kendskab til Nabolanden Studieforhold belæres vi f. Eks. ogsaa om, at fremragende Lærere, f. Eks. Stang og Ekeberg, i høj Grad har benyttet den ikke-boglige Forelæsningsform.

For den Tid, hvor Diktatforelæsninger spillede en særlig fremtrædende eller dog stadig betydelig Rolle, maa man fremhæve Fordelene ved dette, at det *dikterede Studiestof* nødvendigvis maatte forblive langt *mindre omfattende* baade i Sidetal og realt Indhold, end det blev Følgen efterhaanden som de trykte Lærebøger vandt Overhaand. Vel galdt dette ikke Deuntzers saa korte og sammentrængte Lærebøger, først i den saakaldte første Civilret (Personret, Arveret, Næringsret og Privatrettens almindelige Del), senere ogsaa i en Række mere specielle Afsnit af Processen; men flere af disse Bøger afløste Deuntzer selv — til Gavn baade for Studium og Videnskab — senere ved langt bredere, trykte Fremstillinger. Om de store, ofte haandbogsmæssige, juridiske Lærebøger skal der senere tales. Her skal det blot betones, at Diktatforelæsningssystemet for en Del forhalede den stigende Overbelastning af Studenternes Hukommelse, som tog Fart allerede igennem Firserne, *som* medførte de stadig hæftigere Klager, der bar Reformen af 1890 frem, og *som*, da denne ikke hjalp, men Forholdene i Halvfemserne endog blev endnu mere trykkende, affødte Reformen af 1902.

En yderligere Hjælp overfor Hukommelsesbebyrdelsen (og det af ikke ringe Omfang) laa i *Forbigaaelsen af Fag*, eller Dele af Fag, uagtet der herved kom i og for sig beklagelige Huller selv i Studenternes elementære Kundskaber om praktisk vigtige Fag. At disse Huller opstod, skyldtes væsentlig det Forhold, som har virket lige indtil de sidste Tider, at naar en Professor endnu ikke havde faaet udgivet (eller faaet dikteret) alle Afsnittene af sit Emne, blev der indtil videre ikke »hørt« i Resten, og det selvom Forgængerens Bog stadig vilde være brugbar og ikke var udsolgt. Vi lærte f. Eks. i hele min Studietid ikke sidste Halvdel af Obligationsrettens specielle Del, saaledes intet om Forsikringsret eller Søret, ej heller i Strafferet om Forsøg og Meddelagtighed. Mærkelig nok læste vi (eller dog de allerfleste af os) heller ikke Statsforvaltningsret eller Straffepoces, uagtet disse Fag var saa praktisk vigtige og der fandtes Diktatforelæsninger over disse Emner. Grænsen for, hvad der krævedes paa saadanne Omraader, var dog ikke skarp. Det kunde være tvivlsomt, om ikke de fleste Studenter her bevidst »løb Risikoen«, fordi Udsigten til at der — ved Skriftlig eller Mundtlig — blev stillet Eksamensspørgsmaal i disse Fag, erfaringsmæssig var

saa ringe. Man kunde maaske tale om en stiltiende Overenskomst mellem Professoren og Studenterne om, at disse Fag indtil videre gik ud. Jeg, som iøvrigt var en artig Student og pænt læste ogsaa paa det mere afsides, f. Eks. Næringsret, havde aldrig læst Straffeprocess eller Statsforvaltningsret; jeg anede f. Eks., da jeg blev Kandidat, intet om Strafforfølgningen eller om Arnts- eller Sogneraad.

Men det kunde gaa galt, og f. Eks. en Gang i Halvfemserne, da Matzen pludselig blev syg, overtog Deuntzer Retshistorien og hørte i Rub og Stub efter den trykte Retshistorie, ogsaa det som Matzen aldrig plejede at høre i. Det var naturligvis uheldigt, at Studenterne var *helt* uvidende om praktisk vigtige Discipliner. Visse Hovedlinjer og Grundbegreber savnes da smertelig senere i Retslivet. Dette galdt saaledes i min Studietid det totale Ukendskab til Søret (i vort havomflydte Land!), eller international Privatret, lige indtil Borums »Lovkonflikter« forelaa, efter at en Generation i Forvejen Deuntzers Privatrettens almindelige Del var gaaet helt ud og kun i andre Henseender var afløst af mine »Retskilderne«.

Paa den anden Side har alle disse Huller sikkert kun gjort mindre Skade for den almindelige Retsopdragelse af Studenterne. Thi dette var, og er altid det ubetinget vigtigste for Studiet: At kunne finde Retsstoffet frem, og at kunne læse med fuld Forstaaelse Love og Kontrakter, Lærebøger og Domme, er langt væsentligere end at have meget Retsstof i Hukommelsen, hvor der selv for den flittigste Student med den mest »begede« Hukommelse senere i Retslivet maa melde sig saa meget af »dansk Ret« som han ikke har paa rede Haand.

Men desuden var det i høj Grad paakrævet, at det Stof, hvori der prøvedes, ikke svulmede for stærkt op. Thi for *Tilegnelsen af Lærebøgerne* heri stillede der — delvis nødvendiggjort af hele Studie-Systemet — den Gang *meget vidtgaaende* Krav baade ved Skriftlig og ved Mundtlig. Hellere maatte da hele Fag eller større Afsnit udgaa, end at man prøvede Nutidens Udvej: at bortklippe mindre Dele af en Lærebog som ikke var formet med dette for Øje. Det bør i Bogen — og helst paa ydre Maade — kendetegnes, at visse Partier ikke er Læsestof. At anordne »kursorisk« Læsning af visse Dele har den Mangel, at de fleste Studenter uvægerlig springer »det kursoriske« *helt* over.

Altsaa: *Kravenes »Intensitet«*, hvor overhovedet noget krævedes, var meget stor og den Gang sikkert betydelig større end nutildags — hvilket dog ikke udelukker, at Nutidens Studenter, med de langt større og ofte meget mere indgaaende og detaljerede Lærebøger, som nu kræves lært, kan have det endnu værre end vi — maaske!

Man skulde den Gang saavel ved Mundtlig som ved Skriftlig fuldtud *beherske det Lærebogsstof*, som krævedes. Man skulde have det hele paa rede Haand. Ved Mundtlig hørtes der langt mere end nu i Loves Indhold, i Paragraftal og Lovdatoer — og navnlig i *Professorernes Argumentationer* baade pro og contra. Da der af Straffelovens enkelte Paragraffer krævedes mere end nu, f. Eks. alle vigtigere Strafferammer, forsøgte mange her megen Udenadslæren af selve Loven. Og Grundloven stræbtes lært helt og nøjagtigt udenad. *Mest tyngende var Kravet til Hukommelsen dog ved Skriftlig*. Ganske vist medtoges Lovbøgerne ved Eksamen ligesom nu; men *Lærebøgernes Argumentationsstof* maatte læres. De syv Tre-Timers Opgaver var spredte over et Emneomraade af mange Tusinde Sider. Hver Opgave krævede en Redegørelse for hele Indholdet af Lærebogen, ofte nogle ganske faa sammenhængende Lærebogssider, jfr. nærmere herom min Artikel i U. f. R. 1900 S. 679 ff., især S. 680-85.

Det var i udpræget Grad en Stikprøvemethode, der anvendtes. Kandidaten skulde kunne alle de Tusinder af Lærebogssider. Kan han ikke Stikprøverne, er man ikke sikker paa, at han kan, hvad han skal kunne. Det gjaldt her dels Hukommelsen i Almindelighed, dels den særlige Form heraf, som kan benævnes »Kommepaaelsen«: Hvad var det nu, Professoren her havde udviklet; der var, synes jeg, fire Argumenter, men nu kan jeg kun komme paa de tre! Man søgte noget at hjælpe sig med en indgaaende og snedig »systematisk« Citering i ens til Eksamen medbragte Lovsamling, selvom det var forbudt at citere paa den Maade. Ved *Mundtlig* kunde Professoren jo hjælpe paa den manglende Kommepaaelse, og den friere Samtaleform kunde støtte Kandidaten; men den kunde ogsaa medføre en Benovelse, som selv den smidigste Eksaminator ikke kunde faa bragt af Vejen.

Jo flittigere Studenterne blev gennem Aarene, desto flere kunde præstere det *hukommelsesmæssige*; og da man den Gang (jfr. U. f. R.

1900, S. 682 og 685) fastholdt et statistisk næsten ensartet Forhold mellem hvem der fik Laud. og hvem Haud., blev Kravene uvilkaarligt drevne i Vejret. I Halvfjerterne var det dog endnu ikke saa slemt med Studiets Besværligheder, og Fakultetet kunde derfor nogenlunde trygt hvile i de — bevidst eller ubevidst opfattede — Hensyn, der havde dikteret og allerede længe opretholdt denne tilsyneladende mærkelig bagvendte Eksamensmetode: det saa store Krav til en Udenadslæren af Lærebøgernes Ræsonnementer foruden indgaaende Lov- og Retskundskab (Loven skulde ved Skriftlig dog kun kunne findes i Samlingerne). Saalænge Metoden ikke, som i Firserne og især i Halvfemserne, førte til en for udbredt og dyb Overanstrengelse, havde den virkelig, saaledes som det i det følgende skal søges paavist, visse Fortrin, ja var *maaske* den Gang alt i alt den bedste Metode, jfr. herved nærmere U. f. R. 1900, S. 680 ff., især S. 685-686.

Det vil formentlig være rigtigt paa dette Sted at omtale Retsstoffets og Retsvidenskabens Forhold paa hin Tid. Dette har sin selvstændige Interesse for os; men at omtale det netop i den foreliggende Sammenhæng har særlig Betydning for Forstaaelsen af den nysberørte Eksamensmetode. Ved Bedømmelsen af denne maa det da først tages i Betragtning, hvor *forskelligt Retsstoffets Indhold og Form* var den Gang sammenlignet med vore Dages. Af nyere Kodifikationer var der nærmest kun Straffeloven og Grundloven; nævnes bør maaske ogsaa Konkurs- og Skifteloven og af de noget ældre Arveforordningen. Hvad nu i vidt Omfang er lovordnet, f. Eks. i Personret, Ægteskabsret, Obligationsret, Tinglysnings- og Procesret, hvilede den Gang hovedsagelig paa den 200 Aar gamle kasuistiske Danske Lov og en Del senere spredt Lovgivning. Dette førte til, at de »subsidiære« Retskilder og den dermed noget beslægtede »gammel Lovs-Fortolkning« kom til i Gengivelsen og Prøvelsen af selve vor »positive« eller »gældende« Ret at spille en særlig stor Rolle. Paa den anden Side havde den Gang endnu ikke Goos og Jul. Lassen dels selv betraadt, dels anvist andre Videnskabsmænd Vejen til en indgaaende og metodisk Udnyttelse af vor Praksis (især Domsmaterialet), hvorved Opfattelsen af vort Retsliv blev baade friskere og dybere, og Antallet af de i Videnskaben — derunder især Lærebøgerne — hævdede Detalj-Regler senere er blevet saa stærkt for-

øget, især maaske i Obligationsretten, i Ejendomsretten, i Skifteretten, med Deuntzers Bog af 1885, og i Arveretten. For selve vor Retsudøvelse var det selvfølgelig af stor Værdi, at der nu kom virkelige Haandbøger frem, netop paa de mest praktiske Omraader.

Studiet og Lærebøgerne paavirkedes ogsaa paa særegen Maade af *Datidens herskende retsvidenskabelige Metode*. Helt havde man den Gang vel ingenlunde glemt A. S. Ørsteds sobre og realistiske, endog »retsregelsproduktive« Metode — denne stemmer desuden med noget konstant i dansk Aandsform. Men der var kommet et stærkt »tysk« Drag i vor Retsvidenskab. Mange faar i saa Henseende her lettest Blik for noget retsfilosofisk: den gennem F. C. Bornemann indtrængende hegelske Retsfilosofi og Goos' Arbejde i lignende Retning, omend friere, mere engelskpaavirket, jfr. min Nekrolog over Goos i Tidsskrift for Retsvidenskab 1918, S. 7 ff.. Det væsentligste er imidlertid ikke det filosofisk-spekulative Træk, med dets »Retsidé« og dennes Forhold til »Sædeligheds-Ideen«. Væsentligere er den tyske Retning indenfor *positiv* Rets Videnskab, som nogle har kaldt den »romantisk-positivistiske«, og hvor Savigny er Hovedfiguren. Det afgørende er her ikke noget romerretligt; men Retningen betegnes af en ejendommelig »Regnen med Begreber«, en Dyrken af »Principper« og deres logiske Konsekvenser, jfr. som et Hovedeksempel »Viljesprincippet« — og i dansk Retsvidenskab »Forventningsprincippet«. Retningen rummer desuden et energisk Krav om »Objektivitet« hos Videnskabsmanden ligesom hos Dommeren: Ingen af dem maa forfalde til det »retsskabende«, og Resultatets praktiske Værdi bør kun lidt interessere dem; thi dette er »Retspolitik«, som alene er Lovgivernes Sag.

Den nævnte »*Begrebsmæssighed*« karakteriserer i fremtrædende Grad *Aagesens Virke*. Ikke just fordi han vil undgaa at være »retsproduktiv«; men fordi han mener med sine Retsbegreber — deres Distinktioner og deres Sammenstillinger — at trænge ind til Sagens Kerne, jfr. herved ogsaa Hagerups store »Programartikel« i Tidsskrift for Retsvidenskab 1888 og C. Ussings Modartikel hertil, nu optrykt i O. Krabbes »Carl Ussing i Skrift og Tale« (1935), især S. 115-119. At Aagesen i flere Retninger fik udført noget pædagogisk værdifuldt for de flinkere, de mere vaagne af de Studerende, er dog utvivlsomt.

Ogsaa Goos og Jul. Lassen (i dennes yngre Aar) er stærkt bundne af Retningen. Det samme gælder til nogen Grad selv de af vore Lærere, som holdt sig mere til Jorden, og som i meget traadte de af Ørsted anviste Stier. Det gælder Nellesmann, Matzen og Deuntzer, der desuden alle tre føjede vigtige retshistoriske Studier og Fremstillinger til. Det gælder ogsaa Evaldsen, hvor aabent et Blik han end havde for Realiteterne. Den begrebsmæssige og deduktive Form for Argumentationen beherskede efter mit Skøn ogsaa disse for meget. Friest og samtidig trængende dybt ind i Retsstoffet finder jeg A. W. Scheel. Jfr. ogsaa C. Ussing og helt bevidst kritisk indstillet Niels Lassen, se f. Eks. U. f. R. 1893, S. 267 ff. En positiv Hævdelse af Retsudøvelsens »Produktivitet« (støttet af Retsvidenskaben) er indtil da lidet fremme i Literaturen efter Ørsted.

Har man nu den beskrevne Retstilstand for Øje, ikke mindst den paa de centrale Omraader, og endvidere Lærebøgernes Fremstilling med deres Argumentationer for det rigtige Indhold af vor Ret, vil det let ses, at Studiets Øjemed naturlig maatte blive *en grundig Tilegnelse og Forstaaelse af Lærebogsstoffet*. Dette dels, for at Studenten skulde tilegne sig — ikke blot ydre hukommelsesmæssigt men »organisk« — Reglernes positive Indhold, men dels ogsaa for at han skulde lære rigtig Retsmetode gennem de Begreber, de Grundlinjer, som udvikledes.

Havde Studenten forstaaet (»fordøjet«) dette sidste, var det vel praktisk ret ligegyldigt, om han bevidst huskede det eller endog kunde holde klare, logisk opbyggede mundtlige eller skriftlige »Foredrag« om Rettens Indhold paa de forskellige Punkter. *Alligevel* fandt man ingen anden Udvej for at fremtvinge denne Fordybelse og Forstaaelse end at kræve det hukommelsesmæssige især vel nok i de 7 skriftlige Stikprøver, der netop omfattede mere end de positive Retsregler, nemlig hele *den vidtløftige og indgaaende Argumentation*.

Naar nu Hukommelsesstoffet — saaledes som i Halvfjerserne — endnu ikke var blevet større, end at de fleste af de flittige kunde lære det fornødne, og naar paa den anden Side Stoffet dog var saa stort og vanskeligt, at *enhver normal Student alene paa den Betingelse kunde huske det fornødne rigtigt, at han først havde anvendt megen Flid og Eftertanke paa at trænge forstaaende dybt ind i Emnerne*, saa vilde

den i min Studietid herskende Metode — hvor tungt den end allerede den Gang, og maaske ogsaa tidligere, hvilede paa Hukommelsen under Studiet — ved *Eksaminens Tilbagevirkning paa Studiet* kunne føre til en *værdifuld teoretisk Juristuddannelse*. Man fik, med passende Retsregelskundskaber i Tilgift, en god Uddannelse efter Arten og Omfanget af Datidens Retsstof, og efter den den Gang herskende Retsvidenskabs-Metode.

Igennem Firserne og Halvfemserne kom der imidlertid en *Udvikling* netop i de forskellige nu beskrevne Retninger, som *fremtvang indre og ydre Studie- og Eksamensreformer*; thi nu var de hidtidige *Forholds Mangler* voksede op til det *utaalelige*. Om Manglernes Klimaks skrev jeg i U. f. R. 1900, S. 686: »De nuværende Forhold synes mig ganske utaalelige og at fordre en ligesaa snarlig som grundig Reform. Studenterne faa langt mindre Udvikling gennem Studiet end tidligere, uagtet de ere længere om det. De bindes langt stærkere indenfor Bøgernes til Dels jo tilfældige Rammer og faa ingen Interesse for og Evne til den Produktivitet, som udkræves dels til at afgøre konkrete Retsforhold, dels til at løse teoretiske Problemer ved selvstændige Undersøgelser. Absolut uforberedte paa det senere Livs praktiske Side ere de ved Studiet meget ofte gjorde lede og kede af Juraen, saaledes at de ere meget lidt modtagelige for den Belæring, deres første Aar i Praxis skulde give dem, og i disse Aar ikke ville se til en juridisk Bog.« Endvidere S. 687: »Endelig naa mange Studenter ikke frem til Eksamen uden alvorlig Overanstrengelse. Vort nuværende Studium tørrer ikke blot Studenten aandelig ud, det gør mange af dem legemlig syge og de fleste for nogen Tid overanstrengte. Dette sidste er den mest iøjnefaldende Mangel og det, som mest afgørende kræver den gennemgribende Reform.«

Det var ved *Begyndelsen af Firserne* endnu ikke *Retsstoffet*, som forskød sig videre. Faa nyere civilretlige Love var komne paa de centrale Partiers Omraade. Se Borums Lovsamling; Firserne var jo »Visnepolitikens« Tid. Heller ikke ændredes den herskende videnskabelige Metode endnu væsentligt. Men Lærebøgerne steg stærkt i Omfang og Tyngde. Fra hele Perioden Aarhundredet ud har vi f. Eks. Goos' Strafferettens specielle Del, Deuntzers store Skifteret af 1885 (dog ud-

gav Deuntzer, sit Ungdomsprogram tro, en tynd lille Skifteret til Studiebrug — kort, ja men meget koncentreret og tør). Endvidere maa nævnes adskillige Procesbøger, Matzens bestandig voksende Statsforfatningsret og maaske allermest Jul. Lassens Obligationsretter, stadig systematisk udtømmende og mere haandbogsmæssige, bredere og dybere.

FÆLLESPRØVE-ORDNINGEN

Saaledes var dette i sidste Halvdel af Firserne blevet en blandt vore Jurister udbredt Mening: en Reform af Eksamen *maatte* gennemføres, i alt Fald til Lettelse for Hukommelsesslidet. Det Middel, som Fakultetet efter længere Overvejelse anbefalede og fik gennemført, var at *dele Eksamen* i to Dele. Ved en Todeling er man jo derpaa blevet staaende, lige til vi i 1931 fik en Tredeling.

Todelingen gennemførtes imidlertid i 1890 paa en *besynderlig* Maade. En af Forklaringerne herpaa var, saa vidt jeg kan se, at man vilde slaa to Fluor med eet Smæk, nemlig foruden Hukommelseslettelsen at gøre den dansk-juridiske Eksamen — der jo ikke krævede Artium og til hvilken da to Gange aarlig et stort Antal gik op — saa svær, at Antallet formindskedes stærkt og Gennemsnitskvaliteten steg. Dette lykkedes ogsaa, og blandt de senere danske Jurister med 1. Karakter har der været mange, som har vist sig dygtige, saa stor Gavn som de har haft af ofte allerede i 14 Aars Alderen at komme paa juridisk Kontor, naar de iøvrigt har haft Evner og har udfoldet Flid.

Men hvad Fakultetet gjorde af *Skade* paa de »latinske« Jurister, som dog skulde være dets Kælebørn, blev desværre *betydeligt*. Man indførte en 1. Del, kaldet »Fællesprøven«, fordi den var fælles for latinske og danske Jurister. Den omfattede de praktiske Hovedfag: Civilret, Strafferet og Proces, prøvet skriftlig og mundtlig, ved de nedarvede 3-Timers Stikprøveopgaver i Skriftlig og hævdvunden mundtlig Eksamination, begge Dele saaledes som hidtil »Latinere« prøvedes.

Ved den nærmere Ordning af Eksamensfagene gjordes der Latinerne Skade, idet Fagene blev de fem: Civilret I og II, Proces I og II og Strafferet. *Fejlen* var, at man *efterlignede* den tidligere *dansk juridisk Eksamen*, der havde netop denne Femdeling med de 2 Procesfag.

Jeg skulde betvivle, at det nogensinde har været fornuftigt at betone Processen saa stærkt overfor »Danskerne«; men fremtrædende urimeligt var det i alt Fald at gøre det overfor »Latinerne«. Rent eksamens-teknisk var det vel gennemførligt at forme ogsaa en »Proces II«, saa omfattende Proceslærebøgerne var blevne baade i Tal og Vægt. Men det var sikkert en urimelig Ordning at betone Processen stærkere end tidligere. Fagets pædagogiske Værdi har altid forekommet mig tvivlsom, saa snart man gik ud over de ledende Grundsætninger. Særlig urimeligt blev det, at de to materielle Hovedfag, Civilretterne, ikke eksamensmæssig skulde veje, endog meget, mere end Proces.

Hvorledes der i Fakultetet kunde opnaas Flertal for denne Ordning med Processen, er mig ubegribeligt. Maaske har man ønsket, at det fik Udseende af, at der ændredes mindst muligt ved den hidtidige dansk juridiske Eksamen, som visse politisk ledende Kredse antagelig vilde holde deres demokratiske Haand over. Maaske var Forklaringen den, at Professoren i Proces, Deuntzer, var forelsket i sit Fag — og en stærk Mand!

En anden alvorlig Fejl ved den ny Ordning var selve Todelingens principielle Gennemførelse: Fagenes Valg og især Fordelingen mellem Eksamens to Afdelinger. Det er ikke for haardt at karakterisere Ordningen som et Misfoster. Man dannede nemlig en anden Del bestaaende af 6 Fag, 3 med Skriftlig: Statsret, Romerret og almindelig Retslære, og 3 blot mundtlige — halvt vejende — Bifag: Retshistorie, Folkeret og Søret. Statsret, Folkeret og Søret var materielle »nugældende Rets« Fag, de andre var historiske og almendannende. Det var bagvendt at lægge især de sidste til en anden Del, efter at de praktisk vigtigste materielle Fag var studerede færdig og absolverede ved 1. Del. Værst blev det, at anden Dels Fagene for den væsentlige Del havde deres egentlige Værdi kun som Hovedstudiet befrugtende Fag. Den virkelige Grund til det underlige Sammensurium af disse 6 Fag var simpelthen den, at det var, hvad der blev tilovers, naar netop det gik forud, som svarede til, hvad de danske Jurister tidligere prøvedes i.

Nu havde vel Fakultetet ment, at naar man bestemte og i Praksis fastholdt, at 2. Del skulde tages senest et Aar efter Fællesprøven, vilde man kunne fremtvinge et grundigt Studium af 2. Dels Fagene, førend

Fællesprøven blev taget. Thi derved skulde det opnaas at bevare, hvad man havde lært at værdsætte under vore hidtidige Eksamensordninger: alle Fagenes indbyrdes Befrugtning og med det nærmest propædeutiske Studium liggende tilstrækkelig tidligt. Vi gamle Kandidater fra før Fællesprøveordningen husker bl. a., hvor udmærket det var i Studiets sidste Aarstid at faa de saa vigtige formueretlige Grundbegreber omtrent samtidig gennemgaaede endog i tre forskellige Sammenhæng: indenfor dansk Formueret, almindelig Retslære og Romerret — de ældre Eksamensordninger bestemte endog ligefrem, at Romerretten skulde gennemgaaes under stadig Sammenligning med dansk Ret.

Det gik imidlertid desværre helt anderledes end beregnet: Studenterne foretrak snart næsten alle at lade anden Dels Fagene hvile fuldstændig til efter at Fællesprøven var overstaaet. Dette kunde gaa væsentlig uden Skade for Eksamensudfaldet; thi hvad Gennemsnittet kan præstere, bliver naturligt Normen for Eksamenskravene, og det at lære de tre skriftlige Fag helt godt kunde de fleste vel nok klare i Aarets Løb. Men Befrugtningen udeblev. Det var iøvrigt egentlig en Skam, at denne Udebliven her var tiltænkt stadig at skulle ramme de danske Jurister, nu da Studiet var skærpet saa meget for dem.

Den særlig kedelige Virkning indtraadte desuden for Latinerne, at anden Dels Studiet, eller det dertil bestemte Aar, for en væsentlig Del faktisk tjente til, før man kom ud i Praxis, at glemme hvad man havde lært til Fællesprøven, jfr. U. f. R. 1900, S. 689. Atter her bekræftedes det foran anførte: Studenternes uudryddelige Tendens til at gemme ud over den tidligere Prøve, hvad gemmes kunde til et følgende Studium. Nedenfor omtales den samme Tendens ved Forholdet mellem Studiet til den nugældende anden og tredje Del af vor Eksamen.

REFORMEN AF 1902

Snart viste Udviklingen gennem Halvfemserne, hvorledes man bl. a. med Hensyn til at lette Overbebyrdelsen blot var kommet af Dynen i Halmen. Vel var det tidligere Krav om at skrive i en samlet Række Dage hele 7 Opgaver reduceret noget (til 5 og 3 Opgaver); men Fæl-

lesprøvens 5 Fag vejede snart ligesaa tungt paa Hukommelsen som de tidligere 7. Thi Fagenes Størrelse voksede — iøvrigt ogsaa til anden Del, hvor desuden to helt nye Fag, Folkeret og Søret, var komne til.

Ved denne Voksen var det ogsaa noget væsentligt, at *Retsvidenskabens Karakter ændredes*. Der lagdes, i alt Fald hos nogle af Lærerne, større Vægt end tidligere paa at fremhæve Reglernes reale Grunde, deres Bestemmelse ved og Tilbagevirkning paa Retslivet. Jfr. Forordet S. VI-VIII til min Søret 1899 og »Retskilderne« 1905-7, bl. a. S. 237 ff., jfr. ogsaa O. H. Krabbe: »Carl Ussing i Skrift og Tale«, 1935, især S. 115-119.

Den tidligere mere »begrebsmæssige« Videnskab (»Principdyrkelsen«) veg efterhaanden, ligesom den til Dato er vejet mere og mere, for en *positiv og realistisk Fremgangsmaade*. Synet paa de retlige Metoder, derunder paa Fortolkning og anden Retskildelære, ændredes hermed. Dette skete *delvis* gennem Paavirkninger fra tysk (og noget fra fransk) Retsvidenskab; den tyske Skole: die freie Rechtsfindung, har spillet sin Rolle, og for mig personlig noget tidligere Ihering, navnlig dennes »Der Zweck im Recht« med Motto'et »der Zweck ist der Schöpfer des ganzen Rechts«. Men kraftigt virkede ogsaa Ørstedes store Eksempel; Baandet til ham, der aldrig var bristet, knyttedes kun fastere nu.

Som et Led i vor Retsvidenskabs »fornyede Metode« fremtraadte især i Halvfemserne flere Forfatteres systematiske og omfattende Studium af Retspraksis. Navnlig indenfor Formueretten, fortrinsvis Obligationsretten med Jul. Lassens Bøger fra 1892 og 1897, inddroges mægtige Strækninger af levende Retssætninger og Kontraktstyper. Det var derfor et rigtigt sprogligt Symptom, naar juridiske Professorer hidtil var udnævnte i »Lovkyndighed«, men første Gang i 1901 blev det i »Retsvidenskab«.

Hvis man tager alle disse Forhold i Betragtning, kan det ikke undre, at der i Slutningen af Halvfemserne rejste sig en *stærk Bevægelse* — indenfor og udenfor Universitetet — for at faa *Studium og Eksamen grundig fornyet*. Man indsaar, at Fællesprøve-Reformen helt var mislykkedes, og man vilde ikke blot Hukommessliddet med dets Overanstrengelse til Livs. Man vilde have et Studium og en Eksamensprøve, som baade til den ene Side særtegnedes af en mere »praktisk« og til

den anden af en mere »videnskabelig« Undervisning; helt igennem noget, mere frit udviklende for Studenterne, bort fra de altovervejende Stikprøver ved Skriftlig, bort fra at lære Professormeninger udenad i Hobetal, endelig mindre af Begrebsdeduktioner og mere af det praktisk skønnende over Retsreglers og Retsafgørelses Livsbetydning.

Agitationen for en dybtgaaende Reform, baade den »indre« af Lære- og Studiemetoder og den »ydre« af hele Eksaminen, havde Talsmænd i Literaturen. En Forløber var E. Tybjergs Artikel i »Tilskueren« 1890, S. 609 ff. Senere kom min ovenfor omtalte Artikel i U. f. R. 1900, S. 657 ff. Denne indeholder først en Redegørelse for en Rejse, som jeg, der den Gang var Fakultetets Dekan, i Sommeren 1900 foretog til Kiel, Berlin, Leipzig, München, Karlsruhe og Jena. Jeg studerede de juridiske Eksaminer, baade 1. Del (»Referendar«-Eksamen) og 2. Del (»die grosse Staatsprüfung«), som toges efter en 3- eller 4-aarig praktisk Tjeneste hos Statsembeds mænd (Dommere, Sagførere, Notarer etc.); men ogsaa denne »Zweite Prüfung« maatte blive væsentlig teoretisk, uagtet den ikke som den første toges væsentlig for Professorer, men for Jurister i praktisk Statstjeneste, saasom »vortragende Rätthe im Justizministerium«. Fremdeles indeholdt min Artikel en Kritik af vore Studie- og Eksamensforhold og nogle Reformforslag bl. a. ud fra mine »tyske« Erfaringer. Nævnes bør endelig de to trykte Betænkninger fra 1901: »Det juridiske Studium« og »Juridisk Eksamen«, der blev afgivet af et Udvalg paa 11 udmærkede yngre Jurister med Dommeren, Dr. jur. Niels Lassen i Spidsen, som var blevet nedsat paa et »Juristmøde« i København d. 10. Oktober 1900. Disse to Betænkninger indeholdt Kritik og Reformforslag, som i høj Grad kom det juridiske Fakultets Arbejde med Reformen til Gode.

De juridiske Professorer med Tilslutning af de statsvidenskabelige afgav d. 1. December 1901 deres Betænkning med et Forslag, der stadfæstedes ved kgl. Anordning 1. Decbr. 1902, jfr. Universitetets Aarbog 1902-03, S. 445 ff. Denne Anordning skulde give Reglerne for Eksamens Gennemførelse, men ikke i Almindelighed omordne *Fakultetets Studieordning*.

Denne sidste havde været i det væsentlige uforandret i hele min Tid (fra 1879). Dog anvendtes som noget Nyt Eksaminatorier — hvor Stu-

denterne selv anmeldte sig til Eksamination, f. Eks. ved at sætte sig paa første Række. Disse Eksaminatorier udvikledes navnlig, efterhaanden som Diktatforelæsningerne tog af. I de senere Aartier har, navnlig hvor der fandtes fyldige Lærebøger, den friere forelæsningsmæssige Gennemgang atter vundet frem paa Eksaminatoriernes Bekostning. Hertil kommer i stigende Omfang i de sidste Aar skriftlige Øvelser i at skrive Eksamensopgaver. Desuden har samtidig Manuduktionen udviklet sig bort fra en eksaminatorisk Gennemgang med smaa Hold (5 à 6) til større Hold (c. 20), hvor en forelæsningsmæssig Behandling af Stoffet spiller en større Rolle.

De fem Professorer skiftedes i min Studietid til at holde Skriveøvelser med ældre Studerende. De afholdtes i et Auditorium, hvor man kun medbragte nogle for Deltagerne opgivne Aargange af Lovsamlingen, og hvor alt indrettedes saa vidt muligt ligesom ved selve Eksamen. Jeg mindes med særlig Glæde Goos' og Matzens Gennemgang af Opgaven. Ogsaa Evaldsens Øvelser var udmærkede, og han tog meget frisindet paa afvigende Meninger. Jul. Lassen holdt den Gang nogle gode Skriveøvelser særlig for yngre Studerende, hvor der i Forvejen var opgivet dem et vist større Afsnit, indenfor hvilket Opgaven vilde blive givet — saa man kunde læse paa Afsnittet i Forvejen. Lidt i samme Stil var nogle mundtlige Øvelser, som Matzen afholdt én Gang om Ugen. Vi skulde her lære grundigt f. Eks. 100 Sider af Statsretten, og den som kom op skulde saa udvikle et mindre Afsnit, som først nu blev ham opgivet. Matzen forblev tavs under Foredraget, hvor man skulde have alt med, hvad der lykkedes de færreste. Deuntzers Forelæsninger var livlige, spækkede med Retstilfælde og Anekdoter, gode for Tilhørernes Flertal, ogsaa de mindre »begavede«. Evaldsen derimod — ligesom hans Bog — var grundig, men lidt kedelig. Derfor faldt mange fra kun lidt inde i Semestret. En Gang skete det dog, at 4 holdt ud i 3½ Semester. Saa var hele Obligationsretten gennemgaaet med et Utal af Domme skrevne til og forklarede. Og til Trods for Evaldsens saa ubetinget »ikke-indsmigrende« Form, forstod disse 4 Unge, at dette var den bedste »Manuduktion« der kunde faas. Jeg kender en af de fire, der sagde: Ja derefter kunde jeg uudsletteligt Centralfaget Obligationsret ligesom »inde fra« og ikke paaklistret, udenadslært. Imidlertid,

for de allerfleste — ogsaa min omtalte Bekendt — var den daglige Manuduktion gennem hele Studietiden det bærende. Mange kom næsten ikke paa Universitetet, og Fakultetet forsøgte ikke — saaledes som nu — at give en Undervisning, som (maaske!) kunde overflødiggøre denne — daglige — een Times private Manuduktion. Man søgte ind paa Hold hos nogle faa særlig »berømte« Manuduktører. Universitetsmanuduktion var en ukendt Ordning.

Nogetsomhelst Forsøg paa et friere eller dybere Studium gjordes der ikke, selv paa de flinkeste Hold. At huske og *forstaa* Lærebogen var alfa og omega. Manuduktøren indterpede os: Hold Jer ved Eksamen, især Skriftlig, nøje til Lærebogens Indhold. Og giver I *ved Siden af* noget af Jert eget, saa handler I under Risiko af, at det opfattes som noget umodent Tøjeri, maaske som Vigtigpeteri. Det sagdes i min Tid, at en Professor med megen Styrke havde udtalt: Studenten skal referere, ikke producere! Selv en Gengivelse af Professorens Tillæg paa Forelæsning burde foretages med Varsomhed, hvor det ikke var dikteret som »pligtig Note«; thi en Censor vilde maaske tro, at det var noget tvivlsomt noget, som Kandidaten eller Manuduktøren havde fundet paa. Alt i alt gav Universitetsundervisningen for dem (de faa), der virkelig vilde arbejde med den, et værdifuldt Supplement til Manuduktionen (eller Egenlæsningen, f. Eks. sammen med en ligestemt Kammerat, som nogle ganske faa, særlig flinke (og fattige!) holdt sig til).

Under de nu skildrede Studieforhold var det naturligt, at flere af de reformivrige, mere ledende Grupper maatte ønske ret *vidtgaaende Studiereformer* ogsaa paa de mange Omraader, hvor selve den kommende Eksamensreform ikke fremtvang dem: Studiet paa og Eksamensprøven i Hukommelsen er den gamle Adam, som saa vanskelig lader sig udrydde. Udviklingen, først ved og efter Eksamensreformen af 1902, men ogsaa alt det senere skete (som nedenfor skal omtales) vil angive, hvad der er opnaaet, og hvor meget der endnu staar til Rest.

Det nye ved Reformen i 1902 er: a) ved de *skriftlige Prøvers* Art baade noget negativt og noget positivt; b) endvidere bringer den en helt ny Ordning af *Fagenes Rækkefølge* ved Eksaminens to Dele; c) og endelig kommer til: Indførelsen af *to helt nye Fag*, borgerlig Ret og Nationaløkonomi. Hovedsagen var vel nok det førstnævnte negative, at

de skriftlige Stikprøve-Opgaver afskaffedes, eller dog stærkt indskrænkedes. Ved *Todelingen*, saaledes som den straks gennemførtes, og ved at i 1918 noget mere henlagdes til 1. Del, er det muliggjort, at Hukommelsens Overbebyrdelse, som andre Forhold, især Lærebøgernes Svulmen, gjorde truende, i et vist Omfang har kunnet bekæmpes; — og dette jo saa meget bedre efter at en Tredeling af Eksamen var indført i 1931.

Som noget helt nyt kom de *konkrete Opgaver* til. De tyske Ordninger over hele Riget, men særlig de preussiske og bayerske, var her et lysende Forbillede. Maaske saa vi ogsaa hen til, at man i Norge, som foran bemærket, hvor man havde den fra gammel Tid nedarvede udelte Eksamen, med stærk Vægt lagt paa de skriftlige Prøver og deres Udfald, altid havde holdt fast ved en stor (10 Timers) Opgave i Besvarelsen af et større konkret Retstilfælde.

En almindelig Bemærkning kan her indskydes, nemlig at vi i 1902-Ordningen *ikke yderligere efterlignede de fremmede Ordninger*, særlig ikke den norske og svenske. Den norske, der i meget lignede vore ældre, bl. a. den fra 1871, forblev iøvrigt i det gamle Spor, lige indtil en Lov af 21. April 1933 indførte en Todeling af Eksamen, der ligner en (forbedret) Udgave af vor Ordning fra 1918, jfr. »Oslo 1934, Plan for Retsstudiet, udarbejdet af det juridiske Fakultet«. Naar Sveriges Ordning ikke er efterlignet paa noget væsentligt Punkt, skyldes det sikkert navnlig dette, at den var os saa fremmedartet derved, at der successivt, omend i en i store Drag bestemt Rækkefølge fra det propædeutiske til det praktisk vigtigste, afholdtes Prøver (»tentamina«) hos hver enkelt Professor for sig (og uden Censorer). Denne »Perlesnor« var (og er) den egentlige Eksamen. Den maatte selvfølgelig bestemme Studiernes Rækkefølge — men jo ikke deres Indhold. Vor Tredeling fra 1931 er faktisk en vis begrænset Tilnærmelse til den svenske »Tentamens-Ordning«.

Vor 1902-Reforms *konkrete Opgaver* var to; begge bestaaende af en Betænkning over et Retstilfælde — uden nogen processuel Form af Besvarelsen saaledes som derimod ved den praktiske Prøve før 1871. Den »store« Opgave var 8-Timers og den vejede med Dobbeltkarakter. Det var (og er jo den Dag i Dag) tilladt at have ikke blot Lovsamlinger,

men ogsaa alle Lærebøgerne med til Prøven. Ved den »lille« 4 Timers konkrete Opgave skulde ogsaa til nogen Grad Kundskabsfylden fra Lærebøgerne prøves, idet disse ikke turde medtages her.

At der indførtes saadanne *konkrete Prøver*, mødtes fra alle Sider *med Sympati*; jfr. U. f. R. 1900, S. 690-91. Dog har man vistnok i Tidens Løb skønnet, at den lille Opgaves Kundskabsprøve ikke gav meget Indtryk af Kandidatens Standpunkt i saa Henseende, og navnlig, for begge Opgavers Vedkommende, at de som Dygtigheds- eller Modenhedsprøver ofte virkede usikkert, rangerende Kandidaterne urigtigt. Dette var maaske Grunden til, at man fra 1918 kun har bevaret den ene (den »store«) konkrete Opgave, og for dennes Besvarelse nu kun har gjort Karakteren »enkeltvejende«. Alligevel tror jeg bestemt, at konkrete Opgaver, kombinerede med andre Prøver — jfr. nedenfor om vore nu i saa stort Omfang benyttede »almindelige« Opgaver — meget vel kan bruges, naar Bedømmelsen er skønsom overfor de Unges Modenhedsgrad og deres Ukendskab til Retslivet. Og navnlig mener jeg, at de stadig *bør* bruges, formedelst deres udmærkede, ja uundværlige *Tilbagevirkning paa Studiet*: Der læres her meget under flittige Øvelser i selve den Kunst ved Eksamen at besvare konkret stillede Opgaver. (Ogsaa til Mundtlig bør Spørgsmaalene helst ret ofte formes konkret). Desuden bliver dette et Led i Forsøgene paa at gøre Uddannelsen mere »praktisk«, jfr. de »praktiske« Lektors fortræffelige Undervisning. Det praktiske tilegnes maaske mest indirekte f. Eks. *ved*, hvad Lærebøgerne og Forelæsningerne fremdrager fra Retslivet, *ved* Bogholderiundervisningen og (lidt) *ved* Besøgene i Domstolene og lign.

Som den anden Bestanddel af Skriftlig indførte Reformen af 1902 to (6 Timers) *teoretiske »Specialeopgaver«*, jfr. Universitetets Aarbog 1902-03, S. 454-55. — Den Bemærkning kan her indskydes, at de danske Jurister ikke skulde besvare disse to »Specialeopgaver«, ligesom de ikke skulde lære Stats- og Folkeret og overhovedet ikke tage Eksamens 1ste Del. Derved blev deres Eksamen en underlig Torso og er med Rette nu endelig helt afskaffet. Der er jo i Nutiden — modsat Forholdene for 100 og flere Aar siden — rigeligt med Studenter, og det er endog særlig vigtigt, at enhver juridisk Eksamen, som giver Adgang til offentlige Ansættelser, er baseret paa Studentereksamen.

Ved Specialeopgaverne gaves der Kandidaterne en vis Valgfrihed. Fakultetet udpegede 6 Omraader af 1) Civilret I (oprindelig Familieret, senere Arveret), 2) Obligationsret, 3) Ejendomsret (Tingsret), 4) Strafferet, 5) Proces og (indtil 1918) 6) Statsret. Hver Student valgte to af disse: heraf een indenfor Formueretten og een udenfor den. Gennem disse to Specialeopgaver vilde man sikre sig, at visse mindre, men centrale Dele af Kundskabsmassen studeredes særlig grundigt. Da det for den enkelte Student kun blev en mere vilkaarligt afgrænset Del deraf, maatte det, saaledes som det ogsaa fremhævedes (se Universitetets Aarbog 1902-03, S. 454-55), være Hoved-Øjemedet at opnaa saavel en almindelig Uddannelse af teoretisk Modenhed, som ogsaa Uddannelsen af Evnen til at tumle med Literaturen saavelsom med Domme og administrative Skrivelser; for bedst at opnaa dette valgtes der to forskellige og *centralt* vigtige Omraader.

Udviklingen i de følgende Aar. I *Praksis* førte det dog overvejende kun til en — ganske vist strengere — Fastholden paa dette snævrere Omraade af Kravene ved *de hidtidige »Referatopgaver«*. Vedkommende Professor førte gennemgaaende »sine« Specialister kun lidet udover den hidtidige Norm; nogle ved at fordre lidt ekstra monografisk Literaturkundskab, andre ved at opgive et Antal af Bognoternes Domme eller Skrivelser (de sidste turde, f. Eks. i Ministerialtidende, medbringes til Eksamen), som skulde eller dog gerne burde tages i Betragtning, jfr. herom i Forordet til min Familieret fra 1916. Det blev da intet vellykket Forsøg; men det var, tror jeg, ogsaa en Kompromis-Løsning liggende mellem de tidligere Referatopgaver og en virkelig Prøve paa teoretisk (»videnskabelig») Modenhed. Med en Løsning af en saadan Art sætter man sig jo let mellem to Stole! Jeg anbefalede, tror jeg, i 1900-1902 under Reformarbejdet ivrigt en Efterligning af den tyske, specielt preussiske Prøve med en (»6-Ugers») *Hjemmeopgave* i den *videnskabelige* Behandling af et særligt Emne, se nærmere herom U. f. R. 1900, S. 660-61, 664, 674 og især 691-93. Jfr. herved den »Afløsningsopgave«, som Kandidaten efter de seneste Reformers tør skrive, og som er benyttet af nogle faa flinke Kandidater (efter min Mening af altfor faa). At saa faa har gjort det, beror sikkert bl. a. paa, at Kandidaten let faar en lavere Karakter for denne Besvarelse end for

Gennemsnittet af alle sine sædvanlige Prøver. Og i vor Tid er jo for de fleste Kampen for det højest mulige Points-Antal den langt overvejende Interesse; desuden tager det at udarbejde en god »Afløsningsopgave« adskillig ekstra Tid og Kraft.

Ligesom vistnok i Nutiden *mange* blandt Eksamenskommissionens Medlemmer *ser skævt* til saadanne Opgaver, saaledes var der i 1900-1902 *ringe Sympati* for en hvilkensomhelst Slags »*stor teoretisk Opgave*«. Det maa nu ogsaa erkendes, at det har adskillig eksamensteknisk (ogsaa moralsk?) Betænkelighed at arbejde med »Hjemme-Eksamensopgaver« i et Fakultet med saa talrige Studenter; ligesom det at skulle rette mange saadanne Opgaver let vilde blive helt uoverkommeligt.

Paa den anden Side vilde det være sørgeligt, om man ikke kunde faa vor Eksamen indrettet saaledes, at den viste, hvor langt fremme Kandidaten var i *Tilegnelsen af juridisk Metode*. Den skriftlige Dokumentation herfor kan sikkert ikke undværes. Det synes mig end ikke tilstrækkeligt, om end i sig selv saare nyttigt (se herom nedenfor), at Professorerne gennem den almindelige Rets- og Retskildelære direkte foredrager Metodelæren og ved Eksamen hører i dette teoretiske Fag — et Omraade, hvor iøvrigt længe adskilligt har været forsømt ved vort Fakultet, bl. a. af mig personlig.

Vel er det, og dette bør understreges stærkt, en Uddannelse af Jurister *for Praxis* det gælder, og *ikke* af unge *Retsvidenskabsmænd*; men alligevel er det en Hovedsag at Studenternes »videnskabelige Evne« skoles og uddannes. Thi alle, der i Livet virkelig skal kunne dyrke Ret, saasom især Dommere, Sagførere, Amtmænd og mange af Central-administrationens Embedsmænd, maa kunne arbejde selvstændigt, efter Omstændighederne med Retssamlinger, Domssamlinger og Retslitteratur, især Haandbøgerne. Alt dette, med dets Retssammenligning og Kritik, er at »dyrke«, om end ikke at »skrive« Videnskab; det er Retsvidenskabelighed. Iøvrigt er der jo ingen skarp Grænse mellem en Domsbegrundelse eller Sagførerbetænkning paa den ene Side og en videnskabelig Afhandling eller hel Bog paa den anden Side.

»*Manuduktionsclichéernes*« store, men triste Betydning. Som det udviklede sig var altsaa *Specialeopgaverne dødsdømte*; en særlig

Side ved denne Udvikling skal her betones: Jeg har ganske vist, og navnlig i det første Ti-Aar efter 1902, fundet adskillige blandt »mine« Specialister i Civilret I, som ikke blot skrev en god Besvarelse her, men som utvivlsomt ogsaa dokumenterede, at de selvstændigt havde studeret Faget med den nævnte videnskabelige Opgave for Øje. Nogle havde fundet paa nye Betragtninger over, eller dog selvstændige Opstillinger af det givne Emne; andre havde samlet og behandlet et Materiale fra Bognoternes Domme og Skrivelser.

Efterhaanden blev det imidlertid daarligere og daarligere med det selvstændige Arbejde. En Hovedgrund hertil finder jeg i *Manuduktionsvæsenets Udvikling* gennem dette Aarhundredes nu forløbne c. en Tredjedel. Dygtige Manuduktører har der været, delvis rene Specialister i denne Kunst at lære Studenterne indenfor det enkelte Speciale at skrive Opgaver, som gav Indtryk af et eget selvstændigt Studium — men desværre ogsaa *kun* Indtrykket heraf.

Vi staar her ved et for hele Studiet vidtrækkende, men stærkt skadende Fænomen: et »*Manuduktionsvæsen*«. Da jeg i 1884-87 og 90-92 selv manuducerede, søgte vi Manuduktører vel at hjælpe Studenterne med at skønne over, hvilke Opgaver der sandsynligvis i de forskellige Fag vilde »gaa« til de forestaaende Eksaminer. Og saaledes havde det nok været i lange Tider. De »truende« Spørgsmaal kunde Manuduktøren saa op til Eksamen gaa igennem efter Lærebøgerne. *Men* det vilde være uoverkommeligt saavel her at faa alt væsentligt taget igennem, som navnlig at opdele Stoffet i de mulige Opgaver. Dette vilde derimod kunne naaes, og naaedes faktisk, indenfor et Speciale eller to. Ja det kunde ogsaa betale sig for Studenterne — og for Specialistmanuduktøren der underviste store Hold ad Gangen. Studenterne har af Manuduktørerne ofte ligefrem faaet dikteret Skemaer eller »Dispositioner« for den træffende Besvarelse, mulig endog med visse Forbedringer af Lærebogen, især dens Form, eventuelt med en Sammenstilling fra forskellige Afsnit af Lærebogen.

Saadanne Cliché-Besvarelser er svære at bedømme, omend Censor ofte — især ud fra mange rigtige Besvarelsers nøje Ensartethed — har lært at genkende en saadan »Manuduktør-Indprentning«. Var nu virkelig det af Kandidaten udviklede forstaaet og ikke blot udenadslært?

Desuden kunde det jo befrygtes, at visse Kandidater ikke lod sig nøje med at have Skemaerne i Hovedet, men tog dem med i Lommen. Værst var det, at en saadan Manuduktion, gennemført under Specialestudiet, helt ødelagde dette som saadant, idet der intet blev tilbage af det, som Studenten skulde lære ved eget selvstændigt Arbejde, f. Eks. med Domme. Selvfølgelig gaar en saadan Trafik mindst ud over de flinkeste, som har Evne, Tid og Lyst til selvstændigt Studium og en virkelig Tilegnelse.

At man i 1931 afskaffede de hidtidige Specialer, var da vel nok det rigtigste. Kun er det et Spørgsmaal, om ikke den tilsvarende *Kalamitet* har ramt den nu indførte *teoretiske Formueretsopgave* til 3die Del. Da Opgaveudvalget, vel for at krydse saadanne Tendenser, fornylig valgte at give en Opgave, som Manuduktørerne ikke havde forudset, forfærdedes Kandidaterne øjensynlig. Maaske var Opgaven lidt svær, men derpaa kunde Bedømmerne raade Bod ved en lempelig Karaktergivning. De helt flinke klarede den alle godt. Men trist var det, at mange (vel over Halvdelen) helt gik fra Snøvsen, opgav ethvert Forsøg paa at svare paa, hvad der var spurgt om, og i Stedet for leverede den af Cliché-Opgaverne, som de vel fandt mest beslægtet med den stillede!

Om Faginddelingen efter Reformen af 1902, navnlig om den nye 1ste Del. Indretningen af Fagenes Fordeling i 1902 mellem 1ste og anden Del var saa nogenlunde lige den modsatte af den ved Fællesprøven, jfr. Universitetets Aarbog 1902-03, S. 451. 1ste Del skulde for Fremtiden i Hovedsagen være *propædeutisk*; dette var særlig Tanken hos det Fakultetsudvalg, som udarbejdede Forslaget til Reformen. Foruden at fastholde den Hukommelseslettelse, som man i 1890 søgte overfor den tidligere udelte Eksamen, og som nu var blot endnu langt mere paakrævet, vilde man for Studiets første 2 Aar nu skabe en Studiemaaade, som passede for den helt unge Student; man vilde føre ham lempeligt frem imod det egentlige, svære Studium og undgaa den tidligere Læringsmaade for de første Aar, hvor man i en »første Gennemlæsning« stadig og længe fik nyt og svært Stof, saaledes at man ligesom druknede deri og intet Sammenhæng opnaaede. (Men ved Reformen blev den nye 2. Del dog vel stor, jfr. nedenfor om Reformerne

af 1918 og 1931). Den nye 1ste Del skulde lettes ogsaa derved, at den blev rent mundtlig.

Dette Studium og denne Eksamen ordnedes under Paavirkning af den »Zwischenexamen«, som var kendt fra Østerrig, og som i 1900 lige var blevet indført i Bayern, jfr. U. f. R. 1900, S. 658-59, 689 og 693. En saadan Ordning var noget hidtil ukendt saavel i Danmark som ogsaa i det øvrige Norden. Da Fagene blev: »Encyklopædie« (d. v. s. »borgerlig Ret«) med *almindelig Retslære* samt *Romerret*, *dansk Rets-historie* og *Nationaløkonomi*, kunde dette Studium aldeles væsentlig formes som et propædeutisk.

2den Del blev større end den tidligere Fællesprøve ved at man optog Sørret (som en Del af Civilretten) og Statsret med Folkeret. Lige til de seneste Aar læstes ikke, eller dog kun en mindre Del af Statsforvaltningsretten. Derved at man traditionelt til Civilret I medregnede Privatrettens almindelige Del — i Hovedsagen en Retskildelære —, bødedes der noget paa, at »almindelig Retslære« helt gjordes færdig ved 1ste Del. En medvirkende Grund til, at Romerret, Retshistorie og almindelig Retslære lærtes, og lærtes alene, ved 1ste Del, var utvivlsomt Ønsket om at Fagkredsen ved 2den Del ikke skulde blive for omfattende. Helt lykkelig efter Princippet: først de propædeutiske Fag, senere de Fag, som skulde tilegnes grundigt (mere »modent«), var Inddelingen dog ikke. Jeg tror at mindes, at Lærerne i disse Fag — jeg var den ene af dem — kun med et Suk gik med til, at disse deres Fag alene skulde læses til 1ste Del. Disse Lærere var særlig ivrige for Reformen; og de fleste af Lærerne saa ikke gerne deres Fag fjernet fra 2den Del. Paa den anden Side skulde Indretningen af Skriftlig gøre den nye 2den Del betydelig lettere end Fællesprøven, især fordi Referatet af Professor-Argumentationerne indskrænkedes saa stærkt.

SENERE ÆNDRING AF FØRSTE DEL, KRITIK HERAF

Indretningen af 1ste Del forskød sig senere paa følgende Maade: Ved Eksamensreformen af 1918 henlagdes yderligere Statsret med Folkeret til 1ste Del, medens samtidig Romerret og almindelig Retslære flyttedes over til anden Del. Denne sidste Overflytning var i og for sig

rationel. Thi *Romerretten* hører naturligst sammen med dansk Civilret, især Formueret. Den særlige Fordybelse som dette, hele vort Studiums Hovedfag, tiltrænger, kan støttes af et samtidigt Romerretsstudium. Desværre er dette efterhaanden skadet meget derved, at man har maattet opgive ethvert Krav til Studenterne om at kunne læse Kilderne i Grundsproget. Hvor meget end Lærerne, og særlig i de senere Aar Professor Dahl, med Held har kæmpet for gennem Forelæsninger at gøre Romerretsstudiet historisk og levende, saa hæmmes Studiet af Lassens Lærebog, der er meget kondenseret og formet i den nu forældede Form, som stammer fra den »Pandektenform«, som tidligere var og maatte være den gængse. Efter min Mening bør Romerret udgaa af Fagkredsen, jfr. dog S. 446.

Den *almindelige Retslære* har indtil de allersidste Aar (herom nærmere nedenfor) været ret forsømt, idet man ogsaa efter 1918 længe alene har haft min lille Begynderbog fra 1904 (genudgivet og bedre tilrettelagt ved Professor Vinding Kruse) at læse efter. Desuden skulde Eksaminationen (ogsaa af Retskilderne) kun være et Tillæg til den i de positive Fag, der kunde indflettes efter Skøn; men en saadan Ordning medfører, at Studenterne skænker Bogen et Minimum af Interesse. Desuden er min Bog alene egnet for Studenter til første Del, og bliver sikkert ogsaa afløst, forhaabentlig snart. I sin »Ejendomsretten« har Vinding Kruse, i Tilknytning til Formueretten, givet vægtige Bidrag til den almindelige Retslære.

At man i 1918 til 1ste Del *overflyttede Statsret og Folkeret* — senere kom i stigende Omfang Statsforvaltningsretten til — havde bl. a. den Grund, at 2den Del med det stadigt og stærkt voksende Lærebogsstof *trængte til Aflastning*. Rigtig propædeutiske var dog disse Fag ikke, navnlig ikke Forvaltningsretten. Desuden viser Erfaringen, at det hukkommelsesmæssige, og dermed Faren for blot Udenadslæren, i væsentlige Dele af Statsret og Folkeret træder stærkt frem.

Imidlertid var der dog ogsaa for mange af Lærerne en anden Grund til denne Flytning. Den Tanke havde vundet Terræn — sikkert ogsaa mellem Censorerne — at man *burde gøre 1ste Del strengere* (i 1931 yderligere gennem en 7-Timers skriftlig Prøve over hele 1. Dels juridiske Fagomraade), for derved at *dæmme* op mod den voksende og

formentlig altfor stærke *Tilstrømning* til vort Studium, saaledes at de Studenter, for hvem Studiet ikke rigtig laa, saa tidlig som muligt blev førte bort til anden Gerning, til Gavn for dem selv, og saaledes at maa-ske i stor Udstrækning Juraen tiltrak en Elite af Studenterne, efter Evner og Flid! Derfor tog man det yderligere Skridt at forhøje Bestaaagrænsen, nemlig til 44 Points, lig $g \times$ i Gennemsnit. Ved at en skriftlig Prøve kom til, betød denne Skærpelse indtil 44 Points endnu mere. At Rethistorien i 1931 førtes bort fra 1ste Del, gav ingen stor Lettelseskompensation.

Da Reformen af 1931 *delte Hovedeksamen* i to Dele, *bortfaldt* de Hensyn som havde kunnet tilsige, at der af »Lettelsesgrunde« henlagdes mere til 1ste Del, end hvad det propædeutiske Øjemed fordrede. Hertil kommer, at det efter mit Skøn er urigtigt, blot til nogen Grad at tilstræbe gennem Eksamen (gennem Studiekravene) at faa fyldestgjort dette *Sidemotiv*: lad os faa rejst en Skranke, som kun de flinke kan sætte over! Saadanne Sidemotiver er altid farlige, de vil saa let skade Hovedmotivet: det gode Studium og den paa Studiet helt gavnligt tilbagevirkende Eksamen! Skal Adgangen til juridisk Studium begrænses — ligesom maaske til andre »højere« Studier — bør det ske ved helt andre, direkte virkende Midler — saasom en mekanisk Afgrænsning af Tilgangens Antal —, men ikke ved at fordærve eller dog væsentlig skade Studierne for dem, der kan og bør sætte over »Eksamensskranken«. Og disse bør ikke blot være de, som er slaaede til en første Karakter, men ogsaa de, som kan og bør nøjes med en »anden Karakter af første Grad«, egnede som de er for de beskedenere Stillinger i vort Samfundsliv, hvortil dette Eksamensresultat gennemsnitlig angiver en passende teoretisk Udvikling.

Min *Hovedindvending* mod denne »vanskeligt overstigelige Skranke« er Erfaringen om, *hvor faa* det er som det første mislykkede Forsøg, med Rette, *belærer om*, at de bør *opgive Juraen*. Saare mange prøver to eller tre Gange, og hvis de saa — i jo større Tal, jo sværere 1ste Del er gjort — dog ikke naar frem, er altfor megen Kraft og Tid spildt. Ogsaa de, som kan og bør sætte over Barrieren, taber for meget. Især er her Folketret, Statsret og Statsforvaltningsret saare uheldige »Skrankefag«. Saaledes som der hidtil er eksamineret, kræves der, eller søges der i alt Fald

af Studenterne præsteret, et meget stort og præcist Hukommelsesarbejde, som langt fra har en tilstrækkelig Uddannelsesværdi. Det giver desuden en Viden, som let glemmes senere under Studiet og i stort Omfang angaar Fag-Emner, som det senere i Livet har ringe praktisk Betydning for de fleste at være orienterede i. Selv om det maaske er godt at øve Hukommelsen, og selvom den nævnte Del af den offentlige Ret er god til at øve sig deri, skønnes altsaa det vundne her ved 1ste Del at være altfor dyrekøbt.

Min anden, ogsaa vægtige, *Indvending* er den, at det propædæutiske Øjemed, som er saa væsentligt, sættes i Skygge ved alle disse »Skranke-Foranstaltninger«. Man bør derfor *vende tilbage* til det, som i 1902 var Fakultetets Formaål med dets nye 1ste Del. Det vigtigste her er det Overblik over Hovedfaget: Civilret, og den Indøven i Forstaaelsen og Beherskelsen af denne »den borgerlige Ret«, der kan opnaas med en *Lærebog* heri som *Munch-Petersens fortrinlige Værk*.

Det var af allerstørste Betydning for Reformen af 1902, at den unge Dr. jur. og Docent Hans Munch-Petersen — der ved Siden af Julius Lassen hørte til Reformens Hovedmænd — i Juli 1901, kort før han blev Professor, udgav denne Bog, hvorefter der i 1934, lige før hans Død, udkom 9de Udgave. Den oprindelige Plan og Form har staaet sin Prøve, blot er Definitionerne efterhaanden blevet skærpede, den stringente retsvidenskabelige Side med Rette draget mere frem, uden at Bogen dog har mistet sit populære Snit. Med stor Omhu er den stadig ført à jour ad baade ny Ret og ny Literatur. I sidste Henseende har Forf. med Finhed og Resignation holdt sin personlige Kritik tilbage og fremstillet Fagprofessorernes Meninger.

Som berørt mindes vi Gamle tydeligt, hvor slet de første ca. to Aar af vort Studium var tilrettelagte for os. I 1902 havde man faaet en virkelig Begynderbog, som var afpasset efter ogsaa de helt unges Fatteevne. Nu blev Hovedstudiet fortrinlig indledet, og efter kun 3 à 4 Semestre kunde man have taget fat herpaa, hvis 1ste Del ikke var gjort sværere.

Ved Siden af borgerlig Ret bør Begynderne — saaledes som det skete i Tiden 1902 til 1918 — lære lidt *almindelig Retslære*, fortrinsvis »Grundbegreberne«, især de mere formelle. Maaske kunde man, naar

dette Fag var genindført til 1ste Del, benytte en lignende Bog som min fra 1904, helst med visse mindre Udvidelser af de første Kapitler, saaledes som sket i Nordmanden Knophs Begynderbog »Oversikt over Norges Rett«, Oslo 1934.

Andre af 1ste Dels Fagene fra 1902 bør vistnok forbigaaes her for Fremtiden. Saaledes dansk Retshistorie, der, om det skal være et selvstændigt Fag, bør ligge ved 2den eller 3die Del. Lidt Retshistorie burde dog maaske læses ved 1ste Del, men da som Bestanddel af et nyt Fag: en Oversigt over europæisk Rets og Retsvidenskabs Udvikling i store Træk gennem Tiderne med lidt Romerret som Indledning. Et saadant Fag kunde formentlig gøre særlig Gavn som Begynderbog — at læses uden at skulle kunnes i Enkelthederne. Læreren, som formede Lærebogen, maatte ganske vist have særegne historisk-filologiske Evner og Studier. Der haves et udmærket Forbillede i de første 169 Sider af Nordmanden Fr. Stangs »Innledning til Formueretten, 3die Udgave, Oslo 1935«. Ak, gid disse Sider forelaa i en Særudgave at give danske (og svenske?) Retsstuderende i Hænde! — Det hidtil fremhævede skulde være passende som, det juridiske, Fag ved 1ste Del, hvad enten det formedes som et enkelt Fag: Encyklopædien, eller det skiltes ud i 2 eller 3 Fag. Som berørt burde Romerret ikke være Fag til 1ste Del — saaledes som i 1902-1918 — udover hvad der kom med i den omtalte korte »Univer-salretshistorie«.

Endelig burde, efter mit Skøn, og efter min Erfaring nu i de sidste 5 à 6 Aar som Censor, ogsaa *Nationaløkonomien udgaa* som et Fag for Juristerne (ved 1ste Del), saaledes som Eksamen heri (og i Statistik) nu foregaar. Selvfølgelig kunde visse Sider af Statistik, Finansret eller Skattepolitik vel nok foredrages for og læres af de unge Jurister, saaledes at de fik nogen Gavn og et vist socialt Overblik derigennem. Men det maatte altid blive et trættende Hukommelsesfag, og Oversigten være ret overfladisk. Derimod kunde visse Sider heraf — ligesom af Sociologi — finde Plads indenfor de juridiske Lærefag, især almindelig Retslære og Formueret ved Eksamens 3die Del. Naar f. Eks. her den Jurist, som var Lærer i Formueret, havde saa meget Studium og Forstaaelse af teoretisk Nationaløkonomi, at han turde binde an i alt Fald med visse Sider heraf, kunde han, med sit indgaaende Kendskab til,

hvad en juridisk Studerende kunde forstaa af dette svære Fag, maaske gøre mere Gavn her end den langt lærdere Specialist i Nationaløkonomi. Saadanne Formueretslærere findes sikkert for Øjeblikket i vort Fakultet.

De *mange*, som dog vel nok imod mig vil holde paa, at Juristerne undervises og det ordentlig i et statsvidenskabeligt Fag, vilde utvivlsomt beholde teoretisk *Nationaløkonomi*. Heroverfor er det imidlertid min, ved Eksamenserfaringen vundne, Overbevisning, at Planen bør opgives fuldstændigt og snarest muligt. Nogen Betydning for mig har det her, at Ideen om et rent Propædeutikum — passende lille efter Tid og Møje, og læggende Hovedvægten paa den Unges Indførelse i Forstaaelsen med Undgaaen af Hukommesslidet — slet ikke *kan* gennemføres, hvis Faget Nationaløkonomi beholdes ved 1ste Del og tilmed vejende for en Fjerdedel af Eksamen.

Afgørende er det desuden, at naar Juristerne høres i Nationaløkonomi, ligegyldigt hvem af de statsvidenskabelige Lærere der hører dem, bliver *Udfaldet meget usikkert* — maalt bl. a. paa Kandidatens Standpunkt i de juridiske Fag. Eksaminationen er meget frygtet af Studenterne, maaske bl. a. fordi Studenterne bedre kender deres juridiske Lærere. Og Forberedelsen er tung og svær, tagende paa Hukommelsen og for de fleste — ingenlunde dog for alle — følt som et Hukommesslid og som et Sisufus-Arbejde, nemlig ad *Forstaaelsen*. Derfor tilstræber de fleste at lære Pensum udenad; langt færre søger en virkelig Forstaaelse, og meget faa opnaar en saadan! Sagen synes mig den ganske simple, *at vel* er Indsigt i Nationaløkonomiens Grundsætninger noget overmaade *attraaværdigt*, bl. a. ogsaa i høj Grad for de unge Jurister, men *at dette* desværre aldeles gennemgaaende er noget *uopnaaeligt* ved et juridisk Propædeutikum (ligesom hvis det forsøgtes at forstaa Statistikens Teori). Et saa fornemt og centralt Fag som teoretisk Nationaløkonomi kan her normalt slet ikke forstaaes. Er det ikke ogsaa en Erfaring, at meget faa Jurister senere i Livet lærer at forstaa teoretisk Nationaløkonomi? Og giver det ikke en Kontrabelysning, at kun faa Nationaløkonomer under deres Studier, og maaske ogsaa senere, forstaar Formueretten som Videnskab i dennes Grundsætninger og Metode? Derfor tror jeg ogsaa, at et Studium af Formueret for nationaløko-

nomiske Studenter ikke kan være videre frugtbringende — herom har jeg dog ingen Erfaring, hverken som Eksaminator eller som Censor.

For at en ny 1ste Del, formet omtrent som ovenfor foreslaaet, skal kunne fyldestgøre sit propædeutiske Formaals, derunder gennemsnitlig ikke at slippe de Kandidater frem, som har vist Mangel paa de fornødne Evner (naturlig retlig Forstaaelse), bør der sikkert ligesom efter 1931-Reformen stilles en ret *kraftig skriftlig Opgave* — og det en »almindelig« Opgave, ligesom ved 2den og 3die Del, om hvilken Opgaveform nærmere nedenfor. Hovedvægten ved de abstrakte og konkrete Bestanddele af Spørgsmaalene bør lægges paa den borgerlige Ret, dog bør der ogsaa kunne falde Opgaver fra ethvert Afsnit af 1ste Dels øvrige Faggrupper. Nogen Opgave, der ligner »den store« konkrete Opgave ved 3die Del, bør ikke gives.

En afgørende Forbedring vilde det være (iøvrigt i Lighed med den omtalte tyske Zwischen-Eksamen), at der ved Propædeutikum *alene gaves Karaktererne »Bestaaet« og »Ikkebestaaet«*. Hermed fulgte, hvad det ogsaa er Mening med denne Foranstaltning, at Karakteren intet skulde veje ved Bestemmelsen af de endelige Eksaminers Pointsantal. Ved Reformen af 1902 paatænkte Nogen et Skridt i denne Retning, nemlig at de Points, der erhvervedes ved 1ste Del, kun for Halvdelen skulde veje i hele Eksamensresultatet. Det bliver et Skøn, hvormeget der skal fordres af Kundskaber, Evner og Udvikling for at give »Bestaaet«; maaske kunde det, at blive staaende ved Gennemsnit 11, give en vis Vejledning. — Nogle vilde maaske mene, at selvom 1ste Dels Points ikke skulde veje ved det samlede Resultat, kunde man godt give Specialkarakterer her, bl. a. for, ligesom hidtil, at faa en Vejledning for Stipendieuddelingen. For ikke at forplumre den ønskede negative Virkning af »blot Bestaaet«-Ordningen vilde det dog være godt, om man kunde finde andre Udveje for Bedømmelsen ved Stipendie-Uddelingen.

I alt Fald saalænge der (jfr. herom nedenfor) efter Lov eller Praxis ved Ansættelser — navnlig nær efter Eksamen, men eventuelt ogsaa adskilligt senere — lægges en stor *Vægt paa Højden af det Pointsantal*, hvormed Kandidaten endelig er bestaaet, faar denne særlige »blot bestaaet«-Regel ved første Del en stor og, tror jeg, i det hele

meget gavnlig Virkning. Det gælder nemlig om, at enhver Student, selv den hvis Præstation kun er ganske lidt over Bestaaagrænsen (44 P.), befries for enhver Impuls — som hidtil saa ofte har virket — til gennem at tage en bestaaet 1ste Dels Eksamen om at faa bedre Points at gaa videre med; f. Eks. ikke at nøjes med de opnaaede 46 à 48, men maaske faa 50 eller 52 en anden (eller tredje) Gang. Impulsen er stærk for de fleste, fordi de fleste gerne vil have Laud tilsidst — og det det bedst mulige.

Med en »blot bestaaet«-Ordning kan man indrette en 1ste Del helt praktisk. Til den ene Side kan man ved at hævde en passende Højde i Kundskaber og Forstaaelse fremtvinge et virkeligt Studium til 1ste Del, hindre at nogle gaar op paa Puf med for ringe en Forberedelse, og samtidig sætte en vis Barriere for dem, som bør opgive det juridiske Studium. Paa den anden Side bliver den Tid, Forberedelsen koster, passende, f. Eks. 2 Aar fra Artium for Flertallet, 1½ for de særlig flinke og flittige. Opfylder blot et Propædeutikum dets Formaal, er det en stor Fordel, at Studenterne snarest kan faa taget fat paa det egentlige Studium, til 2den og 3die Del.

En formentlig god Regel, og i hvert Fald et godt Middel til at hindre, at Studenter for tidligt letsindigt prøver paa at slippe igennem første Del, burde indføres samtidig med, at »blot-bestaaet«-Ordningen indførtes her: Det skulde *kun* være tilladt at *gentage Forsøget paa at bestaa en enkelt Gang*. Dog skulde der vel nok under virkelig vejende Omstændigheder kunne dispenseres fra denne Regel, f. Eks. ved Sygdom under Eksamen. Hvorledes end iøvrigt Censureringen ordnedes, burde borgerlig Rets-Præstationen — ligegyldigt om der eksamineredes i flere Fag eller i et enkelt kombineret Fag — veje tungt: mekanisk udtrykt som 50-25-25, hvis der arbejdedes med to Bifag ved Siden af borgerlig Ret som Hovedfaget. — — —

Vi forlader nu 1ste Del og gaar over til *2den og 3die Dels Studium og Eksamen*. Der er ikke Grund til at skrive noget videre om 2den Del, saaledes som den blev i 1918, udover hvad der fremgaar dels af det foran bemærkede, dels af Ordningen ved Reformen i 1931. Imod selve de Fag, hvoraf den bestod indtil 1918 — Civilret I, Formueret, Strafferet, Proces, og Statsret med Folkeret — vides intet at erindre. Kun vok-

se de Fagene (Lærebøgerne) saaledes i Omfang, at den Lettelse, der blev vundet ved, at Statsret i 1918 (senere ifølge 1931-Reformen med Forvaltningsret) og Folkeret var henlagt til første Del, langt fra gav den fornødne Kompensation for denne Vækst. Derfor blev man med god Grund drevet til (ved 1931-Reformen) at dele Hovedeksamen i de to Dele, en noget mindre ny 2den Del med Civilret I, Strafferet og de »valgfri« Fag enten Romerret eller Retshistorie, og en 3die Del med til Mundtlig det meget store Fag Formueret og desuden Proces, samt særlige skriftlige Prøver; dels en konkret Opgave og dels en Opgave i teoretisk Formueret. Samtidig blev der ved alle 3 Dele stillet en ret stor *»almindelig« Opgave*.

Ved *»almindelig«* forstaas jo en Opgave, der omfatter en Del (6 à 10) mindre, af hinanden uafhængige Spørgsmaal, dels i abstrakt, dels i konkret Form; de sidste staar ligesom paa Overgangen mellem paa den ene Side en *»stor konkret Opgave«*, der kræver en Betænkning over et enkelt Retstilfælde (en Slags Dom i Indhold, men ikke i Form) og paa den anden Side en rent teoretisk Besvarelse af et givet Retsregels-spørgsmaal. Det synes, som om Formen med *»almindelige«* Opgaver betegner et afgørende Fremskridt. Den afløste i 1918 *»den lille konkrete Opgave«* fra 1902. Ved 1ste Del, hvor der jo før 1931 ingen skriftlig Opgave stilledes, har den, ogsaa snart i konkret snart i abstrakt Form, prøvet i alle Fagene: borgerlig Ret, Statsret, Statsforvaltningsret med Næringsret og Folkeret, med flest *»Smaaopgaver«* stillede i borgerlig Ret. Ogsaa denne Prøve synes at have været god, baade som Eksamen og i dens Tilbagevirkning paa Studiet. Bliver en reformeret 1ste Del indrettet omtrent som foreslaaet ovenfor, kan den blive endnu bedre med en mindre eller ingen Vægt lagt paa de Fag, hvor det hukommelsesmæssige maatte spille og hidtil har spillet en særlig (og for stor) Rolle.

Ved 2den Del, saaledes som den fra 1931 er indrettet, og hvor en almindelig Opgave er den eneste skriftlige Prøve, deles Småopgaverne mellem Civilret I og Strafferet. Ved den nye 3die Del deles der paa tilsvarende Maade mellem Formueret og Proces. Det er jo ordnet saaledes — baade gennem den teoretiske Opgave i Formueret og gennem den konkrete Opgave, der oftest vil blive formueretlig og aldrig stiller

processuelle Spørgsmaal —, at Formueretten, saaledes som den qua Studiets Hovedfag tiltrænger det, vejer tungt ved den nye 3die Del. I 1931 bortfaldt jo, som foran omtalt, de i 1902 indførte to teoretiske »Specialeopgaver«. Det er klart, at de almindelige Opgaver langt bedre end Opgaverne før 1902 fyldestgør en Kundskabsprøve uden samtidig at fordre for meget ogsaa af Professorbegrundelser.

Personlig kan jeg frit udtale min Anskuelse om Reformen af 1931; thi da den blev gennemført, var jeg ikke mere i Fakultetet og var da paa den anden Side endnu ikke blevet juridisk Censor. Jeg tror, at selve dette med en Tredeling var et lykkeligt Greb, som berørt, lidt og ikke for meget i Retning af den svenske Tentamensordning. Tredelingen har kunnet være og vil vistnok længe forblive et virksomt omend næppe tilstrækkeligt virkende Led i Bestræbelserne for at lette Hukommelsesarbejdet ved Eksamenslæsningen til den enkelte af Delene, idet man samtidig dog kunde give i hvert Fald de vigtigste Fag et stort Omfang, med mange Sider at studere grundigt. I alt Fald for det store Flertal af Studenterne vilde en saadan Ordning kunne passe godt. Reformens hele Indretning med de skriftlige Prøver til alle 3 Dele er vistnok ogsaa god. Endelig muliggør Tredelingen at danne den ovenfor foreslaaede lille, ret lette, og rent propædeutiske 1ste Del uden at overbelaste nogen af de to Hoveddele (de afsluttende og særlig faglige Prøver).

Alligevel mener jeg, at *der er flere Fejl* i den nugældende Ordning, som allerede har vist sig for den opmærksomme Betragter, og som burde rettes snarest, hvor ubekvemt eller endog uheldigt det end kan være saa ofte at ændre paa Eksamens- og samtidig altid ogsaa paa Studieordningen.

ÆNDRINGSFORSLAG NAVNLIG TIL TREDIE DEL

Mine Indvendinger retter sig—foruden mod 1ste Dels-Ordningen—navnlig mod tre Punkter: a) at tredje Del skal bestaa senest eet Aar efter 2den Del, saaledes at, naar Aaret er forbrugt, en Tagen om maa omfatte baade 2den og 3die Del, hvis ikke Dispensation gives, hvilket maa blive en sjældnere Undtagelse efter selve Ideen med denne Et-Aars

Frist — b) at en Betingelse for at faa denne efter mit Skøn højest uheldigt virkende Frist fjernet uden Skade, er den Ændring, at begge Civilretterne bliver prøvet samlet til 3die Del — c) Den tredie Ændring har intet Sammenhæng med a) og b). Der bør, mener jeg, ved 3die Del indføres en særlig, helst baade skriftlig og mundtlig Prøve i et Fag, som tager direkte Sigte paa retsvidenskabelig Metodelære, og som traditionelt kunde kaldes »almindelig Retslære« (med »Retskildelæren« som en vigtig Bestanddel).

Hvad angaar a) og b) og her særlig a), var Reformens Udgangspunkt den i og for sig priselige Opfattelse, at Eksamensordningen skulde fremtvinge et sammenhængende og vidtført *Studium af alle 2den og 3die Dels Fagene, førend* Kandidaten gik op til 2den Del. Studiet bag efter skulde blot være en Repetition af 3die Dels Fagene (foruden særlige Øvelser i at skrive konkrete og formueretsteoretiske Opgaver). At dette var det afgørende Formaal, og i og for sig et smukt Formaal, er klart. Ellers vilde man næppe have været tilfreds med den ligesom tilfældige, eller dog efter mere ydre (»kvantitative«) Grunde bestemte, Fordeling, *hvor de to Civilretter er skilt ad og hvor offentlig Ret er delt ud paa alle tre Dele!*

Fagfordelingen burde derimod, mener jeg, gaa ud paa denne Hovedinddeling: Saa vidt muligt samles de *offentligretlige Fag ved 2den Del og de civilretlige plus Metodelæren ved 3die Del*. Paa denne Maade indrettes hele Studiet saaledes, at man før anden Del kan koncentrere sig om de offentligretlige Fag og kan undvære at studere Civilret, før 2den Del er taget. Derved bliver det ogsaa muligt, ja naturligt, at fjerne enhver Tidsfrist mellem 2den og 3die Del; til denne sidste ligesom til de to første Dele kan Studenten bruge saa lang en Tid, han vil! Der studeres da i tre adskilte Afsnit. Efter 1ste Del tages til 2den Del de fra den hidtidige 1ste Del til Hovedeksamen tilbageførte positive Fag: Statsret, Statsforvaltningsret, Næringsret og Folkeret — endvidere Strafferetten. Disse Fag lader sig fuldtud godt studere paa Baggrund af den almindelige propædeutiske Uddannelse, specielt Oversigten over Civilretterne, der er vundet ved 1ste Del. I Retning af Kravet til Dybde i Studierne og til Modenhed kommer denne offentligretlige 2den Del til at ligge imellem 1ste og 3die Del, om end nærmest ved den sidste.

Det er kun tvivlsomt for mig, hvorledes der bør forholdes med Processen. Udefra set hører Straffeprocess til 2den Del og Civilproces nærmest til 3die Del. Maaske vilde det være rettest at lægge det meste af Processen ved 2den Del, men dog at lægge Skifteretten, som har saa nøje Tilknytning til materielle Spørgsmaal i Familieret, Arveret og Formueret (her Konkurs), ved 3die Del; denne Ordning fremfor at gøre helt op med Proces ved 2den Del, har den Fordel ligesom at holde »Procesinteressen« friskere under 3die Dels Studiet. Da Straffeprocessen jo hører sammen med den materielle Strafferet, og Grundlinjerne i al Proces bør studeres samtidig, synes den antydede Ordning at være den bedste.

Kun forudsætter den en betydelig *Reduktion* af alle disse *offentlig-retlige Fags* studiemæssige Omfang, saaledes at man nøjes med en kortere Oversigt over Detaljer og Positiviteter, og væsentlig kun understreger Grundprincipperne, Hovedlinjerne og de sociale Problemer, som ligger bag. Det er indlysende, synes jeg, at kun visse Sider af disse Fag tjener særlig til at uddanne juridisk Tænkeevne og i det hele retsvidenskabelig Metode. Idet de nævnte Sider af disse Fag understreges, faar Studenterne allerede under anden Dels Studiet en praktisk Øvelse i rigtig Brug af juridisk Metode uden endnu at have fordybet sig systematisk i selve Metodelæren.

Naar man tænker paa alt hvad der hidtil er indtærpet f. Eks. om Landstingets Sammensætning eller Værnetingsregler, kort sagt om disse offentligretlig-tekniske Spørgsmaal, som tilmed de færreste Jurister senere, qua Jurister, faar videre at gøre med, og naar man paa den anden Side betænker, hvor svært det for den unge er at lære alt dette »Maskineri«, især i Processen, der vil gaa som »Fod i Hose« for ham senere ude i Retslivet — da forstaar man, hvorledes den Begrænsning af, hvad der skal *læres* under Studiet, som alt i alt er saa paakrævet, netop i første Linje bør sætte ind her ved anden Del. Det sagte om Positiviteterne gælder efter mit Skøn ogsaa til nogen Grad om Strafferetten. Gennem den ny Kodifikation heraf træder mange for Retslivet praktisk vigtige Nydannelser i Straffebetingelser og Strafudstaaelsesmaader nok stærkt i Forgrunden i Praksis. Desuden interesserer de enkelte Forbrydelsesarters »Indhold« og indbyrdes Afgrænsning altid

Retslivet stærkt, *dels* fordi man — af Hensyn til Individernes Beskyttelse mod vilkaarlig Straf — fastholder (jfr. Straffelovens § 1) den snævre Grænse for Lovligheden af gennem subsidiære Retskilder at forøge de strafbare Handlingens Tal, *dels* fordi man vel endnu, i Strafferet som andetsteds, lider noget under den ældre (»tyskpaavirkede«) mere begrebsmæssige og mindre skønsømmelig praktiske Rets- og Retskilde-Metode. I min Ungdom laa Strafferetten Retsfilosofien nærmere, og navnlig fordi Kæmpen Goos var vor Lærer, lærte man mere end nu gennem Strafferetten, især dens almindelige Dele, de almene retsvidenskabelige Metoder. For Retsstudiet synes mig derimod megen praktisk, detaljeret Strafferet at burde undværes, naar, som berørt, Begrænsninger studiemæssigt er saa vigtige.

Hvad angaar Reglen om *Eet-Aars Fristen ved 3die Del*, maa jeg minde om, hvad jeg ovenfor gentagne Gange og især ved Omtalen af »Fællesprøveordningen« har søgt at paapege: Studenternes uudryddelige Tendens til at gemme til senere de Studier, som ikke skal gennemføres til den førstkommende Del af Eksamen — den Gang til Fællesprøven, nu til anden Del. Og selv de flittige eller ængstelige Studenter, som bruger adskillig Tid og Kraft til at læse paa Formueret og Proces forud for 2den Del, vil faa et tvivlsomt Udbytte deraf, og ad Formueretten maaske slippe lettere og bedre derfra ved at holde »den borgerlige Ret«s Formueretsafsnit oppe i Hukommelsen.

Det er navnlig ved Studiet af Privatret I, især Ægteskabs- og Testamentsret, til stor Skade, at dette Fag ikke ligger ved samme Del som Formueretten. Det har Gang paa Gang vist sig ved Eksamen, at Kandidaten faar Brug for formueretlige (bl. a. retshandelsmæssige) Begreber. Han har maaske nok læst paa de store Bøger i Obligationsret og Ejendomsret, men har ikke fordøjet det, som de bringer udover den borgerlige Ret, og derfor fører han helt skæve Betragtninger frem, idet han navnlig ikke faar Lærens Modaliteter med.

Faar han studeret 3die Dels Fagene kun for lidet før 2den Del, bliver Arbejdet ham som Regel uoverkommeligt til 3die Del; dette gaar oftest især ud over dels Processen, dels saadanne Afsnit af Formueretten som Selskabsret og Søret. Det viste sig saaledes ved den konkrete Eksamensopgave fornylig, en Opgave der helt byggede paa Interes-

sentskabsret, at Grundbegreberne var daarligt tilegnede hos mange; adskillige syntes ikke at have haft noget Udbytte af de medbragte Lærebøger. Enkelte Kandidater har ved flere Lejligheder endog lagt for Dagen ikke at kunne finde frem gennem Sagregistret.

For de allerfleste Studenter gælder det endog, at *Arbejdet* i det sidste Studie-Aar især med *Formueretten bliver saa stort*, at de vanskeligt naar at komme alt fornødent ordentligt igennem. Hvis saa ogsaa personlige Hindringer (andet Arbejde?) træder til, og ikke saadanne objektivt begrundelige Undskyldninger kan anføres, der skaffer Dispensation, maa de ulykkelige Kandidater tage baade 2den og 3die Del om. Manglerne ved Eet-Aars Firsten ses saaledes at være langt større end Fordelene, og disse sidste kan man roligt se bort fra, naar den foreslaaede Eksamensordning opbygges saaledes: 1) En let 1ste Del, som den flinke kan absolvare hurtigt; 2) en 2den Del, som kan gøres nogenlunde let og ikke meget tidskrævende, og som rummer Fag, der taaler at gaa en Del i Glemmebogen under 3die Dels Studiet, uden at det gør større Skade for den, som efter endt Studium træder ud i det praktiske Retsliv; 3) en 3die Del, som bliver baade langt den praktisk vigtigste, som kræver fuld Fordybelse i et virkeligt selvstændigt og »videnskabeligt« (metodisk) Retsstudium, og som derfor enhver bør kunne bruge den Tid til, som hans Evner og Forhold udkræver. Derfor kan ogsaa de Studenter, som af økonomiske Grunde maa søge særligt Erhverv, eller de Studenter for hvem der indrettes en »praktisk« Retstjeneste, finde Plads hertil under 3die Dels Studiet.

Nærmere om 3die Dels Studiet. Ved Indretningen af dette, det overvejende vigtigste Studium maa det paa den ene Side tilstræbes, at dette ikke gennemsnitlig tager længere Tid end fornødent for, at den saa vægtige retlige Uddannelse kan opnaas. Der er her virkelig meget at tilstræbe at faa forbedret i de nu bestaaende Tilstande: Hele Studiet med dets Omlæsninger for altfor mange (især for endelig at opnaa 1ste Karakter!) varer for længe, til store Udgifter for Samfund og Forældre, bl. a. til det kostbare Apparat med den stadige Manuduktion, hvor det nu endog er blevet sædvanligt, at mange Studenter, og det i lange Tidsrum, har hele to Timers Manuduktion hver Dag! Og endelig det maaske allervæsentligste: de mange skønne spildte Kræfter, den

store Flid, der kun giver en ensidig og begrænset Aandsdannelse; det altfor store og ensformige Slid paa Hukommelsen; den uselvstændige Tilegnelse og derfor den næsten ganske manglende Træning af selvstændig Tænken og Skønnen! Saa galt er det dog nu, efter mit Skøn, ingenlunde, som det tidligere har været, navnlig i Halvfemserne af forrige Aarhundrede. Herom skrev jeg ovenfor og (jfr. U. f. R. 1900, S. 686) udtalte, at Studiet »tørre Studenterne aandelig ud« . . . disse er »meget ofte gjort lede og kede af Juraen, saaledes at de er meget lidt modtagelige for den Belæring, deres første Aar i Praksis skulde give dem, og i disse Aar ikke vil se til en juridisk Bog.«

Det maa jo herved holdes for Øje, hvor *ensformigt det juridiske Studium* med den stadige Læsen maa være; medens Teologerne og de Sprogstuderende har Afveksling gennem systematiske, historiske og sproglige Fag; Medicinerne har Hospitalstjeneste og Laboratoriarbejde, og Ingeniørerne Tegning, Analyser og Landmaaling — alt ved Siden af Læsningen.

For at besinde os paa, hvad der har gjort vort Studium stadig tungere og mere hukommelsesmæssigt, maa fortrinsvis to Forhold tages i Betragtning: a) *Retsstoffets Vækst og Ændring* og b) *Retsvidenskabens ændrede Opfattelse af dens Metode og Formaal*.

Ad a) *Retsstoffets Udvikling*. I min Ungdom og i det væsentlige indtil det 19. Aarhundredes Slutning var det Retsstof der levede, og derunder ikke mindst det som fortrinsvis droges ind under Retsundervisningen, for en meget væsentlig Del opbygget paa Chr. V's Danske Lov. Meget blev dog forbigaaet af denne: 2., 4. og 6. Bog læstes næsten ikke; af 3. Bog kun 3-16 Familieret, 3-17 om Myndighed og 3-19-1 & 2.s Erstatningsregel. Vigtigst var endnu: 1. Bog, hvor Hovedparten af Procesreglerne stadig fandtes, og især 5. Bog om Arve-, Obligations- og Ejendomsret. Nu er tilbage som Regler i D. L., der paaberaabes, kun meget lidt udover det formueretlige i 5. Bog, hvor dog især Aftale- og Tinglysningslovene har gjort deres Indhug; nævnes kan spredte Grundsatninger saasom Culpareglen ad Erstatning med Udvidelsen i 3-19-2, for Personretten 5-2-31 og 53, og 6-17-5 ad den eksstinktive Erhvervelse.

Det øvrige Lovstof bestod af speciellere Lov-Ændringer — især af Processen —, derunder vigtige Speciallove, hvorpaa endog et helt Prin-

cip undertiden er opbygget, f. Eks. Fr. 9. Februar 1798 og 28. Juli 1841 — og endelig saadanne store Love som Arveforordningen, Grundloven og Straffeloven af 1866. Desuden »Skiftelovene« af 1872 og 1874.

Eftersom nu *Lovstoffet øgedes* lige op til Nutiden — en Opregning her er uforuden for Juristen som Læser — skifter Billedet: mere og mere træder den nyere *kodificerende Lov* i Forgrunden; den skal fortolkes og tilrettelægges for Studiet; mindre og mindre betyder de gamle, korte, ofte kasuistisk formede Lovregler, som var blevet »overbroderede« med Retspraksis, og som ofte maatte behandles med visse »Gammel-lovs«-Fortolkningsregler, hvor nyere Sprogbrug lagdes ind i Ord, som oprindelig utvivlsomt eller dog sandsynligvis var mente og forstaaede anderledes. Desuden maatte en Lovgivning, der ofte var saa spredt, i særlig vidt Omfang udfyldes med al Slags subsidiaer Retsdannelse. Denne Dannelsesmaade skjultes dog ofte, bevidst eller ubevidst, under »Fortolkninger« eller »retlige Slutninger«.

Ved hele denne nyere Lovgivning og Retsregeludvikling *svulmede Studie-Stoffet stærkt op*. Desuden blev det i væsentlig Henseende *studiemæssig af ringere Værdi*. Thi medens der i det 19de Aarhundrede laa et forfriskende »retshistorisk« Skær over Stoffet, blev det i det 20de Aarhundrede mere tørt og ligesom »fastskruet« i Lovord. Hertil kom, at de gamle Love, f. Eks. D. L. og de fra den Ørstedske Lovgivnings-tid, var skrevne meget bedre baade efter Form og Indhold, end Nutiden formaar det med dens »ministeriale« og »rigsdagsprægede« Love. En Undtagelse i Nutiden gør dog som Regel de Love, der har haft en særlig dygtig Enkeltforfatter (f. Eks. Tinglysningssloven), og Love udarbejdede af virkelig sagkyndige Kommissioner, f. Eks. Straffeloven og ikke mindst de skandinaviske »Fælleslove«.

Retsstoffets store Udvikling og Ændring i Form og Indhold *belyses* derved, at man i min Ungdom regnede langt mere med til »den gældende Rets Periode« end nu. Den Gang gik den for os helt tilbage til D. L., først forud for denne kom egentlig Retshistorien. Nu strækker denne sig langt op i det 19de Aarhundrede. En særlig Skæbne har som Følge af Udviklingen ramt min Lærebog fra 1905 og 1907, »Retskilderne«, hvor jeg har givet en fyldig Samling Eksempler paa Lovfortolkninger og subsidiaere Retsdannelser. Thi skulde en tilsvarende

Bog udgives nu, vilde ca. 90 à 95 % af Eksemplerne være forældede og trænge til at afløses af ganske andre.

Ad b) *Retsvidenskabens*, specielt Lærebøgernes, store *Udvikling* i Løbet af den sidste Generation har i høj Grad været bestemt ved Ændringerne i Retsstoffet. Der er blevet saa meget nyt at lægge til Rette, at bringe til Udtryk og at systematisere, især i Lærebøgerne, men ogsaa i anden Retsliteratur. At Arbejdet har kunnet gøres, saaledes at Lærebøgerne tilsammen efterlader langt færre »Huller« end tidligere, kan have sin Forklaring bl. a. i, at de lærebogskrivendes Tal er mere end fordoblet i Løbet af den sidste Generation, og har rummet saa mange betydelige, flittige og selvstændige Forfattere, der anvender uangribelige Metoder.

Ogsaa andre Forhold end selve Stigningen i Lov- eller Retsstoffet, især gennem de mange og store Kodifikationser, har virket i samme Retning: *Lærestoffets Svulmen!* Jeg har i saa Henseende allerede ovenfor berørt flere Ting: Idet man, efterhaanden næsten fuldstændig, forlod den »tyske« Retsmetode fra omkring Midten af det 19de Aarhundrede; idet man opgav at lade sig bestemme af »de ledende Retsgrundsætninger«, af Begreberne, og gik over til, d. v. s. vendte tilbage til A. S. Ørsteds mere realistiske, praktisk skønnende Metode, blev den grundigere Domsudnyttelse naturlig, ja nødvendig. Men hvad der her er udført af alle yngre Forfattere, som omtalt under Forbilledet af Goos og — vel nok allermest — af Jul. Lassen, har forøget Lærestoffet overmaade meget. Samtidig er det, netop som positivt Detalje-Stof, blevet tørrere for den unge med Livet ret ubekendte, der langt lettere tumler med almene Begreber og logisk-sproglig Deduktion. Ogsaa den stærkere Betoning i Lærebøgerne af Reglernes samfundsmæssige Grunde og Virkninger maatte forøge Bøgernes Omfang; men dette kunde dog paa den anden Side gøre dem mere »velsmagende« for Studenten end den blot faktiske Fastslaaen af »jus quod est«.

Dette er altsaa Forholdet med det juridiske Studium i Øjeblikket. Der arbejdes med de store, ofte endog »haandbogsmæssige« Lærebøger, og de er i stadig Vækst. Nye Udgaver bliver bredere, ofte langt bredere, end tidligere, der snart var af ældre Forfattere i Emnet, snart var forfattede af den samme, som udsendte den nye Udgave.

Dette gælder Strafferet og Folkeret, Forvaltningsret og Skifteret; det gælder nye Obligationsretsbøger, Selskabsretten, Privatrettens første Afdeling og Ejendomsretten.

I dette Forhold, denne Svulmen med en, som det synes, stadig stigende Fart, rummes der en stor Fare for en stadig mere uudholdelig Overbebyrdelse af Studenten. Dette gør det endnu mere paakrævet, at eet-Aars-Fristen til 3die Del forlænges eller helst ganske bortfalder. Og det kræver ogsaa andre Foranstaltninger, baade »indre« og »ydre« Reforme af Studium og Eksamen.

Den *indre Reform* burde tage Sigte paa, at Studenterne satte sig, forstaaelsesmæssig, bedre ind i disse store, baade dybe og detaljerede Fremstillinger af vor gældende Ret. Hvor det angaar Civilretten, er disse store Bøger ubetinget paa deres Plads i Studiet ligesaa vel som for det praktiske Retsliv. Og den Trang til Begrænsning, som gælder ved 2den Del med dennes offentlige Ret, er ikke ønskelig ved 3die Del, navnlig ikke hvad angaar de centrale Dele i Familieret, Personret, Arveret og allermindst i Obligationsret og Ejendomsret. Men paa den anden Side har hukommelsesmæssig Tilegnelse ogsaa her en langt ringere Betydning selv ved de Afsnit, som det senere Livs praktiske Jurister faar allermest at gøre med. Det væsentlige er at have forstaaet Bøgerne og senere i Livet at kunne udnytte deres Indhold (i Tekst og Noter) bedst muligt. Den positive Retsregels-Viden vil, tror jeg, følge efter i tilstrækkeligt Omfang som et, om end værdifuldt, Biprodukt af »Forstaaelsesstudiet«. Vel er det godt, ja uundværligt for Juristen at have positiv Retskundskab. Der bør blot ikke lægges for megen direkte Vægt paa det store Fond deraf; dette ogsaa af den Grund, at meget af det lærte ikke faar Betydning i den praktiske Stilling, en Jurist senere indtager, og at megen Kundskab, han her har Brug for, alligevel ikke har kunnet blive Studie-Stof, som bør fordres husket ved Eksamen eller overhovedet læses under Studiet.

Vore nugældende *Prøver af teoretisk Art*, derunder adskillige af Smaaopgaverne ved 3die Dels almindelige Opgave, kan — hvad al Erfaring viser — vanskelig naa frem til at lægge den tilstrækkelig beskedne Vægt paa det hukommelsesmæssige og omvendt tilstrækkelig

stor Vægt paa Forstaaelsen og Evnen til at udnytte det lærte. Bedre kan det her gaa med de konkrete Opgaver.

At forene de berettigede Hensyn ved 3die Dels Ordningen er svært af flere Grunde. Thi *naar* Eksamen i saa høj Grad søges bestaaet bedst muligt; *naar* (jfr. U. f. R. 1900, S. 682) de allerfleste Studenter Øjemed altid har været og stadig er udelukkende kun det at opnaa Laud og helst »Kancellilaud« eller endnu mere; — er dette begrundet hovedsagelig i den særegne (og urimelig store) Vægt som ansættende Myndigheder vil lægge paa Pointstallet ved de første praktiske Ansættelser. Undertiden kræver Loven første Karakter. Dette betinger atter et Krav om en vis ret konstant indbyrdes Afvejelse af Kandidaternes Præstationer med Hensyn til, om første eller anden Karakter skal gives. Det svarer nemlig omtrent til ældre Tiders Forhold, naar i Aarene 1921-1935 de som fik Laud gennemsnitlig udgjorde 63 % af samtlige dem som bestod, idet den laveste % for et Aar var 52 og den højeste % 71.

Desuden vil *Censorerne*, hvoraf de fleste er Dommere, naturlig lægge større Vægt paa det mere »objektive«: Svarenes Rigtighed og Urigtighed, end følge et friere Skøn over Kandidatens ved Prøven for Dagen lagte Evner og Modenhed. Censorerne følger derved nærmere Retslivets Bevis-Metoder; og denne Bedømmelsesmaade falder dem desuden sikkert lettest.

Er Praksis ved Censureringerne af denne Art, er det naturligt at de fleste Studenter allermest tænker (og af Hensyn til bedst og sikrest at komme frem i Livet *maa* tænke mest) paa den bedst mulige Eksamen, og langt, langt mindre paa det mest udviklende, eller endog det interessanteste i Studiet.

Desuden maa Manuduktionen følge denne Tendens; i alt Fald de *private Manuduktører* maa gøre dette, ogsaa fordi en Manuduktør faar Manuducen efter hans Rygte om, hvor godt det gaar hans Elever til Eksamen. (Hermed være dog ingenlunde sagt, at Tendensen helt bemestrer Manuduktøren. Hans naturlige Tilbøjelighed til at give Studenten den for Livet bedste Belæring slaar selvfølgelig — heldigvis — ofte igennem al den fornødne Hukommelses-Indterpning). I vore Dage, hvor Manuduktionen har et større Omfang end nogensinde tidligere

— og de bedste Manuduktører gennemsnitlig er dygtigere og bedre specialuddannede end nogensinde før, og *hvor* baade Eksaminen føles saa svær og Resultatet saa risikabelt — ligger det lige for, at Studenten blindt følger Skik og Brug i sit Studium.

Overfor alt dette staar Universitetets Lærere og deres Hjælpere, Universitetsmanuduktørerne, ret svagt, hvis de vil forsøge at dreje Studium og Eksamensprøve afgjort længere over imod et Studium paa Forstaaelse og Udvikling, og en Eksamensprøve overvejende af Evner og Modenhed.

Og dog bør dette sidste med Kraft forsøges gennemført, hvor tvivlsomt end efter al tidligere Erfaring det er, om Forsøget i tilstrækkeligt Omfang kan falde heldigt ud. Samtidig maa Kravene til det hukommelsesmæssige — og dette saavel ved Skriftlig som maaske endnu mere ved Mundtlig — gøres betydelig lempeligere. Et godt Stykke er vi dog her naaede frem gennem de sidste c. 30 à 35 Aar. Tidligere hørtes der langt mere og langt mere skrappt i Lovparagraffers Datoer og Indhold (f. Eks. i Strafferammer), og i Professorernes Argumenter — baade deres egne og deres, som de bekæmpede i Lærebøgerne. Men, som sagt, vi maa længere ned endnu. Jeg har ogsaa gentagne Gange af Jurister fra Nabolandene, der overværede vor Eksamen, hørt Udbruddet: Ja det er da en udpræget »examen rigorosum« — og det teoretiske Studium tager jo ogsaa alt i alt en usædvanlig lang Tid hos Jer Danske!

Fremtidig burde man endvidere ved mundtlig Eksamen langt mere end nu arbejde ud fra konkrete Tilfælde og med at stille Fortolknings- og andre Retskildespørgsmaal, som Lærebøgerne ikke har behandlet direkte. Og man skulde være meget lempelig i Kravene om at huske baade Retsstof og Retsteorier. Endelig burde Spørgsmaalene formes saaledes, at man bevidst og med Styrke prøvede *Forstaaelsen*. Jeg har Livet igennem ved min mundtlige Eksamination ofte forsøgt derpaa, og det undertiden sikkert med et frugtbart Resultat. Men ligesom det er vanskeligt nærmere at forklare, hvorledes man hører — især den store »Mellemgruppe« af Kandidater — »paa Forstaaelsen«, saaledes maa det siges, at denne Eksaminationsform stiller store Krav til Eksaminators (og Censorernes) Kraft og Opmærksomhed ved Eksaminationens Gennemførelse og dens Udfalds Bedømmelse. Muligvis kommer

ogsaa hos de bedømmende en lidt særlig psykologisk Indstilling i Betragtning. Det gælder at vise Smidighed og ikke at forfalde til tom »Objektivitet« (alias »Retfærdighed«). At gaa hjemmefra med tilrettelagte Spørgsmaal er vel nyttigt for Eksaminator, men ikke at Spørgsmaalene er nummererede og ufravigelig gives Kandidaterne i Nummerorden. Man bør ved Eksamensbordet se Kandidaten an og bl. a. ud fra hans tidligere Præstationer udvælge Spørgsmaalene til ham. Eksaminationen bør være livlig. Den tunge bør »hjælpes i Gang«. Ses Hjernen at gaa i Staa, vil de allerfleste have større Nytte af, at »Gryden holdes i Kog« ved en Digression, end at man giver dem god Tid til at tænke sig om — for saa ofte at gaa rent i Baglaas! Det er ogsaa vigtigt at lade Kandidaten forstaa, om han har svaret rigtigt paa Spørgsmaalet, og ikke lade ham være usikker herom.

Hvorom alting er: alle disse Forsøg maa gøres, hvis *Eksamen i sin Tilbagevirkning paa Studiet* skal være helt heldig — og ikke som nu i flere Retninger snarere skadelig. Hertil kommer endelig, at disse »indre« Eksamensreformer er nødvendige, hvis man skal faa Udbytte af det særlige Fag. — som egentligt Eksamensfag — jeg nu vil foreslaa indført (eller maaske snarere genindført) i Studiet ved 3die Del, og hvor man paa den anden Side ikke kan finde Anstrengelserne med dette Fag Umagen værd, hvis det ikke kommer til at gennemsyre baade Studium og Eksamen.

SÆRLIG OM EN METODELÆRE

Det gælder altsaa »Metodelæren«. Indtil de seneste Aar spillede denne en ringe Rolle i vor Fagkreds; tidligere var den vigtig, omend under andre Navne og med delvis forskelligt Indhold. Jeg sigter til min Ungdoms Lærefag »den almindelige Retslære« og til den Hovedpart af Faget »Privatrettens almindelige Del«, som omfattede Retskildelæren. Vi læste Goos' store Forelæsning over Retslære; først var den dikteret, men i Begyndelsen af Firserne blev der taget fat paa Trykningen. Den var i to Afsnit, en almindelig og en speciel Del. Deuntzer lod omtrent samtidig trykke sin »Privatret«. Foruden Retskilderne fandtes der i denne Bog Afsnit om intertemporal og international Ret, den Lære

(om »Lovkonflikterne«), som nu endelig har faaet sin fuldt tilfredsstillende Fremstilling ved Borums Bog herom.

De nævnte retsmetodiske Fag, navnlig Retslæren, har i de sidste c. 45 Aar haft en ejendommelig Skæbne. Igennem Halvfemserne læste jeg over Goos' Værk med Tillæg af nogle autograferede »Noter«, som jeg først havde dikteret. Ved Reformen af 1902, da Begynderne skulde læse »almindelig Retslære«, aflæstes »Goos med Noter« af min lille Bog herom fra 1904. Naar nu en »Retslære« for Studiets sidste og vigtigste Del skulde skrives, vilde man ikke kunne genoplive det, der fremtraadte som det vigtigste for Goos: at udvikle »den ideale Rets« Indhold. Nutidens videnskabelige Jurister (jeg i hvert Fald, jfr. min Afhandling »Skøn og Regel« 1914, S. 5-6) tror ikke paa, at dette kunde gøres som andet end en subjektivt bestemt Utopi. Derimod indeholder Goos' Værk, især dets »almindelige Del«, faktisk meget, som belyser netop den *danske* Rets Metodelære. Fra 1902 til de allernyeste Tider (Vinding Kruses Forelæsninger og selve hans »Ejendomsretten«) har der om de retsmetodiske Spørgsmaal som Lærebog væsentlig kun foreligget min Bog »Retskilderne« (1905 og 1907), hvis 2. Hæfte (i §§ 8-13) omhandler den almindelige Retskildelære (især om de »subsidiære« Retskilder), og hvis 3. Hæfte behandler Lovfortolkningslæren (ufuldendt). Desværre blev Bogen udsolgt i Begyndelsen af Tyverne uden at blive genudgivet. Selvom der ses bort fra Manglen paa helt brugbare Lærebøger, og selvom der — saaledes som det hidtil oftere er sket — holdes, endog indgaaende, Forelæsninger i Emnet, bliver det aldrig noget virkeligt Studiefag, saalænge der ingen skriftlig Opgave gives i Emnet, og saalænge der efter gældende Eksamensorden kun bestaar den »Studenterrisiko«, at en eller anden Lærer skulde falde paa ved Mundtlig at stille et eller andet Spørgsmaal, der vedrører almindelig Retslære eller Retskilderne. En saadan Risiko løber Studenterne gladelig, og de læser bl. a. næppe heller min lille Begynderbog fra 1904, som dog ikke er udsolgt.

Det vilde være urigtigt, i en kommende Anordning at bestemme noget om det genoplivede Fags Indhold eller Afgrænsning, udover den Anvisning der kan ligge i Navnet »Metodelære« eller som tidligere laa i »almindelig Retslære« eller »Retskilderne«. Alt maa her overlades

til den enkelte Lærer, saaledes som hans hele Indstilling til og Opfattelse af Tidens Krav tilsiger ham det. Saaledes kunde der maaske efterhaanden udvikle sig en Lære om »Samfundslivets reale Grunde«, en Art Sociologi, der byggede paa adskillige andre Samfundsvidenskaber, men dog var tilrettelagt af og for Jurister. Nogen videre Vejledning til Fagets Bestemmelse kan navnlig ikke findes i en »i Videnskaben nedarvet« Forestilling (i eller udenfor Danmark) om Fagets Karakter. Fra lang Tid tilbage har man ved mange Universiteter savnet Lærebøger i eller dog Forelæsninger over Faget. Danmark har i saa Henseende egentlig, i alt Fald fra Bornemanns Tid, været ret godt med, dels overfor det øvrige Norden og dels maaske ogsaa overfor et stort Land som Tyskland. Bedst har det været med Retskildelæren; men dog har ogsaa dette Studiefag f. Eks. i Tyskland ligget ret dødt hen, lige indtil, for et enkelt Central-Problems Vedkommende, den saakaldte »friretlige« Bevægelse i Slutningen af det 19de Aarhundrede kom frem, især i Tyskland.

Denne Mangel i Retsvidenskaben og specielt i Studiet har bl. a. flere fremragende Forskere haft Blikket aabent for. Saaledes skriver Ihering (i sin »Geist des römischen Rechts« 4. Udgave, S. 310) om, at saa mange Jurister har ringe Interesse for at klargøre sig den rigtige juridiske Metode; han siger særlig: »Und doch ist es nicht zu viel behauptet, dass ein eigentliches Bewusstsein über sie den meisten Juristen völlig fehlt, und dass unsere Wissenschaft alle anderen Gesetze besser kennt als die Gesetze ihrer selbst. Aus und in der Anwendung ist die juristische Methode ihnen sehr wohl bekannt, aber sie ist ihnen mehr Sache des Gefühls und der Uebung als des Bewusstseins.« Og Regelsberger siger i sine »Pandekten« (i Bindings Handbuch 1893) S. 140, Note *: »Es giebt wenige Kapitel in der Rechtslehre, wo die Theorie so weit hinter der Praxis, das Wissen hinter dem Können zurückbleibt als in der Auslegung.«

En Hovedgrund til denne Misère har fra ældre Tid sikkert ligget i det usalige spekulative Grundlag, hvorpaa mange vilde bygge Læren op. Man har villet arbejde med faa »øverste« Sætninger og har endog villet samle dem — uden indbyrdes »Krydsning« — i en enkelt allerøverste Formel (jfr. bl. a. min »Skøn og Regel«, S. 7 ff.). Nutiden

hos os finder Metode- og Retskildelærens Indhold i de i Landet ned-
arvede, hos Borgerne (derunder Juristerne) *indlevede* — i Sindet og
Retshandlingerne udtrykte — Forestillinger om rigtig retlig Frem-
gangsmaade. Man maa her blive staaende ved en induktivt vunden, paa
Enkeltafgørelserne opbygget og i Skønnet nedfældet videnskabelig Op-
fattelse. Jfr. herved mine »Retskilderne«, S. 132, med Citater af Ørsteds
Haandbog I, S. 83-89.

Hvorledes man *bør* fortolke Lovene og finde (eventuelt opfinde)
Retsregler ved subsidiær Retsdannelse, er imidlertid kun i en særegen,
delvis overført Forstand en *Regel*, hvorom *Videnskaben* kan belære
een, ligesom den saa ofte fortæller, hvilke de enkelte positive Rets-
regler er. Om Begrebet Videnskab, se nærmere nedenfor S. 471-474. For
at forstaa dette og en Række beslægtede centrale Spørgsmaal fra den
juridiske Metodelære, er det ikke nødvendigt at søge tilbage til egent-
lige filosofiske Undersøgelser. Dels magter de allerfleste juridiske Stu-
denter ikke Filosofien, dels fortaber man sig let ad disse Veje i det
altfor vidtløftige.

Læreren maa »sætte« visse Udgangspunkter, og har han her været
heldig, f. Eks. belært af en Mand som A. S. Ørsted (jfr. Troels Jør-
gensens klare lille »Skitse« i Tilskueren 1936, S. 196-207: Grundtanker
hos A. S. Ørsted; se ogsaa Retskilderne § 12, og især S. 179), kan han
nøjes med at eftervise, hvorledes hans Udgangspunkter paa naturlig
Maade fører til og forklarer den Praksis, hvorefter vi lever i Brugen
af Retsreglerne. Dette dog ikke just altid den Fremgangsmaade, som
man tror (eller dog paastaar) at anvende, men den som Læreren kan
overbevise Eleven om, virkelig har været den faktisk (normalt) an-
vendte — den hævdvundne, se »Retskilderne«, især S. 239-47.

Da Metodelæren hos os ingeniunde er noget udviklet juridisk Lære-
fag, idet den tværtimod er noget lidet udviklet, noget blot »gryende«,
kan jeg ligesaalidt henvise mine Læsere til at studere den fuldtud dér
eller dér, som jeg kan gøre et Forsøg paa selv at skildre en saadan
Lære i nærværende Fremstilling; derfra er jeg udelukket baade ved svig-
tende Evne og ved Pladsmangel.

Metoden for Lovfortolkning og subsidiær Retsdannelse har jeg ud-
viklet indgaaende i mine Retskilderne (se bl. a. S. 235). Hertil henviser

jeg, idet jeg blot fremhæver, at navnlig i § 15 (om Lovfortolkning) og i § 8 (om subsidær Retsdannelse i Almindelighed) er det Grund-Udgangspunkt understreget: Det gælder i det væsentlige at følge den Metode, som skønnes *faktisk* at være benyttet i vor nedarvede Retsudøvelse, af Dommere og administrative Embedsmænd, og som Videnskabsmændene — bevidst eller ubevidst — har fulgt i, hvad de har hævdet at være »gældende Ret«. Videnskabsmændene har støttet sig til Praxis og retlige Argumentationer. I Virkeligheden kan de ikke med egentlig Autoritet sige: det eller det er gældende Ret, men de kan kun gøre de under Ansvar handlende Retsudøvere *Forslag* om paa et givet Omraade at hævde det eller det som vor gældende Ret.

Opfattelserne af, hvad der i vor Ret er det »hævdvundne« eller »indlevede« i Metoderne, kan fornuftigvis ikke blive helt ensartede eller fastliggende. Dette beror *dels* paa, at saavel Praktikere som Teoretikere ikke kan være helt sikre i Skønnet over, hvad der virkelig er vort Retslivs Metoder (eller de rigtige Enkeltafgørelser) — og *dels* paa, at det i Nutiden efter vel de flestes Skøn hører med til Juristernes Opgaver at »følge med i Udviklingen«. Efter Livets vekslende Tarv, og Menneskenes skiftende Opfattelse heraf, maa saaledes ogsaa Retsmetoderne kunne forskyde sig — endog ret kraftigt. Og i al Almindelighed staar derfor ogsaa den enkelte Retsudøver og Retsvidenskabsmand ikke blot retslydigt reproducerende, men ogsaa til en vis Grad friere producerende eller retsskabende overfor det Stof, hvormed han arbejder, jfr. »Retskilderne« S. 148-52 og i det hele § 13, specielt S. 179 om A. S. Ørsteds fremtrædende produktive Virksomhed. Jfr. ogsaa O. Bülow, *Gesetz und Richteramt* 1885, S. 36-48, især S. 41: »Damit ist aber nichts Anderes gesagt, als dass der Richter vom Staate ermächtigt ist auch solche Rechtsbestimmungen vorzunehmen, die nicht im Gesetzesrecht enthalten, sondern lediglich vom Richter gefunden, ja erfunden, von ihm nicht vom Gesetz gewählt und gewollt sind.«

Som et Eksempel paa, eller en Skizze af et Udgangspunkt, jeg har betonet gentagne Gange i mine Skrifter, særlig Lærebøgerne, fra min Ungdom og Livet igennem — og som den, naturligvis subjektivt farvede, Betragtning af en Rettens Grundejendommelighed, hvorpaa jeg har bygget bl. a. i mine »Retskilderne«, vil jeg lidt nærmere forklare,

hvad jeg forstaar ved denne centrale Ejendommelighed: »*Rettens Kompromis-Natur*«.

Gaar vi ud fra, at Retten til alle Tider har været en samfundsmæssig Magtudfoldelse, en tvangsvis Skiften lige, dels mellem Samfundets og Enkeltindividets Interesser, dels, og ikke mindre, mellem Individernes Krav, finder vi bagved Tvangen en Tilkendegivelse af, hvad der var den konkret rigtige eller urigtige Opførsel paa *Retslivets* Omraade. Alt dette er grundet i den Opfattelse af rigtig retlig Opførsel, som findes hos Samfundets store »samfundsfølende« Flertal.

For at faa Fasthed, for at dæmme op mod Vilkaarlighed og Egen nytte, har man altid værdsat *Retsreglen*, den særlig fremtrædende Enrettethed indenfor den Kreds af ydre og fundamentale Livsforhold, der opfattes som de retlige. Disse Regler er vel oprindelig voksede op af, hvad vi nu kalder Domme, og som fulgtes, bl. a. og vel især fordi det sædvanmæssige paa alle Handlingslivets Omraader respekteredes saa stærkt som »det fra Fædrene nedarvede«, jfr. »Skøn og Regel«, S. 15 ff. Hvad enten det, vi nu kalder Lovgivning, foretoges af Præster, Fyrster eller »Folkets Ældste«, og selvom Enkeltmænds eller visse Klassers Særinteresser kunde træde frem i Love (og Domme!), saa synes dog Historien at lære, at hele Samfundets Interesser, baade efter Form og Indhold, næsten altid blev det mest bestemmende.

Efterhaanden gjorde nu Kompromis-Naturen sig stadig stærkere gældende. Det indsaas, eller det føltes dog, at Reglens Fasthed og Klarhed kun var Sagens ene Side. Den anden var Enkelttilfældenes og Enkeltindividernes Krav om en konkret Afgørelse, der tog de individuelle Hensyn. Kravet herom drog Styrke af, at det almindelige praktiske Handlingsliv altid maatte stræbe efter den fulde individuelle Hensyntagen, hvor vigtige Interesser stod paa Spil. De Regler, som Erfaringen her udpegede som gode eller endog som de bedste, var dog altid kun *Typer*, der alene vejledede noget henimod Hensyntagen til Livets uendelige individuelle Variationer. Jfr. »Skøn og Regel« S. 43 ff. og 53 ff.

Imod denne sidste, det daglige praktiske Livs Grundtendens, maatte al mere regelmæssig retlig Handlen kæmpe. Paa forskellig Maade, jfr. nogle Eksempler nedenfor, skabtes til de forskellige Tider Kompromis'et mellem Regelrethed og fin individuel Hensyntagen. Undertiden hjalp

man sig med en Fiktion om dog at følge Reglen helt; ofte gjordes Reglerne saa specielle, at der toges Hensyn til langt mere individuelt, end hvad den grovere Gennemsnitsregel kunde. Vigtigst var det dog vel nok, at *Dommerskønnet* i stigende Grad blev anerkendt og taget i praktisk Brug.

Denne Rettens Kompromis-Natur bestemmer Retsmetoden som dennes dybeste Grundtræk og det paa alle afgørende Omraader. Nogle Eksempler vil belyse dette:

a) En Lovgiveropgave er det, som lige berørt, at forme Reglen paa een Gang klar og letanvendelig og samtidig tilstrækkeligt fintrammende overfor Individualiteterne ved de Tilfælde, Lovens Regel omfatter. Dette har jeg kaldt Sammenspillet og Udligningen mellem Tendensen henimod Regelmæssighed (»Regelrethed« eller »Regelbundethed«) og henimod Individualisering. Det er indlysende, at begge Tendensers Konsekvenser maa fraviges mere eller mindre ved Lovens Udformning, at de maa »forsones«.

b) Nutiden erkender, at ved Lovens Fortolkning kommer den samme Tendensmodsætning frem: Selve Respekten for Lovordenes naturlige (sædvanlige) Betydning tjener Regelmæssighedstendensen; medens Tendensen til at finde den samfundsgavnligste Forstaaelse *kan* tjene Individualiseringen. Dog indgaar i Overvejelsen over »den gavnligste Fortolkning« atter baade Hensynet til det mere regelmæssige og til det individuelt mest fintmærkende nyttige. Naar f. Eks. Regler om Husbondeansvaret (3-19-2), om en Motorførers Erstatningsansvar, om en Reders Ansvar for Ladning, eller om Bevisbyrden for Ansvarsfrihed ved Skade rammende Ting i en Lejers eller Laantagers Værge — gøres strengere og mere »objektivt« betingede, end hvad der følger af vor almindelige skønsmæssige Culparegel, kan der tales om en »*retsteknisk Forskydning*« ved saadanne Særregler, forsaavidt man vil udtrykke, at disse Regler, rent materielt, individualiserende, betragtet, forfølger det samme Formaal som den generelle Culparegel, medens det er Retstekniken som er forskellig.

c) Overfor de mange Retsspørgsmaal, som melder sig for Retsudøvelsen og den Videnskab, der skal vejlede denne, og som beror paa »Huller i Lovgivningen«, opstaar Problemet om subsidær Retsdannelse

(Analogi og Forholdets Natur, Sædvane og Praxis som »Retskilder«). Her kommer Kompromisbetragtningen navnlig saaledes frem: Regelmæssigheds-Tendensen (især Værnet mod det vilkaarlige og løse ved saadanne Regelsdannelser) paabyder Varsomhed og Tilbageholdenhed ved positiv subsidær Retsdannelse, og taler for Valget af Løsninger som ligger nærmest opimod de gældende Lovordninger (»Analogien som Retskilde«); medens Individualiserings-Tendensen (den konkrete Hensigtsmæssigheds Tendens) tilsiger baade den positive Løsning og et friere Skøn over den samfundsnyttigste Udfyldning af »Hullet i Lovgivningen«.

Kompromisbetragtningen fordrer en vis finere Balance hos Teoretikere og Praktikere i Metodens Formulering (og Brug!). Netop ved Problemerne under b) og c) frembyder Retsvidenskabens og Retsudøvelsens Udvikling udprægede Forsyndelser gennem Tiderne. Saaledes kan den ovenfor (S. 427) omhandlede tysk-paavirkede danske videnskabelige Retning fra Midten af det 19de Aarhundrede, med dens Principdyrkelse og Forsøg paa at berøve Dommeren enhver Retsproduktivitet, opfattes som det at betone Regelmæssigheden (»Sikkerheden«) altfor ensidigt. Paa den anden Side har den »friretlige Skole« fra Slutningen af Aarhundredet villet give Dommerens frie »Produktivitet« altfor løse Tøjler, naar den sætter Dommerens *frie* Vilje i Højsædet (»die *voluntaristische* Richtung«) i Stedet for, saaledes som vi Danske i det 20de Aarhundrede nu alle er enige om, at betone begge Sagens Sider: de ovennævnte to Tendenser er ligestillede som Afgørelsesmetode; hvor Loven ikke kan blive helt bestemmende, bør det afgørende ikke være Dommerens *Vilje* (eller som Nordmanden Astrup Hoel siger: hans »*Beslutning*«), men derimod hans samfundsudviklede og -bundne Skøn.

Herved har det Interesse at drage Lære af § 1 i den schweiziske »Zivilgesetzbuch«, der traadte i Kraft i 1912, jfr. f. Eks. Kommentaren til denne Lovbog ved Egger m. fl. 1ste Bind, Zürich 1911. § 1 siger, at »Loven finder Anvendelse paa alle Retsspørgsmaal, hvorom den efter Ordlyd eller Fortolkning indeholder en Bestemmelse. — Kan der ikke drages en Forskrift ud af Loven, skal Dommeren træffe sin Afgørelse efter Sædvaneret, og hvor ej heller en saadan Ret findes, dømme efter

den Regel, som han qua Lovgiver vilde have opstillet. — Han følger derved hævdvunden (»bewährte«) Lære og Overlevering.«

Heri ligger to Ting, som begrænser hans »frie Vilje«, *dels* det, at han *skal* finde en Regel som kunde være en Lovregel, altsaa ikke gaa rent efter det foreliggende Tilfældes Ejendommeligheder, saaledes som han efter eget Skøn ser paa dette qua Retstilfælde — *dels* det, at han skal følge den nedarvede, »herskende«, Retsopfattelse. Begge Dele er Udslag af Regelmæssighedstendensen; medens dette, at han skal finde en positiv Løsning (han maa ikke »opgive Ævred«), og at han i Princippet har en Lovgivers retsskabende Stilling, peger i Retning af Interessen for Enkelttilfældet, dette være nok saa sjældent og ejendommeligt.

Reglen i Lovens § 1, som fandtes i Udkastet (ved Professor Huber), kan opfattes som »friretlig«, men som helt rensat for Retningens Ensidigheder og skæve Begrebsudtryk. Den staar efter mit Skøn meget nær ved den Metode, som i vort Aarhundrede har vundet fast Hævd i Danmarks Teori og Praxis. § 1 lyder saaledes paa Tysk: »Das Gesetz findet auf alle Rechtsfragen Anwendung, für die es nach Wortlaut oder Auslegung eine Bestimmung enthält.

Kann dem Gesetze keine Vorschrift entnommen werden, so soll der Richter nach Gewohnheitsrecht und, wo auch ein solches fehlt, nach der Regel entscheiden, die er als Gesetzgeber aufstellen würde.

Er folgt dabei bewährter Lehre und Ueberlieferung.«

Da hele Metodelæren, som berørt, kun er en »gryende« Disciplin, maa man forudse, at eftersom den bliver udviklet gennem Lærebøger og især gennem dens praktiske pædagogiske Brug, vil der blive udformet mange nye vejledende Sætninger eller »Metoder« for den Opgave, ikke just at kende Retsreglerne (Retsordenen) som (hvad Alf Ross kalder) noget »statisk«, men som det »dynamiske«: hvorledes finder (»opfinder«) man hvad der er den Ret, som — alle krydsende berettigede Hensyn tagne i Betragtning — bør realiseres paa Retslivets vekslende Omraader? Et Par Eksempler kunde maaske belyse denne Opgave, som væsentlig maa blive en Fremtidsopgave. I det følgende omtales tre vigtige Begreber: »Videnskab«, »Forholdets Natur« og *positiv Rets* »Gyldighed«.

a) Naar Studenten henvises til, hvad »Videnskaben« siger (vel nor-

malt hans Læreres og Lærebøgernes Udsagn), spørger han: ja, hvad betyder »Retsvidenskab« egentlig, er det »Videnskab« i sædvanlig Forstand? Dette Spørgsmaal bør besvares (jfr. bl. a. min »Skøn og Regel«, S. 18-20) med: »Videnskab« betegner jo, sproglig ligesom betydningsmæssig, den systematisk indsamlede og logisk opbyggede Beskrivelse af det i Fortid og Nutid eksisterende, saasom menneskelige Sjælsrørelser — personlige eller samfundsmæssige — eller ogsaa de ydre Ting (i videste Forstand), som vi mener enten selv eller ved andre at have iagttaget med vore Sanser eller sluttet os til (Hypoteser og »Love«) alt forsaa vidt saadant interesserer os af en hvilken som helst Grund. Videnskabernes Inddelinger — de formale og reale — skal ikke her nærmere berøres. Dog betones det, at de »etiske« : de retlige, moralske og religiøse Fænomener kan sammenfattes med de sproglige til: det folke- eller samfunds-psykologiske, de »fælles« eller »ensartede« Opfattelser i givne Kredse, Samfund eller Folk.

De etiske, specielt de retlige, Opfattelser kan ogsaa ses som Led i de menneskelige *Handlenormer*: Anskuelse om, hvorledes vi selv (og især vore Medmennesker) *bør forholde os i Fremtiden*. Det gælder her enten rent praktiske Raad om fornuftig Optræden for at naa bedst og lettest de praktiske Formaal i Livet (»anvendt« Videnskab), i dagligt Liv og al Slags Teknik i videre Forstand — eller Krav om en given Optræden under Livskonflikterne, dikteret af Hensynet til andres Ve og Vel (og vor egen Samvittighed). Ved det sidste er der Følelsen af et »bør«, et mere ubetinget Krav, som, indenfor Retsordenen, kan udløse berettiget Tvang overfor Enkeltindividet, jfr. »Skøn og Regel«, bl. a. S. 18-20. Naar saadanne Handlenormer, saaledes som de har levet i Fortiden og stadig er levende, søges opfattede og forstaaede i deres formale Sammenhæng og reale Begrundelse, og sammenfattede systematisk efter Inddelinger og Begreber, faar man — i Retshistorie, Retsfremstillinger (Rets-Lærebøger) og Sociologi — en regulær *Videnskab om Retsnormerne*.

»Retsvidenskab« taler man dog ogsaa om i en *vidererækkende Forstand*, nemlig hvor der — især af de »professionelle« Videnskabsmænd — tilstræbes en Udfyldning til Retslivets Brug af de Normer, som klart fremtræder i den skrevne Ret (fortrinsvis Love). Denne »Viden-

skab« — baade Lovfortolkning og Bestemmelse med systematisk Opstilling af hævdvunden Retspraksis, hvorunder især Dommene, samt endelig og ikke mindst subsidær Retsdannelse efter Analogi og Sagens Natur — den er *produktiv*, men den er *ikke autoritativ*! Dette sidste er for den enkelte Sags Vedkommende derimod Retsembetsmændenes Afgørelser indenfor deres Kompetence — og i samme Grad, som de i Livet respekteres som bindende Præjudikater, især Højesteretsdomme, bliver de forsaavidt ogsaa autoritative.

Men selv den betydeligste Retsvidenskabsmand, saasom A. S. Ørsted, der udvikler nye hidtil ikke praktiserede, maaske tidligere som urigtige opfattede Retsregler, har kun sin faktiske Autoritet derved, at Retsudøverne gerne følger ham. Hvad han paa ethvert saadant Omraade udvikler, er nemlig »kun« *Forslag*, om end ofte særlig velbegrundede. Jfr. hertil Retskildernes § 12, især S. 148-152 og 179. Naar sligt kaldes *Videnskab*, er det altsaa i en særlig, *overført Forstand*. Kun er det ofte svært at sige, om en *given Retssætning*, som nogen opstiller »i Videnskaben«, er virkelig gældende Ret, maaske allerede, bevidst eller ubevidst, almindelig efterlevet i Retsudøvelsen i kortere eller længere Tid, eller om det kun er et Forslag til en Nydannelse i den kommende Retsudøvelse. Navnlig dækker en Paaberaabelse af, hvad »Videnskaben« — en enkelt, flere eller de fleste Videnskabsmænd — hævder, ofte over en for Retslivets Udvikling meget værdifuld Virksomhed. Saaledes findes der, uden at jeg her vil nævne Navne, flere blandt vore Videnskabsmænd efter Ørsted (iøvrigt ogsaa forinden, f. Eks. Henrik Stampe), og ikke mindst mellem de nu virkende Videnskabsmænd flere, der udfolder en lignende Virksomhed som A. S. Ørsted; ligesom han undertiden noget mindre forsigtigt med at iagttage den, ogsaa saa vanskelige Grænse mellem »lex lata« og »lex ferenda«. Livet forstaar imidlertid her i det hele og store at skille Kernen fra Avnerne. Studenterne, ligesom Videnskabsmændene, bør dog stadig være opmærksomme paa, at »quod licet jovi non licet bovi«, idet »dii minores« maa vise Forsigtighed i deres Forslag, maaske især naar de bør forstaa at de er svagere i det praktiske Retsskøn. Dette bør være bygget paa grundige Studier af hjemlig og fremmed Ret snarere end blot paa logiske Tankerækker.

Altsaa: Begrebet »Retsvidenskab« er sammensat paa sin særegne

Maade. Enhver Retsudøver maa med Stolthed, men ogsaa i ydmyg Selverkendelse forstaa, at ved den enkelte Anvendelse af »gældende« Ret er Ansvar et hans og hans alene. Grove Forsyndelser i saa Henseende kan dog eventuelt ny Lovgivning tilstræbe at rette; thi denne har jo Hovedopgaven de lege ferenda ved Rettens Følgen med Tiden.

β) Et andet Eksempel paa et Centralbegreb i Metode-Læren, som ogsaa Studenterne med Energi maa tilstræbe at forstaa rigtigt, specielt ved dets konkrete Anvendelse i Teori og Praxis, frembyder Udtrykket, at den eller den Løsning eller hævdede Retsregel stemmer eller ikke stemmer med »Sagens eller Forholdets Natur.«

Udtrykket benyttes ofte i vore ældre og nyere Retsudtalelser, men bruges af mange udfra et uigennemtænkt Begreb om, hvad dette sproglig saa dunkle Udtryk egentlig betyder. Etymologien er tvivlsom! »Sagen« og »Forholdet« betegner vel klarlig begge det samme, nemlig »det faktiske«: større eller mindre ensartede Grupper, som Teoretikeren har for Øje eller som, ifølge »Regelstendensen«, Dommeren bør have for Øje, naar han afgør det enkelte Tilfælde. Men hvad betyder »Natur«? I ældre »naturretlig« paavirket Jurisprudens antagelig netop den naturretlige Løsning efter et »medfødt« eller »evigt« Princip.

Hvad forstaa Nutidens, for Naturret »rensedet«, Jurister imidlertid ved »Natur«? Næppe noget klart eller fuldt bevidst. Men efter mit Indtryk fra de mange Tilfælde, hvor Teoretikere eller Praktikere har henvist som en Begrundelse til »Sagens« eller »Forholdets« *Natur*, skulde jeg skønne, at man egentlig mener følgende: Ud fra de nedarvede Retsforestillinger, og iagttagende vor øvrige gældende Ret og Retspraxis, saavel som ogsaa Nutidens formentlige Retstrang, skønnes der dels at være afgørende Grund til at træffe en *positiv* Afgørelse, og dels skønnes det tillige, at som Reglen for denne og lignende Afgørelser er den hævdede »Sagens Natur«-Regel ubetinget bedre og mere »dansk« end andre tænkelige Regler. Herved har ofte baade tidligere og nutildags den Fiktion været opstillet, at Dommeren eller Professoren *finder* Reglen som noget allerede eksisterende (»in der Volksseele«, sagde Tyskerne for c. 100 Aar siden), medens han i Virkeligheden mere eller mindre »opfinder« den, jfr. Citatet ovenfor S. 467). Reglerne efter Sagens Natur flyder jævnt over i »den videre Fortolkning« af Lovene

og støttes ofte af fjernere eller nærmere Analogier, jfr. »Retskilderne« §§ 12 og 13.

For dansk Ret, maaske mest Ejendomsretten, har Retskilden »Sagens Natur« spillet en stor Rolle og gør det stadig. Thi vel begrænses dens Omraade — d. v. s. alle subsidære Retskilders Anvendelse — gennem ny Lovgivning; men paa den anden Side synes i Danmark baade Teori og Praksis stadig at stille sig mere frigjort: Man har nutildags mindre Betænkelighed end tidligere ved at sætte ind med Sagens Natur til Dannelsen af nye Regler. Maaske frembyder Nutiden, bl. a. visse Domme, lidt betænkelige Tendenser til at lade konkrete, ex bono et æquo-Betragtninger overveje de noget mere gennemsnitlige Hensyn, hvorefter ofte bedst en ny Retsregel opbygges.

Dette, her at fastholde »den rette Midte« — baade i Teori og i Praksis — er særlig vigtigt, fordi et beslægtet Forhold ogsaa virker, og det i stigende Grad, indenfor vor nyere Lovgivning. Hvor nemlig nye Love giver Dommerskønnet friere Raaderum overfor ældre mere regelsbindende Lovgivning, kommer Metoden til Anvendelse som Teoriens Vejledning for Praksis. Man tænke, rent eksempelvis, paa Myndighedslovens §§ 63 og 64 med Billighedsskønnet over Erstatningspligten; paa Straffelovens § 23 om fleres Medvirken til en Forbrydelse overfor Meddelagtighedsreglerne i den ældre Straffelov; og paa Bevisbedømmelsens Frigjorthed ved Retsplejelovens § 292.

Maaske kan man sige, at Hovedparten af Retskildelæren ligger i Sammenspillet mellem fornuftig Ordfortolkning af den skrevne Ret og paa den anden Side det friere Skøn over »Sagens Natur«. Ad det sidste tiltrænges der imidlertid en bedre og klarere Terminologi!

γ) Hvorvidt og hvorfor skal Dommeren være *Lovens* — rigtigere Retsordenens — *Tjener*? Dette er en vigtig Grundbetragtning, jfr. »Skøn og Regel«, S. 11-12 og 101, »Retskilderne« S. 73-74 og Svensk Juristtidning 1929 S. 524 ff.; jfr. ogsaa Alf Ross i hans (vel vidtløftige) Undersøgelser, bl. a. i Doktordisputatsen over »Virkelighed og Gyldighed i Retslæren«. At Dommeren *skal* være »lovlydig«, kan nu ikke udledes af, at Loven, specielt Grundloven, siger det; thi Problemet er jo netop: hvorvidt bør dette Bud lydes? Men Sagen er dog ganske simpel: Al Erfaring lærer, at Folkets største og bedste Masse besvarer Spørgsmaalet

med Ja. Man vil saaledes ikke, retlig set, respektere dem, som holder paa imod Loven at følge deres religiøse eller etiske Samvittighed, jfr. Straffelov 1866 § 42. Den *praktiske* Grund ligger i den faste Overbevisning om Regelbundethedens afgørende Betydning for Retslivets (Samfundslivets) Tryghed, en Grund som ogsaa staar de fleste klar: dette maa være Normen, og f. Eks. Undtagelser med Revolutioner og Statskup har altid Tendens til at falde til Lave i nye retsordnede Samfundstilstande. Den *psykologiske* Grund til Individets Retslydighed, baade en »Undersaats« og en Dommers, er hans ved Arv og Opdragelse frembragte »Indlevethed« i *Retslydigheden*, den er blevet ligesom en »retlig Samvittighed«.

Hvad der ovenfor S. 463 ff. er anført, skulde tjene til Oplysning om mit Syn paa en for Studiet frugtbar Metodelære; herunder det negative, at visse andre Grundformer for en almindelig Retslære til Brug for Retsstudiet ikke skønnes pædagogisk hensigtsmæssige. Det anførte er dog kun enkelte, tildels ret spredte Eksempler paa Sider af Metodelæren. Det maa betones, at Hovedsagen for Studenterne ikke er at lære Lærebøgerne herom, men at *indøve* Metoderne paa det positive retlige Lærestof. Det gælder, at Lærerne stadig ved deres positivretlige Gennemgang har for Øje at demonstrere den rette metodiske Fremgangsmaade. Jeg har i mine Lærer-Aar undertiden gennemgaaet f. Eks. Personretten tagende dens Emner som Grundlag for Metodelærens Indøvelse. I mine »Retskilderne« gennemgaaes ogsaa en lang Række Retsregelsproblemer ud fra samme pædagogiske Øjemed. Helst skulde der ikke ved Eksamen høres direkte i Metodelærebogens Indhold. Naar det dog anbefales at give ikke blot skriftlige Opgaver i Faget, men ogsaa undertiden og ret hyppigt, som det tidligere skete ved mundtlig Eksamen i 1ste Civilret, at høre direkte i Lærebogen om Metoden, ligger det i den sørgelige Erfaring om, at Studenterne som overvejende Hovedregel helt forbigaar den Lærebog, som kun sjældent »kommer for« ved Eksamen.

Jeg maa, efter det udviklede, med stor Glæde hilse, at der — som meddelt mig — fra Vinding Kruses Haand snart vil foreligge en samlet Fremstilling af den almindelige Retslære, hvorunder ogsaa Metodelæren vil faa en berettiget Plads.

AFSLUTNING

Jeg har nu, tror jeg, faaet det fornødne sagt om en Omordning af alle 3 Dele af vor Eksamen. Meget er dog forbigaaet, f. Eks. en nærmere Prøvelse af Eksaminationernes og de skriftlige Opgavers Ordning, derunder om den forskellige Vægt, som bør tilkomme Fagene, f. Eks. om en naturlig Overvægt for Formueretten.

Inden jeg slutter af, vil jeg dog lige berøre det Spørgsmaal, der gentagne Gange har været behandlet, jfr. bl. a. »Juristen« 1936, S. 305 og 453: Bør der udover de smaa Tilløb, som findes i Bogholderipróven og Besøgene i Retterne, organiseres, eventuelt tvangsvis gennemføres, en vis praktisk Uddannelse af Studenterne, *førend* de afslutter deres Eksamen?

Jeg er her i Tvivl: Alle indser, at det vilde kunne blive vanskeligt og bekosteligt at gennemføre en saadan praktisk Uddannelse til virkelig Gavn for Studenterne. Maaske, saa underligt det kan lyde: Teori her for sig og Praksis for sig! Det er vel utvivlsomt, at de Unge, særlig de vordende »danske Jurister«, der havde været paa Retskontor i Aarvis, maaske lige fra 14 Aars Alderen, havde haft betydelig Gavn deraf for hele deres følgende Studium. Men sligt er jo upraktisk for Studenterne.

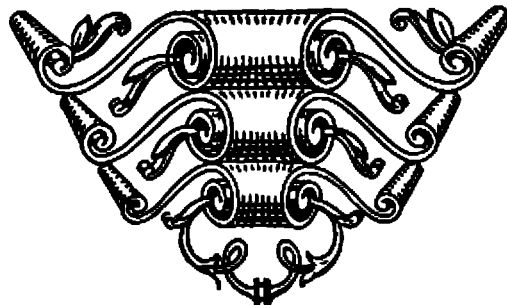
Eksemplerne fra Tyskland og Sverige peger ogsaa, efter mit Skøn, nærmest i Retning af, førend man virkelig bringes i Berøring med Retslivet, da at have afsluttet det egentlige teoretiske Kursus. Dette har jo (jfr. min Afhandling i U. f. R. 1900, første Afsnit) fra gammel Tid været *Ordningen i Preussen*: først et 3-aarigt Universitets-Studium, derefter en 4-aarig Praksis; denne er afsluttet af en Prøve, »die grosse Staatsprüfung«, hvorved der ganske vist er indflettet noget, som har Karakteren af Teori, men Hovedsagen er dog den praktiske Uddannelse gennem en omhyggelig varieret og gennemført praktisk Tjeneste især hos Dommere og Sagførere, men ogsaa hos administrative Embedsmænd. Der er herunder sket en Spaltning i to Dele: de som tilstræber Dommer- eller Sagfører-Tjenesten, bliver ved Eksamen »Gerichts-assessorer«; de som vil i administrativ Karriere, »Regierungsassessorer«.

Den svenske Ordning er ogsaa denne: først den afsluttende teore-

tiske Prøve (gennem en hel Række successive »förhör« som »tentamen« for en enkelt Professor ad Gangen). Eksamen er lettere end hos os. Ved de praktiske Ansættelser, straks efter Eksamen og senere, lægges der ingen (eller næsten ingen!) Vægt paa Eksamensresultatet; maaske er dette en Aarsag til, at der praktisk taget ikke benyttes Manuduktør i Sverige. Men efter Eksamen prøves Kandidaternes Egnethed for den praktiske Gerning, de vil slaa ind paa, og der er i alt Fald for dem, som vil gaa Dommervejen, anordnet en Uddannelse hos Provinsdommere, hvor den Unge i et vist Omfang skal have beklædt Dommersædet (»suttit ting«). Længe har der desuden, og det er vel det væsentligste, været organiseret en virkelig Opdragelse og en Række ret strenge Prøver for dem, som vil melde sig til Tjeneste ved Hovrätterne — hvor den store »Svea Hovrätt« i Stockholm er den mest omfattende. Meget oplysende om Forholdene i Nutiden er en Artikel i Svensk Juristtidning 1936 S. 20 ff., hvor »Sveriges Domareförbunds konstituerande möte« er refereret med 3 Indledningsforedrag (det første af Rets-Præsident, tidligere Dommer i Högstadsdomstolen og i mange yngre Aar juridisk Professor i Stockholm, Birger Ekeberg) samt en kort Omtale af Diskussionen. Saa vidt jeg forstaar, kan enhver, som har bestaaet Eksamen (og »siddet Ting«) melde sig som Aspirant. I 1930-34 indtraadte ved Svea Hovrätt 213, men kun 61 gennemførte Løbet, altsaa mellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{4}$; normalt er Tallene omtrent lige mange for hvert Aar. Det meddeles dem ved Indtrædelsen, at Prøven er streng, og at kun de flinkeste tages — efter en ren Kvalitetsprøve og slet ingen Hensyntagen til Anciennitet. Præsidenten og en særlig Afdeling af Rettens Dommere tager sig indgaaende af Uddannelsen i de forskellige »lavere og højere« Gøremaal, og Prøverne er indgaaende. Senere under Karrieren helt op til Högsta Domstolen bedømmes altid de reale Dommerkvalifikationer hos Ansøgerne om Avancement, og det betragtes som noget selvfølgelig ganske ligegyldigt, hvorledes de akademiske Prøver er faldne ud, for faa eller mange Aar siden. — At komme frem blandt de bedste paa Dommerkarrieren har i Sverige ikke blot Betydning for selve denne Karriere, som man anser for den juridisk fornemste, men ogsaa for Centraladministrationens Embeder, hvor saare ofte Hovrättsdommere ansættes i de højere Stillinger — hyppigt kun for et kortere Tidsrum.

I Finland er Ordningen omtrent som i Sverige. Kun gives der ydermere efter bestaaet »første Del« (et Propædeutikum) obligatoriske praktiske Øvelser, i ca. et halvt Aar, hos en Underdommer.

At efterligne særlig den svenske Ordning vilde efter mit Skøn kunne føre ud over visse danske Mangler, dels vort altfor stive Anciennitetsprincip, dels vor urimelig stærke Betoning af Eksamensresultatet, hvilket sker dels ifølge vor Lovordning (til visse Embeder og Stillinger fordrer der 1ste Karakter), dels, og af endnu større Betydning, uden Lovregler men ifølge fast Praxis. Denne Ordning har efter mit Skøn længe haft og har navnlig end mere i Nutiden faaet en højst uheldig Tilbagevirkning paa Studiet. Navnlig har den ført til et uselvstændigt Studium, et for stort Hukommesslid og en Brug af Manuduktør, som lider af at være altfor omfattende og som ogsaa har andre uheldige Sider.

ET ANHANG

»QUASI UNA FANTASIA«

I befinder os i Aaret 1950. To lidt ældre Jurister, en Højesteretsdommer og en juridisk Professor ved Københavns Universitet, taler sammen om vort juridiske Studiums og juridiske Eksamensvæsens Udvikling i de sidst forløbne ca. 15 Aar.

Dommeren: Hvorledes gaar det med juridisk Studium og Eksamen siden de sidste Eksamensreformer, baade den fra 1938 og den fra 1942, om hvilken sidste der jo ved dens Tilblivelse stod Gny? Et vist Indtryk af Kandidaterne fra disse Aar har man jo nok ifølge deres Hævden sig i Praxis; men det kunde interessere mig at høre noget mere autentisk derom fra Deres Mund!

Professoren: Jeg maa da først genkalde visse Hovedtræk af Udviklingen i Deres Erindring. Ved Eksamensreformen i 1938 var jo den vigtige Reform fra 1931 ret ny endnu. Denne sidste blev i Hovedtrækkene opretholdt i 1938, kun søgte man da at gøre 1. Del mindre og rent propædeutisk; 2. Del blev rent offentligretlig, men ogsaa omfattende *alle* offentligretlige Fag, idet man samtidig gjorde Lærebøgerne lettere — først ved Indstregninger, senere efterhaanden ved nye Udgaver, hvis Læsestof forkortedes overfor de tidligere Udgavers, navnlig skulde det tilstræbes, at Prøven — baade skriftlig og mundtlig — i alle offentligretlige Fag holdt sig væsentlig til de videnskabelige Hovedlinjer, stillende mange positive Enkeltheder — hvoraf dog adskillige kunde være praktisk vigtige — mere i Baggrunden; 3die Del var hele Civilretten, desuden Skifteret. Ved 3die Del indførtes der (eller genindførtes) desuden et nyt Eksamenshovedfag: Metodelære (jfr. de beslægtede »almindelig Retslære« og »Retskildelære«). 3die Del skulde være langt den vigtigste, *dels* fordi begge Civilretter henlagdes hertil, hvilke Fag jo

baade er de praktisk betydningsfuldeste og de bedst egnede til ved rigtigt Studium at udvikle størst Modenhed hos Studenterne, *dels* fordi i stigende Grad Universitetsundervisningen netop skulde indrettes paa at udvikle Selvstændighed, og Eksamen i første Linje skulde prøve, om dette var opnaaet, men ikke om et stort Stof af positiv Retskundskab var opsamlet i Kandidatens Hukommelse og ved Eksamen havdes paa rede Haand. Af hele denne Ordning fulgte, at enhver Frist, inden hvilken man efter 2den Del skulde indstille sig til 3die Del, faldt bort.

Det viste sig — hvad De jo ogsaa har hørt en Del om fra Pressen og Mand og Mand imellem —, at det stadig, især med Studiet men ogsaa med Eksamen, gik »mindre godt« — for at bruge et mildt Udtryk!

Uagtet Fakultetets Lærebøgers Værdi (ganske vist ogsaa noget betænkelige Omfang) var vokset længe og ikke mindst i Trediverne; og uagtet Fakultetet og dets Hjælpe lærere havde udfoldet store Bestræbelser for at yde en Undervisning, som i stigende Grad lagde Vægt paa Øvelser og Forelæsninger der skulde bringe Studenternes Selvstændighed i større Vækst — saa gjorde dog de Mangler, som var voksede frem gennem Tiden fra c. 1910, sig ingenlunde mindre, snarere stærkere gældende: Studenterne overanstrengte endnu mere deres Hukommelse, og de arbejdede næsten aldrig paa egen Haand, men søgte ved ihærdige Manuduktørers omfattende og stadige Undervisning at sikre sig den Viden til Eksamen, som — med mindst Risiko — gav de højeste Points.

Dommeren: Jeg forstaar; men jeg ved ogsaa, at det er blevet langt bedre i disse Henseender siden Reformen af 1942. Jeg er ogsaa klar over, at denne Reform i Virkeligheden afgørende blev bestemt af det lange Besøg, som den store Kommission af danske juridiske Praktikere og Teoretikere, hvoraf jeg jo var Medlem og De ogsaa, aflagde i 1940-1941 i Sverige, især i Stockholm, for grundigt at studere den svenske Juristuddannelse, baade den teoretiske og den praktiske. Hvad der selvfølgelig interesserede mig, der den Gang var Dommer i Østre Landsret, mest, var den praktiske Uddannelse af Aspiranter ved Svea Hovrätt, som jeg fulgte i nogle Uger. Jeg fandt den fortrinlig, og jeg indsaa, at med den Prøve — ved Prøvens hele Indretning og Undervisningen ved Hovrätterne — kunde man i Sverige uden mindste Gêne undvære den

i Danmark saa vidtdrevne Hensyntagen til Eksamenskaraktererne ved den unge Jurists første Ansættelse under Staten, ja endog efter Omstændighederne ved de senere Avancementer.

Professoren: Ja, det var jo Kommissionsmedlemmernes i det store og hele enstemmige Udtalelser om »de svenske Fordele«, som blev afgørende for Reformen af 1942. Og navnlig alle det juridiske Fakultets Medlemmer — ikke blot de, som havde deltaget i Kommissionsrejsen — gik ind for Reformen væsentlig ud fra et Haab og en Forventning om dens heldbringende Tilbagevirkning paa hele Studiet. Herved lagde de adskillig Vægt paa den Undervisning i og Prøve af praktisk Dygtighed, der er blevet de unge Aspiranter paa Embedsvejen og som vorde Sagførere til Del, en Prøve som De Hr. Dommer jo kender mere til end Professorerne. Afgørende Vægt lagdes dog paa den Eksamenforanstaltning, at *kun Karakteren »Bestaaet« skulde gives*, og at altsaa alle Specialkarakterer afskaffedes ved alle Eksaminens tre Dele.

Det har ogsaa vist sig i de forløbne 8 Aar efter Reformen, at netop denne, som det kunde synes, nærmest blot eksamenstekniske Ændring har haft den største og mest heldbringende Tilbagevirkning paa Studiet. Der var her naturligvis *megen Modstand* at overvinde fra »det bestaaendes« Side. Man betonedes herfra, at Specialkarakterer havde vi jo altid haft. De havde oven i Købet været i rig Udvikling. Saaledes havde man tidligere, f. Eks. ved den udelte Eksamen før Fællesprøven, kun $7\frac{1}{2}$ Karakterer, der næsten alle var enten Laud eller Haud; Non gaves ogsaa, men sjældent; og kun de aller flinkeste fik et enkelt Præ som en »Fjer i Hatten« paa hele Præstationen. Nu før 1942 havde vi alle Tal varierende fra 1 til 16; og i den vigtigste »Afdeling«: første Karaktererne, alle Gradationer mellem 164 og $205\frac{2}{3}$ Points med nogle, ganske vist sjældne Udmærkelser (206 P. og opefter). »Kancellilaudet«, som tidligere laa ved, hvad der nu var c. 179 P., havde senere været i en — omend ubestemt — Stigen.

Og videre sagde de, som holdt igen: Maaske er denne Udvikling af Karaktersystemet skredet vel langt frem. Men skulde man dog ikke ved en Reform heraf gaa lempeligere til Værks: f. Eks. afskaffe anden Karakters anden Grad (f. Eks. »bestaaet« først med 148 P.); ophæve Reglen om, at 1ste Karakter var en *legal* Betingelse ved visse høje Rets-

embeder; maaske i Censur-Praksis holde »Overgrænsen« lavere, f. Eks. selv for de meget flinke ikke komme over 188 P.? Det var jo dog ogsaa, sagde man, en hævdvunden god Skik ved de første administrative Stillinger at lade Højden af Eksamen give den »bedste« Kandidat et faktisk Forspring. Hvilke mere »objektive« Fortrin skulde man ellers finde at gaa efter her; ogsaa f. Eks. hvor en Højesteretssagfører skulde vælge mellem flere ham ubekendte Aspiranter til en Plads som Fuldmægtig hos ham? Hvad skulde ogsaa ministerielle Departementschefer gaa efter, om ikke f. Eks. »Kancellilaud« til Justitsministeriet eller dog Laud til andre Ministerier, f. Eks. Indenrigsministeriet eller Skattedepartementet? Nogle har vel ogsaa ment, at disse »objektive« Regler kunde spænde Ben for en Nepotisme, som maaske kunde forsøge at stikke Hovedet frem! Hertil kom, mente man, at Kommissionens Begejstring for »de svenske Fordele« ikke kunde føre til en saadan voldsom »Kovending« ved Karaktergivning; thi i Sverige havde man jo Specialkarakterer og har aldrig tænkt paa at afskaffe dem.

Ved den sidste Indvending overser man imidlertid, at de svenske Specialkarakterer aldrig har faaet Lov til at gøre blot lidt af den Skade, som vore har gjort, simpelthen fordi de i Sverige intet betyder selv ved »Førsteansættelser«, idet f. Eks. »Hovrätts-Prøven« er eneafgørende; og endelig fordi et Studiet skadende Manuduktionsvæsen er ukendt i Sverige. Maaske kunde vi herhjemme en Gang igen vende tilbage til et omend »svagere« Specialkaraktersystem, nemlig naar iøvrigt det svenske Systems Fordele var helt indarbejdede hos os; men i Øjeblikket maatte Springet tages fuldtud, mente Reformens Fædre i 1942. Thi vel kunde man afskaffe det Hensyn til Karaktererne, som beroede paa Lovregler, men hvorledes forhindre en stadig Hersken af den store *faktiske* Hensyntagen til »den bedste Eksamen«? Visse fanatiske Hadere af dette System sagde: der skal skarp Lud til skurvede Hoveder!

Det er altid overmaade svært at komme bort fra indgroede Vaner, og derfor var det saa værdifuldt at studere de svenske Forhold, hvor vi forstod det nære Slægtskab mellem dansk og svensk i Retsregler, Retsinstitutioner og hele Samfundsudviklingen, og hvor vi derfor ikke blot straks, som naturligt var, stejlede over de store Forskelligheder i Juristopdragelsen, men derpaa tænkte efter: mon der ikke her er adskilligt

at efterligne? Netop Forskellighederne vækker til Eftertanke. (Synes en juridisk Professor, at der er noget for Studiet skadende i vort Karakter-system og vort saa vidtdrevne Manuduktionsvæsen, da interesserer det ham f. Eks. ogsaa at iagttage, hvorledes vort eget medicinske Studium har indrettet sig: langt mindre Manuduktion, og det Forhold at efter bestaaet Eksamen spørger ingen om, hvor mange Points! Kun kræves der 1ste Karakter af en Doktorand, men her kan der dispenseres.)

Juridisk Manuduktion, saaledes at de allerfleste har daglig Manuduktion under næsten hele Studiet, har jo været en over 100-aarig Institution hos os. Det vakte derfor Kommissionens ganske særlige Opmærksomhed, at man ved de svenske Universiteter egentlig slet ikke kendte Manuduktion, medens vor endog gennem det 20de Aarhundrede var vokset og vokset, bl. a. saaledes at mange Studenter tog to Timers daglig Manuduktion hos de private Manuduktører, hvad der baade har været altfor bekosteligt for Studenten selv eller hans Forældre (den Gang f. Eks. c. 400, i 1880 c. 120 Kr. aarlig) og let førte til øget Overanstrengelse og til uselvstændig Udenadslæren.

Og hvad er der saa sket efter Reformen af 1942? Manuduktionen er skrumpet stærkt ind: Aldrig mere end een Time daglig, med længere Tidsrum hvor der »læses privat«, maaske to Kammerater sammen, og hvor Universitetsundervisningen udnyttes med Styrke. Adskillige af de flinke (og fattige?) har nu aldrig været hos en Manuduktør.

Dommeren: Ja, kære Ven, dette har jeg jo nok hørt om som noget glædeligt; men hvorledes har det kunnet gennemføres og det i Løbet af saa kort et Aaremaal? Vi er dog enige om, at netop den unge Jurist trænger til megen daglig Undervisning, saa fremmed for sit Fags Art og Problemer som netop han kommer til Studiet fra Gymnasiet. Og hvorfor havde før 1942 Fakultetet, med alle dets Anstrengelser: stadig bedre Lærebøger og med stærkt voksende Lærekræfter, ikke kunnet fravriste de private Manuduktører denne Overvægt i Studenternes Øjne, der endog, siger man, har været saa stor, at de dygtige (og billigere) Universitetsmanuduktører maatte følge lignende Veje i Undervisningen som de private Manuduktører, hvis de vilde holde paa deres Manuducen-ter? Mener Professoren virkelig, at en Hovedgrund til det store Omslag ligger i denne Eksamens-Ordning med »blot Bestaaet«?

Professoren: Ja det mener jeg ubetinget, og jeg kan ogsaa forklare det: Idet den juridiske Student har tabt, d. v. s. er blevet befriet for den eminente praktiske Interesse ved i størst Grad og med mindst Risiko at naa frem til de for ham mulige højeste Points ved Eksamen, svinder ogsaa Studenternes Tendens til at paavirke Manuduktørerne til saavidt muligt at samle deres Undervisning om dette ene praktiske Formaal. De skulde, mente Studenterne tidligere, undgaa al Undervisning, hvis Frugter kun var »for Livet«, men ikke gavnede ved Eksamen. Ingen Svinke-Ærinder, men lære Retsreglerne og Lærebøgerne i første Række og nøjagtigst muligt! Naturligvis blev der alligevel Plads for en vis Undervisning for Livet, bl. a. den som faldt sammen med Eksamensforberedelsen; thi Omvejen rundt ad »bedst mulig Forstaaelse« er efter gammel Erfaring meget værdifuld for at kunne huske, og var den det ved tidligere Generationers Studium, galdt Forstaaelsens Værdi endnu mere med den stigende Betydning, som konkret stillede Opgaver havde faaet. Hertil kom, at særlig dygtige Manuduktører — og dem havde vi mange af — uvilkaarlig ikke kunde lade være med adskillig Undervisning »for Livet«.

Naar efter 1942 den private Manuduktion dog er svundet saa stærkt ind, saa skyldes det vel ogsaa det Fremskridt i selve Universitets-Undervisningen, der ligger i den Hjælp, som selve Lærerne har faaet. Der gives nu en Undervisning, helst i mindre Hold, mere lignende de gamle Tidens Manuduktionshold paa c. 5, hvor den enkelte stadig spurgte og blev spurgt, end de nyere Tidens store private Manuduktionshold med Manuduktørens ligefremme Forelæsninger og Diktater af »Oversigter«. Den nævnte Undervisning er nu i betydeligt Omfang betroet »Undervisningsassistenter«, som har afløst de tidligere Universitetsmanuduktører, og som endog hyppig virker som en enkelt bestemt Professors Assistent (eller Assistenten).

Men, som jeg straks betonedes, det allervæsentligste er »blot-Bestaaet-Reformen«, hvor der kræves »bestaaet« til enhver af de 3 Dele for sig, og hvor Censureringen hurtigt i de forløbne Aar er faldet til Rette i et Niveau, der som Minimum for bestaaet snarere ligger noget over end noget under den tidligere Grænse for at opnaa 1. Grad af 2. Karakter. Ved at løfte denne Minimumsgrænse kan man sikre sig

et tilstrækkelig flittigt Studium af normalt begavede Studenter, men denne Løften har endnu ikke vist sig fornøden. Hvad Reformen har ført med sig, er i al Korthed dette: Den unge behøver normalt ikke at spænde sine Kræfter højere, end det passer ham, blot han kan bestaa. Maaske vil det derfor vise sig — endnu har det ikke vist sig — at for mange søger, paa et for kort og ufyldstgørende (ofte af andet Erhverv generet) Studium, at slumpe til lige at bestaa. Modvægten herimod kunde blive, at Eksamen højest, og endog maaske kun efter Dispensation, turde tages een Gang om, og desuden at en vis Studietid normalt skulde dokumenteres, f. Eks. mindst 1½ Aar til 1ste Del og 3 Aar derefter.

At »Bestaaet«-Reformen i høj Grad har forbedret Studiet ligger dels i det negative: Points-Jageriets Bortfald, dels i det positive at man nu fornuftigvis alene stræber efter at blive saa dygtig som muligt for det kommende praktiske Retsliv. Maaske kan jeg bedst illustrere dette for Dem, Hr. Dommer, ved at bede Dem tænke paa Forholdene i Deres egen Studietid og sammenligne dem med, hvad De under Kommissionens Ophold i Sverige erfarede om en flink svensk Students juridiske Studieliv. De selv ligesom denne Svensker troede vel nok, at De havde Marskalstaven i Tornystret. De ønskede at komme i Justitsministeriet og naa højest mulig op ad Dommerstigen. Han vilde efter Eksamen se at blive Aspirant i Svea Hovrätt og vilde gøre alt for dér at komme mellem de Aspiranter, som naaede frem ad Dommervejen, maaske tilsidst til »Högsta Domstolen«.

Hvad skulde De og andre ærgerrige Danskere den Gang tilstræbe? Først og fremmest at faa saa højt et Points-Tal, at De blev den ene af de Par Stykker, som ved den Halvaarseksamen fik de bedste »Kancellilauder« — efter Ordningen lige før Reformen f. Eks. mellem 190 og 195 P. Der blev kun ringe Tid eller Opfordring til, ved Siden af, at studere frit eller selvstændigt »for Livet«. Men nu den unge Svensker, eller vore unge Begavelser og Ærgærrigheder efter 1942? Ja de opfordres af alt og alle til at studere ret frit »for Livet«, idet saadanne Unge jo mener let at kunne absolvere dette Bestaaet, som »de jo sagtens kan klare«. Maaske svæver de — hvis de har Raad og Tid der-til — noget længere ud: læser fremmed Retslitteratur, f. Eks. anden

nordisk, studerer Historie og/eller Nationaløkonomi og muligvis meget andet. De forsøger sig maaske med en videnskabelig Afhandling, eventuelt en for Guldmedaljen udsat. Og vil Studenten holde sig mere til Jorden, kan en større Fordybelse i Lærebøgerne eller i Domspraksis ogsaa udvikle Selvstændigheden. Studiet bliver lettere og gladere — ligefrem morsomt — naar Hukommelsen ikke skal overbebyrdes. Det kommer paa Højde med visse andre Studier ved Universitetet, med forskellige humanistiske især.

Dommeren: Saavidt jeg har hørt det af Kolleger, som er Censorer ved juridisk Eksamen, er selve denne ikke blevet videre ændret i 1942.

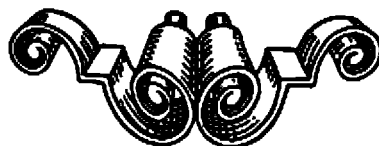
Professoren: Nej hele det ydre: Tredelingen og de skriftlige og mundtlige Prøvers ydre Form var fra tidligere Reformer og sidst ved den af 1938 ordnet tilfredsstillende. Men der er blevet Brug for visse »indre« Reformer. Saaledes er Studiet af og Øvelserne i Metodelæren blevet en stadig vigtigere Bestanddel af Undervisning og Studium. Endvidere er Censureringen kommet i ny Form og har faaet nyt Indhold. Den hæfter sig langt mindre end tidligere ved Hukommelsesviden og prøver derimod med Forkærlighed Studentens Selvstændighed og Modenhed. Under den skriftlige Censur enes de bedømmende om en Karakter eller Censur. Ved Mundtlig paa samme Maade, maaske efter hver Eksamination. Men tilsidst kommer der en almindelig Drøftelse af det samlede Skøn over, om Kandidaten skal bestaa eller ikke. I de allerfleste Tilfælde er der ringe eller ingen Tvivl: Der er nogle, som gennemgaaende har vist saa hullede Kundskaber og saa mangelfuld Modenhed, at de utvivlsomt maa falde igennem. Der er mange andre — et Flertal, noget større eller noget mindre — som utvivlsomt er bestaaet. Og saa er der en Rest, f. Eks. 10 à 15 %, som staar paa Vip. Her har Følgen af det nye Studium og Synet herpaa ført med sig som en moden Frugt, at der skønnes friere. Selv slemme Huller i Viden kan opvejes af gode selvstændige Betragtninger, af en fornuftig Fortolkning af et ukendt Lovbud, af et sundt Skøn over tvivlsomme, retlige eller faktiske Punkter i et ham forelagt mindre Retstilfælde. Desuden vil ofte den skriftlige Prøve give saa klare Resultater i den ene eller anden Retning, at Udfaldet allerede er givet, og den mundtlige Prøve kan forkortes til et Minimum; eller man kommer ind paa at give Karak-

teren: »Bestaaet ved Skriftlig«! Endnu er »de indre Reformers« Metoder vel ikke helt afklarede i Praxis.

Men nu vil jeg spørge, hvad siger Dommeren til de praktiske Prøver af Kandidaterne, som de er ordnede efter 1942? Dels en Prøve ved Landsretterne lignende de svenske Hovrättsprøver; dels en videreført speciel Prøve ved Landsretterne af dem, som vil være Landsretssagførere; eller ved Højesteret af Aspiranter til at blive Højesteretssagførere; eller af Retsbetjentfuldmægtige, som vil søge Retsbetjentembede; eller endelig de Prøver og den Fordannelse, som kræves af den, der søger ind som Sekretær i et givet Ministerium?

Dommeren: Mange Detaljer kender jeg ikke her; hvem har praktisk Kendskab til mere end visse Dele? Thi den store Variation, efter hvad det er man søger ind til — hvilken jeg iøvrigt finder aldeles rigtig — den gør dog Billedet saa broget, at jeg helst intet Svar forsøger paa Spørgsmaalet!

Her standsede »la fantasia«. Om noget af det, der er kommet til Orde heri, vil fortjene Grokraft, derom skal selvfølgelig selve den fantaserende ikke kunne dømme.

NOTER

POUL JOHS. JØRGENSEN:
RETSUNDERVISNINGEN OG RETSVIDENSKABEN VED
KØBENHAVNS UNIVERSITET 1537-1738
FORORDNINGEN AF 10. FEBRUAR 1738

Følgende Forkortelser anvendes: *Kaufmann* betyder G. Kaufmann, *Geschichte der deutschen Universitäten* I-II (1888-1896). *Krag, Annal. Addit.* betyder Nicolai Cragii *Annalium libri VI*. Hafn. 1737. *Additamenta*. *Landsberg* betyder E. Landsberg, *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft*. Dritte Abtheilung. Erster Halbband (1889). *Matzen* betyder H. Matzen, Københavns Universitets *Retshistorie* 1479-1879 I-II (1879). *Norvin* betyder William Norvin, Københavns Universitet i Middelalderen (1929). *Fr. Paulsen* betyder Friedrich Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts*. 3. Aufl. I (1919). *Rørdam* betyder H. F. Rørdam, Københavns Universitets *Historie fra 1537 til 1621* I-IV (1868-74). *Rørdam, Saml.* betyder H. F. Rørdam, *Historiske Samlinger og Studier* I-IV (1891-1902). *Sorø* betyder Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne I-II (1924-1931). *Stintzing* betyder R. Stintzing, *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft* I-II (1880-1884). *Vinding* betyder Rasmus Vinding, *Regia Academia Hauniensis* (1665).

FØRSTE AFSNIT

- ¹⁾ Rørdam I, 108 flg.
- ²⁾ Trykt i Krag, *Annal. Addit.* 89-136. Dansk Oversættelse i N. Krag og St. Stephanus, Kong Christian den Tredie hans *Historie* I, 637 flg.
- ³⁾ Krag, *Annal. Addit.* 113. Jfr. ogsaa Indledningen til *Fundatsen*.
- ⁴⁾ Krag, *Annal. Addit.* 103-04.
- ⁵⁾ Fr. Münter, *Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht* I, 273.
- ⁶⁾ Stintzing I, 243.
- ⁷⁾ Stintzing I, 26, 76, 130-32.
- ⁸⁾ Stintzing I, 26.
- ⁹⁾ Stintzing I, 25-26.
- ¹⁰⁾ Fra gammel Tid manglede Romerretten ved Pariseruniversitetet. Angaaende de tyske Universiteter se Kaufmann II, 286 flg.

- 11) Stintzing I, 22-23, Norvin 202.
- 12) Norvin 204-07.
- 12a) Stintzing I, 23-24, 658 flg.
- 13) Stintzing I, 273 flg.
- 14) Stintzing I, 280 flg.
- 15) Se f. Eks. Niels Hemmingsen, *Libellus de conjugio, repudio et divortio* 84.
- 16) Saaledes er Forholdet i Almindelighed i Niels Hemmingsens lige nævnte Skrift; se dog f. Eks. 130.
- 17) Stintzing, I, 274, 281. Wittenberg-Statutterne bl. a. i Lünig. *Codex Augusteus* I (1724), 951 flg.
- 18) Om Melanchtons Opfattelse af Naturretten se A. Haenel, *Melanchton der Jurist* (*Zeitschr. f. Rechtsgeschichte* VIII (1869), 249 flg.), Stintzing I, 267-73, 284-86. *Oratio de legibus* i *Corpus Reformatorum* XI, Sp. 66 flg.; det i Teksten omtalte Sted Sp. 81.
- 19) *Corpus Reformatorum* XI, Sp. 358.
- 20) Krag, *Annal. Addit.* 103.
- 21) Krag, *Annal. Addit.* 113.
- 22) Stintzing I, 21-22, II, 24. Landsberg III, 54 flg.
- 23) A. Esmein, *Cours élémentaire d'histoire du droit français* 11. édit 826.
- 24) Fr. Maitland, *English Law and the Renaissance* (her anført efter *Select Essays in Anglo-American Legal History* I, 198-99). Wyclif havde allerede i det 14. Aarh. taget til Orde for, at der burde doceres engelsk Ret ved Universiteterne.

ANDET AFSNIT

- 1) Norvin 206-07.
- 2) Vinding 109. Rørdam I, 303, II, 463.
- 3) Danmarks gamle Landskabslove V, p. II.
- 4) V. A. Secher, *Forordninger, Recesser m. m. 1558-1660* I, 1.
- 5) Rørdam I, 303. Se endvidere Rørdam II, 333, Note 2.
- 6) Rørdam II, 83-84, 333-34.
- 7) Rørdam II, 181.
- 8) Stintzing I, 243, II, 30-31.
- 9) Om de i Teksten nævnte fire Professorer se Rørdam I, 53, 155, 169, 176, 199, 425-28, 535-36, 605-06, 623-28, IV, 271-72. Se desuden her og ved det følgende Biografierne i *Dansk biografisk Lexikon*.
- 10) Rørdam II, 179 flg., 632 flg.
- 11) Rørdam III, 143 flg., 625 flg., IV, 556-57.
- 12) Rørdam III, 299 flg., IV, 653-54, 656-57.
- 13) Rørdam III, 145 Note 2.
- 14) *Danske Magazin* 5. Rk. II, 151.
- 15) Se ndf. S. 22.
- 16) Taler er trykt i *De officiis studiosorum Regiæ Academiæ Hafniensis* 1612; se Læg D 1 og 2.
- 17) Rørdam II, 333, III, 347.
- 18) *Danske Mag.* 5. Rk. I, 40-41.
- 19) Rørdam I, 330 flg., II, 333, 346 flg., III, 440.

- 20) Rørdam I, 330.
- 21) Om Oprettelsen se Sore I, 374 flg., om Fornyelsen i 1643 I, 401 flg., om Statsvidenskaben og Juraen I, 606 flg.
- 22) Krag, Annal. Addit. 100-01.
- 23) Krag, Annal. Addit. 104.
- 24) Kaufmann II, 365 ff. Matzen II, 59, 223.
- 25) Danske Mag. 5. Rk. I, 37.
- 26) Danske Mag. 5. Rk. I, 46.
- 27) Rørdam III, 147.
- 28) Rørdam IV, 24.
- 29) Katalogerne for 1603-04, 1632-33, 1636-37, 1642-43, 1648-49, 1650-51, 1652-53, 1653-54, 1654-55.
- 30) 1636-37.
- 31) 1632-33.
- 32) Institutiones explicare perget.
- 33) De diversis regulis juris antiqui libri quinquagesimi Pandectarum titulus septimus decimus. Hafn. 1584. Jfr. Rørdam II, 334-35.
- 34) Katalogerne for 1612-13, 1623-24, 1642-43, 1643-44, 1646-47, 1653, 1660. Se ogsaa Theophilus's i Texten S. 22 omtalte versificerede Forelæsningsindbydelse.
- 35) De arbore consanguinitatis et affinitatis sive de gradibus (1540). Rørdam II, 334.
- 36) De privilegiis studiosorum theses. Hafn. 1603.
- 37) Beckmann, Communitatis Regiæ Hauniensis Historia 16. Rørdam III, 375 Note 1, der urigtigt anfører Novellæ Constitutiones i Stedet for Brochmands Udkast. Danske Mag. 5. Rk. I, 37.
- 38) Se herved og ved det følgende Stintzing I, 102-29. Norvin 200-01.
- 39) Se ved det følgende Stintzing I, 129-54, 424, 655 flg.
- 40) Fr. Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie 12. Aufl. III, 156-58. Stintzing I, 145-50, 357-58.
- 41) Univ. Bibl. Don. var. 2 Fol.
- 42) Han omtales ikke hos Stintzing, men Ernst meddeler selv nogle Oplysninger om ham, hvoraf fremgaar, at det af Ernst benyttede Skrift kun var ham bekendt i Manuskript, idet kun en Del af det var trykt i Leunclavius, Ecloga sive Synopsis Basilicorum (1575). Jfr. Stintzing I, 239.
- 42a) Dette gælder f. Eks. om Oldendorp's Classes (Actionum forensium progymnasmata), der var bygget over Aktionerne, som inddeltes i syv Klasser, om M. Wesenbeck, Commentarius in Pandectas juris civilis et Codicis Justiniani libros VIII, almindelig kaldet Wesenbeck's Paratitla, og om Treutler, Disputationum selectarum volumina duo, en Samling Disputatser, ordnet efter Titelsrækkefølgen i Digesterne og saa fuldstændig, at den næsten dannede et Kompendium over Romerretten. Se om de nævnte tre Værker Stintzing I, 137-38, 333, 356 og 364.
- 43) Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 61, 8vo.
- 44) Kaufmann II, 368 flg. Fr. Paulsen I, 39 flg. Norvin 163, 172.
- 45) Fr. Paulsen I, 271 flg.
- 46) Fr. Paulsen I, 223.
- 47) Krag, Annal. Addit. 112-13. Rørdam I, 86 flg.

- ⁴⁸⁾ Kaufmann II, 370.
- ⁴⁹⁾ Stintzing I, 135-37, 152, 659, II, 27-28.
- ⁵⁰⁾ Danske Mag. 5. Rk. I, 46.
- ⁵¹⁾ Trykte i L. Engelstoft, Universitets- og Skoleannaler I (1811), 43-44 som Del af en af Engelstoft forfattet Afhandling, Noget om de Professorerne forhen paalagte Disputationer. Se ogsaa Rørdam II, 418-23, III, 392 ff.
- ⁵²⁾ Jfr. allerede Fundats 1539, Krag. Annal. Addit. 114.
- ⁵³⁾ H. P. Resen siger om Disputatserne, at de fandt Sted »de unge at øve og prøve dermed, som saaledes skulle tage videre Forklaring og Gensvar derpaa« (Ny kirkehist. Saml. III, 684). Hos Rørdam III, 392 tillægges Udtalelsen, formentlig mindre rigtigt, Brochmand.
- ⁵⁴⁾ Krag, Annal. Addit. 112.
- ⁵⁵⁾ Se det ovf. i Note 53 anførte Sted.
- ⁵⁶⁾ Rørdam II, 419.
- ⁵⁷⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 55-56. Rørdam III, 392.
- ⁵⁸⁾ Danske Mag. 5. Rk. I, 46; se ogsaa 42-43 om Brochmands Udkast.
- ⁵⁹⁾ Engelstoft i det i Note 51 anførte Skrift 45, 47 og 49. Matzen I, 150-51.
- ⁶⁰⁾ Se ved det følgende Vinding 89 (Knoppert 1565, 1573), 149 (Theophilus 1591, 1596, 1599 og 1603; fra sidstnævnte Aar endvidere en Promotionsdisputats), 221 (Metzner 1607, 1608, 1609, 1610, 1612, 1613), 278 (Plum 1627; Aarene for de andre Øvelsesdisputatser kendes ikke; Promotionsdisputatsen 1619), 392 (Müller 1650, 1653, 1656, 1657, 1661; desuden to ikke bevarede Disputationes feudales før 1653 og mellem 1653 og 1656). Jfr. Rørdam I, 628, II, 637, III, 631.
- ⁶¹⁾ Se Bemærkninger i Slutningen af De homicidio og i Begyndelsen af De nuptiis.
- ⁶²⁾ Disse Oplysninger findes i en Tilskrift bag i Det kgl. Biblioteks Eksempplar af Metzners Disputats De nuptiis, hvor der ogsaa refereres andre Indvendinger, som fremsattes under Disputatsen, og Svarene derpaa. Af de her forekommende Henvisninger til de trykte Theses fremgaar klart, at Ordskiftet ikke har Hensyn til De nuptiis, men til De adulterio et stupro. Se derimod Rørdam III, 627-28, hvor en Del af Tilskriften er trykt.
- ⁶³⁾ Danske Mag. 5. Rk. I, 42 og 44.
- ⁶⁴⁾ Kn. Fabricius, Kongeloven 107 ff.
- ⁶⁵⁾ Beckmann, Communitatis Regiæ Hauniensis Historia 18-22. Rørdam II, 87 flg., III, 394, IV, 252. C. F. Reinhardt i Hist. Tidsskr. 3. Rk. III, 114 flg.
- ⁶⁶⁾ H. J. Helms, Valkendorfs Kollegiums Historie 36.
- ⁶⁷⁾ Kn. Fabricius, Kongeloven 106.
- ⁶⁸⁾ Ovf. S. 24.
- ⁶⁹⁾ Reinhardt, anf. St. 119-20.
- ⁷⁰⁾ Se ved det følgende Kaufmann II, 268 flg.; om de juridiske Grader særlig 286 flg.
- ⁷¹⁾ Krag, Annal. Addit. 127 flg.
- ⁷²⁾ Danske Mag. 5. Rk. I, 43.
- ⁷³⁾ Kaufmann II, 316. Matzen II, 221 flg.
- ⁷⁴⁾ F. E. Hundrup, Biografiske Efterretninger om dem, der ved Kjøbenhavns Universitet have erholdt de højeste akademiske Værdigheder 109. Matzen II, 224-25.
- ⁷⁵⁾ Vinding 74. Rørdam I, 169.
- ⁷⁶⁾ Rørdam III, 299-300.
- ⁷⁷⁾ Rørdam III, 144, IV, 540.

TREDIE AFSNIT

- ¹⁾ Stintzing II, 3 flg. Landsberg III, 54 flg.
- ²⁾ Stintzing II, 154 flg.
- ³⁾ Landsberg III, 75, 77, 79 flg., 99. Jfr. ogsaa Stintzing II, 249 om J. G. v. Kulpis.
- ⁴⁾ Landsberg III, 56 flg. (J. Schilter), 89 og 99 (Thomasius).
- ⁵⁾ Landsberg III, 188 flg.
- ⁶⁾ Landsberg III, Noter S. 32.
- ⁷⁾ Stintzing I, 663 flg., II, 35 flg.
- ⁸⁾ Stintzing II, 29-30.
- ⁹⁾ Stintzing I, 635.
- ¹⁰⁾ Stintzing, I, 655 flg., II, 30.
- ¹¹⁾ Stintzing, II, 8 flg., 33 Note, 55 flg., jfr. 6 flg., 118 flg.
- ¹²⁾ Landsberg III, 8-9.
- ¹³⁾ Se ved det følgende Stintzing I, 284 flg., 325 flg. o. fl. Steder. Landsberg III, 1 flg. (om Grotius's Værk 2 flg., om Pufendorfs naturretlige Skrifter, af hvilke det vigtigste var *Libri octo de jure naturæ et gentium* (1672), 82 flg., om Naturrettens videnskabelige Betydning for den positive Ret 8-9). O. Gierke, Johannes Althusius (1880) 272 flg., 297 flg. H. Høffding, Den nyere Filosofis Historie 2. Udg. I, 34 flg.
- ¹⁴⁾ H. Høffding, anf. Værk 37-38.
- ¹⁵⁾ Landsberg III, 35 flg.
- ¹⁶⁾ Matzen I, 97.
- ¹⁷⁾ Indlæg til Sjæll. Tegn. 7. April 1691 Nr. 108.
- ¹⁸⁾ Danske Mag. 5. Rk. II, 329.
- ¹⁹⁾ Stintzing I, 25, 658.
- ²⁰⁾ Danske Mag. 5. Rk. II, 330 og 331.
- ²¹⁾ Indlæg til Sjæll. Tegn. 14. Juni 1658 Nr. 799.
- ²²⁾ Vinding 426. Naar det oftere angives, at Resen først blev juridisk Professor 1662, maa det støtte sig til Meddelelsen hos Vinding. I Virkeligheden blev han det fire Aar tidligere.
- ²³⁾ Sjæll. Tegn. 8. Jan. 1681 Nr. 10.
- ²⁴⁾ Sjæll. Tegn. 21. Aug. 1667 Nr. 389.
- ²⁵⁾ Sjæll. Tegn. 31. Maj 1680 Nr. 487.
- ²⁶⁾ Danske Mag. 5. Rk. III, 226.
- ²⁷⁾ Danske Mag. 5. Rk. III, 230.
- ²⁸⁾ Danske Mag. 5. Rk. III, 235.
- ²⁹⁾ Sjæll. Tegn. 16. Juli 1692 Nr. 358.
- ³⁰⁾ Sjæll. Tegn. 21. Jan. 1693 Nr. 5.
- ³¹⁾ Kongebrev 31. Aug. 1716, læst i Konsistorium 8. Juni 1720 (*Acta Consistorii*).
- ³²⁾ Om de i det foregaaende omtalte Professorer se isøvrigt Artiklerne i Dansk biografisk Lexikon.
- ³³⁾ Se f. Eks. en Udtalelse af Andreas Hojer anført hos L. Koch, Kong Christian den Sjettes Historie 106. Se ogsaa R. Nyerup, Kjøbenhavns Universitets Annaler 177 flg.
- ³⁴⁾ Matzen I, 157-58. L. Engelstoft, Universitets- og Skoleannaler I (1811), 51-52. *Acta Consistorii* 16. Febr. 1694, 2. Marts 1695, 18. Sept. 1697 o. fl. St.
- ³⁵⁾ Minerva 2. Aarg. I (1786), 1 flg. R. Nyerup, anf. Skrift 213 flg. Sammesteds Bemærkninger om Aktstykkets Alder og Forfatter.

- ³⁶⁾ Samlede Skrifter V (1920) 298-99. Jfr. ogsaa en Ytring af Gram i en Betsenkning af 1747 i Anledning af Genoprettelsen af Sorø Akademi, at man da ikke mere som forhen kunde sige om en Professor juris, at han var en ledig og unyttig Mand (Danske Mag. 6. Rk. III, 290).
- ³⁷⁾ Matzen II, 105.
- ³⁸⁾ Se om Fordringerne ved den teologiske Eksamen Ny kirkehist. Saml. II, 624 flg.
- ³⁹⁾ Se det i Note 36 anførte Sted.
- ⁴⁰⁾ Sorø I, 381 og 383.
- ⁴¹⁾ Privilegierne gik senere over i Universitetsfundatsen af 1539 Afsnit III. Tilsagnet tilbagekaldtes ved Aab. Brev 4. Maj 1542. Rørdam I, 51 og 146.
- ⁴²⁾ Danske Mag. 5. Rk. II, 281. Om Forfatteren se A. D. Jørgensen sammesteds 275 og i Peder Schumacher Griffenfeld I, 283.
- ⁴³⁾ K. Hammerich, Den danske Dommerstand under Enevælden 94 flg.
- ⁴⁴⁾ Danske Samlinger III, 360.
- ^{44a)} Samlede Skrifter V, 299.
- ⁴⁵⁾ Fr. Paulsen I, 492 flg., 504 flg., 524 flg. Wm. Norvin i Hist. Meddelelser om København 2. Rk. V, 172 flg.
- ⁴⁶⁾ Fr. Paulsen I, 526 flg. Landsberg III, 76-77, 78-79, 87-90, 96-97.
- ⁴⁷⁾ Fr. Paulsen I, 514 flg. M. Mackeprang i Sorø I, 375-77. Norvin paa det i Note 45 anf. Sted 174 flg.
- ⁴⁸⁾ Se om dette Norvin, Det ridderlige Akademi i København (Hist. Meddelelser om København 2. Rk. V, 105 flg.) Jfr. Aktstykker i Danske Mag. 6. Rk. V, 1 flg.
- ⁴⁹⁾ Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1232 c, 4to. Ogsaa i Ledreborg 359 Fol.
- ⁵⁰⁾ Bornemann 1671, Reitzær 1697-98, 1698-99, Weghorst 1700-01, 1707-08, Bagger 1732-33, 1734-35.
- ⁵¹⁾ De variis juris etymologiis, significationibus, præceptis, objectis, definitionibus, fine, divisionibus.
- ⁵²⁾ Perget ad librorum tam juris civilis quam canonici, tam orientalis quam occidentalis necnon alorum jurium municipalium explicationem eorumque auctores, compositiones, confirmationes, auctoritates, divisiones, dispositiones, allegandi modos, versiones, commentatores et editiones.
- ⁵³⁾ Suum aliorumque jurisconsultorum judicium de variis juris civilis glossatoribus, interpretibus variisque interpretandi modis, rebus judicatis, Recessu Imperii et Ordinatione Camerali breviter proponit.
- ⁵⁴⁾ Petri Johannis Resenii Bibliotheca. Hafn. 1685, se navnlig Læg D 2-3.
- ⁵⁵⁾ Vinding 427.
- ⁵⁶⁾ Danske Mag. 6. Rk. V, 68-69. Jfr. Norvin paa det i Note 45 anf. Sted 214-15.
- ⁵⁷⁾ Notæ ad Institutiones Imperiales authore Henrico Weghorst (Kgl. Bibl. Thott 938, 4to.).
- ⁵⁸⁾ Møller, Cimbria literata I, 715.
- ⁵⁹⁾ Kgl. Bibl. Thott 945, 4to.
- ⁶⁰⁾ Kgl. Bibl. Thott 946, 4to.
- ⁶¹⁾ Kgl. Bibl. Thott 944, 4to. Om Lauterbachs Værk se Stintzing II, 142 flg.
- ⁶²⁾ Kgl. Bibl. Thott 939-43, 4to. Manuskriptet er paa omtrent 2000 Sider. Om Struves Værk se Stintzing II, 154 flg.
- ⁶³⁾ Stintzing II, 157 flg.

- 64) *Introductio in jus feudale I-II*. Hafn. 1694 og 1696.
- 65) *De imperii Romano-Germanici conventu generali seu comitiis universalibus*. Hafn. 1702.
- 66) Kgl. Bibl. Thott 986, 4to.
- 67) Kgl. Bibl. Thott 985, 4to. Om Schweders Værk se Landsberg III, 41-42.
- 68) Kgl. Bibl. Thott 989, 4to.
- 69) De to sidstnævnte Skrifter begge i Thott 987, 4to. Der har ogsaa eksisteret en Disputats af Weghorst *De austregis* 1715, se Møller, *Cimbria literata* I, 715, og der haves fremdeles i Don. var. 114 (Univ. Bibl.) en lang Række Optegnelser af ham om de tyske Fyrstehuses Genealogi.
- 70) *De obligatione sententiarum ad subeundam poenam*. Hafn. 1693.
- 71) 1700-01 og 1704-05.
- 72) *Sancita Juris Canonici potiora*. Kgl. Bibl. Thott 557, 4to.
- 73) Scavenius, *De sponsalibus*. Hafn. 1657. Reitzer, *De consanguinitatis et affinitatis proprietatibus graduumque computatione*. Hafn. 1701. Weghorst, *Comparatio Juris Danici et Communis in causis matrimonialibus*. Hafn. 1693 og *Labyrinthus graduum cognationis*. Hafn. 1702.
- 74) *Compendii juris naturæ dissertatio prima*. Hafn. 1696.
- 75) Kgl. Bibl. Thott 909, 4to.
- 76) Se saaledes Anmeldelser 1710-11, 1711-12, 1713-14, 1717-18 smh. m. Anmeldelsen for 1716-17.
- 77) Kgl. Bibl. Thott 908, 4to. Manuskriptet, der er paa 900 Kvartsider, nævner ikke nogen Forfatter, men det er forsynet med enkelte Noter af Weghorst, af hvilke kan sluttes, at det hidrører fra ham, hvad ogsaa bekræftes ved den ndf. i Texten S. 79 omtalte Fortegnelse over hans efterladte Arbejder. Foruden dette Manuskript haves ogsaa i Thott 480, 4to en af Weghorst forfattet *Summa operis Seldeni de jure Naturæ et Gentium*, der stammer fra 1711.
- 78) Se derimod om den senere Del af Aarhundredet K. Hammerich i Nord. admin. Tidsskr. XVI (1935), 7.
- 79) Supplikken er trykt i J. Baden, *Kjøbenhavns Universitets-Journal* 3. Aarg. (1795) 170-72 og hos H. F. Rørdam, *De danske og norske Studenters Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar mod Karl Gustav* (1855) 86-90. Paa disse Steder ogsaa Oplysninger om Sagens Forløb.
- 80) Rørdam i det i Note 79 nævnte Skrift 112-13.
- 81) Norvin i Hist. Meddel. om København 2. Rk. V, 208.
- 82) Kofod Ancher, *Anvisning for en dansk Jurist* (1777) 65-66. K. Hammerich, *Den danske Dommerstand under Enevælden* 44 flg. Se ogsaa en Udtalelse af N. P. Sibbern anført i Thura, *Idea historiarum litterarum Danorum* 287.
- 83) *Danske Mag.* 6. Rk. V, 62.
- 84) Kofod Ancher, *Anvisning for en dansk Jurist* 68.
- 85) Petri Johannis Resenii *Bibliotheca Læg* D 2-3.
- 86) A. Hojer, *Idea Jurisconsulti Danici* 41.
- 87) Om den latinske Oversættelse se bl. a. Kofod Ancher, *anf.* St. 74.
- 88) *Saml. Skrift* V, 299-301.
- 89) Matzen I, 156. Engelstoft, *Universitets- og Skoleannaler* I, 51, der har Aaret 1675. Se om et Tilfælde, hvor Professorer opponerede ved en Disputats af Weghorst, Bircherod, *Dagbøger* 261.

- ⁸⁰⁾ Acta Consistorii 15. Febr. 1696.
- ⁸¹⁾ Scavenius, De sponsalibus (1657) og De re militari veterum (1657). Resen, De justitia (1659). Bornemann, De hereditate peregrinorum (1669).
- ⁸²⁾ Se endvidere af Weghorst De judiciis (1693), De cautione Mutii Scævola (1701; trykt sammen med De differentiis Juris Danici et Romani I), De transmissione actionum (1716).
- ⁸³⁾ J. Helms, Valkendorfs Kollegiums Historie (1917) 36, 62, 117 flg.; se om juridiske Disputatser 146. H. Olrik i Festskrift til Borchs Kollegiums 200 Aars Jubilæum (1889) 102 flg.; om juridiske Disputatser 111. R. R. Vestergaard, Bidrag til Elers Kollegiums Historie (1891) 85 flg.; om juridiske Disputatser 55-56, 68-69.
- ⁸⁴⁾ S. 162-63. Fortegnelsen findes ogsaa som løst Tryk.
- ⁸⁵⁾ Saaledes Labyrinthus moralis juri naturali pervius (Kgl. Bibl. Thott 910, 4to), af hvilken dog en Del blev trykt som Disputats, og Prudentiæ deliberativæ nova methodus (Thott 911, 4to).
- ⁸⁶⁾ Thott 990, 4to.
- ⁸⁷⁾ Møller, Cimbria literata I, 715.
- ⁸⁸⁾ Kofod Ancher, Anvisning for en dansk Jurist 68.
- ⁸⁹⁾ Matzen II, 199.
- ¹⁰⁰⁾ Matzen II, 224.

FJERDE AFSNIT

- ¹⁾ E. Holm, Danmarks-Norges Historie 1720-1814 I, 525 flg. L. Koch, Kong Christian den Sjettes Historie 106 flg. Matzen I, 100 flg.
- ²⁾ Samlede Skrifter V, 297-98.
- ³⁾ Danske Samlinger III, 358 flg.
- ⁴⁾ R. Nyerup, Kjøbenhavns Universitets Annaler 270 flg. E. Holm i det i Note 1 anførte Værk II, 696-98. L. Koch, Kong Christian den Sjettes Historie 109 flg. Matzen I, 101 flg.
- ^{4a)} Gram bevidner ogsaa i en Erklæring fra 1747, at Christian VI lagde særlig Vægt paa, at det juridiske Fakultet ved Fundatsen blev sat i en saadan Stand, at den adelige saavel som den uadelige Ungdom i politiske Videnskaber kunde profitere det samme her hjemme som udenlands (Danske Mag. 6. Rk. III, 290).
- ⁵⁾ K. Hammerich, Den danske Dommerstand under Enevælden 34 flg.
- ⁶⁾ K. Hammerich, anf. St. 23 flg.
- ⁷⁾ N. Abrahams, Prokuratorstanden i Danmark indtil Midten af det 18. Aarhundrede 58 flg.
- ⁸⁾ Indlæg til Sjæll. Tegn. 26. Febr. 1720 Nr. 87 og 88. Se iøvrigt Abrahams, anf. St. 42 flg.
- ⁹⁾ Ordren findes i Registret til Fogtmanns Reskriptsamling. Jfr. J. R. Hübertz, Aktsykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus III, 164. Abrahams, anf. St. 44-45.
- ¹⁰⁾ Indlæg til Sjæll. Tegn. 31. Oktober 1732 Nr. 430. Abrahams, anf. St. 44-45.
- ¹¹⁾ Kgl. Bibl. Ledreborg 430 Fol. 23. Nogle Breve fra A. Hojer til J. L. Holstein fra Aarene 1734-35 (Ledreb. 525 II, 410) indeholder intet af Interesse for Sagen.
- ¹²⁾ Rørdam, Saml. II, 220.
- ¹³⁾ Jeg har forgæves søgt efter det i Kabinettsarkivet, Danske Kancellis Arkiv og blandt Holsteins Papirer i Kgl. Bibl., ogsaa blandt nogle af Rosenkrantz's Papirer, som findes i Kancelliarkivet. Det sandsynligste er vel, at det er havnet hos Rosenkrantz, der har foranlediget Udstedelsen af den nedenfor i Teksten omtalte Befaling til de juridiske Profes-

- sorer om at udarbejde Udkast til Forordningen. Rosenkrantz har næppe som Patron haft noget selvstændigt Arkiv, men Patronatsagerne er indgaaede blandt hans private Papirer.
- ¹⁴⁾ En tredje Forordning, som har nær Forbindelse med Fr. 23. Dec. 1735, er Fr. af s. D. angaaende en Justitskasses Indretning.
 - ¹⁵⁾ Skrivelsen fra Professorerne i Rørdam, Saml. IV, 151-60; Originalen bl. Indlæg til Fr. 10. Febr. 1736.
 - ¹⁶⁾ Bestallingen i Rørdam Saml. IV, 156-57. Jfr. Matzen II, 89.
 - ¹⁷⁾ Rørdam, Saml. I, 395 flg., se særlig 399.
 - ¹⁸⁾ Rørdam, Saml. I, 401, II, 343.
 - ¹⁹⁾ Se om hele denne Sag Rørdam, Saml. II, 319 flg.
 - ²⁰⁾ Chr. Bruun, Frederik Rostgaard og hans Samtid I, 169.
 - ²¹⁾ Dette fremhæves allerede af Kofod Ancher, Anvisning for en dansk Jurist 66.
 - ²²⁾ S. 75.
 - ²³⁾ Det er dog ganske urigtigt, naar Baden lader Hojer koncipere Forordningen i sin Egenkab af Generalprokurator, hvad han først blev i Efteraaret 1736.
 - ²⁴⁾ Kofod Ancher, anf. St. 66.
 - ²⁵⁾ Rørdam, Saml. IV, 160.
 - ²⁶⁾ Rørdam, Saml. IV, 144-45.
 - ²⁷⁾ Se ved det flg. H. F. Rørdam, Bidrag til Oplysning om den theologiske Embedsprøves Form og Omfang siden Reformationen (Ny kirkehist. Saml. II, 609 flg.).
 - ²⁸⁾ Rørdam, Saml. IV, 191-92.
 - ²⁹⁾ Jens Bircherod, Historisk-biografiske Dagbøger ved Chr. Molbech 167, 222-23, 268, 270, 273, 276.
 - ^{29a)} Ny kirkehist. Saml. II, 638. Matzen II, 164 flg.
 - ³⁰⁾ Fundats 1732 § 34.
 - ³¹⁾ Rørdam, Saml. IV, 191-92.
 - ³²⁾ S. 269, 270, 275, 277.
 - ³³⁾ Bircherod, Dagbøger 270, 275.
 - ³⁴⁾ Fundats 1732 § 38 in f. modsætningsvis.
 - ³⁵⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 634.
 - ³⁶⁾ Dette Forbehold hindrede dog ikke Holberg i at raillere over de vidtgaaende Krav om Viden paa de forskelligste Omraader, som Hojer havde opstillet (Epistler ved Chr. Bruun III, 352 flg. Jfr. Rørdam, Saml. IV, 163).
 - ³⁷⁾ Matzen II, 178.
 - ³⁸⁾ Dette synes at fremgaa af Fr. 10. Febr. 1736 Post II § 1.
 - ³⁹⁾ Fundats 1732 § 89.
 - ⁴⁰⁾ Matzen II, 191.
 - ⁴¹⁾ Rørdam, Saml. IV, 167 flg.

FRANTZ DAHL:
HOVEDPUNKTER AF DEN DANSKE RETSVIDENSKABS
HISTORIE

- ¹⁾ Jfr. *Jan Eric Almquist*: Johan Stiernhöök och den yttre lagshistorien. En rätts-historiografisk studie (Uppsala 1934) S. 3. Jfr. ogsaa samme Forfatter: Kort översikt över den svenska juridiska litteraturhistorien (c. 1530-1930) jämte en förteckning över våra viktigaste historiska urkundspublikationer till undervisningsbruk sammenställda (1936). Af ældre herenhørende Litteratur henvises til *Ebbe Hertzberg's* Rejseindberetning »Udsigt over den svenske Jurisprudents Historie« i »Norsk Retstidende« 1871, S. 569-83.
- ²⁾ Jfr. min Skildring af Udviklingen her i »R. A. Wrede« i »Berlingske Tidende« 15de Juli 1931, ogsaa som Særtryk (1931) S. 2.
- ³⁾ Jfr. *Fredrik Stang*: »Retsvidenskapene« i Det kgl. Fredriks Universitet 1811-1911 (Oslo 1911) S. 65-122.
- ⁴⁾ *P. Kosod Ancher*: En kort Anviisning i sær for en Dansk Jurist (1755) S. 49, Udgaven af 1777 S. 64 ff.
- ⁵⁾ Ancher l. c.
- ⁶⁾ *Albert Knoppert* — c. 1576. Han har udgivet *Theses selectæ ex tractatu de jure emphyteutico* (1565) og *Disputatio de justitia* (1575), se H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621 I (1868-69) S. 623-28. *Nicolaus Theophilus* (1541-1604), af hans noget talrigere Skrifter skal fremhæves det Niels Kaas tilegnede »De Diuersis Regulis Juris antiqui, Libri quinquagesimij Pandectarum titulus Septimus decimus« (1584), vistnok det første i Danmark udgivne juridiske Kompendium, se iøvrigt om ham R. Vinding: Regia Academica Hauniensis (1665) S. 147-49, Rørdam l. c. II (1869-72) S. 632-38. Han synes i Modsætning til *Leonhard Metzner* (1571-1629), der i sine Arbejder kun tog Hensyn til Romerretten, Rørdam l. c. III (1873-77) S. 625-31, særlig S. 627-28, ogsaa at paaberaabe sig dansk Ret, om Metzner se Vinding l. c. S. 218-21.
- ⁷⁾ Se Veile's Fortale til 2den Udgave (1652); se om Plum iøvrigt bl. a. Vinding l. c. S. 273-78.
- ⁸⁾ L. c. S. 51-52, Udgaven af 1777 S. 66.
- ⁹⁾ S. 53-54, Note *, Udgave 1777 S. 67-68. Præsident *Peder Hansen Resen* (1625-88), se Vinding l. c. S. 424-28, G. L. Wad i Dansk biografisk Lexikon XIV (1900) S. 12-16, H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon VI (1929) S. 469-73, han var vistnok den første, som læste over dansk Ret. Professor *Henrik Weghorst* (1653-1722), sidstnævnte Værk

VIII (1930) S. 447-49; foruden de l. c. angivne trykte Skrifter har han i Manuskript efterladt sig en Del med overordentlig Flid udarbejdede Forelæsninger, jfr. ogsaa *Alb. Thura: Idea historiarum litterarum Danorum* (1723) S. 161-63, *J. Møller: Cimbria Literata I* (1744) S. 715 og de ganske karakteristiske Bemærkninger hos *J. C. H. Dreyer* i »Beiträge zur Litteratur der nordischen Rechtsgelahrtheit« (Hamburg 1794) S. 206-07, Borgmester *Andreas Bussæus* (Anders Buss 1679-1735), *Ehrencron-Müller* l. c. II (1925) S. 170-72. Mænd som den grundlærde, men uproduktive *Christian Reitzer* (1665-1736), *Bernhard Möllmann* (1702-78) og *Chr. Ludv. Scheidt* (1701-61) nævner Ancher med Rette — og af letforstaaelige Grunde — ikke i denne Sammenhæng. Holsteneren *P. F. Arpe's* litterære Produktion, *Møller* I, S. 24-25, *Dreyer*, l. c. S. 171, navnlig hans Program de necessitate et usu studii juris patrii (1721) har været Hoier bekendt, men har nærmest lokal Interesse.

- ¹⁰⁾ Trykt i *Falck's* »Sammlung der wichtigsten Abhandlungen zur Erläuterung der vaterländischen Geschichte und des vaterländischen Rechts, welche in den Schleswig-Holsteinischen Anzeigen erschienen sind« III (Tønder 1824) S. 153-65 og i *H. Rørdam: Historiske Samlinger og Studier vedrørende danske Forhold og Personligheder især i det 17. Aarhundrede I* (1891), S. 395-412. Se særlig l. c. S. 155-56 og S. 398: »... so muss ich es doch als eine meiner grössten zeitlichen Glückseligkeiten verehren, dass mein Vater mich von Jugend auf nicht allein die gewöhnlichen Sprachen und Schul-Wissenschaften erlernen lassen, sondern vornehmlich mich zur Arbeitsamkeit und eigenem Nachsinnen zu gewöhnen und vor der jämmerlichen Slaverie der *præjudicii autoritatis* bei Zeiten zu verwahren, Geschicklichkeit, Treue und Emsigkeit genug besessen hat.«
- ¹¹⁾ L. c. S. 157 og S. 399: »Mein natürlicher Trieb führte mich dabei auf die Moral, *jus naturæ*, Geschichte und *jus publicum* . . .« Om *Thomasius* skal af den overvældende Litteratur her kun nævnes det af Max Fleischmann udgivne Standardværk »*Chr. Thomasius*« (Halle 1931), om Kansler *Johann Peter von Ludewig*, en af Førerne for den statsretlig-historiske Skole i Halle, se E. Landsberg: *Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft*. 3die Afd. 1ste Halvbd. Text (München & Leipzig 1898) S. 117 ff., Notebindet S. 68 ff., om *Thomasius' Discipel Nicolaus Hieronymus Gundling*, den anden Fører for samme Skole, Landsberg l. c. S. 122 ff., Notebind S. 72 ff.
- ¹²⁾ Se »*Bibliotheca Højeriana* S. Catalogus librorum quos reliquit B. M. Dn. Andreas Højer« (1748) f. Ex. S. 72, 73, 74, 78, 82, 84, 88, 91, 92, 93, 103, 104, 106, 111, 256.
- ¹³⁾ Se *Hoier's* ovenanførte Brev til Fabricius l. c. S. 160-61, *Rørdam* l. c. S. 402-04.
- ¹⁴⁾ Naar der i »*Bibliotheca Højeriana*« S. 83 under Nr. 759 opføres 12 Disputationer »de nuptiis propinquorum«, kan det ikke ses, om det er 12 Exemplarer af *Hoier's* eget Skrift, allerede fordi der ved Siden af opføres flere Forfatternavne.
- ¹⁵⁾ L. c. § 1 Nr. 3 i. f.
- ¹⁶⁾ Jfr. *Holbergs* Levned fortalt af ham selv i tre latinske Breve til en fornem Herre. Oversatte af Fr. Winkel Horn (s. a.) S. 111-13. En dansk Oversættelse af Dissertationen findes i *A. E. Boye: Holbergiana*. Smaa-Skrifter af og om Ludvig Friherre af Holberg III (1835) S. 122-42. Det nævnte Bind indeholder bl. a. *E. C. Werlauff's* Afhandling: *L. Holbergs* Feide med A. Højer i Anledning af sidstnævntes »*Dännemarchische Geschichte*« S. 157-91, jfr. ogsaa *Werlauff* i *Nyt historisk Tidsskrift* VI (1856) S. 317-29, kfr. *C. Paludan-Müller* i *Historisk Tidsskrift* V R. 4de Bd. (1883-84) S. 14-15. Om Aktstykker vedrørende Skriftet se *H. Rørdam* l. c. II (1896) S. 319-59. *Rørdam* — S. 344 Note 1 — udtaler en stærk Formodning om, at *Hoier's* »besynderlige Skrifte« egentlig var beregnet paa at afgive en Art

Forsvar for Frederik IV's forærgelige Dobbeltægteskab. Men er dette ikke at gaa over Aaen for at hente Vand?

- ¹⁷⁾ Jfr. *Georg Brandes' Festskrift »Ludvig Holberg«* (1884) S. 88 ff.; *J. Paludan: Fransk-engelsk Indflydelse paa Danmarks Litteratur i Holbergs Tidsalder* (1913) S. 147 ff.
- ¹⁸⁾ *P. Sommer, c. 1707-1756. 1755 Landsdommer paa St. Croix. Skriftet er foreget med »Til-læg, fornemmelig af Forskiellen imellem den Danske og Norske Lovbog«. En ny Oversæt-telse, forsynet med fornøden Kommentar, vilde frembyde litteraturhistorisk Interesse.*
- ¹⁹⁾ *Ideas* § 7 i. f. Side 7: Tantum enim abest, ut quod nonnullis antiquis olim ICTis sub initiis renascentium litterarum placuit, *ferrerum caput, plumbeus podex, & aurea crumena* ad studium iuris feliciter absoluendum sufficiant, ut potius, absumpto demum auro, ferreus inde plumbeusque extiturus sit Cerberus aut morator.
- ²⁰⁾ *Ideas* S. 31. Kap. 3 § 1: Iurisconsultus inter nos post Jus naturæ diuinumque ante omnia *Jus Dano-Norvegicum* perspectum habere debet, nostræque inde Iurisprudentiæ domesticæ pædiam rite formare og § 2: Huic pædiæ nequaquam necesse est vel operæ pretium, legum Romanarum civilisque Quiritium Juris cognitionem præmittere; cum Ro-mana Jurisprudentia tantum a nostra distet, quantum Justiniani aut Theodosii seculum a præsenti, aut Romani in Oriente & Occidente imperii atque populi constitutiones moresque a nostro Septentrione. Ut itaque ad addiscendam Jurisprudentiam Danicam Romana The-mis nihil conferat, sed sincerum atque exactum eius conceptum potius impediatur, & nescio quibus Romani Iuris subtilitatibus fictionibus implicet; quæ alias a rotundis Septen-trionis nostri, & simplicibus ab omni quo moribus longissimi absunt. Postquam autem Iuris nostri nexus atque pædia recti animo concepta est, non negavero, Iuris Romani non sper-nendam esse utilitatem, eiusque studio a cui iudicium, & magna casuum decisionumque in Iure Romano varietate ad nostri Iuris regulas exacta Iurisprudentiam inter nos forensem fieri incredibiliter expeditorem & luculentiorum; . . . Mon *Orla Lehmann* ved Omtalen af Savigny og den romerske Ret — *Efterladte Skrifter I* (1872) S. 115 — har mindedes disse Hoier's Ord?
- ²¹⁾ I det i Texten anførte Thomasianske Skrift »*Summarischer Entwurff*« S. 1 ff. angives med stor Udførlighed hvad en Studiosus juris maa vide, før end han giver sig i Lag med Jurisprudensen; foruden noget mere almindeligt Lærestof nævnes i Kap. 5 og 6 Filosofi og Historie, i Kap. 7 Von Nutzen der Grammatica in studio Juris, i Kap. 8 Von Nutzen der Poëterey, i Kap. 11 Von Nutzen der Metaphisic und Pneumatic, i Kap. 16 Von der Wissen-schaft, wohlanständig zu leben, oder von erbaren und höflichen Sitten o. s. fr. Jfr. i det hele *Max Fleischmann* l. c. S. 179-94 Anhang II: Der Studiengang des Juristen nach den methodischen Hauptwerken des Thomasius, jfr. ogsaa *Horst Krahmer's* »videnskabelige Fastelavnsspege: »Ein Colleg bei Christian Thomasius. Zum 250 Wiederkehr seines Ge-burtstages« (Halle a. S. 1905) S. 20 ff. Ogsaa *Leibniz* mente, at den virkelige Jurist maatte være lige saa meget hjemme i Naturvidenskaberne som i Historie og Politik, se *Wilhelm Wundt: Leibniz. Zu seinem zweihundertjährigen Todestag 14. November 1916* (Leipzig 1917) S. 7.
- ²²⁾ *Juridisk Encyclopædie* (1825) S. 114.
- ²³⁾ Se »*Vidare*« (Oslo 1887) S. 433-35.
- ²⁴⁾ Om den deri opstillede Fortolkning af Reglen i D. L. 1-13-22 om Præskription af Vidne-førsel — § XV . . . de injuriis verbalibus aut Criminationibus absenti in pactis . . . — se *J. Nellesmann: Den ordinaire civile Procesmaade* (4de Udgave 1892) S. 354-55.

- ²⁵⁾ L. c. S. 178.
- ²⁶⁾ Se f. Ex. H. Rørdam: Historiske Samlinger og Studier III (1908) S. 144-86.
- ²⁷⁾ J. H. Bärenz i »Juridisk Lommebog for Aaret 1795« S. 100. Jfr. i det hele ogsaa Bärenz' udførlige og varme Skildring af Ancher i Fortalen til hans tykke Oversættelse af Ancher's Lensret, »Dänisches Lehns-Recht« (1788).
- ²⁸⁾ P. F. Suhm: Samlede Skrifter VI (1790) S. 80 (i hans »Character af Bolle Willum Luxdorph« fra 1789). Ancher's Navn blev af Datidens Forfattere og Udgivere kun sjælden skrevet rigtig!
- ²⁹⁾ Suhm l. c. S. 81-82. I sit Epithaphium over Ancher — l. c. XIV (1798) S. 294 — benævner Suhm ham bl. a. som »Autor Historiæ immortalis Daniæ Legum«, sammesteds S. 331 »Gravminde« over Ancher's Hustru.
- ³⁰⁾ J. N. Madvig: Supplementer til Livserindringer (1917) S. 17, jfr. disse (1887) bl. a. S. 264, og hertil H. Høffding: Oplevelse og Tydning. Religionsfilosofiske Studier (1918) S. 211.
- ³¹⁾ Matzen i Dansk biografisk Lexikon I (1887) S. 205.
- ³²⁾ L. c. I S. 3 og 26. Jfr. ogsaa J. Paludan i Hist. Tidsskr. 7. R. III (1900-02) S. 330.
- ³³⁾ 1 Hæfte (1746). Jfr. J. Paludan: Fransk-engelsk Indflydelse paa Danmarks Litteratur i Holberg's Tidsalder (1913) S. 201.
- ³⁴⁾ Fortalen in fine ... »da er deres *Merite* desto større og prisværdigere, som i deres Moders Sprog og til deres Fædernelands Nytte søge at befordre nyttige og fornuftige Videnskaber, at ikke de saa kaldede Lærde eller Studerede ved Kyndighed i fremmede Sprog skulle have *Monopolium* paa Videnskaber, og allene have Adgang til at lære noget got og retskaffen.«
- ³⁵⁾ Det er en ikke helt berettiget Bebrejdelse, J. Paludan i sit ovenanførte Værk S. 441-42 gør Ancher, at han end ikke i sin »Vejledning for en dansk Jurist« (1755) — 2den Udg. 1777 — »kan bare sig for at indblande Latin.« Det er i Virkeligheden kun en Smule Latin, Ancher her anvender i disse to paa klart og godt Dansk skrevne Encyklopædier.
- ³⁶⁾ *Disquisitio præscriptionis Danorum e fontibus genuinis, naturali et civili derivatæ, excussæ* — Ancher's tingsretlige Konkurrenceafhandling — betegnes af Matzen l. c. S. 207 som i Form og Indhold forfejlet —, *Cogitationum in dubios quosdam articulos legis Daniæ de successione ab intestato I-III* (1742-43), *Conjecturæ de origine et sensu septimæ generationis, lingvæ vernacula*, Syvende Mand, *termini legibus nostris præfiniti, ut finem faciat successioni ab intestato et regio deinceps fisco aditum ad successionem aperiatur* (1744) — jfr. den senere »Om den retteste og beste Maade at regne Slægtskabs-Led paa i Ægteskabs- og Arve-Sager, samt om Led-Regnings Maaden efter vore Danske og Norske Love« (1765), *Programma de diversa notione jurisdictionis et magistratus juxta legem Danico-Norvegicum* (1745), *De genuina contrariarum legum conciliandarum ratione diss.* (I-II 1749-51) med Tillæg (1751) og *Diss. jur. inaug. ad L. 6 ff. de justo et jure, de jure civili, naturali, dum addit aliquid vel detrahit nequicquam contrario* (1750).
- ³⁷⁾ Jfr. saaledes »om den Theoretiske Lovkyndigheds Nødvendighed og Nytt« i den af John Erichsen besørgede Udgave af John Arnesen: Historisk Indledning til den gamle og nye Islandske Rættergang« (1762), »Belangende de Regler, som gemeenligen bruges at ophæve Modsigelser i Love« i C. D. Hedegaard's »Trifolium Juridicum« (1766) og den meget karakteristiske Fortale til hans første Bind af Lovhistorien.

- ³⁸⁾ Saaledes ogsaa *Ebbe Hertzberg* i Tidsskrift for Retsvidenskab IV (1891) S. 389, jfr. ogsaa *Poul Johs. Jørgensen* i Udsigt over den danske Retshistorie I (3die Udg. 1926) S. 12.
- ³⁹⁾ Jfr. som et Exempel blandt mange det i Tidsskrift for Retsvidenskab XXV (1912) S. 215 i Anledning af Nutidens Hammurabi-Litteratur det i Lovhistorien I S. 383 anførte Citat fra *Ancher's Afhandling* l. c. S. 337-96 »Bevis, at vore gamle Love ikke ere tagne af Saxenspiegel: »Jeg gad vidst, hvad for Love det maatte være, som ikke i nogle Stykker i det mindste maatte komme overeens. Man maa ligne, om man vil, al Verdens Love sammen fra Nord-Polen af til de yderste Kanter i Syden, nogen Liighed vil der uden Tvivl findes overalt. Thi de besynderlige Aarsager, hvorpaa adskillige Loves Forskiel beroer, strække sig dog aldrig saavidt, at de jo alligevel alle have deres fælles Grundvold i Menneskenes og det borgerlige Selskabs almindelige Natur . . .« Dette er simpelt, slaende, rigtigt.
- ⁴⁰⁾ I Henhold til § 34 gto i Ny forbedret Fundation for Kommunitet og Regensen skal In Jure patriæ læses først Kofod Ancher's Anvisning for en Dansk Jurist — det samme gælder forøvrigt ogsaa Lovhistorien. Den omtales af Dass i et Brev af 2. Oktober 1755 til Suhm som »visselig baade grundig og meget smuk sammenskrevet«, »Suhm's Samlede Skrifter XV (1798) S. 223.
- ⁴¹⁾ L. c. 54-55, Udgaven af 1777 S. 68-69.
- ⁴²⁾ Udgaven af 1777 S. 71.
- ⁴³⁾ Ifølge »Spredte Optegnelser af Komponisten *Poul Rasmussen*. Meddelte i Uddrag ved Nic. Bøgh« i Personalhistorisk Tidsskrift, III Række, 5te Bind, (1896) S. 61-62 »svar Ancher over i 20 Aar Candidatus mortis og holdt ingen Collegia«. Der nævnes som Bevis paa hans Svaghed, »at naar han blev opbragt over noget, blev han maaløs; han behøvede da Bevægelse og kiørte eller gik strax en Tour ud. Saaledes kunde man om Vinteren undertiden see ham indsvøbt i en stor Pels at spadserere stærkt op og ned ad Gaderne«. Som Kuriosum kan anføres Rasmussen's Bedømmelse af Ancher — vox populi! — som »den, der paa sin Tid var den lærdeste Jurist i Europa, en Mand af overmaade megen Erudition; men sund Philosophi havde *Stampe* i langt større Grad, som kan kiendes af deres Responsa.«
- ⁴⁴⁾ Suhm l. c. S. 208, jfr. ogsaa S. 209-10.
- ⁴⁵⁾ Naar *Matzen* l. c. S. 208 udtaler om *Ancher's* Behandling af Lovhaandskrifter, derunder ogsaa Udgaven af Jydske Lov, at den ikke tilfredsstiller Nutidens Krav, skal hertil bemærkes, at *Peter Skautrup* i sin Udgave af Jydske Lov (Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene II 1933) resumerer sin Omtale af Ancher's Værk (S. VIII-X) saaledes, at det i Forhold til sin og den nærmest følgende Tid er et fremragende og dygtigt Arbejde, som, navnlig hvad Nøjagtigheden angaar, staar betydeligt over den nærmest følgende Udgave ved *Kolderup-Rosenvinge*.
- ⁴⁶⁾ Jfr. *Suhm's Efterladte Skrifter XV* (1798) S. 251-52. Om nyere Tiders Syn paa Skriftet se bl. a. *Eduard Holm's* Universitetsprogram »Om det Syn paa Kongemagt, Folk og borgerlig Frihed, der udviklede sig i den dansk-norske Stat i Midten af 18de Aarhundrede (1746-1770)« (1883) S. 43 ff., *Holm* i Danmark-Norges Historie under Frederik V (1746-1766) III Bd. 2den Afd. (1898) S. 451, *J. Paludan*: Fransk-engelsk Indflydelse paa Danmarks Litteratur i Holbergs Tidsalder (1913) S. 67 og 71.
- ⁴⁷⁾ *Frederik Christian Sevel* (1723-78), Ancher's Svoger, Generalauditor, Dr. juris, iøvrigt Forfatter af »Dissertatio juridica inauguralis sistens notitiam juris feudalis Dano Norvegici« (1745) og Doktordisputatsen »De prorogatione termini retrahendi bona gentilitia

- in Norvgia« (1749), se isvrigt om ham *G. L. Baden: Den Danske og Norske Lovkyndigheds Historie* (1809) S. 98-99.
- 48) Jfr. *Theodor Sternberg: J. H. von Kirchmann und seine Kritik der Rechtswissenschaft* (Berlin & Leipzig 1908).
- 49) »Paa det ærbødigste overleveres herved Det fornuftige Publicum disse Her Med Posten indsendte Tanker om Brevet til Ingen om Intet i Lov og Ret af L. L. H.« (1765). En nærmere Fremstilling af hele denne Ancher-Episode haaber Nedskriveren af disse Linier senere at kunne give i et selvstændigt Skrift, hvortil de fleste Forarbejder allerede foreligge.
- 50) Jfr. saaledes *Edu. Holm* l. c. S. 483-84.
- 51) Approbationen lød saaledes:
- Kom kun for Lyset frem du lærde Hiernes Foster,
Din Byrd og Herkomst bør du ikke blues ved,
Gjør det for Verden kund, hvad Møye Lærdom koster,
Hvad Priis der sættes bør paa Fliid og Dulighed.
- Jfr. Ancher's Bekendtgørelse i »de Berlingske Danske Aviser« Nr. 70 af 30te August 1751 og »Københavns Lærde Efterretninger« 1751 S. 76, jfr. hertil Schönau's »Høystnødtrengende Apologie ... til sin Reputation og Æres Redning« (1751).
- 52) Optrøkt i *Baden's Opuscula Latina* (1793) S. 371-400.
- 53) L. c. III S. 1-59.
- 54) L. c. (1805) S. 237 ff.
- 55) *Suhm: Samlede Skrifter XIV* (1798) S. 299.
- 56) L. c. S. 333.
- 57) Jfr. *Stampe's Autobiografi* i *Personalhistorisk Tidsskrift VIII* R. 3. Bd. (1924) S. 43. Denne Selvskildring, der l. c. strækker sig fra S. 42-52, er et simpelt Aftryk af Stampe's Manuskript uden en eneste Forklaring eller Note. Jfr. isvrigt *Suhm* l. c. X (1793) S. 29, *J. H. Deuntzer: Henrik Stampe. Meddelelser om hans Liv og hans Virksomhed* (1891) S. 6 ff., 14 ff., 78 ff., *J. Paludan* l. c. S. 151, *Leopold Magon: Ein Jahrhundert geistigen und literarischen Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien 1750-1850 I* (Dortmund 1926) S. 145.
- 58) *Suhm* sidstnævnte Sted S. 29-30, *Jens Møller* i »*Mnemosyne*« IV (1833) S. 115.
- 59) *Personalhistorisk Tidsskrift* l. c. S. 45, *Deuntzer* l. c. S. 15-16.
- 60) 1619-92. Jfr. *R. Stintzing: Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft II* (München & Leipzig 1884) S. 146 ff. Om Heineccius se *E. Landsberg: Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft III* Afd. 1ste Halvdel, Textbind (1898) S. 179 ff.
- 61) *H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479-1879 II* (1879) S. 89.
- 62) Jfr. *Fz. Dahl: A. S. Ørsted som Retslærd* (1927) S. 28-29.
- 63) Jfr. ogsaa *Stampe's Autobiografi* l. c. S. 49.
- 64) *A. S. Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie I* (1851) S. 181.
- 65) Jfr. *Stampe's Autobiografi* i *Personalhistorisk Tidsskrift* l. c. S. 47-48.
- 66) »*Laudatio in funere viri, dum vixit, illustrissimi, excellentissimi, Henrici de Stampe*«, oversat paa dansk af Baden selv 1789 og af Eiler Munthe i »*Minervæ*« 1790 IV S. 157-91.
- 67) Jfr. *Luxdorph's Dagbøger*. Udg. ved *Eiler Nystrom* II (1925-30) S. 178. Obelitz' »*Oration*« er trykt i »*Acta jubiliæ*« 1779 S. 64-69.

- ⁶⁸⁾ *Suhm*: Samlede Skrifter XV (1798) S. 208-10, jfr. ogsaa S. 207.
- ⁶⁹⁾ Obelitz' Udvikling i »Oratio« S. 64: *Fuit tempus, cum in hac Universitate nihil fere Juris præter Romanum doceretur ...* og videre S. 65: *Primus studii Juris patrii instauratur dici meretur celeberrimus Andreas Hojerus ...* stemmer næsten Ord til andet med Ancher's Fremstilling i en »Kort Anviisning« (1755) S. 50.
- ⁷⁰⁾ »Et Bidrag til Slagelse Latinskoles Historie i Aarene 1760-1770« i *C. Molbech*: Historisk-biografiske Samlinger, og Bidrag til den danske Sprog- og Literaturhistorie i ældre og nyere Tid (1851) S. 234.
- ⁷¹⁾ I det førstnævnte Digt citerer Baggesen i en Note Obelitz' Coll. de XXX Conscientiis, i det andet udbeder han sig Ørsted's Forudkendelse i en Sag,

»hvori jeg tænker paa med Gru,
At kunne have syndet uden Hu,
Og stødt lidt an imod, om ikke stødt itu
Een af de tredive Samvittigheder,
Som, efter Obelizes Alphabet,
Bør findes, selv hos en Poet.«

Selv i den senere Skønlitteratur synes disse »Samvittigheder« at have bevaret deres Livskraft, se *Jean Pierre*: Liv af Død. En Fortælling. (1842) S. 124 — ikke som hos Arlaud l. c. angivet S. 142.

- ⁷²⁾ G. L. Baden l. c. S. 99. Jfr. som Exempel herpaa »Blade af Rector Joh. Henr. Tauber's Dagbøger« (Memoirer og Breve, udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist XXXVIII) 1922 S. 103, men derimod en noget besynderlig Ytring af J. E. Colbiørnsen til Jacob Gude, se »En kjøbenhavnsk Embedsmand Jacob Gudes Optegnelser 1754-1810« (anf. Værk XXVII) 1918 S. 65-66. Jfr. nogle af Gude meddelte Anekdoter om Obelitz i *G. L. Wad*: »Af Justitsraad Jacob Gudes Optegnelser« i Personalthistorisk Tidsskrift II R. 2det Bd. (1887) S. 126 og 127. Ifølge *Nic. Bøgh's* »Spredte Optegnelser af Komponisten Poul Rasmussen« i nævnte Tidsskrift III R. 4de Bd. (1895) S. 288-89 skal Obelitz engang have lært Christian VII Jura.
- ⁷³⁾ I »Folke-Fiendene I (1795) S. 373 og II (1795) S. 9-16.
- ⁷⁴⁾ *L. N. Fallesen*: Theologisk Maanedsskrift for Fædrelandets Religionslærere VII (1806) S. 433-35.
- ⁷⁵⁾ *J. Paludan*: Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede II. Fransk-engelsk Indflydelse paa Danmarks Litteratur i Holbergs Tidsalder (1913) S. 490.
- ⁷⁶⁾ Se *Ancher's* Promotionstale i Acta Academica (1774) S. 56-59.
- ⁷⁷⁾ L. c. S. 23-27.
- ⁷⁸⁾ Juridisk Arkiv I (1803) S. 182-191 og S. 192-202, l. c. II (1804) S. 28-33, 35-47, 48-62, 63-74, 75-83, 86-92, 93-105, 106-118, 119-129, optrykte i Arkiv for Rettsvidenskaben og dens Anvendelse VI (1831) S. 423-537. Derimod er de i *H. Ehrencron-Müller's* »Forfatterlexikon« II (1925) S. 269 i det nævnte Arkiv VI S. 548-98 og S. 599-644 anførte henholdsvis »Fragmente« og »Betænkning« med Urette tillagt J. E. Colbiørnsen. De skyldes begge hans Broder Christian Colbiørnsen.
- ⁷⁹⁾ Ovenfor under Dons er det bemærket, at *Schlegel* i sit varme Mindeskrift over »Jacob Edward Colbiørnsen som Videnskabsmand og Embedsmand« Astræa IV (1802 S. 371-95)

- S. 379 (Særtryk S. 17) berømmer Colbiørnsen som den, der sammen med J. Eiríksson fulgte i Dons' Fodspor ved at foredrage den danske Lovkyndighed i systematisk Orden, adskilt fra romersk Ret, og der antydes her en Tvivl overfor dette Udsagn, jfr. ogsaa for Colbiørnsen's Vedkommende *Kai Fr. Hammerich* i »Den danske Dommerstand under Enevældens« (1931) S. 72 og hertil *Fz. Dahl* i »Svensk Juristtidning« XVII (1932) S. 435. Om hans Forelæsninger se f. Ex. *J. J. Gudenrath* i »Statistisk, Juridisk og Litterarisk Bibliothek« I (1792) S. 39.
- ⁸⁰) I et lidet Skrift »J. E. Colbiørnsens Minde ærbødigen helliget« (1802) har *K. L. Rahbek* samlet disse og andre Udtalelser om Colbiørnsen.
- ⁸¹) Ovenanførte Skrift S. 21. Se ogsaa: *Jens Kragh Høst*: Erindringer om mig og mine Samtidige (1835) S. 62 ff., hvor der ogsaa fremdrages Træk af Colbiørnsen som Justitiarius overfor Rettens Personale.
- ⁸²) Jfr. f. Ex. Fragmentet »Hovmod kommer for Falde« i »Iris og Hebe« Juli 1808 S. 64-79.
- ⁸³) *Suhm*: Samlede Skrifter XV (1798) S. 268.
- ⁸⁴) Om det fjerde Forsøg angaaende Barnefødsel i Dølgemaal (1756) udtaler *Dass* i et Brev af 13. November 1756 til *Suhm*, at Hedegaard »vil vise Lovgiverens rette Mening, og at man i denne Sag bør bruge Moderation.« Foran havde han sat en vidtløftig Fortale under Titel: »Juridiske Paddehat, 3: hvorledes man i 24 Timer kan blive en complet Jurist. Men Facult. jurid. vilde ej approbere denne Satire«, *Suhm* l. c. S. 259. Det omtalte »Forsøg« indeholder forevrigt som Hedegaard's øvrige adskillige sunde og forstandige Bemærkninger.
- ⁸⁵) I min Biografi af Hedegaard i Dansk biografisk Lexikon 2den Udg. IX (1936) S. 496-98 har jeg antydnet, at hans Produktion vistnok kunde fortjene en nærmere monografisk Behandling. Det samme gælder, om end i ringere Grad, Personligheder som J. J. Gudenrath og J. H. Bärens, se om dem mine Biografier l. c. henholdsvis VIII (1936) S. 427 og IV (1934) S. 421-23. *Nicolai Abrahams'* flygtige Omtale af Hedegaard i »Procuratorstanden i Danmark indtil Midten af det 18. Aarhundrede« (1902) S. 154 berører kun et enkelt, lidet Udsnit af Hedegaard's litterære Gerning.
- ⁸⁶) Jfr. *Kai Fr. Hammerich*: Den danske Dommerstand under Enevælden S. 70.
- ⁸⁷) Hesselberg selv nævner ikke Kritikerens Navn, men det er I. A. Cold, til hvem der sigtes. Jfr. isvrigt *Dass* i Brev til *Suhm* af 2. Oktober 1755, *Suhm*: Samlede Skrifter XV (1798) S. 224. — Et ikke smigrende Eftermæle gives Hesselberg i de ovenfor citerede Optegnelser af Poul Rasmussen S. 289-90.
- ⁸⁸) Se om ham *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon V (1934) S. 376-77, om I. A. Cold's Søn *Christian Magdalen Thestrup Cold* (1754-1826) *Fz. Dahl* sammesteds S. 374-75.
- ⁸⁹) *G. L. Baden* l. c. S. 120.
- ⁹⁰) Saaledes med Rette *William Norvin* i »Søns Akademi i attende Aarhundrede« II (1928) S. 210-11.
- ⁹¹) En Del af Bind VI. Processen er forfattet af den senere By- og Herredsfoged Jacob Wiborg (1771-1846), der isvrigt har skrevet forskellige mindre juridiske Artikler, Fortolkninger m. m.
- ⁹²) Jfr. senere i samme Retning *J. L. A. Kolderup-Rosenvinge*: Grundrids af den danske Politiret (1823), Fortalen S. 2.
- ⁹³) En Fakultetsbetænkning, undertegnet af Nørregaard, er trykt i »Hermoder« Nr. 1 (Kristiania 1795) S. 109-19.

- ⁹⁴) Jfr. *Fz. Dahl*: Juridiske Profiler (1920) S. 29 og 35 og A. S. Ørsted som Retslærd (1927) S. 29-30 og S. 37-38, hvor der navnlig det sidstnævnte Sted gives Prøver paa Nørregaard's retsfilosofiske Tungemaal.
- ⁹⁵) I en liden Opsats »Nordischen Stimmen über Savigny und Gans« i »Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte« XXXVII »Germanistische Abteilung« (1916) S. 312 Note 2 har Nedsriveren af disse Linier henledet Opmærksomheden derpaa.
- ⁹⁶) Der eksisterer et Portræt af Nørregaard — i Privateje — malet af Johan Carl Frederik Viertel (1772-1834), jfr. *Ph. Weilbach*: Nyt dansk Kunstnerlexikon II (1897) S. 547-48.
- ⁹⁷) *E. C. Werlauff*: Erindringer af mit Liv (Memoirer og Breve udgivne af Julius Clausen og P. Fr. Rist XIII 1910) S. 34, men Werlauff fortsætter »ligesom det hele Studium af denne paa den Tid«. Om Hurtigkarl's Prøveforelæsninger se *Bærens* i »Statistik, Juridisk og Litterarisk Bibliothek« I (1712) S. 153 ff.
- ⁹⁸) Kritiske Bidrag til nyere dansk Tænkemådes og Dannelses Historie. Kirkelig-etisk Af-
deling 1ste Hefte (1856) S. 37.
- ⁹⁹) Efterladte Skrifter I (1872) S. 29-30.
- ¹⁰⁰) Nyt theologisk Bibliothek XVII (1830) S. 36-37.
- ¹⁰¹) Jfr. *Edward Hambro*: Bidrag til Læren om Besiddelse (1889) S. 11.
- ¹⁰²) L. c. S. 148-96.
- ¹⁰³) L. c. S. 124-51.
- ¹⁰⁴) I sin Fremstilling af »Retsvidenskaben« i Festskriftet »Det kongelige Frederiks Universitet 1811-1911« (1911) S. 80 udtaler *Fredrik Stang* ligeud om Hurtigkarl's Lærebog, der iøvrigt ligesom Nørregaard's Skrifter endnu saa sent som i Trediveerne blev benyttet ved Retsundervisningen ved Oslo Universitet, at den endogsaa maa siges »at savne alt videnskabelig værd«.
- ¹⁰⁵) Juridisk Arkiv I (1803) S. 21-43, Nyt juridisk Arkiv IV (1812) S. 1-21 og Juridisk Arkiv II (1804) S. 130-47.
- ¹⁰⁶) I-II 1810.
- ¹⁰⁷) L. c. S. 336. Om hans Deltagelse i det juridisk-praktiske Selskabs Øvelser se *Ørsted*: Af mit Livs og min Tids Historie I (1851) S. 180, jfr. *H. Hjorth-Nielsen* i Tidsskrift for Retsvidenskab Ny Række V (1926) S. 112 og 114.
- ¹⁰⁸) L. c. S. 90. I sine ovenanførte »Erindringer« S. 167 anfører *Werlauff* ved Omtalen af, at den polytekniske Lærestalt i Begyndelsen ikke mødte megen Genklang i Konsistorium, at Hurtigkarl som Inspector quaesturae indtrængende insisterede paa, at Lærestalten maatte staa aldeles adskilt fra Universitetet og ikke medføre økonomiske Opofrelser.
- ¹⁰⁹) Biskop, Dr. theol. G. P. Brammers Ungdomsliv, fortalt af ham selv og efter hans Død udgivet af Johannes Koch (1884) S. 171-72. Om Hurtigkarl's Optræden som Opponent ved Disputatser se *J. K. Høst*: Erindringer om mig og mine Samtidige (1835) S. 122.
- ¹¹⁰) Kgl. Konfirmation af 30. Maj 1832, se bl. a. »Samling af de for Universitetets Legater gjældende Bestemmelser« (1890) S. 333 ff. og Universitetets Aarbog 1920-23 I (1924) S. 217, jfr. S. 208-09, og Aarbog 1928-29 (1930) S. 225-26.
- ¹¹¹) *Werlauff* l. c. S. 123, Breve fra P. V. Jacobsen, udg. af Julius Clausen (1899) S. 86.
- ¹¹²) »Tritogenia« VI (1830) S. 132.
- ¹¹³) »Mnemosyne« IV (1833) S. 132 Note **.
- ¹¹⁴) L. c. S. 80 og 81. Da *Abrahams* selv oplyser, at han ikke var »synderlig dreven« i Brorson's Fag Processen, kan der formentlig ikke drages nogen afgørende Slutning fra hans

- Dom. I Oberst *Jacob Thode Røder's* Barndoms- og Ungdomserindringer (Memoirer og Breve udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist XVI 1912) S. 104 beretter Forfatteren om en Broder, der blev chikaneret af Brorson ved Examen og som Følge heraf fik anden Karakter!
- ¹¹⁵⁾ 1793 S. 193-201, 209-16, 1796 S. 726-28, 769-98, 801-10, 829-32, 1797 S. 741-52, 762-66.
- ¹¹⁶⁾ Jfr. *Riisbrigh's* Afhandling i Videnskabernes Selskabs Skrifter II, 1 Hæfte (1803) S. 62 ff.
- ¹¹⁷⁾ A. S. Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie I (1851) S. 20. *Hornemann's* »Deduktion af Retsbegrebet« er trykt i »Astræa« I (1797) S. 241-44 og »Hvori bestaaer den moralske Frihed?« l. c. III (1800) S. 464-74.
- ¹¹⁸⁾ *Schlegel's* Selvbiografi i »Solennia Academica« (1790) S. 15-16.
- ¹¹⁹⁾ Dr. juris 1790 med Afhandlingen »De discrimini inter possessionem bonæ et malæ fidei ejusque effectu civili secundum juris Romani principia«.
- ¹²⁰⁾ Ogsaa indrømmet af *Orla Lehmann* i den stærkt pebrede Skildring af Schlegel i »Efterladte Skrifter« I (1872) S. 27-29. Den »Nonchalance«, Lehmann finder hos den aldrende Schlegel, antydes paa et andet Punkt i »Udvalg af Laurids Engelstofts Skrifter« III (1862) S. 382.
- ¹²¹⁾ I sine glimrende skrevne »Lebenserinnerungen« I (Stuttgart & Leipzig 1902) klager *von Mohl* selv derover.
- ¹²²⁾ *Lehmann* l. c. S. 28.
- ¹²³⁾ Jfr. *Schlegel's* Betragtninger af den kritiske Filosofi og kritiske Bedømmelser af Fichte's Naturret i »Astræa« I (1797) S. 51.
- ¹²⁴⁾ *Schlegel's* »Antikritik« fulgte som Tillæg til Nr. 15 af Lærde Efterretninger S. 1-15 med Ørsted's Svar S. 15-16, jfr. ogsaa Ørsted i Juridisk Arkiv VII (1806) S. 185-98 og XI (1807) S. 162-202. Schlegel's Allokution til Ørsted ved dennes Doctorpromotion i »Solennia Academica« 1815 S. 60-61 er paafaldende kølig.
- ¹²⁵⁾ Ørsted: Af mit Liv I S. 36.
- ¹²⁶⁾ Jfr. hertil *Orla Lehmann's* skarpe Ord om dette Fejlgreb l. c. S. 28-29. Schlegel's »Statistisk Beskrivelse af de fornemmeste europæiske Stater« (I 1793) II — de danske Staters politiske Forfatning — sluttede 1796 med første Hæfte.
- ¹²⁷⁾ Jfr. *Schlegel* i »Astræa« I (1797) S. 345-488.
- ¹²⁸⁾ Ørsted l. c. S. 48 og 65.
- ¹²⁹⁾ Se *Yngvar Nielsen*: Bidrag til Norges Historie i 1814. Afhandlinger og Aktstykker I (Oslo 1882) S. 231-38.
- ¹³⁰⁾ »Astræa« III (1800) S. 1-117 og S. 249-50; Sir William Scott's Dom l. c. S. 118-51. Oversat paa Engelsk bl. a. af Jens Wolff, paa Fransk af De Juge.
- ¹³¹⁾ Det blev anmeldt af Schlegel's retshistoriske Efterfølger *J. L. A. Kolderup-Rosenvinge* i Maanedsskrift for Litteratur III (1830) S. 535-58, IV (1830) S. 28-63, 221-30, 357-78.
- ¹³²⁾ Trykt i forkortet Oversættelse i »Astræa« II (1799) S. 168-249.
- ¹³³⁾ L. c. IV (1802) S. 371-95.
- ¹³⁴⁾ *Bardenfleth*: Livserindringer (1890) S. 25-26. Jfr. en drastisk Ytring af Prinsen om Schlegel's Undervisning refereret i Breve fra P. V. Jacobsen. Udg. af Julius Clausen (1899) S. 168 Note 1.
- ¹³⁵⁾ *Bornemann's* Doctorvita i »Solennia Academica« 1815 S. 29 ... poëtas recentiores, itineraria et fabulas romanenses legendo tempus consumsi.
- ¹³⁶⁾ »Minervæ« December 1712 S. 400-12.

- 137) »Minervæ« Oktober 1795 S. 53-67.
- 138) L. c. Januar 66-98.
- 139) *Kr. Arntzen*: Baggesen og Oehlenschläger II (1871) S. 288 med Note *.
- 140) I »Krigssang for Søfolkene« (1801).
- 141) Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1807 S. 289-306. Ogsaa som Særtryk.
- 142) »Astrææ« (1805) S. 209-22.
- 143) I »Solennia Academica« S. 29 nævner *Bornemann* foruden *Nørregaard* og *Eggers*, »maxime tamen clarissimi Schlegel . . . cujusque cum de jurisprudentiæ in nostra Universitate studio, tum de me singulatim merita publice profiteri lætor.«
- 144) *C. Otto*: Af mit Liv, min Tid og min Kreds (1879) S. 100-101, *Fr. Hammerich*: Et Levnetsløb I (1882) S. 191-92.
- 145) *Aage Friis*: D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864 (1914) S. 5-6.
- 146) *Bornemann's* Prøveforelæsning 1798 l. c. S. 144-67.
- 147) L. c. S. 170-225.
- 148) »Astrææ« II S. 275-365, 379-468, III S. 175-243, 251-378. »Minervæ« for Marts 1802 S. 271-353.
- 149) Overfor kritiske Indvendinger i »Dansk Litteratur-Tidende« for 1818, Nr. 18 S. 273-84, og Nr. 19 S. 293-303 tog han til Genmæle i »Nyt juridisk Arkiv« XXII (1818) S. 191-207.
- 150) Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1805 II S. 426-65 og l. c. XI (1815) S. 285-336.
- 151) L. c. for Juli 1800 S. 32-72.
- 152) *Orla Lehmann* l. c. I S. 30.
- 153) Om hans Straffeteori se *F. C. Bornemann*: Samlede Skrifter III (1866) S. XXXIII-XXXIV, *C. Goos*: Indledning til den danske Strafferet (1875) S. 39 og 45.
- 154) *Alf Ross*: Virkelighed og Gyldighed i Retslæren (1934) S. 49.
- 155) Erindringer af mit Liv (1910) S. 35, 37, 61, 118, 138-39.
- 156) Af mit Levnet I (1883) S. 19, 80-82.
- 157) Jfr. den malende Skildring i *Robert von Mohl's* ovenfor nævnte »Lebenserinnerungen« I S. 26 ff.
- 158) *Ørsted*: Af mit Liv I (1851) S. 22. I sin vistnok lidet kendte Selvbiografi i »Solennia Academica« (1815) S. 24-29, hvor han S. 25 omtaler sine akademiske Lærere, *Nørregaard*, *Schlegel* og *Hurtigkarl*, fremhæver han særlig *Schlegel* som den kritiske Filosofis Repræsentant.
- 159) Saaledes med *Rette Vilhelm Andersen* i Illustreret dansk Litteraturhistorie III (1924) S. 119. I »Ude og Hjemme« IV (1880-81) S. 243 kalder *G. Brandes* A. S. Ørsted den betydeligste af de to Brødre, i »Mennesker og Værker i nyere evropæisk Literatur« (1883) er indskudt et »maaske« foran det citerede Adjektiv!
- 160) *Baden* l. c. S. 68.
- 161) *Kåre Foss*: Ludvig Holbergs naturrett på idéhistorisk bakgrunn (Oslo 1934) S. 333. Naar i Forbigaaende sagt samme Forfatter slaar til Lyd for en udtømmende og upartisk Fremstilling af Naturrettens Historie, er jeg saa meget mere enig heri — omend det vistnok vil være umuligt for nogen at give en »udtømmende« Skildring heraf — som jeg forlængst baade i Forelæsninger og andetsteds, f. Ex. i mit Foredrag »A. S. Ørsted

som Retslærde (1927) S. 32 ff. har peget paa Naturrettens vældige Betydning i den menneskelige Kulturs Historie. Om Ancher's Syn paa Holberg se Fortalen til 1ste Bind af Lovhistorien.

ANDET AFSNIT: ANDERS SANDØE ØRSTED.

- ¹⁾ *August Baggesen*: Jens Baggesens Biographie III (1853) S. 252.
- ²⁾ Jfr. mit Radioforedrag: A. S. Ørsted's Liv og Virksomhed (1936) S. 9-10.
- ³⁾ Jfr. *Lange's* Skildring af H. V. Bissen i Dansk biografisk Lexikon II (1888) S. 316-17, jfr. ogsaa H. Høffding: Danske Filosofer (1909) S. 80. Det har vel ganske simpelt været en for Ørsted karakteristisk Stilling, som ogsaa genfindes i Eckersberg's Billede af ham fra 1821, der har afstedkommet Lange's Ytring. Om Ørsted's Lovfortolkning se en tilsvarende Misforstaaelse i G. Brandes: »Levnede. Barndom og første Indtryk« (1905) S. 109-10.
- ⁴⁾ Denne kunde efter *Martensen's* Udsagn i sine Konsekvenser næsten virke generende, se H. Martensen: Af mit Levnet III (1883) S. 9.
- ⁵⁾ Jfr. *Ørsted's* næsten rørende-elskværdige Udtalelser om dette Ungdomsarbejde i »Af mit Liv« I (1851) S. 25-27. Det var om denne Bog, at den skarpe Criticus *Peder Hjort* indleder Fortalen til »Kritiske Bidrag til nyere dansk Tænkemaades og Dannelses Historie. Kirkelig-etisk Afdeling: 1ste Hefte« (1856) S. V med følgende Bekendelse: »Jeg glemmer aldrig den milde Glæde, jeg følte, den første Gang at Tænkning vaagnede hos mig; det var under Læsningen af Ørsted's Ungdomsskrift om Dyds- og Retslærens Prinsip, og jeg var den Gang halvandet Aar gammel Student . . .«
- ⁶⁾ I et »Anhang« I S. 91 ff. underkaster han saaledes *Johannes Boye's* »Statens Ven« en kritisk Aareladning.
- ⁷⁾ Sin Taknemmelighedsgæld til Kant glemte Ørsted dog aldrig, l. c. S. 35-36.
- ⁸⁾ Jfr. i det hele *F. C. Dahl*: A. S. Ørsted som Retslærde S. 32 ff.
- ⁹⁾ *Eunomia* I (1815) S. 94-145.
- ¹⁰⁾ I sin Anmeldelse af *Søren Hempel*: Min Mening om den nye Trykke-Forordning af 27nde September 1792 i »Kjøbenhavnske lærde Efterretninger« for Aar 1799 Nr. 41 S. 641-55, Nr. 42 S. 656-69 bebuder Ørsted S. 668-69 det her omtalte Skrift. Det er heri, at han bl. a. — S. 87 — fastslaar, at Retsloven i Naturstanden mangler baade praktisk Gyldighed og teoretisk Bestemthed, og at der altsaa intet Retsforhold gives i denne Stand, og at Retsbegrebet først i Staten faar Bestemthed og Virksomhed.
- ¹¹⁾ *Eunomia* I S. 1-38.
- ¹²⁾ L. c. S. 99-93.
- ¹³⁾ L. c. S. 4.
- ¹⁴⁾ Jfr. i det hele *Dahl* l. c. S. 36.
- ¹⁵⁾ Ørsted: Af mit Liv I S. 145 ff.
- ¹⁶⁾ I en Kronik i »Nationaltidende« af 20de December 1928 har Nedskriveren af disse Linier, ihukommende en Ytring af *F. C. Sibbern* foranlediget ved et Spørgsmaal af *S. Kierkegaard*, se *H. P. Barfoed's* Udgave af »Af Søren Kierkegaard's Efterladte Papirer. 1833-1843« (1869) Notiser S. LIII, lanceret den Antagelse, at Ørsted's Lære ogsaa har udøvet Indflydelse paa hans beundrende Discipel Sibbern, der selv har udtalt, at al hans Filosofi gik ud paa at studere Liv og Virkelighed, om Sibbern's retafilosofiske Udvikling se nu *J. Himmelstrup's* Monografi »Sibbern« (1934) S. 35-38.

- ¹⁷⁾ »Solennia Academica« 1815 S. 26, Af mit Liv I S. 37.
- ¹⁸⁾ I Tidsskrift for Retsvidenskab XIV (1901) S. 230-37 har N. Lassen meddelt en af Ørsted's Højesterets-Voteringer.
- ¹⁹⁾ Af mit Liv I S. 189. Medens Ørsted's Virke som Dommer er gjort til Genstand for et selvstændigt Skrift af Højesteretspræsident *Troels G. Jørgensen*: »Anders Sandøe Ørsted som Dommer« (1928), er Ørsted's Gerning som administrativ Embedsmand og Generalprokurør og som Lovgiver endnu hverken arkivmæssig undersøgt eller fremstillet.
- ²⁰⁾ Jfr. Ørsted's »Betragtninger over Danmarks nuværende Pengevæsen« i *Eunomia* I S. 337-599, og hertil *Erich Müller*: »Intet Stridskrift mod Etatsraad Ørsted, Pengevæsenet angaaende« (1817) samt Ørsted's Ripost »Over Grundejernes og Capitalisternes Stilling i Forhold til hinanden, ved Udløbet af den lovbestemte Henstand med omskreven Gielde« (1817), *J. Wilcke*: »Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler. Møntvæsenets Sammenbrud og Genrejsning 1788-1845« (1929) S. 265 ff. og 298 ff. Sammenlign *Fz. Dahl*: *L'œuvre juridique d'A. S. Ørsted* (1934) S. 12-13. Ogsaa Ørsted's Virke som Nationaløkonom venter endnu paa sin Monografi, jfr. om Besvarelsen af en herhenhørende Prisopgave Universitets-Festskrift af November 1934 S. 182-85.
- ²¹⁾ *Fz. Dahl*: Frederik VI og A. S. Ørsted i 1826 (1929) S. 191-92.
- ²²⁾ *Philosophisk Repertorium* II (1798) S. 273-317, 353-68, 385-400 (ogsaa som Særtryk). I »Solennia Academica« S. 25-26 beretter Ørsted selv om denne Periode i sit Liv: »Eodem anno (c: 1798) juvenis sui confidentia fervidusque amor philosophiæ criticæ me induxit ad plura literaria conamina . . . Omnia istæ ætatem minus maturam prodere, vix opus est ut annotam. Si quod horum præ ceteris esset memorandum, nominerim longiorem dijudicationem criticam libelli . . . »Jesus og Fornuftene« . . .«
- ²³⁾ Under Skildringen af *Algreen-Ussing* er omtalt Ørsted's fuldtberettigede Paatale af dennes frimodige Benyttelse af Ørsted's Værker. I Fortalen til Bind III af Supplementet til *Nørregaard* S. IX taler Ørsted selv om »nogen Bitterhed« fra hans Side overfor en fremsat Indvending, men haaber, »at man tillige vil finde denne Bitterhed retfærdiggjort ved Indvendingens Forkeerthed, om man end ikke erindrer sig den, som jeg skulde mene, lidet passende, fornemme Tone, hiin Forfatter (c: Schlegel) stedse har paataget sig, naar han har omtalt mine Arbejder.«
- ²⁴⁾ *Marcus Rubin*: Frederik VI's Tid fra Kielerfreden til Kongens Død (1895) S. 495.
- ²⁵⁾ L. c. S. XV-XVI: »Det er overalt en yderst urigtig, skjøndt maaske temmelig herskende, Forestilling, at de videnskabelige Retsforskninger skulde gjøre Retspleien mindre fast og sikker, end den vilde været, naar Videnskaben ikke blandede sig heri. Saafremt ingen videnskabelig Lovkyndighed gaves, saa vilde der blive en ubegrændset Leilighed for den vilkaarlige paa Lykke og Fromme grebne Menen, hvorved al Ret vilde vakle. En efter en streng Methode fremskridende Videnskab kan ene forjage denne vilkaarlige Menen; men Grundvolden for denne Videnskab maa ikke være en abstract Philosophie, hvorimod Lovforskeren bør søge, med nøie Kundskab til Lovene og de historiske Hjælpe-midler for deres Forklaring, at foreene et omfattende practisk Bekjendtskab med de Retsforholds Natur, som Lovene gaar ud paa at ordne.«
- ²⁶⁾ L. c. S. I ff., jfr. *Fz. Dahl*: Frederik VI og A. S. Ørsted i 1826 S. IX ff.
- ²⁷⁾ Juridisk Arkiv Nr. 1-2 udg. af Chr. Krohg, 3-30 af Ørsted 1804-12. Med Realregister af Chr. Rothe, Nyt juridisk Arkiv I-XXX 1812-20. Med Realregister af Chr. Rothe 1823, Juridisk Tidsskrift I-XVI 1820-30, forts. af P. G. Bang, J. O. Hansen og Kolderup-

- Rosenvinge, Arkiv for Retsvidenskaben I-VII 1824-31. Med Sagregister af S. J. Gudenrath 1840.
- 28) J. Nellesmann: Indledning og Procesretten (1885) II, H. Øllgaard: Privatretten (1887) III, C. Goos: Moral- og Retsfilosofien samt Strafferetsvidenskaben. 1ste Halvdel: I. Morallære. II Almindelig Retslære (1904). 2den Halvdel III Strafferetslære (1906).
- 29) Jfr. ogsaa samme Forfatter i Tilskueren I 1928 S. 145-54, og 1936 S. 196-207.
- 30) Jfr. Ørsted's Afhandling i Eunomia I (1815) S. 1-38: »Om Regjeringens Ret til at ophæve eller forandre Stiftelser, som private Mænd have oprettet».
- 31) L. c. S. 17 Note *.
- 32) Trykkefrihedsskriftet I (1801) S. 4.
- 33) I-II (Erfurt-Chemnitz 1799-1800).
- 34) Jfr. den af den tyske Kriminalist Anton Bauer hævdede i Skriftet: »Die Warnungstheorie nebst einer Darstellung und Beurtheilung aller Strafrechtstheorien« (Göttingen 1830).
- 35) L. c. VIII S. I-VIII og S. 1-117.
- 36) L. c. S. 118-54.
- 37) L. c. IX, 2. H. (1824) S. 204-75, X, 1. H. (1825) S. 1-52, X, 2. H. S. 121-53; Striden, der oprindeligt førtes i de urbaneste Former, antog efterhaanden en noget anden Karakter, jfr. Howitz' Indlæg »Determinismen eller Hume imod Kant« (1824) og »Ultimatum, angaaende Determinismen og Etatsraad Ørsted's Fortsatte Bemærkninger om Samme« (1825). Sibbern's Indlæg findes i Juridisk Tidsskrift IX, 1 H. S. 1-10, Brandis' L. c. VIII, 2. H. S. 205-17, P. Hjort samlede forskellige Smaaskrifter under en Fællestitel »Læren om Villiens Frihed, Forsvaret imod en Mediciners Angreb« (1825). Se om Fejden i det hele H. Høffding: Danske Filosofer (1909) S. 81-88, Oluf Thomsen: F. G. Howitz (1879-1926) og hans Strid om »Villiens Frihed« (1924) og hertil Fz. Dahl i »Svensk Juristudning« XI (1926) S. 291-92.
- 38) Jfr. C. Goos: Den danske Strafferets specielle Del II (1895) S. 288.
- 39) L. c. V (1822) S. 345-74 og 625-77.
- 40) Jfr. Juridisk Tidsskrift VI, 1. H. (1823) S. 178-268, 2. H. S. 1-136.
- 41) L. c. XI 1. H. (1825) S. 195-284, 2. H. S. 131-174, »Neuer Beitrag zu den Verhandlungen über Gegenstände der Strafgesetzgebung in einer Rechtfertigung meiner Critik des neuen Bayerischen Entwurfs« (1826). Jfr. i det hele Fz. Dahl: Frederik VI og A. S. Ørsted i 1826 S. 174-76 Note *. Sammenlign ogsaa Gustav Radbruch: P. J. A. Feuerbach (Wien 1934) S. 164, der, saavidt ses, som den første i tysk Retslitteratur omtaler denne bitre Fejde.
- 42) Om Ørsted's personlige Forhold til udenlandske Fagfæller er hidtil saa godt som intet bekendt. Jfr. Fz. Dahl i Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung XXXVII (1916) S. 512 med Note 4. I et Brev af 20de Juli 1843 til sin Hustru skriver H. C. Ørsted, at han havde haft en Samtale med Savigny, der »talte om min Broder, ganske som jeg kunde ønske det, og medgav mig mange Hilsener til ham,« og det samme gjorde A. W. Heffter, se Breve fra og til H. C. Ørsted II (1870) S. 174. Heffter kan isvrigt have truffet Ørsted, da han som Repræsentant for Universitetet i Berlin 1836 overværede Reformationsfesten i København, se E. C. Werlauff: Erindringer af mit Liv (1910) S. 131.
- 43) Genoptrykt med Kommentar i Fz. Dahl: Frederik VI og A. S. Ørsted i 1826. S. 1-115.

- ⁴⁴⁾ Jfr. ogsaa Radioforedraget »Anders Sandøe Ørsted's Liv og Virksomhed« (1936) S. 20 ff.
⁴⁵⁾ S. 179-90.
⁴⁶⁾ Privatretlige Skrifter i Udvalg. 1ste til 2den Afdeling (1930), Strafferetlige I-II (1931), Processuelle (1932), Blandede Skrifter (1933), Moralfilosofiske (1936).

TREDIE AFSNIT: FORFATTERNE EFTER ØRSTED.

- ¹⁾ Naar det af *Orla Lehmann's* livfulde, men meget subjektive og ikke altid nøjagtige Skildring af det daværende juridiske Fakultet i »Efterladte Skrifter« I (1872) S. 33 synes at fremgaa, at man som Diogenes med Lygten har spejdet efter Æmner »for at afhjælpe den store Trang til nye Kræfter,« og at man derfor »tyede« til J. O. Hansen og P. G. Bang, er hertil at bemærke, at Bang paa ganske normal Vis efter sejrrig bestaaet Konkurrence med J. C. Kall 1830 blev Hurtigkarl's Efterfølger, medens Hansen, der i 1826 var blevet tilforordnet for et Tidsrum af 3 Aar at tiltræde det juridisk-praktiske Selskabs Forstanderskab, simpelthen efter Ansøgning afløste Chr. Brorson i den ene af hans Dobbeltstillinger efter hans Afgang 1828.
- ²⁾ Lignende Udtryk bruges i den af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler den 20de Marts 1828 nedlagte Forestilling.
- ³⁾ Det fortælles, at da en af Hansen's Kontorchef'er engang sagde til ham, at han dog ikke kunde tilskrive sig Æren af, hvad Hartmann kunstnerisk var bleven til, svarede Hansen: »Ja, det kan De sgu ikke vide; hvilken Indflydelse fornuftig Tænkning og sund Logik har haft paa ham og hans Kunst, ved hverken De eller jeg!« Og heri giver Hartmann ham Ret. Jfr. *Angul Hammerich*: J. P. E. Hartmann (1916) S. 21-22, *William Behrend*: J. P. E. Hartmann (1918) S. 29.
- ⁴⁾ Om Hansen's Udenlandsfærd er, saavidt vides, intet bekendt. Af et Brev af 20. September 1826 fra A. S. Ørsted til F. J. Kaas fremgaar det, at han bl. a. har opholdt sig i Bayern og der truffet sammen med P. A. J. v. Feuerbach, se *Fz. Dahl*: Fr. VI og A. S. Ørsted i 1826 (1929) S. 182-83. Det kan efter det foreliggende ikke ses, om og i bekræftende Fald hvilken Indflydelse den har haft paa Hansen's videnskabelige Syn og Indstilling.
- ⁵⁾ 1819 S. 1-154. Heraf fylder Ørsted's Fortale S. 1-8. Det fremkaldte 1821 »Nogle Bemærkninger« af Toldkasserer J. Dall.
- ⁶⁾ Udvalg af Breve (1867) Side 85 Note 1.
- ⁷⁾ *Orla Lehmann* l. c. S. 33.
- ⁸⁾ S. 333-40.
- ⁹⁾ I S. 129, jfr. *Fz. Dahl* i Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung XXXVII (1916) S. 518. I Forbigaaende sagt rammer Lehmann's Karakteristik af Bang kun Overfladen af dennes Væsen og Betydning, jfr. som en betegnende Modsætning til hans Spot over Bang's jævne og ligefremme Væsen, l. c. S. 34-35, *Moritz Hartmann*: Bilder und Büsten. etc. Ausg. (Berlin 1862) II S. 308, Gesammelte Schriften III (Stuttgart 1873) S. 503.
- ¹⁰⁾ Oversat i »Nyt juridisk Arkiv« XXVIII (1819) S. 1-126.
- ¹¹⁾ De fire af dem ere trykte i »Juridisk Tidsskrift« XVII (1831) S. 1-124. Bang's Medansøger, den senere Birkedommer og Birkeskriver *Johan Christian Kall* (1795-1858) udgav ogsaa sine »Prøveforelæsninger« 1830. Han offentliggjorde — foruden Tidsskriftaafhandlinger

- o. a. — Licentiaatsafhandlingen »Observationes de fideicommissis familiarum Danicæ« (1811) med P. G. Bang som Respondens, »Systematisk Fremstilling af den almindelige Privat-Ret« I (1825) og Disputatsen »Observationes de Jure non scripto, inter cives subditis secundum rei naturam vigente, accedente eiusdem argumenti adumbratione ex jure Danico« (1828).
- 12) Her bortses fra *Thomas Clitau* (c. 1695-1754): »Overeensstemmelse og Forskiæl imellem den Romerske og Danske Ræt. Eller Kiærnen af Pandecterne og den ganske Romerske Ræt« (1736). Bang's Værk efterfulgtes af den yderst knappe, sammentrængte og blodløse »Lærebog i den romerske Privatret til Brug ved Forelæsningsene« (1851) af C. C. Hall, der 1840 blev Licentiat iuris med Afhandlingen »De indicis eorumque vi ad probationem in causis poenalibus efficiendam«, fra 1847-54 knyttet til Universitetet som Lærer i Romerret — og senere atter af *Aagesen's* og *Jul. Lassen's* Arbejder. Om Professor og Overappellationsretsraad *Georg Christian Burchardi* (1795-1882), der i »Maanedsskrift for Litteratur« XII (1834) S. 146-60 anmeldte 1ste Bind af Bang's Bog, jfr. Forerindringen til 2det Bind S. IV-V, se *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon 2den Udg. IV (1934) S. 360-61. I et Brev af 12te Maj 1833 til Kolderup-Rosenvinge skriver N. Falck, at han finder Bang's Lærebog at være altfor stor, se *M. Liepmann*: Von Kieler Professoren (Stuttgart & Berlin 1916) S. 141.
- 13) 1814 bestod han Officersexamen som Nr. 1 og fik en Æremabel, se Major *Jacob Thode Røders* Barndoms- og Ungdomserindringer (1912) S. 116-17. Ifølge disse Erindringer, hvori Scheel oftere omtales, var det ganske »tilfældigvis«, at han vandt Prisen og han talte ogsaa senere beskæmmende derom! .
- 14) *Røder* I c. S. 205-06.
- 15) »Solennia Academica« (1828) S. 26: Diffiteri tamen non debeo, præter illos Professores jurisconsultum facile celeberrimum, omni mea laude longe superiorem, Dr. jur. u. Oersted . . ., egregiis, quos scripsit, libris magistrum mihi fuisse summe colendum. Scheel's Doctorvita i Acta solennia (1837) S. 55-56 giver derimod ikke yderligere Bidrag til hans videnskabelige Udvikling.
- 16) Jfr. *Scheel's* »Udkast til Lov om Søfarten« (1873) Forordet S. 1.
- 17) Jfr. *O. A. Borum*: Personalstatutet efter fremmed Ret (1927) S. 379 ff. — *H. Sylow's* Bemærkning i »Studier paa Civilprocessens Omraade med særligt Hensyn til vor forestaaende Proceareform«. 1ste Række (1880) S. 6 om Scheel's Forhold til Savigny synes at kunne misforstaaes.
- 18) Medens det falder udenfor Rammerne for nærværende Fremstilling at gøre Forfatterernes legislative Virke til Genstand for en udførligere Omtale, skal det blot her nævnes, at Scheel 1842 blev Medlem af Kommissionen til Udarbejdelse af en ny Rettergangslov for Landetaten, 1849 af Kommissionen ang. Love for Søetaten, 1850 af Kommissionen ang. en ny Straffelov, og at han i det nævnte Aar udgav en Række »Foreløbige Udkaste« og »Udkast til den af Kommissionerne omfattede land- og sømilitære Lovgivning«; den militære Straffelov af 7ende Maj 1881 byggede i det væsentligste paa et af Scheel 1867 offentliggjort »Udkast til Straffelov for den danske Krigsmagt«. Konventionen af 2den April 1850 og Tyendeloven af 10ende Maj 1854 var Scheel's Værk; ogsaa Rigretsloven af 3dje Marts 1852 skyldes for en stor Del hans prøvede Pen.
- 19) *C. P. N. Petersen's* »Haandbog i den danske Militairret« (I-III, 1-2 1829-33), hvis nærmeste Forgængere vare *L. J. Krohn*: »Forsøg til den Danske Krigs-Ret« (1799), *P. Rosen-*

stand-Goiske: »Krigsret for den danske Landmagt« (I-II 1799 og 1801) og *A. Paysen*: »Den danske militaire Criminalrets Grundsætninger« (Rendsborg 1819).

- 20) *L. M. B. Aubert* i *Tidskrift for Retsvidenskab* I (1888) S. 368.
- 21) *L. c. S. V.*
- 22) Fra hans Professortid skriver sig hans Universitetsprogram fra 1843 »De abrogatione juris potioris, chirographariis creditoribus præ creditoribus sine chirographis in bonis debitorum competentis«.
- 23) I et utrykt Brev af gende December 1833 — Ny kgl. Samling 3101 — som ikke var nærv. Forfatter bekendt, da han skrev sin Biografi af Algreen-Ussing i *Dansk biografisk Leksikon* I (1933) S. 246-49, udtaler *Chr. Paulsen* bl. a. følgende til *Kolderup-Rosenvinge*: »Iøvrigt har jeg ret ærgret mig over den uvidenskabelige Sands, der har viist sig i disse Angreb, ogsaa i A. Ussings; som om det juridiske Studium ikkun havde til Hensigt at indprente Studenterne den gjeldende Ret ikke at vise deres Dannelse og derved frembringe den grundigere Indsigt i den, ikke at betragte Retsvidenskabens fra dens høiere Standpunkt, dens sidste Grunde, dens store Maal overhovedet!

Et praktisk Hoved er Ussing, og det er jo godt nok, men uvidenskabelig ogsaa hvilket hans Criminalret beviser. Paa hvilke Afveje vilde dog i vor Retstilstand den blotte Praxis komme, naar den ikke i Theorien havde en Støtte!...«

- 24) Om dette berømte Forsvar for Determinismen, der ogsaa tildrog sig *Goethe's* Opmærksomhed — *Sämtliche Werke. Jubiläums-Ausgabe XXXVI* S. 63-66 — se nærmere *E. Landsberg*: *Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft* 1ste Halvbind-Text (München & Leipzig 1898) S. 393-94 og *Karl von Zahn*: *Karl Ferdinand Hommel als Strafrechtsphilosoph und Strafrechtslehrer* (Leipzig 1911) S. 96 ff., jfr. ogsaa *Fz. Dahl* i *Salmonsens Konversationsleksikon* 2den Udg. XI (1921) S. 697.
- 25) Om *Hans Marius Svane* (1800-1828), der sammen med Algreen-Ussing endvidere udgav den forkastede Prisaafhandling »Natur og Kunst. Et philosophisk-poetisk Forsøg« (1820) med den mod Oehlenschläger rettede Dedikation til Schack Staffeldt: »Helliget vorde dit Navn!«, se nærmere »Blade af en Families Krønike (Slægten Swane)« (Memoirer og Breve, udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist XXXIX) 1923 navnlig S. 110-22.
- 26) I første Bind S. 602-40 findes nogle typiske Algreen-Ussing'ske »Ogsaa nogle Bemærkninger om det juridiske Studium ved Københavns Universitet«, nærmest foranledigede ved F. E. Elberling's »Sendebreve« til A. B. Rothe af 1833.
- 27) *L. c. S.* 225-40, 241-55, 266-72. Jfr. hertil Ussing's Svar i »Bibliothek for dansk Lovkyn-dighed« I S. 113-49.
- 28) *L. c. S.* 65-83, S. 119-46, *Larsen's Samlede Skrifter IV Afdeling. Blandede Skrifter* (1861) S. 1-42.
- 29) *Nordisk Universitets-Tidskrift* III, 1ste Hæfte (1857) S. 228.
- 30) *L. c. S.* 229.
- 31) I sin i det hele træffende, dog hist og her noget overdrevne Biografi af Gram i 1ste Udgave af *Bricka*: *Dansk biografisk Lexikon* VI (1892) S. 166.
- 32) *Historisk Tidskrift V Række I* (1879) S. 363-432 og III (1881-82) S. 701-12; Bemærkningerne vare fremkaldte ved nogle Oplysninger af *C. Heise* l. c. S. 328-30.
- 33) *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri*, utg. af Letterstedtska föreningen 1883 S. 179-90. At *Fru Johanne Luise Heiberg* i 3die Udgave af sin Bog »Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourge« (1883, S. 302) hilte en Medkæmper som Nellenmann

velkommen, er ikke til at undres over; paa den anden Side tales der i *H. Schwanenflügel's* »Peter Andreas Heiberg« (1891) S. 498 om »juridisk Tartufferie« og særlig skarpt *Erik Henriksen*: »Mændene fra Forfatningskampene« (1919) S. 259 ff., hvis Skildringer af Nellemann — som ogsaa af Matzen — iøvrigt maa benyttes med megen Varsomhed, navnlig ved den sidste *juridiske* Karakteristik mindes man Biskop N. Fogtmann's bekendte Dom om et af N. F. S. Grundtvig's »Frisprog«: »Ret i nogle »Poster«, men Uret i alle Maader«!

Under Mærket a+b tog Nellemann i »Dagbladet« Nr. 175 og 176 for 2den og 3die Juli 1891 til Genmæle mod *N. Lassen's* Opfattelse af Struensee-Dommen som vel realiter grundet, men ikke formaliter tilstrækkelig motiveret med Hensyn til Anklagen mod Struensee for Usurpation af den kongelige Myndighed.

- ³⁴⁾ L. c. 1867 S. 753 ff. (Plakat af 16. September 1778), 1868 S. 1 ff (Mundtlig Rettergang i civile Sager), 1870 S. 1107 ff. (Forordn. 13de Januar 1792), 1874 S. 1 ff. (den tyske Civilproceslov).
- ³⁵⁾ Jfr. ogsaa hans Afhandling om Akkordbestemmelserne i Konkurslovforslaget i »Ugeskrift for Retsvæsen« 1872 S. 324 ff.
- ³⁶⁾ Medens Nellemann's politiske Gerning ikke skal behandles her, kan af hans statsretlig-politiske Forfattervirksomhed nævnes Brochurerne »Den foreløbige Bevillingslov af 12te April 1877. Af en gammel Jurist« (1877. Oprindelig trykt i »Berlingske Tidende«) og hans Indlæg i »Berlingske Tidende« Nr. 206 og 207 af 5te og 6te September 1882 mod den af *J. N. Madvig* forfægtede Nej-Teori, jfr. Madvig's tvende Piøcer af 1882 »Bemærkninger om Landstingets og Folkethingets indbyrdes Stilling ved Behandlingen af Finansloven med særligt Hensyn til den sidst afsluttede Rigsdagssamling« og »Endnu et Par Ord om Landstingets og Folkethingets forenede Bevillingsret eller om den saakaldte Nei-Teori. Et Svar til en Indsender i Berlingske Tidende«.
- ³⁷⁾ *Erik Henriksen* l. c. S. 258, jfr. S. 267-68 om Nellemann's Lærebøgers akademiske, sløbende Bogsprog!
- ³⁸⁾ *Deuntz* i »Spejlet« Nr. 4 for 13de Juli 1902 S. 76, *N. Lassen* i *Erindringer I* (1918) S. 224.
- ³⁹⁾ *Hans Kaarsberg*: *Memoirer. Person- og Tidsbilleder* (1921) I S. 259.
- ⁴⁰⁾ *J. Benzon-Buchwald's* »Kongeriget Danmarks Statsret. 1ste Del. Statsforfatningsret« udkom saaledes 1846.
- ⁴¹⁾ Se *Ørsted's* skønne Mindeskrift om Rosenvinge i *Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger i Aaret 1850* S. 97-124. Her citeret efter Særtrykket S. 4-5.
- ⁴²⁾ L. c. VII (1814) S. 175-258, VIII (1814) S. 162-85.
- ⁴³⁾ Trykt i omarbejdet *Skikkelse paa dansk i »Nyt juridisk Arkiv« XIV* (1816) S. 1-154.
- ⁴⁴⁾ Oversat af *J. C. Kall* og trykt l. c. XXI (1818) S. 112-235, XXII (1818) S. 1-63.
- ⁴⁵⁾ *Lehmann* l. c. S. 31-33.
- ⁴⁶⁾ Under Titel: »Grundriss der dänischen Rechtsgeschichte« (Berlin 1825). Om *Carl Gustav Homeyer* (1795-1874), der udgik fra Savigny's og Eichhorn's Skole, se min Biografi i *Salmonsens Konversationsleksikon XI* (1921) S. 693 og det der citerede.
- ⁴⁷⁾ Det Skandinaviske Litteratur-Selskabs Skrifter XVII (1820) S. 181-285 — ogsaa som Særtryk og Indledningen til 4de Del af Udgaven af gamle Love S. IX ff.
- ⁴⁸⁾ L. c. XX (1823) S. 95-150 — ogsaa som Særtryk.
- ⁴⁹⁾ Videnskabernes Selskabs Skrifter VII (1841) S. 1-19, ogsaa som Særtryk. L. c. 5te Række I (1847) S. 95-151 — ogsaa som Særtryk.

- ⁶⁰⁾ J. C. H. R. *Steenstrup*: *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede* (1801-1863) (1889) S. 385.
- ⁶¹⁾ Jfr. den nyeste *Tid P. Skautrup* l. c. S. X-XII. Naar denne Forfatter ved at fremhæve Ancher's Udgave paa Rosenvinge's Bekostning l. c. S. X Note 1 udtaler, at der saaledes ingen Grund er for Rosenvinge til »triumferende« at opregne ialt 15 Læsefejl hos Ancher, synes det i Anførselstegn satte Ord ikke betegnende, al den Stund Rosenvinge blot konstaterer Fejlene rent objektivt, tilmed vilde en saadan Tone ikke harmonere med den Respekt, Rosenvinge altid lægger for Dagen for Ancher, ej heller med Rosenvinge's hele fine og ægte videnskabelige Færd.
- ⁶²⁾ Jfr. *Steenstrup* l. c. S. 383.
- ⁶³⁾ »*Danske Magazine*« III R. I 1842 S. 177-221. Ogsaa som Særtryk.
- ⁶⁴⁾ *Steenstrup* l. c. S. 384-85, C. *Molbeck* i »*Historisk-biografiske Samlinger, og Bidrag til den danske Sprog- og Litteraturhistorie i ældre og nyere Tid*« (1851) S. 469-70. Molbeck's »Mindeord« om Rosenvinge l. c. S. 466-76 er sammen med Ørsted's ovenfor Note 41 anførte Mindeskraft talende Vidnesbyrd saavel om Rosenvinge's videnskabelige Værd som om hans sjældne Personlighed.
- ⁶⁵⁾ Jfr. saaledes en Række Breve fra N. Følck til Rosenvinge i M. *Liepmann*: *Von Kieler Professoren* (Stuttgart-Berlin 1916) S. 141 ff.
- ⁶⁶⁾ Jfr. H. O. *Lange* i *Dansk Tidsskrift* 1898 S. 69-102.
- ⁶⁷⁾ L. c. 1877 I S. 363.
- ⁶⁸⁾ Jfr. som et Kuriosum *Johannes Fibiger*: *Mit Liv og Levned som jeg selv har forstaaet det*. Udg. af Karl Gjellerup (1898) S. 225.
- ⁶⁹⁾ Jfr. *Orla Lehmann* l. c. S. 35-36. Et lysere Barndomsminde fortælles af *Ludv. Chr. Müller*, se Ludvig Christian Müllers *Eftermæle* (1851) S. 49-50.
- ⁷⁰⁾ Ifølge »*Geheimeraadinde Andræ's politiske Dagbøger*. Udg. af Poul Andræ« II (1916) S. 17 skulde P. G. Bang have været imod denne Udnævnelse, se iøvrigt S. 64 og 65-66, en Udnævnelse, som derimod betragtedes som aldeles nødvendig af A. F. *Krieger*, l. c. I (1914) S. 259-60.
- ⁷¹⁾ L. c. S. 36.
- ⁷²⁾ *Gram* i *Nordisk Universitetstidsskrift* III (1857) S. 227-28. Jfr. i det hele *Gram's Nekrolog* l. c. S. 225-31.
- ⁷³⁾ Jfr. *Larsen's Samlede Skrifter*. Anden Afdeling. *Privatretlige Foredrag* I-III Bd. (1857-59) I. *Privatrettens almindelige Del*. *Personretten*, *Tingsretten*. II. *Obligationsretten*. III. *Familieretten*, *Arveretten* og den indholdsrige Anmeldelse af C. F. *Normann's Disputats* fra 1828 »*De jure repræsentationis secundum jus patrium tam antiquum quam hodiernum*« fra *Maanedsskrift for Litteratur* III (1830) S. 206-223 og S. 311-28, S. 466-92. — L. c. *Tredje Afdeling* I-III Bd. (1857-60). I. *Civilprocessens almindelige Del*. *Forligelsesvæsenet*. *Voldgift*. *Værneting*. II. *Kriminalprocessen* og *Afhandlingen* fra »*Juridisk Tidsskrift*« XX (1833) S. 165-273 »*Om det saakaldte ekstraordinære Tyvsbevis*«, der fik legislativ Betydning ved Forordningen af 8de September 1841. III. *Civilprocessens specielle Del*. — *Første Afdeling* II-III Bd. 1857. II. *Forelæsninger over Statsretten*. *Kongeværdighedens Arvelighed* forud i Danmark. *Rigsdage*, *Landsting* og *Rigsraad* i Danmark. *Kongernes Deltagelse i Retsplejen*. III. *Forelæsninger over den danske Statsret*. Om Islands hidtilværende statsretlige Stilling. Om Samforleningsinstituttet og Anvendelsen deraf med Hensyn til Sukcessionen i Hertugdømmet Holsten.

- ⁶⁴) *Larsen's Samlede Skrifter*. Første Afdeling. Første Bind (1861) indeholder »Retshistoriske Afhandlinger og Foredrag«.
- ⁶⁵) Jfr. *Johs. Steenstrup* l. c. S. 385-87.
- ⁶⁶) »Juridisk Tidsskrift« XI 2. H. (1825) S. 183-229. Jfr. *J. Oskar Andersen*: Overfor Kirkebrudet (1917) S. 142 Note 1 og S. 150.
- ⁶⁷) »Juridisk Tidsskrift« XIII (1827), 2. H. S. 227-72, XIV, 1. H. S. 1-123, XV, 1. H. (1828) S. 1-100.
- ⁶⁸) *C. Molbech's Nordisk Tidsskrift for Historie, Litteratur og Konst* IV (1836) S. 1-47.
- ⁶⁹) Udgivet paa Dansk i noget omarbejdet Skikkelse i *Historisk Tidsskrift* I (1840) S. 241-333.
- ⁷⁰) Aftrykt i *Historisk Tidsskrift* l. c. S. 334-55.
- ⁷¹) Jfr. herimod i det hele *Anna Hude*: Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning (1893).
- ⁷²) Se *Knud Berlin*: Islands statsretlige Stilling efter Fristatstidens Ophør I. (1909) S. III-IV, tysk Udgave (Berlin 1910) S. IV.
- ⁷³) L. c. S. 1-43, oprindelig trykt i »Maanedsskrift for Litteratur« V (1831) S. 65-83, 119-46. De i det foregaaende oftere citerede »Samlede Skrifter« I-X (1857-61) bleve udgivne af F. T. J. Gram, A. F. Krieger og P. A. F. S. Vedel, hvis Navne forøvrigt ikke ere angivne paa Titelbladet. Peter August Frederik Stoud Vedel (1823-1911), fra 1851-58 Universitetslærer, Dr. juris h. c. 1879, Direktør for Udenrigsministeriet, har ikke udøvet noget juridisk, men derimod et historisk Forfatterskab af stort Værd, (Martin Hübner, Grev Lynar, J. H. E. Bernstorff o. a.).
- ⁷⁴) Optrykt i *Frederik Barfod's nordiske Tidsskrift »Folke«* I (1859) S. 398-400.
- ⁷⁵) *Chr. Paulsen* i »Solennia Academica« (1824) S. 16. Hans Præsskrift fra Göttingen 1818 »Commentatio exhibens Rhodi descriptionem Macedonica ætatic«, tilegnet bl. a. hans Ungdomsven Chr. Fr. Elvers, der i sit Skrift »Der nationale Standpunkt in Beziehung auf Recht, Staat und Kirche. Dargelegt in einer Reihe von Aufsätzen aus früherer und späterer Zeit« (Kassel 1845) S. XLVII-XLVIII fra sit tyske Standpunkt nærmere redegør for sit Forhold til Danskeren Paulsen.
- ⁷⁶) »De antiqui populorum juris hereditarii nexu cum eorum statu civili, speciatum juris Scandinavici Germanici et Romani ratione habitæ« I (1822), tilegnet bl. a. C. F. Eichhorn, II (1824) dediceret Hugo, A. V. Cramer og Savigny.
- ⁷⁷) Jfr. *Paulsen's* Foredrag fra 1823 »Om Retsvidenskaben« i *Samlede mindre Skrifter* I (1857) S. 15.
- ⁷⁸) Saaledes med *Rette H. Munch-Petersen* i *Dansk biografisk Lexikon* XII (1898) S. 591-92. Om den sidstnævnte Bog se iøvrigt *Fz. Dahl*: *Frederik VI* og A. S. Ørsted i 1826 S. XXIII, XXVIII, S. 192-94. Paulsen var en Beundrer af Ørsted, hvis Betydning han klart erkender, se f. Ex. *Samlede mindre Skrifter* I S. 707 ff.; i de Breve fra Paulsen til Rosenvinge, hvilke opbevares i det kongelige Bibliotek, er det dog nærmest Ørsted som Politiker, han omtaler i et Brev af 19de Marts 1836 saaledes angaaende Stænderforsamlingen i Roskilde: »... Ogsaa en Mand som Ørsted er jo eneste i sit Slags, der findes, tør man paastaae, i hele Europa ikke Mage til ham, til en saadan mærkværdig Forening af alle Egenskaber hos en Statsmand, som staaer imellem Regjering og Folk ...«, jfr. ogsaa Brev af 6te Februar 1844. — I det før citerede Værk af *M. Liepmann*: *Von Kieler Professoren* (1919) findes foruden et enkelt Brev fra Paulsen ogsaa andre Bidrag til hans Karakteristik.

- ⁷⁹⁾ *Graae's trykte Tale* (Flensborg 1855) S. 4.
- ⁸⁰⁾ I »Samlede mindre Skrifter« I S. 1-110 giver *H. N. Clausen Paulsen's* Livshistorie i Omrids, i Dansk biografisk Lexikon XII (1898) skildres han foruden af *Munch-Petersen* af *H. R. Hiort-Lorenzen* S. 588-91, men dansk Litteratur savner endnu en monografisk Behandling af Paulsen baade som Politiker og Jurist.
- ⁸¹⁾ Saaledes Inauguraldisertationen »De veteris dotis actionum, rei uxoriae atque ex stipulatu, differentiis« (1826) og forskellige mindre Afhandlinger i tyske Tidsskrifter.
- ⁸²⁾ S. 625-46.
- ⁸³⁾ L. c. S. 913-65, 1024.
- ⁸⁴⁾ *Emil Vedel* (1828-1909), 1854-57 Medlem af Appellationsretten i Flensborg, 1866 Amtmand over Bornholms Amt, 1871-1902 over Sorø Amt.
- ⁸⁵⁾ *F. Julius Larsen* (1830-70), Bureauchef under Ministeriet for Slesvig, titulær Professor, 1868 Assessor i Københavns Kriminal- og Politiret.
- ⁸⁶⁾ *V. L. Finsen* (1823-92), Dommer først paa Island, senere i Danmark, fra 1871-88 Højesteretsdommer, se om ham iøvrigt *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon VII (1935) S. 50-52 og det der citerede.
- ⁸⁷⁾ Fakultetet — *M. H. Bornemann*, *Kolderup-Rosenvinge*, *J. E. Larsen* og *A. W. Scheel* — sluttede den meget anerkendende Bedømmelse med Konklusionen: »ut cum præmio per dignum esse censeamus«, se Universitetets Indbydelsesskrift i Anledning af Kongens Fødselsdag 1839 S. 19-20.
- ⁸⁸⁾ I *F. C. Petersen's* »Tidsskrift for Litteratur og Kritik« III (1840) S. 1-19.
- ⁸⁹⁾ Retsencyklopædien indlededes 1876 med *J. H. Deuntzer's* »Den nordiske Familie- og Arveret« og derefter fulgte — i mere tilfældig og usystematisk Orden — de øvrige Afsnit, udgørende tilsammen 5 Bind: Bind I. Retskilder og Statsretten — »De nordiske Retskilder« (1890) af *Ebbe Hertzberg* og »Den nordiske Statsret« (1895) af *T. H. Aschehoug*. — Bind II: Privatretten — foruden *Deuntzer's* nysnævnte Skrift »Den nordiske Obligationsret« (1888) af *G. W. Gram* og *Hans H. Vogt* og »Den nordiske Tingsret« (1880) af *H. Matzen* og *N. Lassen*. Bind III: Strafferetten — »Den nordiske Strafferet. Almindelig Del« (1882) af *C. Goos* og »Speciel Del« (1899) af samme Forfatter — Bind IV: Processen — »Den danske og norske Proceß« (1879) af *Joh. Ipsen* og »Om svenska processen« (1880) af *G. Broomé*, *W. Bergstrand* og *P. Assarsson* — og endelig Bind V: Forvaltningsretten — »Den nordiska förvaltningsrätt« (1887-89) af *H. Blomberg*. Jfr. *Francis Hagerup* i Tidsskrift for Retsvidenskab XIII (1900) S. 493-38 og *Fz. Dahl*: Svensk Juristtidning IV (1919) S. 284-89.

FJERDE AFSNIT: REAKTIONEN MOD ØRSTED.

- ¹⁾ Oversat i »Juridisk Tidsskrift« XXXVI (1840) S. 236-410. *A. Lundström's* »De crimine raptus« (Uppsala 1792) synes ikke at have været *Bornemann* bekendt.
- ²⁾ Jfr. Universitetsprogram (*A. W. Scheel*: Om Tilbageholdelsesretten) 1839 S. 142: »... qua in re maxime splendens ex ad æmulationem provocare mihi videbatur egregia eloquentia Gansii ... ex sagacitas perspicuitasque Zachariaei, & Thibautii amoenitas sermonis & festivitas.«

- ³⁾ *Salmonsens Konversationsleksikon* III (1894) S. 395, 2den Udg. III (1915) S. 715.
- ⁴⁾ Indledningsforedrag til Forelæsninger over Retsvidenskaben ved Københavns Universitet (1839) S. 17.
- ⁵⁾ *Maanedsskrift for Litteratur* XII (1834) S. 56-86.
- ⁶⁾ Bornemann var Sjælen i Straffelovkommissionen af 22nde Februar 1859; han havde ikke, hvad der berørte ham smerteligt, været Medlem af Kommissionen af 1850 og følte det derfor som en Oprensning, at samtlige Medlemmer af Kommissionen af 1859 anholdt om, at han skulde opfordres til at tiltræde den. 1866-Straffelovens almindelige Del er i det væsentlige Bornemann's Værk — han nævnes forøvrigt ikke i Kommissionens Motiver af 1864.
- ⁷⁾ *Fr. Hammerich: Et Levnedsløb* I (1882) S. 190. *H. Martensen: Ved F. C. Bornemanns Jordefærd i Frue Kirke den 14de October 1861* (1861) S. 5, jfr. i det hele *Martensen's »Af mit Levnet«* I (1882) S. 19 og navnlig S. 80 ff.
- ⁸⁾ Se som et Vidnesbyrd derom »Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger. En Samling Breve 1860-1889«. Udg. af *Aage Friis* og *P. Munch*. I (1914) S. 52-53 og 54-55. Bornemann havde staaet det Heiberg'ske Hus nær.
- ⁹⁾ 1809-72. Jfr. »Nogle Bemærkninger om Retsphilosophien og det positiv Rette i deres Forhold til hinandens« i »Juridisk Tidsskrift« XXVII (1836) S. 1-35, »Om Statens historiske Udvikling« i J. L. Heiberg's »Perseus« Nr. 2 (1838) S. 47-99 og »Staten og dens Individer, Indledning i Retsvidenskabene« (1845).
- ¹⁰⁾ *Christian Wilhelm Sigismund Schanberg* (1821-59), Byfoged. Han udgav desuden »Den nye danske Arvelov« (1846) og »Bemærkninger over Udkastet til en militair Straffelov« (1851).
- ¹¹⁾ *Ugeskrift for Retsvæsen* 1868 S. 227-41.
- ¹²⁾ L. c. S. 849-912 og hertil *Aagesen* l. c. 1869 S. 17-31. Jfr. hertil en Bemærkning af *N. Lassen* l. c. 1915 B, S. 4.
- ¹³⁾ *Ugeskrift for Retsvæsen* 1877 S. 1-107.
- ¹⁴⁾ *A. W. Scheel: Privatrechts almindelige Deel* II (1866) S. VII og hertil *Aagesen: Bemærkninger om Rettigheder over Ting* (Universitetsprogram 1871) S. 110 Note *.
- ¹⁵⁾ *Ugeskrift for Retsvæsen* 1871 S. 1057-67.
- ¹⁶⁾ Naar *H. Sylow* i »Studier paa Civilprocessens Omraade med særligt Hensyn til vor forestaaende Procesreform. 1ste Række« (1880) S. 6 næsten kunde »fristes til at sige, at der er mere virkelig dansk Ret i Aagesen's Forelæsninger over Romerretten end i Scheel's samtlige Skrifter paa den danske Civilrets Omraade,« virker denne metodiske Udtalelse unægtelig som et tveægget Sværd.
- ¹⁷⁾ Hans bibliografiske Skrift »Fortegnelse over Retssamlinger, Retslitteratur m. m. i Danmark, Norge, Sverige og til Dels Finland, med Angivelse af vigtigere Lovbud fra en forholdsvis senere Tid« (1876) er vel brugbart som et Førsteforsøg, men især i System og Udførelse saa mangelfuldt, at det ikke gør en Afløser overflødig. 1864 og 1866 var Aagesen Medudgiver af F. C. Bornemann's »Samlede Skrifter«.
- ¹⁸⁾ At en Æstetiker som *Georg Brandes* i »Levned. Barndom og første Ungdom« (1905) S. 108 fælder en ganske modsat Døm, kan ikke vække Forundring.
- ¹⁹⁾ *Deuntzer* i »Spejlet« for 13de Juli 1902 S. 75, *Niels Lassen: Erindringer* I (1915) S. 220 ff.

FEMTE AFSNIT: C. GOOS OG HANS TID

- ¹⁾ Ifølge Goos' Nekrolog om Aagesen i »Dagbladet« Nr. 250 for den 28de Oktober 1879 gjorde Aagesen's Examinatorium over den danske Tingsret et uudsletteligt Indtryk paa ham, saaledes at han begyndte »at ane Betydningen af en dyberegaaende videnskabelig Behandling« af Retten.
- ²⁾ Jfr. Fakultetets stærkt hædrende og træffende Bedømmelse i Indbydelsesskrift til Kongens Fødselsdag 1859 S. LXIII-LXIV, hvori bl. a. Forfatterens usædvanlige systematiske Talent fremhæves. Bedømmerne vare F. C. Bornemann, J. Gram, A. Aagesen og J. Nellemann.
- ³⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1868 S. 849-912.
- ⁴⁾ Jfr. ogsaa Goos' Afhandling »Bemærkninger om Bedragerforbrydelsens Behandling i dansk Ret« i Tidsskrift for Retsvidenskab XIII (1900) S. 42-148.
- ⁵⁾ Aagesen: Fortsatte Bemærkninger om Rettigheder over Ting, navnlig om Ejendomsrettens Begreb (1872) S. 31 Note **.
- ⁶⁾ Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgifven af Letterstedtska Föreningen III (1880) S. 578-90.
- ⁷⁾ Ovenanførte Tidsskrift IV (1881) S. 219-42, S. 309-30.
- ⁸⁾ Praktisk og personligt var Forholdet et andet; han var et virksomt og højt skattet Medlem af det eksklusive *Institut de droit international*, 1877 Medlem deraf, 1911 Æresmedlem, ved Institutets Sammenkomst i København 1897 var han Mødets Præsident. Han stod i det hele — ogsaa litterært — som dansk Jurisprudens' Gesandt i Udlandet. Han var selvskreven til at give Europa Meddelelser og Oplysning om Lovgivning og Litteratur. Til *Revue de droit international et de législation comparée* leverede han saaledes en Oversigt over de skandinaviske Retsforhold — de nordiske Juristmøder, Litteraturen og Lovgivningen — i Artiklen *Le mouvement scandinave en vue de la communauté du droit*, l. c. X (1878) S. 551-79, XII (1880) S. 425-38, XIII (1881) S. 340-56, i »Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft« Beretninger om dansk Straffelovgivning, Praxis og Videnskab, l. c. II (1882) S. 127-33, VI (1886) S. 266-78, i *Actes du congrès pénitentiaire international de Rome* en Fremstilling af Fængselsvæsenets Udvikling i Danmark fra 1840, l. c. II, 1 (1888) S. 278-310 o. s. fr.
- ⁹⁾ Saavidt vides lagde Goos selv megen Vægt paa denne sin Behandling af disse intrikate Spørgsmaal. For Offentligheden foreligger fra hans senere Leveaar Afhandlingen »Om Grænsen mellem fuldbyrdet Forbrydelse og Forsøg paa Forbrydelse« i Juridisk Tidsskrift I (1915) S. 677-95.
- ¹⁰⁾ Alm. Retslære II (1892) S. 620 ff.
- ¹¹⁾ L. c. XL (1888) S. 399-400.
- ¹²⁾ I »Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og praktisk Strafferet« XII (1890) S. 65-104. gjorde han Rede for Foreningen og dennes Program i Artiklen »Den internationale Forening for Strafferet (union internationale de droit pénal)«.
- ¹³⁾ Nordisk Tidsskrift for Strafferet I (1913) S. 6-36.
- ¹⁴⁾ L. c. S. 253-80, S. 313-45.
- ¹⁵⁾ L. c. S. 1041-92. Ogsaa som Særtryk.
- ¹⁶⁾ L. c. S. 293-344.
- ¹⁷⁾ Fra Aargang XIII-XXXIV 1890-1912.

- 18) Tidsskrift for Retsvidenskab XXIII (1910) S. 371-85, Annuaire de l'institut de droit international XXIV (1911) S. 424-41.
- 19) L. c. S. 1-37, S. 69-89.
- 20) Grundtræk af den danske Statsret S. 198-99.
- 21) Ugeskrift for Retsvæsen 1915 B. S. 1-24.
- 22) L. c. III (1915) S. 1-21 (*F. Hagerup*), S. 22-24 (*Johan C. W. Thyssen*), S. 25-55 (*Frantz Dahl*).
- 23) Ugeskrift for Retsvæsen 1915 B. S. 24-32.
- 24) *A. D. Jørgensen*: En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab (1901) S. 35-36: »... overgik alle os andre i jernflid, hans hukommelse svigtede ham aldrig, hans næmme syntes ubegrænset og hans tænkning var klar og skarp. Intet arbejde trættede ham, alle fag syntes at ligge godt for ham ...« Jfr. ogsaa S. 77.
- 25) I sin i højeste Grad anerkendende Anmeldelse af Matzen's Panteretshistorie (1869) er det næsten *L. M. B. Aubert's* eneste Indvending, at Forfatteren har holdt sig strængt til den danske Panteret, men derimod ikke anstillet nogen Sammenligning med fremmede Retsystemer, se *Aubert*: Kontraktpantets historiske Udvikling især i dansk og norsk Ret (Oslo 1872) S. 4. Jfr. senere om Matzen's Haandfæstninger (1889) *Johs. Steenstrup* i Tidsskrift for Retsvidenskab IV (1891) S. 119-21.
- 26) Hans Hukommelse, der ligesom Ørsted's var mithridatisk, har afsat Spor i Litteraturen, hans ovenfor omtalte Svar til Stemann blev skrevet i Udlandet saagodtsom uden Hjælpe-midler, se f. Ex. *V. A. Secher*: Om Vitterligheden i den ældre danske Proces S. 183, *Aubert* l. c. S. 3 taler om Matzen's »næsten vidunderlige Flid og Udholdenhed«. *Niels Lassen*: Erindringer I (1918) giver S. 95-96 Exempler paa hans »utrolige« Arbejdsævne o. s. fr.
- 27) Jfr. *Goos*: Almindelig Retslære I S. 223-24, *Johannes Bergh* i Tidsskrift for Retsvidenskab VII (1894) S. 145 og 151 ff.
- 28) Se Fakultetets sjældent anerkendende Bedømmelse i Universitetets Indbydelsesskrift til Kongens Fødselsdag 1867 S. 97-98, underskrevet af J. Gram, A. Aagesen, J. Nellesmann, Holck og Goos. Ved samme Lejlighed fik daværende stud. juris *Johs. Steenstrup* tilkendt Accessit.
- 29) Om Stemann's Anmeldelse i Ugeskrift for Retsvæsen 1869 og Matzen's Svar herpaa se ovenfor; Maurer's Recension fremkom i Kritische Vierteljahrschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft XIII (1871) S. 360-75 og Aubert's — den i det foregaaende citerede Afhandling: Kontraktpantets historiske Udvikling især i dansk og norsk Ret — i Norsk Retstidende 1872 S. 81-83, 145-53, 161-73.
- 30) L. c. VI R. 6te Bd. (1895-97) S. 1-42.
- 31) L. c. S. 681-710.
- 32) Historisk Tidsskrift X R. 3dje Bd. (1934-36) S. 1-31.
- 33) Historisk Tidsskrift VII R. 3die Bd. (1900-02) S. 556-73.
- 34) I. Indledning. Retskilder (1897), II-III. 1. Privatret. Personret. Familieret. Arveret. (1895). 2. Tingsret. Obligationsret (1896). IV-VI. Offentlig Ret. 1. Statsret (1893). 2. Proces (1894). 3. Strafferet (1895). Jfr. som en Forløber for Processen Universitets-programmet »Om Bevisreglerne i den ældste danske Proces« (1893). Matzen's Opfattelse af Statsforandringen i 1660 fremkaldte nogle Bemærkninger af *J. A. Fridericia* i »Adels-vældens sidste Dage« (1894) S. LXVII. — I sin Afhandling »Fredløse« i Historisk Tids-

skrift X R. 1. Bd. (1930-31) benytter *Johs. Steenstrup* Lejligheden til at karakterisere Matzen's Retshistorie som det »rigtholdige, ved skarp Kritik og omfattende Synsmaader værdifulde Værk«, l. c. S. 399, Note 1.

- ³⁵⁾ I en Kronik i »Dagens Nyheder« for 7ende Maj 1933 betegner *Erik Arup* den i Texten omhandlede Afhandling som »glimrende«. Naar *Erik Henriksen* i »Mændene fra Forfatningskampen« II (1914) S. 99 med tydelig Tendens skriver om Matzen, at »han naaede aldrig at blive Medlem af Videnskabernes Selskab, hvortil han som Retshistoriker vilde have haft Adgang«, kalder Arup ham anf. St. »den fremragende og som retshistorisk Forsker højt begavede Mand, for hvem det i sin Tid var en bitter Krænkelser, at han, formentlig paa Grund af hans politiske Standpunkt, blev nedstemt som Medlem af Videnskabernes Selskab.«
- ³⁶⁾ Se »Udkast til Sølov, med indledende Bemærkninger og Motiver« (1882) S. III-IV.
- ³⁷⁾ *J. L. Holstein-Ledreborg* i »Tilskueren« 1902 S. 433-46 og S. 655-65, *Berlin* i »Dannebrog« 1902 Nr. 3589-95, 3627-9, 3676-7, *E. Møller* i »Landstingsopløsning. Statsretlige Synspunkter« (1902), *V. Byrdal*: »De udnævnte Landstingsmænd« (1906) og i Tidsskrift for Retsvidenskab XXII (1909) S. 338-48 og hertil *Matzen* S. 348-56. Jfr. ogsaa *V. M. Amdrup* i Tidsskrift for Retsvidenskab VII (1894) S. 193-211.
- ³⁸⁾ L. c. Ny Række, VI S. 433-541, VII (1905) S. 1-67.
- ³⁹⁾ Tidsskrift for Retsvidenskab XIV (1901) S. 65-80.
- ⁴⁰⁾ L. c. S. 225-53, fransk Udgave S. 187-295.
- ⁴¹⁾ I Afhandlingen »Das Indigenat im Wiener Frieden. Ein Beitrag zur Optantenfrage« i »Zum XXVIII Deutschen Juristentage. Festgabe überreicht vom Kieler Ortsausschuss (Berlin 1906) S. 184-256. Om den Litteratur, som iøvrigt fremkaldtes af Matzen's Optant-Skrifter m. m. se mine Bibliografier i Tidsskrift for Retsvidenskab XVIII (1905) S. 463-64, XIX (1906) S. 418, XX (1907) S. 482, XXI (1908) S. 560.
- ⁴²⁾ »Tilskueren« II (1885) S. 117-39.
- ⁴³⁾ Jfr. *Matzen*: Danske Kongers Haandfæstninger (1889) S. II-III og Afhandlingen »Leges Waldemari Regis« i Historisk Tidsskrift, VI Række, 6te Bd. (1895-97) S. 10 ff., og hertil *Holberg*: »Vor ældste Rigselov« l. c. S. 319-42 og atter hertil *Matzen's* Replik l. c. S. 681 ff., *Erslev's* Anmeldelse i »Tilskueren« IV (1887) S. 86-90. Jfr. ogsaa *Holberg*: »Dansk og fremmed Ret« (1891) S. 145 ff. og »Konge og Danehof« (1895) S. 128. Jfr. i det hele *Johs. Steenstrup* i Historisk Tidsskrift, X R. III. Bd. (1934-36) S. 1-31.
- ⁴⁴⁾ *Steenstrup* i Tidsskrift for Retsvidenskab IV (1891) S. 115-19, *Pappenheim* i »Kritische Vierteljahrschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft« XXXII (1890) S. 32-81, jfr. hertil *Holberg*: Konge og Danehof (1895) S. 307 ff.
- ⁴⁵⁾ Jfr. hertil *E. Hertzberg* i Tidsskrift for Retsvidenskab VI (1893) S. 495-504 og Mod. bemærkning af *Holberg* l. c. VII (1894) S. 127.
- ⁴⁶⁾ Jfr. *Erslev's* Afhandling »Europæisk Feudalisme og dansk Lensvæsen« i »Historisk Tidsskrift« VII R. 2det Bd. S. 243-304, *Matzen* l. c. VII R. 3die Bd. (1900-1902) S. 556-73.
- ⁴⁷⁾ L. c. S. 129-36, *Secher* S. 817-24, *Holberg* S. 881-84, *Secher* S. 1089-90.
- ⁴⁸⁾ L. c. S. 97-105. Retshistorisk Interesse har ogsaa *Kier's* »Tilbageblik paa Processen om Herlufsholm 1573-75« i »Herlufsholms Skoles Indbydelsesskrift for 1886« (1886).
- ⁴⁹⁾ Se saaledes *Chr. Stöckel* i Ugeskrift for Retsvæsen 1890 S. 687-700.
- ⁵⁰⁾ Jfr. *Stöckel* l. c. 1892 S. 481-93, men alg. *V. A. Secher* i Tidsskrift for Retsvidenskab V (1892) S. 386-96.

- ⁶¹) I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« (1891) S. 124-46, jfr. *V. A. Secher* l. c. S. 397-98.
- ⁶²) *Taranger* i Tidsskrift for Retsvidenskab XIII (1900) S. 339-44, *Dareste* i Nouvelle revue historique de droit français et étranger XXIV (1900) S. 143-55. Jfr. ogsaa *Max Pappenheim* i Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung XXI (1900) S. 253-56.
- ⁶³) »Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung« XXII (1901) S. 1-50. Jfr. *J. Jung*: *Julius Ficker* (1826-1902). Ein Beitrag zur deutschen Gelehrten-geschichte (Innsbruck 1907) S. 522 og 532.
- ⁶⁴) Tidsskrift for Retsvidenskab XXIII (1910) S. 43-121.
- ⁶⁵) Ugeskrift for Retsvæsen 1878 S. 737-66. Jfr. ogsaa *Secher's* som Manuskript trykte Jubilæumsartikel »Kong Kristian V's Danske Lov og de tidligere Forsøg paa at tilvejebringe en almindelig Lovbog« (1883).
- ⁶⁶) *Niels Christian Ludvig Stöckel*, født 19de August 1863, død 27ende September 1894, cand. juris, Revisionsassistent i Landstinget.
- ⁶⁷) *L. M. B. Aubert* i Tidsskrift for Retsvidenskab VIII (1895) S. 32-66, *Secher*: »Hvem har affattet »Det sidste Projekt« til Danske Lov« l. c. IX (1896) S. 378-93.
- ⁶⁸) Jfr. saaledes *K. Maurer* i »Litterarisches Centralblatt« 1885 S. 809-11 og »Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft« Neue Folge IX (1885) S. 93-94 og *N. Cohn* i »Juridisk Tidsskrift« III (1917) S. 127 ff.
- ⁶⁹) Se Historisk Tidsskrift V R. 2det Bd. (1880-81) S. 196-219 og l. c. 4de Bd. (1883-84) S. 480-96, jfr. ogsaa *Secher* i Ugeskrift for Retsvæsen 1889 S. 1090.
- ⁷⁰) Germanistische Abhandlungen zum 70 Geburtstag K. v. Maurers (Göttingen 1893) S. 251-81 (Skudsmænd, Ransævnninger), Festskrift til Wimmer (1909) S. 190-204 (Bandsættelse af ukendt Gerningsmand til en Forbrydelse).
- ⁷¹) Historiske Meddelelser om København I (1908) S. 292-329, S. 333-84 og 569-98.
- ⁷²) 1884 S. 113-29, 1889 S. 1073-94, 1895 S. 485-510, 1903 S. 417-48. Til Tidsskrift for Retsvidenskab leverede han nordiske Litteraturfortegnelser for Aarene 1889, 1890 og 1891, 1892-93 III (1890) S. 348-60, IV (1891) S. 480-91, V (1892) S. 478-91, VII (1894) S. 453-75, hvilke ogsaa lade meget tilbage at ønske, sammen med A. Taranger for 1894 og 1895 l. c. VIII (1895) S. 462-77, IX (1896) S. 449-63.
- ⁷³) Deuntzer's Skildring f. Ex. af Aagesen i Dansk biografisk Leksikon I (1887) S. 8 ff. er ogsaa et Vidnesbyrd om, hvor vanskeligt det faldt ham fyldestgørende at karakterisere en med ham saa lidet kongenial Natur. Ret ejendommeligt virker det at se, at netop Deuntzer i sin udførlige Anmeldelse af Goos' Strafferet i Ugeskrift for Retsvæsen 1879 S. 305-18 overfor Goos gør gældende, at der er ingen anden Del af Retssystemet, hvor retsfilosofisk Indsigt er saa nødvendig, og hvor det filosofiske Udgangspunkt spiller en saa indgribende Rolle ved de enkelte Æmnens Behandling, l. c. S. 307.
- ⁷⁴) L. c. S. 753-824, jfr. Forelæsningen »Om offentlig og privat Skifte og om Arvingers Forhold til Arveladerens Kreditorer« l. c. 1875 S. 305-40.
- ⁷⁵) I »Spejlet« Nr. 4 for 13de Juli 1902 S. 73 ff. har Deuntzer selv givet en morsom Skildring af Diktat-Forholdene i hans Studietid og de af ham som ung Professor indførte Reforme, hvorover han øjensynlig — og det med Ret — ikke er lidet stolt. Ogsaa her gælder forøvrigt Rabbi ben Akiba's ofte citerede Ord i Gutzkow's »Uriel Acosta« — *alles schon dagewesen!* Jfr. foran S. 143 med Note 92.

- ⁶⁶⁾ Af Deuntzer's andre herhenhørende Bidrag kan endnu nævnes hans paa det femte nordiske Juristmøde i Stockholm fremførte Æmne »Om Myndighedsreglerne og Afændring deri« (Uppsala 1884).
- ⁶⁷⁾ Om *Niels Frederik Schlegel* og hans Forfattervirksomhed især (1824-91) se *F. L. Dahl* i Dansk biografisk Haandleksikon III (1926) S. 350.
- ⁶⁸⁾ Med den altfor beskedne Titel »Bemærkninger om Arrest før Dom i civile Sager og dette Retsmiddels Udvikling efter 1863« l. c. S. 142-84, genoptrykt i Tidsskrift for Retsvidenskab I (1888) S. 59-104.
- ⁶⁹⁾ L. c. 3. Række XVI (1908) S. 368-417 og 453-507.
- ⁷⁰⁾ L. c. S. 1-45.
- ⁷¹⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1885 S. 81-86.
- ⁷²⁾ Det var forevrigt kun formelle Mangler, der forhindrede, at Guldmedaillen blev Forfatteren tilkendt.
- ⁷³⁾ Evaldsen's Forgænger som veksletlig Forfatter var Højesteretadvokat *Arthur Leopold Hindenburg* (1832-1913), der foruden forskellige handels- og særetlige Afhandlinger skrev »Haandbog i den danske Vexelret« (1860) og Doktordisputatsen om Køb og Salg (1872, 2den Udgave 1903), se om ham *F. L. Dahl* i Dansk biografisk Leksikon X (1936) S. 234-35. Naar *Jul. Lassen* i første Udgave af sidstnævnte Værk VII (1893) S. 451 udtaler, at *Hindenburg* har Æren af at være den første, der har undergivet den danske Handelsret særlig videnskabelig Behandling, skal der paa dette Sted ikke gøres mindste Forsøg paa at forringe den *Hindenburg* med fuld Føje tilkommende Hønnør, men i den historiske Sandheds Interesse bør det dog tilføjes, at bortset fra mere populære Fremstillinger som f. Ex. *J. Eriksen*: »Kortfattet Fremstilling af Handelsretten og af en Deel Særetten vedkommende Bestemmelser« (1859), har f. Ex. Vexelretten allerede fra det 18de Aarhundrede paadraget sig Juristernes Opmærksomhed, jfr. *Peder Wartberg*: *Annotationes ad legis Christianæ libr. V. cap. XIV. art. VIII usque ad 28 inclusive, quibus præmissum est breve Juris cambialis in Genere compendium* (1740), *Christian Juhl*: *Summe des terminologia cambialis sive explicatio præcipuorum terminorum technicorum cambialium* (1755), *P. W. F. Ahlefeldt-Laurvig's* Doktordisputats »De cambii trassati indole et vic« (1836) og *L. C. Neckelmann*: *Om Vexler. En Fremstilling af den danske Lovgivning, ledsaget af Bestemmelser og Usancer fra Udlandet* (1858).
- ⁷⁴⁾ *Jul. Lassen* i Ugeskrift for Retsvæsen 1911 B. S. 9.
- ⁷⁵⁾ Cand. juris *J. F. Utke Damm*, *H. Sylow* og den senere Dommer i Ægypten *Carl Kraft* (1849-1924), hvis Konkurrenceafhandling »Om Hovedprinciperne i den formueretlige Anordning« (1881) har videnskabelig Betydning ved sin Kritik af *Goos'* Bestemmelse af den objektive retstridige Handling og navnlig ved sin Fremhæven af Betydningen af den handlendes subjektive Hensigt med Hævden af, at det onde Forsæt maatte være nok til at gøre den ellers retmæssige Handling retstridig, herimod *Goos*: *Retslære* I S. 332 ff. Jfr. i det hele *Ragnar Knoph*: *Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett* (Oslo 1921). Om *Kraft* se *F. L. Dahl* i Tidsskrift for Retsvidenskab XXXVII. Ny Række III (1924) S. 464-68.
- ⁷⁶⁾ L. c. S. 721-48.
- ⁷⁷⁾ Norsk Retstidende 1879 S. 299-301.
- ⁷⁸⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1885 S. 1-2.
- ⁷⁹⁾ Som »midlertidig« Nødhjælp for de studerende udsendte *Lassen* trykt som Manuskript

»Lærebog i Obligationsrettens specielle Dele« (1912, 2den Udgave ved Henry Ussing 1919 med Tillæg 1921, tredje og fjerde ved samme Udgiver henholdsvis 1924 og 1931). Sammen med sin Efterfølger *Henry Ussing* udsendte Lassen 1923 »Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del. I. Gave, Køb og Bytte«, og Lassen's Navn staar ogsaa paa Bindet fra 1928 om Kautions, fordi Lassen's Arbejde for en stor Del danner Grundlaget for Ussing's. Ussing's »almindelige« Skrift »Aftaler paa Formuerettens Omraade« (1931) bærer paa Titelfladet Tilføjelsen »Paa Grundlag af Jul. Lassens Haandbog i Obligationsretten«. Af den specielle Del havde Lassen iøvrigt efter Emanationen af Lov af 6te April 1906 som Manuskrift udsendt »Køb og Salg« (1906, tredje Udgave 1917), jfr. ogsaa »Til Læren om Købe« i Tidsskrift for Retsvidenskab XXIX (1916) S. 1-27.

- ⁸⁰⁾ Jfr. hans »Nordisk Checklovgivning« (Forhandlingsæmne paa det 8nde nordiske Juristmøde i Stockholm 1896), jfr. ogsaa Afhandlingen »Berigelseskravet efter Nordisk Vexellovs § 93« i Tidsskrift for Retsvidenskab VII (1894) S. 269-305 og Udvalgte Afhandlinger S. 145-78. Jfr. i det hele hans »Indledende Forelæsninger over den skandinaviske Fælleslovgivning, navnlig Loven om Aftaler« i »Det nordiske Studenter-Jurist-Stævne i København September 1918« (1918) S. 139-61, Udvalgte Afhandlinger (1924) S. 36-58 og hans Universitetstale om »Privatrettens Kodifikation« i sidstnævnte Værk S. 11-22. — Om *Vilhelm Carl Thomsen* (1854-1906), Dr. juris 1885 med Afhandlingen »Bidrag til Læren om Fordringsrettighedens Forældelse efter dansk og fremmed Ret«, 1894 Overretsassessor i København, se *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Haandleksikon III (1926) S. 565-66. Om en samtidig formueretskyndig Skribent *Isidor Heckscher* (1848-1923), Elev af Aagesen og Goos, Dr. juris med Afhandlingen »Kreditsalget og Sælgerens Standsningsret« (1885), Generalkonsul i Stockholm, se *Fz. Dahl* i Tidsskrift for Retsvidenskab XXXIX Ny Række V (1926) S. 262-66 og i Dansk biografisk Leksikon IX (1936) S. 491-92.
- ⁸¹⁾ Tidsskrift for Retsvidenskab I (1888) S. 105-35, S. 225-71.
- ⁸²⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1889 S. 1-36.
- ⁸³⁾ L. c. 1890 S. 609-24.
- ⁸⁴⁾ Tidsskrift for Retsvidenskab XXX (1917) S. 45-120, jfr. S. 515, Udvalgte Afhandlinger S. 327-97.
- ⁸⁵⁾ Festskrift för Friherre R. A. Wrede. Utgiven av Juridiska föreningen i Finland (Helsingfors 1931) S. 23-37, Ugeskrift for Retsvæsen 1923 B, S. 310-22, Udvalgte Afhandlinger S. 59-72.
- ⁸⁶⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1923 B, S. 323-36 og 1924 B, S. 283-84.
- ⁸⁷⁾ Erindringer II (1919) S. 32.
- ⁸⁸⁾ L. c. I, S. 221, jfr. ogsaa N. Lassen i Ugeskrift for Retsvæsen 1885 S. 6.
- ⁸⁹⁾ L. c. I, S. 228.
- ⁹⁰⁾ Se f. Ex. Ugeskrift for Retsvæsen 1885 S. 97, Tidsskrift for Retsvidenskab II (1889) S. 72, Ugeskrift for Retsvæsen 1915 B, S. 4-6.
- ⁹¹⁾ L. c. S. 222-23, jfr. dog allerede en Apropos-Bemærkning i Ugeskrift for Retsvæsen 1893 S. 273.
- ⁹²⁾ Jfr. saaledes *Jul. Lassen* i Ugeskrift for Retsvæsen 1885 S. 89 (den af N. Lassen forsøgte »Morfinindsprøjtning«), *C. Torp* l. c. 1891 S. 81.
- ⁹³⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1869 S. 465-77, jfr. Lassen: Erindringer I S. 231-32.
- ⁹⁴⁾ Se nærmere *Fz. Dahl* i Tidsskrift for Retsvidenskab XXXVI, Ny Række II (1923) S. 312.

- 96) L. c. S. 2-7.
- 98) *Jul. Lassen*: Vilje og Erklæring ved Afgivelse af formueretlige Tilsagn (1905) S. 75.
- 97) *N. Lassen* i Ugeskrift for Retsvæsen 1893 S. 267. Om Striden iøvrigt se *Jul. Lassen* l. c. 1885 S. 65-69 og hertil *N. Lassen* l. c. S. 97-104 og senere l. c. 1893 S. 267-73.
- 98) Ugeskrift for Retsvæsen 1887 S. 49-61.
- 99) Ugeskrift for Retsvæsen 1887 S. 305-09.
- 100) L. c. *Morgenstjerne* S. 753-63, *Lassen* S. 817-21, *Morgenstjerne* S. 929-33.
- 101) L. c. 56-92.
- 102) L. c. I (1888) S. 322-33.
- 103) Tidsskrift for Retsvidenskab V (1892) S. 115-30.
- 104) Jfr. Tidsskrift for Retsvidenskab IV (1891) S. 82-86.
- 105) Jfr. *Lassen's* Indlæg i Ugeskrift for Retsvæsen 1891 S. 33 og 65-66.
- 106) Se nærmere *Fz. Dahl* l. c. S. 316, Note 2.
- 107) Ugeskrift for Retsvæsen 1886 S. 257-65.
- 108) L. c. S. 81-120.
- 109) Ugeskrift for Retsvæsen 1883 S. 417-34.
- 110) L. c. 1879 S. 849-57.
- 111) XVIII (1895) S. 165-69.
- 112) X (1896) S. 116.
- 113) L. c. IV (1891) S. 219-303 med »Replik« V (1892) S. 446-57.
- 114) Se nærmere *Fz. Dahl* l. c. S. 318 Note 3.
- 115) Jfr. *Møller's* Doctorvita i Universitetets Reformations-Indbydelsesskrift 1892 S. 116-19, særlig S. 118 og hans Artikel om Goos i Ugeskrift for Retsvæsen 1915 B S. 9-11.
- 116) L. c. IV (1891) S. 1-81.
- 117) L. c. S. 82-86.
- 118) Se f. Ex. Ugeskrift for Retsvæsen 1891 S. 225-28 »Forskjel?« og S. 337-44 »Retfærdighed contra Retsteknik«, foranledigede ved *Torp's* Afhandling l. c. S. 1-13 »Om Præskription af Panterrettigheder«.
- 119) I »Til Forudsætslærerne« i Ugeskrift for Retsvæsen 1907 B S. 209-15 afviser *Møller* skarpt, at hans Opfattelse skulde være paavirket eller affødt af *Lenel*, kfr. *Jul. Lassen* i Tidsskrift for Retsvidenskab VIII (1895) S. 285 og i Dansk biografisk Lexikon XII (1898) S. 54 og *Fredrik Stang*: Om Vildfarelse og dens Indflydelse efter norsk Privatret paa en Retshandels Gyldighed (Oslo 1897) S. 59. — I sit Værk »Bristende Forudsætninger. Bidrag til Læren om formueretlige Tilsagn« (1918) S. 78 ff. og passim har *Henry Ussing* efter at have paavist de subjektive Teoriers Uholdbarhed fremstillet *Ernst Møller's* Lære, »den som vistnok er nærmest ved det rette«.
- 120) Tidsskrift for Retsvidenskab IX (1896) S. 85-122, S. 129-64.
- 121) Ugeskrift for Retsvæsen 1896 S. 1039-54.
- 122) L. c. 1911 B, S. 211-15 — Bemærkninger til *F. Hagerup's* Afhandling »Det psykologiske Grundlag for Retten« i Tidsskrift for Retsvidenskab XX (1907) S. 1 ff.
- 123) »Tilskuerene« 1903 S. 140-49.
- 124) I Tidsskrift for Retsvidenskab VIII (1895) S. 299-300. At *Møller's* her paaankede Tone er et Svar paa den Tiltale, *Torp* f. Ex. gav ham i »Dansk Tingsret« navnlig S. 540 Note 27 og 542 Note 30 synes Anmelderen at have overset.
- 125) *Møller* vedkendte sig aldrig officielt sin Identitet med stud. jur. *Per Sprogild*, den

- pseudonyme Forfatter af »Dansk Sprogavl. Tanker og Fantasier« (1901), men paabe-
raaber sig ham atter og atter, se f. Ex. »Landstingsopløsning« S. 1 ff., Forordet til »Old-
mestere«, »Inderstyre« I S. 6 ff., Artiklen »Vore Traaorde« i Dansk Tidsskrift 1909
S. 812-18. I »Oldmester og hans Bog. »Kristendome« for Kristus. En Redegørelse og en
Gengivelse« (1909) behandlede Møller Lao-Tse i Belysning af Kwang-Tse og modsæt-
ningsvis — af Konfucius. I det ufuldendte »Inderstyre. Veje og Midler for Herredøm-
met over de indre Kræfter og for sjæleligt Fremarbejde« I (1914) angiver Bogens Titel
dens Tendens — en Anvisning til Sjælerøgt og Sjælebygst med Belysning af Systemer
og Praxis til Selvherredømmet som Yoga, Buddhismen og den nye Lystro.
- ¹²⁶⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1915 B, S. 15.
- ¹²⁷⁾ Jfr. hans Afhandling »Nogle Bemærkninger om Retsvidenhedens Betydning i Straffe-
retten« i Tidsskrift for Retsvidenskab XXI (1908) S. 76-105.
- ¹²⁸⁾ Jfr. hans Afhandling med den betegnende Titel »Om den saakaldte Nødret« i Tidsskrift
for Retsvidenskab X (1897) S. 45-79 og hertil *Eyvind Olrik* l. c. XI (1898) S. 242-56.
- ¹²⁹⁾ I »Det ny Aarhundrede« III, 1. Bd. (1906) S. 239-53.
- ¹³⁰⁾ Jfr. allerede *Torp* selv i Tidsskrift for Retsvidenskab I (1888) S. 341-42.
- ¹³¹⁾ »Om Dødsgaver og nogle dermed i Forbindelse staaende Spørgsmaal« i Ugeskrift for
Retsvæsen 1886 S. 1-28.
- ¹³²⁾ Tidsskrift for Retsvidenskab II (1889) S. 470.
- ¹³³⁾ Jfr. *Torp's* Svar-Afhandling »Om Overdragelse af individuelt bestemte Løseegenstande«
i Tidsskrift for Retsvidenskab VII (1894) S. 1-31 og *C. Ussing* l. c. III (1890)
S. 181 ff. og VI (1893) S. 338 ff. Jfr. *Torp*: Om Præskription af Panterrettigheder i
Ugeskrift for Retsvæsen 1891 S. 1-13 og »Logik og Retsteknik« l. c. S. 257-61, om hans
Brevveksling med N. Lassen l. c. S. 33, 49-50, 65-66 og 81. Som Forhandlingsæmne paa
det 10ende nordiske Juristmøde i København 1902 fremlagde *Torp* Afhandlingen »Hvilke
Grundsætninger bør være afgørende for Spørgsmaalet om Ejendomsovergangen ved Køb
og Salg af individuelt bestemte Løseegenstande, og hvorvidt egner dette Forhold sig til
positiv Lovordning?« — Se om *Carl Ussing* (1857-1934), Dr. juris 1884, Justitiarius i
Overretten 1910, Nationalbankdirektør 1914-25, nærmere *Fz. Dahl* i »Berlingske Tidende«
for 21nde April 1927, *Oluf H. Krabbe*: *Carl Ussing* i Skrift og Tale (1935).
- ¹³⁴⁾ L. c. III (1890) S. 1-60.
- ¹³⁵⁾ Jfr. ogsaa »Det nordiske Studenter-Jurist-Stævne i København. September 1918« (1918)
S. 277-305. Ogsaa som Særtryk.
- ¹³⁶⁾ Jfr. ogsaa hans Oversigt »Die Lehre von der rechtswidrigen Handlung in der nordischen
Rechtswissenschaft« i »Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft« XXIII
(1903) S. 84-105 og »Nogle Bemærkninger om Retstridighedsspørgsmaalene« i Tidsskrift
for Retsvidenskab Ny Række VII (1928) S. 243-90.
- ¹³⁷⁾ Jfr. Afhandlingen »Forsæt — Uagtsomhed — dolus eventualis« i Tidsskrift for Rets-
videnskab XXIV (1911) S. 85-111.
- ¹³⁸⁾ Jfr. saaledes hans mindre betydelige Afhandling »Birkmeyer ctr. v. Liszt« i Tidsskrift
for Retsvidenskab XX (1907) S. 15-31, oversat i »Zeitschrift für die gesamte Straf-
rechtswissenschaft« XXVIII (1908) S. 321-37. Jfr. ogsaa hans Nekrolog over von Liszt
i Nordisk Tidsskrift for Strafferet VII (1919) S. 139-45.
- ¹³⁹⁾ Tidsskrift for Retsvidenskab I (1888) S. 345.
- ¹⁴⁰⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1886 S. 417-60.

- 141) R. v. Jhering: Scherz und Ernst in der Jurisprudenz. 4de Udg. (Leipzig 1891) S. 8:
»Man kann die Juristen der heutigen Zeit in zwei Klassen eintheilen: diejenigen, die über
Korrealobligationen beschrieben, und die die nicht darüber geschrieben haben.«
- 142) Se saaledes hans Skildringer af Goos i Tidsskrift for Retsvidenskab XXXI (1918)
S. 1-27 og i Universitetsprogram November 1918 S. 123-35.
- 143) VI (1897) S. 933-36, 2den Udgave VIII (1919) S. 539-43. Om Retskildeproblemet,
Svensk Juristtidning XIV (1929) S. 526-40.
- 144) Jfr. ogsaa Bentzon i Samleværket »Bidrag til Spørgsmaalet om økonomisk Tilnærmelse
mellem de skandinaviske Lande« (Stockholm 1917) S. 1-21.
- 145) Tidsskrift for Retsvidenskab XXXIII (1920) S. 246-97.
- 146) Festskrift tillägnad Erik Marks von Würtemberg (Stockholm 1931) S. 39-49.
- 147) Ugeskrift for Retsvæsen 1936 B S. 241-51.
- 148) L. c. B. S. 349-68.
- 149) »Tilskueren« 1899 S. 867-85, jfr. »Juridisk Forenings Aarbog for Vinteren 1899-1900«
(1900) S. 15 ff.
- 150) Jfr. ogsaa »V. Hørup i Skrift og Tale« III (1904) S. 311-19.
- 151) »Tilskueren« l. c. S. 1005-09.
- 152) L. c. 1923 II S. 73-84.
- 153) Ugeskrift for Retsvæsen 1900 S. 637-95. Ogsaa som Særtryk.

KAI FR. HAMMERICH: JURISTERNE OG EMBEDSLIVET

- ¹⁾ K. Fabricius i »Den danske Centraladmin.«, S. 116 ff.
- ²⁾ Saaledes var Tallet ca. 1650 inden Afstaaelsen af Skaane, Halland og Blekinge.
- ³⁾ Ole Worms Breve, S. 72.
- ⁴⁾ En stor Del af disse Jurister var udgaaet fra Wittenberg og Rostock. I Regelen havde de Diplom som Doctor eller Licenciat. Det er tvivlsomt, om Andr. Barby var gradueret, men i hvert Fald har han været immatrikuleret i Wittenberg.
- ⁵⁾ H. F. Rørdam, Hist. Saml. IV, S. 287.
- ⁶⁾ H. Rørdam, Hist. Saml. IV, S. 299 og 323.
- ⁷⁾ Ole Worms Breve, S. 718.
- ⁸⁾ Matzen, Universitetets Rethistorie II, S. 224.
- ⁹⁾ Slanges Beretning er trykt hos Suhm, Nye Saml. Bd. I.
- ¹⁰⁾ Der synes næppe at kunne paavises andre Undtagelser end Peder Lassen, som var Licenc. juris fra Basel.
- ¹¹⁾ Fortale til Luxdorphs Dagbøger v. E. Nystrom.
- ¹²⁾ Samlet Fremstill. af Embedsforholdene i Underinstansen findes hos Munch: Købstadsstyrelsen i Danmark. — Hammerich: Dommerstanden under Enevælden.
- ¹³⁾ Indberetn. fra Landsdommerne ifl. Miss. 15. Juni 1686 (Rigsark.).
- ¹⁴⁾ Forordn. 28. Jan. 1682.
- ¹⁵⁾ Reverdil: Struense, S. 174.
- ¹⁶⁾ Kab. Ordre 12. Febr. 1771.
- ¹⁷⁾ Hammerich: Dommerst. under Enevælden, S. 115 ff.
- ¹⁸⁾ Indberetn. fra Retsbetjentene ifl. Res. 12. Marts 1751, 5. Jan. 1753 m. fl. (Rigsark.).
- ¹⁹⁾ Holberg, Danmarks og Norges Beskrivelse Cap. XIII.
- ²⁰⁾ Trykt hos H. F. Rørdam, Hist. Saml. IV, S. 151 ff.
- ²¹⁾ Memorial 13. Novbr. 1744, utrykt (Rigsark.).
- ²²⁾ Hertil kommer de Kandidater af Adel eller Rang, som var examinerede i Henh. t. Res. 28. Okt. 1746. Da denne særlige Examensprotokol er forsvundet, kan Tallet ikke angives; men det tør formodes at have været ringe.
- ²³⁾ Stampes Erkl. III, S. 457.
- ²⁴⁾ Trykt hos Rørdam, Hist. Saml. II—V.
- ²⁵⁾ Jacob Gudes Optegnelser, S. 78 (Rist & Clausens Memoiresaml.).

- 26) A. Linvald i »Den Danske Centraladm.«, S. 266.
- 27) Hjorth-Nielsen i Tidskr. f. Retsvid. 1926.
- 28) A. Linvald i »Den Danske Centraladm.«, S. 373 ff.
- 29) Rantzau-Breitenburgs Erindr., S. 72.
- 30) G. L. Baden, Antiqu., hist. og jurid. Notitser, S. 122.
- 31) »Den danske Centraladm.«, S. 496 ff.

H. HJORTH-NIELSEN:
AF DEN DANSKE SAGFØRERSTANDS HISTORIE 1736-1936

- 1) Om de i Teksten nævnte Prokuratorer henvises til min Bog: »Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling 1660—1869«.
- 2) Efter en Optælling foretaget efter min Bog: »Danske Prokuratorer med kgl. Bevilling 1660-1869«.
- 3) Om ham se isøvrigt min Afhandling: »Peder Jacob Hvid. Den Horne-Asdal Præst, der blev Prokurator«. (Vendsysselske Aarbøger 1919. S. 50-104).
- 4) De første Blade af Protokollen er stærkt medtagne af Tidens Tand.
- 5) Om dette se min Afhandling i »Tidsskrift for Retsvidenskab« 1926. S. 84-130.
- 6) Der var paa dette Tidspunkt to af Navnet Hans Haagen, den ene Højesterets- og den anden Hof- og Stadsretsprokurator.

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD.....	7-8
POUL JOHS. JØRGENSEN: RETSUNDERVISNINGEN OG RETS-	
VIDENSKABEN VED KØBENHAVNS UNIVERSITET 1537-1736.	
FORORDNINGEN AF 10. FEBRUAR 1736.....	11-114
INDLEDNING	11
FØRSTE AFSNIT: UNIVERSITETSFUNDATSEN AF 1539	12-23
ANDET AFSNIT: FRA UNIVERSITETSFUNDATSEN AF 1539	
INDEN MIDTEN AF DET SYTTENDE AARHUNDREDE	24-51
Professorene (S. 24-39); Disputationerne (S. 39-49); De akademiske	
Grader (S. 49-51).	
TREDIE AFSNIT: TIDEN FRA MIDTEN AF DET SYTTENDE	
AARHUNDREDE TIL UNIVERSITETSFUNDATSEN AF 1732..	52-83
Nye Bevægelser indenfor Retsvidenskaben i Udlandet (S. 52-57);	
Professorene (S. 57-62); Studenterne (S. 62-67); Forelæsningerne	
(S. 67-79); Disputationerne (S. 79-83).	
FJERDE AFSNIT: UNIVERSITETSFUNDATSEN 1732 OG FORORD-	
NINGEN OM INDFØRELSE AF DE JURIDISKE EKSAMINER	84-114
Universitetsfundatsen af 1732 (S. 84-89); Forordningen af 10.	
Februar 1736 (S. 89-114).	
FRANTZ DAHL: HOVEDPUNKTER AF DEN DANSKE RETS-	
VIDENSKABS HISTORIE	
FØRSTE AFSNIT: TIDEN FRA 1736 TIL A. S. Ørsted	117-155
Indledning (S. 117-119); Andreas Hoier, Peder Kofod Ancher,	
Henrik Stampe (S. 120-134); Systemernes Tid: Obelitz, Dons,	
Colbjørnsen, Hedegaard, Hesselberg, Kongslew, Nørregaard, Hurtigkarl,	
Brorson (S. 134-147); Hübner (S. 147-148); Overgangen til det	
19de Aarhundrede. Kantianismen. Schlegel og M. H. Bornemann	
(S. 148-155).	

ANDET AFSNIT: ANDERS SANDØE ØRSTED	156-170
TREDIE AFSNIT: FORFATTERNE EFTER ØRSTED	171-195
Dogmatikerne: J. O. Hansen, P. G. Bang, A. W. Scheel, T. Algreen-Ussing, F. T. J. Gram, J. Nellesmann og C. G. Holck (S. 171-185);	
Retshistorikere: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, J. E. Larsen, Chr. Paulsen, Chr. L. E. Stemmann og V. Finsen (S. 185-195).	
FJERDE AFSNIT: REAKTIONEN MOD ØRSTED	196-202
F. C. Bornemann. Nye Horisonter indenfor Formueretten (S. 196-202).	
FEMTE AFSNIT: C. GOOS OG HANS TID	203-247
C. Goos (S. 203-212); H. Matzen (S. 212-217); Retshistorikere: L. Holberg, Chr. Kier, H. Sylow, V. A. Secher (S. 217-221); Deuntzer, Evaldsen, Jul. Lassen, N. Lassen, Ernst Møller, Carl Torp og Viggo Bentzon (S. 222-247).	
TILLÆG: BIOGRAPHICA	248-255
KAI FR. HAMMERICH: JURISTERNE OG EMBEDSLIVET.... 259-307	
FØRSTE AFSNIT: TIDEN FØR ENEVÆLDEN	259-270
ANDET AFSNIT: ENEVÆLDENS FØRSTE AARHUNDREDE	271-284
TREDIE AFSNIT: DEN EXAMINEREDE STANDS FREMVÆKST	
I DET ATTENDE AARHUNDREDE	285-295
FJERDE AFSNIT: DET NITTENDE AARHUNDREDE	296-307
H. HJORTH-NIELSEN: AF DEN DANSKE SAGFØRERSTANDS	
HISTORIE 1736-1936	311-411
VIGGO BENTZON: JURIDISK STUDIUM OG EKSAMEN FRA	
1879 TIL DATO	415-488
Indledning (S. 415-417); Tiden før Fællesprøven (S. 417-430); Fællesprøve-Ordningen (S. 430-432); Reformen af 1902 (S. 432-443); Senere Ændring af første Del. Kritik heraf (S. 443-452); Ændringsforslag navnlig til tredje Del (S. 452-463); Særlig om en Metodelære (S. 463-476); Afslutning (S. 477-479); Et Anhang: »Quasi una fantasia« (S. 480-488).	
NOTER	491-532